Schimbarea situației pe fronturi, în toamna 1918 • Mă înapoiez la Iaşi • Ecuația politică • Scrisoarea lui Averescu către Rege • Scrisoarea lui Goga către mine • Guvern Coandă ca să spele pe Brătianu • Cartel electoral cu takiştii • Alegeri de Constituantă, sau nu? • Discuția cu Matei Cantacuzino, cu Cuza, cu conservatorii pentru încheierea cartelului • Politica internă la sfârşitul anului 1918, pe planul al doilea • Cobor la Bucureşti, în recunoaştere • Înapoiat la Iaşi pentru mutare, fac o ultimă vizită la Piatra-Neamț • Spre Bucureşti cu calabalâcul şi cu Marghiloman în tren • Intrarea triumfală a Armatei în Bucureşti • Misiunea ardelenească sechestrată de Brătianu • Plec cu Averescu spre Breasta şi Severin

În a doua jumătate a lui septembrie m-am înapoiat definitiv la Iaşi, căci începuseră lucrurile să se cam schimbe paralel cu situația de pe frontul de vest. Guvernul o băgase pe mânecă şi nu mai insista nici el pentru ratificarea păcii. Marghiloman nu s-a sfiit chiar să încerce „o schimbare la față" şi să dea, înainte de a cădea, ordinul de ocupare militară a Bucovinei ceea ce i-a permis mai târziu să se laude, că pe lângă Basarabia „cucerise" (!) României şi Bucovina!

Ştirile franțuzeşti începuseră să răzbească tot mai numeroase şi în Iaşi şi toți cei care fuseseră siliți să plece capul, începuseră să-l ridice. În schimb, cei care ne luaseră în primire, la sosirea lor din Bucureşti, se întristaseră de tot. Unii şmecheri din tagma lui Marghiloman începuseră chiar să-şi pregătească trecerea de cealaltă parte a baricadelor. Aşa au făcut-o spre pildă I. Petrovici[1], director general al Teatrelor (a cărui întreagă viață a fost numai teatru), Corteanu, Mişu Seulescu[2] şi alții.

Pe când „antantiştii" din Iaşi ridicaseră capul şi-l purtau cu veselie,

[1] Petrovici îşi pregătise calea prin răsunătorul discurs ce ținuse la înmormântarea lui Delavrancea, în numeie Guvernului, discurs în care evocase umbra lui Ştefan cel Mare şi visul nostru milenar...

[2] Mişu Seulescu, ministru de Finanțe în Guvernul Marghiloman, demisionase în iulie fiindcă nu voise să se facă părtaş la excesele Guvernului împotriva liberalilor, şi mai ales împotriva Băncii Naționale. Seuiescu s-a retras în acelaşi timp şi din politica militantă şi n-a mai vrut să se înscrie în niciun partid până la sfârşitul vieții sale.

aproape seară cu seară la revista *Di Granda* a lui Solomonescu, prima revistă într-adevăr cu duh, de la *Nazat* a lui Mitică Rosetti (din 1888!), şi ultima - pe când ne învârteam toţi degetele (mulţi pentru că nu puteau „învârti" altceva) şi aşteptau să ne pice para în gură, pe când guvernamentalii lichidau, pe când Statul nostru Major şi militarii reluaseră pe ascuns regruparea şi încadrarea forţelor ce ne mai rămăseseră - fronturile germane, austro-ungare, bulgăreşti şi turceşti se prăbuşeau încet, dar sigur...

Evenimentele care au urmat în octombrie şi noiembrie ar cere pentru a fi numai rezumate, un volum. Cum eu nu scriu aci decât amintirile mele personale voi continua să aduc numai note complementare, lăsând altora să scrie „Istoria" pe baza documentelor şi datelor oficiale, cu atât mai mult, cu cât, fiind şi eu cuprins prin forţa lucrurilor în exclusiva pronunţată împotriva lui Averescu, n-am avut nicio parte directă la tot ce s-a întâmplat înainte şi după prăbuşirea fronturilor.

Nu voi povesti prin urmare nici sosirea lui Victor Antonescu de la Salonic, cu un aeroplan condus de aviatorul francez Noel şi nici despre misiunea lui care urmărea schimbarea Guvernului Marghiloman şi reluarea ostilităţilor împotriva Centralilor. Nu voi povesti nici despre căderea lui Marghiloman şi despre numirea lui Coandă, decât unele întâmplări lăturalnice, simple note care vor putea da poate mai bine coloritul acestor evenimente decât „Istoria" oficială şi seacă.

Cu asemenea note personale şi lăturalnice, despre cele ce s-au mai întâmplat la noi până la sfârşitul anului 1918, voi încheia de altminteri capitolele *Amintirilor* mele închinate Războiului - căci n-am mai avut niciun amestec direct în evenimentele ce s-au succedat.

Şi voi începe prin a reproduce două documente inedite. Unul, din 9/22 octombrie 1918, e scrisoarea adresată de generalul Averescu Regelui - celălalt, din 2 noiembrie (stil nou) 1918, e o scrisoare din Paris pe care mi-a adresat-o Octavian Goga. Scrisoarea lui Averescu arată poziţia pe care Liga Poporului înţelegea să o ia în preajma marilor evenimente ce se pregăteau - a lui Goga, părerile oamenilor despre noi cu opt zile înainte de Armistiţiu şi de sfârşitul Războiului. Iată scrisoarea lui Averescu:

„Sire,

În calitate de fost sfetnic al Coroanei, socot că este o datorie din partea mea, către Tron şi către Ţară, să pun împrejurările de faţă la

îndemâna Suveranului unele elemente care, luate în consideraţie, ar putea contribui la învingerea marilor greutăţi actuale.

În cele de mai jos nu se reflectă numai opinia mea personală, dar şi ceea a tuturor acelor care mă onorează cu încrederea lor.

Evenimentele din afară aduc necesitatea schimbării neîntârziate a Guvernului de azi, iar alcătuirea noului Guvern este o chestiune, din cauza împrejurărilor de faţă, de o importanţă vitală pentru ţară.

Sentimentul general este că noul Guvern să fie astfel compus încât să prezinte garanţii sigure că va putea să domine situaţia internă şi să nu primejduiască pe de altă parte întru nimic interesele ţării la încheierea păcii generale.

Din acest din urmă punct de vedere se impune ca Guvernul să nu conţină elemente care să nu fie privite cu simpatie şi încredere de Guvernele aliaţilor noştri; iar din punctul de vedere al situaţiei interne este indispensabil ca Guvernul să nu conţină elemente care ar putea să provoace iritaţii în masa poporului, căci în actuala stare a spiritelor cea mai mică scânteie poate să aibă urmări nemăsurate.

Cu schimbarea Guvernului se va produce o schimbare însemnată atât în politica noastră externă, cât şi în cea internă.

Deoarece schimbul de ratificări nu s-a făcut şi deoarece situaţia azi este cu totul alta decât aceea când s-au început negocierile de pace, desigur că raporturile dintre noul Guvern şi Puterile Centrale vor fi puse pe noi baze.

Guvernul va fi îndreptăţit a cere imediata evacuare a ţării, procedând în acelaşi timp la remobilizarea unităţilor demobilizate. Este important, din mai multe puncte de vedere, ca pacea generală să ne găsească cu armele în mâini şi, de se poate, cu piciorul în teritoriile ce revendicăm[3].

În politica internă, actualul Parlament va fi desigur dizolvat. Colegiile electorale vor trebui să fie convocate, potrivit Constituţiei modificate în 1917, completată printr-un decret-lege.

Alegerile vor trebui făcute fără amestecul administraţiei.

Ar fi primejdios a se considera actualul Parlament nelegal şi a reînvia Parlamentul dizolvat în mai 1918. S-ar deschide câmp liber discuţiilor asupra respectării Constituţiei, ceea ce ar descoperi Coroana şi ar face dovadă că puterea executivă s-a depărtat de la calea riguros legală. Aceste controverse ar putea fi exploatate cu avantaj de agitatorii revoluţionari.

Reforma agrară va trebui să fie obiectul primei legiferări a noului

[3] De comparat acest ton cu cel din conversaţia mea cu Averescu, după întâlnirea mea cu Kühlmann, în ianuarie precedent!

Parlament. Până atunci, îndrumarea spre soluția proiectată se va putea face prin decret-lege.

Facultatea de a legifera prin decrete va trebui mărginită numai la cazurile de vădită și extremă urgență, pentru a înlătura chiar și aparențele unei guvernări arbitrare și a unei legiferări fără discuții largi în care toate curentele politice să-și poată spune părerea.

Sunt al Majestății Voastre Sire,
prea plecat și devotat servitor
General Averescu
fost președinte al Consiliului de Miniștri"

Scrisoarea era abilă. Fără să nesocotească raporturile externe în noua fază a politicii noastre, generalul apăsa, ca să determine pe Rege să-l aleagă și să-l pună în fruntea noului Guvern, pe problema internă. Căci înăuntru situația era într-adevăr foarte încurcată și tulbure. Nicio forță politică organizată nu se prezenta în condițiile cerute pentru a face față împrejurărilor solemne către care Destinul ne împingea. Evenimentele eliminau de la sine partidul lui Marghiloman, mai mult o gașcă personală de altminteri, fără vază și fără rădăcini în substraturile populației. Partidul Liberal era încă destul de bine organizat, dar o prea lungă guvernare și toate păcatele cu care se încărcase în preajma și în timpul războiului îi atrăseseră o ură neîmpăcată până și în masele până atunci supuse de la țară. Toată lumea n-avea decât un cuvânt pe buze, de câte ori venea vorba de liberali: - sancțiunii! A rechema pur și simplu pe liberali la Guvern nu putea însemna - după cum a și fost - decât o provocare a opiniei publice. Cealaltă ramură a Partidului Conservator, a lui Take Ionescu, după ce zbârnâise o ultimă dată în iunie 1917, nu mai reprezenta în 1918 decât o epavă a trecutului, abandonată până și de conducătorul ei, care își mutase sediul și statul major la Paris și-și tăiase aproape toate legăturile cu țara. Un Guvern Take Ionescu n-ar fi părut nimănui un Guvern serios, un Guvern mai ales capabil să înfrunte curentele interne ce-și făceau drum.

Rămânea Liga Poporului - căci toate celelalte grupări politice mai mărunte, nu constituiau partide de guvernământ și nici nu pretindeau puterea pentru fiecare din ele, singure, Liga Poporului avea un puternic curent pentru dânsa, mai ales în mase - nu era însă organizată și ar fi întâmpinat și dânsa, izolată, mari dificultăți în fruntea treburilor publice. Singura soluție rațională era un Guvern de coaliție, care să cuprindă toate elementele politice ce susținuseră Războiul - Guvern care ne permitea să ne prezentăm uniți atât

în fața Aliaților noștri la Paris, cât și întru întâmpinarea fraților noștri dezrobiți. Singura soluție rațională a fost însă înlăturată din cauza nemărginitei ambiții a lui Brătianu și a puterii ce a avut să și-o impună. Averescu ar fi primit soluția, și nici nu vedea alta, iar scrisoarea sa n-a avut alt scop decât să-și croiască un drum către președinția acestui Guvern de coaliție pe care-l socotea inevitabil. Am spus că a apăsat, ca să ajungă, pe „problema internă". Această „problemă internă" va deveni într-adevăr calul său de bătaie ca să cucerească puterea și calculele sale n-au fost greșite, căci grație ei și-a ajuns scopul, ceva mai târziu decât spera, în 1920, dar și l-a ajuns.

Războiul lăsase într-adevăr în urma lui multă anarhie în spirite. În contact cu slăbiciunea și cu neputința cadrelor superioare, zilnic afirmate în auzul lor, alături de năzuințele la un trai mai bun mărturisite de tovarășii veniți de peste Nistru, în fața măgulirilor și făgăduielilor lașității oficiale cuprinsă de panică - masele noastre rurale, până aci supuse și amorfe, începuseră să se deștepte și să pretindă. Un vânt de răzvrătire sufla de la răsărit. În dezordinea spiritelor, un singur punct fix: încrederea în generalul Averescu de la care oamenii încă nevoiași și obișnuiți să cerșească, nu să ia, așteptau tot. Iar el, Averescu, era bine hotărât să speculeze această încredere ca să se urce cât mai sus... Numai că în noiembrie 1918 trufia a fost, la cei de Sus, mai mare decât frica; când la începutul lui 1920 a devenit frica mai mare ca trufia, au chemat pe Averescu - ca să-i scape și să-l dea gata!

În această scrisoare a sa către Rege, Averescu, urmărind scopul său precis, se ridică și împotriva anulării Parlamentului lui Marghiloman, ca să nu scape Brătianu din cleștele judecății, căci cât timp se găsea pe banca preveniților nu putea fi așezat și pe a miniștrilor. De subliniat de asemenea că pentru prima dată în țara noastră Averescu propovăduiește în scrisoarea sa, în numele legalității, guvernarea prin decrete-legi. O sugestie pe care Regele s-a grăbit să o folosească. E de altminteri tot ce a folosit din scrisoarea lui Averescu, căci la reînvierea „Parlamentului dizolvat în mai 1918" nu s-a gândit serios niciodată; n-ar fi fost reprezentate într-însul niciunul din noile ținuturi alipite. Lăsându-se o dată mai mult ademenit de sugestiile lui Brătianu și inaugurând România întregită printr-un Guvern ce nu reprezenta decât continuarea greșelilor trecutului, Regele a comis o mare greșeală, asupra căreia voi reveni.

Până atunci să reproduc și scrisoarea pe care Octavian Goga mi-a trimis-o de la Paris la începutul lui noiembrie.

„Paris 2 nov. 1918

Stimate amice,

Îți scriu aceste rânduri - care nu știu dacă îți vor ajunge la mână - și le scriu pentru a-ți arăta straşnica decepție ce aveam aici de voi toți care încă astăzi n-ați izbutit încă să dați peste cap pe Marghiloman și să vă puneți de acord cu noul curs al evenimentelor. Situația României aici e relativ bună, totul însă depinde de ce se face la Iași. Rolul nostru internațional nu se poate relua decât printr-o acțiune la Iași. Faceți deci totul ca să putem avea acest rol. Răsturnați Guvernul, trimiteți-ne ardelenii peste munți să dea drumul mișcării, să declare unirea, să se constituie într-un Guvern ca ceho-slavii (sic) și să ceară intervenția Aliaților în Transilvania. Nu vă lăsați dominați de mici patimi astăzi, căci riscăm totul. Dacă în timp scurt nu se remarcă nicio acțiune în România și în Ardeal, cauza noastră e compromisă. Îți spun aceste după lungi discuții lămuritoare cu oamenii binevoitori nouă la Londra și Paris. Noi am făcut aici un comitet pentru propagandă și lucrul merge relativ bine, dar încă o dată numai din țară poate veni scăparea. Insistă te rog pe lângă generalul Averescu să-și arunce în cumpănă toată marea influență politică de care dispune în sânul poporului. Acum e momentul să joace marele rol istoric pentru făurirea viitorului. Nu mai am nimic altceva de spus - fiindcă ar trebui să-ți scriu detalii o mie, și o sută și nu se poate. Din nou însă atrag atenția asupra mișcării ce trebuie să se facă și în Transilvania cu ardelenii noștri care se găsesc acum la Iași. Ai legături cu ei prin Tăslăuanu, caută te rog și mișcă-i. Ți-am scris rândurile astea, fiindcă nu știam cui să mă plâng altuia la Iași - care ar aprecia situația extrem de grea în care ne găsim.

Cu dragoste și prietenie
Goga"

Acum e momentul să joace marele rol istoric pentru făurirea viitorului - scria Goga de la Paris despre Averescu - numai că Averescu nu era un erou, ci un sforar! Goga nu-l cunoscuse încă de aproape, îl vedea și-l judeca el, intelectualul de la Paris, cum îl vedeau și-l judecau analfabeții din tranșee și de prin bordeie - numai că realitatea era puțin alta! Eu, care îl învățasem deja pe de rost, nu mi-am închipuit o clipă că ar fi fost în stare să facă mai mult decât a făcut, adică să scrie o scrisorică Regelui și să o trimită prin portița din dos...

Am reprodus scrisoarea lui Goga ca să dau o notă exactă a gândurilor fruntașilor noștri de la Paris în ajunul zilelor celor mari,

ca să arăt ce credeau ei, acolo departe, despre puterea lui Averescu - nesocotită la Iași de toți faliții războiului sprijiniți pe ultimele baionete ce ne mai rămăseseră și pe bunăvoința generalului Berthelot, care apăruse iar în Balcani, venind dinspre Salonic. Am mai reprodus-o și ca o mângâiere pentru amorul meu propriu, pentru că dovedește că omul pe care Regele Carol al II-lea, câțiva ani după suirea sa pe Tron, nu-l mai considera demn de decorația Ordinului Ferdinand (!) fiindcă semnase la Buftea - un naționalist și o inteligență ca a lui Goga l-au socotit, în 1918 ca cel mai indicat bărbat politic din România pentru a-i adresa un strigăt de patriotică alarmă și a face apel la dânsul pentru trezirea spiritelor în Ardeal ca și în Vechiul Regat! Crucea verde ca prazul a Ferdinandului de dincoace de Dunăre o poartă pe piept o droaie de escroci și de nătângi din care unii se găseau încă în rândurile inamice în momentul făuririi României Mari. O atestație de stimă ca a lui Goga, nu și-a putut-o însă procura niciun șmecher, și eu mă mulțumesc cu dânsa și cu stima mea proprie. Mai ales.

Inerției lui Averescu în momentele eroice din a doua jumătate a lui octombrie 1918 Brătianu i-a opus o activitate de tot minutul. Toate resorturile au fost puse în mișcare pentru totala înlăturare a lui Averescu, singurul concurent serios. În această acțiune de înlăturare s-a mers până la infamie, excluzându-se, după cum toată lumea știe, de la intrarea triumfală a trupelor române în București singurul nostru general victorios în tot cursul marelui război. S-a mers chiar dincolo de infamie - ceea ce mai puțină lume știe - împiedicându-se în decembrie, în București, orice contact între generalul Averescu și delegația ardeleană venită să înmâneze Regelui actul Unirii. E un capitolaș de Istorie care merită să fie cunoscut și pe care îmi fac o datorie și o plăcere - e singura mea răzbunare - să-l destăinuiesc mai la vale.

Guvernul Coandă a fost numit ca să se obișnuiască lumea cu ideea că Averescu nu va fi chemat și mai ales ca să scoată pe Brătianu din încurcătura în care-l băgase darea sa în judecată. Lumea era însă atât de fericită și de exaltată prin știrile care arătau victoria din zi în zi mai completă, prin schimbarea totală a situației noastre umilite și prin umilirea celor care ne călcaseră pe grumaz, încât nu s-a mai preocupat de compunerea noului Guvern și de persoana căreia i se încredințase conducerea lui. Oricine era bine-venit în locul lui Marghiloman, și, ca oricine, a fost bine-venit și Coandă. Nici chiar eu n-am fost prea adânc tulburat; sigur de finală, nu puteam considera nici prima mânecă pierdută cât timp nu fusese chemat

Brătianu. Guvernul Coandă era vădit un Guvern provizoriu, şi luptele şi amărăciunile nu puteau începe decât odată cu căderea lui.

Guvernul Marghiloman a căzut cum cad Guvernele la noi: pe neaşteptate. Ne dam cu toţii seama că mult nu mai putea să ţie faţă de cursul nou al evenimentelor, dar nimeni (afară de camarila patriotică şi iniţiată) n-a cunoscut ceasul. Nu l-a cunoscut nici Guvernul, nici chiar Marghiloman personal. În ajun fusese şedinţă entuziastă la Cameră, cu prilejul intrării trupelor noastre în Bucovina, şi Guvernul avusese chiar îndrăzneala să încerce, prin mijlocirea lui C.C. Arion, cel mai puţin compromis ca germanofil dintre miniştri, o „schimbare la faţă". În dimineaţa zilei în care a fost demis, Marghiloman s-a dus la Rege şi faţă de răceala cu care Suveranul l-a primit, şi-a oferit demisia, care i-a fost însă refuzată. Marghiloman, cu totul lipsit de simţul realităţilor, a crezut un moment, după câte mi-a destăinuit Mitilineu în aceeaşi zi, că ar putea face faţă „cu o uşoară remaniere" (se gândise la Averescu şi la mine !!!) şi noii situaţii! Iluziile sale au fost însă de scurtă durată, căci la amiază i s-a adus pentru semnare un decret de la Palat: era decretul de numire a lui Coandă în locul său!

Tocmai în ziua aceea dejuna la noi Mitilineu, ministrul Justiţiei, poftit de Lăscăruş Catargiu cu care ţineam casă[4]. M-am înapoiat în Păcurari cu câteva minute înaintea mesei aducând senzaţionala ştire a schimbării regimului, ştire culeasă pe Lăpuşneanu din gura gazetarilor care alergau să tragă o ediţie specială. Mitilineu a început să râdă: „Nu se poate dragă, viu de la Marghiloman, l-am părăsit acum un ceas, mi-ar fi spus şi mie ceva, dacă ar fi fost ceva de spus!". Şi, cu un aer protector, bătându-mă pe umăr, prietenul Iancu a adăugat: „Dar fii bucuros, căci Marghiloman vorbeşte de tine, şi eu unul aş fi încântat să colaborăm împreună, în direcţia care tu ştii bine că a fost totdeauna a sufletului şi a dorinţelor mele!" De data asta, am început eu să râd: „Dragă Iancule, eşti plin de haz şi de «imprévu» cum zice francezul! Regret foarte mult, dar nu vom colabora împreună, căci nu mai eşti ministru - de altminteri nu sunt nici eu - e Coandă cu câţiva colaboratori incolori...".

Mitilineu s-a uitat la mine şi tot n-a vrut să mă creadă. Nu s-a convins decât după ce ştirea i-a fost confirmată la telefon de însuşi Marghiloman. Se vede c n-a vrut să-şi deranjeze imediat şeful, care probabil că se consola în braţele iubitei sale de neplăcerile politice, căci nu ne-a părăsit pe loc, ci a stat cu noi la masă. Dar i-a mers mâncarea noduri...

[4] Tot în Păcurari. După plecarea doctorului Angelescu în America mă asociasem cu Lăscăruş şi cu menajul Cruţescu (Radu şi Lauretta) şi am dus casă mai departe.

În ziua de Sf. Dumitru, Guvernul Coandă a cerut lui Mackensen să se mute în 24 de ore din România. Sub pretext că nemţii făcuseră în teritoriul ocupat lucrări de apărare, „fortificaţii noi" zicea ultimatumul nostru, Guvernul român a cerut imediata retragere a trupelor germane, ca să se evite lupte pe teritoriul românesc cu trupele aliate care înaintau spre Dunăre. În fapt, trupele aliate au şi trecut a doua zi Dunărea, şi nemţii au şters-o în grabă peste Carpaţi, nu sub ameninţarea ultimatumului nostru, care ar fi putut să lipsească, căci ar fi fost mai demn, ci din cauza Aliaţilor împotriva cărora se găseau neputincioşi, dezorganizaţi cum erau, şi fără ordine de rezistenţă.

Nu voi povesti aci toate câte s-au întâmplat sub scurta guvernare Coandă, nici numirea generalului Prezan în fruntea Statului Major (în locul generalului Christescu), acest început de „restitutio in integrum" care trebuia să fie continuată prin renumirea lui Brătianu în fruntea Guvernului - nici mobilizarea generală, nici trecerea Armatei noastre peste Carpaţi în Ardeal, nici dizolvarea şi anularea activităţii Parlamentului lui Marghiloman şi prin urmare - indirect - scoaterea Guvernelor Brătianu de sub acuzaţie. Sunt toate acte de domeniul Istoriei, şi cum n-am fost amestecat nici de departe în săvârşirea lor, nu am nicio notă personală de adus, ca contribuţie, la lămurirea urmaşilor mei. Să sperăm că se vor găsi alţii care au ştiut şi văzut lucrurile de aproape şi care vor vorbi.

Eu mă voi mărgini şi de astă-dată să relatez aci câte am văzut în jurul meu, căci fac şi lucrurile văzute de mine parte din Istorie, fie şi pe o treaptă mai puţin importantă ca cea pe care stau evenimentele mai sus citate. „Mais c'est par les petits cotés de l'Histoire que Ies grands prennent toute leur valeur". Şi apoi mai e o întrebare: care în învălmăşeala faptelor sunt mari, şi care mici?

După dizolvarea Parlamentului Marghiloman, ni s-a pus la Liga Poporului cu toată acuitatea ei problema alegerilor generale. Era pentru noi o chestiune de viaţă şi de moarte. Liga se prezenta pentru prima oară sufragiului ţării întregi şi tot viitorul nostru politic depindea de reacţia corpului electoral faţă de noi. Alegerile fuseseră fixate în Vechiul Regat şi în Basarabia pentru ziua de 2 ianuarie 1919[5] şi urmau să fie înfăptuite pe baza sufragiului universal şi a reprezentării proporţionale a minorităţilor, în conformitate cu Constituţia modificată din 1917. Un decret-lege a apărut în 15 noiembrie, promulgând noua lege electorală în virtutea căreia 324 de deputaţi şi 137 de senatori urmau să fie aleşi în cele 43 de judeţe ale

[5] Alegerile au fost apoi încontinuu amânate până în toamna anului 1919.

Vechiului Regat şi ale Basarabiei. Unirea cu Ardealul şi cu Bucovina nefiind încă perfectate, legea nu prevedea circumscripţii electorale pentru aceste ţinuturi.

Pentru noi se puneau două chestiuni: ce atitudine trebuia să luăm faţă de alegerile anunţate şi cum urma să ne prezentam în aceste alegeri. Să le luăm pe rând.

Nici nu se dizolvase bine Parlamentul Marghiloman, şi în lumea politică din Iaşi se încinseseră discuţii din cele mai vii asupra caracterului viitoarelor alegeri: fi-vor ele alegeri de Constituantă, sau alegeri parlamentare ordinare? Că prin alipirea noilor ţinuturi, Constituţia urma să fie din nou modificată, sau mai exact pusă la punct, nu încăpea nicio îndoială, şi toată discuţia nu se învârtea decât în jurul procedurii. Unii susţineau (liberalii) că deoarece Parlamentul Marghiloman fusese anulat, noile Camere puteau - şi trebuiau - fi considerate drept continuarea Camerelor Constituante din 1914 şi, ca atare, erau îndreptăţite să aducă Constituţiei existente orice modificare necesară. Alţii pretindeau dimpotrivă că oricât ar fi fost anulate lucrările Camerelor din 1918, cele noi ce urmau să fie alese în 1919, nu puteau fi considerate ca „în continuare" faţă de cele din 1914 deoarece acestea îşi terminaseră sarcina ce li se încredinţase. Partizanii acestui punct de vedere susţineau în consecinţă că Camerele cele noi nu puteau fi decât Camere ordinare menite să facă cele 3 strigări constituţionale şi că numai în urma acestora, alte Camere Constituante ar fi singure în măsură să modifice Constituţia în parte sau în totalitate.

Pe când politicienii noştri tăiau fire de păr în patru şi ce certau prosteşte, eu am pus chestiunea cu totul pe alt teren şi am avut satisfacţia să văd teoria mea îmbrăţişată şi de Averescu, şi de Matei Cantacuzino şi de Cuza şi pe urma lor de întreg partidul nostru. Pentru mine nu era vorba de o simplă modificare a Constituţiei (ca cea din 1917), ci de o Constituţie nouă. România întregită nu era România veche, cu instituţiile şi puterile ei, căreia s-ar fi adăugat prin anexiune şi pe bază de cucerire provincii noi. România întregită, România Mare, cum se zicea la început, era o ţară nouă constituită prin unirea de bunăvoie a tuturor ţinuturilor locuite de români. Această ţară nouă, acest Stat nou, trebuia să-şi dea un aşezământ nou, consimţit de fiecare din părţile componente ale noului organism. Constituţia Vechiului Regat nu putea decât să înceteze de a exista, odată cu Vechiul Regat. În drept ca şi în fapt, prin urmare, o Constituţie nouă, de la a până la z, votată după Unirea tuturor ţinuturilor, de către reprezentanţii tuturor. Consecinţa era simplă:

1. aşteptarea unirii tuturor ţinuturilor; 2. convocarea unei adunări unice constituante pè temeiul unui decret-lege alcătuit, la rândul său, pe temeiul consimţământului reprezentanţilor fiecărui ţinut în parte.

Noi am susţinut acest punct de vedere până la alegerile generalului Văitoianu. Ce s-a întâmplat, sub influenţa lui Brătianu, a văzut-o toată lumea. Soluţia din 1923, lipsită de orice bază juridică a dat Ţării o Constituţie de învrăjbire, nerecunoscută decât în fapt, de către ardeleni, şi călcată în picioare de toţi...

Deşi problema constituţională era mult mai importantă decât cea de ordin practic „a prezentării" noastre faţă de alegători, aceasta din urmă a provocat în sânul grupării noastre politice mult mai multă tevatură şi ceartă decât cea dintâi. Fiindcă oamenii când se adună, fie şi numai în trei sau în patru, se pasionează cu precădere de problemele ce ating fie interesele lor, fie ambiţia sau vanitatea lor personală. Acesta era la noi, mai ales cazul lui Averescu şi al lui Cuza. Ne-am întrunit, îndată după dizolvarea Camerelor lui Marghiloman, la conul Matei, Averescu, Cuza, eu şi bineînţeles stăpânul casei, şi a început discuţia. Matei Cantacuzino şi Cuza au vorbit tot timpul, Averescu a tăcut, eu m-am mărginit să întrerup. Tema pusă de mine a fost următoarea: trebuie sau nu să încheiem cartel electoral cu conservatorii lui Take Ionescu? Lăsasem la o parte problema constituţională, mai întâi fiindcă asupra ei eram cu toţii de acord şi apoi fiindcă nu eram noi patru chemaţi să o rezolvăm, în câteva cuvinte am expus în faţa iluştrilor mei tovarăşi de luptă: 1. Că oricare ar fi caracterul viitoarelor Camere, constituant sau nu, trebuia ca Liga Poporului să se prezinte în alegeri - punct asupra căruia cei trei Crai care mă ascultau au fost de acord cu mine fără discuţie, prin mute, dar categorice semne de aprobare; 2. Că nu-mi era cu putinţă să aduc până la sfârşitul anului la îndeplinire organizaţiile Ligii în toate judeţele ţării, date fiind mai ales greutăţile de comunicaţie; 3. că în asemenea condiţii socoteam ca avantajos un cartel cu Partidul Conservator al dlui Take Ionescu, care ne-ar fi pus la dispoziţie cadrele sale în Muntenia.

La punctul 2, uşoară aprobare din cap, din partea lui Averescu, indiferenţă din partea lui Cuza şi a lui Cantacuzino. La punctul 3, Averescu n-a mai dat din cap (deşi era pentru) ca să nu influenţeze din primul moment discuţia; Cuza şi Cantacuzino în schimb, au sărit ca împuşcaţi cu „un cer cuvântul", de parcă erau la Cameră, sau în faţa unui numeros public, şi nu între patru prieteni! Take Ionescu era şi pentru Cuza, şi pentru Matei Cantacuzino un fel de „bête noire", şi numai la numele lui, vedeau roşu. Averescu tăcea şi zâmbea. Unul

după altul, Matei şi Cuza au luat cuvântul: când sfârşea, sau mai bine zis părea că sfârşeşte unul, o lua de la cap celălalt, şi aşa a ţinut trei ceasuri. Fiecare întrerupere a mea declanşa noi discursuri, pe care le ascultam de altminteri fără prea multă plictiseală, căci şi Matei, şi Cuza, dacă nu vorbeau cu miez, vorbeau cel puţin cu duh şi cu o anumită savoare de care nu mă săturasem încă. Averescu, nemişcat, asculta şi tăcea. Cred că pentru un martor cu darul observaţiei această memorabilă şedinţă în cabinetul de lucru al conului Matei n-ar fi fost lipsită de interes, fie şi numai prin diversitatea temperamentelor ce i s-ar fi înfăţişat. Afară de mine, singurul cu picioarele pe pământ, nici unul nu era „la chestiune". Averescu, care în mintea lui rezolvase deja problema şi hotărâse soluţia, asculta numai pe jumătate şi pornise cu gândul mai departe. Indiferent la ce se spunea, privirea lui plutea în văzduh, în urmărirea măririlor viitoare pe care le sconta şi la care n-a izbutit să ajungă din vina sa. Cuza, agitat, „comme un diable dans un bénitier", nu se sinchisea nici de Liga Poporului, nici de ambiţiile lui Averescu, nici de Ţara Românească, ci numai de două lucruri: să nu apară pe un afiş sau în vreo gazetă mână în mână cu Take Ionescu „omul zidanilor" şi să scoată, în viitoarele alegeri, cât mai mulţi deputaţi dintre antisemiţii lui. Încântat de sprijinul pe care îl găsise în antipatia lui conu' Matei faţă de Take, se agăţa de vorbele lui, le învârtea, le îmbrobodea, sărea ca o veveriţă agilă din creacă în creacă şi dintr-un argument într-altul. Amuzant, dar fără bază şi fără mult temei în ieşirile sale, Cuza îşi dă seama - căci nu era prost - de toată greutatea pe care trebuia să o tragă în cântar atitudinea lui Cantacuzino, pentru care Averescu avea încă o adâncă consideraţie şi o adevărată slăbiciune. De aceea, mai mult decât să vorbească în chestiune, Cuza n-a făcut decât să dea târcoale influenţabilului Maestru, şi să-l împingă să spună el cuvintele decisive şi să opună tovărăşiei cu Take un veto decisiv, veto pe care dânsul, Cuza, nu îndrăznea să-l pronunţe în faţa ochilor de oţel ai generalului.

Manejul lui Cuza a reuşit pe deplin. Conul Matei, care, repet, nu putea suferi pe Take Ionescu, dar care ar fi trecut peste această antipatie personală în indiferenţa lui pentru tot ce era electoral, i-a dat drumul. A fost mişcător. Fără să pronunţe un nume, a invocat avântul ce ne purtase să înjghebăm o acţiune de regenerare politică şi socială, şi chiar dacă acest avânt n-ar fi fost decât consecinţa unor iluzii, ne cerea să nu pângărim din primul moment aceste iluzii prin compromisuri cu înjghebările şi apucăturile trecutului; să ne prezentăm cu sufletele şi cu mâinile curate în faţa naţiei, indiferent de succesul pe care l-am putea avea. Cu atât mai rău pentru naţie, cu

atât mai bine pentru noi, dacă nu vom fi înţeleşi şi lăsaţi la o parte. Important nu era să numărăm voturi, ci să înregistrăm un succes moral. Şi aşa mai departe... Cuza bea lapte, Averescu asculta şi nu zicea nimic, iar eu tăceam şi eu, căci vedeam cum o să ne rupem cu Cuza, şi cum va trebui să refac peste noapte o convingere lui conu' Matei...

Ce deosebire între aceşti doi oameni! Pe cât era Cuza de comic, deşi încerca să fie serios - pe atât apărea Matei de hieratic, de serios, de profund impresionant, deşi cuvintele sale, ce se zbăteau între pereţii alunecoşi ai scepticismului şi ai ironiei, căutau deseori să se lege într-un mănunchi de glume. Şi totuşi, din aceşti doi oameni, cel cu apucături de paiaţă, cel cu aparenţe uşuratice, a lăsat o dâră adâncă în viaţa noastră socială şi politică, pe când cel cu înfăţişare de apostol, cu atitudini de ctitor şi cu minte de îndrumător - n-a lăsat nimic pe urma lui... Atât e de adevărat că numai voinţa şi tenacitatea pot clădi pe acest pământ.

Eu unul ascultam cu plăcere pe conul Matei fiindcă vorbea frumos, dar nu mai puteam simţi ca dânsul, fiindcă ieşisem de mult din faza iluziilor şi a avântului în ce privea acţiunea noastră şi „misiunea socială" pe care şi-o asumase generalul Averescu. Trăsesem cu el înjug, ştiam cât îi preţuieşte şi pielea şi capul şi că idolul avea picioare de lut. De la dânsul nu mai aşteptam decât să mă aducă la putere, ca să încerc eu să fac ceva, de mă va lăsa să fac. În asemenea condiţii, singurul lucru ce mă interesa era tocmai ceea ce nu interesa pe Matei: numărătoarea voturilor! Şi câtă dreptate mi-au dat evenimentele care au urmat! Din nenorocire, după ce am ajuns la putere, Averescu mi-a pus toate piedicile şi nu m-a lăsat să fac nimic. Aşa mi-a fost mie scris să mă împiedic de un cadavru, de câte ori aş fi putut să o iau înainte: în 1920 - de Averescu şi în 1931 - de Iorga, fiindcă şi Regelui Ferdinand şi Regelui Carol al II-lea, le-a fost frică de mine. Dar să ne înapoiem la Iaşi, în cabinetul lui conu' Matei. Înnoptase; şedinţa ţinea de 3 ceasuri şi situaţia se prezenta urât. Eu voiam neclintit cartelul cu conservatorii (şi chiar cu resturile Partidului Muncii) fiindcă îmi cunoşteam alegătorii, fiindcă nu-mi dam seama încă de popularitatea lui Averescu şi în judeţele foste ocupate şi fiindcă cunoşteam şi pe Brătianu şi pe ai lui şi bănuiam cât de grea urma să fie lupta electorală împotriva liberalilor, cu Ardealul ca o necunoscută. După atitudinea atât de dârză şi a lui Cuza şi a lui Cantacuzino, împotriva planurilor mele, în cazul cel mai bun era să fim doi contra doi, cu o ameninţare de ruptură în organizaţia noastră încă atât de fragedă. Trebuia să câştig timp, ca să încerc să întorc pe

Cantacuzino. Am invocat o afacere pe care nu puteam să o amân şi am rugat pe Averescu să amâne şedinţa pe a doua zi, în continuare. Averescu m-a înţeles şi s-a ridicat, spre marea dezolare a lui Cuza, care voia să bată fierul cât era cald, şi să obţie o hotărâre chiar în acea seară. A rămas înţeles să ne întrunim a doua zi la orele 3, la generalul acasă, în strada Toma Cosma.

De la Cantacuzino am alergat direct la Epoca, unde am prins, din fericire, pe Grigore Filipescu. De când părăsise pe Averescu şi Liga Poporului, Grigore Filipescu se apropiase din nou de Take Ionescu şi de conservatori, aşa încât era şi el foarte interesat la alcătuirea cartelului electoral proiectat. L-am însărcinat să stea toată seara pe spinarea lui socru-său, şi să-l aducă în apele noastre. Mi-a făgăduit.

De fapt, în cursul verii 1918, Partidul Conservator se debandase cu totul. Take Ionescu, descurajat prin succesele nemţilor şi demoralizat prin moartea violentă a soţiei sale Bessie, ca şi prin ascendentul erotic tot mai puternic ce-l lua asupra lui fatala Adina Cordescu - plecase la Paris, fără să se mai preocupe de partidul său. În octombrie evenimentele luaseră însă alt curs, şi Take Ionescu ar fi putut să strângă iarăşi lume în jurul său; din nenorocire pentru conservatori, gândul lui era numai la pace, adică la negocierile de pace, la care voia cu tot dinadinsul să ia parte şi în care s-a amestecat şi fără să fie autorizat - iar de partid şi de politică de partid nu voia să mai audă. Omul îşi dăduse seama că roata se învârtise din nou în favoarea lui Brătianu şi că tot ce putea spera el, deşi cerea mai mult, era un loc lângă acesta, în Guvernul viitor şi în Delegaţia ce se va trimite la Paris. Partidul, prietenii săi din Iaşi erau însă toţi ostili liberalilor şi lui Brătianu şi nu voiau să audă de o nouă colaborare. În asemenea condiţii, Take tăiase firele între dânsul şi prietenii din Iaşi[6] şi îi lăsase slobozi să-şi croiască singuri soarta.

În lipsa lui Take, Mişu Cantacuzino îşi da ifose de şef şi vorbea în numele „partidului". Ce partid, nu mai ştia nici el! Ionaş Grădişteanu, Buda supărat pe toată lumea; câţiva şefi de organizaţie din Moldova mai zbâmâiau în jurul lui Greceanu, şi atâta tot. Eu nu pierdusem contactul, nici cu Mişu Cantacuzino, nici cu Mitică Greceanu, mai întâi fiindcă eram prieteni şi apoi fiindcă mă gândeam la ei ca la o rezervă în ceasuri grele. În septembrie avusesem câteva întrevederi mai lungi cu dânşii pentru a-i determina să ceară şi ei audienţă Regelui în vederea unei schimbări de regim. Atunci s-au hotărât audienţele

[6] Cu atât mai uşor cu cât aceştia erau mai toţi foşti vechi conservatori. Takiştii erau toţi la Paris, şi făceau, cu Take în frunte, pe europenii...

lui Matei Cantacuzino şi Mitică Greceanu, însărcinaţi să desfăşoare Regelui acelaşi program, audienţe al căror singur rezultat a fost o preţioasă mărturisire a Regelui Ferdinand: „ca să scap Coroana, aş aduce la putere şi pe Frimu[7]!". A spus lui Greceanu, nu lui Matei Cantacuzino, aşa încât n-a căpătat replica pe care o merita. „Ca să scap Coroana", însemna bineînţeles să o scape pentru dânsul. Câtă indignare n-a stârnit această mărturisire în saloanele Cantacuzino-Greceanu (cât mai rămăsese din „fauburg St. Germain-ul" nostru!)

După schimbarea Guvernului Marghiloman, Mişu Cantacuzino îmi ceruse îndată o întrevedere şi avusesem cu dânsul o lungă convorbire în care îmi pusese limpede chestiunea unui cartel electoral. Îi arătasem fără ocol că, personal, eram pentru un asemenea cartel (fără să-i mărturisesc şi motivele mele secrete), dar că nu puteam să-i dau un răspuns până ce conducerea Ligii nu va fi luat o atitudine definitivă în această privinţă.

Momentul fixării acestei atitudini sosise. După ce m-am înţeles cu Grigore Filipescu asupra „capacităţii" conului Matei, m-am dus la Averescu să stabilim programul pentru a doua zi. L-am găsit foarte plictisit. Pe cât urau Cuza şi Matei Cantacuzino pe Take Ionescu, pe atât îl stima şi-l iubea dânsul. Aceste sentimente nu s-au schimbat decât după „trădarea" de la sfârşitul lui 1921. La sfârşitul lui 1918, ca şi la începutul lui 1920 (când l-a băgat, pentru pieirea lui, în Guvern) generalul Averescu era hotărât să nu se despartă de Take Ionescu, socotit de dânsul o mare inteligenţă şi o mare experienţă. Două erori, în treacăt fie spus, căci în realitate Take nu era decât un mare şmecher şi un spirit şovăelnic. Generalul voia cartelul ca să nu se despartă de vechiul său sfetnic din 1907 şi 1908, în lupta dusă împotriva lui Ionel Brătianu, aliat cu Marghiloman. Argumentele mele electorale nu erau pentru dânsul decât un pretext, un pretext bine-venit - dar un pretext. Chiar dacă din punct de vedere electoral ar fi fost o eroare, tot l-ar fi făcut - cum l-a făcut un an mai târziu în toamna lui 1919, sub Văitoianu[8].

Cartelul era deci hotărât în spiritul său, dar nu voia să se strice nici cu Matei, nici cu Cuza, şi nu ştia cum să o scoată la căpătâi. L-am liniştit; i-am mărturisit complotul pus la cale cu Grigore Filipescu şi l-am convins că nu se putea să nu „schimbăm" pe conul Matei până în ultimul moment. Întrucât privea pe Cuza „c'etait un poids mort que nous portions sur les épaules", şi aşa, şi aşa tovărăşia noastră nu putea să fie de lungă durată; dacă tot trebuia să-l pierdem mâine, mai bine

[7] Socialistul Frimu era pe atunci spaima oamenilor „de ordine"!
[8] Cartel de abţinere!

să-l lichidăm azi - şi să o sfârşim. „Ai dreptate" a încheiat generalul, şi mi-a strâns mâna. De când părăsisem de fapt, dacă nu şi cu vorba, urmărirea nălucilor care ne ademeniseră la sfârşitul războiului şi ne aliniasem cu vechile partide pentru competiţia puterii, nici nu mai aveam ce face cu ideologii ca ale lui Cuza. Ele nu puteau dimpotrivă decât să ne compromită şi să ne îndepărteze de blidul cu linte. Gând plin de amărăciune, pe care l-am ascuns însă generalului, fiindcă-mi era ruşine de mine: de la ce înălţime căzusem în câteva luni!

A doua zi, când am sosit la Averescu, la ora şi minutul convenit, am găsit pe Cuza deja instalat şi perorând. Căutase să ademenească pe general între patru ochi. Generalul tăcea însă, şi am tăcut şi eu, şi această îndoită tăcere a cam descurajat pe înflăcăratul apostol, prea deştept ca să nu priceapă că această îndoită tăcere nu trăda o înfrângere. Ferestrele salonului în care scena se petrecea dau pe curte, şi erau joase. Deodată faţa lui Cuza s-a înseninat: pe dinaintea ferestrelor trecea, cu pasul său tacticos şi măsurat de cocostârc, conul Matei! Îi sosea armata, de ajutor pentru câştigarea bătăliei! Cum a intrat în salon conul Matei, Cuza l-a şi înhăţat: „Spuneam generalului, coane Matei, că pe lângă toate argumentele noastre de ieri, am mai găsit încă unul, peremptoriu, pentru a respinge orice contact cu Take Ionescu...". „Cuza, eşti un dobitoc![9] Eşti un catâr încăpăţânat! Eu m-am răzgândit astă-noapte, are dreptate Argetoianu, o idee cât de bună are nevoie de un vehicul, fie el cât de prost! Am şi scris un articol pentru Îndreptarea în acest sens. Va apare mâine!".

Bolta cerurilor dacă s-ar fi deschis, n-ar fi impresionat pe Cuza mai mult ca aceste cuvinte căzute de sus. A rămas tâmpit; cunoştea el pe conu' Matei, dar tot nu-i venea să creadă că se putuse schimba atât de complet în câteva ceasuri. I-au îngheţat vorbele în gură şi în tăcere a făcut un drum lung în gândul lui... după ce s-a dumirit, era alt om: vulcanul în erupţie devenise sloi de gheaţă. Îndreptându-se spre mine, cu o politeţă plină de ironie mi-a servit: „Decidèment, mon cher, vous êtes tres fort, trop fort pour moi!". Şi apoi către Averescu: „Domnule general, sunt în minoritate nu mai am ce căuta aci!". Şi i-a întins mâna, gata să plece. Averescu a căutat să-l reţie, dar n-a izbutit. Ca să nu-l piardă definitiv, generalul a adăugat en maniére de conclusion: „Domnule Cuza, luăm astăzi numai o hotărâre de principiu, mai avem vreme până la alegeri, vom mai vorbi şi vom mai vedea!". „La ordinele dv., domnule general, dar iau şi eu o hotărâre de principiu, în momentul de faţă!". Şi din acel moment, deşi n-a ieşit

[9] E singura dată când am auzit pe Matei Cantacuzino întrebuinţând un cuvânt grosolan. E drept că l-a spus mai mult în glumă, râzând şi bătând pe Cuza pe umăr.

formal imediat din Ligă, Cuza a fost de fapt pierdut pentru noi. Cu mâna pe clanţă a mai aruncat lui Cantacuzino „coane Matei, dacă mai schimbi părerea până mâine dimineaţă, sunt la dispoziţia d-tale! Telefonează-mi la orice oră!"

Am comunicat în aceeaşi seară lui Mitică Greceanu şi lui Mişu Cantacuzino hotărârea noastră. O aşteptau cu nerăbdare şi au fost încântaţi, căci cunoşteau pe Brătianu, despre reîntoarcerea căruia nu se mai îndoia nimeni, şi le era frică să nu rămână de căruţă. Amândoi îşi dădeau foarte bine seama că pentru Brătianu, Take Ionescu fusese o manta de vreme rea şi că pentru vremea bună va face tot ce-i va sta în putinţă ca să scape de dânsul. Cum a şi făcut. Nu era Ionel nebun să împartă cu alţii laurii victoriei (altora!) şi meritele întregirii Neamului! Conservatorilor le fusese teamă că nici Averescu să nu vrea să împartă cu dânşii popularitatea sa, aşa încât hotărârea noastră a fost primită cu mare însufleţire. În cercurile lui Mişu Cantacuzino mai ales, care nu prea se învoise cu şefia lui Take, şi faţă de carenţa acestuia nu se vorbea de mai puţin decât de proclamarea lui Averescu ca şef al Partidului Conservator. În două-trei şedinţe consecutive, am discutat chiar - în zilele următoare - această chestiune, la Mitică Greceanu acasă, căci Mişu Cantacuzino îl convinsese şi pe dânsul.

Am explicat foştilor mei tovarăşi de luptă că propunerea lor era inacceptibilă, fiindcă popularitatea lui Averescu se întemeia tocmai pe faptul că reprezenta ceva nou; a-l aşeza în fruntea Partidului Conservator ar fi însemnat să i se taie aripile, adică popularitatea. Am declarat şi unuia, şi altuia că mai logic era să vină ce mai rămăsese din Partidul Conservator în rândurile noastre, dar că şi această „fuziune" nu s-ar fi putut face îndată şi deodată, căci eram nevoiţi să ţinem şi noi seama de curentele intransigente din Liga noastră, care nu voiau să audă de fostele partide „istorice" şi de apucăturile lor. Calea de urmat trebuia împărţită în mai multe etape: întâi un simplu cartel electoral, bazat pe temeiuri practice, apoi - eventual - o colaborare de Guvern justificată prin vaza şefului Partidului Conservator în politica externă şi tocmai la sfârşit, după aceste două etape, fuziunea. Cantacuzino şi Greceanu nu s-au dat bătuţi din prima şedinţă, aşa încât a trebuit să le consacru mai multe. Căutau oamenii tot felul de formule şi voiau cu tot dinadinsul să mă convingă. Ei erau convinşi că singurul mijloc de a evita un Guvern Brătianu (naivii, nu ştiau că totul era deja hotărât!) ar fi fost să se poată prezenta Regelui o formulă Averescu-Take Ionescu, formulă în care Averescu ar fi reprezentat garanţia liniştii interne, iar Take Ionescu - cele mai avantajoase condiţii de pace la Paris. Eu

însă, care ştiam că situaţia era în mâna trinităţii Ştirbei-Brătianu-Regina Maria, nu mi-am făcut nicio iluzie, şi am rămas la formula mea, care a şi fost aplicată de altminteri mai târziu, cel puţin în primele ei două etape.

Trebuie să mărturisesc aci spre cinstea neamului meu - destul i-am subliniat cusururile, ca să-mi fie îngăduit să spun şi ceva bun - trebuie să mărturisesc că în aceste ultime două luni ale anului 1918 „politica" a căzut pe un plan cu totul secundar. Oamenii erau atât de fericiţi de întorsătura evenimentelor, de victoria Aliaţilor, de prăbuşirea nemţilor, de eliberarea ţinuturilor ocupate, de perspectiva realizării României Mari, încât nimeni nu se mai interesa pentru moment de alegeri, de Guverne şi de partide. Până şi ura împotriva regimului liberal, atât de intensă încă cu câteva luni înainte, se domolise. Lumea îşi trăia un vis pe care nu-l mai socotise realizabil şi credinţa că, odată cu alipirea Ardealului, ne vom vindeca şi de toate apucăturile rele din trecut era generală.

Chiar noi, profesioniştii, care prin meserie eram obligaţi să nu pierdem busola din ochi, navigam fără mult entuziasm, şi ştirile de la Paris ne pasionau mult mai mult decât negocierile politice şi electorale pe care le-am notat mai sus.

Cum am aflat că au părăsit nemţii ţara, am luat şi eu trenul şi am plecat la Bucureşti, într-o scurtă recunoaştere. Am tras la Gogu Vălleanu, care sta cu dna Râmniceanu în casele doctorului din strada Scaune. Cu câtă emoţie m-am regăsit iarăşi în locurile pe care le părăsisem cu doi ani înainte, în împrejurări atât de tragice şi pe care nu le revăzusem în ianuarie precedent decât pentru câteva clipe, de departe, din automobilul ce mă ducea de la Buftea la Cotroceni şi înapoi, cu un ofiţer prusac lângă mine!

De data asta n-am mai avut simţământul unui străin în ţara mea, ca în ianuarie; pe stradă, trecătorii nu mai ziceau „uite românii!" când trecea câte un ofiţer pe lângă ei. Uniformele nemţeşti, firmele nemţeşti, mutrele suspecte dispăruseră, dar oraşul tot nu se curăţase încă complet de acea atmosferă de ocupaţie, care lăsase după dânsa semne indelebile. Printre feţele înveselite şi entuziaste pe care le întâlneai mai erau şi altele aproape dezamăgite, cărora nu le venea să creadă că cele ce se întâmplaseră erau din domeniul realităţilor.

Mi-am găsit apartamentul din strada Atena intact, nu-mi lipseau, după spusele feciorului meu Ioniţă Brumaru, care nu se clintise din loc tot timpul ocupaţiei vrăjmaşe, decât o perină de canapea, o lampă de masă şi câteva volume din bibliotecă. În cei doi ani cât au stat

nemţii în Bucureşti, s-au succedat doi ofiţeri în apartamentul meu, din fericire amândoi germani...

N-am stat la Bucureşti decât 48 de ore, cât să-mi văd prietenii şi să-i orientez puţin în vederea proiectelor noastre imediate (am avut şi o şedinţă la Efi Grant, în strada Occidentului, devenită mai târziu Basarabiei) şi m-am înapoiat la Iaşi să lichidez centrala Ligii Poporului şi să-mi strâng lucrurile.

Înapoiat la Iaşi, a trebuit să stau mai mult decât aş fi vrut, cu toată dorinţa de a mă reinstala la Bucureşti şi mai ales de a mă regăsi la Breasta, unde părinţii mei mă aşteptau de la începutul lui august şi unde nu mai călcasem de atâta vreme. Dar „bagajele Ligii Poporului" erau mai greu de strâns decât ale mele. A trebuit mai întâi să hotărâm politica noastră electorală cât mai eram încă la Iaşi, căci acolo erau fruntaşii noştri politici. Am notat mai sus discuţiile şi pertractările care au avut loc cu acest prilej. A trebuit apoi să reglez o sumă de chestiuni de amănunt privitoare la organizaţiile noastre din Moldova şi la mutarea Îndreptării de la Iaşi la Bucureşti între care vânzarea tipografiei noastre...

Înainte de plecare am mai fost o dată şi la Piatra-Neamţ, unde Averescu se înapoiase şi se retrăsese sub cort, adânc jignit de nesocotirea lui în redresarea situaţiei, şi mai ales de neruşinata nepoftire la intrarea triumfală a trupelor noastre în Bucureşti. Piatra-Neamţ! În loc de „vesela grădină" pe care o lăsasem în toamnă, am găsit numai jale! Ploua, munţii, înveliţi în ceaţă, îşi arătau cu ruşine poalele despuiate, gârbovite şi triste! Pe străzi şi pe şosele - numai bălţi şi noroi în care era să mă scufund căutând într-o mahala de lângă gară căsuţa pe care „Domniţa", expulzată de la Doamna, o cumpărase, ca să petreacă iarna în apropierea generalului. Acesta hotărâse într-adevăr să nu părăsească vila Albini până în primăvară. Venisem de la Iaşi cu coana Nataliţa Vlădoianu şi cu Chouche Ghica; ele trăseseră la Domniţa, iar eu am fost iarăşi găzduit la Averescu, dincolo de Bistriţa, umflată de ploi, repezită în clocote, furioasă şi ea de schimbarea vremurilor. Căci nu se isprăvise numai cu vara, se isprăvise şi cu scurta epocă de glorie în care frumoasa vale adăpostise visurile unui neam şi lăsase să se încurce şi să se descurce în albia ei toate firele politicii româneşti. Priveliştea nu mai îmbrăţişa în acele ceasuri de toamnă înaintată şi tristă decât scheletul unui decor prăbuşit ca decorul unui teatru abandonat în care nici actorii, nici spectatorii nu se gândesc să se mai întoarcă.

Am petrecut la Piatra doua zile nesfârşite, consolându-mă dimineaţa cu Thea şi fixând cu Averescu un program până la

sfârşitul lui decembrie. Dânsul urma să rămâie în Moldova până după intrarea triumfală a Regelui în Capitală - sau mai bine zis a lui Berthelot - şi să vie apoi şi dânsul la Bucureşti pentru campania electorală. Aceasta urma să fie inaugurată în ziua de Sf. Nicolae (6 decembrie) printr-un parastas în amintirea lui Nicu Filipescu, continuată apoi printr-o serie de întruniri în provincie şi terminată printr-o mare întrunire la Bucureşti, în ajunul alegerilor. Aceste întruniri nu urmau să aibă loc decât în cazul în care alegerile rămâneau să se facă la începutul lui ianuarie, căci se vorbea deja de amânarea lor. Cu sau fără întruniri şi alegeri, sosirea lui Averescu la Bucureşti a fost fixată pentru începutul lui decembrie, căci în afară de alegeri, aveam de rezolvat problema organizaţiilor noastre din Muntenia, şi prin prezenţa generalului în Bucureşti voiam să pipăim şi pulsul popularităţii sale dincoace de Milcov, popularitate despre care ni se spuneau minuni.

Înapoiat cu cocoanele mele la Iaşi - o noapte întreagă de drum de fier, cu schimbare la Bacău, pe ploaie, unde abia am putut caza în tren pe coana Natalița, pierdută printre oamenii tineri şi sprinteni care acaparau fără ruşine toate locurile - am început să-mi fac rost pentru plecarea definitivă din Moldova. O călătorie de la Iaşi la Bucureşti nu era lucru uşor în acea vreme. Plouase enorm, apele veniseră mari şi luaseră podul peste Putna-Seacă, dacă nu mă înşel, aşa încât circulaţia trenurilor fusese oprită peste Mărăşeşti-Focşani. Trenurile erau îndreptate prin Bârlad-Tecuci-Barboşi-Brăila-Buzău. Toţi pribegii din Moldova să băteau să se înapoieze cât mai grabnic la vetrele lor. Vagoanele erau luate cu asalt. Aveam bagaje multe, căci în doi ani se strânseseră lucruri şi hârtii şi înghesuiala nu mi-a plăcut niciodată. Nu ştiam cum să ies din încurcătură, când un plic de la Preşedinţia Consiliului mi-a adus o neaşteptată soluţie. Ca să nu fie silit să poftească şi pe Averescu, Guvernul n-a făcut nicio invitaţie pentru intrarea Regelui, Reginei şi trupelor în Bucureşti, mărginindu-se să trimită foştilor miniştri o circulară prin care le aducea la cunoştinţă că un tren special cu vagoane-paturi şi o tribună în faţa Regelui la defilarea din Bucureşti erau puse la dispoziţia fostelor Excelenţe care doreau să asiste la această sărbătoare naţională. Cine dorea să se folosească de tren şi de tribună era rugat să se înscrie la Preşedinţie... O asemenea circulară a fost trimisă şi lui Averescu! Uitaseră Regele Ferdinand şi Regina Maria clipele din primăvara anului precedent când se refugiaseră pe frontul Armatei a II-a de frica bolşevicilor din Iaşi - uitaseră Flămânda,

lichelele de la Marele Cartier retragerea din Muntenia şi Mărăşti, după cum uitaseră lichelele din sânul Guvernului că Averescu, cu popularitatea sa, putea să dea toată baraca peste cap! Un act atât de inutil de mârşăvie pecetluieşte valoarea morală şi intelectuală a unui regim! Averescu a stat liniştit la Piatra-Neamţ şi a aruncat circulara la coş. Eu nu aveam însă niciun motiv să nu profit de un fericit prilej de călătorie în condiţii de excepţional confort. M-am înscris prin urmare pentru un loc şi mi s-a dat o cabină întreagă în care au încăput cu greu toate geamantanele mele, şi eu pe deasupra. Am plecat din Iaşi cu două zile înainte de „Intrarea Triumfală", şi mare mi-a fost mirarea trezindu-mă în vagon alături de Alexandru Marghiloman, vecin de cabină!

Vesel şi vioi de parcă trăsese numărul cel bun la loteria vieţii, sprintenul amorezat a început să glumească cu mine ca şi cum ne-am fi părăsit în ajun, deşi nu-l mai văzusem din primăvară, de când îi predasem, lui şi lui Arion, dosarele negocierilor de la Buftea... Am plecat din Iaşi seara, călătoria a durat 24 de ore. Plouase atât de mult încât între Brăila şi Buzău erau numai bălţi pe câmp, de părea că se revărsase un râu. Văd şi acum pe conu' Alecu, deşi au trecut 20 de ani de atunci, perorând în culoarul vagonului şi expunându-ne teoriile sale asupra irigării şi a drenării lanurilor româneşti, pe care trebuie, să le săvârşim cât mai repede! Omul căruia i se înecaseră toate corăbiile mai făcea proiecte de drenaj şi mai credea în posibilităţile lui de realizare! Să mai adaug că nenorocitul care „pontase" pe tabloul lui Czernin şi al lui Kühlmann n-a vorbit de la Iaşi până la Bucureşti, în afară de irigaţie şi de drenaj, decât de „aliaţii noştri" - şi „aliaţii noştri" erau bineînţeles francezii şi englezii! Ăsta era Marghiloman. M-a mirat că n-a cerut să defileze în capul trupelor, alături de generalul Berthelot, şi în locul lui Averescu!

Am asistat la defilarea Armatei biruitoare din tribuna în care fusesem rânduit, în faţa statuiei lui Mihai Viteazul, de la stânga cărora Regele, Regina, Prinţul Carol, generalul Berthelot şi generalul Prezan au primit defilarea, călări cu toţii. Sosiseră cu toţii în fruntea trupelor, şi de la Şosea până la Bulevard străbătuseră oraşul în mijlocul unui adevărat delir de entuziasm, entuziasm care pe Bulevard a ajuns la paroxismul său. Plângeau femeile, plângeau bărbaţii, plângeau copiii! Iertasem cu toţii toată meschinăria din spatele celor care păşeau în primul rând şi îi primeam ca simboluri ale visului împlinit, ca mărturii vii ale victoriei şi a Unirii tuturor românilor! Cine n-a trăit acele clipe nu-şi poate da seama de ce însemnează un popor

fericit. N-am trăit, cu siguranță, în întreaga mea viață minute mai înălțătoare...

Mulțimea nu și-a dat seama de lipsa omului către care mergeau toate nădejdile ei, căci a luat pe Găvănescu drept Averescu. Publicul bucureștean nu era într-adevăr familiarizat cu figura generalului, știa, după foile ilustrate, că era un domn cu cioc cărunt și cum cioc cărunt avea și Găvănescu, și cum călărea în primul rând după Suverani, ca aghiotant Regal, confuzia a fost explicabilă. Mulți se întrebau pentru ce Averescu nu era alături de Berthelot, și întrebarea mi-a fost pusă până și în tribuna oficială! Tot acestei confuzii i s-au datorat continuele strigăte de „Trăiască Averescu" la trecerea lui Găvănescu, de la Arcul de Triumf și până la Mihai Viteazul, strigăte care au trebuit să meargă drept la inimă Regelui și Reginei și mai ales generalului Berthelot! De altminteri trebuie să fiu drept: s-a strigat „Trăiască Averescu", dar s-a strigat tot atât și „Trăiască Regele", „Trăiască Regina", „Trăiască Berthelot", „Trăiască armata franceză".

Adânc emoționantă a fost toată defilarea, dar culmea emoției a fost desigur atinsă când au trecut trupele franțuzești. Am uitat cu toții totul și toate, și din toate inimile s-a ridicat un val nemărginit de recunoștință pentru această admirabilă armată franceză care dusese tot greul războiului, care izbutise în fine să îngenunche pe nemți și să ne redea nu numai țărișoara noastră cotropită, dar și să facă din visurile noastre năruite o strălucitoare realitate. Plângeam cu toții la sunetele marșului „Sambre et Merese", și am plâns și eu cu hohote! Nu erau însă lacrimile suferinței sau ale deznădejdei, ci prisosul sufletelor noastre răscolite ce rupseseră zăgazul nervilor încordați...

Averescu a sosit la București de Sf. Nicolae, ca să ia parte la parastasul lui Nicu Filipescu. Organizat de foștii prieteni ai defunctului la Biserica Boteanu, am refuzat, într-un sentiment de pietate pentru memoria lui, să transformăm această ceremonie de reculegere într-o manifestație averescană, cum ar fi vrut unii din filipescanii mai mărunți sau mai oportuniști. Venise totuși multă lume și din atitudinea tuturor față de Averescu, dar mai ales din atitudinea oamenilor de pe stradă, căci venisem cu dânsul la biserică, mi-am dat seama că „mitul" născut în tranșee, ce cuprinsese apoi toată Moldova, își făcuse drum și în Muntenia. Dovada răsunătoare am avut-o două zile mai târziu. Dna Lilica Vălleanu[10], una din numeroasele slăbiciuni ale generalului, ne invitase, pe generalul și pe mine, la o revistă ce se juca în Lipscani în teatrul transformat de atunci în cinematograful Roxy. Am uitat până și titlul ei, dar era un

[10] Soția inginerului Vălleanu de la C.F.R.

mare succes al momentului și bucureștenii dădeau năvală la fiecare reprezentație. Sala era plină, și cum am intrat cu generalul în loje (era o avanscenă), toții spectatorii s-au ridicat în picioare și câteva minute aplauzele și strigătele: „Trăiască Averescu!" n-au mai contenit! M-am plecat la urechea generalului și i-am șoptit: „Ça y est!". Generalul era încântat, ce se petrecea pe scenă nu l-a mai interesat, și înainte să se termine actul mi-a făcut semn și am plecat. Nu-i convenea să înfrunte un antract fără aclamații...

Pe punctul de a încheia această parte a Amintirilor mele, trebuie să mai povestesc aci un incident care subliniază tot bizantinismul moravurilor noastre politice. După Unirea Ardealului cu Patria-Mumă, săvârșită în Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, o delegație venise la București să înmâneze Regelui Ferdinand Actul Unirii. Delegația era compusă din Iuliu Maniu, Alexandru Vaida, Teodor Mihali, episcopul Caransebeșului, Miron Cristea și episcopul unit al Gherlei, Hossu. Noi, pârliții de regățeni, nu cunoscusem până atunci pe toți acești oameni decât de departe și, sub aspectul lor de vajnici luptători ai Ideii Naționale, de apostoli ai unității neamului, îi socoteam cu toții ca pe niște mucenici neîntinați de la care, pe lângă actul Unirii, așteptam și o primenire a moravurilor noastre politice. Mai ales Maniu trecea drept un sfânt, și de la dânsul nădăjduiam mai mult decât de la toți ceilalți împreună. De atunci am fost nevoiți să ne revizuim judecata - din nenorocire -, dar în decembrie 1918, iluziile și nădejdile erau mari.

Era natural ca prima noastră grijă, la Liga Poporului, să fie o luare de contact cu reprezentanții cei mai calificați ai Ardealului. La sosirea lor în București, fuseseră întâmpinați de un aghiotant regesc la gară și duși, ca oaspeți ai Regelui, în casa din dosul Palatului ocupată apoi succesiv de Mișu, de Drosso și de însăși Majestatea Sa Regele Carol al II-lea. Acolo m-am dus să le fac o vizită, însărcinat de generalul Averescu să-i poftesc la o masă, care, fără să fie o masă intimă, nu avea caracterul unei manifestări politice, cel mult al unei manifestări naționale și patriotice. O masă la care n-am fi fost mai mult de 20-30 de persoane, cu musafiri cu tot. Nu cunoșteam dintre delegații Albei Iulii decât pe Vaida și pe Mihali, am avut însă norocul să-i găsesc pe toți (era pe la orele 6 seara) și am făcut și cunoștința celorlalți, a lui Maniu înaintea tuturor. Atunci am văzut pe Maniu pentru prima oară...

În antreul casei, destul de mare, era întinsă o masă. Printre petele de vin, farfurii răzlețe, murdare, pline de mucuri sau de rămășițe - sticle goale sau jumătate, pline de bere sau de vin. Atmosferă de

„Kneipe", fum de tutun, o forfoteală de oameni. Căci pe lângă dnii delegați mai se învârteau prin odăi şi o sumedenie de „frați", lacomi de ghelirurile ce trebuia să le pună la dispoziție România întregită. „No, mă rog dumitale şezi frumos!", m-a poftit episcopul Miron Cristea. M-am aşezat, dar cu coada ochiului priveam în odăile de prin prejur, căci toate uşile erau deschise. Într-una încerca fratele Iuliu un frac, într-alta fratele Alexandru o pereche de ghete noi. Fratele Mihai Popovici mi-a căzut în brațe şi m-a sărutat, iar ceilalți nici nu s-au sinchisit de mine şi şi-au văzut de treabă. Nu eram pe vremea aceea un personaj atât de important, şi printre ardeleni mai ales eram aproape necunoscut. A fost un noroc, căci aşa am putut asista la evoluțiile obişnuite ale bandei, fără ca prezența mea să supere pe cineva sau să silească pe toți la atitudini cuviincioase. Fratele Aurel Vlad îşi deschisese pantalonii şi-şi strângea ismenele. Fratele Victor Bontescu scuipa într-un lighean, după ce-şi clătise gura cu apă de dinți, fratele Valeriu Branişte trăgea din ciubuc, pe când fratele Caius Brădiceanu se strecura printre picioarele oamenilor...

Am simțit un şoc. Asta era Ardealul? Cu ochii în patru ca să nu scap nimic, după ce mi-am exprimat fericirea de a vedea în fine pe frații noştri de peste munți în mijlocul nostru, am expus episcopului scopul vizitei mele şi i-am transmis invitația generalului Averescu. La numele lui Averescu s-a făcut tăcere, Miron Cristea a chemat pe Maniu şi pe Vaida şi s-au strâns cu toții în jurul mesei: „Ah, da, domnul general Averescu, marele nostru general, apoi fireşte, cum se poate, mai încape vorbă, suntem cu toții prea măguliți, venim cu plăcere!". A rămas să se fixeze ziua dejunului, căci domnii aveau toate mesele de seară date. Au chemat pe Mihai Popovici, care ținea foaia angajamentelor trupei şi, după ce s-a constatat că vinerea următoare era liberă, s-a hotărât acea zi. Am părăsit sindrofia pe gânduri: încă o iluzie pe cale de ducă, nădejdea în ardeleni...

Brătianu, care se cucuțase din nou la Guvern, veghea însă. În calitatea sa de făuritor al României Mari, pe care şi-o atribuia cu trufie, înțelegea să se folosească numai el de ardeleni. Opoziția, oricare ar fi fost ea, dar mai ales Averescu, cel cu popularitatea, nu trebuia să vie în contact cu ardelenii lui. Îi instalase pe toți în anexa Palatului ca să-i poată supraveghea mai uşor şi orânduise pe lângă dânşii, ca spion, pe Vasile Trifu, un cățeluş de la Externe gata să îndeplinească orice însărcinare, fie cât de scârboasă. Prin Trifu, Brătianu a aflat de dejunul proiectat, a lăsat să treacă trei zile, şi în ajunul vinerei fatale a trimis pe zisul Trifu la generalul Averescu să scuze pe domnii ardeleni, care fuseseră comandați cu un ceas

mai înainte la dejun la Palat, pentru a doua zi! Domnii ardeleni se mai scuzau în acelaşi timp de a nu putea fixa o altă dată, fiind „angajați" pentru fiecare masă, în cele câteva zile pe care urmau să le mai petreacă la București. Fără să trimită niciun răspuns ardelenilor, generalul Averescu s-a mulțumit să spună lui Trifu: „Adă la cunoştința dlui Brătianu că procedeul d-sale nu mă miră; d-sa continuă cu greşelile care erau să-i fie fatale o primă dată. A doua oară nu va scăpa. Va avea a face cu mine...".

Bietul general!

Cu toată această încercare de acaparare, şeful Partidului Liberal n-a putut niciodată să se înțeleagă cu ardelenii şi i-a avut dușmani neîmpăcați până la moartea sa. Procedeul a jignit însă adânc pe ardeleni, şi Mihai Popovici a venit să-mi spună cât de supărați erau Maniu şi Vaida, dar că s-au socotit neputincioşi față de ordinele primite de a nu frecventa „opoziția". „De data asta - spunea Mihai - au venit ca delegați oficiali şi au fost oaspeții Regelui, nu puteau ieşi din cuvântul Guvernului. Dar lasă că vor veni ei, va veni şi Maniu, şi Vaida, dezlegați de orice misiune oficială şi va vedea Brătianu pe dracul! Să ştii de la mine că vom merge, dar cu liberalii, niciodată!".

Cum alegerile generale fixate pentru începutul lui ianuarie se amânaseră, am amânat şi noi campania de întruniri publice proiectată în vederea acestor alegeri. Am socotit cu drept cuvânt, că de vreme ce aveam răgazul să o înfăptuim, organizarea completă a Ligii Poporului era mai urgentă decât o campanie electorală în vânt, căci nimeni nu putea prezice când se vor săvârşi alegerile. Averescu a mai stat la Bucureşti până aproape de Crăciun, răstimp în care am elaborat împreună tot planul nostru de organizare. Cum dânsul voia să petreacă sărbătorile la via lui de lângă Severin, unde nu fusese încă, şi cum eu însumi doream să le petrec la Breasta cu părinții mei, am convenit să plecăm amândoi cu automobilul său, căci comunicațiile feroviare erau încă o nenorocire.

Am plecat din București cu o zi înainte de Crăciun şi ne-am oprit de dejun la Piteşti, la prietenul nostru inginerul Dima. Mobilizat în Moldova în Armata a II-a, Dima, liberal habotnic până la Război, se alipise de generalul Averescu cu o pasie demnă de soartă mai bună, căci n-a ajuns la nimic şi a murit tânăr. În veşnică agitație, cu privirea lui sclipitoare ce țâşnea dintr-o barbă neagră ca corbul, avea aerul unui drac, dar al unui drac binevoitor. Antreprenor harnic, construise cele două poduri în beton armat de la Piteşti, peste Argeş şi peste Râul Doamnei şi rămăsese cu parale. Avea o casă frumoasă

şi o nevastă drăguță, plină de vino-încoace. Ne-a dat un dejun grozav şi ne-a dus într-o altă casă, vecină, tot a lui, în care instalase sediul Ligii. Numit şef al Argeşului încă de la Piatra-Neamț, făcuse treabă şi împănase tot județul cu comitete şi case de sfat. Averescu era încântat. Era încântat mai ales de grațiile doamnei Dima, aşa încât am întârziat cu plecarea.

Zilele fiind scurte şi maşina lui Averescu cam hodorogită, ne-a apucat noaptea pe drum, din fericire aproape de Craiova, în satul Pârşani. Când a vrut şoferul să aprindă farurile, nimic. Am oprit şi am început să dibuim, şoferul şi cu mine. Dar farurile, faruri vechi cu acetilenă, n-au vrut să ştie de noi. Se făcuse întuneric beznă, de mers mai departe fără un pic de lumină era greu. Ne aflam în mijlocul satului. Când a aflat lumea că era Averescu, a venit toată, cu mic cu mare, cu femei şi cu copii şi am văzut atunci ce nu mai văzusem. Femeile plângeau, se apropiau pe furiş şi încercau să sărute poalele mantalei generalului. Bărbații se uitau la dânsul, îl sorbeau din ochi şi îngânau: „tatăl nostru, tatăl nostru!". Într-o clipă au fost primarul, popa şi jandarmii lângă noi. Un flăcău s-a urcat cu o lanternă pe scara maşinii, lângă şofer, un alt flăcău tot aşa, de partea opusă. Şi am pornit în uralele mulțimii! A fost prima luare concretă de contact a generalului cu popularitatea sa! Cât era de sec omul, a fost vizibil emoționat şi după ce am plecat m-a întrebat: „Ce zici?" - „Ar fi păcat să dezamăgim pe toți acești nenorociți" - a fost răspunsul meu. Să vede că nu i-a plăcut; până la Craiova n-a mai schimbat nicio vorbă cu mine.

Nu ne-am oprit la Craiova, ci am mers de-a dreptul la Breasta, unde am găsit pe scumpii mei părinți, în aşteptare. Averescu a petrecut noaptea la noi, iar a doua zi a plecat spre Severin.

Scrise pe apucate şi pe sărite, printre treburi şi printre necazuri, Amintirile mele au desigur un cusur mai mare decât oricare altul: ele nu se înfățişează cu unitate de gândire, de pornire sau de judecată, indispensabile unei opere istorice. Singura mea scuză e că n-am avut nicio clipă intenția să fac operă de istoric. Urmaşii mei nu trebuie să caute în aceste file decât mărturia sinceră a unui om amestecat în multe, dar care n-a cunoscut toate şi nici nu s-a străduit să le cunoască. Principalul merit al acestei mărturii, am mai spus-o, e sinceritatea. Am judecat oamenii după capul meu, şi aşa cum i-am judecat i-am arătat aci.

În această parte consacrată marelui Război, m-am mărginit să povestesc ce am văzut, şi ce am aflat din neîndoielnice izvoare. Nu

m-a muncit grija unei sintetice icoane a evenimentelor şi n-am încercat să trag Învățăminte (cu Î mare), nici să stabilesc Răspunderi (cu R mare). Dacă voi fi izbutit să prind câteva trăsături exacte, Învățămintele şi Răspunderile se vor contura de la sine în mintea cititorilor mei.

ANEXE
(1916-1918)

ANEXA I

Răvaşul lui Take Ionescu
în seara trecerii inamicului peste Dunăre, la Zimnicea.

„Dragă prietene,

Diavolul e mai puţin negru, mult mai puţin.
Totul se reduce la un lucru mărunt. Veniţi în camera mea la ora zece.

Take Ionescu"

ANEXA II

Apel către bucureşteni semnat de Tzigara-Samurcaş.

Bucureşti, 23 ianuarie 1917

APEL către CETĂŢENI

Oraşul Bucureşti este obligat de Guvernământul Imperial German, să procure până azi la ora 6 seara, următoarele:

15.000 plăpumi sau pături, câte 20.000 de cămăşi, pantaloni, ciorapi de lână, câte 30.000 brâie şi veste de flanelă şi 1.000 blănuri.

Neprocurându-se cele cerute, oraşul va fi supus unei straşnice amende.

Fiecare cetăţean este deci obligat a preda agentului nostru cât mai multe din aceste obiecte, însemnând mai jos bucăţile predate şi ştergând pe cele nepredate, bucăţi... plăpumi sau pături, câte ... bucăţi: cămăşi, pantaloni, ciorapi de lână, câte ... brâie şi veste de flanelă, ... blănuri.

Agenţii noştri vor verifica şi semna aceste liste, care rămân în loc de chitanţă la ridicarea obiectelor.

Prefectul Poliţiei, *AL. TZIGARA-SAMURCAŞ*

Semnătura agentului primitor .....

ANEXA III

Scrisoare adresată de dl P.P. Negulescu dlui D. Gusti,
profesor universitar
Această scrisoare, pentru diferite motive de oportunitate politică,
n-a ajuns niciodată în mâinile destinatarului
şi se află încă în Arhiva autorului Amintirilor de faţă.

„Odessa, 21 aprilie 1917

Iubite domnule Gusti,

Presupun că n-ai primit scrisoarea mea de acum două luni şi jumătate[11] de vreme ce nu mi-ai răspuns până acum.

.....

Îţi trimit aceste rânduri prin dl Argetoianu care te va pune în curent şi cu unele preocupări politice ale noastre. În ultima noastră convorbire de astă-iarnă, ţi-am împărtăşit credinţa mea că o îndreptare a stării noastre politice nu poate veni decât de la un partid nou, care să rupă în toate cu trecutul, şi mai ales cu tirania şefilor care falsifică tot mecanismul organizării noastre constituţionale. Printre compatrioţii de aici am găsit nemulţumiri atât de mari şi atât de vie dorinţa de a începe o viaţă nouă, încât m-am simţit îndemnat să le comunic şi lor gândurile mele. Unii dintr-înşii au admis ideea unui partid nou şi cred că ar fi bine să strângem aderenţi. Iniţiativa propagandei a luat-o dl Argetoianu pentru conservatori şi d. Anghelescu (sic), fostul ministru, pentru liberali. D-ta păreai a fi aprobat de asemeni intenţiile mele, când am vorbit împreună. Dacă crezi că e momentul să treci la realizare, ar fi bine să iei iniţiativa propagandei printre tinerii neînregimentaţi încă în partidele politice. Fireşte, e vorba deocamdată numai de pipăirea terenului, ca să ştim pe ce putem conta. În cazul când am găsi destule bune-voinţi, am putea să ne adunăm la Iaşi şi să ne constituim.

Cred că-ţi aminteşti încă ideile conducătoare. E vorba de un partid democratic, care ar ţinti înainte de toate la constituţionalizarea vieţii noastre politice. Amănuntele de program le-am discuta ulterior. De altfel, lucrul de căpetenie nu e programul, ci sistemul. Programul liberalilor bunăoară nu e rău, dar sistemul lor de guvernare e deplorabil, şi urmarea e dezastrul la care am ajuns.

Oricare ar fi hotărârea d-tale, scrie-mi te rog un cuvânt, - însă nu cu poşta, ci prin curier. Adresează-te dlui Trifu, la Ministerul

[11] Dl Gusti n-avea noroc cu scrisorile dlui P.P. Negulescu!

de Externe, care se va însărcina cu plăcere să facă să-mi parvină scrisoarea d-tale.

Cu o strângere de mână cordială.

P.P. Negulescu
Hotel du Passage"

ANEXA IV

Observații ale Misiunii franceze de la Iași, transmise Marelui Cartier General român.

1) *Principii generale*

Odessa constituie sursa aprovizionării de toate felurile a armatei române, pentru că:

a) Autoritățile rusești, însărcinate să satisfacă nevoile românilor îşi au toate sediul la Odessa şi se află sub ordinele generalului Sanicov, şef cu aprovizionarea frontului românesc.

b) Întregul material de război precum şi produsele alimentare trec prin Odessa, chiar şi cele care sunt tranzitate pe aici spre front şi care vin din toate colțurile Rusiei.

2) *Situația actuală*

a) Nu există niciun organism românesc responsabil şi competent însărcinat cu asigurarea la Odessa a serviciului de aprovizionare cu mijloace de subzistență, îmbrăcăminte, echipament, hamaşamente, muniții etc.

b) Există numai:

Un birou condus de Pantazi, pentru transporturi, muniții, îmbrăcăminte, cumpărări de material de război;

O comisie prezidată de Brătianu (numită de aprovizionare) pentru cumpărarea de produse alimentare şi de alte obiecte dintre cele mai diferite.

3) *Lacune*

a) Lipseşte aşadar organul cel mai important, acela care să asigure aprovizionarea cu mijloace de subzistență.

Nici Pantazi, nici Brătianu nu au această calitate: unul transportă, celălalt cumpără anumite bunuri alimentare, dar nici unul dintre ei nu este calificat şi competent pentru a discuta cu ruşii problema mijloacelor de subzistență în ansamblul lor; ei nu dispun nici de mijloacele necesare pentru a primi de la ruşi ceea ce aceştia din urmă sunt obligați să ofere prin convenție.

b) Dacă până în prezent această problemă a aprovizionării a fost rezolvată de bine de rău, fără ajutorul vreunei persoane, acest lucru se

datorește faptului că România a putut să suplinească prin mijloacele sale proprii lipsurile sau golurile ivite zi cu zi în aprovizionare, dar trebuie arătat că acest joc s-a soldat cu sărăcirea țării, astfel încât într-o bună zi ea va fi complet secătuită.

c) Se va obiecta poate că există o oarecare comisie mixtă prezidată de colonelul Holban, însărcinată cu problemele privitoare la aprovizionarea cu bunuri de subzistență, dar nu este mai puțin adevărat că această comisie a căzut într-o desuetudine completă, şi în plus, ea îşi are sediul la Iaşi unde în mod practic nu face nimic.

4) *Soluții propuse*

a) Crearea la Odessa a unui organism central similar cu cel rusesc, şi care să aibă calitatea şi competența de a se ocupa, pe lângă acesta din urmă, de toate serviciile spatelui armatei române (aceasta există în cadrul armatelor tuturor țărilor lumii, cu excepția României).

b) Nu trebuie să existe comisii separate, şi nici rivale sau inamice, ci acestea trebuie să fuzioneze între ele; astfel tot ceea ce există în prezent la Odessa (şi de bine de rău funcționează - aşa cum funcționează) trebuie să fie regrupat şi unit sub un comandament unic, energic şi competent.

c) Misiunea franceză a trimis la Odessa câțiva ofițeri specialişti în aceste probleme. Este necesar să se apeleze în cea mai mare măsură posibilă la cunoştințele lor tehnice şi la influența pe care ei o au asupra autorităților ruseşti pentru a se găsi cât mai curând posibil soluția şi rezolvarea crizei ce devine tot mai evidentă, în ceea ce priveşte îmbrăcămintea şi hrana armatei.

ANEXA V

Circulara trimisă de Take Ionescu parlamentarilor conservatori aflați în Rusia. Numai semnătura era de mâna lui Take.

„Iaşi, 15 aprilie 1917

Stimate domnule...

După cum ai aflat la 4 mai vor începe dezbaterile Parlamentului în privința modificărilor de adus unor articole din Constituție privitoare la expropriere şi la reforma electorală.

Va fi din toate punctele de vedere de o neapărată trebuință ca d-ta ca şi toți ceilalți prieteni ai noştri care vă aflați în Rusia să luați osteneala de a face drumul până la Iaşi unde prezența d-tale este indispensabilă.

Insist cu tot dinadinsul asupra necesității acestei prezențe și contez că ne vom regăsi cu toții la Iași cu vreo 2-3 zile înainte de data deschiderii dezbaterilor (4 mai). Nu cred ca dezbaterile să treacă peste data de 20 mai, până la care este prelungită sesiunea ambelor adunări. Prin urmare absența d-tale din Rusia nu va fi foarte lungă.

Primește te rog stimate domnule ... asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Take Ionescu"

ANEXA VI

Notița lui Matei Cantacuzino, scrisă de mâna lui, cu privire la interpretarea juridică a articolului 128 din Constituție.

„Articolul 128 din Constituție stabilește, prin felul cum e redactat, o limitare strictisimă și imperativă a dreptului ce se conferă puterii legiuitoare de a modifica pactul fundamental pe care a fost așezată organizarea Statului. Garanția intangibilității acestui pact constă, pe lângă necesitatea unui acord al adunărilor cu Regele, în prezența efectivă a unui număr minim strict determinat de membri, fără de care orice deliberare este formal prohibită precum și în fixarea, pentru fiecare schimbare, a unei majorități de cel puțin două treimi din quorum de membrii prezenți cerut pentru deliberare. În alte cuvinte, garanția limitării stabilite de Constituție constă în aceea că, în nicio împrejurare și sub niciun cuvânt, o modificare a textelor constituționale nu se poate face decât printr-un vot care să întrunească cel puțin două treimi din două treimi al numărului de membri care în mod normal compun fiecare adunare. Orice argumentare bazată pe considerațiuni de orice natură deduse din împrejurări excepționale care ar împiedica vremelnic completarea adunărilor, și care ar tinde a micșora quorumul cerut de art. 128 constituie o eludare a garanției cu care Constituția a înțeles în mod imperativ să înconjure respectul și obligativitatea dispozițiilor sale, și tinde prin urmare la o violare fățișă a însăși principiului constituțional. Absența fie intenționată, fie forțată (textul nu face nicio deosebire) a unui număr de membri peste o treime din numărul care compune adunarea duce neapărat nu la suprimarea Parlamentului, după cum se pretinde de un distins jurisconsult[12] (căci Parlamentul va putea continua să funcționeze în toate chestiunile care nu se ating de vreo modificare constituțională), dar la suspendarea funcționării Parlamentului ca Constituantă, adică cu specială însărcinare de a modifica unele din dispozițiile

[12] Dissescu.

constituționale, și această suspendare se va prelungi neapărat până când încetând cauza împiedicătoare quorum-ul cerut de art. 128 se va întruni".

ANEXA VII

Memoriu referitor la programul financiar al problemei exproprierilor agrare.

Propunerea Guvernului de a despăgubi pe proprietarii rurali expropriați cu rentă 5% și exclusiv cu această rentă prezintă și un inconvenient, și un pericol.

Inconvenientul este mai întâi de natură politică, deoarece reformele ar putea fi mai largi din punctul de vedere al principiilor, dacă plata s-ar face și în numerar, iar al doilea este de ordin particular, căci detentorii titlurilor de renta vor avea multă vreme dificultăți mari la plasarea bonurilor noi.

În această imposibilitate, sau chiar numai mare dificultate constă însă și pericolul și iată de ce: taxez (sic) că cele 2 milioane de hectare a 1200 lei hectarul (presupun că acest preț s-ar stabili în mediu) reprezintă 2400 milioane lei din care vreo 400 milioane lei la Creditul Rural.

(Tot ce trece de 400 milioane și se mai află la Creditul Rural corespunde circa cu datoriile celor 1 milion și ceva de hectare ce se lasă marii proprietăți).

Evaluez apoi că mai mulți proprietari mari (Mihail Sturdza, Dimitrie Mihail[13] etc. etc.) a circa 150.000 hectare nu vor avea interes de a-și vinde titlurile, astfel că acest număr de hectare înmulțit cu 1200 ar mai da 180 milioane lei.

Scăzând	400 milioane ale Creditului Rural
și aceste	180 milioane prin urmare
un total de	580 milioane lei din
cele	2.400 milioane lei necesare exproprierii nu mai trebuie
decât...	1.820 milioane

A arunca această sumă pe piața României sub formă de bonuri cu dobânda fixată de acum, ca și cum s-ar ști ce condiții bănești vor stăpâni lumea peste un an, doi sau cinci, ar însemna a-i distruge puterea ei financiară pe multă, pe foarte multă vreme.

Cursul rentelor vechi emise în străinătate sau în țară s-ar prăbuși tot atât de repede ca cel al noilor.

Astfel nu numai că de fapt se va fi dat proprietarilor trei sferturi

[13] Eroare: Dinu Mihail, din Craiova.

sau o jumătate din cât se intenționează a li se da, dar creditul acestei țări n-ar mai fi în stare ani de zile să suporte emisiuni noi interne sau externe; astfel speranța în indispensabila noastră refacere economică ar fi spulberată pe un timp nelimitat[14].

Ce e dar de făcut? Eu cred că un împrumut special de 5 milioane de lire sau 25 milioane de dolari, sau de preferință anglo-american (cu 2 şi 1/2 milioane lire şi 12 şi 1/2 milioane dolari), împrumut ce mi se pare că s-ar putea face şi al cărui produs Statul l-ar pune integral la dispoziția Băncii Naționale, i-ar da primului posibilitatea unui împrumut de 375 milioane în lei la aceasta din urmă. Sindicatul băncilor anglo-american ar trebui să facă împrumutul de acum (!) păstrând banii la dispoziția Statului (!) până când acesta îi va întrebuința numai pentru exproprieri.

O convenție în acest sens ar putea obliga şi pe Stat, şi pe bănci a exclude astfel posibilitatea satisfacerii altor nevoi ale tezaurului din aceste fonduri.

Pentru a evita însă o pagubă prea mare de dobânzi, se poate conveni de asemenea cu acele bănci, ca diferența între cele două dobânzi (cea plătită de Stat de acum încolo şi cea primită de Stat pentru sumele lăsate la bănci până în momentul exproprierii) să nu treacă de 1%.

Având acele 125 milioane aur şi prin urmare posibilitatea unui împrumut de 375 milioane lei la Banca Națională (!), Statul va putea da imediat la cumpărarea întregii cantități de expropriabile, în valoare de

1820 milioane, cel puțin
360 milioane, sau 20% în numerar
şi 550 milioane, sau 30 % în bonuri
910 milioane, în total.

Grație acestui sistem, vânzarea şi prin urmare scăderea bonurilor noi este aproape exclusă, rămânând în schimb deschisă posibilitatea ca cele 360 milioane numerar să servească de regulator al cursului efectelor noi ce s-ar oferi.

Peste un an sau doi s-ar putea face a doua oară aceeaşi operațiune pentru achitarea restului de 50% (dacă până atunci refacerea noastră n-ar fi destul de înaintată pentru a ne permite chiar un împrumut intern).

În acest din ultim caz, o asimilare completă a celor două împrumuturi agrare (primul extern şi al doilea intern) ar asigura foarte probabil celui de al doilea un succes important.

Iaşi, 12/25 mai 1917.

Aristid Blank

[14] Stilul acestui memoriu a fost respectat în întregime.

ANEXA VIII

Declarația opoziției citită în Cameră de G. Diamandi în şedința din 20 mai 1917.

Domnilor deputați,

În momentul când se depun pe biroul Camerei proiectele de reformă agrară şi electorală, elaborate din inițiativa şi prin inspirația Guvernului, - înainte chiar de a intra în discuția lor, se impune conştiinței noastre datoria de a examina situația Guvernului.

Convinşi că nu numai toată dezvoltarea viitoare a țării, dar însăşi existența neamului nostru şi îndeplinirea menirii sale istorice atârnă de ridicarea țărănimii din starea de gloată umilită şi exploatată, la rolul de pătură înstărită şi conştientă, stăpână pe destinele sale şi solidarizată astfel cu interesele permanente ale Statului, - afirmăm cu tărie voința noastră hotărâtă de a asigura României de mâine toată vigoarea ei morală şi politică, prin rezolvarea largă a marilor probleme de care ea atârnă.

Acestei neclintite hotărâri îi vom supune şi la nevoie îi vom sacrifica orice alte considerente de politică internă.

Domnilor deputați,

Nu ne preocupăm de textul proiectelor ieşite din dezbaterile comisiilor şi subcomisiilor parlamentare.

Şi oricare ar fi aceste proiecte, noi nu încredințăm realizarea reformelor constituționale Guvernului care, prin extraordinara lui neprevedere în pregătirea războiului şi prin uşurința neiertată de care a dat dovadă chiar şi în grelele împrejurări de astăzi, a împins țara la dezastrul moral şi economic.

Acest dezastru este pregătit de mai mult timp de conducătorii politici care au considerat şi consideră partidele nu ca organizații vii puse în serviciul patriei, ci ca instrumente oarbe de înălțare pentru ei şi pentru devotații lor. Ei au redus luptele politice la simple acorduri şi tranzacții între şefii de partid, înlăturând prin aceasta orice control al Țării şi al Parlamentului asupra afacerilor publice; au încredințat toată administrarea şi gestiunea financiară a țării favoriților lor, în genere oameni fără pregătire şi fără pricepere, şi adesea chiar amorali; şi prin disprețul şi prin călcarea sistematică a legilor, au întronat în coducerea țării domnia bunului plac.

Cu acest sistem de guvernare, chiar cele mai ideale reforme sunt menite să rămână fără efect. Dacă valoarea legilor atârnă de valoarea legiuitorului, apoi eficacitatea lor nu atârnă decât de respectul ce li se

dă, de sancțiunea ce ele o impun și de sinceritatea și vrednicia celor chemați să le aplice.

Dar această sinceritate și vrednicie nu o găsim la cei ce dețin în aceste momente frânele Guvernului și care, având un trecut de guvernare atât de detestabil, nu și-au primenit nici sufletul, nici sistemul, - nu au învățat nimic din durerile de astăzi ale neamului. În mâinile lor, chiar votul universal, care este un mijloc și nu un scop, ar putea să devie un instrument de tiranie și de corupere în loc să fie pârghia de înălțare a țării.

Domnilor deputați,

Prin alcătuirea sa, prin tendințele manifestate în primul său proiect de reforme, prin sistemul său de guvernământ, Guvernul nu ne poate da nici nouă, nici fraților noștri de peste granițe, garanția organizării unei vieți de Stat potrivite cu aspirațiile și nevoile vremii, fără de care unitatea noastră națională nu se poate înfăptui.

Pentru aceste motive, pentru lipsa de autoritate morală politică a Guvernului și a oligarhiei care ne-a condus până acum, subsemnații deputați, fără deosebire de culoare politică și păstrându-ne independența principiilor noastre, negăm Guvernului actual dreptul și căderea de a prezida la înfăptuirea reformelor constituționale și îi refuzăm orice încredere.

Gr. Trancu-Iași, Dr. N. Lupu, George Diamandi, A.E. Mihăilescu, Nicolae Protopopescu, N.D. Ghica, Pavel Michiu, Mihail Carp, Mih. Macavei, I.P. Rădulescu, Grigore Iunian, Tilică Ioanid, A.C. Cuza, Dr. Armin Hesselmann, D. Hențescu, M.B. Cantacuzino, N. Krupenski.

ANEXA IX

Declarația deputaților marghilomaniști
citită la Cameră înaintea votului Reformelor.

Declarație

Subsemnații deputați conservatori din opoziție, considerând că acest război a fost pentru poporul nostru o școală dureroasă care l-a oțelit și l-a făcut să prieceapă pe viitor însemnătatea și urmările voturilor sale, ne declarăm adepți ai unei largi reforme electorale.

De asemenea suntem pentru împroprietărirea țăranilor, împroprietărire care nu se poate înfăptui decât prin exproprierea silită a unei părți însemnate din marea proprietate în schimbul unei juste și prealabile despăgubiri. Urmăm astfel tradițiile Partidului

Conservator care a împroprietărit în trecut pe țărani vânzându-le moșiile Statului.

Admitem deci în principiu aceste două mari reforme, cerem însă ca ele să se înfăptuiască în favoarea țăranilor, iar nu în aceea a unor instituții de partid.

Totodată declarăm solemn că sprijinind aceste reforme nu înțelegem întru nimic să ne solidarizăm cu actele Guvernului actual și ale celui care l-a precedat.

Nu putem avea încredere în acest Guvern care poartă răspunderea dezastrului suferit de țară și ne rezervăm dreptul ca după încheierea păcii care, după cum nădăjduim și dorim din suflet, va aduce mărirea și înălțarea scumpei noastre patrii, să supunem unei amănunțite cercetări întreaga activitate a conducătorilor noștri din ultimii trei ani.

N. Krupenski, N.D. Ghica, Michiu, Er. Juvara, Teleman.

ANEXA X

Cuvânt înainte redactat de P.P. Negulescu, la Odessa,
în vederea întemeierii Partidului Constituțional,
întemeiere proiectată de C. Argetoianu, Ionaș Grădișteanu și dânsul.

Cuvânt înainte

Multe nenorociri s-au abătut, după vremuri, asupra țării noastre; niciuna însă n-a atins proporțiile înspăimântătoare ale dezastrului la care am ajuns în războiul actual. Groaza bătăliilor și urgia năvălirilor străine le-a mai văzut pământul românesc de multe ori; niciodată însă pierderile n-au fost mai grele, nici suferințele mai cumplite ca acum. Altădată războaiele se purtau cu oști puțin numeroase, care se măsurau în câteva ciocniri singuratice, mărginite și ca întindere și ca durată. Pagubele erau astfel totdeauna mici, iar prădăciunile, cu greutatea comunicațiilor și cu lipsa mijloacelor de transport, nu atingeau decât regiuni izolate și nu puteau lua niciodată proporții considerabile. În războiul de astăzi, țara noastră a fost călcată de armate mari, înzestrate cu mijloace de distrugere extraordinare, și e supusă, de la ocuparea ei încoace, unei jefuiri sistematice și totale. Pierderile noastre au fost astfel imense și în vieți tinere - care reprezentau energia națională - și în bunuri materiale, care constituiau temelia puterii economice a Statului. Nu e dar exagerat să zicem că am ajuns la un adevărat dezastru, care compromite rezultatele obținute cu atâtea greutăți prin sforțările poporului nostru de un veac încoace. Și oricâte victorii am câștiga până la sfârșitul războiului, oricâte succese

politice am avea la încheierea păcii, rănile adânci ale țării vor sângera încă multă vreme. Noi cei de azi, nu le vom vedea vindecate pe deplin și poate nici copiii noștri.

În fața acestei constatări, nu e român în conștiința căruia să nu se ridice, chinuitoare, întrebarea dacă dezastrul acesta nu s-ar fi putut cumva evita - și cine e de vină că nu s-au cruțat țării o parte cel puțin din pagubele și din suferințele pe care le-a îndurat. Am zis o parte cel puțin, fiindcă știam cu toții că războiul, pe care-l voiam cu toată hotărârea ca o supremă datorie a vieții noastre naționale, nu putea să ne aducă numai bucurii. Dar aveam cel puțin dreptul să credem că-l vom purta pe pământul dușmanilor și în alte condiții. Căci noi aveam printre aliații noștri de astăzi - care au fost tot așa de crunt loviți ca și noi - o situație excepțională. Ei au fost siliți să primească războiul când și cum au voit adversarii lor care l-au început. Noi am avut putința să observăm doi ani de zile metodele de luptă ale vrăjmașilor și să ne pregătim în consecință, să alegem noi înșine momentul și să stabilim noi înșine condițiile intrării noastre în acțiune. Că n-a știut să profite de această situație privilegiată, e cea dintâi din marile greșeli ale Guvernului pe care ni l-a hărăzit în anii din urmă o soartă vitregă. El pretinde, e drept, că împrejurări externe pe care nu sta în puterea lui să le înlăture au făcut rezistența noastră imposibilă. Dacă însă nu putea, firește, să înlăture acele împrejurări când s-au produs, era cel puțin dator să le prevadă ca posibilități înainte de a se produce și să ia măsurile cuvenite. Căci a guverna înseamnează mai întâi de toate a prevedea. Că nu au făcut-o, e a doua din uimitoarele greșeli, de ordin politic și diplomatic, ale oamenilor mici care și-au luat pe asemenea vremuri mari enorma răspundere de a conduce destinele țării.

Și mai grave încă dacă se poate au fost greșelile pe care le-a făcut Guvernul înăuntru, în ceea ce sta cu totul în puterea lui, adică în pregătirea armatei și în conducerea războiului. Acestea au jucat fără nicio îndoială rolul de căpetenie în nenorocirile noastre. Căci nu e totuna dacă o țară intră în război bine pregătită sau nu oricare ar fi altfel, celelalte împrejurări. Cu o altă pregătire și o altă conducere a războiului n-am fi ajuns desigur unde ne aflăm. Dovadă este rezistența neînfrântă de care s-au arătat capabile trupele noastre în a doua perioadă a războiului, când același general german care cucerise Muntenia și Dobrogea a încercat să pătrundă și în Moldova. Strălucitele calități militare, vitejia fără seamăn și abnegația fără margini cu care soldații noștri au uimit lumea pe câmpiile de la Mărășești, ne-au scăpat, e drept, cinstea în fața străinătății, dar au

pus într-o lumină și mai crudă răspunderea Guvernului. Ce nu s-ar fi putut face de la început cu asemenea ostași, dacă li s-ar fi dat tot ce le trebuia și dacă nu li s-ar fi impus o conducere nenorocită! Această dovadă de fapt mai tare ca toate argumentările, a izbit atât de mult pe observatorii imparțiali, încât, redându-le încrederea în puterile poporului nostru, i-a făcut să simtă și mai adânc vina grozavă a acelora ce l-au condus până acum. Dacă în șase luni numai, în mijlocul lipsurilor de tot felul, s-a putut închega din rămășițele istovite ale unei oștiri înfrânte și umilite o armată nouă plină de viață și de avânt, însuflețită de cel mai înalt eroism și stăpână pe cele mai complicate meșteșuguri ale războiului modern - ce nu s-ar fi putut face în cei doi ani dinainte de intrarea noastră în acțiune, cu o muncă inteligentă și cinstită, lipsită de preocupări personale sau de partid și închinată numai intereselor țării! Dacă umilința dureroasă a îndoielii de noi înșine ne-a trecut în sfârșit, dacă o binefăcătoare mândrie națională ne umflă iarăși pieptul - în schimb ne copleșește o amărăciune necunoscută până acum și ne răscolește sufletul o indignare fără margini împotriva celor care ne-au impus - prin ușurința lor criminală - atâtea suferințe nemeritate.

Împrejurările externe pot fi dar o scuză pentru noi în fața străinătății, dar nu micșorează nicidecum răspunderea Guvernului față de țară. El trebuie să dea seamă de toată purtarea lui din cei doi ani care au precedat izbucnirea războiului nostru și de atunci încoace. Mai târziu, când se va putea vorbi cu mai multă libertate, fără piedici interne, și fără teama vreunor prejudicii externe, vom stabili cu de-amănuntul și cu toate dovezile, învinuirile ce se pot aduce Guvernului și în general cercurilor noastre conducătoare. Acum ne mărginim să indicăm numai în treacăt câteva dintre dânsele, ca o justificare prealabilă a atitudinii politice pe care voim să o luăm.

În momentele grave, când se punea pentru noi cea mai mare din problemele vieții noastre naționale, Guvernul liberal al dlui Brătianu n-a știut să ia altă atitudine decât acea neutralitate șovăitoare - ca să nu zicem prefăcută - care a atras asupra noastră toate bănuielile și care ne-a făcut să ne acoperim fața de rușine de atâtea ori. Și dacă ar fi fost numai aceste neajunsuri de ordin moral! Dar cu neutralitatea lui, Guvernul a contribuit la înarmarea dușmanilor cu care aveam să luptăm și ne-a pus pe noi înșine în imposibilitatea de a ne înarma; a hrănit pe vrăjmașii noștri de astăzi și ne-a lăsat pe noi fără de hrană; a încurajat pentru motive de politică internă propaganda criminală a agenților austro-germani, pentru ca apoi rătăcirea minților slabe să ducă la defecțiunile din armată și din populația civilă. Iar Parlamentul,

care avea datoria să vegheze ca interesele supreme ale țării să nu fie nesocotite, uitând cu desăvârşire că Constituția îl însărcina cu controlul actelor Guvernului, n-a simțit nici măcar nevoia să ştie ce vrea el în politica externă - arătându-se, cu un servilism uimitor, gata să-l urmeze ori încotro ar fi mers - „fie la dreapta, fie la stânga".

Şi cum putea să fie altfel când lumea politică ce se învârtea în jurul Guvernului n-avea decât un singur gând şi o singură dorință: să profite de împrejurări ca să se îmbogățească cu orice preț şi cât mai curând. Am asistat astfel la specula ruşinoasă cu vagoanele şi cu permisurile de export; am văzut oameni politici luând comisioane din străinătate pentru vânzări de cereale ce nu se făceau printr-înşii; am văzut bănci în pragul falimentului făcând afaceri splendide cu furniturile de la Ministerul de Război, grație patronajului lor politic; am văzut samsari străini, de al căror nume nu ştia nimeni până atunci şi care nu aveau niciun fel de instalație industrială, luând de la diferite ministere furnituri, în loturi mai mari şi cu prețuri mai bune decât industriaşii români cunoscuți. Puterea acelor samsari nu sta, firește, decât în influența politicienilor care se ascundeau în dosul lor. Am văzut în sfârşit administrația publică nu numai tolerând, dar înlesnind tot felul de contrabande care, între alte neajunsuri, ne-au golit țara de vite, ca să n-avem ce mânca şi ca să n-avem cu ce ne lucra ogoarele. Ceea ce s-a petrecut în ultimii ani ai guvernării liberale de după războiul independenței, rămâne un joc copilăresc, un început timid de oameni neexperimentați, față de operațiile în stil mre, şi ca însemnătate financiară şi ca neruşinare, ce s-au realizat în cei doi ani de guvernare liberală dinainte de războiul actual.

Şi ca să nu fim acuzați de părtinire, ca să nu se creadă că învinuim numai pe liberali, să dăm şi celorlalte partide ceea ce li se cuvine. Politicienii care au luat comisioane din străinătate pentru vânzări de cereale ce nu s-au făcut printr-înşii erau conservatori, partizani ai dlui Marghiloman, iar unii din acei care susțineau cu influența lor pe samsarii străini care roiau în jurul ministerelor erau conservatori democrați, partizani ai dlui Take Ionescu. Dar este ceva cu mult mai grav decât aceste ticăloşii individuale. E că s-a găsit un partid întreg - şi nu era cel liberal - care să încerce a-şi susține acțiunea înăuntru cu bani din afară. În toamna 1914, într-o dulce armonie cu Guvernul dlui Brătianu, şeful Partidului Conservator, dl Marghiloman, luase pe seama sa propaganda germanofilă în țară şi sunt dovezi neîndoioase că presa care susținea această propagandă era plătită de austro-germani. Cei mai mulți conservatori însă nu aprobau politica dlui Marghiloman, şi în cele din urmă chestiunea s-a pus hotărât

în Comitetul Executiv, organul oficial al partidului. În fața acestui comitet, şeful nu s-a sfiit să facă declarații false, iar în lupta ce a urmat apoi, a căutat să corupă pe unii din acei care i se opuneau, cu bani străini. În faimosul dosar al corupției germane, cunoscutul agent Günter afirmă că la o dată oarecare dl Marghiloman ar fi mulțumit dlui von dem Busche pentru că, cu fondurile ce îi pusese la dispoziție, l-a ajutat să-şi păstreze situația politică.

Iată în ce mocirlă se târau politicienii noştri în momentele supreme, când în altarul conştiinței noastre naționale urma să se săvârşească taina cea mare a unirii tuturor românilor. Şi dacă cel puțin mocirla aceasta nu s-ar fi revărsat peste marginile lumii politice! Spre nenorocirea noastră, apele ei infecte au stropit şi au pângărit totul. Până şi armata, care ar fi trebuit să rămână, cu toate mizeriile noastre şi tocmai din cauza lor, garanția ultimă a salvării noastre a tuturor, şi a celor buni, şi a celor răi, a fost atinsă şi ea de otrava corupției, în acele organe superioare ale ei care stau în contact cu lumea politică. Disprețuind legile şi regulamentele, un general favorit al Guvernului şi-a asumat răspunderea înfricoşată de a întocmi singur, trecând peste Statul nostru Major, planul războiului din a cărui primă parte am ieşit înfrânți şi umiliți. Acel general al cărui nume e pe buzele tuturor[15] era un ofițer de artilerie, specialist în studiul tehnic al gurilor de foc. El nu făcuse şcoala de stat major, nu trecuse pe la comanda unităților mari - brigadă, divizie, corp de armată - şi nu comandase niciodată o manevră. Ar fi fost dar, fie din partea lui, fie din partea Guvernului, o datorie de prudență elementară să supună cel puțin planul întocmit de el unui consiliu de generali. Tocmai fiindcă trebuia, lucrul, firește, nu s-a făcut. Nici chiar comandanții armatelor de operație n-au luat cunoştință de planul de război decât în momentul când au primit comanda efectivă, şi numai în partea care privea acțiunea lor. Mai mult chiar, nu s-a ținut seamă nici măcar de observațiile făcute de Aliați înainte de încheierea Convenției noastre militare cu ei. Şi doar Aliații noştri, oricât ne-am fi crezut noi de superiori lor, aveau o experiență a războiului care nouă ne lipsea cu desăvârşire. O asemenea încredere oarbă în sine, o asemenea megalomanie monstruoasă trece cu mult peste marginile normale şi intră de-a dreptul în domeniul patologic.

Numai o asemenea inconştiență poate explica purtarea aceluiaşi general din timpul războiului, când dezastrul începuse, când mii şi mii de români mureau pe câmpurile de luptă ca victime nevinovate

[15] Generalul Dim. (zis Mişu) Iliescu, secretar general al Ministerului de Război pe vremea Neutralității.

ale greşelilor lui, generalul în chestie petrecea nopţile la Bucureşti cu şampanie şi cu femei uşoare. Însăşi poliţia militară, făcând o dată o razie nocturnă, l-a găsit într-un local de petrecere cunoscut. Iar Cartierul General îi răspundea cu banchetele pe care le da pentru cele mai neînsemnate avansări în grad până în ziua căderii Bucureştilor. De aceste infamii nu e desigur vinovată armata, ci lumea politică. Armata şi-a făcut datoria pe deplin în condiţiile grele în care a fost pusă să lupte în prima parte a războiului. Păstrându-i dar întreaga noastră recunoştinţă, trebuie să cerem socoteală de cele ce s-au întâmplat politicienilor, care şi-au permis să se joace cu conducerea ei fără să se gândească la urmările grozave pe care le putea avea uşurinţa lor criminală. Şi nu fără durere am văzut că, pe când sancţiuni atât de aspre s-au aplicat unora dintre militarii care au greşit, nicio sancţiune nu există pentru greşelile şi mai mari ale politicienilor. Firește, în armată greşelile trebuiesc pedepsite imediat. Dar de ce numai în armată?

*

Trebuie dar să înceapă şi procesul lumii politice. El s-ar mai fi putut amâna dacă cel puţin, lovindu-se de grozavele realităţi ale războiului, politicienii noştri s-ar fi trezit şi ar fi dat oarecare semne de îndreptare. Ei au făcut însă totul ca să dovedească lumii, cu un cinism revoltător, că nu înţeleg să renunţe la niciunul din vechile lor obiceiuri. Încă de la intrarea noastră în acţiune, când se luau măsuri generale în contra spionajului, unii dintr-înşii s-au dedat la un trafic odios pe seama siguranţei Statului. Precum se ştie, mulţi din supuşii ţărilor cu care eram în război au fost arestaţi, iar ceilalţi - internaţi spre a fi puşi în imposibilitate de a unelti împotriva intereselor noastre. Atunci au început intervenţiile plătite gras ale celor cu influenţă politică. Şi astfel mulţi duşmani ai noştri au fost lăsaţi liberi şi au rămas la Bucureşti sau în alte centre importante - desigur nu spre binele ţării. Cine ştie cât rău ne-au făcut unii dintr-înşii? Şi e nespus de dureros gândul că noi am plătit poate cu jertfe grele, cu multe vieţi nevinovate şi cu pustiirea unor părţi întregi din ţară, sumele mizerabile încasate de politicieni fără inimă. Evacuarea Munteniei a fost apoi nu numai un moment de neprevedere, de zăpăceală şi de neputinţă administrativă, ci şi un lung şir de acte de cinism care n-aveau - e drept - pentru noi nimic nou şi surprinzător, dar la care nu ne-am fi aşteptat totuşi în momente aşa de tragice. Când nu se găseau vagoane, ca să citãm un caz din o mie, spre a ridica depozitele Casei de Depuneri, sau maşinile Arsenalului şi Pirotehniei - se găseau destule pentru mobilele şi proviziile membrilor Guvernului

şi ale favoriţilor lor. Când ne lăsam cu toţii averile în părăsire şi porneam în necunoscut, cu jalea în suflet şi cu mizeria în perspectivă, un ministru găsea momentul potrivit ca să mai facă încă o afacere, ridicând de la antrepozitele din Bucureşti atâtea vagoane de mărfuri particulare spre a le specula la Iaşi şi a încasa un câştig cum nu pot realiza oamenii cinstiţi într-o viaţă întreagă de muncă încordată[16]. Când copiii noştri evacuaţi pe jos din teritoriile ocupate, ca mobilizabili, rătăceau flămânzi şi desculţi pe drumurile din Moldova; când mii de soldaţi în lamentabila retragere a resturilor armatei noastre cădeau bolnavi sau zdrobiţi de oboseală, de nemâncare şi de frig prin şanţurile şoselelor; când răniţii noştri vindecaţi ieşeau din spitale, în mijlocul iernii, în bluze de vară şi cu o foaie de cort în spinare; când epidemii groaznice bântuiau restul nenorocitei noastre populaţii - un membru al Guvernului nu se sfia să facă nuntă cu chef şi lăutari spre a legitima o veche legătură reprobată de morală[17]. Când un haos cumplit domnea în administraţia peticului de ţară ce ne mai rămăsese, când nimic nu mai era la locul său şi nimeni nu mai ştia ce are de făcut; când circulaţia pe căile ferate ameninţa să se oprească din lipsă de combustibil; când ciocniri şi deraieri de trenuri făceau sute de victime, din lipsă de regulă; când foametea bătea la uşă ca să ne aducă aminte că nu ne-am priceput să ridicăm la timp grâul din Muntenia; - primul ministru, trufaşul fără de pereche de altădată care îşi închipuia că învârteşte Europa întreagă pe degete, îşi închipuia înţelepciunea politică în formula jalnică: „numai Dumnezeu ne poate scăpa", şi se pregătea să treacă cu Guvernul în Rusia, lăsând totul la voia întâmplării. Politicienii noştri însă nu se puteau resemna, nici de astă-dată, să nu mai tragă niciun profit din situaţiile pe care le mai aveau încă. Înainte de a părăsi Moldova a cărei evacuare se pregătea, şi-au aranjat cu toţii diferite misiuni în străinătate, cu diurne şi indemnizări grase şi s-au aruncat ca lăcustele asupra cecurilor pe care Guvernul le emitea, în aparenţă cel puţin, spre a uşura schimbul pentru românii care voiau să treacă în Franţa. Am zis în aparenţă cel puţin, fiindcă realitatea a fost cu totul alta. Fiind trase asupra depozitelor Statului pe un curs mai scăzut decât acel de pe piaţa financiară, aceste cecuri au devenit obiectul unei specule ruşinoase şi a numeroase acte de favoritism. Personalităţi

[16] Această afacere s-a pus în seama lui Alecu Constantinescu. Nu e deloc sigur să o fi făcut. A făcut el altele! Afacerea a fost făcută prin Banca Iaşilor (liberală) şi a trebuit să câştige mulţi, foarte mulţi de pe urma ei.

[17] Tot Alecu Constantinescu. Căsătorit cu o germană, o femeie foarte bine, avusese un băiat, pe simpaticul Atta, cu sora acesteia. Prin bună înţelegere, a divorţat în 12 zile (record) de soţia lui şi s-a căsătorit cu cumnată-sa ca să legitimeze pe unicul şi mult iubitul lui băiat.

cunoscute, cu situații de seamă în țară și care puteau dovedi că voiesc să treacă în Franța, nu puteau căpăta asemenea cecuri, pe când favoriți ai Guvernului care se duceau în Rusia cu diferite însărcinări oficiale și care nu puteau prin urmare să părăsească această țară, luau cecuri asupra Parisului fiindcă erau bune de speculat oriunde. Mai mult chiar, diferite doamne din societatea bună și din lumea galantă au căpătat, grație legăturilor lor cu personaje politice cunoscute, cecuri asupra Parisului, pe care le-au vândut, unele chiar a doua zi după ce le-au primit, la Iași, în schimbul unui beneficiu oarecare. Ceea ce trebuia să fie adică o dreaptă înlesnire pentru acei care, lăsând tot în urma lor, porneau în pribegie, unii cu gândul de a-și servi țara în străinătate fără nici n fel de plată, a devenit în mâinile politicienilor noștri un mijloc nou de câștiguri incorecte sau un nou mod de a-și plăti aventurile lor galante.

Și alături de asemenea cazuri de sfidare privată a doliului și durerilor țării, se înșirau cazurile de sfidare publică și oficială. Când subșeful Statului nostru Major, pe care toată lumea îl acuză pe față ca fiind instrumentul de căpetenie al dezastrului nostru, și în contra căruia se făcuseră demersuri oficiale până la Rege, a fost scos în sfârșit din acest post, Guvernul în loc să-l trimită înaintea unui Consiliu de Război, ca pe alți ofițeri mai puțin vinovați decât el, l-a trimis în misiune la Paris, dându-i mijloace largi ca să petreacă cât mai bine, și a făcut tot posibilul ca să-i creeze acolo o situație superioară ministrului nostru plenipotențiar. Dacă Guvernul avea convingerea că acest general era nevinovat, nu era mai bine să-i dea mai întâi ocazia să spulbere în fața justiției militare, acuzările ce i se aduceau și să acorde în același timp opiniei publice satisfacția de a ști, în sfârșit, care era adevărul? Dacă n-a făcut-o, este evident, fiindcă se temea să nu-și descopere propria sa responsabilitate - și a preferat să sfideze sentimentul public, tratând țara ca pe o moșie particulară cu care stăpânul face ce vrea și pe cetățeni ca pe niște hiloți de a căror opinie nu se ține nicio socoteală.

Dar culmea a atins-o această sfidare a sentimentului public în ultima criză ministerială. Când la granițele noastre se frământau valurile tulburi ale revoluției ruseți, pe care trebuia să o urmărim în fiece moment cu cea mai încordată atenție, fiindcă putea să fie pentru noi plină de consecințe neprevăzute, când armatele ruseți începuseră a se retrage în Galiția amenințând să descopere frontiera noastră de nord, lucru cu atât mai grav cu cât pregăteam noi înșine ofensiva de la sud - țara a rămas 3 săptămâni fără Guvern. Această criză ministerială fără precedent prin durata ei, trezise în

public speranțe mari. Toată lumea credea că a venit, în sfârșit, ziua socotelilor, că se vor stabili în sfârșit răspunderile și că se vor aplica sancțiunile cuvenite. Toată lumea se aștepta ca un Guvern nou, străin de orice preocupări de partid, devenite acum odioase, să-și ia sarcina patriotică de a verifica în sfârșit gestiunea așa de încărcată a Cabinetului Brătianu. Și în adevăr momentul era cât se poate de prielnic. Se acordase acestui Cabinet creditul cel mai larg; i se acordaseră chiar și reformele constituționale pentru ca țăranii să nu vadă în chemarea lui la răspundere o amenințare pentru ceea ce li se făgăduise. Și ar fi fost așa de frumos ca membrii acestui Cabinet să zică ei înșiși cetățenilor: „războiul pe care l-am făcut, fiindcă l-am crezut în interesul țării, v-a pricinuit pierderi grele și suferințe cumplite; am vrea cel puțin să vă încredințați că noi am făcut tot ce am putut și că nu din vina noastră ați fost așa de crunt loviți; aveți dreptul să știți adevărul și noi cei dintâi dorim să-l știți, spre descărcarea noastră; ne retragem dar pentru ca alții să poată veni să cerceteze tot ce am făcut - și le dorim din toată inima să aibă mai mult noroc decât am avut noi înșine".

Așa ar fi trebuit să fie dacă am fi avut alți oameni politici. Și așa ar fi fost poate chiar și cu acei pe care îi avem dacă s-ar fi simțit nevinovați. E dar o dovadă neîndoioasă a vinii lor că lucrurile au ieșit cu totul altfel, pricinuind opiniei publice o adâncă și dureroasă dezamăgire. După trei săptămâni de criză, am văzut reapărând la Guvern același Cabinet Brătianu cu un portofoliu mai mult pentru partizanii dlui Take Ionescu și cu titlul special de vicepreședinte al Consiliului pentru d-sa. Concluzia firească pe care a tras-o lumea neprevenită a fost că politicienii noștri s-au certat trei săptămâni, în împrejurările excepțional de grave prin care treceam, pentru un portofoliu ministerial și pentru un titlu ce nu mai exista nicăieri în țările constituționale, iar Coroana a putut asista la acest spectacol dezgustător fără să le impună o atitudine mai demnă și mai potrivită cu împrejurările. Conducătorii noștri politici s-au dovedit astfel incorigibili.

Războiul cu grozavele lui realități nu i-a învățat nimic; aspirațiile mari ale neamului pe care pretind că le reprezintă nu i-au ridicat deasupra lor înșile; durerile obștești nu le-au purificat conștiințele. Au rămas ceea ce erau, robi ai intereselor personale, ai ambițiilor meschine și ai apetiturilor josnice. Această constatare ne impune datoria să privim mai adânc în trecut, să încercăm a ne da seama cum și de ce am ajuns unde ne aflăm, și ce e de făcut ca să salvăm cel puțin viitorul. Această datorie o avem nu numai față de noi înșine, ci și

față de Aliații noștri de astăzi, față de prietenii noștri de mâine, fără concursul permanent al cărora viitorul nostru nu poate fi asigurat. Căci ei știu mai bine decât noi cât de multe și cât de mari greșeli am făcut - și așteaptă desigur de mult să vadă sancțiunile.

La ei toate greșelile, chiar și cele mai neînsemnate, se plătesc imediat. Acei care le-au făcut se dau la o parte ca să lase pe alții mai capabili - și ca să păstreze autorităților conducătoare încrederea publicului. Câte nu s-au schimbat la ei de la începutul războiului încoace! Guverne întregi și miniștri de resort, generalisimi și comandanți de armate - fără să mai vorbim de șefi de servicii sau de simpli funcționari administrativi - s-au schimbat necontenit după nevoile împrejurărilor. Numai la noi nu s-a schimbat nimic ca și cum nimic n-ar fi fost de îndreptat. Oamenii care au greșit au rămas la locul lor ca să greșească mai departe. Această lipsă absolută de orice sancțiune, trebuie să le fi dat Aliaților noștri o idee ciudată despre noi - mai ales că n-au văzut niciun fel de reacție a opiniei publice, nici chiar atât cât s-ar fi putut cu cenzura și cu starea de asediu. Ei ne cred desigur atât de corupți încât răul nu ne mai impresionează - și nu numai că nu suntem în stare să aplicăm sancțiuni, dar nici măcar nu mai avem putere să le dorim și să arătăm că le dorim. O asemenea idee despre noi ar putea să ne facă mult rău. Am putea fi considerați ca un popor pe care nu se poate pune niciun temei, și care nu prezintă deci niciun interes în socotelile politicii mondiale. Iată de ce, acum, în pragul marilor prefaceri europene mai mult ca oricând, este pentru noi o datorie supremă de patriotism să ne mișcăm și să arătăm tuturor că poporul românesc nu e rău, că e numai rău reprezentat de acei ce au luat cu de la sine putere sarcina de a-l reprezenta. Am zis cu de la sine putere, fiindcă cu modul cum se fac la noi alegerile, Guvernele nu sunt expresia voinței populare, ci expresia voinței regale. Guvernele noastre vin la putere fiindcă le cheamă Regele, nu fiindcă le indică Parlamentele ca expresie a voinței naționale. Iar odată chemate la putere de Coroană, Guvernele fac alegerile așa încât întotdeauna au majorități. Nu s-a văzut la noi niciodată un Guvern nou care să guverneze cu un Parlament vechi. Fiecare Guvern vine cu Parlamentul lui, care nu este decât un singur birou de înregistrare, și rămâne la putere atât, dar exact atât, cât binevoiește să-l țină Regele. Parlamentul nu joacă în această privință absolut niciun rol.

Și cu aceasta atingem cauza profundă a tuturor relelor de care suferim. Aici, în această parodie ridicolă a regimului suveranității

naționale stă viciul radical al vieții noastre politice. De aci trebuie să pornim în toate încercările noastre de îndreptare.

*

Noi nu avem o viață constituțională. Sub aparența libertăților pe care ni le garantează o Constituție din cele mai înaintate, suntem în realitate supuși unui regim autocratic din cele mai odioase. Căci n-avem măcar nici despotismul unui șef de Stat; avem numai despotismul șefilor de partid - care e cu mult mai rău. Am zis mai sus că Guvernele, la noi, vin la putere fiindcă le cheamă Regele, și rămân la putere cât voiește el. S-ar părea deci că la noi Regele e totul. E însă numai o aparență înșelătoare. Politicienii noștri s-au grupat în asociații, sistematic și solidar organizate, al căror scop nemărturisit - exploatarea foloaselor puterii - se ascunde sub titluri pompoase, și prin tăria pe care le-o dau aceste așa-numite partide, smulg Regelui Guvernul. Un fruntaș al vieții noastre politice, care dacă era conservator nu era mai puțin demagog, a spus odată un cuvânt puțin parlamentar, dar foarte plastic: „Neamțul știe de frică". Neamțul era Regele Carol I. Și într-adevăr răposatul Suveran își rezerva respectul lui constituțional pentru partidele puțin scrupuloase în alegerea mijloacelor cu care dau asalt puterii, oricare ar fi fost altfel valoarea lor; celorlalte, dacă se întâmpla să existe, nu le acorda nicio atenție. Am zis dacă se întâmpla să existe, căci, ca să nu aibă greutatea alegerii, care ar fi putut să fie uneori prea izbitoare pentru țară, Regele Carol n-a vrut să aibă decât două partide care să se urmeze regulat la putere și să profite regulat de foloasele ei. Și a făcut tot ce i-a stat în putință ca să împiedice formarea altor partide noi care să-i strice socotelile. Vom vedea mai departe ce consecințe funeste a avut această nenorocită concepție politică. Deocamdată să ne păstrăm drumul drept. Nu Regele e dar totul la noi, ci partidele politice. Iar în partidele politice, totul e șeful. Uitați-vă, de pildă, la Partidul Liberal, cel mai perfect organizat din acest punct de vedere și care a servit de model celorlalte. Șeful face ce vrea. Cine îndrăznește să ridice vreodată vreo obiecțiune? Imprudentul care ar manifesta veleități de independență ar fi înlăturat în scurtă vreme din toate situațiile pe care le-ar fi avut, iar dacă s-ar arăta îndărătnic, sau ar face gălăgie, ar fi dat afară pur și simplu și gazetele partidului ar tăbărî pe el aranjâdu-l cum e mai bine. Mai mult chiar, membrii Partidului Liberal nu îndrăznesc nici măcar să întrebe ce vrea Șeful. Dovadă atitudinea dinainte de război a majorității parlamentare, de care vorbeam mai sus. Compunerea Cabinetelor liberale, a celor din urmă mai ales, oglindește cu o desăvârșită limpezime, sistemul. Ele sunt alcătuite

aşa încât să pună cât mai mult în relief personalitatea Şefului, să arate că el e totul, că el conduce de fapt toate departamentele. Miniştrii de resort sunt aleşi cu îngrijire printre oamenii şterşi sau necopţi, fără trecut politic şi fără autoritate, fără situaţii personale şi fără independenţă - sau de-a dreptul compromişi şi rămânând prin urmare la discreţia aceluia care, ştiindu-le părţile vulnerabile, îi poate da oricând peste cap. Toate condiţiile sunt adică întrunite spre a face dintr-înşii instrumente docile, instrumente oarbe în mâna Şefului. Şi trebuie să fie cineva atins de nebunia măririlor, pentru ca de dragul unei asemenea situaţii, falsă până la ridicol în cadrul constituţionalismului modern, să poată lua asupră-şi răspunderea grozavă de a conduce singur pe toate terenurile viaţa neînchipuit de complicată a unei ţări civilizate. L-am văzut în anii din urmă pe şeful Partidului Liberal învârtind singur politica externă, pregătind singur armata, întocmind singur prin oamenii săi de casă, împotriva legilor şi regulamentelor, planul operaţiunilor militare. Căci, cum ziceam mai sus, planul acesta n-a fost alcătuit precum se cuvenea de Statul Major, ci de secretarul general al Ministerului de Război, din ordinul şi după indicaţiile ministrului său, care l-a acoperit astfel cu răspunderea lui. Dacă măsura ultimă a valorilor, în politică, e succesul, putem zice că sistemul acesta de acaparare şi de concentrare a tuturor puterilor într-o singură mână, sistem pe care-l practică cu atâta pasiune şeful Partidului Liberal, a dat un faliment strălucit. Şi fiindcă e totdeauna bine ca un sistem nefast să-şi dea pe faţă inepţia, am putea să ne felicităm - dacă n-ar fi cazul să plângem şi să ne smulgem părul în faţa dezastrului la care am ajuns.

Dar ca să nu fim acuzaţi şi de astă-dată că vorbim numai de unul din partidele noastre politice, să aruncăm o privire şi asupra celuilalt. După actul de despotism al dlui Carp, care a voit să impună Partidului Conservator întreg punctul său de vedere în chestiunea tramvaielor, după încercarea odioasă a dlui Marghiloman de a impune aceluiaşi partid, împotriva voinţei exprese a membrilor lui, o direcţie falsă în politica externă - am crezut că sub şefii următori, după experienţele făcute, se va renunţa la aceste tendinţe autocratice. Evenimentele n-au confirmat însă această aşteptare. Două acte mai importante au avut loc în viaţa Partidului Conservator de la lămurirea atitudinii lui în politica externă încoace: colaborarea cu Partidul Conservator Democrat, sau fuziunea din aprilie 1916, şi alegera unui şef după moartea mult regretatului Nicolae Filipescu, din toamna următoare. Amândouă aceste acte s-au îndeplinit fără consultarea partidului, aşa încât, despre cel din urmă putem zice că

nici n-a avut loc. Comitetul executiv, cu toate dispoziţiile formale ale statutelor, n-a fost convocat, spre a discuta şi hotărî. În amândouă cazurile şefii singuri au lucrat cum au voit, dispunând de partid ca de un patrimoniu al lor.

*

Noi n-avem dar despotismul unui şef de Stat, ci despotismul şefilor de partide. Şi aceasta e forma cea mai nenorocită pe care o poate lua autocratismul. Căci un Suveran e cel puţin un om pe care situaţia lui legală şi permanentă îl pune deasupra necesităţii de a-şi satisface interese personale sau de a se gândi la interese de partid. Pe când un şef de partid e un simplu muritor, care poate să fie sărac şi plin de nevoi, care îşi datoreşte în orice caz toată puterea partidului în fruntea căruia se află, şi ale cărui interese e dar ţinut să le satisfacă neapărat, dacă vrea să-şi păstreze situaţia. Dacă dar autocratismul unui şef de Stat nu exclude totdeauna dezinteresarea, dreptatea - autocratismul unui şef de partid implică mai întotdeauna părtinirea pentru sine şi ai săi şi prin urmare nedreptatea pentru ceilalţi.

E acum întrebarea cum am ajuns, cum am putut ajunge aici? Printr-un concurs de împrejurări, din care două sunt mai ales vrednice de amintit. Cea dintâi a fost lipsa noastră nu numai din cultura politică, dar de orice cultură în general, care a făcut ca şi acei ce au luat parte la viaţa politică a ţării să se grupeze în jurul persoanelor, nu în jurul ideilor. Taine ne povesteşte în prefaţa Originilor Franţei Contemporane că fiind chemat la vot, când împlinise 21 de ani, s-a simţit foarte încurcat şi, neştiind pentru cine, adică pentru care din doctrinele politice, să voteze, s-a apucat să studieze întreaga istorie contemporană a ţării sale. Alegătorii noştri n-au mers aşa de departe ca învăţatul francez. Ca „cetăţeanul turmentat" din comedia lui Caragiale, ei s-au dus pur şi simplu la prefect sau la altele din persoanele mai de seamă din târgurile lor ca să-i întrebe „cu cine" să voteze. Ba chiar de cele mai multe ori nici n-au avut nevoie să se deranjeze. Candidaţii au venit singuri la ei şi le-au cerut voturile, iar alegătorii cărora le era indiferent pe cine votaseră de vreme ce nu erau preocupaţi de nicio idee, n-au găsit alt criteriu de alegere decât câştigul relativ pe care-l puteau realiza de la unii sau de la alţii. Şi astfel oamenii politici care s-au îngrijit în mod sistematic şi permanent de aceste apetituri ale alegătorilor au putut să-şi formeze încetul cu încetul partizani personali, strânşi sau în grupuri vremelnice sau în partide durabile. Coeziunea acestor adunări politice se întemeia pe un principiu psihologic foarte simplu. Cetăţenii rămâneau strânşi în jurul acelor politicieni care le inspirau

mai multă încredere din punctul lor de vedere special, fiindcă „se ţinuseră totdeauna de cuvânt", le satifacuseră adică regulat şi cât mai larg apetiturile.

Ar fi totuşi nedrept să tragem de aci concluzia că vina de căpetenie a falsificării regimului nostru constituţional este a maselor electorale. Poporul nostru nu e mai rău decât atâtea altele, la care organizări democratice asemenea cu acelea de la noi funcţionează destul de bine. Masele noastre populare au dovedit în războaie un spirit de jertfă, o putere de lepădare de sine, pe care le-ar fi arătat desigur şi în timp de pace, în viaţa politică, dacă li s-ar fi cerut cu stăruinţă şi dacă clasele conducătoare le-ar fi dat ele mai întâi exemplul. Dacă dar, masele noastre electorale erau inculte, aceasta nu însemnează că educaţia lor politică era imposibilă. Dimpotrivă, cu calităţile pe care le posedă poporul nostru, această educaţie s-ar fi putut face destul de repede şi de uşor. Că nici măcar nu au încercat-o, e o vină care apasă greu asupra claselor noastre conducătoare fiindcă nu le poate fi iertată cu niciun preţ. Ele nu au făcut apel decât numai la instinctele rele, la pornirile egoiste, interesate, meschine, ale alegătorilor, în luptele lor furioase pentru putere, care reprezintă pentru ele nu numai satisfacerea vanităţilor lor deşarte, ci şi un izvor nesecat de îmbogăţire uşoară, clasele noastre conducătoare au făcut din propaganda electorală, care trebuia să fie un prilej de luminare a maselor, un mezat scârbos, pentru cumpărarea lor. Cu o inconştienţă criminală, politicienii noştri au călcat în picioare, în luptele electorale, cele mai elementare principii etice. Au mințit şi au înşelat, au corupt şi au terorizat pe bieţii alegători, decenii întregi, până i-au făcut să creadă că aşa trebuie să fie. Iar acelora dintre dânşii care rămâneau totuşi în picioare în mijlocul avalanşei de tentaţii de tot felul, politicienii noştri le rezervau... bâta şi chinorosul, faimoasele mijloace ale agenţilor electorali de sub domnia „Vizirului" de altădată - a lui Ion Brătianu cel bătrân. De atunci încoace, mijloacele de terorizare a alegătorilor s-au mai civilizat. Cu înmulţirea afacerilor, locul bâtei şi al chinorosului l-au luat băncile şi creditele - iar rezultatul e tot aşa de bun, dacă nu şi mai bun încă.

În loc dar să călăuzească, cu o solicitudine dictată de interesele superioare ale Statului, neexperienţa celor abia deşteptaţi la viaţa politică, în loc să-i ajute să priceapă şi să preţuiască ideile conducătoare ale acestei vieţi noi, politicienii noştri au făcut tot ce le-a stat în putere ca să-i aducă să considere dreptul de vot ca un simplu izvor de câştiguri nepermise. Dacă dar lipsa de cultură de care vorbeam mai sus a fost una din cauzele de căpetenie ale falsificării regimului

nostru constituţional, este numai întrucât a permis cercurilor noastre conducătoare constituite într-o adevărată oligarhie, să exploateze în chipul cel mai nerușinat neexperienţa maselor electorale.

A doua cauză de căpetenie care ne-a adus unde suntem, a fost acea concepţie politică a Regelui Carol I, de care vorbeam mai sus. El nu voia să aibă decât două partide de guvernământ, care să ia puterea succesiv pe un număr de ani egal, de regulă pe o legislatură, pentru ca să nu fie nicio supărare, de nicio parte. Acest sistem a tras după sine suprimarea oricărei sancţiuni politice. Un partid putea să guverneze rău, să administreze necinstit, să comită greşeli grave pentru dezvoltarea ulterioară a ţării - şi rămânea totuşi la putere timpul hotărât de Rege, ca să nu plece prea curând şi să facă apoi scandal în opoziţie. Şi dimpotrivă, un partid putea să guverneze bine, să administreze cinstit, să îndrume ţara pe căi noi de dezvoltare - şi trebuia totuşi să plece la timpul hotărât de Rege, ca să nu aştepte „ceilalţi" prea mult şi să se dedea la manifestaţii şi tulburări de stradă. În asemenea condiţii, nemaiexistând sancţiune pentru partide, nu mai exista sancţiune nici pentru şefii lor. Dacă partidele politice ar fi plătit pentru greşelile făcute de Guvern, greşeli de care şefii erau fireşte răspunzători în primul rând - este evident că şefii ar fi fost şi ei traşi la răspundere de partizanii lor, care pierdeau foloasele puterii. Şi fiindcă aceasta nu se întâmpla, fiindcă şefii îşi aveau rândul şi termenul asigurat la Guvern, orice ar fi făcut de altfel şi numai fiindcă erau şefii partidelor consacrate de Rege, partizanii n-aveau de ce să se îngrijească de activitatea lor politică bună sau rea. Au fost drept şi cazuri când şefii au trebuit să se eclipseze un moment, în urma unor greşeli prea evidente, spre a permite altora să îndrepte lucrurile, dar partidele rămâneau la putere, şi şefii îşi reluau locul numaidecât. E de ajuns bunăoară să ne aducem aminte de cazul lui Dimitrie Sturdza din 1896. Fiindcă se încurcase rău în chestiunea bisericească, a lăsat pentru câteva luni locul lui Aurelian, dar a revenit apoi la Guvern şi Partidul Liberal a putut să-şi facă termenul la putere. Iar dacă într-un caz analog lucrurile au ieşit altfel, n-a fost vina sistemului, ci a intransigenţei şi a lipsei de abilitate a şefului respectiv. Dl Carp, în 1912, când se încurcase în chestiunea tramvaielor, ar fi putut să facă întocmai ca Dimitrie Sturdza, dacă ar fi fost ceva mai mlădios.

Şefii noştri s-au instalat astfel în partidele lor pe viaţă, ca în nişte adevărate patrimonii. Că ideea unui drept patrimonial nu le era deloc străină, ne-o poate dovedi faptul că de la această idee până la aceea a unui drept de moştenire nu era decât un pas - şi pasul acesta a fost făcut. Am avut astfel şi şefi, dacă nu proclamaţi oficial în virtutea

dreptului de moştenire al unei familii la conducerea unui partid, dar agreaţi în orice caz ca atare, numai cu această îndreptăţire. Se zice că Dimitrie Sturdza n-a fost recomandat ca viitor şef fruntaşilor Partidului Liberal de către Ion Brătianu tatăl decât cu condiţia expresă să transmită, la rândul lui, şefia fiului său Ionel, pe atunci prea tânăr încă spre a îi urma de-a dreptul. Faptul este, în orice caz, că ne-am pomenit la un moment dat, într-un Guvern liberal, cu un tânăr inginer pe care nimeni nu-l cunoştea fiindcă n-avea niciun trecut politic. Dezlegarea enigmei sta în numele pe care-l purta: era fiul „marelui" Brătianu - fiul „statuiei", cum ziceau foile umoristice - şi amintim această glumă ca o dovadă că aceasta a fost în adevăr, atunci, impresia generală. În această calitate a fost apoi împins sistematic înainte de clica vechilor devotaţi ai lui Brătianu tatăl, adică de bătrânii liberali care alcătuiau aşa numita „ocultă" - şi când Dimitrie Sturdza a căzut bolnav în 1908, fără să se aştepte măcar însănătoşirea lui, sau, dacă era incurabil - ceea ce n-a fost de fapt - fără să se lase cel puţin să treacă un timp oarecare pentru salvarea aparenţelor - ne-am pomenit cu şefia tânărului inginer necunoscut, care nu se ilustrase în politică decât printr-un faimos vagon cu duş, pentru inspecţiile sale de vară ca ministru al lucrărilor publice. Cu toate acestea, erau în Partidul Liberal atâtea personalităţi politice mai în vârstă, cu un trecut mai bogat şi cu mai multe drepturi la încrederea tuturor, ca Spiru Haret, dl Emil Costinescu şi alţii. Dreptul de moştenire însă a trecut înaintea oricărei alte consideraţii.

*

Să comparăm acum acest sistem al nostru, al şefilor-stăpâni pe viaţă şi cu drept de moştenire, cu ceea ce se petrece în alte ţări, în Franţa de bunăoară, în admirabila Franţă pe care am imitat-o atât de adesea fără să o înţelegem totdeauna cu adevărat. Acolo şefii politici sunt oameni care reprezintă la un moment dat, cu mai multă autoritate şi mai mult talent, o idee, şi în jurul cărora se grupează în chip firesc, în Parlament, toţi cei care susţin acea idee. Aşa se întâmplă să vedem adesea - lucru incompatibil cu ighemoniconul şefilor noştri - că prezidentul de Consiliu de ieri e simplu ministru de resort în Cabinetul de astăzi, prezidat poate chiar de un fost ministru de resort al său. Şefi pot fi dar acolo, toţi acei către care se îndreaptă la un moment dat încrederea mai multora. Atât şi nimic mai mult. Şi aşa şi este firesc să fie. Căci acolo şefii reprezintă - pur şi simplu - grupări parlamentare, iar acestea reprezintă - pur şi simplu - curente de idei. Nu poate fi dar vorba acolo de şefii pe viaţă şi cu drept de moştenire. În lumea politică franceză o asemenea aberaţie, dacă s-ar

găsi vreun nebun care să o propună sau să o susţină, ar stârni desigur un hohot de râs nesfârşit.

Acest contrast e plin de învăţăminte. Sistemul şefilor vremelnici a provocat şi întreţinut în Franţa libera circulaţie a energiilor politice, a ajutat dezvoltarea lor firească, stimulând-o până la maximum şi a permis astfel să se formeze o întreagă pleiadă de oameni de Stat de mâna întâi. La noi, sistemul şefilor pe viaţă şi cu drept de moştenire imobilizează valorile reale, le împiedică dezvoltarea şi dacă provoacă vreo emulaţie ea e îndreptată, înăuntrul fiecărui partid, într-o singură şi nenorocită direcţie: fiecare se sileşte numai să intre în bunele graţii ale şefului autocrat ca să-şi asigure un locşor la masa puterii. De aci sărăcia, stârpiciunea, monotonia searbădă a vieţii noastre politice. Chiar dacă unii tineri ar avea idei noi, nu îndrăznesc să le afirme, de teamă să nu displacă şefilor - şi se ofilesc înainte de vreme în atmosfera înăbuşitoare a formulelor vechi şi tocite, îmbâcsită de preocupări personale, meschine sau necurate. Căci şefii nu văd cu ochi buni apariţia talentelor noi, decât numai dacă s-au asigurat deja de supunerea lor necondiţionată. Altfel văd în libera lor dezvoltare şi în ascendentul pe care ar putea să-l capete, o primejdie posibilă, pe care se silesc să o înlăture din vreme, ţinând la distanţă pe îndrăzneţi. Iar dacă poporul francez a arătat o atât de uimitoare elasticitate sub presiunea enormă a nenumăratelor greutăţi ale războiului actual a fost tocmai fiindcă a posedat, graţie fluidităţii sale politice, atâtea energii noi, proaspete, pline de avânt şi de încredere în sine. Pe noi, primele izbituri ale realităţii ne-au trântit la pământ şi ne-au zăpăcit cu totul. Cum putea să fie altfel când politicienii noştri - şi aici vorbim fireşte de cei liberali, singurii care erau în măsură să facă ceva fiindcă partidul lor se găsea la Guvern - nu trăiau decât în funcţie de şef, nu gândeau adică şi nu lucrau decât după voinţa lui? Când dar socotelile şefului au ieşit pe dos şi-au pierdut capul cu toţii, ca turmele de oi care rămân la un moment dat fără conducător. De nicăieri n-a răsărit o idee nouă, nimeni nu s-a arătat capabil de o iniţiativă salvatoare.

În Franţa, oamenii politici, nu numai că s-au putut înlocui unii pe alţii la conducerea generală a afacerilor, atacând fiecare greutăţile situaţiei cu vederi noi şi cu forţe proaspete, dar au fost în stare să înlocuiască chiar şi pe specialişti la conducerea serviciilor tehnice şi să le îndrume pe căi noi. Cazul unor oameni ca Charles Humbert, ca Albert Thomas şi alţii, e prea cunoscut ca să mai fie nevoie să ne oprim asupra lui. Mai puţin cunoscută e activitatea comisiilor parlamentare. Se ştie acum, bunăoară, că numai stăruinţele acestor comisii au silit Guvernul francez să sporească până la maximum

armamentul, împotriva avizului birourilor speciale de la Ministerul de Război[18]. Un ziar elveţian care s-a arătat totdeauna bine informat de cele ce se petreceau în Franţa - *Le Journal de Genève* - ne raportează în numărul său de la 30 septembrie 1916, părerile uimitoare a doi ofiţeri superiori din birourile Ministerului de Război în această privinţă - păreri emise în toamna anului 1914, când s-a propus pentru prima oară sporirea armamentului. Unul ar fi zis: „Tunurile noastre sunt aşa de bune încât ne vor fi totdeauna de ajuns". Iar altul ar fi declarat sentenţios: „Nu puştile ne lipsesc, dar avem prea mulţi soldaţi!"[19]. Iată de ce până în 1915 Guvernul francez nu luase încă toate măsurile pe care trebuia să le ia, şi numai insistenţele neobosite ale „comisiilor parlamentare pentru armată", ale Camerei şi ale Senatului, susţinute de campania prin presă a lui Charles Humbert, l-au silit să o facă. Acest rol de capitală importanţă al comisiilor parlamentare franceze îl recunosc toţi observatorii imparţiali, chiar şi acei care sunt altfel destul de aspri pentru regimul parlamentar al Republicii, ca bunăoară cunoscutul filozof Gustave Le Bon. În ultima sa lucrare *Premières Consèquences de la guerre*, el zice că rolul acestor comisii „a fost capital în toată putera cuvântului pentru sporirea materialului de război". Acelaşi autor relevă controlul permanent pe care l-au exercitat comisiile parlamentare asupra serviciului intendenţei. Pe la începutul lui decembrie 1915 bunăoară, ca să cităm un caz concret, se zvonise că câteva regimente franceze nu primiseră încă îmbrăcăminte groasă de iarnă: ministrul de război, întrebat, a răspuns că va cerceta. Cercetările acestea însă, aşa cum le fac birourile, iau totdeauna timp, şi soldaţii puteau să sufere de frig. Comisiile s-au grăbit dar să se transporte singure la faţa locului şi au constatat că zvonurile erau întemeiate. O interpelare a urmat imediat, care a provocat destituirea câtorva ofiţeri de intendenţă, iar soldaţii au căpătat fără întârziere îmbrăcămintea ce le lipsea.

La noi înainte încă de evacuarea Munteniei, în septembrie 1916, se pierduse urma a vreo 250.000 de cojoace şi soldaţii tremurau de frig pe culmile Carpaţilor. Găsitu-s-a vreo comisie parlamentară care să facă imediat cercetări şi să reclame sancţiuni? Iar când un deputat a adresat Guvernului o interpelare generală asupra pregătirii

[18] În dragostea lui pentru regimul constituţional, Negulescu a luat de bune informaţii inexacte sau tendenţioase. Parlamentul francez, şi comisiile lui n-au făcut decât să încurce armata, tot timpul războiului până a venit Clemenceau, şi a trimis pe parlamentari la gheşefturile lor.

[19] *Journal de Genève* era bine informat despre cele ce se petreceau în Franţa pe timpul războiului, dar înfeudat unei anumite politici de stânga, ştirile pe care le publica aveau de multe ori un caracter tendenţios. A face din butadele a doi ofiţeri norme de conducere ale Statului Major, e cel puţin exagerat.

şi conducerii războiului, în decembrie 1916, a trebuit să aştepte şase luni până să o poată dezvolta. Şi când a dezvoltat-o în sfârşit, în iunie 1917, menţionând şi faptul despre care vorbim, majoritatea liberală, fără să ceară Guvernului nicio explicaţie de amănunt, s-a mulţumit cu câteva fraze vagi ale primului ministru şi i-a dat cu mare grabă un vot de încredere...

Cum putea să fie altfel când cei doi ani dinainte de războiul nostru, pe care-l simţeam cu toţii inevitabil, Parlamentul n-a găsit de cuviinţă nici măcar să întrebe Guvernul cum stăm cu armamentul şi ce măsuri avea de gând să ia în această privinţă? Cum putea să fie altfel când în decembrie 1916, după pierderea Munteniei, care ne umpluse pe toţi de jale, Parlamentul de-abia deschis la Iaşi, în afară de puţinele şedinţe publice în care nu se discuta mai nimic, nu se ocupa în adunările neoficiale pe care le-a ţinut zilnic până în ianuarie următor decât de două chestiuni arzătoare: de ce diurnă ar avea nevoie membrii săi ca să poată trăi în străinătate şi care ar fi oraşul cel mai potrivit din Rusia ca climă, confort, estetică... etc., în care s-ar putea aşeza?

Dar e timpul să tragem concluziile cuvenite din cele zise până acum.

*

Răul de care suferim stă, cum am văzut, în contradicţia dintre forma şi fondul vieţii noastre politice. Având după lege un regim constituţional din cele mai înaintate, suntem supuşi de fapt unui regim autocratic din cele mai înapoiate, îndreptarea nu va fi posibilă cât timp nu vom înlătura această contradicţie, care falsifică întreaga noastră viaţă politică.

Trebuie dar să începem lupta în contra despotismului şefilor de partid al cărui principal sprijin este sistemul şefiei pe viaţă şi cu drept de moştenire. Această luptă nu se poate duce, firește, dinăuntrul partidelor politice actuale, tocmai din cauză că ele se întemeiază pe sistemul pe care voim să-l desfiinţăm. Singura cale ce ne rămâne este dar înfiinţarea unui partid nou, care, cu oameni noi, să înceapă lupta pentru constituţionalizarea vieţii noastre politice. La aşezarea Statului nostru pe bazele lui actuale, partidele politice de atunci au luptat pentru constituţionalizarea ţării: împrejurările pe care le-am văzut au făcut, din nefericire, ca gândul bun al înaintaşilor noştri să nu se poată realiza pe deplin. E dar acum rândul ţării să lupte pentru constituţionalizarea partidelor politice.

La această luptă, a cărei iniţiativă o luăm astăzi, chemăm pe toţi acei ce simt cu adevărat nevoia unei vieţi politice normale. Şi

fiindcă lupta nu poate fi dusă fără organizare, am hotărât înfiinţarea unui partid nou, care, potrivit cu scopul pe care-l urmăreşte, va lucra în primul rând pentru ca regimul nostru constituţional să devie o realitate. Spre a preciza în acelaşi timp tendinţele lui, vom adăuga că el se va întemeia pe masele populare care s-au arătat până acum partea cea mai sănătoasă a naţiunii, şi va face tot ce-i va sta în putinţă ca să le cheme la o viaţă politică reală.

Organizarea noului partid ar trebui să fie conformă cu ideile lui conducătoare. Luptând împotriva tiraniei şefilor care au transformat partidele actuale în adevărate patrimonii personale, el nu va avea un şef, ca să nu fie niciodată în primejdie de a deveni altceva decât o adunare liberă de cetăţeni liberi, care vor să hotărască totul prin ei înşişi. Luptând pentru constituţionalizarea vieţii noastre politice, el va trebui să aibă o structură eminamente constituţională. Precum ţara trebuie să hotărască totul prin mandatarii ei liber aleşi în Parlament, tot aşa partidul trebuie să hotărască totul prin mandatarii săi, liber aleşi în comitetul executiv. Partidul va fi dar condus de un comitet executiv, care se va reînnoi necontenit, prin alegere, pentru ca să permită libera circulaţie a ideilor în sânul său, pentru ca să ajute ridicarea personalităţilor politice noi şi să le dea putinţa să pună mâna la lucru. Biroul acestui comitet care se va schimba firesţe odată cu el, va reprezenta partidul faţă de Coroană şi va fi indicat să formeze Guvernul, în cazul când partidul va fi chemat la putere.

Spre a rezuma dintr-un singur cuvânt şi nevoia adâncă de primenire a vieţii noastre politice din care purcede, şi hotărârea sa nestrămutată de a ajunge cu orice preţ la o reînnoire totală a acestei vieţi, potrivit cu noile orizonturi mai largi şi mai senine pe care războiul actual le deschide neamului românesc întreg, partidul nostru îşi va lua numele de Partidul Renaşterii Naţionale.

Programul său se va elabora de o comisie specială şi se va supune primei adunări generale a membrilor săi. Liniile mari ale acestui program le indicăm totuşi de pe acum, în apelul ce urmează, pentru orientarea acelor care ar voi să adere la mişcarea noastră.

Apelul
Partidului Renaşterii Naţionale

Cetăţeni,

O nemulţumire adâncă domneşte în toate păturile poporului nostru. Această nemulţumire n-o vede numai cine nu vrea să o vadă, cine are interes să creeze o legendă, ca să facă lumea să creadă că

ţara nu mai poate de fericire şi nu doreşte nimic mai mult decât să ridice în slăvi pe acei care au umplut-o de glorie. Ca bubuitul surd al tunetului ce vesteşte apropierea furtunei aţi auzit fiecare în cercurile în care trăiţi atâţia oameni buni şi paşnici strigând, plini de indignare: „n-aşteptăm sfârşitul războiului ca să ne ridicăm cu toporul împotriva ticăloşilor care cu o uşurinţă criminală, gândindu-se mai mult la ei decât la ţară, ne-au risipit familiile şi ne-au prăpădit averile". O asemenea izbucnire violentă a nemulţumirii obşteşti ar putea să ne devină primejdioasă, şi ne-ar fi în orice caz vătămătoare în momente ca acestea, când avem nevoie, mai mult ca întotdeauna, de linişte şi reculegere, ca să putem aşeza în condiţii bune temeliile României Mari. Mânia dreaptă a celor care s-au văzut înşelaţi în aşteptările lor cele mai curate, scârba legitimă a celor care au văzut idealul sfânt al neamului târât în mocirla politicianismului nostru odios, setea de răzbunare a celor ce s-au văzut loviţi în afecţiunile lor cele mai scumpe şi în interesele lor cele mai vitale trebuiesc înfrânate cu energie şi îndrumate cu grijă pe căi legale, ca să se poată exprima cu vrednicie prin acte politice potrivite cu situaţia nouă pe care şi-a căpătat-o poporul nostru în faţa lumii civilizate, prin vitejia fără seamăn a fiilor săi. Vă chemăm dar pe toţi cei buni şi cinstiţi să luaţi loc în partidul nostru şi să luptaţi, alături de noi, lupta dreaptă pentru primenirea, înnoirea şi însănătoşirea vieţii noastre politice. Lupta aceasta va fi lungă şi grea. Să nu vă închipuiţi că ne-am putea atinge scopul răsturnând un Guvern. În mijlocul necazurilor de tot felul ce clocotesc în jurul nostru, lucrul acesta ar fi destul de uşor - dar tot atât de neîndestulător. Nu un Guvern, ci un regim întreg, regimul nefast al absolutismului făţarnic, regimul infam al corupţiei politice trebuie să cadă sub loviturile noastre, odată cu şleahta politicienilor de toate culorile care-l practică. Ne vom lovi de multe şi mari greutăţi; vom găsi coalizate în contra noastră toate puterile răului; ne vom ciocni de zidurile tari ale cetăţilor politico-financiare ale căror porţi ferecate se vor crăpa cu ispite tulburătoare pentru cei şovăitori; ne vor îneca valurile de gaze asfixiante ale calomniei neruşinate ce nu vor lipsi a se abate asupra noastră; ne vor sfâşia braţele ghimpii reţelelor de sârmă ale intrigilor mizerabile ce se vor întinde pretutindeni cu ţesăturile lor încâlcite, în jurul nostru. Să fiţi tari şi să rămâneţi pururea în picioare. Ne cheamă datoria, care nu există numai pentru soldaţii de pe front, ci şi pentru noi, cei de acasă. Ei luptă pentru mărirea ţării, noi trebuie să luptăm pentru întărirea ei. Altfel cuceririle lor ar putea să rămână zadarnice, şi vina va fi numai a noastră.

Planul nostru de acţiune, pe care vi-l schiţăm numai în linii

generale şi provizorii, fiindcă rămâne să-i hotărâţi singuri amănuntele în adunarea generală a partidului, e următorul:

I. Spre a răspunde nevoiei adânci din care purcede, nevoiei de a da glas revoltei generale împotriva ticăloşilor lumii noastre politice, Partidul Renaşterii Naţionale va lupta din toate puterile pentru stabilirea răspunderilor[20] şi aplicarea sancţiunilor, fără nicio rezervă şi fără nicio cruţare. Echilibrul sufletesc al poporului nostru ar putea fi grav tulburat dacă, după câte a suferit, nu i s-ar da satisfacţia să vadă că vinovaţii şi-au luat pedepsele meritate.

II. Pentru ca această luptă să poată fi dusă cu toată sinceritatea şi deci cu toată eficacitatea, partidul nostru îşi va recruta luptătorii cu cea mai mare grijă, luând garanţiile cele mai serioase. El se va adresa în primul rând elementelor noi, neatinse încă de otrava politicianismului - adică tinerilor curaţi, ieşiţi din masele largi ale poporului, care alcătuiesc încă partea lui cea mai bună. Numai cu asemenea elemente, riguros selecţionate, se poate întreprinde o operă de purificare morală pe care trebuie să începem să o săvârşim, ca să putem înfăptui cu vrednicie unitatea naţională. Căci această unitate nu va ieşi numai de la sine, din întrunirea politică a ţărilor locuite de români într-un singur Stat. Ea presupune unificarea sufletească a celor ce au trăit până acum despărţiţi. Şi aceasta unificare nu trebuie să fie împiedicată de nicio repulsie morală.

III. Organizarea unui Stat românesc unitar şi puternic din bucăţile risipite de soartă ale trupului nostru naţional e scopul ultim şi suprem al întregii noastre acţiuni politice. Spre a ne apropia cât mai mult şi cât mai curând de realizarea lui, vom lupta din toate puterile pentru dezvoltarea conştiinţei naţionale în general, şi îndeosebi pentru întărirea elementului românesc din noile teritorii ale României de mâine, a cărui propăşire a fost împiedicată până acum de stăpânirea străină[21]. Ne vom păzi însă cu grijă de a întrebuinţa, la rândul nostru, mijloacele odioase ale acelei stăpâniri străine. Minorităţile de altă naţionalitate pe care le vom găsi în teritoriile ocupate pot fi sigure că drepturile lor firești vor fi respectate şi că le vom administra într-un spirit larg de libertate şi de justiţie[22].

IV. Tot cu un asemenea spirit trebuie să examinăm şi chestiunea

[20] În acest apel a fost pronunţat pentru prima oară, în legătură cu politica momentului, cuvântul „răspunderi" căruia programul Ligii Poporului şi broşura lui Averescu trebuiau să-i dea atâta vâlvă în anii 1918, 1919 şi 1920.

[21] *Numerus Valahicus* al lui Vaida era deja „in ovo" în programul nostru din 1917! De notat încrederea noastră oarbă în constituirea României Mari, la o epocă în care mulţi se îndoiau de victoria noastră finală.

[22] Scris înainte de angajamentele de la Alba Iulia şi de prescripţiile tratatelor de pace. E primul program românesc referitor la minorităţile din Ardeal.

evreiască, a cărei dezlegare nu se mai poate amâna. Cei ce şi-au vărsat sângele pentru apărarea ţării trebuie să ia parte şi la conducerea ei. Statul românesc unitar şi puternic la care năzuim nu-şi poate întemeia tăria şi trăinicia decât pe mulţumirea tuturor supuşilor săi.

V. Mărirea Statului nostru, sporind în chip firesc diversitatea intereselor locale, ne impune descentralizarea administrativă. Evitând cu grijă neajunsurile ce ar putea rezulta dintr-însa pentru unitatea conducerii generale a statului, trebuie totuşi să delegăm o parte cât mai largă din atribuţiile administraţiilor centrale reprezentanţilor lor din diferitele părţi ale ţării. Centralizarea administrativă care n-a dat rezultate bune în România mică de ieri, n-ar putea să dea decât rezultate rele în România mare de mâine. Şi este în acelaşi timp o satisfacţie pe care este bine să o acordăm românilor din noile teritorii, care au fost lipsiţi până acum de o viaţă politică proprie, dându-le putinţă să se administreze în sfârşit, pe cât posibil, singuri.

VI. Spre a permite ţării să-şi manifeste cât mai deplin voinţa ei în Parlament, ne trebuie să asigurăm tuturor curentelor politice putinţa de a fi reprezentate într-însul. Vom stărui dar din toate puterile ca la elaborarea unei legi electorale, în conformitate cu noul text din Constituţia revizuită, să asigurăm o reprezentare serioasă şi cât mai largă a minorităţilor.

VII. Spre a asigura continuitatea în conducerea supremă a Statului, în mijlocul diversităţii şi fluctuaţiilor necontenite ale ideilor ce se vor ciocni liber în Camera Deputaţilor, Senatul va trebui să primească o organizare specială. El n-a jucat până acum acest rol, cu toate că aceasta era intenţia legiuitorilor care l-au creat. El n-a avut niciun mod de recrutare deosebit, nici atribuţii deosebite de ale Camerei Deputaţilor. Singura dispoziţie care îi putea alcătui o fizionomie deosebită, reînnoirea prin tragere la sorţi a jumătate cel puţin din numărul membrilor săi, spre a-i asigura astfel în parte o durată mai lungă decât a Camerei, a fost sistematic nesocotită. Această anomalie trebuie să înceteze şi Senatul trebuie să intre în rolul său adevărat. El trebuie să fie recrutat aşa încât independenţa lui să fie asigurată. Numai astfel va fi un organ de control serios al puterii guvernamentale, un corp moderator şi ponderator al vieţii noastre politice şi o garanţie reală a libertăţilor noastre constituţionale pe care el trebuie să le apere în ultimă instanţă.

VIII. Spre a asigura buna stare a ţărănimii de care suntem datori să ne îngrijim în primul rând, fiindcă ea formează marea majoritate a poporului românesc, ne vom gândi din vreme, să completăm

dezlegarea apropiată a chestiunii agrare, pentru care ultima revizuire a Constituției ne-a dat mijloace noi, cu o dezlegare potrivită a problemei industriale. Căci țăranului nostru, pe lângă o administrație cinstită și părintească, Statul nu-i poate da spre a-i ușura traiul, decât pământ sau muncă. Pământ i-a dat până acum de mai multe ori - și-i va mai da și de astă-dată, din cele 2 milioane de hectare ce se vor căpăta prin expropriere - dar nu credem că îi va mai putea da încă în viitor. Căci populația țării crește necontenit, pe când întinderea terenurilor cultivabile rămâne aceeași - iar marea noastră proprietate va fi redusă prin exproprierea votată de Constituantă la o proporție mai mică decât în celelalte State europene și nu credem că e bine să fie complet desființată. Nu ne rămâne dar decât să ne gândim din vreme la crearea unei industrii naționale capabile să dea populației noastre un izvor nou de venituri, adică munca în fabrici și ateliere, mai remuneratoare chiar decât îndeletnicirile agricole, fiindcă e mai puțin aleatorie și mai permanentă, în acest scop, partidul nostru va acorda o atenție deosebită politicii noastre economice în legătură cu dispozițiile generale ce se vor lua de Aliații noștri la încheierea păcii.

IX. Tinzând să îndrepte populația țării către munca industrială, partidul nostru va lua și garanțiile necesare ca să-i ocrotească interesele printr-o legislație apropiată. Încercări s-au făcut deja la noi în această direcție, dar cu prea puțin succes. Cât de puțin chibzuite au fost unele dintr-însele, ne-o poate arăta cazul uimitor al unei legi recente care crea de drept muncitorilor o situație mai rea decât aceea pe care o aveau de fapt, la unele din marile întreprinderi industriale, ca cele petrolifere.

Legislația protectoare a muncii la care ne gândim va trebui să-și întindă ocrotirea și asupra muncitorilor agricoli. Îndeosebi va trebui să introducem asigurarea de către Stat a vitelor și a uneltelor de muncă ale micilor cultivatori.

X. În legătură cu tendința de a dezvolta cu orice preț industria națională, partidul nostru se va sili să sporească cât mai mult învățământul tehnic prin crearea de institute speciale în diferite puncte ale țării și prin înmulțirea școlilor de comerț și de meserii.

XI. Viitorul Statului nostru atârnă de vigoarea populației românești și de repedea ei înmulțire. Ceea ce trebuie să ne îngrijească în această privință este că condițiile sanitare ale țării lasă mult de dorit. La orașe s-a mai făcut ceva. La sate însă, starea lucrurilor e din cele mai întristătoare. Igiena nu există, asistența medicală e nulă, mortalitatea infantilă e înspăimântătoare. Trebuie dar să luăm măsuri serioase și grabnice pentru îmbunătățirea stării sanitare a populației

țărănești. Partidul nostru nu se va da înapoi de la nici o jertfă, ca să ajungă cât mai repede și mai deplin la realizarea acestui scop.

XII. Dezvoltarea țării după război va reclama mijloace financiare noi și întinse. O reformă a impozitelor va deveni astfel inevitabilă. Ea ar fi fost necesară mai de mult, spre a înlătura nedreptatea actualului nostru sistem fiscal, care prin numeroasele sale contribuții indirecte apasă prea greu asupra claselor celor mai puțin avute. Partidul nostru va veghea ca interesele acestor clase să fie mai bine ocrotite la stabilirea noului sistem de impozite, care va trebui să fie așezat pe baze largi democratice.

XIII. Spre a ușura înnoirea și întărirea vieții noastre economice, Statul va trebui să ia pe seama sa Banca Națională și instituțiile de credit care funcționează în virtutea privilegiilor sale, spre a face ca de ele să profite în adevăr clasele producătoare ale țării și nu numai partidele politice ca până acum.

XIV. Introducerea sufragiului universal ne obligă să facem toate sacrificiile posibile ca să dăm învățământului primar o întindere cât mai mare. El va trebui completat pentru două-trei decenii cu școli de adulți care vor primi o organizare specială. Cheltuielile însă ce vor fi necesare în acest scop nu trebuiesc făcute în dauna învățământului secundar și a celui superior, cum au încercat unele Guverne. O asemenea politică școlară nesocotește interesele superioare ale Statului. Liceele și universitățile ne dau cadrele vieții publice în înțelesul cel mai larg al cuvântului, fără de care nicio țară nu poate trăi, nici progresa.

Spre a ridica nivelul învățământului nostru public care, în general considerat, n-a dat până acum roadele ce se așteptau de la el, partidul nostru va avea în vedere cauzele ce i-au împiedicat dezvoltarea normală. Cea mai însemnată din aceste cauze este, fără îndoială, influența nefastă a politicianismului, care a tulburat grav, decenii întregi, selectarea membrilor corpului didactic și care și-a atins culmea în anii din urmă. Măsuri energice vor fi necesare spre a pune capăt acestei influențe. De altfel, întreaga acțiune a partidului nostru tinzând la primenirea și însănătoșirea vieții noastre politice, va contribui la înlăturarea acestei stări de lucruri.

Împrejurările prin care trecem ne-au descoperit încă una din lacunele învățământului nostru, și una din cele mai mari. El n-a contribuit îndeajuns la dezvoltarea conștiinței naționale și a grupului de sentimente care îi dau energie și eficacitate. Întâmplările triste din ultimii ani ne-au arătat că noi nu știm destul de bine care ne sunt dușmanii și nu îi urâm îndeajuns; ba chiar destul de adesea,

din nefericire, îi iubim mai mult decât pe noi înşine. O asemenea slăbiciune a conştiinţei naţionale, care era cât pe aci să ne devină fatală, ar constitui o primejdie şi mai mare în viitor, în noile condiţii de viaţă ale neamului românesc, învăţământul nostru dar, în toate gradele, va trebui să tindă din toate puterile şi pe toate căile la înlăturarea unei asemenea primejdii. Pe deasupra, tuturor utilităţilor la care poate ţinti în diferitele lui ramuri, se ridică ca o datorie supremă sarcina de a dezvolta până la maximum instinctele conservării naţionale.

XV. În acelaşi scop, partidul nostru crede că Biserica românească fiind eminamente naţională, trebuie să rămână o instituţie de Stat. Ne declarăm dar categoric împotriva ideii care a fost pusă de câtva timp în circulaţie de unii oameni politici de la noi, a separării Bisericii de Stat. O asemenea reformă ar permite propagandei politice străine să ia în România viitoare haina propagandei confesionale şi rătăciri primejdioase ar putea să urmeze, în paguba unităţii sufleteşti a neamului românesc.

ANEXA XI

Protestul Partidului Muncii depus în mâinile preşedintelui Camerei.

Domnule Preşedinte,

Folosindu-se de prerogativa regală de a proroga Parlamentul, Guvernul a amânat dechiderea sesiunii ordinare a Camerei pentru ziua de 15 decembrie.

Această prerogativă e acordată Coroanei de Constituţia noastră.

Dar faptul că Consiliul de Miniştri a solicitat prorogarea pentru maximum timpului îngăduit de o lună de zile, şi că amânarea s-a făcut împotriva cererii exprese a unui mare număr de parlamentari de a se deschide sesiunea la 15 noiembrie - ne arată că Guvernul e hotărât să continue sistemul de a se sustrage controlului ţării.

Acest sistem a fost inaugurat încă din sesiunea trecută şi dacă nu am putut protesta până acum contra lui, pricina este că Parlamentul a fost închis prin surprindere.

În adevăr, timp de aproape o lună de zile, în mijlocul unei crize guvernamentale care se prelungea mereu pentru a ajunge la înlocuirea a două persoane în Minister, Camera a fost amânată de la o zi la alta sub cuvânt că „deputaţii nu sunt în număr", deşi deputaţii se aflau în culoarele Camerei, iar în ziua când, în sfârşit, ministerul s-a constituit şi trebuia să se prezinte în faţa reprezentanţilor ţării, Parlamentul a fost amânat „sine die". Această procedare nu urmărea decât să împiedice dezvoltarea celor câteva zeci de interpelări pe care

Guvernul le tot amânase înşelând buna-credinţă a Camerei prin asigurările date de chiar dl prim ministru că, îndată după votarea reformelor, Guvernul va răspunde interpelărilor anunţate.

Astfel cele două partide oligarhice au făcut o asociaţie politică care astăzi guvernează ţara în mod absolutist, la umbra unei cenzuri care împiedică orice relatare, orice critică a actelor Guvernului şi la adăpostul legii măsurilor excepţionale care opreşte orice manifestare publică.

Vom arăta la timp că ţara este condusă astăzi de o coaliţie de partide alcătuită împotriva ei, că dacă cineva ar fi voit să creeze anume o cârmuire care să cauzeze maximum de rău ţării, nu ar fi putut inventa un instrument atât de perfect ca actualul Guvern şi că mai mult ca oricând incuria şi incapacitatea şi-au dat mâna pentru a duce ţara la dezorganizare şi populaţia la ruină.

Deocamdată, în această zi de 15 noiembrie în care Guvernul ne împiedică de a fi la datoria noastră, subsemnaţii deputaţi ai Partidului Muncii protestăm contra amânării sesiunii parlamentare şi denunţăm această procedare care transformă regimul constituţional al ţării noastre în regim absolutist.

În momentele acestea, când tocmai din pricina situaţiei externe în toate ţările Parlamentele sunt chemate să vegheze împreună cu puterea executivă la bunul mers al ţării, noi nu putem primi ca, sub eterna formulă a greutăţilor situaţiei externe, să se pună Parlamentul ţării sub tutela a doi şefi de partide şi nu înţelegem ca Guvernul să legifereze „sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor Legiuitoare", în timp ce după Constituţie Parlamentul ar trebui să funcţioneze în sesiune ordinară. Cu atât mai mult nu putem admite această anihilare a puterii legiuitoare, cu cât Camera a respins în secţiuni, în sesiunea trecută, proiectul de lege prin care Guvernul cere autorizarea Parlamentului de a legifera în absenţa şi în numele lui.

Dar dacă scopul prezentei comunicări ar fi numai de a protesta în contra faptului împlinit al prorogării Parlamentului, ne-am fi rezervat acest drept la deschiderea Camerei, la 15 decembrie.

Această comunicare este şi un avertisment, şi asupra acestui rost al ei vă atragem în special atenţia, domnule preşedinte.

Suntem informaţi că la 15 decembrie, nemaiputându-se folosi de vreo prerogativă regală pentru a împiedica deschiderea Parlamentului, Guvernul plănuieşte să amâne sesiunea Corpurilor Legiuitoare prin procedeul deja întrebuinţat al descompletării voite a Parlamentului. Ştim că în acest scop Guvernul a trimis deja de pe acum în ţările cele

mai depărtate, sub pretext de misiuni şi însărcinări oficiale, pe o mare parte din parlamentarii devotaţi regimului.

Denunţăm dar de pe acum această urâtă manoperă şi declarăm că vom face vinovaţi solidar cu Guvernul pe deputaţii care se vor preta la ea, înlesnind desfiinţarea de fapt a Parlamentului.

Iar pe d-voastră, domnule preşedinte, care sunteţi dator a apăra demnitatea şi prestigiul Camerei, vă prevenim despre aceasta şi vă cerem ca pe de o parte să faceţi cunoscut deputaţilor plecaţi că la 15 decembrie vor trebui să fie prezenţi la Cameră, căci altfel vor fi consideraţi dezertori de la datoria lor către ţară, iar pe de altă parte să cereţi Guvernului să retragă pentru incompatibilitate morală, toate misiunile acordate deputaţilor în scop de a-i ţine departe de ţară.

Prin gura primului ministru, Guvernul şi-a permis să ameninţe la o consfătuire intimă parlamentară că va ridica cu forţa pe deputaţii şi senatorii care nu vor pleca din ţară atunci când le va cere Guvernul. Respingem cu indignare această teorie că membrii Parlamentului pot fi ridicaţi cu forţa armată de către puterea executivă. Nu credem însă că ţara nu va găsi o sancţiune în contra parlamentarilor care pleacă şi rămân în străinătate numai pentru a înlesni unui Guvern abuziv suprimarea Parlamentului.

Iaşi, 15 noiembrie 1917

M. Carp, Dr. Ar. Hesselmann, Tilică Ioanid, Gr. Iunian, M. Macavei, N. Protopopescu, I.P. Rădulescu, Gr. Trancu-Iaşi.

ANEXA XII

Scrisoarea lui Octavian Goga
prin care se obligă să scrie articole
în contul unei sume (aur) date în timpul Războiului.

„Iubite d-le Argetoianu,

Conform înţelegerii noastre primesc angajamentul de a colabora la ziarul ce veţi scoate - cu 24 articole ce voi crede de cuviinţă, păstrând toată libertatea opiniilor mele politice. Din suma de 12.000 lei, am primit astăzi 24 nov. 1917, suma de lei 6000[23].

Iaşi, 24 nov. 1917

Oct. Goga"

[23] + 2000 (în plus) iulie 1918.

ANEXA XIII

Răvaşul lui Dimitrie Greceanu de convocare
la şedinţa Consiliului ţinut la dânsul în ziua de 26 decembrie 1917
de către miniştrii conservatori.

„Scumpe amice, te rog să vii, în astă-seară la mine, spre a asculta pe Take redivivus.

Greceanu"

ANEXA XIV

Traducerea articolului lui E. von Reventlow
apărut în Deutsche Tageszeitung nr. 374
din 24 iulie 1918 (Ediţia de seară)

Traşi pe sfoară (Düpiert)

În numărul nostru de azi dimineaţă s-a publicat o rectificare oficială din Viena cu privire la pretinsa scisoare a împăratului Carol către Regele României. Această rectificare precizează că nu este vorba de o scrisoare, ci de o comunicare pe care împăratul Carol a transmis-o Regelui Ferdinand verbal printr-un ofiţer de stat-major. Ne permitem să completăm această rectificare prin numele zisului ofiţer: este vorba de colonelul austro-ungar Randa care a fost trimis la Iaşi în misiune confidenţială şi anume direct de pe frontul austro-ungar la reşedinţa Regelui Ferdinand, iar nu prin Bucureşti. Aceste circumstanţe au o însemnătate deosebită dacă nu şi plăcută prin faptul că ele prezintă misiunea colonelului Randa ca dusă la îndeplinire în dosul Comandamentului Superior German din Bucureşti. Planul a reuşit deoarece Comandamentul Superior German din Bucureşti n-a aflat despre misiunea îndeplinită de colonelul Randa decât târziu de tot. Scopul misiunii colonelului Randa, care de la început nu părea îndoielnic, se pune însă prin circumstanţele în care s-a săvârşit misiunea într-o lumină de netăgăduit. Căci nu putea fi vorba de o înţelegere între cele patru Puteri Aliate şi Regele Ferdinand pentru combaterea anarhiei şi a pericolului unei revoluţii internaţionale, ci de o complicitate pentru slăbirea şi înlăturarea influenţei germane în România. Pomenita versiune a comunicatului oficial austro-ungar asupra misiunii colonelului Randa apare de altminteri ca o încercare riscantă asupra credulităţii noastre. Ideea că monarhiile împătritei Alianţe ar putea urmări să combată împreună cu o personalitate ca Ferdinand al României „pericolele revoluţiei internaţionale şi ale anarhiei" e grotescă până la ridicol...

Misiunea Randa a avut loc cu două până la trei săptămâni înainte de întâlnirea contelui Czernin cu Regele României şi a fost pregătitoarea acestei întâlniri.

Comunicatul vienez afirmă inexact că colonelul Randa ar fi avut de făcut numai o comunicare verbală şi că ar fi avut numai o conversaţie cu Regele; în realitate el a mai înmânat unei persoane de încredere a Regelui o comunicare scrisă din partea împăratului Carol. Aşa încât nu există o deosebire esenţială între cele susţinute de ziarul american Evening Post şi cele ce s-au întâmplat. Cu acelaşi prilej, colonelul Randa a mai avut convorbiri confidenţiale cu Brătianu şi cu cumnatul acestuia, Principele Ştirbei, care urma să joace la Curtea românească convenitul său rol de om de încredere al Vienei.

Din examinarea acestor fapte reiese că misiunea colonelului Randa şi curând după aceea acţiunea contelui Czernin aveau drept scop să asigure Regelui Ferdinand protecţia Austriei şi să-i garanteze menţinerea sa pe Tron - totul pentru aplanarea dificultăţii de acceptare a grelelor condiţii de pace austro-ungare. Prin aceeaşi acţiune se da o lovitură influenţei germane şi se discredita şi slăbea partidul politic care lucra în România (?!) pentru alipirea de Germania. Nu numai că s-a realizat acest din urmă scop, dar încă zisul partid politic se consideră ca părăsit de Germania, ceea ce cu greu s-ar putea judeca conform cu interesele germane. Tot acestei acţiuni se mai datoreşte în mod indiscutabil impunerea ulterioară a lui Marghiloman ca prim-ministru de către Czernin, după ce-l câştigase pentru păstrarea Regelui şi a întregii Dinastii române sau mai bine zis îl întărise în această idee. Dl de Kühlmann însă, ca şi profeţii şi oamenii săi, proclamau în acelaşi timp sus şi tare, pe tonul convingerii şi cu toate că influenţarea decisivă din afară, prin Austro-Ungaria, le era cunoscută, că chestiunea Dinastiei este o afacere internă a României, a cărei rezolvare nu interesa marea împărăţie germană!

La plecarea generalului francez, Regina României i-a strigat: „la revedere!". Era probabil destul de bine informată, că reţeaua organizată cu îngrijire de propaganda Antantei funcţionează în întreaga Românie, nu pe faţă, ci pe sub mână, ca în Rusia. Această propagandă e sprijinită de Casa Regală română şi de personalităţile ce se strâng în jurul ei - de aceeaşi casă regală pentru salvarea căreia Austro-Ungaria a făcut intervenţii atât de neobişnuite pe cât de reuşite, în dosul împărăţiei germane! Se vede că interesul Austro-Ungariei şi al Antantei, în acest punct, a fost acelaşi şi se urmăreşte concentric. Ce importanţă mai are urmărirea lui Brătianu faţă de

toate acestea? Dl Marghiloman a lăsat pe Take Ionescu să se pună în siguranţă şi şi-a închipuit că cu focurile d-sale de artificii a făcut mare efect asupra Germaniei şi a adormit atenţia germană asupra influenţei ce Marele Imperiu ar fi putut avea asupra dezvoltării interne a României în viitor. Sperăm că aceasta nu-i va reuşi şi ne mulţumim pentru astăzi cu constatarea reînnoită că misiunea colonelului Randa mai aduce încă o dovadă că împărăţia germană a fost trasă pe sfoară în România, spre permanenţa şi crescânda pagubă a intereselor germane. Dl de Kühlmann a mai dovedit încă o dată, sub tutela contelui Czernin, însuşirile inimitabile ale omului de Stat înnăscut...

Va fi o sarcină grea, dar cu atât mai necesară de adus la îndeplinire aceea de a reda Germaniei situaţia ce i se cuvine în România, în ciuda Austro-Ungariei şi a Antantei.

Conte E. de Reventlow

ANEXA XV

Raportul Misiunii Elveţiei, însărcinată cu inspectarea prizonierilor şi adresat domnului preşedinte al Comisiei prizonierilor de război şi internaţilor civili.

Iaşi, 16 martie 1918

Domnule Ministru,

Ne-am încheiat inspecţiile prin vizita efectuată la Bârlad şi Măstăcani; am vizitat de asemenea lagărele de muncă de la Zorleni, Drăguşeni, gara Lascăr-Catargiu, Bărboşii Vlădeascăi, Slobozia, Oancea, Rogojeni, Albiţa, Scopoşeni şi din regiunea din nordul Moldovei; suntem fericiţi de a vă putea comunica că am adus cu noi din aceste inspecţii o impresie foarte favorabilă; dorim de asemenea să omagiem eforturile care au fost făcute în special în cursul ultimelor luni pentru a se crea prizonierilor o situaţie cât mai satisfăcătoare.

La Bârlad, am admirat noul lagăr ale cărui barăci sunt excelente, şi am remarcat de asemenea cu satisfacţie instalaţiile igienice construite în ultimul timp: încăperi-cuptor pentru deparazitare, duşuri etc. Infirmeria, foarte bine întreţinută, fişele bolnavilor ţinute cu foarte multă grijă la zi, spălătoria, instalaţiile de distribuire a apei sunt menţinute în perfectă stare de folosinţă, şi nu lasă deci nimic de dorit. Ţinem să adresăm felicitările noastre îndeosebi preotului român, doctorul Vlioi, al cărui devotament faţă de prizonieri ne-a fost adus la cunoştinţă în termeni dintre cei mai călduroşi.

La Măstăcani: instalațiile şi ordinea în lagăr sunt într-o stare foarte mulțumitoare, iar prizonierii sunt unanimi în a-i elogia pe comandantul lagărului, maiorul Stavrache. Şi aici condițiile oferite de noul lagăr sunt excelente. La diferitele şantiere de lucru unde muncesc prizonierii şi pe care le-am vizitat, am putut să constatăm că condițiile actuale în care aceştia trăiesc sunt bune. Suntem foarte mulțumiți de faptul că noile barăci de la Albița, foarte bine construite de altfel, au luat locul celor vechi care erau foarte defectuoase. Plângerile repetate şi foarte grave pe care le-am auzit cu privire la lagărul de muncă de la Albița, unde tratamentul aplicat prizonierilor era foarte necorespunzător până la sfârşitul anului 1917, au încetat de la data când conducerea acestui lagăr a fost încredințată unui nou comandant.

În cursul unei vizite pe care am efectuat-o la Dobrovăț, în ziua de 13 martie, ne-a făcut o mare plăcere să constatăm că doleanțele pe care le-am formulat au fost satisfăcute imediat, bineînțeles, în măsura în care acest lucru a fost posibil; astfel pereții barăcilor-dormitor au fost decorați cu hârtie, iar chiuvetele de la spălătorie şi celelalte instalații sanitare au fost reparate şi aduse în stare de funcționare.

În regiunea din nordul Moldovei, măsurile întreprinse de comandament pentru a asigura buna aprovizionare cu îmbrăcăminte, alimente, hrană au fost excelente şi am auzit numai cuvinte de laudă la adresa comandanților actuali ai tuturor lagărelor pe care le-am vizitat. Au ajuns până la noi, din diferite direcții, plângeri în ceea ce priveşte tergiversarea plătirii sumelor de bani pe care autoritățile le datorează prizonierilor în schimbul diverselor prestații în muncă; autoritățile ne-au spus că pentru această întârziere vina o poartă birourile care lucrează cu încetineală, dar că toate datoriile vor fi lichidate înainte de data plecării prizonierilor.

Am ajuns la sfârşitul misiunii noastre de inspecții, şi din tot ceea ce am văzut, ne-am format convingerea că măsurile întreprinse de Guvernul român cu privire la situația prizonierilor au fost foarte bune şi în acelaşi timp umane, în lagărele şi pe şantierele de muncă unde aceste măsuri au fost în mod corect aplicate de reprezentanții Guvernului, situația prizonierilor a fost atât de satisfăcătoare pe cât o permiteau condițiile dificile economice ale țării. Acolo unde însă subordonații nu şi-au făcut datoria şi unde a lipsit supravegherea din partea Guvernului, prizonierii au avut, mai mult sau mai puțin, de suferit.

Recunoaştem că în cursul ultimelor luni, acei ofițeri care s-au dovedit a fi incapabili sau necinstiți, au fost aproape peste tot înlocuiți

cu oameni demni de încredere. Situația sanitară, care în cursul anului trecut a fost deosebit de proastă, s-a îmbunătățit în ultimul timp în mod simțitor; epidemiile care au decimat în iarna lui 1916-1917 mulți prizonieri, ca de altfel şi numeroşi soldați ai armatei române, precum şi mulți oameni din populația civilă, n-au mai reapărut în cursul acestui an.

Măsurile luate în vederea îmbunătățirii condițiilor igienice existente în lagăre, construirea de încăperi-cuptor de deparazitare, şi de duşuri, construirea de barăci-dormitor în număr suficient au contribuit fără îndoială din plin la aceste rezultate care nu pot decât să ne bucure.

Regretăm totuşi faptul de a nu fi putut să obținem informații precise în ceea ce priveşte gradul de mortalitate printre prizonieri şi printre internații civili.

Trimițându-vă acest ultim raport, ținem să vă mulțumim, domnule ministru, pentru facilitățile care ne-au fost create în vederea desfăşurării în bune condiții a activității noastre, pentru ducerea la bun sfârşit a sarcinilor pe care le-am avut.

Ne-am bucurat tot timpul de o bună primire şi de înțelegere din partea Serviciului care se ocupă cu prizonierii de război în cadrul Ministerului de Război.

Deplasările frecvente pe care a trebuit să le facem de la un lagăr la altul, precum şi situațiile diferite pe care le-am găsit acolo ne-au obligat să ne adresăm, uneori poate chiar să-l inoportunăm, aproape zilnic Serviciului de Statistică. Domnii ofițeri de la aceste două servicii, precum şi cei care conduc lagărele şi şantierele de muncă, ne-au stat în permanență la dispoziție cu cea mai mare amabilitate. Îi datorăm mulțumirile noastre profunde mai ales domnului Lascăr Catargiu, care ne-a însoțit în aproape toate vizitele pe care le-am întreprins, şi a cărui bunătate față de prizonieri n-a fost niciodată dezmințită. Primiți, domnule ministru etc. etc.

Misiunea elvețiană

Dr. René Guillermin
Căpitan de Stockar

ANEXA XVI

Scrisoarea lt. colonelului Yates, ataşatul militar al Statelor Unite, către dl C. Argetoianu, ministrul Justiţiei.

„Legaţia Americană
Biroul Ataşatului Militar
Bucureşti, România

Nr. 1208
Iaşi, 11 februarie
29 ianuarie

Domnule Ministru,

În această perioadă critică din istoria ţării dumneavoastră, permiteţi-mi, ca reprezentant militar al Americii, să vă atrag atenţia asupra anumitor fapte şi opinii.

1) România a intrat în război pentru realizarea anumitor scopuri. Aceste scopuri n-au fost încă atinse.

2) Mai este oare posibil să se realizeze aceste scopuri? Deşi nu sunt la curent cu politica Aliaţilor în ceea ce priveşte aceste scopuri, eu cred totuşi că se poate spune cu toată sinceritatea şi în deplină siguranţă, că pentru ca România să-şi realizeze pe deplin scopurile pe care le urmăreşte, acţiunile şi politica sa trebuie să fie astfel încât ea să-i satisfacă pe Aliaţi.

În continuare, fără a ţine seama dacă aceste scopuri pot fi realizate printr-o linie de conduită diferită de cea pe care ar dori-o Aliaţii în prezent, mai rămâne în suspensie şi problema datoriilor - o datorie nu numai faţă de românii de astăzi, ci şi faţă de umanitate în ansamblul său.

Când România a intrat în război, raţiunea acestui act în conştiinţa poporului era aceea de a-şi elibera fraţii săi care se găseau şi trăiau sub subjugarea străină. Dar odată cu scurgerea timpului, această idee din conştiinţa multora, şi în primul rând, din conştiinţa Armatei, a fost înlocuită cu una cu un caracter mai larg, şi anume aceea că ei luptau pentru o cauză justă împotriva unui mare duşman al neamului omenesc.

Instrumentul pe care-l aveţi la dispoziţie pentru a reuşi să vă atingeţi scopurile propuse nu este altul decât armata. O analiză a situaţiei care domneşte în prezent în rândurile armatei scoate la iveală următoarele:

a) O armată operaţională formată dintr-un număr de 300.000 de oameni, perfect instruiţi şi antrenaţi, disciplinaţi, bine echipaţi, dotaţi cu suficiente muniţii, iar acum când Basarabia se află sub controlul dumneavoastră, bine hrăniţi, deoarece această provincie asigură hrană îndestulătoare; în plus, armata dispune de un moral

excelent, fiind în acelaşi timp animată de dorinţa de a continua acţiunile începute.

b) În faţa ei se află, începând de la Nistru şi până la Marea Neagră, un inamic inferior atât numericeşte cât şi ca dotare materială.

c) Aşadar pe flancurile şi în spatele armatei române se află Rusia, o ţară care n-a încheiat încă pacea cu adversarii săi.

d) Ce vrea inamicul? Nu teritorii, ci provizii, iar acestea pot fi obţinute în cantităţi mari, nu aici, ci în Rusia. De aceea este cu totul firesc şi logic că el va încerca, în primul rând, să obţină aceste provizii prin mijloace paşnice.

Personal, sunt de părere că el nu va folosi forţa, în primul rând pentru că situaţia actuală în Apus este de aşa natură, încât el trebuie să-şi concentreze eforturile în acea parte, iar în al doilea rând, el poate să-şi atingă aceste scopuri prin mijloace paşnice.

e) Având în vedere motivele expuse mai sus, dacă el va folosi forţa, dacă deci va recurge la un atac direct şi frontal, el va fi învins, deoarece într-o confruntare directă armata dumneavoastră poate bara orice forţă pe care el ar concentra-o aici.

Dacă va înainta în forţă prin Ucraina, desigur, atunci armata română va fi nevoită să se retragă în partea de sud a Rusiei. Dar înaintarea inamicului pe o distanţă atât de mare în Rusia, cu forţele relativ reduse de care el dispune în prezent, ar fi atât de primejdioasă[24], încât este greu să poată fi luată în considerare o asemenea ipoteză. Dar dacă totuşi inamicul va recurge la această soluţie, atunci armata română va putea să se retragă într-o regiune bogată în provizii, unde va putea să reziste oricărei forţe de întărire pe care inamicul ar trimite-o la o distanţă atât de mare.

3) Care sunt celelalte mijloace menite să ajute armata română?

a) Concentrarea actuală a inamicului pe frontul de Apus face posibilă ducerea aici a unor acţiuni de mare anvergură.

b) În cursul primăverii, ofensiva Aliaţilor în Apus va împiedica categoric orice manevră a inamicului aici, şi până la primăvară mai este foarte puţin timp.

c) Aliaţii au întocmit un plan prin care se prevede recrutarea şi formarea de batalioane de voluntari ruşi - această acţiune a început deja şi se poate crede că în viitor vom fi capabili să formăm şi să instruim astfel o forţă armată impresionantă şi de temut.

d) Trupe aliate au fost cerute în ajutor, iar când situaţia va fi înţeleasă pe deplin (sic), este de crezut că ele vor fi obţinute.

e) Deşi nu se cunoaşte bine situaţia exactă a Turciei, rămâne totuşi posibilă şi deschiderea strâmtorilor Dardanele.

[24] Câteva săptămâni după această scrisoare, nemţii erau la Odessa, sosiţi prin Ucraina.

f) în sfârşit, ca ultim punct, nu ultim însă şi ca importanţă, trebuie să se ţină seama şi de tulburările interne existente în prezent în Austria şi în Germania.

4) Permiteţi-mi acum să afirm că niciunul dintre scopurile pe care le urmăreşte România nu va putea fi garantat de către Puterile Centrale. Aceasta, în primul rând, pentru că în momentul când se va încheia pacea finală, ele nu vor mai dispune de niciun fel de putere, iar, în al doilea rând, pentru că, oricâte promisiuni ar face, şi orice ar promite, ele nu şi le vor respecta, dacă n-au interesul s-o facă.

5) Concluzia ce se poate trage din paragrafele expuse mai sus este cât se poate de clară, şi anume:

— n-a sosit încă momentul să ne gândim la pace. Aceasta este de altfel concluzia tuturor reprezentanţilor militari aliaţi, prezenţi aici la dumneavoastră, şi nu mă îndoiesc nicio clipă că aceasta este şi concluzia tuturor conducătorilor militari ai armatei dumneavoastră care studiază situaţia cu spirit de răspundere.

6) Permiteţi-mi să spun de asemenea că în toate acestea eu mă gândesc mai mult la interesele viitoare ale României, decât la propria mea ţară. Nu există nici cel mai mic dubiu în ceea ce priveşte rezultatul final al acestui război mondial, dar dacă dumneavoastră veţi încheia acum pacea, atunci ţara dumneavoastră va rămâne pentru toţi ca o tristă amintire, căci ea nu se va mai număra printre naţiunile care în această glorioasă campanie au scos spada în numele dreptăţii, continuând cu îndâijire eforturile lor grele până la capăt.

7) Dumneavoastră faceţi parte dintre aceia care aţi fost chemaţi să conduceţi destinele ţării dumneavoastră în vremuri deosebit de grele.

Ştiu că dumneavoastră, ca şi mine, sunteţi un apărător frecvent al doctrinei răspunderii personale. Iar scopul acestei scrisori pe care v-o adresez este o invitaţie de a lua la cunoştinţă de situaţia existentă aşa cum o vedem noi, şi deci de a putea s-o judecaţi cât mai bine şi cât mai limpede cu putinţă.

Pentru alte amănunte referitoare la problemele expuse mai sus, voi fi, atât eu cât şi ceilalţi reprezentanţi aliaţi - sunt convins de acest lucru -, întotdeauna la dispoziţia dumneavoastră.

Vă rog să credeţi, Excelenţă în etc. etc.

H.E. Yates
Lt. colonel
Ataşat militar

P.S. Se pare că în rândul maselor circulă o idee, şi anume

că România va lupta dacă Germania nu-i va preda Dobrogea. Observaţiile mele pe marginea acestei idei sunt două:

— în primul rând, dacă puteţi lupta, de ce să n-o faceţi acum;

— în al doilea rând, cine oare poate să dea crezare promisiunilor făcute de Germania?"

ANEXA XVII

Scrisoarea adresată de lt.colonel Yates, ataşat militar al Statelor Unite, dlui C. Argetoianu, ministrul Justiţiei – sub nr. 1236 din 2/15 februarie 1918, Iaşi.

„Domnule Ministru,

Am onoarea de a vă face cunoscut că am aflat că v-aţi asumat funcţia de director al Cenzurii.

Permiteţi-mi să vă atrag atenţia asupra unui articol apărut în ziarul *L'Indépendance Roumaine* din ziua de vineri 2 februarie 1918, intitulat Politica posibilităţilor şi semnat Alex. Cerban.

Acest articol a fost cenzurat, dar şi un copil poate să înţeleagă că a fost scris pentru a difuza teza potrivit căreia România ar fi făcut tot ce a depins de ea, dar că în prezent se vede obligată să semneze pacea.

Ceea ce agravează şi mai mult lucrurile, este faptul că articolul respectiv a apărut în organul oficial al Guvernului[25], organ în care ziariştii sunt chemaţi să redea în mod fidel politica pe care o duce Guvernul. Desigur, acest ziarist nu era la curent cu adevărate opinii ale Guvernului[26], altfel n-ar fi fost necesar să se elimine atâtea lucruri în acest articol.

De aceea mi se pare că acest ziarist nu mai este folositor ziarului, şi că el trebuie desărcinat de funcţiile sale. Părerea mea este că dacă un articol trebuie să fie cenzurat - acest lucru ar trebui să se facă astfel încât nimeni să nu poată să aibă nici cea mai mică idee despre argumentele expuse, şi că este de dorit să se suprime cât mai mult din el, în cazul de faţă aproape tot articolul ar fi trebuit să fie suprimat.

Am fost în legătură strânsă cu lumea laşiului, încă de la începutul sosirii refugiaţilor, şi cred că sunt deci în măsură să afirm că tocmai articolele mediocre sunt acelea care au un mare efect în slăbirea moralului populaţiei civile, care fiind foarte mult timp în afara acţiunilor, trăind deci într-o stare de indolenţă şi trândăvie, este din această cauză gata în orice momente să se considere martir şi pierde

[25] Nu mai era.
[26] Ecoul acţiunilor mele, nu al intenţiilor lui Averescu.

repede nădejdea în posibilitatea înfăptuirii marelui țel al țării sale.
Profit de această ocazie, domnule ministru etc. etc.

H.E. Yates
Lt. Colonel"

ANEXA XVIII

Corespondența telegrafică dintre C. Argetoianu și Guvernul din Iași pe timpul negocierilor de la Buftea și Cotroceni în februarie/martie 1918.

Copii după originalele remise de dl C. Argetoianu dlui C. Arion după constituirea Ministerului Marghiloman, la 5 martie 1918.

Nr. 1/E[27] 20 febr./5 martie
Iași

Generalul Averescu

Un ofițer austro-ungar îl va aștepta pe dl Mișu poimâine șapte martie la Buchs-Feldkrich la frontiera Arlberg-Elveția și îl va însoți până la București

Argetoianu

Nr. 2/E 20 febr./5 martie
Iași

General Averescu

Am semnat[28], act găsit, pregătit prelungirea armistițiului pentru 14 zile care începe astăzi marți la miezul nopții.

Actul conținea toate clauzele stipulate în puterile mele depline, în plus la numărul 6, clauza următoare:

„Trupele române trebuie să evacueze imediat teritoriile Monarhiei Austro-Ungare pe care le ocupă".

Am cerut să fie redactat un protocol special prin care se menționează că voi semna documentul numai dacă se admite ca această clauză să fie ținută sub rezervă și pentru care solicit să-mi trimiteți urgent instrucțiunile dumneavoastră.

Miniștrii afacerilor externe ai Germaniei și Austro-Ungariei ne cer să începem tratativele de pace imediat, astfel încât terenul să fie pregătit înainte de sosirea lui Mișu, deoarece șederea lor la București este strict limitată. Ei se însărcinează cu pregătirea călătoriei lui Coandă. Kühlmann m-a rugat, dacă nu avem nimic împotrivă, să-l

[27] Telegramele pornite de la Buftea sunt însemnate cu litera E (ieșire); cele primite la Buftea cu litera I (intrare).

[28] Telegramele cifrate sunt în franțuzește fiindcă până după Război n-am avut dicționar cifrat pe românește.

înlocuim pe Blank, deoarece va fi foarte greu să i se acorde permisul de trecere prin Germania.

Vor avea loc negocieri la Cotroceni. Vă rog să trimiteți urgent delegații tehnici pentru că problemele economice vor trebui să fie discutate primele.

În problema Basarabiei voi căpăta răspunsul mâine dimineață. Kühlmann este favorabil ideii libertății noastre de acțiune.

S-a convenit ca negocierile să se desfășoare în secret și ca fiecare document să fie publicat numai atunci când ambele părți vor cădea de acord, sau când una din părți o anunță pe cealaltă.

Am fost prevenit că actul de prelungire a armistițiului va fi publicat de germani.

Misiunile străine vor fi tranzitate prin Focșani-Predeal-Austria-Elveția, cu trenuri speciale, amenajate confortabil și în componența cărora intră vagoane-restaurant, dar fără dreptul de a coborî din tren pe teritoriul austro-ungar. La fel și pentru oamenii politici români. Vă rog să-mi trimiteți imediat lista cu numărul membrilor misiunilor străine pe grade, precum și numele oamenilor politici români care vor să plece.

Vă rog de asemenea să organizați serviciul poștal zilnic. Firul telefonic direct cu Iașiul va funcționa începând de mâine.

Argetoianu

Nr. 3/E 20 febr./5 martie
Iași

General Averescu

Vă rugăm să ne trimiteți 6 exemplare din colecția legilor și regulamentelor emise de când noi am început ostilitățile, și editate de Ministerul nostru de Justiție, precum și colecția similară editată de un avocat de la Ministerul Lucrărilor Publice.

Argetoianu

Nr. 1/I 21 febr./6 martie
Buftea

Argetoianu

Pentru repatrierea misiunilor Puterilor Antantei, este de dorit a obține:

1) Plecarea lor cel mai târziu peste trei zile.

2) Personalul misiunilor circa 1.200 oameni, ofițeri, grade inferioare, combatanți și personal sanitar.

3) Transportul în trenuri întregi fără transbordări.
4) Tratament strict de neutru în tot parcursul.
5) Ofiţerii să aibă dreptul să rămână cu armele lor, iar ca bagaje 100 kg de ofiţer şi 50 kg de om de trupă.
6) Cei câţiva ofiţeri şi oameni de trupă actualmente bolnavi în spitale, la însănătoşirea lor să beneficieze de acelaşi tratament.
Rog comunicaţi rezultatul
Preşedintelui Consiliului,

General Averescu

Nr. 13

Nr. 2/I — 21 febr./6 martie
Buftea

Argetoianu

S-a înştiinţat Mişu; rog interveniţi ca ofiţerul însoţitor să aştepte la Buchs pe domnul Mişu până la sosirea sa acolo.

General Averescu

Nr. 32

Nr. 4/E — 21 febr./6 martie
Iaşi

General Averescu

Răspund telegramei dv. Nr. 13. Acord deplin asupra celor 6 puncte. Primul tren va pleca din Focşani la 9 martie stil nou. Al doilea la 10 martie, al treilea dacă va fi nevoie, la 11 martie. Personalul misiunilor urmează a fi transportat prin îngrijirea noastră de la Pădureni la Focşani. Rog trimiteţi lista persoanelor politice. Pot fi cât de multe.

Argetoianu

Nr. 3/1 — din 21febr./6 martie
Buftea

Argetoianu

Vă rog să faceţi un sondaj dacă ofiţerii care au fost aghiotanţi pe lângă ataşaţii militari, în total trei, pot fi socotiţi ca făcând parte din Legaţiile respective, deci dacă pot să rămână în România.
Întrebaţi-l de asemenea pe Oscar Kiriacescu, fost director al Regiei Monopolurilor şi Tutunului, dacă acceptă să-l înlocuiască pe Blank.

Nr. 37 — *General Averescu*

Nr. 5/E — 21 febr./6 martie

General Averescu

Rog însărcinaţi persoană de încredere a primi la Hugues Cartierul General raport telegrafic foarte confidenţial, indicându-ne ora convorbirii.

Argetoianu

Nr. 6/E — 21 febr/6 martie
Iaşi

General Averescu

În urma declaraţiei semnate ieri, Comisia Militară Mixtă a acceptat următoarea modalitate pentru executarea demobilizării, stabilindu-se următorul text:
Armata română va fi redusă la un efectiv de zece (10) divizii cu efectiv de război şi cinci (5) divizii cu efectivul corespunzător diviziilor de rezervă ce existau în timp de pace.
Se lasă Comandamentului român să hotărască care anume divizii vor rămâne mobilizate.
Transportul oamenilor demobilizaţi începe la 11 martie st.n.
Pentru pregătirea acestor transporturi se întrunesc mâine 7 martie st.n. în Focşani ambii şefi ai secţiunilor transporturilor. Cu această ocazie se vor discuta şi alte chestiuni tehnice privind căile ferate.
La 8 martie st.n. se vor discuta şi stabili de către ofiţerii de la Comandamentul General Mackensen şi de ofiţerii de la Comandamentul Superior român, chestiunile de detaliu ale demobilizării şi anume transportul oamenilor şi materialului.
Pentru supravegherea demobilizării se vor întocmi două comisii mixte care se vor întruni la 10 martie la Focşani şi la Galaţi.
În conformitate cu cele ce preced, rog ordonaţi prezentarea la datele fixate a ofiţerilor delegaţi români la Focşani şi Galaţi atât pentru tratativele cu Comandamentul Mackensen, cât şi pentru constituirea comisiilor mixte.

Argetoianu

Nr. 4/I — 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Am însărcinat pe amiralul Bălescu pentru transporturi Dunăre.
Pe director C. Stămbulescu de la CFR şi lt. colonel E. Gabrielescu cu transporturi de căi ferate.

Pe oficiantul superior Rădescu pentru Hughes.
Ei au plecat miercuri seara cu primul ofițer curier.
Curierul care pleacă diseară va aduce deplinele puteri suplimentare cerute. Delegații tehnici pleacă diseară cu dânsul.

Nr. 38 *General Averescu*

Nr. 7/E 21 febr./6 martie
(în alb) Iași

General Averescu

Am început azi discutarea clauzelor actului semnat ieri. Despre punctele relative la demobilizare am raportat prin Nr. 6. Cu privire la tranzitul spre Odessa, chestiunea se află încă în discuție. Sperăm să obținem transportul numai pe apă. Relativ la rectificările frontierei cu Austro-Ungaria discuția va începe mâine. Ni s-au prezentat astăzi pretențiile Austro-Ungariei de a ceda zona de teren cuprinsă între actuala frontieră și o linie trecând prin: un punct pe Dunăre în față de Prahova-Pătulele-Broscari-Ciovămășeni-Merișești-Dealu Piva-Bumbești (Jiu)-muntele Buila-mijlocul între Călimănești și Brezoi-Nucșoara-Nămăești-sud valea Măgura-liziera nord Sinaia-Treisteni-Valea Largă-Zlon-la Pont (pe Buzău)-Penteleu-puțin în jos de izvoarele Zăbalei și Năruja-puțin vest de Păulești și Soveja-puțin est de Onești-Valea Tazlăului-puțin vest satul Tazlău-între Podurile și Bistrița-Crăcăul Negru-malul de răsărit al Suhei mari-Pleșești-Sud Liteni-Siretul până la Călinești apoi linie dreaptă până la Noua Sulița.

Ni s-a înmânat o hartă austriacă 1:750.000 pe care se află trasată linia sus indicată. Urmează telegrama mea Nr. 8.

Argetoianu

Nr. 8/E 21 febr./6 martie
(cifrată) Iași

General Argetoianu

Urmare la nr. 7[29]. În convorbirile pe care le-am avut cu Kühlmann și Czernin am expus în amănunțime punctul de vedere general al Guvernului. Am întâlnit aceeași lipsă de bunăvoință și încăpățânare la Czernin și un oarecare spirit de conciliere la Kühlmann. În mod vizibil un acord între cei doi nu poate exista. Din convorbirile avute de colonelul Mircescu cu mareșalul Mackensen și de noi toți cu delegații germani, rezultă în mod clar o tendință de reconciliere,

[29] Prima parte a telegramei a fost trimisă în alb sub nr. 7; numele geografice ar fi cerut operații de cifru complicate.

spre deosebire de intransigența austriecilor. Am declarat miniștrilor Puterilor Centrale că pretențiile cu privire la frontierele din Carpați nu mai constituie rectificări, pe care le-am acceptat în principiu, ci o adevărată anexare de teritorii pe care n-o putem accepta. Am declarat apoi că socotesc inutil și cu neputință să mai discut alte probleme, căci situația în care ne aflăm înseamnă pentru noi un veritabil non possumus. Kühlmann m-a rugat să abordăm totuși și celelalte probleme, rectificarea de frontieră pretinsă de Austro-Ungaria fiind o problemă politică asupra căreia vom putea găsi ulterior un punct comun și termeni deci de înțelegere. Czernin a continuat să se mențină pe poziții de intransigență până la capăt.

Mâine vom intra în părțile de fond ale acestei probleme.

Argetoianu

Nr. 9/E 21 febr./6 martie
Iași

General Averescu

Urgentați sosirea aici a tuturor celor desemnați ca delegați tehnici. Dată fiind complexitatea problemelor ce trebuiesc rezolvate, numirea a unui sau doi delegați juridici se impune cu necesitate. Ar fi foarte bine dacă ați prezenta domnului Petre Missir propunerea de a fi delegat juridic, aceasta cu atât mai mult cu cât el este prietenul personal al domnului Kriege, delegatul juridic german. Vă vom trimite un raport asupra acestei probleme de îndată ce vom dispune de toate documentele necesare.

Argetoianu

Nr. 10/E 21 febr./6 martie

(Se cere repetarea celei înregistrate la Nr. 8/E, sosită cu greșeli).

Nr. 5/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Vă rog să-i spuneți colonelului Mircescu să-i amintească mareșalului ceea ce mi s-a spus cu privire la rectificările de frontieră. Spuneți-i de asemenea generalului Lupescu să-i amintească generalului Hranilovici întrevederea noastră din tren pe care am avut-o la Răcăciuni în legătură cu același subiect.

Să se insiste asupra faptului că rectificarea însăși va constitui...[30]

[30] Trei cuvinte indescifrabile. Poate: „une grosse difficulté".

pentru viitor. De aceea este deosebit de important să se adopte o atitudine de dare înapoi, de respingere până şi a celei mai neînsemnate modificări de frontieră, dacă acest lucru va fi cu putinţă.

Nr. 39 *General Averescu*

Nr. 6/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Încercaţi, dacă este posibil, să aveţi o întrevedere cu mareşalul, sau cel puţin anunţaţi-l prin colonelul Mircescu că atâta insistenţă în a cere...[31] constituie un act vexatoriu care denotă lipsă de încredere. Intenţiile noastre sunt acelea, având în vedere şi efectuarea lucrărilor agricole, de a reduce efectivele armatei într-o proporţie mult mai mare decât ni se cere. În prima întrevedere pe care am avut-o cu miniştrii, s-a spus că nu se va impune nicio condiţie în ceea ce priveşte demobilizarea[32].

Nr. 40 *General Averescu*

Nr. 7/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Insistaţi pe cât va fi posibil ca întâlnirile şi conferinţele proiectate să nu aibă loc la Cotroceni, această alegere fiind total neindicată, pentru că nu face altceva decât să atâţe şi mai mult spiritele. Aţi izbutit să o vedeţi pe persoana[33] cu care am dori să discutăm aici?

Nr. 44 *General Averescu*

Nr. 8/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Delegaţii tehnici pornesc astă-seară împreună cu ofiţerul curier şi anume dnii: Nae Ştefănescu, director general al Băncii Româneşti; Al. Ştefănescu, fost director Banca Naţională a României; N.D. Gheorghiu, director general al Vămilor; Răducanu, profesor, Şcoala Înalte Ştiinţe Comerciale; I.N. Angelescu, subdirector al Statisticii, Ministerul de Domenii. Dl Nae Ştefănescu, directorul general al

[31] Aici lipsesc cuvinte; probabil... „demobilizarea".
[32] Această telegramă se referă la insistenţele transmise direct Marelui nostru Cartier, prin generalul Lupescu.
[33] Alexandru Marghiloman.

Băncii Româneşti, va fi însoţit de inginerul Tănăsescu, secretarul său.

Nr. 43 *General Averescu*

Nr. 9/ 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Vă rog să vă informaţi dacă Misiunea Crucii Roşii Americane, sosită în ţară pentru ajutorarea populaţiei civile, poate rămâne acolo. Suntem informaţi că populaţia din teritoriul ocupat are nevoie de asistenţă medicală. Am putea oare să trimitem acolo medici?

Nr. 42 *General Averescu*

Nr. 10 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Misiunile străine se declară de acord cu înţelegerea luată, nu pot încă răspunde afirmativ cu siguranţă căci au referat Guvernelor lor şi încă nu au răspunsul, dar toate probabilităţile sunt că da.

Nr. 45 *General Averescu*

Nr. 11 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

L-am (sfătuit?) pe Guvernul Republicii Moldoveneşti să trimită doi delegaţi pentru negocierile de pace, de comun acord cu delegaţia noastră.

Nr. 44 *General Averescu*

Nr. II/E 22 febr./7 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul Suprem german pregăteşte trimiterea în ziua de sâmbătă, 24 februarie a unui detaşament pentru ocuparea Odessei. Un batalion, una companie mitraliere cu autocamioane proprii şi o baterie călăreaţă cu trenurile noastre prin sudul Basarabiei. Cere trimiterea unui ofiţer român la Comandamentul german nr. 52

Brăila pentru a regla şi însoți transportul pe calea ferată şi un altul pentru a însoți trupele pe jos.

Rog a dispoza şi a-mi comunica de urgență hotărârea dv.

Argetoianu[34]

Nr. 12/E — 22 febr./7 martie Iaşi

General Averescu

Urmare la nr. 11 (precedenta). Ofițerul care merge la Brăila să aibă asupra lui şi un tablou detaliat al tuturor depozitelor noastre din Rusia, inclusiv Basarabia.

Argetoianu

Nr. 14/E — 22 febr./7 martie Iaşi

General Averescu

Urmare la nr. 11 şi 12 (precedentele). Comandamentul german roagă ca cei doi ofițeri români ce trebuiau să se prezinte la 24 februarie în Brăila Comandamentului 52 german, să fie mâine, 23 februarie, în Galați la Comandamentul Militar român, de unde un automobil german îi va transporta pe urma trupelor germane. Prima coloană germană pleacă mâine, vineri 23 februarie, din Brăila la ora 8. Rog a se ordona permiterea trecerii prin liniile noastre şi ca ofițerii destinați a însoți coloana să se prezinte în cursul zilei la Comandamentul Militar din Galați, unde vor găsi automobilul german ce-i va conduce la coloana germană. Rog a se da şi ordinele necesare Comandamentului Militar din Galați.

Argetoianu

Nr. 13/E — 22 febr./7 martie Iaşi

General Averescu

În cursul zilei de ieri situația a fost foarte încordată, dar astăzi ea s-a ameliorat în mod simțitor. În problema referitoare la frontiere, nădăjduiesc că vom ajunge la rezultate satisfăcătoare. De îndată ce voi fi în posesia textului cu toate cerințele politice, militare, economice şi financiare, voi veni la Iaşi, profitând astfel de o pauză în ducerea tratativelor cauzată de o scurtă absență a lui Czernin, care a fost urgent chemat la Viena. Vă voi expune atunci verbal situația

[34] Aceasta este telegrama care a provocat tămbălăul de la Iaşi cu Misiunile străine.

existentă. Până atunci, să nu aveți nicio grijă, căci am impresia că totul se va putea aranja aşa cum trebuie.

Argetoianu

Nr. 15/E — 23 febr./8 martie Iaşi

General Averescu

Rog a ne comunica măsurile luate în legătură cu telegrama mea nr. 6 din 21 februarie[35] pentru a putea da lămuririle ce mi se cer de către Comandamentul german.

Argetoianu

Nr. 17/E — 23 febr./8 martie Iaşi

General Averescu

Am văzut persoana[36]. E gata a veni oriunde. Ar fi bine să nu luați nicio măsură până la înapoierea mea la Iaşi.

Argetoianu

Nr. 12/I — 23 febr./8 martie Buftea

Argetoianu

Antonescu[37] i-a telegrafiat lui Mişu să plece mâine, sâmbătă, la Berna cu 15 lăzi ale Ministerului Afacerilor Externe şi 40 de lăzi ale Băncii Naționale din România.

El întreabă dacă s-au făcut aranjamentele necesare pentru tranzitarea acestui material prin Austro-Ungaria precum şi pentru curierul de cabinet.

Nr. 47 — *General Averescu*

Nr. 13/I — 23 febr./8 martie

Telegrama Comisiei Mixte de la Focşani, nr. I din 23 februarie, transmisă prin generalul Lupescu (Buftea) Marelui Cartier General, Iaşi.

Cu onoare rugăm a transmite M.C.G. la Iaşi următoarea telegramă: „Comisia însărcinată a discuta şi stabili chestiunile de detaliu relative la demobilizare, a hotărât:

[35] Relativă la transportul demobilizaților.

[36] Alexandru Marghiloman.

[37] Ministrul nostru la Paris.

1) Se vor demobiliza diviziile 2, 5, 7, 12, 14. Prin demobilizarea lor vor trebui să treacă 50.000 oameni în Muntenia.

2) Vor rămâne mobilizate diviziile 1, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 15.

3) Regimentele de vânători vor trece la cele 10 divizii mobilizate.

4) Efectivele diviziilor demobilizate vor fi: pentru un regiment de infanterie 250 oameni şi 80 cai; pentru un regiment de artilerie de 75 m/m 528 oameni şi 370 cai; pentru un regiment obuziere 278 oameni, 210 cai.

Serviciile acestor divizii se demobilizează complet. Cavaleria acestor divizii trece la regimentele respective; grupele tehnice rămân.

5) Oamenii având efectele de îmbrăcăminte fără armătură (sic) şi fără ofiţeri, vor aflua la punctele de trecere nord-Focşani şi nord-Brăila.

Oamenii vor face în tabere hotărâte de Comandamentul german, o carantină de 23 zile.

6) Armătura oamenilor demobilizaţi va fi adunată de regimentele respective, împachetată şi trimisă cu un ofiţer, cu oamenii necesari pentru îngrijire şi pază. Ea va fi depozitată în vechile garnizoane.

7) Idem materialul artileriei.

8) Ofiţerii activi vor rămâne toţi în Moldova. Cei de rezervă pot trece în Muntenia după detaliile ce se vor comunica ulterior.

9) Cele 10 divizii la care trec şi regimentele de vânători nu vor putea întrece efectivele din tabela Md.A.

Colonel Eliad
Lt. colonel Oprescu"

Adăugat de dl general Lupescu:

a) Cadrele pentru grupele de demobilizare.

b) Hrănirea pe timpul carantinei şi până la ajungerea la localitatea de domiciliu.

c) Armamentul se va transporta când mijloacele de transport vor permite.

Nr. 18/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Condiţiile pentru transportul misiunilor străine rămân cele stabilite deja. Totuşi Czernin comunică că va fi absolută nevoie ca aceste misiuni să facă o carantină de aproximativ patru săptămâni la un punct ce se va fixa şi care se va găsi în apropierea frontierei române spre Austro-Ungaria.

Argetoianu

Nr. 14/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Rog a explica pentru ce motiv carantina. E ea impusă de consideraţii sanitare sau de alte motive. Astăzi în teritoriul liber nu e nicio boală epidemică.

Nr. 46 — *General Averescu*

Nr. 15/I — 23 febr./8 martie
Buftea

Argetoianu

La nr. 13 din 23 februarie 1918[38] se aprobă toate propunerile, astfel cum au fost formulate.

Nr. 48

General Averescu

Nr. 16/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Misiunile străine nu acceptă să fie oprite în carantină.

Preferă să plece prin Rusia. Insistaţi să se dea ordine precise trupelor austro-ungare ce vor înainta de la Reni spre Odessa a lăsa liberă trecerea misiunilor militare străine. Arătaţi că este o chestiune de onoare pentru noi să le asigurăm repatrierea şi că în angajamentele ce am luat în această privinţă faţă de ofiţerii înţelegerii ne-am bazat atât pe promisiunea verbală a mareşalului Mackensen, cât şi pe condiţiile armistiţiului.

Nr. 42 bis — *General Averescu*

Nr. 19/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Şedinţele suspendate până joia viitoare. Plec mâine seară la Iaşi. Comisiile tehnice vor continua a lucra.

Argetoianu

Nr. 20/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Kühlmann ne roagă să nu mai autorizăm pe corespondenţii

[38] Condiţiile de amănunt ale demobilizării.

străini de presă să trimită veşti prin telegraful fără fir. Cred că s-ar putea face acest lucru suspendându-se din motive tehnice, până la venirea mea acolo, veştile transmise de corespondenţii străini.

Vă rog să-i reţineţi de asemenea acolo, până la sosirea mea, pe delegaţii din Basarabia. Kühlmann nu şi-a schimbat încă punctul de vedere, dar situaţia s-a complicat şi mai mult din cauza unui protest pe care Ucraina l-a adresat Puterilor Centrale şi în care se ridică împotriva emancipării Basarabiei.

Argetoianu

Copie după protestul ucrainean menţionat în precedenta depeşă:

„Prin aceasta am onoarea să declar că Consiliul Comisarilor Poporului din Republica Populară Ucraineană consideră neapărat necesar să aducă la cunoştinţa Guvernului imperial german cele ce urmează:

Guvernul ucrainean manifestă cel mai profund interes pentru soarta ţinutului de margine al Republicii populare Ucraina - a Basarabiei.

Făcând abstracţie de faptul că teritoriile populate ale ambelor popoare dominante, uncrainean şi moldovean, sunt împletite unele cu altele, nu există nicio îndoială că în partea de nord a regiunii basarabene trăiesc în mare parte ucrainenii, iar în partea de sud (între Dunăre şi gurile Nistrului, la ţărmul Mării Negre) majoritatea relativă o deţin ucrainenii, şi în acest fel Basarabia constituie din cauza situaţiei sale etnografico-economice şi politice un tot de nedespărţit cu teritoriul de bază al Republicii Populare Ucrainene.

Guvernul ucrainean care stăpâneşte o parte însemnată a ţărmului Mării Negre, în partea răsăriteană a căruia se află un mare centru economic, Odessa, cu care este legată tocmai întreaga Basarabie de sud, consideră că orice modificare a fostei graniţe româno-ruse, mai cu seamă în părţile ei nordice şi sudice, atinge puternic interesele politice şi economice ale Republicii Populare Ucrainene.

Având în vedere că în prezent o parte importantă a Basarabiei este ocupată de trupele române şi că chestiunea apartenenţei de stat în continuare a Basarabiei ar putea să constituie un subiect al consfătuirilor de la Conferinţa de Pace de la Bucureşti, Guvernul ucrainean este de părere că discutarea şi luarea unei hotărâri în această problemă nu sunt posibile decât cu participarea şi acordul reprezentantului Republicii Populare Ucraiene".

Nr. 21/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Printre primii curieri ce vor trebui să plece spre Buftea vă rog să-l includeţi şi pe Pic Pherekyde, nepotul lui Marghiloman.

Argetoianu

Nr. 23/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Rog dispoziţi ca trenul special ce se găseşte la Pădureni să fie gata de plecare în cursul nopţii de 24-25 februarie. Ora exactă a sosirii noastre la Pădureni o vom comunica în cursul zilei de 24 februarie.

Argetoianu

Nr. 24/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul german a luat măsuri pentru curăţirea coastelor Mării Negre şi ale braţelor Dunării de mine. Această lucrare va necesita ca unele mici vase de dragare să intre pe braţele Dunării şi poate chiar pe Dunăre. În consecinţă, roagă a se da ordine trupelor şi vaselor noastre pentru a nu face dificultăţi acestor operaţiuni.

Argetoianu

Nr. 25/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Am rezolvat împreună cu Comandamentul german întreaga problemă românească de la Odessa. Ar trebui să se înceteze orice negocieri cu maximaliştii. Germanii vor ocupa Odessa peste câteva zile. Au fost obţinute toate garanţiile personale şi materiale.

Argetoianu

Nr. 26/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Conform telegramei nr. 17/E, după convorbirile avute cu

Nr. 30/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul General Mackensen solicită următoarele:

1) În Reni, să se stabilească un depozit de subzistenţă (de către germani).

2) Stabilirea legăturii prin Hugues între Reni şi Brăila; de asemenea şi pentru mai târziu cu trupele ce operează contra Odessei.

3) Cu începere de la 10 martie st.n. se va stabili în Reni o comisie tehnică germană de cale ferată compusă din 3 ofiţeri, 3 subofiţeri şi 5 soldaţi, care va avea supravegherea tehnică a îmbarcărilor trupelor aliate; este de dorit să se dea instrucţiunile cuvenite, serviciilor respective române.

4) Este de dorit să se dea neapărat câte 2 trenuri zilnice, direcţia Reni-Bender. Aceste transporturi ar fi în interesul ambelor părţi (Comandamentul Mackensen şi Comandamentul român). În acest scop rog daţi ordine şefului secţiei transporturilor lt. colonel Gabrielescu şi şefului transporturilor militare Stănulescu a lua înţelegere în această privinţă cu şeful transporturilor militare germane cu care urmează a se întâlni mâine 24 februarie în Focşani.

Argetoianu

Nr. 33/E — 24 febr./9 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul Mackensen solicită de la Comandamentul Suprem român următoarele:

1) A se permite ca legătura cu trupele puse în marş spre Odessa să se poată face şi cu aviatorii; aceştia nu vor zbura decât asupra teritoriului Basarabiei, aşadar la est de Prut.

2) Să se aprobe ca pionierii germani să înceapă a repara şi pune în bună stare drumurile ce duc de la Vădeni spre Siret, după care se vor înapoia la Brăila.

Argetoianu

Nr. 19/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Rog cereţi a opri pe loc autocamioanele care înaintează de la Reni cu trupe în Basarabia, precum şi transporturile pe calea ferată până la

scurgerea trenurilor cu misiunile străine. Refuzul acestei cereri ar putea să compromită continuarea negocierilor. Sub niciun cuvânt nu putem admite ca repatrierea misiunilor admisă prin condiţiile armistiţiului să fie cătuşi de puţin stânjenită.

General Averescu

Nr. 35/E — 24 febr./9 martie
Iaşi

General Averescu

Afacerea misiunilor militare străine se aranjează. Vă voi comunica mâine dimineaţă verbal. Rog dispozaţi să nu se mai facă dificultăţi coloanelor germane ce trec prin liniile noastre; de asemenea să se permită cantonarea în Reni a coloanelor ce eventual nu au putinţă să-şi continue drumul mai departe, în aceeaşi noapte.

Argetoianu

Nr. 31/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul german solicită:

1) Mai înainte de efectuarea demobilizării armatei române, prizonierii precum şi internaţii Puterilor Centrale ce se mai găsesc încă în Moldova să fie liberaţi şi anume:

a) Prizonierii de război germani vor fi trimişi în teritoriul ocupat prin Focşani sau Brăila, în lagărele de carantină din Bucureşti, Piteşti, Slatina, Craiova.

b) Prizonierii turci ca la punctul a.

c) Prizonierii austro-ungari prin Galaţi pe Dunăre, sau prin linia frontului armatei Kövess prin liniile Ghimeş, Palanca şi Suceava.

d) Prizonierii bulgari prin Galaţi, pe Dunăre spre Bulgaria.

e) Internaţii civili prin Focşani spre lagărele de carantină din Ploieşti, în principiu se admite şi pentru prizonierii români aflaţi pe teritoriul ocupat şi apoi fără întârziere aşa cum se va stabili ulterior, cei aflaţi în celelalte lagăre de prizonieri ale Puterilor Centrale.

Argetoianu

Nr. 34/E — 24 febr./9 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul Mackensen roagă a se trimite cât mai urgent

unul sau doi delegați la Focșani pentru a aranja chestiunea schimbului de prizonieri în sensul cum s-a comunicat d-voastră cu nr. 31/E din 23 februarie. În caz că această cerere se aprobă rog comunicați telegrafic numele delegaților și data sosirii lor la Focșani.

Argetoianu

Nr. 37/E — 24 febr./9 martie
Iași

General Averescu

Vă rog mult să nu creați niciun obstacol în calea coloanelor germane care înaintează în direcția Vădeni-Basarabia, dimpotrivă vă rog să creați toate facilitățile folosind toate mijloacele posibile. A proceda contrar ar însemna să compromitem aici toată activitatea pe care eu o depun. Mâine dimineață voi fi la Iași.

Argetoianu

Nr. 20/I — 24 febr./9 martie

Către
Delegația regală română de Pace
Excelenței Sale domnului general Lupescu, personal

Trupe ale Armatei a VII-a chezaro-crăiești se află în Moghilev și intenționează să utilizeze Râbnița (sau prin Chișinău către Bender), în bună înțelegere cu trupele românești aflătoare acolo, spre a-i acorda Ucrainei sprijinul promis în direcția contra Odessei.

Rog să se dea trupelor românești staționate în Basarabia ordinul corespunzător, spre a se putea realiza deplina înțelegere între cei doi comandanți de trupe.

Hranilovici, general maior

Nr. 21/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Excelenței Sale
generalului Lupescu

Pe linia ferată Ocnița-Bielev-Râbnița urmează a fi transportate la început 2-3 batalioane. Potrivit unei comunicări sosite chiar acum, linia ferată ar fi avariată la sud-vest de Ocnița. V-aș fi foarte recunoscător dacă m-ați informa asupra amplorii avariei și a duratei lucrărilor de refacere.

General maior
von Hranilovici

Nr. 22/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Colonelului Mircescu

Formațiunile aflate în marș spre Reni, în vederea transportării mai departe, au fost oprite la poziția românească de la Vădeni. Domnia voastră sunteți rugat să interveniți din nou la Iași, ca de acolo să se dea neîntârziat organelor românești indicația de a da cale liberă trecerii trupelor Aliaților. Indicația ar trebui să se refere și la zilele următoare.

O.K.M.

Nr. 36/E — 24 febr./9 martie
Iași

General Averescu

Generalul Hranilovici roagă în numele Comandamentului austro-ungar să-i comunicăm în ce constau distrugerile făcute pe calea ferată la sud-est de Ocnița (Basarabia) și cât timp ar dura repararea lor. Comandamentul austro-ungar intenționează să trimită pe linia Ocnița-Bălți-Râbnița deocamdată 2-3 batalioane. Rog a ne comunica răspunsul ce trebuie să dăm.

Argetoianu

Nr. 23/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Majestatea Sa Regele dorește ca dumneavoastră să veniți aici însoțit de domnul Marghiloman.

General Averescu

Nr. 23 bis/I — 24 febr./9 martie

General Lupescu

Ar fi bine să obțineți a se admite ca în locul diviziilor 2 și 5 să se demobilizeze diviziile 11 și 13. Demobilizarea diviziilor 2 și 5 ar provoca completa lor dezorganizare, dat fiind că ar trebui să fie reduse la efectivul diviziilor teritoriale.

General Iancovescu

Nr. 38/E

24 febr./9 martie
Iaşi

General Averescu

Domnul Mişu este autorizat a trece cu cele 55 de lăzi. Rog telegrafiaţi de urgenţă Berna.

Argetoianu

Nr. 24/I

25 febr./10 martie
Buftea

Către Misiunea română regală,

Deoarece cu toată rugămintea mea exprimată deja o dată în scris, trupele regale româneşti nu iau niciun fel de măsuri spre a evacua ţinutul ungar ocupat de ele, repet cererea mea respectivă şi rog să daţi dispoziţiile de evacuare cât mai urgent posibil. În conformitate cu raportul comandantului armatei de pe front F.M. baron Kövess, trupele regale române, la retragerea lor din Bucovina, au luat cu ele pe toată lumea în stare de a purta arme din Gemenea (la sud-vest de Gura Humorului). Rog stăruitor restituirea acestor oameni.

General maior
von Hranilovici

Nr. 26/I

25 febr./10 martie
Buftea

Deleg. Rom. Pace

Trimit căpitanii Tabacovici şi Gheron Netta la Focşani pentru convenţia prizonieri.

Colonel Ressel

Nr. 27/I

25 febr./10 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Misiunea franceză plecat astă-noapte prin Rusia. Interveniţi de urgenţă să nu se stânjenească trecerea ei. Răspundeţi.

Argetoianu
(Iaşi)

Nr. 28/I

25 febr./10 martie
Buftea

Ministrul Papiniu

Se cere trimiterea copii propunerile economice-financiare germane şi austro-ungare.

Argetoianu
(Iaşi)

Nr. 39/E

25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Generalul Hranilovici a trimis cu nr. 177 şi 179 din 25 februarie notele următoare, pe care am onoarea a le transmite în copie:

Nr. 177. 1. Deoarece trupele române nu iau nicio măsură pentru a evacua teritoriile din Ungaria ocupate de ele, cu toată rugămintea pe care am făcut-o o dată deja în scris, repet cererea mea în această privinţă şi rog a se lua dispoziţii cât mai urgente pentru evacuarea acestor teritorii.

2. Conform unui raport primit de la Comandamentul Armatei Kövess, trupele române, la retragerea lor din Bucovina, au luat cu ele din Dzeminc (Gemena), sud-vest Gura Humorului pe toţi oamenii capabili de a purta armele; rog cu insistenţă a ni se înapoia oamenii. Semnat: general Hranilovici.

Nr. 179. În interesul curăţirii cât mai repede a minelor de pe Dunăre, rog a se interveni pe lângă Comandamentul Superior român pentru ca să permită secţiei de curăţitoare de mine austro-ungare să poată călca în toate localităţile pe malul nordic al Dunării, după nevoie. Să-i dea de asemenea posibilitatea să cantoneze în timpul nopţii ca să nu mai fie silită să piardă timp în fiecare seară cu reîntoarcerea la punctul de plecare. În scopul acesta rugăm ca în localităţile Galaţi, Reni şi Sulina, de este posibil, să li se pună la dispoziţie câte o casă din cele aşezate cât mai aproape de ţărm.

În afară de acestea noi rugăm a se interveni pentru a se permite ca sancţiunile noastre de dragare pe Dunăre să fie însoţite ca călăuză de un monitor austro-ungar, care va purta un drapel alb şi al cărui echipaj nu se va coborî la ţărm niciodată. Semnat general Hranilovici".

Rog binevoiţi a decide şi a comunica urgent rezultatul.

Colonel Mircescu

Nr. 40/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu[41]

Comandamentul german roagă a i se indica cât mai curând care este itinerariul urmat de Misiunea franceză prin Rusia, pentru a i se da tot concursul şi sprijinul şi a nu fi cu nimic stânjenită.

Colonel Mircescu

Nr. 41/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Pentru accelerarea chestiunii prizonierilor al căror transport Comandamentul german ar dori să înceapă înainte de 14 martie st.n., rog ca delegaţii noştri căpitanii Tabacovici şi Gheron Netta să vie direct Buftea în ziua de marţi 27 februarie dimineaţa.

Colonel Mircescu

Nr. 42/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Mareşalul Mackensen mă roagă să comunic dv. de urgenţă următoarea telegramă: „Chiar acum mi se raportează că transportul trupelor germane pe calea ferată a fost oprit în Bolgrad, iar coloana ce se transporta cu autocamioane a fost împiedicată de a-şi continua marşul la Borodinskaia. Rog pe Excelenţa Voastră a ordona ca să se ridice aceste măsuri care sunt în contrazicere cu stipulaţiile tratatului preliminariilor de pace şi rog pe Excelenţa Voastră să-mi comunice până mâine la ora 6 despre cele ce aţi dispozat; în caz că această comunicare nu-mi va parveni, mă voi vedea forţat, spre marea mea părere de rău, a lua măsuri în consecinţă. Semnat: von Mackensen (Nr. 5975)".

Colonel Mircescu

Nr. 43/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Generalul Hranilovici comunică următoarele:

„1) Conform rapoartelor primite de la Comandamentul flotilei de Dunăre austro-ungare, Comandamentul român din Galaţi n-a fost

[41] Răspuns la telegrama nr. 27/I.

încă înştiinţat că secţiunile de dragare austro-ungare vor curăţi minele pe Dunăre şi în jos de Galaţi; pentru a evita întârzierea lucrărilor am onoarea a vă ruga de a da instrucţiuni comandamentelor de marină dintre Galaţi şi Sulina ca să nu stânjenească înaintarea secţiei de curăţitoare de mine austro-ungare, ci din contră să o sprijine cu toate mijloacele.

2) Am onoarea a vă comunica că în urma informaţiilor primite în ultimul moment, rezultă că oamenii capabili de a purta armele din localitatea Dzermine nu au fost luaţi de acolo de către trupele române aşa după cum arătasem în telegrama mea nr. 177 care se baza pe informaţii neexacte. În consecinţă, vă rog să consideraţi chestiunea aceasta ca tranşantă. Semnat: v. Hranilovici (Nr. 184)".

Colonel Mircescu

Nr. 44/E 25 febr./10 martie

Excelenţei Sale feldmareşalului v. Mackensen[42]

La nr. 5975 am onoarea să transmit Excelenţei Voastre din partea generalului Averescu următoarele: „Au fost date ordine de a nu se mai pune piedici în calea înaintării trupelor germane în Basarabia. Tulburările care au intervenit au fost urmările unor măsuri luate mai înainte, atunci când situaţia era încă neclarificată; toate sunt acum înlăturate. Generalul Averescu".

(transmisă prin colonel Mircescu şi Prinţul de Hessa)

(Textul român: „La nr. 5975. Ordine sunt date a nu se face absolut nicio împiedicare la mişcările trupelor germane în Basarabia. Împiedicările survenite au fost efectul unor măsuri anterioare, când nu se cunoştea situaţia. Ele au fost suprimate).

General Averescu

Nr. 46/E 26 febr./11 martie
Iaşi

General Averescu

Rog dispuneţi ca primul curier să aducă de la comisia de informaţii a măsurilor luate în teritoriul ocupat, dosarul informaţiilor privitoare la industrie care se cere de dl Nae Ştefănescu.

Papiniu

[42] Comunicat în copie.

Nr. 47/E — 26 febr./11 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul german ne comunică următoarea telegramă:

„Nr. 5995. Deoarece Reni va rămâne ca gară de îmbarcare pentru trupele aliate ce vor fi trimise spre Odessa, va fi nevoie a se instala în gară un depou, iar mai târziu în port; rugăm a ni se da cât mai curând aprobarea de a trimite la Reni un batalion de Landsturm pentru paza acestor depozite în contra bandelor de bolşevici, totodată rugăm a ni se da cât mai curând aprobarea cererilor făcute deja, anume:

1) Construirea unei linii telefonice Brăila-Reni, şi apoi mai departe înapoia trupelor ce operează de-a lungul şoselei Reni-Bender;

2) Trimiterea unei comisii tehnice de căi ferate care să fie stabilă în Reni;

2) Legătura cu avioane la est de Prut.

Semnată: *O.K.M.* (nr. 5995)".

Rog binevoiţi a decide şi comunica urgent rezultatul.

Colonel Mircescu

Nr. 50/E — 26 febr./11 martie
Bucureşti

General Hranilovici

Comandamentul Suprem român îmi comunică următoarele pentru a le aduce la cunoştinţa dv.:

„În ziua de 24 februarie st.v., coloane austriece au înaintat de la Ocniţa spre Bălţi prin marşuri pe jos. Comandamentul Suprem român se vede nevoit a protesta contra acestui fapt care este contrar stipulaţiilor armistiţiului în vigoare şi în contra celor stabilite de comun acord între dv. şi dl general Lupescu. Pentru a înlătura conflicte şi frecări dăunătoare ambelor părţi în aceste momente, rog binevoiţi a interveni ca înaintarea acelor trupe să fie oprită.

Colonel Mircescu

Nr. 35/I — 26 febr./11 martie
Bufea

Către
Colonelul Mircescu

Spre a fi transmis generalului Averescu:

„După încheierea tratativelor de la Focşani, regret a nu putea

îndeplini dorinţa Comandamentului Suprem al Armatei Române de a demobiliza diviziile de infanterie 11 şi 13 şi rog să se procedeze, după cum s-a convenit, la demobilizarea diviziilor 2 şi 5.

v. Mackensen (nr. 5985)".

Nr. 55/E — 26 febr./11 martie
Iaşi

General Averescu

Faţă de intervenţia ce am făcut din nou, Comandamentul Mackensen a acceptat fără condiţii demobilizarea diviziilor 11 şi 13 în locul diviziilor care fuseseră stabilite prin protocolul încheiat la Focşani la 8 martie st.n. de subcomisiile româno-germane. Comandamentul german ne roagă a comunica Comandamentului român că această acceptare o face pentru a nu se crede că voiesc să ne şicaneze, ci din contra voiesc a ne arăta şi dovedi totodată toată bunăvoinţa lor, sperând că vor găsi şi la noi aceeaşi bunăvoinţă când împrejurările o vor cere.

Colonel Mircescu

Nr. 52/E — 26 febr./11 martie
Iaşi

General Averescu

Generalul Hranilovici cu nr. 193 roagă în numele Comandamentului austro-ungar ca căpitanul de port Franz Vilfan, pus în libertate conform ordinului Ministerului de Război român, să fie trimis în carantină la Brăila pe vasul spital austro-ungar al flotilei de Dunăre şi de a i se comunica timpul când el va sosi acolo.

Colonel Mircescu

Nr. 38/I — 26 febr./11 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Consiliul de Miniştri a aprobat cererea relativă la aprovizionarea trupelor germane din depozitele române de la Bender şi s-a dat ordin în acest sens Marelui Cartier General.

Colonel Ressel

Nr. 56/E 26 febr./11 martie
Iaşi

Marele Cartier General

Am onoarea a înainta în copie următoarea telegramă primită de la Comandamentul Mackensen cu nr. 6010 şi cu rugămintea de a fi comunicată şi dlui general Averescu şi de a i se da o rezoluţie cât mai urgentă:

„Trupele germane raportează că calea ferată Reni-Bender e distrusă în regiunea la vest de Bolgrad. Rugăm cu insistenţă a dispoza imediata ei reparare sau a se permite ca o echipă de cale ferată germană să fie trimisă la Bolgrad pentru a pune linia în stare de funcţionare".

Colonel Mircescu

Nr. 46/I 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Te rog să ai o convorbire personală cu mareşalul Mackensen pentru a îi spune din partea mea următoarele: Nu pot considera ca schimbare decât ceea ce s-ar depărta de la protocoalele semnate. Lucrările subdelegaţiilor şi ale delegaţiei chiar nu pot fi considerate decât ca proiecte şi devin definitive numai după aprobarea Guvernului, sau cel puţin după semnarea de către plenipotenţiari a unui protocol. În chestiunea demobilizării nu noi ne-am depărtat de Ia cele hotărâte, făcând ultimele cereri, ci din contră, voiam să intrăm în spiritul şi textul actului pentru prelungirea armistiţiului. În acel act ne-am angajat a demobiliza o parte din diviziile noastre, iar nicidecum a le dizolva. Dacă trecerea unui regiment de rezervă de la efectivul actual la acela de 250 oameni poate fi considerată ca o demobilizare (căci acesta este efectivul de pace al regimentului de rezervă), nu tot acelaşi lucru se poate zice de regimentul activ; a-l reduce la 250 oameni nu e a-l demobiliza, ci se poate zice a-l dizolva, căci demobilizarea nu poate fi înţeleasă decât trecerea de la picior de război la cel de pace, adică la efectivele bugetare.

Pentru aceea am cerut a se demobiliza diviziile 11-15, căci numai cu aceste divizii, acceptând efectivul impus, operaţiunea ar fi o demobilizare, pe când cu diviziile active ar fi o dizolvare, ceea ce noi nu am semnat în actul de prelungire al armistiţiului.

În acel act nu era termenul demobilizării şi deci toate datele impuse în urmă constituie o schimbare a condiţiilor[43].

[43] Pledează bietul Averescu iezuitic: datele au fost impuse comisiei române la Focşani, dar acceptate.

De asemenea, în actul semnat nu a fost impus efectivul de trimis în teritoriul ocupat; a fost o adăugire ulterioară.

Am primit fără obiecţie orice adăugire, căci, cum am declarat mareşalului, odată intrat pe calea tratativelor nu am altă dorinţă decât a le duce la bun sfârşit; cred însă că e necesar şi din partea opusă a se arăta aceeaşi bunăvoinţă şi a lua în consideraţie obiecţiile şi cererile noastre, căci pornesc exclusiv numai din nevoi reale şi nu ascund înapoia lor intenţia presupusă că am voi să ne depărtăm din angajamentele luate sau cel puţin să le modificăm.

După ce vei fi vorbit cu mareşalul, vorbeşte în acelaşi sens şi cu generalul Hell.

General Averescu

Nr. 47/I 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Condiţiile puse[44] peste putinţă de realizat din cauză că diviziile 11 şi 13 se găsesc în Basarabia şi trebuiesc mai întâi înlocuite. Se pot demobiliza numaidecât, cum am spus deja, diviziile 12, 14 şi 15. În caz că se persistă în condiţiile puse, care materialiceşte nu pot fi satisfăcute, renunţ la modificarea cerută.

Atrag atenţia că este greşit dacă se crede că diviziile noastre, atât cele active, cât şi cele de rezervă, au oameni numai de recrutare; completările s-au făcut cu oamenii care s-au avut sub mână la momentul trebuinţei şi sunt regimente din Muntenia şi din Oltenia care au oameni din Moldova şi viceversa; deci demobilizarea nu trebuie pusă în aşa rigidă legătură cu completarea cifrei de 45.000 oameni de trimis în teritoriul ocupat, pe când demobilizarea se va putea face numai prin simpla reducere a efectivelor în diviziile ce se vor alege. Completarea cifrei arătate va cere o prelevare de oameni foarte probabil şi din diviziile nedemobilizate.

General Averescu

Nr. 58/E 27 febr./12 martie

General Averescu

Ieri am examinat într-o primă lectură proiectul de tratat adiţional împreună cu delegaţii tehnici germani şi austro-ungari.

După şedinţă, primul delegat german care s-a arătat deosebit de

[44] Public aci numai depeşele care mi-au trecut prin mână. Cititorul urmează să completeze singur sensul unora din ele, sau poate cu ajutorul altor publicaţii, dacă există, cu privire la această materie.

dispus să sprijine România şi pe care-l cunosc din anul 1899, m-a informat în mod confidenţial că Guvernul său va insista pentru a fi acceptate despăgubirile de război propuse; aceste despăgubiri vor fi însoţite de retragerea a 800.000.000 de bilete din Banca Generală, păstrându-se în Banca Imperială fondurile depuse acolo spre păstrare la Banca Naţională a României.

În sfârşit, el a insistat în mod deosebit asupra admiterii clauzei de amnistiere a conaţionalilor noştri care s-au făcut vinovaţi, amnistierea motivată de angajamentele pe care şi le-a asumat Guvernul german.

De asemenea el roagă să se ia în consideraţie propunerea privitoare la articolul 44 din Tratatul de la Berlin pentru izraeliţi, care ar fi cea mai anodină dintre toate acelea pentru care se insistă atâta din toate părţile.

Papiniu

Nr. 48/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Se aprobă demobilizarea diviziilor 11-15.

O.K.M.
(s-a comunicat Iaşi)

Nr. 49/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumat) Se aprobă de Guvern chestiunea demobilizării prizonierilor, cedarea 10.000 cai, trupe tehnice, material rusesc etc.

General Averescu

Nr. 51/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumat) Se cere înlocuirea batalionului de Landsturm, din Reni, cu trupe române.

General Averescu

Nr. 67/E — 27 febr./12 martie
Iaşi

General Averescu

General maior v. Hranilovici cu nr. 199 din 27 februarie comunică următoarele:

„Conform ordinelor primite, trupele române la părăsirea Sucevei, Gura Humorului şi Siretului, ar fi luat cu ele numeroşi cetăţeni dintre cei mai cu vaza.

Se cere punerea lor în libertate şi comunicarea rezoluţiei ce se va da acestei cereri.

Colonel Mircescu

Nr. 68/E — 28 febr./13 martie

General Hranilovici

La nr. 199 se comunică: Trupele române nu s-au abătut de la chemarea lor în retragerea din teritoriul menţionat, şi au lăsat liberi pe loc pe toţi locuitorii.

Colonel Mircescu

Nr. 52/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Ministrul Papiniu

Conform înţelegerii luate cu dnii Kühlmann şi Czernin, rog a mijloci de urgenţă, prin colonel Mircescu şi general Hranilovici, trecerea spre Elveţia, prin tren direct şi fără carantină, a următorilor oameni politici[45]:

1. Dl Take Ionescu
2. Prof. dr. Ion Cantacuzino cu fiul său
3. Dl N.E. Ghika-Budeşti
4. Principele Şerban Cantacuzino
5. Dl Plesnilă, deputat
6. Dl Eduard Romalo, medicul Majestăţii Sale Regina, cu fiul său Grigore şi fiica sa, dna Jeana Romalo
7. Dl Alexandru Jurgea cu dna Madeleine Macri şi o cameristă
8. Dl Nicolae Pilat, nepotul dlui Ion I.C. Brătianu
9. Dl Ioan Crătunescu, avocat
10. Dl N. Titulescu, fost ministru, cu doamna
11. Dl Dan Cerkez
12. Dl Georgescu Mavrodi, fiul doamnei de onoare a M.S. Regina
13. Dl. Nenişor
14. Dl Constantin Capşa, cu doamna Cicei, născută Sculy
15. Dl Petre Coandă.

Afară de dl prof. dr. Cantacuzino şi de dnii Nicolae Pilat şi Crătunescu, partizani ai dlui Brătianu, afară de dl dr. Romalo şi de dl

[45] În principiu, chestiunea fusese deja rezolvată de la 21 februarie.

Mavrodi care sunt printre cei mai aprigi agitatori pentru rezistență, toți ceilalți sunt partizani ai dlui Take Ionescu.

Plecarea acestui prim transport, în așteptarea altuia, ar ușura mult sarcina Guvernului.

Rog a răspunde despre rezultat fixând, în înțelegere cu cei în drept, ziua și ora plecării trenului din Focșani, prețul voiajului și în ce monedă trebuie plătit. Cât bagaj se poate lua de persoană, câte zile ține voiajul (pentru luare de provizii) și dacă călătorii pot lua cu dânșii scrisori, bani, documente, precum și cecuri, scrisori de credit etc.

General Averescu

Nr. 69/E — 28 febr./13 martie
București

Contele Czernin

Din ordinul dlui general Averescu:

Pe lista persoanelor politice deja trimisă pentru plecare în Franța, se roagă a se adăuga dl Lascar Catargiu și dna Marioara Ventura.

Colonel Mircescu

Nr. 63/I — 28 febr./13 martie
Buftea

Delegația regală română,

La nr. 67, înainte de a cere decizia autorităților superioare mie, respectiv a Ministerului de Externe, am onoarea să vă rog să-mi comunicați dacă și când părăsesc Moldova persoanele de mai jos:

Domnul Take Ionescu, domnul prof. dr. Ion Cantacuzino cu fiul său, domnul N.E. Ghika-Budești, Prințul Șerban Cantacuzino, domnul Plesnilă, deputat, domnul dr. Eduard Romalo, medic al Majestății Sale Reginei, împreună cu fiul său Grigore Romalo și fiica sa domnișoara Jeana Romalo, Alexandru Jurgea cu domnișoara Madeleine Macri și o jupâneasă, domnul Nicolae Pilat, nepotul domnului Ion I.C. Brătianu, domnul Ion Crătunescu avocat, domnul N. Titulescu, fost ministru, cu doamna Titulescu, domnul Dan Cerkez, domnul George Mavrodi, fiul doamnei de onoare a Majestății Sale Reginei, domnul Nenișor, domnul Constantin Capșa cu doamna Cicei născută Sculy, domnul Petre Coandă, Ionel I.C.Brătianu, Vintilă Brătianu, C.I. Brătianu, Emil Costinescu senior, Emil Costinescu junior, dr. I. Costinescu, Radu E. Costinescu, Take Ionescu, Victor Ionescu, C. Angelescu, C. Dissescu, Jean

Camărășescu, Ionaș C. Grădișteanu, Mihai G. Cantacuzino, Grigore N. Filipescu, Barbu Ștef. Delavrancea, Gr. Crăinicianu, Vasile Lucaci (român din Ardeal), Octavian Goga (român din Ardeal), I. Rusu-Abrudeanu (român din Ardeal), N. Căpităneanu, Pavel Brătășanu, I. Panaitescu, Rafail (șeful Poliției Siguranței), G. Corbescu, dr. Jean Cantacuzino, N.D. Cocea, J. Fermo, Jean G. Duca, Stelian Popescu, C. Gongopol, D. Ionescu-Brăila, Manolescu-Sideri (?), Constantin Mille, George Moruzi, T. Pisani, Pascal Toncescu, Marioara Ventura, C. Xeni, Spiru Eftimiu (?), Victor Antonescu, General Georgescu, Prințul George Valentin Bibescu, Prințul Barbu Știrbei, Ioan Th. Florescu, maiorul Angheleanu, Aristide Blank, A.C. Cuza, Nicolae Iorga, Nicolae Berindei, Al. Constantinescu, căpitanul Herea; locotenent în rezervă al Jandarmeriei Receanu, în civil inginer; lt. în rez. al Jandarmeriei Oroveanu, moșier; lt. în rez. al Jandarmeriei Mamulea, judecător; lt. în rez. al Jandarmeriei Nicolau, în civil (?); lt.în rez. al Jandarmeriei Botez, în civil (?); ofițer de aprovizionare (intendență), lt. în rez. Ionițiu, librar în București, strada Șelari; sublt. Ionescu, ofițer de intendență în lagărul Răducăneni, lt. Gh.D. Georgescu, în lagărul Vădeni. Rugăm răspuns foarte urgent[46]. (Nr. 218)

General maior von Hranilovici

Nr. 53/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată) Se cere itinerariul, tren și automobile, pentru ajungerea la Cotroceni joi 1/14 martie, ora 3 p.m.

Argetoianu

Nr. 55/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată) Se comunică copie de pe raportul nr. 807 al Corpului VI Armată către Marele Cartier General, relativ la repararea liniei ferate și podurilor spre Bender.

Colonel Ressel

Nr. 59/I — 27 febr./12 martie

Colonel Mircescu

[46] Această telegramă răspunde la depeșa generalului Averescu nr. 52/E din 27 februarie. Numele subliniate au fost aduse (!) de nemți.

Urmare la nr. 52 a se adăuga pe lista persoanelor politice dl Lascăr Catargiu (Lăcătuş) şi dr. Baccilieri, medicul Legaţiei elveţiene.

General Averescu

Nr. 60/I — 28 febr./13 martie Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată) Aprobarea cererii înlocuirii Landsturmului, în Reni, cu un batalion român.

O.K.M. (Nr. 6046)

Nr. 62/I — 28 febr./13 martie Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată). Se comunică cuprinsul ordinului Marelui Cartier General asupra amănuntelor demobilizării.

General Averescu

Nr. 64/I — 28 febr./13 martie Buftea

Ministrul Papiniu

Rog a fixa întrevederea cu Kühlmann joi, 1 martie, Cotroceni între orele 3 1/2 şi 6.

Argetoianu
(Iaşi)

Nr. 70/E — 28 febr./13 martie Iaşi

General Averescu

1) O.K.M. comunică: este de acord cu propunerea făcută de Comandamentul român ca în Reni în locul batalionului de Landsturm, ce se intenţiona să se trimită, să fie trimis un batalion român de infanterie pentru menţinerea ordinei şi siguranţei depozitelor de acolo.

2) Comandamentul german solicită:

a) Comandamentul Suprem român să aprobe ca mici secţii germane să se instaleze de-a lungul şoselei Galaţi-Reni-Bender, pentru paza şi repararea reţelei telegrafo-telefonice;

b) în ce priveşte demobilizarea unităţilor care au reşedinţa în Moldova, comisiile române din Focşani şi Galaţi să fie ţinute în

curent cu fiecare caz în parte, comunicându-li-se unităţile ce au fost demobilizate şi oamenii ce au fost trimişi la vatră - pentru ca la rândul lor să ţie în curent comisiile germane. Acestea s-au declarat satisfăcute cu acest mod de control, renunţând la primul proiect de a trimite comisii de control chiar în Moldova. Binevoiţi a comunica de urgenţă cele ce veţi dispoza.

Colonel Mircescu

Nr. 67/E — 1/14 martie Iaşi

General Averescu

(Rezumată). Se trimite în extenso telegrama generalului Hranilovici relativă la plecarea în Franţa a 16 persoane politice propuse de noi şi a 65 persoane adăugate de ei.

Argetoianu

Nr. 75/E — 1/14 martie Iaşi

General Averescu

Domnii delegaţi basarabeni să nu plece la Bucureşti, prezenţa lor aci putând fi dăunătoare.

Argetoianu

Nr. 77/E — 1/14 martie Iaşi

General Averescu

Am adus la cunoştinţa dlui von Kühlmann, rugându-l a informa şi pe ceilalţi reprezentanţi ai Puterilor Centrale, demisia Guvernului. L-am informat că negocierile urmează a fi suspendate până la constituirea noului Guvern. Diferitele comisii continuă a lucra sub direcţia dlui Papiniu. Plec la Iaşi sâmbătă dimineaţă.

Argetoianu

Nr. 80/E — 1/14 martie Iaşi

General Averescu

Am expus domnului Kühlmann, care m-a întrebat în mod insistent, cauza demisionării Guvernului şi situaţia politică existentă în prezent la Iaşi. El deplânge faptul că negocierile au fost amânate şi vor întârzia datorită crizei politice ivite şi ar dori ca eu să continui

totuşi negocierile. Am refuzat să fac acest lucru, explicându-i că nu pot să vorbesc în numele nimănui. Ministrul afacerilor externe german a ţinut să-mi declare în mod solemn că dacă până marţi, ziua când expiră armistiţiul, nu se va ajunge la un acord definitiv asupra diferitelor clauze ale păcii, condiţiile care astăzi sunt încă favorabile şi posibile, se vor schimba. El m-a ameninţat chiar cu o rupere a negocierilor.

În ceea ce priveşte Basarabia, mi-a declarat că personal el continuă să sprijine cu toată sinceritatea anexarea provinciei la România, dar mi-a citit mai multe pasaje din telegramele şi depeşele pe care le-a primit în ultimele zile, din care rezultă clar că Puterile Centrale au mari dificultăţi cu Ucraina din cauza problemei Basarabiei. Au existat mai multe interpelări în Rada în legătură cu această problemă şi s-a cerut încorporarea neîntârziată la Ucraina a ţinuturilor Hotinului şi Akkermanului. Partidul Social-Democrat care deţine majoritatea în Rada cere să se condiţioneze votarea ratificării păcii de problema Basarabiei. Kühlmann nu consideră că aceste dificultăţi sunt de netrecut, dar crede că prezenţa aici a delegaţilor Basarabiei ar încurca şi ar agrava lucrurile, pentru că ar fi obligat să admită şi delegaţi ai Ucrainei împotriva cărora i-ar fi cu neputinţă să ia atitudine în mod făţiş.

Mi-a spus textual că dacă noi am cădea de acord asupra celorlalte probleme, am putea atunci să considerăm problema Basarabiei ca fiind rezolvată în favoarea noastră. Într-adevăr, deocamdată el refuza să-i primească pe cei doi delegaţi din Basarabia.

Argetoianu

Nr. 79/E 1/14 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul german face următoarele propuneri:

„1) Ofiţeri englezi şi francezi îmbrăcaţi în uniformă rusă au căutat să facă propagandă printre soldaţii noştri. Între aceşti ofiţeri s-a stabilit prezenţa locotenentului englez Bryton. Roagă ca ofiţerii ce vor fi găsiţi în asemenea situaţii să fie arestaţi şi să se permită ca şi Comandamentul german să poată face asemenea arestări[47]. Este imposibil a se admite ca să se facă propagandă între trupele germane.

2) Ofiţerii ruşi care în prezent nu vor să se reîntoarcă în Rusia, pot trece la noi (germanii) dacă vor, vor fi bine trataţi şi când vor dori vor fi expediaţi peste Curlanda-Lituania spre Rusia, îndată ce împrejurările vor permite.

[47] Este vorba, în această telegramă, de Basarabia.

3) Mulţimea de soldaţi ruşi ce rătăcesc fără căpătâi formează pentru România o povară, iar pentru ambele părţi, un pericol întrucât cu siguranţă că ei dispun de arme ascunse. De aceea se propune ca Comandamentul român, de comun acord cu Comandamentul german, să-i adune şi să-i predea Comandamentului Mackensen, care atunci când împrejurările vor permite, odată cu schimbul de prizonieri, să-i expedieze în Rusia".

Binevoiţi, vă rog, a comunica cât mai curând hotărârea dv. asupra acestor trei puncte.

General Lupescu

Nr. 71/I 1/14 martie
Buftea

Argetoianu

La nr. 67/E rog explicaţi pe ce a întemeiat generalul Hranilovici lista sa. Din partea noastră s-a cerut autorizare numai pentru persoanele până la dl P. Coandă inclusiv.

General Averescu

Nr. 76/E 1/14 martie
Iaşi

General Averescu

Numele persoanelor din telegrama mea nr. 67/E neindicate de noi au fost aduse de reprezentanţii Puterilor Centrale, din motive poilitice lesne de înţeles. Fac demersuri pentru a reduce lista la numele indicate de noi.

Argetoianu

Nr. 80/E 2/15 martie
Bucureşti

General Hranilovici

Potrivit înţelegerii noastre am onoarea a vă înainta aci alăturat un tablou al depozitelor noastre în Rusia.

Totodată îmi permit a vă informa că o a doua tabelă, în care vor fi consemnate depozitele ce n-au fost enumerate în prezenta, vă va fi înaintată neîntârziat.

Conform înţelegerii noastre, vă rugăm a considera aceste depozite ca proprietate a Statului român şi a dispune paza lor prin trupe austro-ungare până ce vom putea să le luăm în primire.

General Lupescu

Urmează tabela:

Depozitele române din Rusia

1) *La Tiraspol.* Muniții de infanterie, armament, harnaşament.

2) *La Odessa.* Muniții de infanterie. Armament. Hamaşament. Materii prime. Biciclete, motociclete. Subzistențe. Brice şi maşini de tuns. Material sanitar etc. etc.[48]

Nr. 68/I — 1/14 martie

Convorbire la Hugues între general Râmniceanu (şeful Casei Militare a M.S. Regelui) şi colonel Mircescu relativă la venirea dlui Marghiloman la Iaşi. Situația nu mai poate dăinui.

(rămasă în păstrarea colonelui Mircescu).

Nr. 69/I — 1/14 martie, Buftea

Colonel Mircescu

Pe lista persoanelor civile care vor să meargă în Franța se aprobă şi L. Catargiu, şi Maria Ventura. Pentru curierul elvețian se va interveni pe lângă cei în drept.

General Hranilovici

Nr. 72/I — 1/14 martie, Buftea

General Lupescu

(Rezumată). Se trimite situația trenurilor germane pentru transportul trupelor, pe ziua de 1 martie.

Lt. colonel Gabrielescu

Nr. 74/I — 2/15 martie, Buftea

General Lupescu

(Rezumată). Se cere de către Ministerul de Război trecerea unui curier spre Franța.

General Razu

Nr. 78/I — 2/15 martie, Buftea

General Lupescu

(Rezumată). Despre situația trupelor austro-ungare în nordul

[48] Vezi lista publicată la Anexa nr. XXV.

Basarabiei şi motivele care au determinat trecerea lor prin linia trupelor române de la Hotin-Novosulița. (Siguranța liniei ferate Lipcani-Atachi-Moghilev). Chestiune de siguranță şi de poliție, precum şi de reparare de poduri şi şosele (?).

General Hranilovici

Nr. 82/E — 2/15 martie, Iaşi

General Averescu

Cereți, vă rog, şi de la celelalte departamente situații similare celor date de Ministerul de Război pentru materialele aflate în Rusia.

Argetoianu

Nr. 83/E — 2/15 martie, Iaşi

Marele Cartier General

Se comunică plecarea căpitanului de vas Milencovici cu un număr de soldați, de la Brăila spre Odessa pentru ridicarea minelor.

General Lupescu

Nr. 84/E — 2/15 martie, Bucureşti

Comandamentul Grupului de armate Mackensen

Primind următoarea telegramă de la delegatul nostru din comisia mixtă de demobilizare de la Focşani, vă rog să binevoiți a dispoza satisfacerea propunerilor ce face, pe care le consider ca foarte necesare pentru grăbirea sosirii oamenilor la locuințele lor în bune condiții fizice şi morale pentru a începe munca câmpului.

General Lupescu

Copie. Regimentul 62/70 cu 5 ofițeri, 2 elevi plutonieri, 1397 trupă, 8 trăsuri, 24 cai şi Regimentul 45/60 cu 10 ofițeri, 4 elevi plutonieri, 1489 trupă, 6 trăsuri, 18 cai - au continuat astăzi 2/15 martie, din lipsă de vagoane, mersul pe jos la Plagineşti, de unde în ziua de 3/16 martie vor pomi la Râmnicu Sărat, după itinerariul dat de Comandamentul german. Măsurile se vor executa tot pe jos, neputându-se pune vagoane la dispoziție decât pentru câte 700 oameni zilnic în gara Focşani şi numai cu începere de la 4 martie. Rog interveniți să se dea vagoane pentru toată trupa, fie jumătate în

gara Focşani şi jumătate în gara Râmnicu Sărat, dacă nu este posibil numai în Focşani. În timpul marşului s-a format un cordon sanitar din cavalerie austro-ungară. Oamenii fiind destul de ascultători rog a se interveni pentru ridicarea acestei măsuri, lăsându-se numai gărzile fixe în localităţile de trecere.

Colonel Pestriţu

Nr. 85/E 2/15 martie

Notă
transmisă din ordinul dlui C. Argetoianu
contelui de Colloredo-Mannsfeld,
secretarul contelui Czernin.

„Ca răspuns la cererile de informaţii transmise delegaţiei României de către delegaţia imperială şi regală austro-ungară, delegaţia României are onoarea de a face cunoscute delegaţiei imperiale şi regale informaţiile următoare:

1) Însărcinatul cu afacerile Elveţiei şi personalul care face parte din Legaţie se află în perfectă stare de sănătate. De asemenea şi membrii Coloniei elveţiene de la Iaşi sunt sănătoşi, şi deci în legătură cu aceasta nu există nimic de semnalat. Însărcinatul cu afaceri al Elveţiei roagă Guvernul imperial şi regal să transmită o scrisoare şi cele două depeşe care i-au fost înmânate generalului Hranilovici de către colonelul Mircescu.

2) Informaţiile cerute cu privire la prizonierul de război Klein, nu ne-au parvenit încă; ele vor fi transmise de îndată ce le vom primi.

3) Doamna contesă de Vismes de Ponthieu, soacra ministrului plenipotenţiar, baronul Stârcea, se află în stare perfectă de sănătate şi continuă să locuiască la moşia sa de la Văleni, în judeţul Roman".

(Această notă, însoţită de o scrisoare a fost transmisă contelui Colloredo prin următoarele rânduri:

Domnule Conte,

Domnul Argetoianu mi-a adus la Iaşi scrisoarea pe care aţi binevoit să i-o daţi din partea contelui Czernin. Domnul Argetoianu vă roagă să binevoiţi să trimiteţi pe căile legale răspunsul la această scrisoare. Vă rog să primiţi etc...

Secretarul delegaţiei României
Virgil Slăvescu

ANEXA XIX

Propunerile economico-financiare ale delegaţiilor inamice,
la negocierile din Buftea şi de la Cotroceni.

Însemnare prezentată în numele Puterilor Centrale de dl von Körner,
delegat al Germaniei pentru chestiunile economice şi financiare.

Cotroceni, vineri 23 februarie/8 martie 1918

1) Sfârşirea războiului economic; abrogarea de amândouă părţile a tuturor măsurilor şi dispoziţiilor edictate în această privinţă; reluarea legăturilor amicale economice.

2) Punerea din nou în vigoare a convenţiilor comerciale, ţinându-se seamă de tranziţia economică la starea de pace şi sub rezerva unor anumite folosinţe în urma unirii vamale dintre Germania, Austro-Ungaria şi alte ţări.

3) Arendarea terenurilor petrolifere ale Statului şi înfiinţarea cu drept de monopol a unei societăţi comerciale pentru petrol brut în favoarea Puterilor Centrale, cu participare română.

4) Încheierea unei convenţii pentru darea la Puterile Centrale a prisosului producţiei agricole pe timp de 5 până la 10 ani, cu preţuri ce se vor statornici împreună pe fiecare an.

5) Garantarea intereselor economice şi a mijloacelor de exploatare din partea Puterilor Centrale în materie de căi ferate, de poştă, de telegraf precum şi a navigaţiei pe Dunăre şi în porturi.

6) Darea de drepturi pentru asigurarea drepturilor financiare.

7) Anularea privilegiilor, scutirilor etc. care vor fi fost date în timpul războiului sau pentru scopuri de război unui al treilea Stat, sau darea aceloraşi drepturi şi la Puterile Centrale[49].

Însemnare prezentată de dl Gratz
În numele delegaţiei austro-ungare.

Cotroceni, vineri 23 februarie/8 martie 1918

Dispoziţiile consemnate în tratatul judiciar austro-ungaro-român se potrivesc în trăsăturile generale cu acelea din tratatul judiciar germano-român şi se deosebesc numai în acele puţine puncte unde aceasta se cere prin stări de drept şi de fapt; în afară de aceasta se fac din partea delegaţiei austro-ungare, următoarele cereri:

[49] Aceste puncte au fost examinate în Consiliul de Miniştri, prezidat de Rege, din 25 februarie. Consiliul a aprobat punctele 1,2 şi 4 (acesta din urmă cu rezerva că preţurile să fie cele mondiale), a declarat punctul 7 ca fără aplicare, a cerut lămuriri asupra punctului 6 şi a respins punctele 3 şi 5, în sensul redactării prezentate.

1) Îndatorirea României de a încheia o convenție privitoare la protecția mărcilor şi modelelor de fabrică.

2) Idem a unui cartel privitor la dezertori.

3) Idem a unei convenții cu Ungaria pentru protecția dreptului de autor (aderarea României la convenția revizuită de la Berna, pentru protecția dreptului de autor).

4) Despăgubirea internaților civili austrieci şi unguri care vor fi suferit, cu moartea sau cu sănătatea, de pe urma unui rău tratament.

5) Aderarea României la un nou act de navigație pe Dunăre şi la reforme privitoare la Comisia Europeană a Dunării.

6) Întinderea la societăți sau la persoane individuale austriece şi ungare din România a capacității juridice de a dobândi bunuri mişcătoare sau nemişcătoare de orice fel, fără deosebire de confesiune.

7) Tratament egal în ce priveşte impozitele şi taxele cu acela la care sunt supuse societățile sau supuşii români, sau aceia a unei a treia țări.

8) Recunoaşterea de drepturi egale şi pe deplin a culturilor catolic, greco-unit, evanghelice şi izraelite cu cultul ortodox.

9) Reglarea stării clerului catolic, a parohiilor, a şcolilor etc.

10) Garanții pentru îndeplinirea art. 44 al Tratatului de la Berlin cu privire la tratamentul izraeliților.

11) O prelungire potrivită a unor anumite contacte privitoare la unele întreprinderi (mai cu seamă contractele privitoare la exploatarea pădurilor).

12) Înapoierea parcului rulant al căilor ferate austriece şi ungare.

13) Măsuri pentru împiedicarea iridentei.

14) Reglarea chestiunii navigației bastimentelor de război pe Dunăre.

15) Punerea la loc în serviciu sau despăgubirea austriecilor şi a ungurilor care au fost în serviciul român şi au fost revocați la izbucnirea războiului.

16) Dobândirea cetățeniei române numai după prealabila ieşire de sub cetățenia austriacă sau ungară[50].

[50] În şedința Consiliului de Miniştri, prezidată de M.S. Regele, din 25 februarie s-au decis următoarele cu privire la aceste cereri:
Nr. 1 - s-a aprobat; 2 - s-a aprobat cu condiția reciprocității; 3 - s-a aprobat; 4 - s-a aprobat în limitele constatărilor şi ținându-se seama de forța majoră; 5 - supliment de informații; 6 - chestiune constituțională, nu se poate rezolva pe cale de tratat de pace; 7 - s-a admis, cu supliment de explicații; 8 - de studiat; 9 - idem; 10 - nu se poate admite; 11 - de rezolvat caz cu caz, după învoială asupra condițiilor; 12 - aprobat, cu drept reciproc; 13 - de evitat în interes reciproc, să se explice ce măsuri se propun; 14 - nu s-a admis, fiindcă atinge dreptul de suveranitate al Statului român; 15 - de discutat; 16 - de discutat. Hotărârile Consiliului de Miniştri, atât pentru cererile austro-ungare, cât şi pentru cele

Cererile formulate de delegația Turciei

1. Reluarea relațiilor diplomatice.

2. Toate tratatele, convențiile, angajamentele sau alte acte după care se conduceau relațiile dintre cele două State devenind nule şi neavenite datorită declanşării războiului, se impune acum reluarea relațiilor consulare pe baza tratamentului aplicat prin acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate, şi aceasta pe bază de reciprocitate.

a) Încheierea unui angajament special cu privire la privilegiile şi la atribuțiile funcționarilor consulari, aranjament care ar urma să fie anexat la tratatul de pace ce se va încheia;

b) Aplicarea în materie comercială, de ambele părți, a tratamentului folosit prin acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate atât pentru mărfuri, cât şi pentru vapoare, cu excepția regimului preferențial stabilit pentru regiunile limitrofe sau care decurge din uniunea vamală;

c) Încheierea unui tratat comercial şi de navigație.

3. Reluarea legăturilor poştale şi telegrafice în conformitate cu stipulările convențiilor, aranjamentelor şi reglementărilor poştale şi telegrafice emise de Uniunea Internațională.

4. Repatrierea imediată a prizonierilor de război şi eliberarea prizonierilor civili şi a tuturor celorlalte persoane arestate ca măsuri militare sau de ordine publică.

5. Aderarea Guvernului român la hotărârile Conferinței care a avut loc nu de mult la Viena, al cărei subiect a fost reglementarea navigației pe Dunăre cu toate problemele aferente.

6.Încheierea unui tratat pentru livrarea către cele patru Puteri Centrale, pe o perioadă de cinci până la zece ani, a tuturor surpluselor de produse agricole, la prețuri ce vor fi fixate în fiecare an.

7. Acordarea de către România de drepturi aceloraşi Puteri Centrale, de natură să garanteze pretențiile lor de ordin financiar.

8. Asigurarea protejării în România a mărcilor de fabrică şi de comerț ale supuşilor şi societăților otomane.

9. Asigurarea tratamentului supuşilor şi societăților otomane din România în materie de impozite şi taxe pe picior de egalitate cu supuşii şi societățile româneşti sau cei care aparțin națiunilor cu clauza cea mai favorizată.

10. Rambursarea cheltuielilor pe care cele patru Puteri Centrale le-au făcut pe teritoriile româneşti ocupate pentru efectuarea de lucrări publice.

germane, urmau să fie numai îndrumătoare pentru negociatori şi nu trebuiau să atragă după ele o ruptură a negocierilor de pace.

11. Renunțarea de către România la pretenția de indemnizații pentru daunele pricinuite pe teritoriul său prin măsurile militare adoptate de cele patru Puteri Centrale aliate, inclusiv pentru rechiziționări și contribuții; restituirea de către România, către cele patru Puteri Centrale, a sumelor plătite de către acestea pentru pagubele mai sus menționate, căci ele n-ar fi fost plătite cu bilete de bancă emise de către Banca Generală a României.

12. Rambursarea de către România, într-un interval de timp de 6 luni începând cu ratificarea tratatului de pace, a biletelor de bancă românești emise de Banca Generală a României din ordinul administrației de ocupație, cu bilete de bancă ale Băncii Naționale Române, sau cu alte mijloace de plată legale, astfel încât să se elibereze valorile și depunerile încredințate Băncii Imperiale Germane.

13. Acceptarea de către România de a plăti indemnizații pentru daunele pricinuite pe teritoriul său cetățenilor otomani ca urmare a măsurilor cu caracter militar luate de una din puterile beligerante, cu excepția acelora care au fost cauzate cetățenilor otomani de către soldați din armata otomană (aceste indemnizații vor cuprinde și daunele pe care otomanii le-au suferit ca asociați în întreprinderile existente pe teritoriul românesc).

14. Fixarea despăgubirilor prevăzute la nr. 13 de către o comisie compusă din câte 3 reprezentanți ai celor două părți, precum și din membri neutri, aceștia din urmă, precum și președintele, care va fi ales tot dintre ei, trebuind să fie desemnați de către președintele Confederației Elvețiene.

a) Instituirea la București, imediat după ratificarea tratatului de pace, a comisiei mai sus menționată, care va fixa principiile ce vor trebui să servească drept bază pentru deciziile ce vor fi luate, precum și procedura de lucru, deoarece deciziile vor trebui să fie luate în subcomisii compuse dintr-un reprezentant al fiecărei părți și un președinte neutru.

b) plătirea sumelor adjudecate de către aceste subcomisii în termen de o lună cu începere de la data luării deciziei.

15. Indemnizarea de către România a persoanelor neutre care au avut de suferit pagube pe teritoriul românesc ca urmare a unor măsuri militare luate de către Puterile aliate.

16. Indemnizarea pierderilor suferite de către cetățenii fiecărei părți pe teritoriul celeilalte în conformitate cu legile de război sau alte măsuri, avându-se în vedere faptul că aceste daune nu pot fi reparate prin restituire sau reintegrare.

17. Indemnizarea daunelor pricinuite contrar dreptului

internațional cetățenilor civili din fiecare din cele două țări pe teritoriul celeilalte, în viața lor, sănătatea lor, libertate sau avere, și aceasta în cursul sau în ajunul războiului (vor fi incluse în aceste indemnizații daunele suferite de supușii respectivi ca asociați în întreprinderile existente pe aceste teritorii).

18. Stabilirea și fixarea daunelor menționate la numărul precedent de către comisia menționată la nr. 14, și în aceleași condiții.

19. Despăgubirea de către fiecare din cele două State a obiectelor și bunurilor rechiziționate pe teritoriul său de la supușii celuilalt Stat.

20. Indemnizarea și despăgubirea de către Guvernul român a proprietarilor musulmani emigrați din Dobrogea, ale căror bunuri imobiliare au fost confiscate și vândute de către Guvern (această despăgubire trebuie să cuprindă de asemenea pierderile suferite de unii proprietari musulmani care nu pot beneficia de bunurile și proprietățile lor, care deși au fost confiscate, n-au fost vândute).

21. Satisfacerea de către Guvernul român, cu excepția anumitor puncte, a tuturor cererilor formulate de către Germania, Austro-Ungaria și Bulgaria, fie separat, fie în avantajul celor patru Puteri Centrale aliate.

Domnului prezident al Delegației române pentru pace.

Vă înaintez aci alăturat, domnule prezident, cererile Bulgariei cu privire la chestiunile juridice, politice și economice, precum și cu privire la granița Dobrogei.

Cu toată stima

președintele delegației bulgare
D. Toncev

Cererile Bulgariei

1. Bulgaria pretinde pentru sine toate condițiile și obligațiile formulate în cele șase puncte de către partea germană, cu abateri numai în acele puncte unde acest lucru este determinat de diferite condiții de drept și situații de fapt. Se înțelege de la sine că cele cerute în favoarea Puterilor Centrale sunt revendicate spre folosul comun al puterilor din Pactul celor patru.

2. Bulgaria pretinde pentru sine, de asemenea, condițiile și obligațiile stipulate de partea austro-ungară în punctele 4, 5, 6, 8, 12 și 13, cu abateri numai în acele puncte unde acest lucru este determinat de condiții de drept și situații de fapt.

3. În afară de aceasta, Bulgaria are următoarele revendicări:

a) Plata tuturor cerealelor, vitelor, mărfurilor etc. rechiziționate

sau luate cu sila de la populație în întreaga parte cedată a Dobrogei, conform păcii preliminare.

b) Despăgubirea cetățenilor bulgari, precum și a societăților, băncilor etc. bulgare pentru mărfurile ce le-au fost luate și reținute în România în perioada 1914, 1915 și 1916.

c) Emigrarea liberă a bulgarilor rezidenți în România și care vor să se stabilească în Bulgaria.

d) Despăgubirea supușilor bulgari pentru pagubele și pierderile ce le-au fost pricinuite de invazia românească din anul 1913.

e) Acordul privind pescuitul dintre România și Bulgaria nu va reintra în vigoare.

f) Obligativitatea încheierii unui acord pentru livrarea către Bulgaria a unei cantități de sare care să-i acopere necesitățile; acordul să se încheie pentru o durată de 5-10 ani și să prevadă stabilirea anuală a prețurilor.

g) încheierea și semnarea concomitent cu Tratatul de pace a unui acord pentru construirea unui pod între Rusciuc și Giurgiu.

Și separat:

Granița Dobrogei stabilită în punctul I al Tratatului de pace „până la Dunăre", se întinde până în brațul Chilia[51].

Următorul proiect de convenție adițională juridică, pregătit din vreme și cu multă grijă de distinsul jurisconsult dr. Kriege, pentru a fi impus la pacea generală tuturor învinșilor Germaniei ne-a fost remis odată cu cererile mai sus însemnate. România a făcut astfel safteaua unui tratat care a rămas literă moartă, dar care urma să fie impus (cu adausuri și cu tăieturi) și Franței, și Angliei, și Italiei și tuturor aliaților lor. E cazul de a aminti că socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din piață. Reproduc aci ca document proiectul lui Kriege, specialistul.

Tratat suplimentar germano-român la Tratatul de pace dintre Germania, Austro-Unagria, Bulgaria și Turcia, pe de o parte, și România, pe de altă parte

Capitolul întâi

Reluarea relațiilor diplomatice și consulare.

Articolul 1

[51] În ședința Consiliului de Miniștri din 25 februarie nu s-au discutat cererile turcilor și bulgarilor, dându-li-se numai o sumară citire. S-a hotărât ca Consiliul să le examineze numai după ce s-ar fi ajuns la o înțelegere cu Germania și Austro-Ungaria.

Relațiile diplomatice și consulare dintre părțile semnatare ale tratatului vor fi reluate imediat după ratificarea Tratatului de pace.

Articolul 2

La reluarea relațiilor consulare, fiecare parte semnatară a tratatului va admite consulii celeilalte părți în toate localitățile teritoriului său, în măsura în care n-au existat deja înainte de război excepții pentru anumite părți ale teritoriului, excepții ce-și mențin valabilitatea și după război față de orice putere terță.

Fiecare parte își rezervă dreptul, din motive ce țin de necesități de război, să admită în anumite localități consuli ai celeilalte părți numai după încheierea păcii generale.

Articolul 3

Respectându-se prevederile articolului 2, între Reichul German și România urmează să fie încheiat, cât se poate de repede, un acord consular privind admiterea consulilor, prerogativele și scutirile de care se bucură lucrătorii consulatelor precum și competențele lor, după modelul acordurilor consulare încheiate în ultima vreme de Germania cu alte State.

Până la încheierea acordului consular prevăzut în alineatul 1, semnatarii tratatului își conferă, cu condiția reciprocității - în ce privește privilegiile și scutirile funcționarilor consulatelor și competențele consulare -, dreptul națiunii celei mai favorizate.

Articolul 4

Fiecare parte semnatară a tratatului va plăti despăgubiri pentru toate daunele pricinuite în timpul războiului, pe teritoriul său, de către organele sau populația sa, prin acte contrare dreptului internațional, funcționarilor consulari sau clădirilor consulatelor celeilalte părți, ori inventarului acestora. În cazul unor divergențe de păreri stabilirea acestor daune îi va reveni unei comisii mixte, ce ar urma să fie constituită din câte un reprezentant al fiecărei părți și un președinte neutru.

Capitolul al doilea

Despăgubirile de război

Articolul 1

Părțile semnatare ale tratatului renunță reciproc la plata cheltuielilor de război, adică a cheltuielilor făcute de Stat pentru ducerea războiului.

Articolul 2

Cheltuielile făcute de Germania din fonduri proprii pentru lucrări publice în teritoriile româneşti ocupate vor fi retumate de România în momentul evacuării acestor teritorii.

Articolul 3

România renunţă la plata daunelor pricinuite pe teritoriul ei de operaţiunile de război germane, inclusiv toate rechiziţiile şi contribuţiile.

Sumele plătite deja de Germania pentru pagube de genul celor menţionate în alineatul 1 vor fi returnate de România, în măsura în care ele n-au fost compensate din fonduri ale Statului sau plătite cu bancnote nou emise ale Băncii Generale Române (forul de emitere a bancnotelor), menţionate în articolul 4.

Articolul 4

România va înlocui din mijloace proprii, în decurs de patru luni după ratificarea tratatului de pace, bancnotele emise de Banca Generală Română (forul de emitere a bancnotelor), din ordinul administraţiei de ocupaţie, cu bancnote emise de Banca Naţională a României sau alte mijloace de plată legale şi nu le va mai putea pune în circulaţie, astfel încât activele şi depozitele aflate în Banca Reichului German pentru acoperirea lor să devină libere. Până la înlocuire, bancnotele Băncii Generale Române urmează a fi recunoscute ca mijloace de plată legale; după ratificarea tratatului de pace asemenea bancnote nu vor mai fi emise.

Articolul 5

România îi va despăgubi pe toţi germanii pentru daunele ce le-au fost pricinuite pe teritoriul ei de acţiunile militare ale uneia din puterile beligerante.

Prevederea din alineatul 1 se aplică şi la daunele suferite de germani ca participanţi, şi îndeosebi ca acţionari, ai unor întreprinderi aflătoare pe teritoriul României. Ea nu se aplică la daunele suferite de germani ca membri ai forţelor armate germane.

Articolul 6

Pentru stabilirea daunelor ce urmează a fi despăgubite conform articolului 5, la Bucureşti se va întruni, imediat după ratificarea tratatului de pace, o comisie compusă din câte o treime reprezentanţi ai celor două părţi şi din membri neutri; pentru desemnarea membrilor neutri, printre care a preşedintelui, va fi solicitat preşedintele Parlamentului Confederaţiei Elveţiene.

Comisia stabileşte principiile diriguitoare ale deciziilor sale,

elaborează de asemenea regulamentul de lucru necesar îndeplinirii sarcinilor sale şi hotărârile asupra procedeelor de urmat în acest scop. Deciziile sale sunt adoptate în subcomisii, formate din câte un reprezentant al ambelor părţi şi un preşedinte neutru. Sumele stabilite de subcomisii sunt plătite în interval de o lună de la adoptarea deciziei.

Articolul 7

România îi va despăgubi pe neutri pentru pagubele cauzate acestora pe teritoriul ei de operaţiunile militare germane şi care sunt daune ce trebuie plătite conform principiilor generale ale dreptului internaţional.

Capitolul al treilea

Restabilirea tratatelor de stat

Articolul 1

Tratatele, acordurile şi înţelegerile care au fost în vigoare înaintea declaraţiei de război între părţile semnatare ale prezentului tratat reintră iar în vigoare, sub rezerva unor prevederi modificatoare ale tratatului de pace şi ale prezentului tratat suplimentar, odată cu ratificarea tratatului de pace, stabilindu-se că în măsura în care ele sunt nedenunţabile pentru o anumită perioadă, această perioadă se prelungeşte cu durata războiului.

Articolul 2

Tratatele, acordurile şi înţelegerile la care participă, în afară de părţile semnatare ale tratatului, şi puteri terţe, reintră în vigoare între cele două părţi, sub rezerva unor prevederi modificatoare ale tratatului de pace şi ale prezentului tratat anexă. Prevederea din articolul 1 cu privire la prelungirea duratei de valabilitate nu se aplică la diferitele tratate dintre cele două părţi legate de asemenea prin tratate colective.

Articolul 3

În ce priveşte tratatele separate şi colective cu conţinut politic, părţile semnatare ale prezentului tratat îşi rezervă dreptul de a lua poziţie până după încheierea păcii generale.

Articolul 4

Părţile semnatare ale tratatului vor încheia cât se poate de repede acorduri pentru reglementarea relaţiilor lor juridice, în special în ce priveşte drepturile reciproce de autor şi protecţia reciprocă a brevetelor industriale, precum şi extrădarea criminalilor şi alte măsuri de asistenţă juridică în probleme infracţionale.

Capitolul al patrulea

Restabilirea drepturilor civile

Articolul 1

Toate ordinele date de una din părțile semnatare ale tratatului pentru teritoriul său, ordine potrivit cărora, având în vedere starea de război, cetățeni ai celeilalte părți au fost supuși unor reglementări speciale de orice fel în ce privește drepturile lor civile (legi de război), își pierd valabilitatea odată cu ratificarea tratatului de pace.

Cetățeni ai uneia din părțile semnatare ale tratatului sunt considerate și acele persoane juridice sau societăți care-și au sediul pe teritoriul părții respective. De asemenea, vor fi asimilați cetățenilor uneia din părți acele persoane juridice și societăți care nu-și au sediul pe teritoriul părții respective, în măsura în care ele au fost supuse, pe teritoriul celeilalte părți, dispozițiilor valabile pentru cetățenii primei părți.

Articolul 2

Asupra raporturilor de obligație din domeniul dreptului civil care au fost prejudiciate prin legile de război, s-a convenit după cum urmează:

§ 1

Raporturile de obligație se restabilesc, dacă din prevederile articolelor 2-6 nu rezultă altfel.

§2

Stipulația din § 1 nu împiedică ca problema influenței exercitate de situația creată de război asupra raporturilor de obligație, în special imposibilitatea îndeplinirii obligațiilor datorită dificultăților de transport sau interdicțiilor comerciale, să fie apreciată pe teritoriul fiecărei părți semnatare a tratatului în funcție de legile valabile acolo pentru toți locuitorii țării.

În acest context, membrii celeilalte părți, care au fost împiedicați în îndeplinirea obligațiilor de măsurile acestei părți, nu vor fi tratați mai nefavorabil decât cetățenii propriului Stat, împiedicați și ei de măsurile acestuia. Iar acela care a fost împiedicat de război la îndeplinirea la termen a unei obligații, să nu fie obligat să plătească pentru daunele rezultate din aceasta.

§3

Creanțele a căror plată a putut fi refuzată în timpul războiului datorită legilor de război nu trebuie plătite înainte de trecerea a trei luni de la ratificarea tratatului de pace. Acestora li se va aplica o dobândă de cinci la sută pe an, începând cu scadența inițială, pentru

durata războiului și cele trei luni următoare, fără a se ține seama de moratorii; până la scadența inițială se poate cere eventual plata dobânzilor stabilite prin contract.

La cambii sau cecuri, prezentarea pentru plată precum și protestarea pentru neplată va avea loc în cursul celei de a patra luni după ratificarea tratatului de pace.

§4

Pentru lichidarea creanțelor și a altor obligații de drept civil, asociațiile de protecție a creditorilor pentru urmărirea pretențiilor persoanelor naturale și juridice afiliate lor, asociații recunoscute de Stat, trebuie recunoscute și admise reciproc ca împuterniciți ai acestora.

Articolul 3

Imediat după ratificarea tratatului de pace, fiecare parte semnatară a acestuia va reîncepe plata obligațiilor sale, în special a datoriilor publice, către cetățenii celeilalte părți; obligațiile devenite scadente înaintea ratificării vor fi plătite în interval de trei luni după ratificare. Aceste prevederi nu-și găsesc aplicarea la asemenea creanțe care au trecut asupra cetățenilor celeilalte părți abia după semnarea tratatului de pace.

Ambele părți sunt de acord că activele și depozitele Băncii Naționale a României existente la Deutsche Reichsbank rămân ca amanet - cu menținerea dispozițiilor ce le privesc și excluzându-se pretențiile de despăgubire - pentru garantarea datoriei publice a României față de supușii germani, pentru o durată de cinci ani, iar dacă România rămâne în restanță cu o rată, pentru o durată de zece ani, aceste active și depozite putând fi folosite în caz de nevoie și la răscumpărarea unor întregi cupoane de dobânzi scadente și a unor piese detașate.

Articolul 4

Drepturile de autor și brevetele industriale, concesiile și privilegiile, precum și alte pretenții similare pe bază de drept public, care fuseseră prejudiciate prin legile de război, vor fi restabilite, în măsura în care din articolul 6 nu rezultă altfel.

Fiecare parte semnatară a tratatului va acorda cetățenilor celeilalte părți - care din cauza războiului au pierdut un termen prevăzut pentru întreprinderea unei acțiuni necesare obținerii sau prelungirii unui brevet industrial - un răgaz de cel puțin un an după ratificarea tratatului de pace pentru efectuarea acțiunii respective, fără a prejudicia drepturi legale dobândite de terți. Drepturile rezultate

din brevete industriale ale cetățenilor uneia din părți să nu-și piardă valabilitatea pe teritoriul celeilalte părți din cauza neexercitării lor.

Articolul 5

Termenele de prescripție a drepturilor pe teritoriul fiecărei părți să nu expire față de cetățenii celeilalte părți - în cazul în care nu expiraseră încă în momentul izbucnirii războiului - mai devreme decât la un an după ratificarea tratatului de pace. Același lucru este valabil pentru termenele de prezentare a cupoanelor de dobânzi și a cupoanelor de participație la beneficii, precum și pentru hârtiile de valoare trase la loterie sau devenite plătibile în alt mod.

Articolul 6

Activitatea forurilor care s-au ocupat, pe baza legilor de război, de supravegherea, păstrarea, administrarea sau lichidarea unor obiecte de avere sau de primirea unor plăți, urmează să fie lichidate - fără a se leza prevederile articolului 7 și ale articolului 1 din Capitolul al cincilea - potrivit următoarelor principii:

§ 1

Obiectele de avere supravegheate, păstrate sau administrate trebuie redate neîntârziat, la cerere, celui îndreptățit până la preluarea de către îndreptățit, trebuie vegheat la protejarea intereselor sale.

§2

Prevederile din § 1 nu trebuie să aducă atingere unor drepturi justificate ale unor persoane terțe. Plăți sau alte prestări ale unui creditor, luate în primire de către forurile menționate la începutul acestui articol sau din inițiativa lor, trebuie să aibă pe teritoriul ambelor părți același efect ca și cum le-ar fi luat în primire creditorul însuși.

Dispoziții de drept civil date de forurile menționate, sau din inițiativa lor, sau față de ele, rămân în vigoare cu efect pentru ambele părți.

§3

Asupra activității forurilor menționate la începutul acestui articol, îndeosebi asupra intrărilor și ieșirilor, trebuie date neîntârziat, la cerere, informații celui îndreptățit.

Pretențiile de despăgubire față de activitatea acestor foruri, sau din cauza acțiunilor întreprinse din dispoziția lor, pot fi satisfăcute numai conform prevederilor din Capitolul al cincilea, articolul 1.

Articolul 7

Proprietățile funciare sau drepturile la o proprietate funciară, privilegii miniere precum și drepturile de folosință și exploatare

a unor proprietăți funciare, întreprinderi sau participații la o întreprindere, în special acțiunile, care au fost înstrăinate în urma legilor de război sau luate cu forța de la cei îndreptățiți, vor fi redate acestora, în urma unei cereri ce trebuie prezentată în interval de un an după ratificarea tratatului de pace, contra restituirii eventualelor avantaje rezultate din înstrăinare sau privare, liber de orice drepturi dobândite între timp de terți.

Capitolul al cincilea

Despăgubiri pentru daune civile

Articolul 1

Cetățeanul uneia din părțile semnatare ale tratatului care a avut de suportat pagube pe teritoriul celeilalte părți datorită legilor de război, prin privarea sa temporară sau definitivă de drepturi de autor, drepturi rezultate din brevetele industriale, concesiuni, privilegii și alte asemenea, sau prin supraveghere, luarea în păstrare, administrarea sau înstrăinarea unor obiecte de avere, trebuie despăgubite de către partea respectivă în mod corespunzător, în măsura în care paguba nu este reparată prin reașezarea în starea inițială.

Articolul 2

Fiecare parte semnatară a tratatului îi va despăgubi pe cetățenii civili ai celeilalte părți pentru toate daunele pricinuite acestora pe teritoriul ei în timpul războiului sau în ajunul izbucnirii acestuia de către organele sale de stat sau de către populație, daune pricinuite vieții, sănătății, libertății sau averii lor prin încălcarea dreptului internațional. Aceste prevederi se aplică și cu privire la daunele suferite de cetățenii ambelor părți în calitate de participanți, în special acționari, ai întreprinderilor aflate pe teritoriul celeilalte părți.

Articolul 3

Daunele ce urmează a fi despăgubite conform articolelor 1 și 2 vor fi stabilite de către comisia desemnată în articolul 6 din Capitolul al doilea, conform criteriilor precizate acolo, urmând a fi plătite în interval de o lună de la stabilirea lor.

Articolul 4

Fiecare parte semnatară a tratatului va plăti neîntârziat, dacă acest lucru n-a fost încă făcut, obiectele reclamate de cetățenii celeilalte părți pe teritoriul său, de la ea sau de la aliații săi.

Capitolul al şaselea

Schimbul de prizonieri şi de internaţi civili

Articolul 1

Cu privire la schimbul reciproc de prizonieri se iau următoarele măsuri:

§1

Prizonierii de război luaţi reciproc vor fi lăsaţi înapoi în patria lor, în măsura în care ei nu vor dori, cu consimţământul ţării în care se află luaţi, să rămână pe teritoriul acesteia sau să plece în altă ţară.

Schimbul aflat deja în curs al prizonierilor inapţi de serviciu va fi efectuat cât mai accelerat posibil. Schimbul celorlalţi prizonieri de război va avea loc cât mai curând, în intervale ce urmează a mai fi precizate.

§2

La eliberare, prizonierii de război primesc din partea ţării care i-a capturat proprietatea lor particulară ce le fusese luată de această ţară, precum şi partea încă neplătită sau necalculată a câştigului lor din muncă; această obligaţie nu se referă la documente cu caracter militar.

§3

Cheltuielile fiecărei părţi pentru prizonierii cetăţeni ai celeilalte părţi se vor calcula în felul următor: în Germania se va lua ca bază o compensaţie medie de 2.000 mărci pentru fiecare prizonier de război având rang de ofiţer şi de 1.000 mărci pentru fiecare din ceilalţi prizonieri; în România compensaţia medie va fi de 2.500 lei pentru fiecare prizonier de război având rang de ofiţer şi de 1.250 lei pentru fiecare din ceilalţi prizonieri, în sume parţiale pentru câte 10.000 prizonieri de război, şi anume de fiecare dată în interval de o săptămână după eliberarea lor.

Cheltuielile pentru prizonierii decedaţi în prizonierat şi pentru cei eliberaţi încă în timpul războiului vor fi calculate separat, şi anume luându-se ca bază jumătatea sumelor stipulate în alineatul 1. Plata se face imediat după prezentarea şi recunoaştrea calculului, la nevoie cu amânarea cazurilor ce mai necesită clarificare.

§4

O comisie formată din câte trei reprezentanţi ai fiecărei părţi se va întruni la..., imediat după ratificarea tratatului de pace, spre a stabili amănuntele schimbului, în special perioadele de timp menţionate în § 1, alineatul 2, fraza 2, precum şi modul transportării în patrie, şi spre a supraveghea executarea celor convenite.

Articolul 2

Cu privire la întoarcerea în patrie a cetăţenilor civili ai celor două părţi se iau următoarele măsuri:

§ 1

Cetăţenii civili ai celor două părţi, internaţi sau deportaţi vor fi transportaţi cât mai repede acasă fără plată, în măsura în care nu doresc să rămână, cu acordul ţării în care se află pentru moment, pe teritoriul acesteia sau să plece în altă ţară.

Comisia menţionată în articolul 1, § 4, urmează să reglementeze amănuntele transportării în patrie şi să supravegheze executarea celor convenite.

§2

Cetăţenii uneia din părţi, care la izbucnirea războiului îşi aveau reşedinţa pe teritoriul celeilalte părţi sau aveau acolo o filială industrială sau comercială, dar nu se aflau în acel teritoriu, se pot întoarce acolo, imediat ce cealaltă parte nu se mai află în stare de război. Întoarcerea poate fi refuzată numai din motive ce ţin de securitatea internă sau externă a Statului.

Ca document justificativ este suficient un paşaport completat de autorităţile ţării de origine, potrivit căruia deţinătorul documentului face parte din persoanele desemnate în alineatul 1; nu este necesară viza pe paşaport.

Articolul 3

Cetăţenii fiecărei părţi semnatare a tratatului nu trebuie obligaţi să plătească pe teritoriul celuilalt Stat - pentru timpul în care întreprinderea lor industrială sau comercială n-a funcţionat acolo sau ei n-au depus nicio activitate aducătoare de venit, din cauza războiului - niciun fel de contribuţii, impozite sau taxe pentru întreprinderea industrială sau comercială sau altă activitate aducătoare de venit. Sumele care, conform acestui articol, nu sunt datorate, dar au fost deja încasate, vor fi restituite în interval de şase luni de la ratificarea tratatului de pace.

Prevederile alineatului 1 se aplică în mod corespunzător şi la societăţile comerciale sau de alt fel la care sunt participanţi cetăţenii uneia din părţi ca societari, acţionari sau în alt fel şi a căror activitate a sistat pe teritoriul celeilalte părţi din cauza războiului.

Articolul 4

Fiecare parte semnatară a tratatului se obligă să respecte şi să îngrijească mormintele aflate pe teritoriul ei ale membrilor forţelor armate ca şi ale celorlalţi cetăţeni ai celeilalte părţi decedaţi în timpul

internării sau deportării; însărcinați ai acestei părți se pot îngriji, de asemenea, în înțelegere cu autoritățile țării gazdă, de îngrijirea și împodobirea corespunzătoare a mormintelor. Problemele de amănunt legate de îngrijirea mormintelor urmează să constituie obiectul unui acord ulterior.

Capitolul al șaptelea

Asistența repatriaților

Articolul 1

Cetățenilor fiecărei părți semnatare a tratatului care-și au originea în teritoriul celeilalte părți, să li se acorde timp de zece ani după ratificarea tratatului de pace libertatea de a se repatria în țara de origină, cu consimțământul părții respective.

Persoanele îndreptățite a se repatria să primească la cerere eliberarea din uniunea politică statală din care făcuseră parte. Să nu le fie împiedicat sau îngreunat în vreun fel contactul în scris sau verbal cu reprezentanții diplomatici și consulari ai țării de origină.

Articolul 2

Cei ce se repatriază să primească din partea țării de reședință o despăgubire echitabilă pentru măsurile discriminatorii ce li s-au aplicat în timpul războiului din cauza originii lor; de asemenea, ei să nu sufere niciun fel de dezavantaje materiale de pe urma exercitării dreptului de repatriere. Să fie autorizați a-și lichida averea și să ia cu ei contravaloarea acesteia, precum și celelalte bunuri mobile pe care le dețin; de asemenea, li se dă posibilitatea să-și rezilieze contractele de arendă, respectând un preaviz de șase luni, fără ca cel ce dă în arendă să poată ridica pretenții de despăgubire din cauza desfacerii înainte de termen a contractului de arendă.

Capitolul al optulea

Amnistia

Articolul 1

Fiecare parte semnatară a tratatului acordă cetățenilor celeilalte părți impunitate conform criteriilor precizate mai jos.

§1

Fiecare parte acordă prizonierilor de război cetățeni ai celeilalte părți impunitate deplină pentru toate actele comise de ei care sunt sacționabile juridic sau disciplinar.

§2

Fiecare parte acordă cetățenilor civili ai celeilalte părți, internați

sau deportați în timpul războiului, impunitate deplină pentru toate actele sancționabile juridic sau disciplinar, comise de ei în timpul internării sau deportării.

§3

Fiecare parte semnatară a tratatului acordă impunitate deplină tuturor cetățenilor celeilalte părți pentru toate infracțiunile comise în favoarea acestuia și pentru încălcarea legilor excepționale aplicate în defavoarea străinilor din tabăra adversă.

§4

Impunitatea prevăzută în §§ 1-3 nu se referă la acțiuni sancționabile ce vor fi comise după ratificarea tratatului de pace.

Articolul 2

Părțile semnatare ale tratatului acordă impunitate propriilor lor cetățeni, potrivit următoarelor criterii:

§ 1

Fiecare parte acordă impunitate deplină membrilor forțelor sale armate în ce privește muncile efectuate în timp ce erau prizonieri ai celeilalte părți. Același lucru este valabil și pentru cetățenii civili ai ambelor părți în ce privește muncile executate în timpul internării sau deportării lor.

§2

România acordă deplină impunitate cetățenilor săi pentru comportamentul lor politic sau cel militar, bazat pe motive politice, din timpul războiului.

Articolul 3

Potrivit articolelor 1 și 2 acordându-se impunitate, nu vor fi pornite noi acțiuni penale, acțiunile penale în curs vor fi suspendate, iar pedepsele deja date nu vor fi executate.

Prizonierii de război aflați în detenție pentru anchetă sau condamnați pentru crimă de război sau trădare de patrie, pentru omucidere cu premeditare, jaf, șantaj tâlhăresc, provocare premeditată de incendii sau crime împotriva moravurilor pot fi menținuți în detenție până la eliberarea lor, care urmează să aibă loc, de preferință, cu prilejul primului schimb de prizonieri apți de serviciu. Germania își rezervă de asemenea dreptul, până la încheierea păcii generale, să ia măsuri speciale necesare intereselor securității sale militare față de persoanele cărora le acordă impunitate.

Persoanele cărora li se acordă impunitate precum și familiile lor nu trebuie să sufere nici alte feluri de prejudicii juridice; dacă acest lucru s-a produs deja, ele trebuie repuse în situația inițială.

Capitolul al nouălea

Tratarea mijloacelor de transport fluvial şi a altor mijloace de transport ajunse în mâna duşmanului

Articolul 1

Mijloacele de transport fluvial aparţinând cetăţenilor uneia din părţi şi ajunse în mâinile celeilalte părţi să fie înapoiate, iar dacă ele nu mai există, să fie plătite în bani; pentru perioada de la luarea în stăpânire a mijlocului de transport până la retrocedarea sau plata sa în bani, se vor plăti despăgubiri.

Prevederile alineatului 1 se aplică şi mijloacelor de transport fluvial ale Statului afectate traficului de mărfuri ale uneia din părţi, mijloace de transport care, la izbucnirea războiului, se aflau pe teritoriul celeilalte părţi, precum şi mijloacelor de transport fluvial închiriate nemijlocit sau mijlocit de una din părţi sau de cetăţenii acesteia în vederea unui asemenea trafic.

Cheltuielile pentru scoaterea la suprafaţă şi punerea în funcţiune a mijloacelor de transport fluvial scufundate, de felul celor menţionate în alineatele 1 şi 2, vor fi suportate de acea parte în interesul căreia a fost făcută scufundarea.

Articolul 2

Vasele comerciale ale uneia din părţile semnatare ale tratatului care se aflau, la izbucnirea războiului, într-un port al celeilalte părţi, precum şi încărcătura lor, vor fi tratate conform prevederilor articolului 1, pentru mijloacele de transport fluvial.

Articolul 3

Materialul feroviar rulant proprietate a uneia din părţile semnatare a tratatului sau a cetăţenilor acesteia, care la izbucnirea războiului s-a aflat pe teritoriul celeilalte părţi, va fi restituit sau, dacă acest lucru nu este posibil, plătit în bani.

Articolul 4

Imediat după ratificarea tratatului de pace, se va întruni la Bucureşti, în vederea ducerii la îndeplinire a prevederilor din articolele 1-3, o comisie compusă din câte un reprezentant al fiecărei părţi şi un preşedinte neutru; pentru desemnarea preşedintelui neutru va fi solicitat preşedintele Parlamentului Confederatei Elveţiene.

Comisia trebuie să hotărască în special în problema dacă, în fiecare caz în parte, există condiţii de restituire sau înlocuire a mijlocului de transport sau este necesară plata în bani şi să stabilească volumul sumelor plătibile, şi anume în valuta ţării primitoare. Sumele

trebuiesc puse, în interval de o lună după stabilirea lor, la dispoziţia Guvernului Statului respectiv, în contul celor îndreptăţiţi la ele.

Capitolul al zecelea

Parohii şi şcoli germane

Articolul 1

Parohiile şi şcolile germane din România trebuiesc recunoscute acolo ca existente de drept şi admise în faţa justiţiei pentru apărarea drepturilor lor; ele pot de asemenea achiziţiona proprietăţi funciare, pentru extinderea necesară ţelurilor lor.

Articolul 2

Parohiile şi şcolile menţionate în articolul 1 vor păstra toate drepturile ce le fuseseră acordate înainte de război de către partea română; ele nu vor fi tratate mai nefavorabil decât instituţiile româneşti nici în domeniul fiscal.

Şcolilor germane li se va acorda dreptul de a hotărî potrivit aprecierii lor în probleme de administraţie, de numire a conducătorilor şcolilor şi a corpului didactic german, precum şi în problema planurilor de învăţământ şi a altor chestiuni cu caracter didactic.

Articolul 3

Toate drepturile şi privilegiile acordate unor puteri terţe sau cetăţenilor acestora în ce priveşte înfiinţarea, întreţinerea şi impozitarea parohiilor sau şcolilor şi instituţiilor de învăţământ de orice fel, li se vor cuveni în mod firesc şi Germaniei, şi cetăţenilor ei. În acest context, toate concesiile acordate unei confesiuni trebuie să fie valabile în aceeaşi măsură şi pentru toate celelalte confesiuni.

Articolul 4

România se obligă să redea parohiilor germane şi şcolilor germane toate valorile ce le fuseseră luate sau, dacă acest lucru nu este posibil, să le înlocuiască.

Capitolul al unsprezecelea

Dispoziţii finale

Articolul 1

Prezentul tratat suplimentar, care constituie parte integrantă din Tratatul de pace, va fi ratificat iar documentele de ratificare vor fi schimbate odată cu documentele de ratificare ale Tratatului de pace.

Articolul 2

Tratatul suplimentar intră în vigoare odată cu Tratatul de pace, dacă în acesta nu se dispune altfel.

Pentru completarea tratatului suplimentar, în special pentru încheierea acordurilor ulterioare prevăzute în acesta, se vor întruni la Berlin, în interval de patru luni după ratificare, reprezentanți ai părților semnatare ale tratatului.

Cu acest prilej urmează să fie reglementată și aplicarea prevederilor tratatului suplimentar la coloniile (protectoratele?) germane.

Pentru conformitate, împuterniciții au semnat prezentul tratat suplimentar și l-au prevăzut cu sigilii oficiale.

Întocmit, în două exemplare originale, la ... în ... martie 1918,

Modificări la Tratatul de Comerț

Propuneri prezentate de dl von Körner în ședința din 27 februarie (12 martie) la Cotroceni. (Ședința delegației speciale).

Pentru relațiile economice dintre părțile contractante în ce privește Germania, Bulgaria și Turcia de o parte și România de cealaltă parte sunt hotărâtoare dispozițiile cuprinse în anexele ...

Relațiile economice dintre Austro-Ungaria de o parte și România de alta, vor fi reluate printr-o înțelegere specială, care va face parte integrantă din acest tratat de pace.

1. Părțile contractante sunt de acord ca, odată cu încheierea păcii, să urmeze încetarea războiului pe tărâmul economic și financiar. Ele se îndatoresc să nu ia parte nici direct și nici indirect la măsuri care țintesc la continuarea ostilităților pe tărâmul economic sau financiar și înăuntrul teritoriilor lor să împiedice asemenea măsuri cu toate mijloacele ce le stau la îndemână.

În epoca de tranziție necesară pentru vindecarea urmărilor războiului și pentru noua organizare a stărilor de lucruri, părțile contractante se îndatoresc a nu-și crea, pe cât cu putință, greutăți în procurarea de bunuri necesare și prin urmare taxe vamale urcate la import, și se declară gata de a intra de îndată în negocieri pentru a menține și mai departe și a întinde în mod provizoriu cât este cu putință, scutirile de vamă stabilite în timpul războiului.

2. Întrucât în State neutre se găsesc în depozit mărfuri care provin din Germania sau din România, despre care însă există îndatorirea de a nu fi exportate în teritoriul celeilalte părți contractante, nici direct nici indirect, asemenea măsuri restrictive vor trebui să fie ridicate. Cele două părți contractante se îndatoresc să pună în cunoștință, fără

întârziere, Guvernele Statelor neutre despre ridicarea acestor măsuri restrictive.

3. Avantajele pe care una din părțile contractante le va fi acordat în timpul războiului altor State vor trebui să fie abrogate sau întinse la cealaltă parte.

4. România nu va ridica nicio pretenție contra favorizărilor pe care Germania le acordă Austro-Ungariei sau unei alte țări legată de Germania printr-o uniune vamală și care se învecinează cu dânsa de-a dreptul sau prin mijlocirea unei alte țări unită vamal cu dânsa sau cu Austro-Ungaria. Coloniile, posesiile sau protectoratele vor fi tratate la fel, sub acest raport ca și Metropola[52].

Germania nu va ridica nicio pretenție contra favorizărilor pe care România le va acorda unei alte țări unite cu ea printr-o uniune vamală și care s-ar învecina cu România, de-a dreptul sau prin mijlocirea unei țări în uniune vamală cu ea - sau pe care le va acorda coloniilor, posesiilor și protectoratelor uneia din țările cu care s-ar afla în uniune vamală.

5. Convenția comercială vamală și de navigație între amândouă țările[53] din 9/22 octombrie 1893 și protocolul final anexat vor intra din nou în vigoare în forma ce li s-a dat prin convenția adițională din 21 sept./3 octombrie 1904 - cu mențiunea că această convenție va rămâne în vigoare până la 18/31 decembrie 1940, și, după acest timp, până la expirarea unui an după denunțarea uneia din părțile contractante.

Deocamdată vor avea loc următoarele modificări și completări ale convenției și ale protocolului final:

A.

Se adaugă următorul nou articol:

Articolul 2 a.

Societățile pe acțiuni și alte societăți economice de comerț și finanțare, inclusiv societățile de asigurare, care au sediul înăuntrul teritoriului vreuneia din părțile contractante, și care sunt înființate după legile acestora, vor fi recunoscute ca ființând legal și în teritoriul celeilalte părți, și în special vor avea dreptul să stea în instanță ca reclamant sau ca pârât.

În privința admiterii la o exploatare comercială sau industrială, aceste societăți se vor bucura în orice caz în teritoriul celeilalte părți de aceleași drepturi ca și societățile oricărei alte țări.

[52] Frumoase sunt iluziile! În momentul în care Germania era virtual înfrântă, specialiștii ei mai visau de colonii și de protectorate!

[53] Dl von Körner vorbește în numele Germaniei.

B.

Articolul 5 se completează cu următorul al treilea alineat: în epoca de tranziție care urmează războiului, pentru înlăturarea urmărilor războiului, vor putea fi decretate restrângeri în schimbul mărfurilor prin oprirea importului, exportului și tranzitului, întrucât nu se vor fi stipulat condiții contrare în convenții speciale.

Aceste măsuri se vor aplica în așa fel încât să fie cât se poate mai puțin vexatorii, și vor fi înlăturate îndată ce împrejurările vor permite.

C.

Articolul 7 primește următorul al treilea alineat:

Întrucât nu se prevede altceva nimic în anexa C relativă la cuantumul drepturilor de vamă, se va aplica pentru mărfurile germane importate în România tariful general din 19 aprilie/2 mai 1904.

D.

Întâiul alineat al art. 12 primește redactarea următoare:

Dări interne percepute în prezent sau în viitor în teritoriul uneia din părțile contractante pe seama Statului, comunelor sau corporațiilor asupra producției, preparării, transporturilor, desfacerii sau consumației unui produs pot fi percepute și asupra produselor similare ale celeilalte părți; totuși ele nu pot fi sub niciun motiv mai mari sau mai apăsătoare decât acele care sunt puse pe produsele proprii.

Dacă sunt puse taxe interne pe materiile prime sau pe semifabricate, se poate percepe un impozit echivalent asupra importului de mărfuri obținute din asemenea materii prime sau semifabricate, în cazul în care mărfurile similare interne nu formează direct obiect de impunere.

E.

După art. 19 se adaugă următorul articol nou:

Articolul 19 a.

Guvernul român va adera cel mai târziu în cursul unui an la Convenția Internațională revăzută de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice.

În cazul când o astfel de aderare ar fi cu neputință, Guvernul român se declară gata să intre în același interval în tratative cu Guvernul german în scopul încheierii unei convenții privitoare la protecția reciprocă a drepturilor de autor și la operele literare, artistice și fotografice.

F.

La dispoziția din protocolul final de la art. 7 se adaugă următoarele puncte:

3. Guvernul german e liber să retragă, în parte sau în totalitate, avantajele cuprinse în tariful anexei B, după ce va fi anunțat printr-o comunicare făcută Guvernului român cu trei luni înainte, această intenție.

4. Taxele vamale prevăzute în tariful B urmează să fie percepute în mărci aur.

G.

Protocolului final i se va adăuga următoarea hotărâre nouă:

La art. 8:

România nu va ridica nicio taxă pusă pe export sau pe transportul mărfurilor și niciun alt impozit intern pe mărfurile destinate exportului în Germania, fără consimțământul Guvernului german.

Vor mai fi adause în protocolul final următoarele noi condiții:

La art. 12:

România va percepe impozite interne pe mărfurile importate din Germania numai atunci când mărfuri de aceeași natură se produc într-o cantitate considerabilă în România și când aceste mărfuri sunt lovite de impozite interne legale. De asemenea, România, în spiritul punctului 2 din art. 12, poate percepe impozite echivalente numai atunci când atât materiile ,cât și semifabricatele precum și produsele rezultate din acestea, se fabrică într-o cantitate considerabilă în România, și sunt atinse în aceeași măsură de impozitele interne.

ANEXA XX

Documente privitoare la exodul românilor care ceruseră să treacă în Franța.
(ianuarie-februarie 1918).

Îndată după formarea Ministerului Averescu, Take Ionescu mi-a cerut să-i mijlocesc la București trecerea spre Franța și Paris, lui și câtorva prieteni. După cum am arătat în amintirile mele s-a făcut atâta vâlvă în jurul acestor plecări, încât am socotit interesant să public în aceste anexe câteva documente. Unele arată cui îi revine răspunderea alcătuirii listei celor care urmau să plece; altele arată termenii amicali în care rămăsesem cu Take Ionescu până la plecarea lui, și care excludeau orice gest de rea credință din partea mea, admițându-se că aș fi fost capabil să comit unul.

(Alăturată primă listă e scrisă în întregime, ca şi cererile de lămuriri anexate, de mâna lui Take Ionescu.)

1) Ziua plecării - de joi
2) Cât costă şi în ce monede?
3) Câte zile drumul? Pentru provizii...
4) Dacă putem lua cu noi scrisori sau nu?
5) Cât bagaj de persoană?
6) Se pot lua cecuri, scrisori de credit şi bani în orice caz.

1) - Monsieur Take Ionescu, député, 59 ans
2) - Monsieur le Dr. Jean Cantacuzène, profeseur á l'Université
3) - Monsieur Jean J. Cantacuzene, étudiant en chimie
4) - Monsieur N.E. Ghika-Budeşti, architecte, 48 ans
5) - Le Prince S. Cantacuzino, ancien député
6) - Monsieur D. Plesnilă, ancien député
7) - Monsieur le dr. Eduard Romalo, médecin
8) - Monsieur Gregoire Romalo, ingénieur
9) - Medemoiselle Jeanne Romalo
10) - Medemoiselle Madeleine V. Macri
11) - avec sa femme de chambre
12) - Monsieur Alexandru Jurgea
13) - Monsieur Nicolas Pilat
14) - Monsieur I. Crătunescu, avocat
15) - Monsieur N. Titulescu, député, ancien ministre
16) - Madame Catherine N. Titulescu

Scrisoarea lui Take Ionescu către C. Argetoianu.

„Iaşi, 27 februarie 1918

Iubite dle Argetoianu,

Ai avut dreptate. Românii care vor să plece se înmulţesc. Acum este vorba de Petre Coandă, fiul generalului Coandă. Dacă se mai poate adăuga un nume, te-aş ruga să-l adaugi. Nu aş vrea însă să se întârzie plecarea mea.

Al dumitale devotat

Take Ionescu"

Idem

„Iaşi, 4/17 martie 1918

Iubite dle Argetoianu,

Mai găsesc două nume pe listele mele, dacă va fi posibil. Deoarece germanii par a voi lume multă, iată-i:

1) - Aurel I. Popp, domiciliat în Canada, român.
2) - Domnişoara Wanda Wood, engleză.

Te rog mă iartă şi mă crede al d-tale devotat

Take Ionescu

P.S. Pe lângă toţi cei de mai sus mai este şi un rus pe nume Jean Marinovici, fratele aceluia pe care ţi l-am făcut deja cunoscut. Rus. Sper că cu acesta lista este completă".

Idem

„Iaşi, 5/18 martie 1918

Iubite dle Argetoianu,

Îmi pare rău că eşti bolnav, şi mă iartă dacă te deranjez.

Mi s-a spus că d-ta ai înţeles că Capităneanu ar voi să plece. Câtuşi de puţin. Capităneanu nu vrea să plece, şi dacă nu este forţat nu pleacă. Te rog, fii bun şi ia notă de acest fapt.

În schimb voieşte să plece C. Solomonescu, avocat. El a sosit ieri din Kiev şi povesteşte orori.

Dacă te deranjez cu aceste lucruri, este ca să poţi să le transmiţi urmaşului d-tale care se va ocupa cu chestiunea aceasta.

Cum nu ştiu nimic nou, te supăr tot pe d-ta. Mă iartă.

Al d-tale devotat

Take Ionescu"

Idem

„Iaşi, 6/19 martie 1918

Iubite dle Argetoianu,

Nu ştiu dacă C. Arion a fost la d-ta şi a luat noua listă. Dacă nu, te rog fii bun şi adaugă următoarele nume ce-mi dă dl doctor Ion Cantacuzino. Dacă d-ta ai terminat totul, te rog fii bun şi le trimite cui vei crede că are calitate să le primească.

Iată-le:

1) Doctorul Ionescu-Mihăeşti
2) Doctorul Nasta
3) Doctorul Eftimescu
4) Domnişoara Bucşan, studentă în medicină
5) Domnişoara Zupa, studentă în medicină.

Te rog, mă iartă şi mă crede
al d-tale devotat

Take Ionescu"

Din aceste scrisori reiese:

1) Graba lui Take Ionescu de a pleca;

2) Faptul că numele puse de mine pe listă fuseseră cerute de dânsul;

3) Că până după demisia mea relațiile mele cu Take Ionescu rămăseseră atât de bune, încât tot prin mine coresponda cu C. Arion, ministrul de externe din Guvernul Marghiloman. Dacă Take m-ar fi bănuit măcar de cele puse mie în spinare de banda șmecherilor, nu mi-ar fi scris în termenii mai sus reproduși.

Stațiunea Buftea	Stern	Secția 18
13/3/1918, ora 5.50	Ke	Ob. F./1

Către Delegația română Buftea

La nr. 67. Înainte de a prezenta hotărârea superiorilor mei, respectiv de a solicita pe aceea a ministrului afacerilor externe, am onoarea a vă ruga să-mi comunicați dacă și când vor părăsi Moldova următoarele persoane:

Domnul Take Ionescu, domnul prof. dr. Ion Cantacuzino cu fiul său, domnul N.E. Ghika-Budești, Prințul Șerban Cantacuzino, deputat, domnul D. Plesnilă, deputat, domnul dr. Eduard Romalo, medicul Majestății Sale Regina, cu fiul său Grigore Romalo și fiica sa, domnișoara Jeanna Romalo, Alexandru Jurgea cu domnișoara Medelaine Macri și o cameristă, domnul Nicolae Pilat, nepotul de frate al domnului Ion C. Brătianu, domnul Ion Crătunescu, avocat, domnul N. Titulescu, fost ministru, cu doamna Titulescu, domnul Dan Cerchez, domnul George Mavrodi, fiul doamnei de onoare a Majestății Sale Regina, domnul Nenișor, domnul Constantin Capșa cu doamna Cicei, născută Sculy, domnul Petre Coandă, Ionel C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Constantin I.C. Bratianu, Emil Costinescu senior, Emil Costinescu junior, dr. I. Costinescu, Radu E. Costinescu, Take Ionescu, Victor Ionescu, C. Angelescu, C. Dissescu, Jean Cămărășescu, Ionaș C. Grădișteanu, Mihai Gr. Cantacuzino, Grigore N. Filipescu, Barbu Șt. Delavrancea, Gr. Crăiceanu, Vasile Lucaci (român din Transilvania), Octavian Goga (român din Transilvania), I. Rusu-Abrudeanu (român din Transilvania), N. Căpităneanu, Pavel Brătășanu, I. Panaitescu, Rafel (șeful Siguranței), G. Corbescu, dr. Jean Cantacuzino, N.D. Cocea, I. Fermo, Jean G. Duca, Stelian Popescu, C. Gorigopol, D. Ionescu-Brăila, Manolescu-Sideri, Constantin Mille, George Moruzi, T. Pisani, Pascal Toncescu, Marioara Ventura, C. Xeni,

Spiru Efitmiu, Victor Antonescu, general Georgescu, Prințul George Valentin Bibescu, Prințul Barbu Știrbei, Jean Th. Florescu, maior Angheleanu, Aristide Blank, A.C. Cuza, Nicolae Iorga, Nicolae Berindei, Al. Constantinescu, căpitanul Herea, locotenent în rezervă de Jandarmerie Receanu, în civil, inginer locotenent de Jandarmerie în rezervă Oroveanu, moșier, locotenent de Jandarmerie în rezervă Mamulea, judecător, locotenent de Jandarmerie în rezervă Borș, profesor, locotenentul de Jandarmerie în rezervă Nicolau, în civil (?), locotenentul de Jandarmerie Botez, în civil (?), ofițer de aprovizionare, locotenentul în rezervă Ioanițiu, comerciant de papetărie la București, str. Șelari, sublocotenent Ionescu, ofițer cu aprovizionarea în lagărul de la Răducăneni, locotenentul Gh.D. Georgescu din lagărul de la Vădeni. Rog urgent răspuns telegrafic.

Exp. von Hranilovici op. nr. 218

Exp. v. Hranilovici op. nr. 218

Primit Buftea 13/3-5/40 de

Căpitanul Slăvescu

ANEXA XXI

Take Ionescu era foarte sensibil la atacuri, mai ales la atacurile presei. La Iași cenzura era prost făcută, ca toate cenzurile. Cititorul va găsi aci o scrisoare a fostului ministru, care fixează un incident dintr-o sută, de pe vremea ceasurilor noastre grele de la Iași.

„Iași 27 febr. 1918

Iubite dle Argetoianu,

Îmi dai voie să urmez ceea ce ți-am arătat ieri? Este Chemarea de azi. Iată vigneta lăsată de cenzură și un paragraf. Am subliniat chestiunile de femei.

D-ta știi bine că nici fără cenzură chestiunile femeilor au fost lăsate de o parte (sic). Dar sub cenzură?

Iartă-mă că te deranjez, dar văd venind primejdia acestei dezlănțuiri de ticăloșii. Ca Cocea să nu înțeleagă unele lucruri nu este de mirare. Dar cenzura?

Al dumitale devotat

Take Ionescu"

Vigneta reprezenta capul lui Brătianu, cu părul zbârlit, primind un viguros pumn în nas; din ciocnirea ambelor elemente țâșneau mai multe stele, care toate aveau forma stelelor de pe emblemele sovietice.

Iată şi pasajul semnalat de Take: „În schimb redacţia Chemării îşi rezervă dreptul de a plasa oriunde va găsi de cuviinţă şi sensul frazelor o va cere, vocabulele, pesemne mai decente, de: Brătieni, Take Ionești, liberali, conservatori, marghilomani, partide istorice, parlamentari, generalul Iliescu, şlepurile de pe Dunăre, retragerea, Pătania frumoasei Sabina[54]*, Ferikidi, Constantinescu, cumnata unui Porc, misiuni, delegaţii, propaganda, muniţii, aprovizionare, tifos exantematic, bordeie, Odessa, tezaurul, pacea, oligarhia, cecuri, tramvai etc. etc.".*

Chemarea era o fiţuică bolşevico-şantajistă, scoasă de Cocea în virtutea aceloraşi legi naturale care dau la lumină excrementele. îndată ce am primit biletul lui Take am dat ordin să fie suspendată - dar Averescu a lăsat-o să reapară după plecarea mea la Buftea.

ANEXA XXII

Cererea unui grup de români ardeleni şi bucovineni, adresată preşedintelui Consiliului de Miniştri în februarie 1918, pentru crearea unui Comitet Naţional al românilor din Austro-Ungaria.

Domnule preşedinte al Consiliului,

Împrejurările grele prin care trece astăzi neamul nostru au găsit un puternic răsunet în sufletul românilor subjugaţi din Austro-Ungaria. Credinţa lor este că în situaţia actuală, cauza românilor asupriţi de sub Hansburgi trebuie să fie susţinută în străinătate printr-o propagandă organizată alături de Alianţa Naţionalităţilor din Austro-Ungaria care actualmente lucrează la Kiev. Ca o consecinţă a acestei necesităţi, ardelenii şi bucovinenii refugiaţi la Odessa, Chişinău şi Iaşi, având şi consimţământul Corpului de ofiţeri şi soldaţi voluntari în armata română, precum şi al prizonierilor din Rusia, s-au întrunit şi au instituit: *Comitetul Naţional al românilor din Austro-Ungaria.*

Menirea acestui comitet alcătuit astăzi când organizaţia politică de acasă a fost distrusă, este să desfăşoare o acţiune de propagandă în ţările aliate şi neutre.

Comitetul, compus din zece membri, oameni cunoscuţi în rândurile de acasă, are următorii delegaţi:

Dr. I. Meţianu
Dr. G. Baiulescu
Dr. I. Nestor
Oct. Goga

[54] Sabina Iliescu, fiica generalului. Se zicea la Iaşi că se amorezase Ionel Brătianu de dânsa. După Război s-a căsătorit întâi cu un conte Tschaikowski, diplomat polonez şi pedepsit, pe care l-a lăsat ca să ia pe Lord..., om cumsecade şi bogat.

Al. Lapedatu
Dr. O. Ghibu
Dr. V. Deleu
S. Bocu
O.C. Tăslăuanu
Dr. M. Popovici

Credem de întâia noastră datorie să aducem la cunoştinţa Excelenţei Voastre constituirea Comitetului Naţional. Suntem convinşi că veţi binevoi a acorda sprijinul trebuincios, moral şi material, acestei organizaţii care va lucra de comun acord cu Guvernul român care, pentru îndeplinirea idealului nostru naţional, a adus sacrificiile mari ce vor fi înregistrate de istorie.

Când delegăm din sânul nostru pe dnii Al. Lapedatu, Sever Bocu, Victor Deleu, Mihai Popovici şi Oct. Tăslăuanu ca să vă arate sentimentele noastre de alipire la marile străduinţe care vă călăuzesc în aceste zile grele, vă rugăm să primiţi expresia profundei noastre stime.

Membrii Comitetului

Planul de acţiune al Comitetului

1. Va participa la toate acţiunile şi manifestaţiile politice ale „Alianţei Naţionalităţilor din Austro-Ungaria" (actualmente cu sediul la Kiev), întrucât aceste acţiuni şi manifestaţii vor cadra cu interesele şi scopurile politice naţionale ale românilor subjugaţi.

2. Va întreprinde - prin organele de publicitate ale „Alianţei", prin presa ţărilor amice şi neutre şi prin eventuale publicaţii şi periodice proprii - o vie şi intensă propagandă pentru şi până la rezolvarea integrală a chestiunii naţionale române.

3. Va institui - la Stockholm şi Lausanne - birouri corespondente speciale, după modelul celor existente ale cehilor, slovacilor, slovenilor, croaţilor, sârbilor, polonilor şi rutenilor. Menirea acestor birouri e de a stabili şi întreţine legături politice cu românii de acasă, spre a putea denunţa opiniei publice europene suferinţele şi împilările prin care ei au fost aduşi a face chiar acte şi manifestaţii contrarii conştiinţei şi intereselor lor naţionale, iar pe de altă parte spre a-i putea informa asupra acţiunii compatrioţilor expatriaţi şi refugiaţi în legătură cu Alianţa Naţionalităţilor pentru distrugerea Statului dualist.

4. Va trimite pe unul dintre membrii săi - pe dl Mihai Popovici - în Italia, pentru ca, potrivit planului aprobat de Ministerul de Război, să lucreze pentru formarea unei noi armate de voluntari ardeleni şi bucovineni din rândurile prizonierilor noştri de acolo.

5. Va avea un delegat al său în Franța, care fiind în strânsă şi neîntreruptă legătură cu unitățile militare române luptătoare pe frontul apusean (compuse din elementele din America) va putea canaliza în presa noastră şi străină acțiunile şi faptele de arme deosebite ale acestor compatrioți.

6. Va căuta să obțină ca românii din America înrolați în armatele Republicii Statelor Unite să fie grupați şi constituiți într-un corp național deosebit, ca acel al polonilor şi cehilor, iar dacă aceasta nu se va putea, să obțină cel puțin formarea unei legiuni voluntare dintre românii aflători în America care sunt încă cetățeni austro-ungari. Propaganda necesară în acest scop se va încredința părintelui I. Moța.

7. Va întreține - prin România Mare şi prin foile părintelui Moța, ce urmează a se tipări în America, eventual prin alte căi de publicitate - o vie şi permanentă legătură cu corpurile noastre de voluntari de pe frontul român[55], francez şi eventual cel italian, pentru a face cunoscută, acasă şi în străinătate, acțiunea lor războinică şi a întreține în rândurile lor deplina credință în dreptatea şi izbânda cauzei pentru care luptă.

ANEXA XXIII

Raportul Delegației române pentru executarea convenției de schimb

a internaților către Comisia internaților şi prizonierilor.

Sfârşind cu operațiunea de predare a internaților repatriabili, avem onoarea a vă aduce la cunoştință că s-au repatriat în total:

525 supuşi germani,
5060 supuşi austro-ungari,
1167 supuşi turci,
1600 supuşi bulgari
8352 persoane în total.

Operațiunea a decurs în cea mai perfectă ordine şi transporturile s-au efectuat în condițiile cele mai bune; fapte recunoscute deschis şi de delegații Puterilor Centrale.

Nu putem trece sub tăcere plăcuta constatare ce am făcut şi în această ocazie, că silințele pe care necontenit şi le-a dat această Comisie, pentru ca regimul internaților să fie cât mai bun şi mai omenos, nu au rămas fără rezultate.

Toți internații repatriați au recunoscut în genere, mulțumind public, nouă şi comandanților de centre prezenți, pentru tratamentul uman şi binevoitor sub care au fost ținuți.

[55] Redactat înainte de începutul negocierilor noastre de pace din februarie 1918.

Pentru unii din comandanții de centre arătați mai jos, aceste mulțumiri publice au luat proporțiile unor adevărate manifestări, adresându-li-se şi de fața ofițerilor germani, austro-ungari, turci şi bulgari, cuvântări de mulțumire şi făcându-li-se ovații.

Credem de datoria noastră ca încheind acest raport să rugăm pe dl președinte al Comisiei a propune pentru distincțiile cuvenite următorii ofițeri comandanți de centre, pentru zelul şi munca ce au depus în executarea măsurilor luate, pentru îngrijirea şi întreținerea internaților:

1. Căpitanul Nicorescu Paul, comandantul Centrului Rădăuți;
2. Căpitanul Vernescu A., comandantul Centrului Pâhneşti;
3. Locotenentul Ionescu C, comandantul Centrului Mihălăşeni;
4. Locotenentul Haraga C, comandantul Centrului Cosmeşti.

De asemenea rugăm a fi propus pentru munca şi felul ce a depus în executarea lucrărilor de cancelarie pregătitoare şi executarea schimbului:

Elevul de administrație Georgescu Grigore din Direcția Statisticii.

Membrii delegați:
H. Bănescu, L.L. Catargiu, Tabacovici

ANEXA XXIV

Depozitele române din Rusia existente în ianuarie 1918.

1. *Tiraspol* Muniții de infanterie, armament, harnaşament.
2. *Odessa* Muniții de infanterie, armament, harnaşament, materii prime, biciclete, motociclete, brice şi maşini de tuns, subzistență, material sanitar (fabrică de medicamente comprimate), şcoală de aviație.
3. *Karlowka* Muniții de infanterie, armament, harnaşament, material de aviație, materii prime, motociclete.
4. *Sesetina* Muniții de infanterie, armament, harnaşament, material de aviație, materii prime.
5. *Kremenciug* Muniții de infanterie, armament, harnaşament, material de poştă, material de geniu, materii prime.
6. *Novorosisk* Subzistente.
7. *Moscova* Subzistente, efecte confecționate, efecte comandate în curs de fabricație.
8. *Zastava* Materiale sanitare.
9. *Iaroslav* Muniții de infanterie şi pulbere.

ANEXA XXV

Proiectul redactat de C. Argetoianu pentru „Actul de constituire a Ligii Poporului" în martie 1918, la Iași.

Act de constituire

Subsemnații întruniți astăzi ... aprilie 1918 în Iași, răspunzând scrisorii adresate de către dl general Averescu domnilor Matei Cantacuzino și C. Argetoianu, constituim Liga Poporului.

Liga Poporului cheamă la luptă pentru salvarea țării și a neamului pe toți românii în sufletul cărora păcatele trecutului și nenorocirile zilei de azi n-au stins încă orice nădejde într-un viitor mai bun.

Pentru a face însă din această nădejde o realitate - o primenire politică totală este necesară.

Lupta ce întreprindem are de scop prefacerea moravurilor noastre politice prin ridicarea maselor la conștiința răspunderilor și printr-o selecție sinceră și dezinteresată a elementelor chemate să îndrume mulțimea și să guverneze Statul.

Ținând seama de învățămintele celui mai apropiat trecut și de circumstanțele create de război, activitatea Ligii se va dezvolta la început în jurul următoarelor trei puncte:

I. *Intrarea de fapt în viața constituțională, prin aplicarea nefățarnică și nedenaturată a articolului 31 din Constituție, care glăsuiește: „Toate puterile Statului emană de la Națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegație și după principiile și regulile așezate în Constituția de față".*

Art. 31 din Constituție conține principiile esențiale ale sistemului nostru constituțional. El ar fi trebuit să figureze în fruntea Constituției și să poarte numărul 1, căci de la el decurg toate celelalte.

Legislatorii de la 1866 au înțeles că Națiunea întreagă este depozitara suveranității reale a țării. Națiunea-și alege reprezentanții ei, iar aceștia, prin delegații lor, guvernează țara. În fapt însă, de la 1866 încoace, această concepție liberală a pactului nostru fundamental a rămas literă moartă. Țara a fost guvernată și dusă aproape la pieire numai de o mână de oameni, care prin mijloace nelegale și imorale au impus în mod constant națiunii ca reprezentanți ai ei pe cine voiau dânșii, statornicind astfel o simplă ficțiune de regim constituțional.

Iată pentru ce putem vedea astăzi la cârma țării un Guvern ieșit din lagărul celor care nu au simțit, nici gândit la fel cu neamul.

Iar „națiunea de la care emană toate puterile Statului", când va fi consultată, nu va lipsi probabil să ratifice această alegere, mulțumită metodelor de a-i silui și înăbuși voința. De aceea, reintrarea strictă în Constituție și aplicarea sinceră, completă și imediată a articolului 31 devine astăzi, mai mult ca oricând, un imperativ categoric.

Poporul care suferă, poporul care rabdă, poporul care plătește are dreptul să fie el stăpânul destinelor sale, revendicând în întregime drepturile ce-i sunt consfințite prin Constituție.

Liga va urmări realizarea acestui punct din programul ei înaintea oricărui altul; din dobândirea lui vor decurge toate celelalte, aproape de la sine.

II. *Stabilirea răspunderilor nenorocirilor care s-au dezlănțuit în ultimii ani asupra țării, fie pentru ca vinovații să tragă urmările, fie însă mai cu seamă pentru a ne garanta că în viitor nu se vor mai repeta, făcând ca „răspunderea" să nu mai fie o vorbă goală, ci să implice o sancțiune.*

Acest punct este în legătură cu cel dintâi. România a fost guvernată și dusă la marginea prăpastiei nu de adevărații reprezentanți ai națiunii, ci de împuterniciții unui cerc restrâns de persoane fără răspundere: Guvernele noastre au fost neconstituționale.

Este firesc prin urmare ca Națiunea înșelată și umilită să ceară astăzi socoteală celor care au înșelat-o și umilit-o, călcând în picioare pactul fundamental al Statului.

Trebuiesc trași la răspundere nu numai cei care au delapidat banul public, nu numai cei care și-au clădit averi pe spinarea tuturor - dar încă și aceia care prin ușurința și nepriceperea lor au compromis destinele neamului și au zdruncinat temeliile Statului.

Sancțiunile ce urmează a fi aplicate nu vor fi numai o dreaptă răsplată pentru unii și o legitimă satisfacție pentru alții: ele trebuiesc să constituie mai ales o pildă pentru viitor și generațiile ce se urcă la mânuirea treburilor Statului își vor da astfel seama că „răspunderea" nefiind o vorbă goală, fiecare faptă își va trage consecințele.

De altminteri, prin acest punct din program nu se vor urmări răzbunări personale, ci numai îndreptarea moravurilor și metodelor noastre politice, spre binele obștesc.

III. *Reforme agrare, electorale și administrative pentru ca să se asigure, pe de o parte, ordinea socială în Stat, iar pe de alta, intrarea în realitatea art. 31 din Constituție.*

Făgăduiala reformelor de tot felul a făcut întotdeauna miezul programelor tuturor partidelor noastre politice, fie că ele se aflau la Guvern, fie că luptau în opoziție. Niciodată însă făgăduitele reforme nu erau pornite numai dintr-un spirit sincer de îmbunătățire a stării

maselor adânci ale poporului, ci erau mai mult ademeniri demagogice destinate a înşela buna credinţă a celor mulţi.

Chiar atunci când împrejurări disperate ca cele din vremurile acestea au impus anul trecut să se facă un pas hotărâtor în favoarea marii mase a poporului, şefii colaborării de Guvern liberalo-conservatoare în loc să înfăptuiască reforme în mod sincer şi obiectiv, au preferat să le înmormânteze printr-o tocmeală ruşinoasă, transformând o operă de regenerare socială într-o vulgară manoperă politică, numai ca să păstreze neştirbită hegemonia şi dominaţia de clasă.

A) *Reforma agrară.* Liga Poporului înţelege să creeze printre muncitorii de pământ o clasă de adevăraţi proprietari agricoli, liberi şi independenţi.

În acest scop, considerând că lucrările Constituantei din 1917 au fost făcute fără nicio bază serioasă, în lipsa oricăror date statistice şi fără a se putea cunoaşte situaţia de fapt teritorială de după război, Liga socoteşte întinderile fixate de circa 2.300.000 hectare ca un minimum, şi neadmiţând restricţiile arbitrare conţinute în art. 19, astfel cum a fost modificat, va propune o scară de împroprietărire care va garanta constituirea unei mici proprietăţi reale. Liga va rezerva totuşi pentru garantarea proprietăţii mari un minimum de 250 hectare arabile. În tot cazul, Liga Poporului consideră că întinderile expropriate de la proprietatea mare trebuie să treacă imediat în folosinţa ţăranilor asociaţi sub formă de obşti, chiar înainte de a fi parcelate şi distribuite individual muncitorilor.

Principalele puncte pe care Liga le va susţine cu privire la reforma agrară sunt următoarele:

1) Se va acorda muncitorilor nou împroprietăriţi întinderea de pământ necesară să le asigure traiul şi propăşirea familiilor lor.

2) Pentru înlesnirea muncii şi asigurarea unei mai mari producţii, Liga va susţine dezvoltarea metodelor de muncă prin asociaţie şi de vânzare în comun a produselor.

3) Plata pământurilor expropriate se va face parte în numerar, parte în rentă de stat. Liga va căuta însă a realiza, pe cât va fi cu putinţă, plata integrală în numerar.

4) Preţul terenurilor expropriate se va stabili în raport cu productivitatea şi rentabilitatea solului; prin comisii speciale în care vor fi reprezentate deopotrivă interesele proprietarilor vânzători şi ale ţăranilor care urmează să fie împroprietăriţi. Preţul va fi confirmat prin justiţie de o singură instanţă, cu procedură urgentă.

5) Liga va realiza naţionalizarea – adică trecerea în proprietatea

Statului – a întregului subsol neexploatat al ţării româneşti şi exproprierea cu o justă despăgubire a terenurilor explorate sau exploatate.

6) Tot în interesul proprietăţii ţărăneşti, Liga va urmări comasarea proprietăţii fărâmiţate, pentru o mai bună repartiţie ulterioară, iar pentru asigurarea creditului ţăranului şi întregirea dreptului său de proprietate, suprimarea inalienabilităţii de azi.

B) *Reforma electorală.*

1) Liga Poporului, înţelegând să cheme la viaţa publică toate masele populare, va susţine pentru alegerea Adunării Deputaţilor votul universal, direct, secret şi obligator. Reprezentarea minorităţilor va fi admisă numai întrucât nu va stânjeni manifestarea liberă a individualităţilor politice.

2) Senatul îşi va păstra rolul său de corp ponderator şi va fi ales printr-un colegiu mai restrâns, dar alcătuit pe baze democratice. În Senat vor trebui să fie reprezentate toate organismele noastre sociale precum: biserica, şcoala, armata, industria, comerţul, agricultura, muncitorimea, profesiile libere etc. etc.

C) *Reforma administrativă.* Pentru a se asigura ţării o administraţie cinstită şi cu tragere de inimă pentru binele obştesc, Liga Poporului va propune:

1) O cât mai bine chibzuită descentralizare administrativă, dând comunei şi judeţului toată elasticitatea necesară pentru privegherea intereselor locale.

2) Pentru a scoate administraţia de sub influenţa politicii, Liga consideră că funcţiile administrative trebuiesc organizate într-o carieră stabilă, care să se exercite de oameni competenţi şi cărora să li se asigure completa independenţă faţă de factorii politici.

3) Spre a îmbunătăţi situaţia funcţionarilor, Liga va propune în acelaşi timp reducerea funcţionarismului la strictul necesar prin neîmplinirea golurilor ce se vor produce treptat şi în mod normal. Această reducere va permite punerea în acord a lefurilor - mai ales a celor mici - cu exigenţele crescânde ale vremurilor, asigurând fiecărui impegat existenţa numai prin salariul primit de la Stat.

În baza celor ce preced, subsemnaţii constituim Liga Poporului şi proclamăm prin aclamaţie ca preşedinte al ei pe generalul ALEXANDRU AVERESCU.

Preşedintele Ligii Poporului, împreună cu un comitet provizoriu ce se va desemna de îndată, vor alcătui un proiect de statut al Ligii şi de program amănunţit al activităţii ei. Acestea vor fi aprobate într-o întrunire a tuturor membrilor Ligii.

ANEXA XXVI

Actul de constituire a Ligii Poporului, din aprilie 1918.

Act de constituire

Subsemnații, având în vedere situația de astăzi a țării, care necesită o nouă îndrumare a națiunii, declarăm a ne constitui într-o organizare de acțiune, cu numele Liga Poporului, sub (sic) prezidența dlui general Alexandru Averescu, pentru realizarea următoarelor puncte:

1) Intrarea de fapt în viața constituțională, prin aplicarea nefățarnică a Art. 31 din Constituție, care glăsuiește:

„Toate puterile Statului emană de la Națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegație și după principiile și regulile așezate în Constituția de față".

2) Stabilirea răspunderilor pentru abuzurile și greșelile comise în conducerea intereselor țării, care au fost cauza nenorocirilor actuale.

3) Reforma agrară, cu trecerea pământurilor expropriate astăzi numai în principiu, în stăpânirea efectivă, imediată, a sătenilor, prin mijlocirea obștilor sătești; reforma electorală, prin votul universal, direct, secret și obligator, cu reprezentarea minorităților, întrucât nu va stânjeni manifestarea liberă a individualităților politice; descentralizarea administrativă.

Legându-ne pentru realizarea acestor puncte, nu înțelegem a mărgini libertatea de acțiune a grupărilor politice care alcătuiesc Liga.

Iași, 3 aprilie 1918

C. Argetoianu
General Crăiniceanu
Ion Peretz
N. Cosăcescu
Al. Otetelișanu
General D.I. Cocorăscu
Ion Arion
Dr. Dobrovici
Otto Dimitriu
Maior A. Andreescu
Matei B. Cantacuzino
Duiliu Zamfirescu
G. Hentescu

Amiral Eustațiu
General G. Vălleanu
A. Smântănescu
R. Bolintineanu
Alexandrescu-Guranda
Gr.C. Bălăceanu-Stolnici
Prof. H.D. Dăscălescu
A.C. Cuza
Leon Ghica-Dumbrăveni
V. Stoicănescu
Radu Patrulius
Grig. N. Filipescu
G.G. Vălleanu
D. Rădulescu
Dr. Gruescu
Panait Cantilli
M. Deleanu

Subsemnații membri ai Partidului Muncii aderăm la programul Ligii Poporului, în mod personal în așteptarea hotărârii întregului partid.

Dr. A. Hesselmann *I.P. Rădulescu*

Mai târziu, deși n-au fost prezenți, au mai semnat actul:

Th. Deleanu
G. Ghițescu
A. Mețianu
D. Șumuleanu
Mih. Porojan
Inginer D. Dima
M. Pleșoianu
M. Florescu
P.P. Negulescu
General G. Marcu
C.B. Crețoiu
Ion Luca Niculescu
Dr. Vavas Ventura.

ANEXA XXVII

Scrisoarea dlor Matei Cantacuzino şi C. Argetoianu, prin care aduc la cunoştinţa dlui general Averescu, ca răspuns la scrisoarea d-sale din 7 martie 1918, constituirea Ligii Poporului.

Domnule general,

În urma scrisorii dv., am luat contact cu mai mulţi amici şi am constatat cu o vie mulţumire că ideea creării unei Ligi a Poporului, pe bazele indicate de dv. a fost îmbrăţişată ca ceva de mult aşteptat.

Fără să avem putinţa, din cauza împrejurărilor, să ne punem în legătură cu cercuri mai largi, în puţine zile aderările au fost destul de numeroase pentru ca să fim îndreptăţiţi a proceda la constituirea Ligii.

Întrunirea din ziua de 3 aprilie 1918, prin actul de constituire a Ligii, a hotărât următoarele:

1. Liga Poporului ia fiinţă în ziua de 8 aprilie 1918.
2. În unanimitate de voturi, dl general Alexandru Averescu este proclamat odată cu constituirea Ligii Poporului, preşedinte al ei.
3. Un comitet provizoriu de iniţiativă se însărcinează cu măsurile şi lucrările pentru organizarea mai departe a Ligii, adunând aderările doritorilor de a intra în Ligă.
4. La prima întrunire a Ligii, după 8 aprilie 1918, sub preşedinţia dlui general Averescu, se va alege Comitetul Executiv al Ligii care se va însărcina în acelaşi timp şi cu elaborarea programului politic al Ligii.
5. O comisie numită de preşedintele Ligii din sânul Comitetului Executiv va lucra, după indicaţiile preşedintelui, la întocmirea statutelor Ligii.
6. Ideile Ligii vor fi susţinute şi răspândite în public printr-un ziar propriu sub denumirea Îndreptarea, organ al Ligii Poporului.

Aducându-vă cele ce preced la cunoştinţă, considerăm că am răspuns pe deplin dorinţei ce ne-aţi făcut cinstea să ne adresaţi prin scrisoarea dv., şi prea fericiţi de a fi putut pune primele pietre la marele edificiu de îndreptare morală şi naţională ce stă să se ridice, nu ne mai rămâne decât să intrăm în rândurile falangei ce se organizează, spre a începe sub conducerea dv. hotărâtă şi dreaptă, lupta pentru binele Patriei.

Iaşi, în 4 aprilie 1918

M.B. Cantacuzino
Deputat de Iaşi

C. Argetoianu
Senator de Dolj

ANEXA XXVIII

Scrisoare trimisă dlui C. Argetoianu, de către generalul Averescu, în ajunul constituirii Ligii Poporului.

30.III.18

Iubite domnule Argetoianu,

Cred că ar fi bine să rămânem la programul pe care l-am stabilit aici în Bacău.

Se va publica scrisoarea mea[56].

În urmă ca o comunicare din partea dv. (adică a d-tale şi dlui Cantacuzino) că aţi izbutit a constitui Liga.

Această comunicare va fi urmată de apelul meu[57], şi atât tot pentru primul număr.

În numărul următor se va publica Programul aşa cum l-aţi întocmit dv., dar suprimându-se partea privitoare la constituire.

Actul de constituire se va publica mai târziu, când vom avea cel puţin Comitetul Executiv completat şi care va trebui să se compuie din circa 30 membri.

Îţi trimit aici un proiect de răspuns al dv. pe care puteţi să-l modificaţi cum voiţi[58].

Din cauza dificultăţilor cu locuinţa nu vom veni în Iaşi decât luni, 2 aprilie, între orele 11 şi 12. În trecere mă voi opri la d-ta pentru ca să iau cunoştinţă de cele ce vei hotărî.

.....
.....[59]

Cu o afectuoasă şi cordială strângere de mână,
al d-tale devotat

Gl. Averescu

ANEXA XXIX

Apelul generalului Averescu îndreptat către toţi românii, după constituirea Ligii Poporului.

Români!

Asemenea vuietului surd, prevestitor de mari cutremure, care porneşte din adâncul pământului, se ridică azi din sânul naţiunii un

[56] Scrisoarea din 7 martie, adresată mie şi lui Matei Cantacuzino.
[57] Manifestul cu data de 2 aprilie reprodus mai jos.
[58] N-am modificat decât foarte puţin din textul lui Averescu.
[59] Pasaj relativ la o chestiune familiară şi confidenţială.

murmur, sub formă de unanimă protestare împotriva stării de lucruri la care ne-a adus viața noastră politică de până acum.

Din toate păturile sociale şi mai cu seamă din sânul masei poporului nostru se manifestă, sub diferite forme şi în diferite moduri, dorința spre o îndrumare mai bună, mai sănătoasă, mai dreaptă, mai conştientă.

Setea de legalitate în viitor este tot atât de arzătoare, pe cât este de adâncă revolta împotriva bunului plac din trecut.

De ani şi ani de zile, acei care pe temeiul Constituției noastre falsificate au avut țara pe mâini, în loc de a fi mandatarii națiunii pentru a îngrijii de nevoile ei, s-au ridicat ca stăpânitori ai țării spre folosința lor.

Viața noastră publică a fost redusă la frământări şi lupte înverşunate, cu singurul scop de a lua, care mai de care, puterea şi a deține cât mai mult, în propriul interes[60].

Corupția şi abuzul de putere au răsărit şi au prins rădăcini acolo unde nu ar fi trebuit să domnească decât virtuțile civice, sentimentul cinstei şi al datoriei către obşte.

Urmarea a fost ceea ce trebuia să fie, completa stare de decădere, cu stigmatele: ruina în afară şi ruina înăuntru.

Pe când la însăşi hotarele țării se pregăteau războiul balcanic, bărbații noştri de Stat se zbuciumau în chestiunea tramvaielor!

Când a izbucnit, doi ani ani târziu, războiul european, evenimentele ne-au surprins nepregătiți şi sufleteşte, şi politiceşte, şi milităreşte.

În loc de a se desmetici în fața marilor evenimente ce se grămădeau asupra capului nostru şi a se ridica la înălțimea timpurilor, dându-şi mâna pentru ca, cu puteri unite şi minți senine, să înfrunte cu tărie furtuna groaznică ce se apropia, bărbații noştri de Stat, împărțiți în două tabere, băteau drumul cel vechi.

Unii s-au ocupat mai cu seamă de afaceri, iar alții şi-au tocit energia în luptele dintre ei. Rezultatul a fost că am intrat în război şi nepregătiți, şi ne la timp.

Inconştiența a mers până acolo, că pe când ne duceam de fapt la dezastrul sigur, cei cu povara răspunderii credeau că nu avem de făcut decât un marş triumfal. Sutele noastre de mii de baionete erau menite să decidă de soarta războiului european şi de aceea gloria trebuia să se împartă numai între amicii puternicilor zilei.

În politica internă lucrurile nu au mers mai bine. Criza economică din 1900 şi cea agrară din 1907 nu au izbutit a scoate oamenii noştri

[60] Exact ce va face şi generalul Averescu, în 1920 şi mai ales, în 1926!

de Stat din cercul strâmt al intereselor, frământărilor şi luptelor de partide.

Reformele agrare, de ani de zile în aşteptarea celor care duc greul, au fost lăsate la o parte de cei cărora le revenea sarcina să le înfăptuiască.

Îşi aminteau de ele numai atunci când se simțea nevoia unei platforme electorale pentru a îndrepta o situație compromisă a partidului, sau când se presimțea o primejdie apropiată, cum a fost cazul ultimei legi votate sub adierea vântului revoluționar din Rusia, în plin război nenorocit, cu armata şi populația bântuite de epidemii şi lipsite de cele trebuincioase vieții!

Dacă nu se pune capăt acestui fel nenorocit de a conduce trebile țării, rostogolirea în prăpastie este sigură.

În afară de puținii care au pe conştiință starea de lucruri la care am ajuns, toată suflarea simte nevoia unei schimbări şi de aceea din toate părțile se aude numai unul şi acelaşi strigăt: îndreptare! Deşi răul este adânc înrădăcinat, totuşi am credința că încă îndreptarea dorită se mai poate obține fără zguduire, fără zbuciumați, pe căile consimțite de puterea legilor.

Este însă nevoie de a se rupe hotărât, şi cât mai repede, cu apucăturile de până azi ale politicianismului nostru nefast în toate privințele.

Este necesar ca oamenii de bine să-şi dea mâna cinstit şi dezinteresat pentru a pune stavilă acestor apucături şi a da vieții îndrumarea cerută de nevoile timpului, făcând să amuțească interesele personale sau de partid.

În acest unic scop, mai mulți iubitori de neam, însuflețiți de aceeaşi dorință şi de aceleaşi speranțe, s-au unit într-o gândire şi au pus temelia Ligii Poporului, a cărei singură menire ar fi îndreptarea dorită şi cerută de toți.

Drumul spre îndreptare fiind însă tăiat în curmeziş de stavile multe, deşi putregăite, dar adânc înrădăcinate, scopul nu va putea fi atins decât cu mari sforțări.

De aceea facem apel la toți fiii țării care mai ştiu a se ridica prin sacrificiul intereselor personale până la înălțimea nevoilor obşteşti, pentru ca cu puteri unite şi cu sforțări continue să înlăturăm aceste stavile şi să ne îndrumăm spre îndreptarea dorită, spre o viață obştească sănătoasă.

Va trebui mai întâi de toate să întronăm o bună dată şi la noi domnia legilor, începând cu pactul nostru fundamental.

Este timpul să înceteze nenorocitul sistem al bunului plac,

mulțumită căruia legile au vigoare numai pentru aceia cărora se aplică, iar nu și pentru cei care sunt chemați să le aplice, principiul egalității devenind aproape o ironie.

Numele Ligii însuși spune lămurit care din păturile sociale va face obiectul de căpetenie al preocupărilor noastre: este pătura poporului.

Fără a închide ochii asupra rolului din trecut, și desigur și în viitor, al tuturor claselor sociale, nu se poate face însă operă de adevărată îndreptare în țară dacă nu se înlesnește o înfrățire a tuturor acestor clase, ca să se bucure, în marginile putincioase, de progresele în care trăim.

Este fapt pipăit și văzut de oricine ar vrea să vadă, că în marea lui majoritate poporul nostru este lăsat cu veacuri înapoi: el se nutrește, se îmbracă și locuiește azi ca în epoca fanarioților.

Dacă în război el dă tributul cel mai mare pentru apărarea țării, și în timpul de pace tot el este mai secerat de boli și epidemii, mulțumită stării de părăsire în care este lăsat din punctul de vedere al salubrității publice. Statistica mortalității, mai ales a copiilor, la populația rurală este îngrijorătoare.

Este de bună seamă timpul ca toate puterile Statului să fie îndreptate de fapt, nu numai în vorbe, în sensul de a procura celor care duc greul mijlocul să aibă o locuință corespunzătoare timpurilor în care trăim, o hrană care să facă să dispară semnele mizeriei de pe fețele populației sărace și o stare de igienă publică în legătură cu progresele timpului care au pătruns și până la noi, dar nu pentru toți.

Pe lângă împărțirea de pământuri și punerea la îndemână a celor necesare pentru a-l munci, mai este prin urmare nevoie de o administrare conștientă și străină oricărei alte preocupări, pentru a se îndruma o bună și sănătoasă viață în păturile de jos ale populației.

Cheltuielile publice, mari deja și până acum, se vor mări și mai mult, din cauza urmelor adânci ce va lăsa războiul. Va trebui deci să căutăm să ne sporim și veniturile, fie printr-o gospodărie agrară înțeleaptă, fie prin folosința și a celorlalte bogății ce produce solul nostru. Pe această cale, și cu măsuri paralele chibzuite, se va ajunge să se asigure o stare satisfăcătoare și clasei muncitorești, care va crește din ce în ce mai mult.

Sistemul de a încuraja industria și comerțul în folosul unui cerc restrâns de persoane va trebui să facă loc altuia prin care profitul să se reverse în cercuri cât mai largi și să nu fie în niciun caz realizat în dauna consumatorilor.

Tot asemenea diferitele instituții bănești trebuie să înceteze de a mai fi în mâna câtorva un mijloc de exploatare economică și

de corupție politică. Funcționarea lor trebuie să devie cinstită, iar beneficiul redus la margini morale să se reverse asupra tuturor.

Pe de altă parte, dările către Stat, care vor deveni împovărătoare din cauza sporirii cheltuielilor, vor trebui așezate astfel încât să nu apese pe clasele de jos decât în măsura îngăduită de mijloacele de care se bucură ele.

Îmbunătățirea de căpetenie a masei poporului trebuie căutată în același timp și în cultivarea ei.

Câmpul, peste măsură deschis, lăsat multă vreme intelectualismului, a făcut ca cea mai mare parte din elementele bune ale populației rurale să se reverse asupra orașelor pentru a înmulți, peste trebuințele reale, funcționarismul. Sporindu-se numărul mai mult decât cereau nevoile, au scăzut salariile, stare de lucruri care a ruinat la bază, încetul cu încetul, corectitudinea.

Un sistem judicios de învățământ corespunzător trebuințelor mari ale țării, în economia ei generală, va duce cu bună seamă la rezultate mai profitabile și pentru Stat, și pentru masa poporului.

Simțământul religios trebuie readus a fi iarăși o pârghie puternică atât în viața privată, cât și în cea publică, iar indiferența pentru întemeierea familiei, această temelie a întregului nostru edificiu social, va trebui să facă loc unei preocupări foarte serioase.

Prin toate mijloacele și pe toate căile, va trebui deci să se ajungă la îmbunătățirea morală și materială a întregii mase a națiunii.

Impulsul și pilda trebuie să pornească de sus și anume de la aceia cărora națiunea de bunăvoie le dă puterea pe mâini pentru a se îngriji de binele ei, iar nu de binele lor.

Fac de aceea apelul cel mai călduros la mintea, dar mai cu osebire la inima românilor din toate clasele care cred că mai poate fi ceva de făcut pentru a ne scăpa, până mai este vreme, de putregaiul care ne-a adus la o stare amară în prezent și îngrijitoare în viitor.

Iași, 2 aprilie 1918

General Averescu

ANEXA XXX

Chitanța lui Racovski.

Procesul verbal încheiat cu ocazia reviziei conținutului seifului nr. 371 din camera nouă a domnului grl. Ion Argetoianu la Banca „Le Crédit Lyonnais", Agenția din Odessa.

„În ziua de 1 martie/16 februarie 1918 din ordinul Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române, domnul

Ion Argetoianu, chiriaşul safeului nr. 371 din Camera Nouă, a deschis acest safeu pentru a proceda la revizia conţinutului său, în conformitate cu mandatul Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române şi prin decretul comisarului finanţelor, în prezenţa dlui J. Ray, consulul Statelor Unite ale Americii, dlui dr. Racovska, preşedintele sus-numitului Colegiu, dlui Grinberg, reprezentant al comisarului finanţelor al poporului, şi dlui Kogan, membru al Comitetului funcţionarilor de la Agenţia Creditului Lionez din Odessa...

Printre altele, au fost găsiţi în seif:

Lei 85.700 (optzeci şi cinci de mii şaptesute lei româneşti) în bancnote, dintre care:

Lei 10.000 (zece mii lei româneşti) i-au fost lăsaţi domnului grl. Ion Argetoianu, chiriaşul seifului, ceilalţi lei...

Lei 75.700 (şaptezeci şi cinci mii şaptesute lei româneşti) au fost confiscaţi de dl Racovski, preşedintele Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române şi predaţi Creditului Lionez pentru a fi vărsaţi din ordinul său la Banca de Stat din Odessa în numele Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române...

Prezentul proces verbal a fost întocmit în patru exemplare, dintre care unul a fost înmânat dlui Racovski, preşedintele Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române, unul domnului grl. Ion Argetoianu, chiriaşul seifului, unul domnului J. Ray, consulul Statelor Unite ale Americii, şi unul Agenţiei din Odessa a Creditului Lionez.

Odessa, la 6 martie/21 februarie 1918"
(semnăturile celor de mai sus).

ANEXA XXXI

Grigore Filipescu recomandă pe „un oarecare" Mihalache, în ianuarie 1918. (Iaşi).

„Dragul meu prieten,

Generalul a plecat de aici la ora 9 dimineaţa, ora sosirii sale aici nu este încă cunoscută, dar este puţin probabil că va sosi la Iaşi în noaptea aceasta.

Cum eu nu-l voi mai vedea, vă rog să fiţi amabil să-i lăsaţi câteva rânduri, pe care va trece curierul armatei să le ia de la dumneavoastră pe la orele 9 şi jumătate - 10 seara, şi în care îmi veţi spune, în termeni cât mai voalaţi, dacă lucrurile stau la fel ca înainte, adică

dacă persoanele pe care noi le-am desemnat împreună n-au fost schimbate.

Am vorbit acum câteva luni cu generalul despre un tip foarte bun, remarcabil, după cum se zice, preşedinte al Societăţii învăţătorilor de ţară, unul care se numeşte Mihalache. Cartianu vă va da câteva detalii despre el. N-ar trebui să fie dat uitării, şi dacă s-ar putea să i se găsească un loc în cadrul Consiliului Băncilor Populare, ar trebui atunci ca generalul să i-o spună chiar el, adăugând că el este acela care s-a gândit la această numire.

La revedere, dragă prietene, voi veni la Iaşi în timpul tratativelor, adică peste aproximativ opt zile. Spuneţi-mi deci dacă lucrurile au rămas neschimbate.

Încă o dată la revedere cu cele mai bune urări.

Grigore Nicolae Filipescu

Nu uitaţi, vă rog, telegramele".

ANEXA XXXII

Proiectul de înţelegere politică propus de reprezentanţii Ligii Binelui Obştesc din Bucureşti, Ligii Poporului.

„Subsemnaţii C. Argetoianu, reprezentând Liga Poporului, A.C. Cuza, şeful Partidului Naţionalist-Democrat, şi Traian Brăileanu şi Alexandrina Falcoianu, reprezentând Liga „Binelui Obştesc", din discuţiile ce am avut cu privire la actuala situaţie politică foarte îngrijorătoare şi cu privirile (sic) la mijloacele pentru îmbunătăţirea ei, am ajuns la concluzia:

I. Că rămânerea şi mai departe la cârma Statului a Guvernului actual este o primejdie pentru interesele interioare ale Statului român întrucât:

1) acest Guvern însemnează reîntronarea vechiului regim oligarhic al bunului plac şi al intereselor personale;

2) acest Guvern asigură impunitatea politicienilor care au pricinuit dezastrul ţării şi

3) nu prezintă nici cea mai mică chezăşie pentru realizarea reformelor urgente cerute de nevoile populaţiei producătoare a ţării.

II. Că Guvernul actual compromite în mod grav demnitatea naţională prin felul cum a venit la cârma Statului şi prin atitudinea sa de atunci încoace, formând în acelaşi timp o piedică serioasă pentru statornicirea unor relaţii internaţionale priincioase intereselor româneşti.

Pentru aceste motive suntem de părere că se impune o acțiune urgentă și energică pentru înlăturarea acestui Guvern și înlocuirea sa printr-un alt Guvern al cărui șef, prin meritele sale, să se bucure de încrederea națiunii întregi, iar prin ideile sincere democratice[61] ce preconizează să prezinte o garanție pentru înfăptuirea unor reforme largi și serioase.

Noul Guvern ce s-ar forma va trebui, după părerea noastră, să ia obligația:

1) să realizeze pe calea cea mai directă, fără întârziere și fără precupețire partea esențială a reformei agrare: satisfacerea nevoii de pământ a sătenilor și

2) să ia măsurile cele mai energice pentru ca cei vinovați de dezastrul suferit de Statul român să fie trași la răspundere, dându-se o satisfacție întreagă opiniei publice și victimelor nevinovate ale războiului[62].

Noul Guvern va trebui, prin felul alcătuirii sale, să reprezinte începutul unei ere noi: să fie alcătuit din specialiști[63], pătrunși de sentimentul datoriei și dreptății și devotați binelui obștesc. Funcția de ministru să fie considerată ca un apostolat și nu ca o ambiție și o vanitate, și mai puțin ca un mijloc de procopseală și chiverniseală.

Subsemnații luăm asupra noastră îndatorirea ca să începem lupta pentru înlăturarea actualului Guvern și ne mai obligăm și legăm cu cuvântul și cinstea noastră, ca după formarea noului Guvern, în condițiile arătate, să-i dăm tot sprijinul nostru, necondiționat, devotat și dezinteresat, pentru a putea realiza idealul nostru comun: refacerea Statului român pe temelii trainice și sănătoase și regenerarea vieții noastre publice pe principii de dreptate, muncă și cinste.

Iași, în...

A. Fălcoianu
Traian Brdileanu"

ANEXA XXXIII

Darea în judecată a „unora din membrii fostelor Guverne prezidate de dl Ion I.C. Brătianu de la 1914, până la 1918".

Fiecare ministru dat în judecată a primit o adresă din partea președintelui Camerei și o copie legalizată de pe „Raportul Comisiei

[61] Pe vremea aceea, cuvintele „oligarhie" și „democrație" erau pe buzele tuturor. Mai târziu, dl Brăileanu a cântat pe altă strună...
[62] Și celor morți?
[63] Și de specialiști s-a dezgustat lumea!

de informații prealabile asupra propunerii de dare în judecată a unor membri din fostelor Guverne etc. etc.".

Actele aci reproduse au fost adresate doctorului C. Angelescu, pe acea vreme plecat ca ministru în Statele Unite, și primite de mine. Deși raportul a fost publicat în Monitorul Oficial (Dezbateri parlamentare), îl redau aci, deoarece liberalii reveniți la putere la sfârșitul anului 1918 au distrus toate urmele dării lor în judecată. Dezbaterile parlamentare de pe vremea lui Marghiloman nu se mai găsesc nici chiar în biblioteca Camerei, deoarece întreaga activitate a Parlamentului din vara anului 1918 a fost anulată.

Președinția Adunării Deputaților
Nr. 1003

Anul 1918, luna iulie 17
Iași

Domnule,

În conformitate cu dispozițiile art. 18 din legea asupra responsabilității ministeriale, am onoarea a vă înainta alăturat pe lângă aceasta, raportul comisiei de informații prelabile asupra propunerii de dare în judecată a unora din membrii fostelor Guverne prezidente de dl Ion I.C. Brătianu de la 1914 până la 1918, printre care figurați și d-voastră, care raport a fost depus pe biroul Adunării Deputaților în ședința de azi, 17 iulie 1918.

Totodată am onoarea a vă ruga să binevoiți a confirma primirea sus-menționatului raport, semnând alăturata dovadă de primire.

Președinte
C. Meissner

Directorul Cancelariei
Brătescu Voinești

Adunarea Deputaților — Sesiunea extraordinară 1918.

Raportul

Comisiei de informații prealabile asupra
Propunerii de dare în judecată a unor membri din fostele
Guverne prezidate de Ion I.C. Brătianu de la 1914, la 1918.

Domnilor deputați,

O convingere, din nenorocire adânc înrădăcinată în mintea poporului nostru, este că justiția dată după legi nu urmărește decât pe muritorii de rând și că cei mari știu și pot să scape la nevoie de orice pedeapsă.

Această părere, rezultat și rămășiță a vechilor vicisitudini prin

care a trecut țară și poporul românesc, a dat unora din puternicii zilei curajul de a săvârși cu seninătate toate abuzurile, încredințați fiind că nu o să se găsească nimeni care rupând-o cu îngăduința de totdeauna, să-i cheme la răspundere pentru fărădelegile lor.

Cu această dulce liniște sufletească, Guvernul trecut a săvârșit toate încălcările care i-au fost cu putință, stând atât la adăpostul vechii toleranțe, cât și sub masca Idealului Național. Ideal Național? Da, pentru nenumăratele victime căzute ca jertfă neprevederilor și incuriei criminale a guvernanților, dar ocazie și pretext de îmbogățire ușoară și de foloase personale pentru favoriții regimului trecut.

Persistența convingerii de impunitate și după dezastrele suferite în timpul războiului, când cel puțin suferința ar fi trebuit să purifice și să oțelească sufletele noastre, ar însemna nu numai o mare decepție dar o adevărată primejdie națională.

Chezășia că spiritul cetățenesc se va putea dezvolta în țara noastră și va căpăta tăria necesară, fără de care orice prosperitate e numai aparentă, va fi între cele dintâi lucruri ca masele populare să capete siguranța și să și-o poată afirma, că oricine săvârșește o călcare de lege va fi tras la răspundere și-și va primi - oricare îi va fi fost situația sa personală - pedepasa cuvenită.

Războiul în care am fost aruncați cu nesocotință și din care abia am ieșit zilele trecute, ne-a pricinuit atâtea pagube, atâtea suferințe și atâtea răni încât lecuirea și repararea lor va reprezenta - după cum bine s-a observat de toată lumea - o adevărată reclădire a țării. Și mai ales pentru că trebuie să reclădim din temelie se impune să construim altfel de cum a fost, să înlocuim un edificiu care să nu se zguduie, să nu se surpe și să nu se prăbușească la suflarea vântului neprielnic, așa după cum s-a întâmplat cu vechea clădire. Pentru aceasta trebuiește să așezăm între ziduri un element nou care a lipsit până azi, anume: Convingerea că în țara aceasta există dreptate pentru toți și răspundere pentru fiecare. Trebuiește astfel, ca o consecință inevitabilă și necesară, să se înceapă opera cea mare, pentru care suntem chemați cu tragerea la răspundere a marilor vinovați de dezastrul actual al țării.

Numai pe această cale se poate curăți atmosfera morală pentru a se începe opera grea și trudnică a refacerii. În orice țară care se respectă și voiește să trăiască, trebuiesc descalificați și înlăturați din viața publică conducătorii aceia care cu ușurință și neprevedere au pus în primejdie existența țării și care, în clipele cele mai tragice de pregătire înfrigurată și de luptă deznădăjduită, nu s-au sfiit să speculeze această ocazie, întrebuințând avutul Statului pentru avantajarea lor personală.

A sosit, credem, timpul ca organismul politic al Statului nostru să reacționeze și nu pot rămâne nepedepsite mezatul deschis în clipe de grea cumpănă și al cărui obiect a fost politica internațională a țării, speculațiile nerușinate cu vagoanele de export și import, jaful făcut cu banul public atât în epoca de pregătire cât și în timpul războiului.

Iată pentru ce, și o spunem simțind în noi glasul necesității însăși, iată pentru ce Guvernele Brătianu trebuiesc chemate la răspundere.

O cere conștiința publică ultragiată și setoasă de dreptate o cer textele de lege care nu au fost alcătuite pentru a fi călcate și disprețuite. Oricât o astfel de chemare la răspundere ar aminti vechile noastre obiceiuri de nepăsare și îngăduință, trebuiește să se știe că ea nu constituie ceva anormal și străin de practica constituțională, căci e un lucru curent în Statele cu libertate politică, fie ele monarhii constituționale sau republici, principiul responsabilității constituționale considerat ca o condiție esențială a acestor forme de Stat. Așa fiind lucrurile, e de prisos să mai căutăm dacă au mai fost și câte au mai fost în țara noastră și aiurea precedente de acest fel.

Existența principiului este independentă de aplicațiile concrete la care dânsul a dat loc în decursul timpului și în momentul acesta, când venind a cere chemarea la răspundere a Guvernului Brătianu, creăm noi înșine un precedent - exemplu pentru viitor, nu putem să nu arătăm cât de mult am fi dorit pentru binele țării acesteia ca precedentul acesta să nu fi căpătat ființă niciodată.

Domnilor Deputați,

Comisia numită de d-voastră pentru culegerea de informații conform articolului 17 din legea asupra responsabilității ministeriale, procedând de îndată la cercetarea capetelor de acuzare și la strângerea de fapte, a căzut de acord, mai întâi de toate, la modificarea și completarea primului cap de acuzare în sensul următor:

I

Atât în Constituție cât și în legile de organizare ale diferitelor ministere, se precizează și se limitează puterile Suveranului și ale miniștrilor fără a se menționa cu această ocazie că acestora ar aparține dreptul de a declara război.

De altă parte, prin faptul că niciun text de lege nu arată cui aparține acest drept, nu se poate ajunge la concluzia că puterea executivă este indicată prin însăși natura sa de a-l exercita, fiindcă nu se poate concepe că atunci când puterile miniștrilor sunt așa de

restrânse încât au nevoie de autorizarea Parlamentului pentru orice acte care întrec dreptul de pură administrație, să li se recunoască exorbitanta autoritate de a putea singuri întreprinde actul cel mai grav și mai solemn pe care-l poate face un popor, acela de a declara război.

În aceste împrejurări, soluția legală a acestei chestiuni constă în a face aplicarea principiului de drept constituțional care proclamă suveranitatea națiunii, și numai acestei suveranități, prin reprezentantul ei legal, Parlamentul, i se poate recunoaște dreptul de a decide de destinele țării.

Acest principiu formal înscris în Constituție, a fost violat de Guvernul a cărui dare în judecată se cere, și ca consecință s-a violat art. 122 din Constituție, prin faptul că s-a învoit intrarea armatelor ruse în țară fără anume lege, fapte prevăzute și pedepsite de art. 2 din legea asupra răspunderii ministeriale.

Acest cap de acuzare consistând în interpretare de text, nu are evident trebuința de a fi sprijinit pe elemente de fapt.

II

Al doilea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Violarea art. 1 din legea asupra responsabilității ministeriale prin faptul nepregătirii armatei în armament și echipament, cu toate că a fost timp îndestulător pentru aceasta și deci Guvernul a avut la dispoziție peste un miliard în acest scop, din care o bună parte a fost deturnat de la destinație, iar o altă parte, întrebuințat în cheltuieli nejustificate.

Din cercetările făcute de comisie se stabilește exactitatea acestor acuzații și vom enumera în rezumat numai principalele fapte extrase dintr-un dosar extrem de voluminos.

Armata mobilizată în august 1916 a fost compusă dintr-un efectiv de cel puțin 850.000 de oameni, pentru care posedăm numai 375.000 de puști Manlicher cu repetiție, de 6,5 mm - 60.000 arme austriece de 8 mm și 180.000 arme Henry Martini, aceste din urmă fără nicio valoare sau utilitate.

Regimentele nu erau înzestrate decât cu 2 până la 6 mitraliere, artileria de câmp incomplet organizată și insuficientă; artileria de munte aproape neexistentă, singurele divizioane ce posedam fiind armate cu tunuri vechi.

Artileria grea aproape cu totul lipsă, singurele tunuri de calibru de la 105 la 150 fiind vechi, fără tragere repede și provenind în majoritate din dezarmarea forturilor.

Cele petrecute la Turtucaia au stabilit consecințele acestei lipse

de artilerie grea și învederează în același timp toată neglijența și ușurința cu care s-a procedat la intrarea noastră în acțiune. Cele 6 tunuri de 150 mm care se găseau în funcțiune la acest cap de pod nu posedau decât câte 150 de obuze de fiecare piesă, care s-au consumat într-o zi și jumătate, pe când lupta a durat 6 zile. Din acest punct de vedere Turtucaia rămâne un adevărat simbol al nepregătirii și al nesocotinței criminale cu care am început războiul.

Armata n-a fost înzestrată cu armele și aparatele moderne de luptă. Lipseau aeroplanele de luptă, baloane captive al căror număr era redus numai la 5 pentru întreaga armată, telefoane existau în foarte mic număr fiind aproape lispite de cablu, din care cauză a fost nevoie chiar la începutul războiului să se rechiziționeze telefoane particulare și mari cantități de sârmă. Nu existau legături telefonice suficiente între unități. Telegrafia fără fir aproape neexistentă. În fine, nu existau țevi de rezervă pentru arme, nici guri de foc pentru înlocuire.

Trecând la capitolul echipamentului, din informațiile culese rezultă că echipamentul nu putea servi decât pentru o armată de 450.000 de oameni și în vederea unui război de scurtă durată, așa încât, dacă se ține socoteală de durata războiului nostru, se poate socoti că numai 30% din oștire era echipată; așa se explică că puțin timp după intrarea armatei în război s-a simțit necesitatea să se recurgă la ofrande publice pentru a se procura armatei lenjerie, haine, flanele etc.

Relativ la lipsa de echipament, ni s-a relatat un fapt de o mare gravitate și anume: că răniții erau dezbrăcați de mantale pentru a le putea da soldaților combatanți.

În ce privește serviciul de subzistență, am constatat că deși se găseau provizii aproape în număr suficient, totuși armata a suferit mult și din acest punct de vedere, din cauză că serviciul funcționa foarte rău, neposedând un personal suficient pregătit pentru aceasta și ofițerii fiind în mare parte recrutați din ofițeri de rezervă, avocați, magistrați etc.

În această ramură am cules informații precise de o mare gravitate, care stabilesc că s-au comis mari abuzuri și deturnări.

Serviciul sanitar nu era organizat în mod satisfăcător. Zona interioară n-a fost pregătită și de aceea un mare număr de răniți grav, în bătălia de la Turtucaia, au pierit din cauza lipsei de îngrijire medicală. Comitetul central sanitar nu a putut da mai nimic pentru răniți și a trebuit să se ia pansamente și medicamente de la zona de operații.

Lipseau spitalele care să urmeze trupa în înaintare, iar spitalele mobile erau insuficiente. Personalul medical, foarte restrâns.

Toate aceste lipsuri sunt numai rezultatul unei neglijențe culpabile, fiindcă nu au lipsit nici timpul, nici creditele necesare și nici cunoștința necesității absolute a înzestrării armatei cu tot utilajul cerut de războiul modern.

Se știe că, încă din anul 1914, Parlamentul a pus la dispoziția Guvernului un prim credit de 108 milioane lei, care a fost urmat în cursul anilor 1915-1916 de alte credite importante destinate toate necesităților armatei.

Întrebuințarea acestor sume care trece (sic) de un miliard, este foarte greu de stabilit pe cale de informații. Din cercetările făcute putem afirma, între altele, că o sumă de câteva sute de milioane încredințată unui delegat al Ministerului de Război cu reședința în străinătate și misiunea de a cumpăra arme și muniții pentru armată, este în întregime nejustificată.

De asemenea am căpătat convingerea că s-au comis fraude în furnituri și vom cita numai exemplul unei oferte însemnate de muniții, făcută de o mare casă din America, în condițiile cele mai avantajoase și cu garanții de transport până în țară, care a fost înlăturată fără niciun motiv, iar originalul ofertei a dispărut din arhiva Ministerului de Război.

III

Al treilea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Armata a fost nu numai nepregătită, dar și dezorganizată, prin faptul că nu s-a ținut seama de toate serviciile militare, concentrându-se numai la Ministerul de Război, în mâini restrânse și necompetente, toate lucrările pregătitoare ale punerii armatei pe picior de război, ocolindu-se astfel Statul Major cu toate serviciile legale ale pregătirii armatei.

Din cercetările făcute de Marele Stat Major al Armatei am constatat că atât planurile de operație, cât și cele de luptă și ordinea de bătălie au fost în întreg elaborate ori modificate de Ministerul de Război, fără cunoștința șefului efectiv al Marelui Stat Major.

Aceste planuri au fost elaborate de secretarul general al Ministerului de Război, înconjurat de ofițeri tineri, ale căror cunoștințe militare, nefiind însoțite și de experiența maturității, nu-i desemnau pentru o operă atât de mare și cu consecințe atât de considerabile.

Și aci nu vom releva decât câteva puncte deosebit de importante:

1. Astfel, într-un dosar al Marelui Stat Major există documente

din care rezultă că atunci când se simțea necesitatea de a se cere un proiect de aprobare (?) anumitor uvrajii (sic), Ministerul nu s-a adresat la șeful efectiv al Marelui Stat Major spre a-i procura planuri pe răspunderea sa și pe calea legală a unei adrese oficiale, ci se mărginea a se adresa la câte un ofițer subaltern de la acea instituție, cerându-i aceste lucrări pe cale de scrisoare particulară.

2. Cu toate că încă de la sfârșitul anului 1913 se începuse la Marele Stat Major elaborarea diferitelor planuri de ofensivă și defensivă în diferite ipostaze, totuși ele nu au fost luate măcar în considerație de Ministerul de Război, iar planurile care s-au executat, precum și planurile de operație, ordinea de bătaie și cadrul organic al încadrării (sic) au fost elaborate la Ministerul de Război fără încunoștiințarea Marelui Stat Major al armatei.

IV

Violarea art. 1 din legea asupra responsabilității ministeriale, prin faptul că s-au comis delicte în contra intereselor publice, procurându-se la anumite persoane permise de export benzină și altele, numai în scop de a se patrona și realiza câștiguri nelegitime în dauna Statului.

Din cercetările făcute la Ministerul de Finanțe, Industrie și Comerț, ne-am putut convinge că cu ocazia cererilor de procurare de vagoane pentru exportul cerealelor, benzinei și altele, deși s-au dresat tablouri în care s-au trecut aceste cereri în ordine cronologică, totuși aceste tablouri au fost continuu modificate după norme cu totul suspecte și cu chipul acesta s-a ajuns la acest rezultat abuziv că s-au acordat permisuri la persoane favorizate, care se pretinde că interesau în operațiunea lor și pe aceea care aveau trecerea necesară pentru a le dobândi.

Pentru a se încuraja și patrona acest sistem de favoritism s-a recurs la mijlocul scandalos de a se închide sau deschide frontiera pentru export, în raport cu posibilitățile de câștig ale celor favorizați.

În alte ocazii se recurgea chiar la mijlocul transporturilor cerealelor peste frontieră nu cu calea ferată, ci cu carele. În sfârșit, mai semnalăm un ultim fapt condamnabil, anume că în aceeași dorință deșănțată de a favoriza pe unii și pe alții, s-a depășit cota fixată de comisia de export și se strecurau peste frontieră cantități necesare nevoilor interne. Același sistem nelegal a fost întrebuințat și pentru exportul vitelor, fiind îndeobște cunoscute cazurile de favoritism și de contrabandă săvârșite. De altfel, ancheta noastră a fost extrem de ușurată, întrucât în dezbaterile parlamentare în ședința de la 25 martie 1916 (vezi Monitorul Oficial din 29 martie 1916, pag. 836), se găsește tipărită pentru edificarea posterității

confirmarea contrabandelor, întovărășită de cinica declarație a ministrului de interne care afirma desluşit: „Am convingerea că la aceste contrabande au participat oameni sus-puşi".

Sperăm că aceasta ajunge pentru justificarea pe calea informației a acestui punct important.

V

Al cincilea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Violarea art. 1, 2 şi 3 din legea asupra responsabilității ministeriale, prin faptul transportării în țară străină, din ordinul Guvernului a tezaurului public şi al depozitelor particulare, precum şi a documentelor şi arhivelor Statului, indispensabile pentru funcționarea regulată a autorităților publice.

Acest cap de acuzare este îndeobşte cunoscut şi, prin urmare, nu mai este nevoie de confirmarea lui prin cercetări speciale.

Rămâne ca comisia de instrucție să stabilească seriozitatea motivelor pentru care ar fi fost locul de transportarea (sic) acestor averi şi să determine în acelaşi timp prejudiciul încercat de Stat şi de particulari prin această măsură nechibzuită.

VI

Al şaselea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Violarea art. 1 din legea responsabilităților ministeriale prin faptul că, ca abuz de putere, s-au întrebuințat trenuri şi mijloace de transport pentru a se salva avutul personal şi al miniştrilor şi protejaților lor în detrimentul transporturilor de răniți, trupă şi muniții.

Tot din această cauză a fost abandonat în teritoriul ocupat o mare parte din utilajul şi materialul de război.

Din informațiile culese am putut stabili cu precizie, printre foarte mari abateri, următoarele caracteristici:

În toamna anului 1916 s-a expediat un tren compus din 40-50 de vagoane încărcate cu vin aparținând dlor Brătianu.

Acest tren a sosit la Bărboşi la începutul lui decembrie 1916, iar acolo vinurile au fost duse la Galați, unde au fost încărcate pe un şlep cu destinația unui port din Basarabia.

Un al doilea tren, cu un nou transport de 7 vagoane cu vin aparținând aceloraşi proprietari, a sosit la Bărboşi la finele lunii decembrie 1916, de unde a fost împins la Galați pentru ca în urmă, după ce fusese atacat de ruşi, să-şi caute scăparea la punctul de trecere numit Vadul lui Bacalbaşa.

Ambele aceste trenuri au fost conduse sub escortă militară.

Ceea ce trebuie observat şi înfierat în această ocazie este

faptul incalificabil că transportarea acestor averi personale se făcea împiedicând şi întârziind transporturile militare şi de evacuare a răniților, muniților, a utilajelor şi maşinilor din stabilimentele industriale militare şi civile, care au trebuit adeseori să fie abandonate pentru precăderea ce se da unui anume avut particular, transportat totdeauna cu mare viteză.

Mai rămâne de semnalat că transportul de vinuri despre care am vorbit avea loc în timpul în care, din ordin superior, se proceda la vărsarea depozitelor de vinuri ale aproape tuturor particularilor.

În aceeaşi ordine de idei menționăm şi faptul că în clipele tragice, când invazia teritoriului era aproape efectuată, miniştrii mai aveau timpul şi curajul de a da ordine pentru a se pune la dispoziția familiei Brătianu un număr de o sută de vagoane pentru a le transporta cerealele, în dauna altor transporturi iminente (sic), de interes obştesc.

În fine, am fost informați că s-ar fi petrecut în această ordine de idei un fapt şi mai extraordinar, şi anume că un tren ministerial al cărui pasageri făceau un voiaj de agrement şi la care se defectase maşina, a fost pus în mişcare luându-se maşina de la un tren cu răniți, care a fost abandonat timp de aproape cinci zile pe o linie de garaj, fiind astfel expuşi răniții la intemperii, lipsă de hrana şi de îngrijire.

VII

Al şaptelea cap de acuzare este formulat în termenii următori:

Violarea art. 1, 2 şi 3 din legea asupra responsabilității ministeriale prin faptul că, cu abuz de putere, au ridicat cu ocazia evacuării teritoriului țării, care în urmă a fost ocupat, copii de 15-16 ani, fără autorizația părinților, expunându-i pieirii prin nesocotință şi completa lipsă de îngrijire, din care cauză au pierit cea mai mare parte din ei (sic).

Din cercetările făcute, am constatat că această evacuare s-a făcut din ordinul şi în urma publicațiilor emanate de la depozitele de recrutare. Nu s-a luat nicio dispoziție însă pentru transportul şi hrana lor în timpul voiajului. Ofițerul însărcinat cu alimentarea trupei pe linia de retragere ne informează ca nu a avut niciun ordin ca să dea alimente, aşa încât aceşti nefericiți au fost hrăniți din mila publică.

Ajunşi la Buzău, toți aceşti tineri rău hrăniți şi rău îmbrăcați au fost abandonați spre a-şi continua individual drumul în Moldova. O mare parte din ei au murit din mizerie, iar o bună parte din ei au fost întrebuințați la facerea de tranşee pe linia frontului, expunându-i la loviturile inamicului, fără a fi fost protejați de nicio măsură (sic). Numai într-un singur județ mi se relatează ca ar fi pierit circa 1.000 de copii.

VIII

Al optulea cap de acuzare e formulat în termenii următori:

S-a distrus din ordin, prin incendii şi alte mijloace, o bună parte din avuţia publică şi particulară, fără ca această distrugere să se poată justifica prin vreun interes al apărării naţionale, ocazionând prin aceasta Statului pierderi enorme.

Existenţa acestor fapte materiale este îndeobşte cunoscută aşa încât nu are trebuinţă de a fi probată.

Cât priveşte temeinicia motivelor invocate pentru a se justifica aceste măsuri de nimicire, rămâne ca comisia de instrucţie să le examineze, să le caracterizeze şi să conchidă.

IX

Al noulea cap de acuzare este formulat în termenii următori:

Violarea art. 1, 2 şi 3 din legea responsabilităţii ministeriale, prin faptul că s-au întrebuinţat mijloace de corupţie asupra membrilor Parlamentului spre a-i pune în imposibilitatea de a-şi exercita dreptul lor şi amăgind astfel reprezentanţia naţională asupra situaţiei reale a afacerilor Statului.

Pe lângă aceasta, cu abuz de putere, s-a dispus transferarea în ţară străină a unor instituţii indispensabile funcţionării normale a Statului, ameninţând chiar funcţionarii publici ca să execute asemenea ordine nelegale.

Faptul de corupţie a membrilor Parlamentului rezultă din încasarea nejustificată a unor sume de către membrii Parlamentului, sume care nu reprezintă nicio diurnă fixată prin regulamentele respective, nici aprobate prin vreo lege.

Pe de altă parte, faptul şi tendinţa de a se îndepărta pe membrii Parlamentului din Iaşi (sic) nu se poate explica decât prin dorinţa Guvernului de a scăpa de orice control, căci invocarea primejdiei ca motiv al expedierii lor peste hotare nu poate fi serioasă, din moment ce o parte din parlamentari au rămas permanent în ţară.

De asemenea, faptul ordinului de a transfera Înalta Curte de Casaţie în ţară străină nu-şi găseşte nicio explicaţie serioasă, precum nici presiunea făcută asupra membrilor acestei înalte instituţii de a executa acest ordin nu se poate explica decât prin dorinţa Guvernului de a scăpa în caz eventual de controlul acestei înalte instanţe.

X

Al zecelea cap de acuzare este formulat în termenii următori:

Violarea art. 3 din legea asupra responsabilităţii ministeriale, prin faptul că s-a cedat flota românească Statului rusesc, care a utilizat-o sub pavilionul său fără a fi Guvernul autorizat prin vreo lege.

Faptul cedării flotei române de comerţ Statului rusesc rezultă din contractele ce ni s-au prezentat.

Aceste contracte însă sunt făcute cu călcarea dispoziţiei legii asupra contabilităţii publice.

Domnilor Deputaţi,

Comisia de informaţii, urmând cu sârguinţă cercetările sale, a descoperit o serie de fapte care motivează osebit de capetele de acuzare stabilite de cererea de dare în judecată, enunţarea încă a două capete noi de acuzare de o importanţă capitală şi covârşitoare.

Primul nou punct de acuzare care ar lua loc cu numărul 11 s-ar formula în modul următor:

XI

S-au violat dispoziţiile art. 61 din legea de organizare a Ministerului de Război, prin faptul că asupra planului de campanie şi ordinei de bătălie nu a fost consultat comitetul de inspectori generali al armatei, ceea ce ministerul era formal obligat a o face, şi această violare cade sub prevederile art. 3, alin. a din legea responsabilităţii ministeriale.

Din cercetările făcute la Ministerul de Război se constată că comitetul inspectorilor generali nu a fost niciodată convocat, nici nu şi-a dat vreodată avizul asupra oportunităţii intrării în război a armatei române.

Această omisiune făcută în mod intenţionat se explică prin aceea că, din informaţiile ce am cules, rezultă că majoritatea membrilor care compuneau acest consiliu erau în contra intrării în acţiune a armatei române, opinie pe care şi-o întemeiau tocmai pe lipsa de preparare pe care am semnalat-o mai sus.

Aşa se explică că unii dintre comandanţii de corpuri de armată nu au avut cunoştinţă până în ajunul războiului nici de unitatea ce le era destinată, nici de planul de operaţiuni, nici de ordinea de bătaie.

Parte din comandanţii de armate au primit la ultimul moment acest înalt comandament (sic) şi au fost puşi în capul unor armate noi pe care nu le cunoşteau şi nici nu aveau cunoştinţă de terenul pe care urmau să opereze.

Ni s-a afirmat ca aceşti comandanţi în ajunul războiului au cerut o autorizaţie a ministerului ca să-şi inspecteze noul lor comandament şi să facă recunoaşterea terenului şi această autorizaţie le-a fost refuzată.

XII

Mai avem un ultim cap de acuzare, care s-ar putea enunţa în chipul următor:

S-au sustras acte şi documente de la diferite ministere, acte de o importanţă deosebită şi aparţinând Statului, fapt care cade în prevederile art. 1 din legea responsabilităţii ministeriale.

Faptul acesta ne-a fost confirmat prin declaraţiile ce am primit de la funcţionarii superiori ai tuturor ministerelor, care au avut cunoştinţă de existenţa acestor acte, precum şi de faptul că ele au fost ridicate de anume persoane, iar unele dintre ele au fost distruse.

Aceste fapte foarte grave s-au luat măsuri ca să fie probate înaintea comisiei de instrucţie.

Domnilor Deputaţi,

Din cele enunţate până aci, reiese credem, cu prisosinţă, temeinicia capetelor de acuzare pentru care s-a cerut chemarea în judecată.

Comisia de informaţii nu prezintă Camerei în acest raport decât o infimă parte din materialul cules în ancheta ei, pentru că trebuie să o spunem, în urma acestor cercetări, dispunem nu numai de probe îndestulătoare ci de un adevărat lux de dovezi.

Osebit de faptele expuse, de acelea care intră în cadrul capetelor de acuzare, am găsit puzderie de fapte care constituie infracţiuni de drept comun şi pe care desigur comisia de instrucţie după ce le va stabili (sic) şi caracteriza, va sesiza instanţele ordinare.

Deocamdată mărginindu-ne la stricta noastră însărcinare, ne-am limitat la relevarea de fapte caracteristice pentru fiecare punct şi încheiem exprimând simţământul puternic care ne stăpâneşte zicând: Domnilor deputaţi, să ne facem datoria!

Lascăr Antoniu, N. Mitescu, Constantin Dirstorian,
I. Petrovici, N. Păunescu, Gr.P. Carp., D. Mazilu.

Copia prezentului Raport, este conformă cu originalul înregistrat la nr. 994, din 14 iulie 1918.

Preşedintele
Adunării Deputaţilor
C. Meissner
L.S.

Directorul Cancelariei
Brătescu Voineşti

Înapoiat în Iaşi găsesc o atmosferă „post-revoluţionară" • Complot în jurul plecării Misiunii franceze luat ca pretext pentru manifestaţii şi scandal împotriva Guvernului • Al patrulea Consiliu de Coroană • Sunt pe punctul de a mă despărţi de Averescu • Consiliul de Miniştri la Palat • Sosirea lui Marghiloman la Iaşi • Explicaţie între Averescu şi Regele Ferdinand • Demisia Guvernului • Plec la Bucureşti să-mi lichidez misiunea • Ultima mea călătorie la Buftea şi Bucureşti • Delegaţii Basarabiei • Inculeţ şi Ciugureanu • Ultima lovitură a Regelui • Trenul patrioţilor • Recursul lui Averescu la Mackensen...

Sosit la Iaşi duminică dimineaţa, am găsit o stare nu *pre* ci (dacă pot să zic aşa) post-revoluţionară. Evenimentele din 24 februarie, care prin slaba repercuţie însemnată în jurnalul meu fuseseră resimţite până la Buftea, merită să mă opresc puţin asupra lor nu atât fiindcă reprezintă etapa finală a – din fericire – scurtului Minister Averescu din 1918, ci mai ales fiindcă ele conturează perfect laşitatea, bizantinismul şi lichelismul moravurilor noastre politice.

Trinitatea Brătianu-Ştirbei-Ferdinand, pentru motive pe care le-am analizat deja (şi care erau diferite pentru fiecare din aceste trei personaje) hotărâse înlocuirea Ministerului Averescu printr-un Minister Marghiloman. Timpul pentru această schimbare sosise. Opinia publică, care înghiţise atâtea, era coaptă să înghită şi un Guvern al „trădătorului". Guvernul Averescu îşi îndeplinise funcţia de punte de trecere. Mai era însă o dublă greutate în calea celor doi şmecheri şi a păpuşii pe care o duceau de mână, de nas sau de ce vreţi. Pe de o parte Averescu nu înţelegea să plece, să lase puterea (vai de puterea ce avea!) – iar pe de alta nu exista *pretext* de schimbare. Guvernul din 26 ianuarie condusese destul de bine negocierile, el câştigase şi câştiga mereu timp, izbutise să aţâţe pe germani şi pe austrieci, între ei şi să folosească zâzania dintre cei patru aliaţi. Pacea, întrucât nu se părăsea terenul provizoratului, se desena suportabilă – salvasem pe cât se putea obrazul şi menţinusem disponibile cele mai destoinice unităţi ale armatei. Se vede însă că şmecherii nu mai aveau aceeaşi încredere în provizoratul păcii cu nemţii; le trebuia

Marghiloman să le facă o pace mai bună – şi ca să vină Marghiloman, trebuia trântit Averescu!

Dacă în izolarea mea de la Buftea aş fi ştiut câte se cloceau la Iaşi, cu câtă plăcere aş fi ajutat la răsturnarea Guvernului nostru de jertfă, şi cât de uşor aş fi izbutit să-l răstorn! N-aveam decât să vorbesc lui Czernin, aşa cum îmi cerea sufletul să-i vorbesc! Şi era de ajuns. Dar cum să-mi dea în gând că puteam trece mâna? Şi cui?

Când Regele mi-a cerut să întreb pe Marghiloman dacă e dispus să vie la Iaşi, când generalul Averescu mi-a telegrafiat: „Sa Majeste le Roi desire que vous veniez accompagne par Monsieur Marghiloman", nu mi-a trecut o clipă prin cap că putea fi la mijloc o chestiune de Guvern. În afară de consideraţiunile de ordin moral pe care le-a subliniat atât de bine Take Ionescu într-unul din Consiliile de Coroană, şi care înlăturau o formulă de inutilă umilire — cum aş fi putut eu concepe, după refuzul nemţilor de a lăsa pe Oscar Kiriacescu, *ostatecul lor*, să figureze în delegaţia noastră pentru pace, cum aş fi putut eu concepe pe Alexandru Marghiloman, *ostatec şi el*, formând un Guvern român la Iaşi?

Cum aş fi putut eu să cred că Kühlmann şi Mackensen, sub autoritatea directă şi efectivă a cărora se afla, ar fi putut să dea drumul omului lui Czernin şi al austriecilor? Dacă un moment mi-ar fi putut trece prin gând o asemenea amoralitate şi absurditate, de urechi l-aş fi adus pe Marghiloman la Iaşi! În naivitatea mea am crezut că şmecherii de pe malurile Cacainei voiau să întrebuinţeze pe sub mână pe şmecherul de la Bucureşti, ca să mai obţie concesiuni de la nemţi. Şi cum în negocierile mele tablasem pe germani împotriva austriecilor, mi-a fost frică că Marghiloman îmi va încurca socotelile, şi am luat asupra mea să-l las la Bucureşti, cu tot apelul Regelui.

Pe când eu neutralizam fără să ştiu eforturile şmecherilor ca să aducă la Iaşi pe succesorul lui Averescu, banda lor organiza la Iaşi o lovitură infamă împotriva generalului. Atmosfera era din cele mai prielnice pentru aţâţarea spiritelor. Lumea, adânc umilită de condiţiile păcii impuse de împrejurări, vedea în plecarea misiunilor străine şi înainte de toate a Misiunii franceze, pecetluirea prăbuşirii noastre. Plecarea misiunilor era nu numai simbolul înfrângerii, ci şi semnalul unei noi orientări politice – aşa credea mulţimea – unei orientări care excludea realizarea visului scump, pentru care oamenii suferiseră şi se jertfiseră. Popularitatea generalului Berthelot şi a Misiunii franceze, care tot timpul războiului fusese foarte relativă, crescuse vertiginos după ultimatum-urile inamicului. În jurul uniformelor franceze, în jurul ofiţerilor francezi se strânseseră toate

voinţele încordate care împotriva evidenţelor nu voiau să abdice de la realizarea României Întregite. Plecarea misiunilor din Iaşi a fost un eveniment cu o repercuţie mai directă asupra opiniei publice decât însăşi semnarea preliminariilor de la Buftea. O lovitură împotriva Guvernului cu prilejul acestei plecări, nu era lucru greu de pus la cale printr-o îndemânatecă exploatare a primului incident venit. Generalul Berthelot, care nu s-a împăcat niciodată cu generalul Averescu, era cu atât mai mulţumit să-i joace un renghi, cu cât, în lipsa lui de simţ politic, îşi închipuia că trântind Ministerul în fiinţă s-ar putea constitui unul care să rupă tratativele de pace şi să reînceapă ostilităţile. Împins de sentimente diferite, dar convergente, generalul Berthelot a dat tot sprijinul său lui Brătianu pentru montarea infamei înscenări, la care a contribuit cât a putut şi blajinul Prezan, bunul prieten al lui Averescu!

După telegrama prin care adusesem la cunoştinţă celor de la Iaşi nesăbuita hotărâre de a supune la o carantină de patru săptămâni misiunile străine, acestea au decis să renunţe la calea prin Austro-Ungaria şi să treacă prin Rusia. Odată cu această schimbare de program au pornit însă şi nemţii spre Odessa, prin sudul Basarabiei, cu trupe încărcate în camioane automobile. Atât a fost de ajuns ca să se dea sfoară în tot Iaşul *că generalul Averescu înţeles cu Mackensen vrea să predea nemţilor misiunile aliate, cu generalul Berthelot, cu eroicul general Berthelot în frunte!* Pentru un mizerabil interes politic, oameni cu răspundere în trecut şi cu influenţă în prezent n-au ezitat să socotească şi să califice de trădător pe singurul general român care înregistrase o desăvârşită victorie în cursul acestui război!

Timp de 48 de ore Iaşul a fost nebun. Manifestaţii pe stradă, cu răniţi, cu sistriţe, cu Prinţesele Elisabeta şi Marioara în bluze de spital şi atârnate de braţul câte unui medic francez – manifestaţii de tot felul de derbedei, de tot felul de mutre suspecte ieşite din „părţile sedentare" din toată Moldova – manifestaţii de copii, de fete, de văduve conduse de mârţoagele protipendadei ce mişunau în jurul Reginei şi-şi primeau inspiraţia direct de la Majestatea Sa. Fetiţele Ştirbei săreau într-un picior pe Lăpuşneanu, îmbrăcate în clovni jumătate în ţărăncuţe, jumătate în sistricuţe; Lalla de Belloy, opulentă matroană îşi plimba osânza ca o gâscă albă şi se dăndăia de pe un picior pe altul blestemând pe valahi; Maruca Cantacuzino, imaculata *pransesa loantenă* nevăzută tot timpul războiului, abandonase o clipă pridvoarele mănăstireşti şi trăgând după dânsa pe Enescu cu o trâmbiţă în gură şi cu unghiile în doliu – se pusese şi ea în fruntea unei coloane de vestale şi se plimba cu curaj între Palatele

Regale, casa Generalului Berthelot şi gară. Vicleimul a fost în toiul lui vineri seara 23 februarie, dar a mai durat şi sâmbătă 24 februarie. Manifestaţiile trebuiau într-adevăr să încadreze şi Consiliul de Coroană ţinut în acea zi, şi plecarea trenurilor cu misiunile străine.

Căci a mai fost un Consiliu de Coroană, al patrulea, în acea sâmbătă. Şi a fost şi ultimul, căci Marghiloman, sprijinit pe autoritatea inamicului, nu s-a lăsat târât de nas de Ştirbei şi de Brătianu. Averescu însă, care nu era decât un general român, a trebuit să înghită şi ruşinea acestui Mare Sfat în care şmecherii n-au făcut decât să-şi bată joc de obrazul unui ostaş fără pată dar şi fără nici o experienţă politică. Toată reprezentaţia a fost lugubră de comică ce era. În realitate lipsa oricărei intenţii rele, chiar din partea nemţilor – nu mai vorbesc de Averescu – era atât de vădită, încât pe când Consiliul de Coroană discuta asupra măsurilor extraordinare de luat, trenurile cu misiunile plecau liniştit şi pe rând. Primul a plecat chiar la ora 10, înainte de deschiderea şedinţei Consiliului! În şedinţă, s-a jucat teatru. Regele a declarat solemn că libera trecere a misiunilor era o afacere de onoare pentru România şi că nu admitea nici un compromis pe această chestiune. Putea cu atât mai uşor să nu-l admită că nu i-l cerea nimeni.

Marele şmecher, Brătianu, a vorbit lung, a reproşat lui Averescu condiţiile de pace semnate, mai rele decât cele anunţate (tocmai el care în precedentele Consilii susţinuse că cu cât pacea va fi mai rea, cu atât va fi mai bine!), după care a întărit şi el declaraţiile Regelui mărturisind cu mâna pe conştiinţă, că dacă condiţii cât de rele de pace mai puteau fi îngăduite în nădejdea că ele vor putea fi schimbate într-o zi – nici o atingere de onoarea ţării nu putea fi tolerată, fiindcă o asemenea pată nu putea fi niciodată ştearsă! Şi a trebuit bietul Averescu să asculte şi să înghită lecţii de morală de la toţi, până şi de la Alecu Constantinescu. Singurii cu haz pare a fi fost Take Ionescu şi Mişu Cantacuzino.

Take Ionescu, cu gândul numai la ce-l durea pe el, a deplorat că misiunile străine renunţaseră la drumul prin Austria. El se gândea numai la plecarea lui, de Rusia nu voia să audă (din cauza bolşevicilor răi şi a submarinelor perfide) şi spera că francezii îi vor croi drumul prin Austria; pe urma lor i se părea lui că va trece mai uşor. Mişu Cantacuzino, el nu ştia decât una: războiul! Dacă nemţii se purtau aşa de prost, nu era decât o soluţie: înlocuirea lui Averescu cu alt general, denunţarea tratativelor şi a armistiţiului şi reluarea ostilităţilor! Simpaticul „Va-t-en-guerre" a vorbit cu căldură, şi a cerut o bere.

Din nefericire, Averescu a fost slab, deplorabil de slab în răspunsul lui. În loc să dea cu piciorul în masă, şi să-i scoată pe toţi pe fereastră, a pledat, s-a disculpat, s-a oferit să ia orice măsură s-ar cere! Faţă de şmecherii civili adunaţi în jurul mesei s-a simţit ca un copil! Dovadă că fiecare meserie trebuie întâi învăţată. Nu şi-a revenit în fire decât în faţa lui Prezan, când vechiul său rival a încercat să ridice şi el laba. Regele încheind şedinţa cu constatarea că toată lumea era de acord (fără să spuie asupra cărui lucru erau de acord, cel puţin şmecherii!), Prezan s-a ridicat şi a cerut instrucţii formale din partea Guvernului, „instrucţiuni" precise şi scrise pentru cazul când ar fi nevoie de măsuri militare, şi a adăugat că cere de zece zile asemenea instrucţiuni fără să le obţie. Atât i-a trebuit lui Averescu ca să-l plesnească: „Sunt şi eu general şi ştiu ce ordine am de dat, cui să le dau şi când să le dau!"

Neobişnuit cu hărţuiala politică, se vede că Averescu a fost mai impresionat decât a vrut să arate de manevrele îndreptate împotriva sa, căci altfel nu mi-ar fi trimis telegrama prin care cerea oprirea camioanelor nemţeşti, deşi ştia bine, el, că trupele trimise de Mackensen nu aveau nici o legătură cu călătoria misiunilor străine. A doua zi însă, îşi recâştigase stăpânirea de sine, şi o recâştigase chiar atât încât nu mi-a spus un cuvânt despre cele petrecute în ajun şi pe care a trebuit să le aflu de la ceilalţi colegi din Cabinet, şi de la prieteni.

Sosit duminică dimineaţa la Iaşi, de la gară m-am dus direct la Preşedinţia Consiliului, fără să-mi dau nici măcar răgazul să mă curăţ şi să mă rad. Pe drum, colonelul Ressel care ieşise înaintea mea la gară, m-a pus în câteva cuvinte în curent cu tragi-comedia misiunilor. Nu-mi venea să cred. Cele întâmplate m-au pus însă pe gânduri, au început chiar să mă încerce oarecare remuşcări, căci în dorinţa de a-mi şti părinţii liberaţi cât mai iute din ghiarele bolşevicilor, ajutasem cât putusem pe nemţi să obţie de la autorităţile noastre concursul indispensabil pentru trecerea prin Basarabia. Mă întrebam dacă cele înscenate de şmecheri erau într-adevăr numai comedie. Omul e influenţabil, şi am intrat şi eu la grijă. Mai ştii? ...Dar totuşi, nu se putea!

Pentru liniştea conştiinţei mele, abia coborât la Preşedinţia Consiliului, m-am grăbit să trimit de urgenţă următoarea telegramă:

„Colonel Mircescu

Buftea

Misiunea franceză plecat astă-noapte prin Rusia. *Intervenţi de urgenţă să nu se stânjenească trecerea ei. Răspundeţi.*

Argetoianu"

De altminteri se împliniseră deja 24 de ore de la plecarea primului tren şi nici un incident de drum nu fusese semnalat. Un asemenea incident n-ar fi putut fi de altminteri provocat decât de membrii misiunilor, în cazul unei întâlniri – nemţii neavând nici cea mai îndepărtată intenţie să provoace conflicte şi încurcături inutile. Mai mult ca să-mi liniştesc conştiinţa am închis prin această ultimă telegramă dosarul ruşinoasei înscenări, şi am intrat la Averescu.

Dacă aş fi fost mai în curent cu starea lucrurilor din Iaşi, dacă aş fi putut prevedea evenimentele care s-au desfăşurat chiar a doua zi, dacă într-un cuvânt aş fi ştiut duminică 4 martie că luni în 5 martie vom fi demisionari, n-aş fi golit poate în faţa lui Averescu tot sacul meu şi nu i-aş fi destăinuit ultima mea conversaţie cu Kühlmann. Dar convins cum eram că nimeni nu ne putea înlocui, a trebuit să-i spun tot, în vederea hotărârilor de luat. Şi aşa s-a săpat în acea zi un abis sufletesc între el şi mine, un abis care a rămas deschis tot timpul celor cinci ani şi mai bine, cât am colaborat unul cu altul.

Averescu cunoştea documentele; l-am pus în curent cu atmosfera şi cu imponderabilele. I-am întins harta lui Mackensen alături de harta lui Czernin. Pe aceasta din urmă o reconstituise la Statul Major, după telegramele noastre, dar nu cunoştea rectificările lui Mackensen. I-am arătat tot profitul ce se putea trage din divergenţele de interese dintre germani şi austrieci şi din antagonismul politic pe care reprezentanţii celor două Imperii nici nu-l mai ascundeau. Încheierea unei păci oneroase care să ne servească de disculpare la semnarea păcii generale nu era incompatibilă cu îndulcirea anumitor clauze, căci ne mai rămâneau destule în spinare. Mi-am încheiat expunerea reproducând aproape cuvânt cu cuvânt conversaţia mea din urmă cu Kühlmann – inclusiv răspunsul meu. Şi atunci s-a întâmplat catastrofa. Mă aşteptam să asculte povestirea mea cu acel surâs special al lui, când asculta propuneri situate în afară de sfera realizărilor. Spre marea mea mirare însă, şi-a încruntat sprâncenele şi mi-a urmărit cuvintele cu o încordată atenţie. Ochii lui aveau aerul să-mi spună: „De ce n-ai început cu asta şi m-ai făcut să-mi pierd timpul cu fleacuri?" După ce am terminat, a stat vreo două minute pe gânduri apoi cu glas răspicat: „Da, propunerea lui Kühlmann e de o capitală importanţă; dacă îţi mai vorbeşte de dânsa, sau îţi cere un răspuns, spune-i să vorbească cu mine". Mi s-a părut că nu pricep bine, deşi sensul cuvintelor lui era clar, şi l-am întrebat: „Cum? d-ta ai vedea posibilitatea unei alianţe cu Germania, unei desfaceri de aliaţii noştri naturali?" — „De ce nu?"

Ce răspuns puteam să-i dau? Hotărât, cu omul ăsta nu era nimic

de făcut. Era nu numai un cap cu desăvârşire apolitic, dar şi un suflet cu totul amoral. Începeam să-l cunosc: lăcomia de putere domina toată fiinţa sa şi îi deforma toate însuşirile. Pentru a se menţine la Guvern era capabil de orice platitudine, de orice învârteală şi chiar de un act de trădare. Stăteam în faţa lui ca un prost. Voiam să evit un act pripit, şi să examinez puţin situaţia, cu capul liniştit, înainte de a face gestul pe care-l simţeam inevitabil. M-am sculat brusc, şi, deşi nu-i raportasem decât jumătate din ce aveam să-i spun, l-am rugat să mă scuze sub pretext că eram foarte obosit de drum. „Vă voi pune în curent mai târziu cu toate propunerile economice şi financiare. Sunt dezastruoase, va trebui însă să le primim, dar nădăjduiesc că nu vom avea niciodată să le aplicăm", au fost ultimele mele cuvinte, şi luându-mi ziua bună, am plecat. Mi se împleticeau picioarele, mi se prăbuşeau toate planurile şi aş fi putut spune şi eu ca Peretta lui La Fontaine:

„Adieu veau, vache, maison"...

Primul meu gând a fost să mă duc direct la Palat, să povestesc Regelui toată afacerea şi să-i remit demisia mea. Dar nu m-am dus. M-am dus acasă, m-am frământat – îmi era scârbă de mine însumi. După cum Averescu era gata să înghită tot, numai să fie prim-ministru – ca să nu facă nimic, de altminteri – îmi dam seama că şi eu eram gata să trec peste multe numai să ajung să pot înfăptui ce voiam. De sus în jos, prin Rege, ştiam bine că nu voi putea ajunge niciodată; poarta Regelui era păzită, şi bine păzită, de Ştirbei. Singura cale ce-mi rămânea deschisă, cea de jos în sus, era stăpânită de Averescu, care, cu toate înscenările puse la cale de şmecheri, cu toate loviturile suferite din partea oligarhiei, cu toate scăderile morale pe care le punea zilnic în evidenţă – continua să fie idolul celor mulţi. M-am pus la masă fără poftă, şi furat de gânduri am trecut din cinci în cinci minute de la un extrem la altul, în căutarea unei soluţii. Nu găseam nici o ieşire.

Abia mă sculasem de la masă şi m-a chemat telefonul. Din celălalt cap al firului, glasul stins al lui Averescu mă informa că un Consiliu de Miniştri fusese convocat la Palat, sub preşedinţia Regelui, pentru ora patru, ca să expun cele petrecute la Buftea şi Bucureşti şi să pun pe Majestatea Sa şi întreg Guvernul în curent cu ultimele şi definitivele condiţii ale păcii. „N-ai nevoie să vorbeşti de conversaţia cu Kühlmann", a fost ultima recomandare a generalului. Conversaţia cu Kühlmann, ei da, aia îl interesa mai presus de orice! Soarta mă punea deci în faţa Regelui, trebuia să iau o hotărâre. După lungi ezitări, enervat, profund nemulţumit de mine, am ajuns la cea mai

proastă din soluții: la hotărârea unei proceduri de amânare. M-am decis să nu spun nimic Regelui, să mai încerc a doua zi dimineața o lămurire cu Averescu pe care poate – slabă nădejde – nu-l înțelesesem bine prima dată. Dacă împotriva tuturor argumentelor și rugăminților mele, ar fi persistat în intenția să se îndrumeze pe calea indicată de Kühlmann, să-l rog să mă descărcineze și de misiunea mea din fruntea delegației păcii și de portofoliul Justiției, lăsându-l pe el să găsească motivul aparent care să justifice îndoita mea demisie.

Liniștit întrucâtva prin hotărârea luată, m-am dus la Palat. Primul cuvânt pe care mi l-a spus Regele a fost: „Ai văzut pe Marghiloman?" și m-a întrebat de ce n-a venit cu mine. Am răspuns că n-am avut timpul să-l previn, că am primit telegrama prea târziu. „Da, da... da" a clănțănit Majestatea Sa, și a deschis ședința. Ședința a fost lungă. Am întins hărțile, am expus cele două teze – cea germană și cea austriacă – cu privire la granițe, la condițiile juridice, la cele economice și la cele financiare. Mi-am rezervat să vorbesc despre chestiunile mai delicate între patru ochi cu Regele, cu atât mai mult cu cât, după cele întâmplate cu Averescu, conversația mea cu dânsul avea toate șansele să se termine cu demisia mea.

Pe drum spre Iași, făcând bilanțul activității mele de cinci zile la Buftea, am fost mulțumit de mine însumi și, date fiind împrejurările tragice în mijlocul cărora am avut să manevrez, socotisem că pozițiile pe care le câștigasem pentru țara noastră îngenunchiată reprezentau un maximum. Nu mă așteptam să fiu încununat cu flori, dar cel puțin să se urmărească cu interes străduințele mele. Averescu primise cu o totală indiferență lămuririle ce i le dădusem, parcă l-ar fi preocupat altceva, pe un plan cu totul altul, pe care s-a abținut însă să mi-l destăinuiască, ca și când s-ar fi ferit să și-l mărturisească sie însăși. N-a trebuit mai puțin decât propunerile lui Kühlmann cu batalionul românesc pe frontul de vest, ca să iasă un moment din cercul ascunselor sale preocupări.

După-amiază, am găsit la Rege și mai puțină curiozitate pentru expunerea mea, care, îndrăznesc să o spun, nu a fost totuși lipsită de interes – dovadă atenția încordată cu care a fost urmărită de ceilalți miniștri. Regele era însă absent, gândul lui rătăcea vizibil, și el, în alte sfere. S-a uitat la harta lui Mackensen ca și cum ar fi avut, el, o a treia în buzunar și mai bună, și de data asta veșnicul său „da, da... da", suna ca un „nu, nu... nu".

A doua zi mi-am dat seama că se gândea la Guvernul Marghiloman și la pacea pe care Benjaminul vrăjmașilor noștri trebuia să i-o aducă pe o tavă de aur. Dar pe când mă munceam să explic în fața lui

tot beneficiul ce se putea trage din antagonismul dintre germani și austrieci, eram ca un prost la o mie de poște de bănuiala unei lovituri pregătite în umbră împotriva Guvernului. El însă, Ferdinand-le-Loyal, era deja în brațele lui Marghiloman și se gândea cum să scape de noi, iar Averescu – după cum mi-a mărturisit-o mai în urmă – începuse să vadă clar în planurile lui. Fără să știm nimic, unii din noi (cei mai mulți) fără să bănuim măcar ceva, ne dam totuși seama că atmosfera Consiliului era grea. Ședința s-a sfârșit fără ca Regele să-și dea părerea asupra negocierilor în curs, fără gestul măcar, de elementară politețe, să-mi mulțumească pentru osteneala ce-mi dădusem și pentru serviciul pe care-l adusesem Țării și Dinastiei, supunându-mă cu umilință semnării unui act, pe care ar fi trebuit să-l iscălească cei ce purtau răspunderea dezastrelor noastre. De obicei, după fiecare Consiliu prezidat de el, Regele chema pe Averescu și se retrăgea cu dânsul în cabinetul său. De astă dată nimic. O strângere de mână fiecăruia, lui Averescu ca și nouă, și bună ziua.

Fiindcă hotărâsem pentru a doua zi dimineața explicația cu generalul, am evitat să mai stau de vorbă cu el în acea seară și, pretextând lucrări întârziate de rezolvat, m-am dus acasă. Nu mă înapoiasem de o jumătate de ceas și iată că Puiu Cartianu (șeful meu de cabinet), copoi de rasă căruia nu-i scăpa nici o știre, vine să-mi spuie că Jancu Mitilineu a fost trimis de Rege să aducă pe Marghiloman, și că acesta trebuia să sosească a doua zi dimineața. „Ei și?" a fost singurul meu răspuns. Cum puteam eu să cred că familia Loyal și banda de șmecheri care nu se mai împăcau cu un general român fiindcă-l considerau prea germanofil erau să se arunce în brațele omului nemților? Și chiar în ipoteza absurdă că ar fi vrut să se dea inamicului cu mâinile și picioarele legate, cum aș fi putut crede un moment că ar fi ales pe agentul austriecilor neputincioși și nu pe a germanilor atotputernici – adică pe Carp, sau pe Lupu Costake? Chestiunea dinastică? Apoi nici la Berlin nu se mai făcea caz mare de ea. Putea cineva să fie atât de naiv să creadă că, dacă germanii ar fi voit cu adevărat să ne schimbe Dinastia în acel moment, s-ar fi împiedicat de austro-ungari? Deși raționamentul meu era impecabil, ne aflam totuși în țara românească, și știam că în țara românească toate se pot – am chemat deci pe Averescu la telefon să văd ce zice și el: „Mi se raportează că Regele a trimis pe Mitilineu la București, să aducă pe Marghiloman, știi ceva?" — „Nu știu nimic". — „Marghiloman sosește mâine dimineață sau la amiază"... — „Ei și?" — „Așa zic și eu".

Am dormit prost, cu gândul tot la explicația pe care trebuia să o

am cu Averescu a doua zi. Toate proiectele mele politice amenințau să se năruie. Perspectiva să le iau toate iar de la început nu mă încânta câtuși de puțin. M-am sculat în ziua de 26 februarie dis-de-dimineață. Se împlinea în acea zi exact o lună de când fuseseră chemați la Guvern și parcă se împliniseră trei, prin câte necazuri trecusem. După ce am expediat afacerile Ministerului cu directorii mei, m-am dus la Președinția Consiliului.

Am găsit pe Averescu enervat și deprimat. Mi-a povestit că chestiunea cu Marghiloman era mai serioasă decât crezuse. Formalitățile pentru călătoria lui Mitilineu până la București și înapoierea lui cu Marghiloman au fost îndeplinite de Marele Cartier, din ordinul Regelui și fără ca el, primul ministru, să fie prevenit. Era aci mai mult decât o jignire – ne aflam în fața unui complot, și el se întreba ce atitudine va trebui să ia. Din informațiile pe care le culesese nu mai încăpea nici o îndoială că Știrbei și Brătianu împingeau la un Minister Marghiloman și că Regele chemase pe acesta din urmă la Iași în vederea unor „sondări politice".

Generalul mi-a declarat categoric că situația trebuia limpezită, și că va vedea pe Rege, în acest scop, la amiază. Pe când vorbea, parcă-mi lua cineva cu mâna o piatră de pe inimă: pe mine mă preocupau în acel moment înainte de toate raporturile mele cu Averescu, pe care propunerile lui Kühlmann cu batalionul amenințau să le desfacă, pe când planurile Regelui cu Marghiloman erau menite să le consolideze. Așadar, ceea ce credeam eu imposibil era totuși posibil, robia noastră ministerială putea lua sfârșit, generalul victorios de la Mărăști putea fi înlocuit, fără fason, prin ostatecul lui Mackensen de la București, care mai era și omul lui Czernin – sluga lui supusă – și disprețuitorul tuturor jertfelor făcute de poporul român în acest nemaipomenit război. În țara neputincioșilor, imposibilul era posibil. Redusă și la mai puțin de jumătate, România rămăsese tot țara lui Hubsch.

Dacă ca român, perspectiva unui Minister Marghiloman mă umplea de rușine și mă scotea din minți, din punctul meu de vedere strict personal ea îmi convenea de minune. Să nu mai văd pe Czernin și pe Kühlmann, și pe turc și pe bulgar! Să nu mai aud în fiecare zi o nouă pretenție de satisfăcut pe seama avuției sau a mândriei noastre naționale! Să nu mai trec dincolo, în teritoriul ocupat și să-mi văd țara prăbușită la picioarele vrăjmașului! Și mai ales să nu mai am să discut cu Averescu, chestiuni asupra cărora nu ne puteam înțelege și care ne-ar fi dus repede la o despărțire. Cu tot disprețul meu pentru omul ocupației, puțin mi-a lipsit să strig: trăiască Marghiloman!

Am remontat pe Averescu cât am putut, sfătuindu-l să fie dârz cu Regele, reamintindu-i că „neamțul știe numai de frică", dar în nădejdea unei rupturi cât mai repezi. Pe cât voiam eu să plecăm de la Guvern, pe atât voia însă Averescu să stea și era oprit rău, fiindcă își da seama că sus zarul căzuse. Pentru mine, în cinci minute s-au schimbat toate. Abia atunci am priceput și ieșirile lui Brătianu în Consiliile de Coroană, și apropierea de Marghiloman prin mine, și câte toate. Înscenarea cu misiunile militare, manifestările „familionului" și coconetului nu fuseseră decât presiuni asupra opiniei publice în vederea răsturnării lui Averescu. Dacă Regele trimisese pe Mitilineu după Marghiloman, e că totul era gata, *e viva la compania!*

Da, se schimbaseră toate. De explicația pentru care venisem nu mai putea fi vorba. Ce bine făcusem că o amânasem! Datoria mea era să stau acum neclintit lângă Averescu, să nu-l las să comită un act de slăbiciune. Nu l-am lăsat din mână până a plecat la Palat, l-am dus chiar până acolo, îmbărbătat cum trebuia. Înainte de a ne despărți m-a însărcinat să convoc Consiliul de Miniștri pentru ora 4, în vederea hotărârilor ce urma să luăm. Am transmis ordinul la Președinție cu o adevărată voluptate.

Audiența generalului n-a fost foarte lungă. La întrebările lui, pentru ce nu era lăsat în pace să ducă la bun sfârșit însărcinarea ce i se dăduse, pentru ce i se îngreuia guvernarea prin tot felul de șicane și de mizerii de amănunt, pentru ce i se arăta atâta lipsă de încredere după ce fusese considerat ca singurul salvator posibil – Regele a răspuns evaziv, îngânând cuvinte, după obiceiul lui, sau insistând pe câte o chestiune fără strânsă legătură cu discuția în curs. La întrebarea lui Averescu pentru ce a trimis după Marghiloman, fără să-i spuie nimic, umilindu-l în fața lui Prezan – Regele s-a uitat în pământ și n-a răspuns nimic. Înghețase aerul între ei. În fine, ca concluzie primul ministru a întrebat: „Sire, nu mai ai încredere în Guvernul meu?" „Ba da, ba da, nu e asta" – a răspuns Regele roșindu-se ca un rac – „dar nu mai e fluid între noi".

Povestindu-ne în Consiliul de Miniștri această scenă, Averescu a adăugat că după impresia lui, Regele era hotărât la un Guvern Marghiloman, și că singurul motiv care l-a împiedicat să provoace imediata demisie a Cabinetului era necunoașterea atitudinii condițiilor omului de la București. După ce ne-a repetat aproape cuvânt cu cuvânt conversația sa cu Regele, Averescu ne-a întrebat cum judecam situația.

Trebuie să aduc acest omagiu colegilor mei, că nu s-a auzit decât o singură vorbă pe buzele fiecăruia: demisia. Toți erau voioși să

plece. Toți se puseseră cu o lună înainte în slujba Țării, plini de râvnă și înarmați de răbdare împotriva greutăților vremurilor – dar nici unul nu înțelegea să facă jocul șmecherilor care duceau pe Rege de nas și să contribuie mai departe la alcătuirea unei simple mase de manevră și de batjocură. Dacă toți colegii mei erau mulțumiți să-și reia libertatea și să scape de răspunderea și de ponosul unei păci odioase, ce să mai spun de mine care-mi luasem cea mai grea parte a sarcinii în spinare?

Averescu s-a declarat de acord cu noi, și demisia a fost hotărâtă. Numai că acordul lui Averescu era mai mult aparent decât real. Vulpoiul șiret era convins că lucrurile nu se vor termina cu demisia lui. Începuse să-și dea seama de rolul pe care-l jucaseră Randa și Czernin în chemarea lui Marghiloman, știa prin mine, prin Mircescu și prin Ressel că Mackensen și Kühlmann îl preferau pe el, și chiar că nu voiau deloc pe Marghiloman, și-și imagina că va putea încă dejuca planul Camarilei, și că până în cele din urmă demisia lui nu va fi primită. Avea el mijloace să torpileze formula Marghiloman, la București[64]. Așa credea cel puțin, șiretul nostru președinte, dar erau alții mai șireți decât dânsul – din fericire. Pentru noi, important era că se hotărâse demisia. Averescu s-a și prezentat cu dânsa la Rege după Consiliu, și Majestatea Sa i-a declarat că va aviza, rugându-l să gireze mai departe afacerile până se va lua o hotărâre. Căci hotărârea depindea de răspunsul lui Marghiloman.

Zilele de luni 26 februarie și de marți 27 februarie au fost zile de mari fierberi la Iași, îndată ce s-a aflat despre sosirea lui Marghiloman și despre demisia Guvernului. Eventualitatea unui Guvern Marghiloman a fost primită cu consternare, ca o inutilă umilire și ca o înjosire și mai mare în fața inamicului. Adversarii Ministerului Averescu se ridicaseră ca atare împotriva noastră fiindcă nu voiseră nici un contact cu inamicul, nici o negociere cu el. Față de un Guvern Marghiloman, toți acești intransigenți au început să regrete însă Guvernul Averescu și să se căiască de opoziția ce-i făcuseră. Așa au fost takiștii, tot așa și foștii filipescani; așa au început să mârâie cercurile ofițerești.

Din punctul de vedere al intereselor superioare naționale Guvernul Marghiloman a fost o mare greșeală nu numai fiindcă ne-a împiedicat să ne prezentăm cu demnitate în fața atotputerniciei cotropitorilor, dar și fiindcă a săpat imediat un abis între români și a dat astfel loc la acele oribile disonanțe morale care s-au produs

[64] Socotea între altele pe Mircescu ca omul său. S-a spus că Mircescu a lucrat pe lângă Mackensen în favoarea lui Marghiloman. Nu cred.

în Parlamentul din 1918, și al căror ecou a ajuns până în Occident, îngreunând în 1919 poziția noastră, în fața Conferinței Păcii. Marghilomaniști erau foarte puțini la Iași și în teritoriul liber, așa încât chemarea lui Marghiloman la putere a determinat o adevărată invazie a Moldovei cu consecințe mult mai grave în împărțirea oamenilor în două tabere decât ar fi fost o invazie a inamicului însuși.

Lumea fierbea și se frământa, Marghiloman, adus de Mitilineu, pertracta și se lăsa greu (convins că de data asta prada nu-i mai putea scăpa), Averescu tot mai spera – iar noi, miniștrii lui, băteam din palme și lăudam numele Domnului fiindcă i se făcuse milă de robii lui. Numai unul singur din vrăjmașii noștri nu dezarma: coconetul. Cu toată perspectiva Guvernului Marghiloman, care numai în struna lor nu putea cânta, cucoanele, înfeudate mai toate Reginei și familionului, continuau să-și înfigă dinții în noi cât puteau. Cu maniere, și fără maniere. Găsesc printre hârtiile mele, următorul răvaș, pe care Simky Lahovari – o femeie inteligentă și o bună prietenă – mi l-a trimis după înapoierea mea la Buftea:

MAISON de S.M. la REINE

„CHER MONSIEUR,[65]

Petite question sentimentale qui submerge (probabil că a vrut să scrie „qui sumage", dar era atât de emoționată!) au milieu de tout cet effondrement.

Sa Majeste la Reine demande si Horez ou Elle a laisse tellement de son coeur, nous reste ou nous est ôté.

Sincerement à vous

Simone Lahovari"

Alături de aceste rânduri înțepate cu „coeur-ul" Reginei rătăcit în Horez, reproduc „un autre son de cloche" în care violența sentimentelor nu e deloc supărătoare fiindcă e bazată pe o deplină sinceritate și pe o totală lipsă de calcul politic. E scrisoarea Elenei general Perticari, născută Davila:

„Mon cher ami,

Je viens d'apprendre le detail des conditions de paix imposée:
Dobrogea,
le Danube,

[65] Simky mă chema pe nume; de data asta îmi trăgea cu „Monsieuf", ca să stabilească distanțele între noi.

les Portes de Fer,
Severin,
Trecătorile Carpaților,
Le desarmement de l'armée,
Le passage des armees allemandes à travers le territoire roumain ponr passer en Russie,
L'expulsion des etrangers,
Le petrole, les bles et les chemins de fer pur 80 ans!

C'est en somme une quasi-capitulation[66] volontaire! Mieux vaut mourir les armes á la main, en protestant! C'est une violation volontaire, une trahison de tout ce qui est honneur et dignite! Ne mettez pas votre nom au bas d'un tel traité!

Ne pouvez vous pas vous reuttir tous, anciens et nouveaux Ministres, sous la presidence d'Averescu pour decider en ce moment, le plus cruel encore que le pays ait jamais eu á traverser? Boire ce calice semble surhumain et nous sommes des hommes! C'est l'opprobre, la decheance et tout est perdu «meme Phoneur»!

Helene"

Scrisoarea a fost scrisă în grabă, cu creionul, fără punctuație și scrisul bietei femei înregistra bătăile inimii sale, ca un aparat seismografic. Ca să fiu complet, pe lângă aceste două mărturii ale sufletului feminin, ar fi trebuit să reproduc și o scrisoare de simple și triviale înjurături. Am primit și de acestea – mai ales de acestea – dar la ce bun? Sunt lucruri trecute demult, să lăsăm uitării tot ce a fost prea urât[67].

[66] Ba „une capitulation" de-a binelea, dar – în gândul nostru – provizorie!

[67] E locul să înregistrez aci că străinii au avut câteodată, în acele momente de mare zăpăceală, o viziune mai clară a evenimentelor. Reproduc o scrisoare primită de la Tavernier, corespondentul ziarului *le Temps*, în ziua de 25 februarie/19 martie (în care m-am înapoiat de la Buftea), scrisoare care, pe lângă lipsa de enervare a autorului ei, mai dovedește că până în ultimul moment al însărcinării mele am tratat în deplină înțelegere și în contact cu aliații noștri. Iată scrisoarea:

„Mon cher Ministre,

Je n'ai pas ete assez heureux pour rencontrer votre Collegue de l'Interieur qui vous remplaçait à la Censure: dans ces conditions je n'ai pas pu à mon grand regret telegraphier. Je vous serais reconnaissant – si vous approuvez mon telegrame – de la faire porter aux Affaires Etrangeres pour eviter tout retard. Si vous le trouviez trop long, vous pourriez peut etre le faire arreter au bas de la deuxiéme page à la fin de l'article de Filipesco. Je vous demanderais alors de bien vouloir signer Tavernier à l'endroit de votre coupure.

Je serais si heureux de vous voir.

Veuiller agréer l'expresion de mes sentiments tout dévoués.

Ed. Tavernier

Pe când românii mă acuzau că am vrut să dau Misiunea franceză pe mâna nemților, iată cum mă tratau francezii! Corespondentul marelui ziar *le Temps* îmi încredința depeșele lui, pe care le-aș fi putut aranja cum aș fi voit!

Vâlva creștea din ceas în ceas în jurul crizei de Guvern. Marghiloman făcea pe râiosul și, după mai multe convorbiri cu Regele, declarase că nu putea da un răspuns definitiv până ce nu-și va consulta prietenii la București. Și în după-amiaza de marți (27 februarie) a și părăsit Iașiul ca să meargă să-i consulte. În realitate n-aveau pe cine să consulte, dar voia să obție de la stăpânu-său Czernin o îmbunătățire sensibilă a condițiilor de pace, îmbunătățire cu care să se prezinte în fața românilor liberi din Moldova, a căror hotărâtă ostilitate o simțea.

În aceeași după-amiază, am ținut și noi ultimul nostru Consiliu de Miniștri. Cred că rar s-au văzut miniștri mai bucuroși și mai veseli să-și depună portofoliile, ca noi. În această ultimă ședință, după un schimb de impresii și de informații culese, am pus un punct la activitatea noastră departamentală, și trebuie să mărturisesc că procedeele Majestății Sale, – cu toată plăcerea pe care o resimțeam toți să ne îndepărtăm de Augusta Sa Persoană – au fost aspru calificate. Mai ales generalul Iancovescu a fost o grădină, în această privință. Am constatat, și mai târziu, că generalii se despart greu de portofoliile ministeriale.

Se vede că fiindcă era general, îi venea și lui Averescu foarte greu să plece. Îl vedeam pe gânduri, și începusem să mă descurc deja, în gândurile lui. Pe când noi ceream încetarea imediată a oricărei activități ministeriale, el s-a opus. „Nu se știe cum se va termina criza și în orice caz Regele ne-a însărcinat să girăm afacerile până la reconstituirea Cabinetului". Începuse și generalul să vorbească limba șmecherilor și să întrebuințeze expresii cu dublu sens. Pe mine unul, încăpățânarea lui Averescu de a se agăța de putere și iluziile sale, mă lăsau rece și nu m-au îngrijorat deloc; știam bine că soarta Guvernului nostru era hotărâtă și bine hotărâtă.

Sub pretext „că trebuia să girăm mai înainte", primul ministru a adus în discuția Consiliului și chestiunea negocierilor de pace. Părerea lui a fost că trebuia să continuăm negocierile mai departe, criza putea să fie lungă, și o întrerupere în tratative să compromită bunătatea de pace! Am răspuns categoric că nu înțeleg să mai continui negocierile, că situația de ministru demisionat îmi ridică orice autoritate pentru a vorbi inamicului, că de vreme ce nu mai eram nimic, înțelegeam înainte de toate să nu mai fiu coadă de topor la Buftea. Averescu ținea însă mortiș să mă duc din nou la București și să discut mai departe cu Kühlmann și cu Czernin. Miniștrii erau mai toți de părerea mea – dar generalul, care urmărea un gând, nu voia să audă nimic. Ca să termin discuția i-am tăiat vorba: „Bine plec,

cum era convenit, mâine seara la Buftea, şi voi continua tratativele". Planul meu era simplu: plecând la Buftea mulţumeam pe Averescu, dar odată ajuns acolo eram bine hotărât să spun d-lor Kühlmann şi Czernin că nu mai aveam calitate să discut cu ei. Şi era pentru mine un prilej să-mi iau ziua bună de la ei, ca un om binecrescut: „adio, şi n-am cuvinte" – vorba romanului. Ne-am despărţit cu toţii mulţumiţi. Mi-am petrecut ziua de miercuri să-mi clasez hârtiile şi să pun în ordine diferitele chestiuni nerezolvate, la Minister. Şi mi-am comandat trenul pentru orele 10 seara, ca să fiu joi, 1 martie, la orele 3 p.m. la Cotroceni, unde dădusem întâlnire lui Kühlmann.

Între orele 5 şi 7 am mai avut o şedinţă cu Averescu în care am mai examinat – pe gratis – răspunsurile de dat reprezentanţilor Puterilor Centrale la diferitele lor propuneri, ce fuseseră examinate şi rezolvate negativ sau pozitiv, în Consiliul de duminică prezidat de Rege cu toată indiferenţa deja semnalată. Generalul m-a rugat să însărcinez pe colonelul Mircescu să obţie de la O.K..M. informaţii precise asupra:

a) Suprafeţei pierdută de armatele Centrale după ofensiva de la Mărăşti şi definitiv rămasă nouă.

b) Suprafeţei pierdută de români – şi rămasă nemţilor după ofensiva de la Mărăşeşti.

c) Pierderilor suferite, oameni şi material, într-una şi cealaltă ofensivă.

De ce-i ardea lui! Ţara pierea şi el să războia cu Grigorescu Eremia pe numărul morţilor şi al tranşeelor cucerite sau pierdute! Ce e mai frumos, e că da acestei însărcinări speciale tot atâta importanţă ca celei de a refuza nemţilor condiţiile puse pentru stăpânirea producţiei noastre de petrol.

În fine, la orele zece fără zece eram instalat în vagonul meu şi gata de plecare. Cinci minute înainte să plece trenul, un automobil în goană opreşte în faţa gării; Zănescu vine să mă cheme la Preşedinţie unde mă aşteaptă Averescu. — „Ce s-a întâmplat?" — „Nu ştiu nimic, ştiu numai că generalul a fost chemat la Rege şi când s-a înapoiat de la Palat, m-a trimis la gară după d-ta". Pe drum am făcut cu Zănescu mai multe ipoteze, dar nu ajungeam să găsesc una satisfăcătoare. Deodată mi s-a oprit sângele în loc: — „Să nu fi primit un categoric refuz din partea lui Marghiloman şi să nu fi chemat pe Averescu să-l roage să rămână în capul Guvernului?" — „O fi, cine ştie" a fost laconicul răspuns al lui Zănescu care-şi pregătea deja evoluţia, prin Iancu Mitilineu, spre Marghiloman. — „În tot cazul, fără mine!" Şi cu această concluzie am ajuns la Preşedinţie, de unde am fost

trimis trei case mai sus pe strada Lascăr Catargiu, la coana Natalița Vlădoianu, unde Averescu plecase să-şi încălzească bătrâneţele la flacăra ochilor Elizei Suţu, în treacăt prin Iaşi. Am găsit pe Averescu într-un fotei, picior peste picior – două scobitori încălţate cu ghete de front şnuruite până la genunchi – senin şi distant, pufuind dintr-o ţigară proastă, strâmbându-se din nas ca să-şi fixeze monoclu în ochi, cu cele două cadâne în jurul său, sorbindu-i cuvintele. Îndată ce am intrat cadânele au trecut alături, şi Averescu a început să-mi povestească, cu pauze, cu priviri duioase spre vârful ţigării, cu gesturi aşezate, cu o indiferenţă afectată parcă ar fi fost vorba de alţii: „M-a chemat Regele... trebuie să te pui în curent... M-a întrebat de ce plecai la Bucureşti... că Guvernul fiind demisionat nu mai aveai calitatea să negociezi... I-am spus că te duci să-ţi iei ziua bună de la Kühlmann şi Czernin, şi că Consiliul de Miniştri hotărâse să întrerupt negocierile până la constituirea noului Minister..."

Eu: „Aşa i-ai spus?"

El: „Apoi n-a hotărât aşa Consiliul de Miniştri?"

Eu: „Dacă a hotărât aşa, de ce m-ai mai chemat de la gară să-mi întârzii plecarea?"

El: „Da, da... păi trebuia să-ţi comunic că a spus Regele... ca să nu fie eroare..."

Eu: „N-ai nici o grijă; n-am aşteptat avizul Regelui şi hotărâsem deja, împotriva altor păreri, să întrerup orice tratative la Buftea şi Bucureşti." Şi luându-mi seara bună, l-am lăsat în seama cadânelor, m-am înapoiat la gară şi am pornit spre front, cu o jumătate de oră întârziere.

Fierbeam; păcătosul, păcătosul! Va să zică omul acesta, omul în care-mi pusesem toată încrederea pentru o acţiune de regenerare, nu era decât un fătarnic şi totodată un neobrăzat. Cum? Nu fusese el acela care, un ceas întreg, se certase cu noi în Consiliu ca să obţină de la mine să plec la Buftea şi să negociez mai departe? Şi două vorbe ale Regelui fuseseră de ajuns ca să uite tot ce spusese? Căci nu era o comedie pe care o juca, între patru ochi n-ar fi avut pentru ce să o joace. Şi cu mincinosul ăsta trebuia eu să plec la drum? Abia ajuns la vagon, şi semnalul de plecare dat, m-am aruncat pe pat şi am început să plâng ca un copil. Nu mai eram stăpân pe nervii mei, supuşi de zece zile la încercări prea dese. M-am gândit toată noaptea, şi dimineaţa eram aproape hotărât să o rup cu generalul după definitiva lichidare a Ministerului nostru.

Am retrecut frontul, mai de dimineaţă ca în precedentele mele călătorii, şi am evitat astfel dejunul lui Morgen la Focşani. O uşoară

colațiune mi-a fost servită în tren – pe la orele 2 am ajuns la Buftea şi de aci m-a luat un automobil şi m-a depus puțin înainte de ora 3 la Cotroceni, unde Kühlmann mă aştepta, singur.

De data asta Kühlmann m-a primit cu rânjetul lui Czernin, în locul obişnuitului său surâs. Era furios. Avea capul omului care pierduse o partidă importantă. Nu pricepea de ce schimbarea de Guvern şi, dacă schimbarea trebuia, de ce Marghiloman? Ca român n-aveam nici un interes să-i dezvălui complotul Czernin – Ferdinand – Ştirbei, căci la urma urmelor era în joc Dinastia şi neamțul se putea răzbuna de Czernin pe capul Regelui nostru, dar mi-am dat seama că-l ghicise. Dacă i-aş mai fi spus că Averescu era accesibil la propunerea cu batalionul pe frontul de vest, cred că l-aş fi înnebunit de-a binelea. Dar convins, pe de o parte, că cearta dintre el şi Czernin s-ar fi spart tot pe spinarea noastră, şi hotărât, pe de alta, să nu ajut în nimic la „replatrajul" Ministerului Averescu, am tăcut chitic, ba chiar am comunicat amicului Kühlmann că, date fiind împrejurările, nu avusesem prilejul să transmit nimănui comunicarea pe care mi-o făcuse. „Vei putea face propuneri lui Marghiloman?", i-am spus cu un surâs. „Lui Marghiloman? – mi-a răspuns el – *il en verra de raides, c'est nous quifaisons la guerre et la paix, pas les Autrichiens!*" Era o temă pe care o auzisem deja, dar pe care îi plăcea să o repete.

Înainte de a ne despărți, m-a rugat – deşi îi declarasem că nu mai aveam calitate să negociez – să cer la Iaşi să nu se trimită la Bucureşti delegații basarabeni care voiau cu tot dinadinsul să vie să se amestece în tratativele păcii. Îi oprisem deja odată din cauza unui protest trimis de Ucraina Puterilor Centrale – dar acum oamenii de la Kiev se agitau mai serios. Kühlmann mi-a explicat că Germania a rămas la punctul ei prim de vedere şi că întreaga Basarabie va fi alipită României, dar tocmai pentru că acest punct era hotărât, trebuiau evitate toate dificultățile de procedură. Dacă Basarabia trimitea delegați la București era de data asta imposibil Puterilor Centrale să evite şi delegații Kievului, şi lucrurile n-ar fi putut decât să se încurce în acest caz.

Biata Basarabie nu avea nici o veleitate să trimită delegați la Bucureşti, fiindcă nu avea încă cunoştință de propria ei existență. Naivul popor de peste Prut căzuse pe mâinile unui soviet de pezevenghi adunați de pe stradă, pe jumătate bolşevizat şi pe jumătate naționalist, care se întrunise la Chişinău sub numele de Sfatul Țării. Doi tineri fără trecut şi fără experiență, Ion Inculeț şi Daniel Ciugureanu, mai deştepți decât ceilalți, îşi atribuiseră depline puteri de guvernământ, cel dintâi ca preşedinte al Sfatului şi al

Republicii Moldoveneşti, cel de al doilea ca preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Am avut deosebita plăcere să iau cel dintâi contact oficial cu aceşti distinşi bărbați de Stat basarabeni. Veniseră amândoi la Iaşi, câteva zile după înscăunarea Ministerului Averescu. Generalul, plictisit şi hărțuit din toate părțile, m-a rugat pe mine să-i primesc. Am stat de vorbă cu ei, şi le-am oferit o masă la Cercul Militar. Din amândoi, mai bună impresie mi-a făcut Ciugureanu, doctor în medicină, şi – după câte se părea – mai hotărât în socotelile lui naționale. Inculeț mi s-a arătat ce era, de la prima întâlnire, o râmă, în neantul căreia un făcător de minuni umflase un stomac şi proiectase o pereche de urechi şi un nas formidabil, un nas menit să miroasă la distanță şi să descurce în tufişul vieții poteca cea bună. Se pretindea docent la universitatea din Petrograd şi purta, ca şi primul său ministru Daniel, o uniformă uzată de prapurcic; sub bluza căcănie şi strânsă la gât năduşeala le ținea loc de rufe şi nădragii negri şi soioşi, dar de tăietură englezească, îşi ascundeau capetele de ruşine în carâmbii unor cizme de lux, probabil şterpelite în numele sfintelor principii ale Revoluției. Şi unul şi altul abia o rupeau pe româneşte, mai ales Inculeț (Ciugureanu tot o mai încropea) şi micile cuvântări prin care au crezut de cuviință să răspundă la închinarea mea, au fost o jale. De atunci au învățat româneşte amândoi, şi au devenit chiar buni români, fiindcă aşa a suflat vântul. Dar atunci, îmi aduc aşa de bine aminte, ce decepție! N-aveau un pic de sentiment românesc; nu o prea spuneau fiindcă le convenea să guverneze (mai bine zis să tripoteze) la Chişinău sub oblăduirea armatei noastre – dar nu s-au putut împiedica să susție cu toată dârzenia independența Republicii Moldoveneşti.

Principalul scop al venirii lor la Iaşi era să obție prin noi de la nemți dreptul de a trimite delegați la București, pentru a negocia pacea paralel cu România. Vădit nu-i interesa nici Basarabia, nici România, ci numai situația lor personală. Ajunseseră flecare în capul bucatelor, fără să-şi prea dea seama cum, şi pentru ei coborâşul ar fi fost mult mai penibil decât urcuşul. Cariera lui Ciugureanu, datorită mai mult norocului, s-a prăbuşit îndată ce acesta l-a abandonat. Inculeț însă, care pe lângă noroc, mai avea o mentalitate de delincvent şi în suflet mocifla tuturor perversităților, a mers departe. Că a ciupit două milioane lei sub Marghiloman[68] ca să voteze în Sfatul Țării alipirea Basarabiei de patria mumă, că s-a dat ca o lichea

[68] Banii i-au fost numărați la „Hotel de Londra", la Chişinău, prin deputații dr. Pilescu şi Andrei Corteanu, a căror declarație o posed.

cu toate partidele ca să fie în continuu ministru sau să încaseze ceva bani pentru oropsita lui provincie[69], că după ce împărţise pe străzile Bucureştilor scârboasa broşură editată de Vintilă Brătianu împotriva Prinţului Carol, a ajuns om de casă şi de încredere la d-na Lupescu – sunt toate lucruri care nu m-au mirat fiindcă i le citisem pe faţă încă de la Iaşi. Pe faţa lui grăsulie ca o burtă şi informă ca un taler de piftie răsturnat. Dar ceea ce m-a mirat şi n-am putut să pricep, e că acest excrement moral, acest nemernic şi incapabil, acest necinstit şi necredincios a izbutit să ajungă stăpânul necontestat şi atotputernic al unui Guvern românesc. Să ne acoperim faţa de ruşine şi să mulţumim Majestaţii Sale Regelui Carol al II-lea care a pus această pată suplimentară în Cronica Ţărilor Noastre.

Amicul Inculeţ m-a cam îndepărtat de amicul Kühlmann. Deşi declarasem plenipotenţiarului german că activitatea mea oficială încetase, i-am făgăduit că voi telegrafia încă o dată la Iaşi în sensul celor dorite de dânsul, socotind că sosirea unei delegaţii ucrainene la Bucureşti ar fi putut avea destul de grave consecinţe. Înapoiat la Buftea am şi telegrafiat lui Averescu, şi am putut astfel să opresc la Iaşi pe Inculeţ şi pe Ciugureanu, foarte zoriţi să vie la Bucureşti, nu ca să trateze pacea cât să obţie din partea Puterilor Centrale recunoaşterea Basarabiei ca Stat independent, ridicând astfel încă o greutate în calea alipirii provinciei de peste Prut cu ţara mamă. După faimoasa masă despre care am vorbit, le tăiasem pofta călătoriei înspre Bucureşti, obiectându-le că Puterile Centrale nu puteau trata cu un Stat pe care nu-l recunoscuseră încă, şi că după cum armata noastră era gata să le asigure liniştea la Chişinău diplomaţia noastră era gata să asigure şi ocrotirea intereselor lor la masa verde de la Buftea. Averescu aprobase răspunsul meu şi primind a doua zi pe suveranul Basarabiei şi pe primul său sfetnic, le-a făcut aceeaşi teorie. Nu ştiu ce s-a întâmplat în lipsa mea de la Iaşi, dar Averescu a sfârşit prin a cade la o a doua vizită a lui Inculeţ şi să admită în principiu periculoasa prezenţă a basarabenilor la Bucureşti. Am fost destul de fericit să împiedic de două ori venirea lor şi să aduc astfel până „in extremis" un ultim şi important serviciu ţării mele.

După lunga mea conversaţie cu Kühlmann, am crezut inutil să mai văd şi pe Czernin; am rugat pe reprezentantul Germaniei să transmită complimentele mele colegului său austriac şi să-l asigure de „regretele" mele (!) că nu puteam continua mai departe negocierile cu dânsul!

[69] Înaintea formării Ministerului Iorga a venit la mine şi mi s-a oferit, gata să lase Partidul Liberal.

Trebuie să înseninez aci că Kühlmann era aproape emoţionat luându-şi rămas bun de la mine; simţea că cârma negocierilor va trece mai mult sau mai puţin în mâinile lui Czernin, că în tot cazul nu va mai putea impune o pace împotriva Austriei şi în favoarea noastră relativă, şi îi părea rău. Se încurcase cu Marilena Bodescu, o actriţă mărunţică, măritată cu autorul dramatic de Hertz, şi începuse să ne iubească pe toţi! Atât ne mai lipsea, să ne omoare şi cu dragostea!

Pe când mă sileam să împac la Bucureşti situaţia mea de fost plenipotenţiar cu interesele superioare ale Ţării, şi nu mă gândeam decât cum să lichidez tot şi să plec mai iute la Iaşi, Monsieur Loyal îşi permitea să mă jignească o dată mai mult însărcinând pe colonelul Mircescu – prin generalul Romniceanu – să comunice lui Marghiloman demersul făcut în ajuns pe lângă Averescu, ca să se ştie bine şi de toţi că nu mai aveam cădere să tratez cu inamicul![70]

Porcăria era prea mare ca să fi fost născocită de gândirea leneşă a Regelui. Probabil – sigur chiar – că îi ceruse Marghiloman să împiedice orice contact între mine şi Kühlmann de frică (săracul, la ce se gândea el!) să nu obţin eu de la nemţi vreo îmbunătăţire a condiţiilor de pace, pe care n-ar mai putea-o obţine el de la austrieci! Pentru un Marghiloman, nu importa ce se obţinea, ci numai cine obţinea! Prin Mircescu aflasem că viitorul prim-ministru lucra toată ziua cu Hranilovici şi se milogea de Czernin să reducă pretenţiile teritoriale. Prezenţa mea la Bucureşti şi întrevederea cu Kühlmann trebuiseră să-l bage în răcori pe bietul Cono Aleco, cum îl numea Poklevski şi cred că dacă ar fi putut, m-ar fi expulzat de la Buftea.

[70] Iată convorbirea la „Hugues", între generalul Romniceanu şi colonelul Mircescu aşa cum mi-a comunicat-o acesta în scris:
— Aci colonelul Mircescu, am onoare a vă saluta, domnule general!
— Bună ziua, ascultă: din înalt ordin al Majestăţii Sale Regelui vă fac următoarea comunicare:
1. Guvernul fiind demisionat, dl. Argetoianu a primit instrucţiuni de a comunica aceasta delegaţilor străini, cerând amânarea deliberărilor, ca nemaiputând lua parte la ele. Aceasta se înţelege din cauză că nu ar mai putea avea nici o răspundere, nici cui să facă cunoscut rezultatele deliberărilor.
2. Fă te rog cunoscută această de mai sus comunicare şi d-lui Marghiloman.
3. Dl. Marghiloman este rugat să răspundă de urgenţă când se înapoiază la Iaşi, situaţia actuală nemaiputând dăinui. Rog răspunde-mi la Palatul Regal personal mie.
4. Marţea trecută am spus locotenentului Slăvescu să te roage a-mi telegrafia ce ştii despre sosirea d-lui Mişu, când vine şi unde s-ar găsi acum. Rog răspunde.
— La ultima chestiune vă răspund imediat, şi ieri am întrebat autorităţile austro-ungare dacă şi pe unde a trecut dl. Mişu graniţa. Mi s-a răspuns că nu se ştie nimic şi nu s-a primit nici un aviz de la autorităţile de frontieră austriece. Vă voi comunica imediat ce voi afla căci întreb mereu la autorităţile austro-ungare. Asemenea nu se ştie nimic de generalul Coandă, care mi se spune la Comandamentul german că ar fi plecat din Kiev acum 6 zile.
— Bine, aştept răspunsul. La revedere. Telegrafiază-mi între orele 6 şi 8 seara

N-am iertat niciodată Regelui Ferdinand ineleganța acestui procedeu de ultimă oră, acestui „coup de pied de l'âne", nici chiar când l-am văzut pe patul morții.

M-aş fi putut înapoia numaidecât la Iaşi dacă n-aş mai fi avut de lămurit o chestiune de care se făcea mare larmă, aducându-mi-se învinuiri plăsmuite, mie şi lui Averescu. Organizarea transportului grupului de români, care dorea să părăsească Moldova şi prin teritoriul ocupat, Ungaria şi Austria să ajungă în Elveția şi în Franța, îmi pricinuise multe plictiseli. De cum am depus jurământul, Take Ionescu nu mi-a dat pace cu plecarea lui. Nu voia să dea ochi cu nemții, dar nu vrea să treacă prin Rusia – am mai spus-o – de frica bolşevicilor răi şi a torpilelor periculoase din Marea Nordului. Îndată ce am sosit la Buftea, am făcut demersurile necesare şi am obținut repede consimțământul de principiu al austro-ungarilor. La un moment s-a complicat chestiunea cu carantina impusă Misiunii franceze, şi de fapt au trecut mai bine de opt zile până să ajungem la precizări practice. Mi s-a cerut, în fine, lista persoanelor care doreau să plece. Am transmis lista alcătuită de Take care continua să aştepte cu cufărul făcut şi cu frica în sân. Lista scrisă de mâna lui Take conținea următoarele nume:

Take Ionescu;
dr. Jean Cantacuzino cu fiul;
dl. N.E.Ghika-Budeşti;
Prințul Şerban Cantacuzino;
dl. D. Plesnilă;
dr. Ed. Romalo, cu fiul şi fiica;
dl. Alex. Jurgea cu d-şoara Madeleine Macri şi o cameristă;
dl. Nicolae Pilat;
dl. I. Crătunescu;
dl. N. Titulescu cu doamna;
dl. Dan Cerkez;
d-na Cicei, născută Sculy;
dl. Georges Mavrodi;
dl. Nenişor;
dl. Constantin Capşa;
dl. Petre Coandă.

Austro-germanii se arătaseră foarte dispuşi, din primul moment, să faciliteze exodul românilor spre Elveția şi Franța, în speranța că vor pleca cât mai mulți din adversarii lor notorii. Se vede însă că lista transmisă de mine le-a părut cam slăbuță, şi într-adevăr afară de Take Ionescu, de dr. Cantacuzino şi de Titulescu nu figura nimeni pe

dânsa, cu vreo suprafață politică. Comandamentul austriac (căci de el depindea tot) ar fi fost în dreptul lui să refuze tranzitul românilor prin teritoriul Monarhiei până la semnarea păcii, şi chiar după aceea, şi să încerce astfel un şantaj indirect – şi inutil – în vederea completării listei de fugari.

Cu totala lor lipsă de tact, Centralii au vrut însă să ne impună adevărate expulzări, şi au încercat să facă şi pe şireții. Printr-o depeşă din 27 februarie, Papiniu comunicase Comandamentului austriac numele persoanelor mai sus enumerate, doritoare să plece în Occident; generalul Hranilovici a răspuns însă printr-o telegramă din 28 februarie (găsită a doua zi de mine la Buftea), prin care declara că „înainte de a solicita consimțământul Autorității Superioare, în speță Ministerul de Externe, pentru tranzitul cerut, ar dori să ştie dacă următoarele persoane sunt dispuse să părăsească Moldova" şi după ce înşira cele 16 nume propuse de noi, punea o virgulă şi continua (ca şi când ar fi fost completarea listei noastre): „Ionel I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, C.I.C. Brătianu, Emil Costinescu senior, Emil Costinescu junior, dr. I. Costinescu, Radu E. Costinescu, Take Ionescu, Victor Ionescu, C. Angelescu (dr), C. Dissescu, Jean Cămărăşescu, Ionaş C. Grădişteanu, Mihai G. Cantacuzino, Grigore N. Filipescu, Barbu Ştefanescu Delavrancea, Gr. Crăiniceanu (gri.), Vasile Lucaci, „Siebenburger Rumäne", Octavian Goga (idem), I. Russu-Abrudeanu (idem), N. Căpităneanu, Pavel Brătăşanu, I. Panaitescu, Rafail (Chef der Sicherheitspolizei), G. Corbescu, dr. Jean Cantacuzino, N.D. Cocea, J. Fermo, Jean G. Duca, Stelian Popescu, C. Gongopol, D. Ionescu-Brăila, Manolescu-Sideri (?), Constantin Mille, George Moruzi, T. Pisani, Pascal Toncescu, Marioara Ventura, C. Xeni, Spiru Eftimiu (?), Victor Antonescu, general Georgescu, prinț George Valentin Bibescu, prinț Barbu Ştirbei, Jean Th. Florescu, maior Angheleanu, Aristide Blank, A.C. Cuza, Nicolae Iorga, Nicolae Berindei, Al. Constantinescu, Hauptmann Herea, Oblt. in der Gendarmerie Receanu (im zivil Ingenieur), Oblt. i.R. der Gendarmerie Oroveanu (Gutsbezitzer), Oblt. i.R. der Gendarmerie Mamulea (Richter), Oblt. i.R. der Gendarmerie Borş (Lehrer), Oblt. i.R. der Gendarmerie Nicolau (im zivil?), Oblt. i.R. der Gendarmerie Botez (im zivil?), Proviantoffizier Oblt. i.R. Ioniţiu (Papierhandler in Bukarest, str. Şelari), Lt. Ionescu Proviantofiizier im Lager Raducaneni, Oblt. Gh. D. Georgescu, im Lager Vadeni".

La un examen cât de superficial se poate constata că o listă de suspecți dinainte alcătuită, a fost adăugată pur şi simplu la lista trimisă

de noi, căci altfel nu s-ar putea explica numele lui Take Ionescu, drului Cantacuzino puse din nou; şi se mai poate constata că lista fusese întocmită de către un personaj secundar care mai era şi un prost. Un personaj secundar, din cei internaţi în lagărele de prizonieri, căci numai aşa se explică prezenţa pe listă a numelor unei serii de ofiţeri din jandarmerie şi aprovizionare din serviciul acelor lagăre – ofiţeri împotriva cărora personajul în chestiune voia să se răzbune. Un prost – căci numai un prost putea să împerecheze pe Nicolae Iorga cu Nicolae Berindei, şi să facă din maiorul Angheleanu şi din papetarul Ioniţiu doi vrăjmaşi periculoşi ai Imperiilor Centrale.

Primind acest neaşteptat răspuns, l-am comunicat la Iaşi spre ştiinţă şi am însărcinat pe colonelul Mircescu să se ducă la Hranilovici şi să-l readucă la simţul realităţilor, informând despre acest demers şi pe Averescu.

La Iaşi s-a făcut însă o vâlvă aproape tot atât de mare ca opt zile înainte cu Misiunea franceză. Averescu şi Argetoianu încercau să predea nemţilor pe patrioţii români! Şi şeau pe ei! Porcăria cu misiunile avusese cel puţin un scop, doborârea Ministerului Averescu – dar acum şmecherii îşi văzuseră visul cu ochii, aveau un Minister Marghiloman, ce mai voiau de la noi?

Aş fi putut să nu mă opresc asupra unor asemenea fleacuri şi să tratez cu cuvenitul dispreţ învinuirile ce mi se aduceau, dar pe de o parte voiam să termin cu cinste o însărcinare pe care mi-o luasem în spinare, iar pe de alta îmi era prea milă de bietul Take ca să-l las pe mâinile lui Marghiloman. Am transmis la Iaşi ciudata telegramă a Comandamentului austriac cu toate explicaţiile şi comentariile necesare şi am rugat pe generalul Hranilovici să treacă pe la mine. Ghicise pentru ce-l chemasem şi s-a prezentat foarte jenat la Buftea. Primele lui cuvinte au fost ca să-mi explice că completarea listei nu se făcuse din iniţiativa lui – primise ordine „de mai sus" şi trebuise să se supună. I-am dat să înţeleagă că de oriunde ar fi pornit ordinele, ele erau absurde fiindcă nimeni nu putea fi expulzat din ţara sa, şi că, dacă era vorba de un şantaj sau de o presiune, mişcarea era ratată căci niciodată un Brătianu sau vreunul din prietenii săi nu s-ar hotărî să plece de dragul lui Take Ionescu şi pentru a permite acestuia să treacă în Franţa. Dimpotrivă. Am atras de asemeni atenţia lui Hranilovici asupra faptului că oricât ar fi pornit ordinele „de mai sus" semnătura lui era pe telegramă şi că pentru un candidat la postul de ministru la Bucureşti toată această afacere era rău venită şi putea să încurce lucrurile. Acest din urmă argument a părut să-l impresioneze îndeosebi, şi mi-a făgăduit că

va aranja el lucrurile „şi că în câteva zile Excelenţa Sa Dl. Take Ionescu va putea să plece liniştit".

Până în cele din urmă chestiunea trenului s-a sfârşit cu bine şi toţi cei câţi au voit să plece au plecat în condiţii confortabile. Pe tot parcursul trenului prin teritoriul ocupat, nemţii goliseră gările, ca nu cumva să se facă vreo manifestaţie „ostilă" ziceau ei, lui Take Ionescu. În realitate, curăţiseră gările mai ales de cei ce ar fi putut simpatiza cu fugarul de la Iaşi, fie şi numai în căutarea unui prilej de manifestare patriotică, căci dintre cei pe care îi ştiau înfeudaţi fie lui Marghiloman, fie lui Carp, fie lui Stere mai lăsau să mai scape câte unul care să strige „Jos Take Ionescu", „Jos călăii neamului" (o formulă care a avut un oarecare succes în primele luni ale domniei lui Marghiloman). Enervat, Take se ascundea în compartimentul lui şi zicea în gândul său, *fereşte-mă Doamne de mai rău*. Acest „mai rău" s-a şi întâmplat, la trecerea trenului prin gara Herkulesfurdo (Băile Herculane), sub forma unei perechi de palme pe care un ungur şovinist le-a aplicat pe obrazul lui Mimi Plesnilă, luat drept Take Ionescu. Singura consecinţă a acestui atentat fără nici o importanţă, dată fiind personalitatea pălmuitului şi împrejurarea că eram în vreme de război (à la guerre comme à la guerre), a fost că nimeni n-a mai coborât pe peronurile gărilor până la graniţa elveţiană. Fără altă plictiseală, coloana evadaţilor valahi a ajuns în perfectă stare la Paris, unde, a salvat ţara şi înfăptuit România Mare. Ce ne-am fi făcut noi într-adevăr dacă n-am fi avut la Paris pe Pavlică Brătăşanu, pe Ghiţă Mironescu, pe Rabinrahat Fagure, pe Pascal Toncescu, pe Mimi Plesnilă – şi mai mare peste toţi pe Take Ionescu însoţit de Titulescu, pe vremurile acelea deja scopit dar încă simplu ţucalist.

Până să nu părăsesc Buftea am primit o ultimă vizită a colonelului Mircescu care a venit să mă pună în curent cu îndeplinirea unei însărcinări confidenţiale care i-o dăduse Averescu în momentul plecării noastre de la Iaşi. Generalul îl însărcinase să vadă pe Mackensen şi să-i obţie concursul, împotriva lui Marghiloman, în soluţionarea crizei de Guvern. Mircescu mi-a povestit că-şi îndeplinise misiunea dar că găsise pe mareşal foarte rezervat. Regreta plecarea lui Averescu, dar nu putea să facă nimic ca să o împiedice şi avea impresia că şi Marele Cartier german – de care singur asculta el – o lăsase mai moale cu problema românească pe care o trecea tot mai mult în sfera de influenţă a Austriei. Prin Mircescu, Averescu ceruse lui Mackensen „puterea"; Mackensen îi trimitea în locul puterii „complimente" – cam acesta era rezultatul misiunii lui Mircescu.

Un amestec de scârbă şi de groază m-a cuprins ascultând

confidențele lui Mircescu; m-am întrebat un moment dacă acesta nu era un mitoman şi dacă nu inventa tot ce povestea. Dar prea părea sincer, şi apoi ce interes ar fi avut să arunce un asemenea oprobiu asupra fostului său şef, la care ținea, după cum s-a dovedit ulterior[71]? Nu, nu putea să mintă; nu uitasem scena cu trimiterea batalionului românesc pe frontul francez şi-mi aduceam aminte de toate imponderabilele care de atâtea ori, în această teribilă lună de guvernare, m-au făcut să mă îndoiesc de Averescu şi de integritatea simțului său moral. Cred că de când există lumea, nici un şef militar n-a ajuns la un asemenea grad de abjecție, să cerşească puterea de la fostul său adversar. Un asemenea gest dovedea mai mult decât imoralitate – dovedea amoralitate. Şi acesta era omul cu care trebuia să pornesc la revizuirea moralității noastre politice!

Până să ajung acolo, am pornit numai de la Buftea şi m-am înapoiat la Iaşi unde am ajuns după o noapte agitată. Confidențele lui Mircescu mă tulburaseră adânc, iar pe de altă parte evenimentele mă împingeau de la spate şi sosise momentul să iau o hotărâre definitivă. Cu sau fără Averescu, aşa se punea chestiunea în simplicitatea ei, şi răspunsul trebuia dat repede şi fără reticențe.

[71] Devenit general, Mircescu a fost ministru de război în Guvernul Averescu din 1926.

Examen de conştiință • Sub Guvernul Marghiloman • Prezența lui la cârma țării provoacă un reviriment în favoarea lui Brătianu şi a liberalilor • Revirimentul a fost provocat mai ales de darea Guvernului Brătianu în judecată după cum arestarea lui Constantinescu Porcu a făcut dintr-un pungaş o mironosiță • Remit lui Marghiloman şi lui C.C. Arion dosarele negocierilor mele de la Buftea • Neruşinarea Guvernului Marghiloman • Marghiloman şi Unirea Basarabiei • Sfatul Țării.

Scurtul Minister Averescu a fost o mare şcoală politică pentru mine, o şcoală ale cărei învățăminte au înrâurit adânc întreaga mea carieră politică de după război. Împrejurările mi-au permis în acea lună de zile, să ridic pe de o parte perdeaua lăsată peste mediocritatea celor care îndrumau politica noastră iar pe de alta să pătrund până în adâncul sufletului omul alături de care fusesem sortit să pornesc la realizarea cuceririlor interne, să-i cântăresc slăbiciunile, să-i drămuiesc inteligența şi puterea de înfăptuire şi să-mi adaptez astfel nădejdea realizărilor viitoare la măsura celor constatate.

Părăsind Guvernul, îmi făceam întrucâtva efectul unui câine aruncat în apă fără voia lui, şi care, ieşit la liman, se zbârleşte, se scutură şi nu pricepe pentru ce e ud. Şi cum nu fusesem aruncat în apă ci în curată mocirlă, m-am zbârlit, m-am scuturat şi m-am mirat cu atât mai mult. După ce m-am curățit şi m-am desmeticit puțin, după ce am ieşit din buimăceala evenimentelor în care fusesem vârât fără voia mea – m-am gândit că fără această neaşteptată întâmplare n-aş fi văzut de atât de aproape, în toată goliciunea lor, aşa cum i-a făcut Dumnezeu, fără broboade şi fără sulemeneală, pe iluştrii conducători ai țării mele – şi am sfârşit prin a mulțumi soartei care mă îmbrâncise şi pe mine în groapa cu mocirlă. Acolo, şi numai acolo se puteau întâlni şi cunoaşte toate. Şi urâte, şi scârboase mai erau...

Ce mă îngrozise mai mult fusese formidabilul egoism, totala lipsă de altruism, completa subordonare a intereselor obşteşti intereselor individuale de care dădeau dovadă îndrumătorii politicii româneşti în cele mai grele vremuri ale neamului: Regele Ferdinand[72], Ionel

[72] Simplă mască în dosul căreia se agita Barbu Ştirbei.

Brătianu, Take Ionescu şi generalul Averescu. În această lungă criză – căci din prima până în ultima ei zi, guvernarea noastră nu fusese decât o criză – am putut să prețuiesc la justa valoare şi îngustimea lor intelectuală şi insuficiența lor morală şi extraordinara lor dibăcie de a-şi acoperi slăbiciunile cu minciuni.

Capitolul pe care-l încheiasem odată cu plecarea mea de la Buftea fusese plin de amărăciuni. Mă înapoiam acasă istovit, nu atât fiziceşte, cât otrăvit sufleteşte. Pe drum, între Buftea şi Iaşi, am căutat în zadar să pun puțină ordine în haosul noțiunilor şi impresiilor în care mă zbăteam fără să pot găsi un fir care să mă ducă mai departe. Un singur lucru era limpede în mintea mea, anume că nimic nu era limpede. Am sosit la Iaşi cu creierul golit, şi m-am aruncat în baie să-mi înec păcatele şi supărările. Câteva zile n-am vrut să aud de nimic. Ştiam că un nou capitol se deschidea în cartea vieții mele, dar mai ştiam acum că împrejurările sunt mai tari decât omul, care poate să le folosească dar nu să le croiască după pofta lui.

După toate câte le văzusem şi le întâlnisem în cale îmi pierise orice vlagă şi entuziastul care se aruncase orbeşte în luptă cu un an înainte făcuse loc unui om dezamăgit şi cumpănit. Din acel moment înainte am încetat să mă mai reped înaintea evenimentelor şi am aşteptat să vie ele să mă ispitească; cu alte cuvinte am devenit şi eu un om politic ca toți ceilalți. Ar fi fost şi greu să alerg după fluturi, mână în mână cu Averescu – şi dacă nu i-aş fi dat mâna lui, cui aş fi dat-o?

Ministerul Marghiloman s-a constituit în fine, aproape în întregime cu ostateci de la Bucureşti – Meissner şi Mişu Seulescu recrutați la Iaşi, nu erau într-adevăr decât simpli figuranți. Mişu Seulescu şi-a primit recompensa „laşajului" săvârşit cu o lună înainte față de Averescu şi de mine şi i s-a încredințat Ministerul de Finanțe într-o țară fără finanțe. Simpatia ce mă lega de Mişu Seulescu a fost mai tare decât ineleganța unui gest nechibzuit şi care nu m-a supărat deloc: văzusem eu altele, şi de curând. În politică, Mişu Seulescu avea un cusur: nu făcea decât ce-i spunea Ştirbei să facă, şi Ştirbei îi spusese să facă aşa. De altminteri, Ştirbei care l-a încurcat în martie l-a descurcat în iulie autorizându-l să iasă din Minister când Marghiloman, pornit împotriva liberalilor a vrut să dea peste cap Banca Națională. Vremelnica lui trecere prin Cabinetul Ruşinii Naționale n-a tulburat câtuşi de puțin prietenia noastră bazată pe temelii mai solide decât cele politice. De data asta a simțit însă şi el că-l păcălise „Prințul" şi după război a devenit mai circumspect față de sugestiile castelanului de la Buftea, cel puțin în politică.

Intrarea lui Mişu Seulescu în Ministerul lui Marghiloman nu

m-a surprins, nici nu m-a mirat, o ştiam din ziua în care aflasem manevrele lui Ştirbei în scopul înlocuirii noastre prin omul lui Czernin, căci nu uitasem datorită căror intrigi generalul Averescu rămăsese în ultimul moment fără titular la Finanțe. Dar ceea ce m-a mirat şi m-a surprins a fost nerușinata piruetă, executată de Iancu Mitilineu care îndurase suferințele noastre, care mâncase din pâinea noastră sufletească, care se lepădase de Satana, care împărtăşise toate nădejdile noastre, care fusese în fine întrebuințat de ultimele Guverne românești ca om de încredere – şi care nu intrase, el, ca simplu figurant în oribila combinație ci ca „piesă de rezistență" aşezată întâi la Ministerul de Interne ca secretar general[73] şi apoi la Justiție ca şef de departament.

Îmi aduc aminte că, solicitat de nu mai ştiu ce prieten, am fost să-l rog ceva la Ministerul de Interne şi l-am găsit – erau câteva săptămâni după întronarea lui Marghiloman – exuberant, preponderent, vesel şi încântat parcă singurul său vis fusese să şteargă cizmele lui Czernin. „Dragă Argetoianu – au fost primele lui cuvinte – şapte ani are să stea Marghiloman la putere!" Puterea, putoarea de putere, îi hipnotiza pe toți! Oricum, ori pe ce cale, de la oricine, cu oricine, numai putere – cât de redusă să fie! Cuprins de scârbă şi fără să-mi dau seama că mă transformam în profet, i-am răspuns: „Şapte luni, nu şapte ani, dragă Mitilineu!". Exact şapte luni mai târziu, s-a întâmplat ca eu să fiu acela care i-am adus neplăcuta veste că nu mai era ministru! Nu e mai puțin adevărat că în momentul în care formulasem profeția nu eram atât de sigur de mine şi că aş fi preferat ca „notre camarade et ami", după formula consacrată la Montmartre într-o aventură pe care ar fi condamnat-o cu severitate o lună mai devreme.

Dacă intrarea lui Mitilineu în Guvernul Marghiloman ne-a mâhnit pe toți şi a deziluzionat pe cei care mai aveau iluzii asupra lui – între alții Robert de Flers şi pe prietenii lui – intrarea lui Garoflid, la început ca simplu secretar general al Ministerului Agriculturii, ne-a mâhnit şi ea desigur, dar nu ne-a făcut să pierdem încă încrederea pe care cei câțiva care-l cunoşteam o pusesem întrânsul. Ştiam bine că adeziunea lui nu era dictată de nici un interes mărunt sau de vreun calcul personal, ci impusă de o sinceră şi adâncă convingere, oricât de absurdă şi de antipatică ar fi fost ea, aceea că propăşirea şi fericirea României nu s-ar putea realiza decât alături de Germania. Garoflid nu s-a legat de Guvernul Marghiloman nici din lăcomie, nici din lichelism ci numai pentru mulțumirea de a se afla cu un

[73] În realitate ca ministru, căci titularul departamentului, Al. Marghiloman, se mărginea la răspunderile sale de prim-ministru.

steguleț nemțesc în mână. Sinceritatea convingerilor sale i-a servit de circumstanțe atenuante mai târziu și ne-a permis, lui Averescu și mie, să-l reabilităm în 1920 și să-i încredințăm aplicarea reformei agrare.

Guvernul Marghiloman a fost ceva fără pereche și fără precedent în Istorie. Constituit în teritoriu ocupat, cu voia și cu concursul inamicului, și compus din necredincioșii cauzei noastre, a fost totuși primit ca Guvern legitim și „național" dincoace de front în partea țării rămasă liberă și independentă. După ce a sărutat cizma lui Mackensen la București și a primit investirea reprezentanților Puterilor Centrale, Marghiloman a venit la Iași și a depus jurământ și în fața Regelui României. Ferdinand de Hohenzollem nu s-a îmbrăcat în acea zi în uniforma sa de ofițer prusac, numai fiindcă o lăsase la Cotroceni. Majestatea Sa s-a mulțumit să se arate în balconul lui Cuza-Vodă de pe Lăpușneanu, la brat cu Constantin Stere, proaspăt decorat cu placa „Stelei României" ca răsplată pentru justețea vederilor sale politice din anii 1914-1916, sau poate pentru campania defetistă din 1917, în ziarul *Lumina*, împrăștiat cu atâta dibăcie de trupele nemțești în tranșeele noastre.

Pacea nefiind încă încheiată, totul rămăsese în starea în care se aflase înainte de „venirea" lui Marghiloman. Frontul rămăsese front și nu putea fi trecut decât în baza unui „Ausweis" (certificat de identitate, permis de circulație) eliberat de autoritățile ocupației militare germane din București pentru trecerile din Muntenia în Moldova, singure autorizate la început, sau de reprezentanții acestor autorități la Iași după ce circulația în sens invers fusese îngăduită câtorva privilegiați.

Domnul Marghiloman și colegii săi guvernau în Moldova în numele Regelui Ferdinand iar în București în al lui Tülff von Tscheppe, guvernatorul Capitalei sau în al lui Mackensen, stăpânul tuturor. Nemții, care numiseră români[74] la principalele departamente, nu s-au opus la înlocuirea lor prin echipa lui Marghiloman, pe care au lăsat-o să administreze, dar nu în numele Regelui, deși fusese numită de Rege! S-a spus că această stare de fapt fără bază formală de drept a fost impusă de circumstanțe, care, se știe că sunt mai puternice ca oamenii. N-aș avea decât un singur lucru de adăugat: e că circumstanțele impun soluțiile lor hibride mai ales proștilor și lașilor. Pentru satisfacerea „împrejurărilor" și necesităților corciturii lui de Guvern, Marghiloman a numit un al doilea rând de secretari

[74] Pe Lupu Costake la Ministerul de Interne, pe D. Nenițescu la Finanțe, pe Gr. Antipa la Agricultură, pe nenorocitul de Virgil Arion la Instrucție etc.

generali[75] la București, așa încât administrația Munteniei, adică a teritoriilor ocupate se făcea bașca de a Moldovei, care singură mai reprezenta Statul român în plenitudinea drepturilor sale.

E interesant de semnalat, și urmașii noștri trebuie să știe, că deși Marghiloman și miniștrii săi nu se bucurau de plenitudinea drepturilor lor decât pe teritoriul Moldovei, au avut, tot timpul cât au guvernat, oroare de Iași și nu s-au simțit la ei acasă decât la București, sub protecția lui Mackensen. E drept că la Iași fuseseră primiți fără flori, cum și meritau. Fără încredere în oamenii din Moldova pentru îndeplinirea „patrioticei lor misiuni", asaltați pe de altă parte de toți nemâncații din București deveniți subit partizani înfocați, Marghiloman și miniștrii săi au lăsat, au încurajat chiar, o droaie de oameni din teritoriul ocupat să se năpustească asupra Iașului, mai ales după alegerea Camerelor.

A fost o adevărată invazie pe care am resimțit-o aproape ca o ocupație inamică. Odată cu dânsa au dispărut într-adevăr toate uniformele franceze și engleze pe care ne obișnuisem să le vedem amestecate cu ale noastre și au fost înlocuite după câtva timp prin cele câteva siluete șterse și antipatice ale Misiunii germane autorizate să se instaleze alături de Marele nostru Cartier, spre rușinea noastră. Toată putorimea boșofilă de pe vremea Neutralității, cei gălăgioși ca și cei sfioși, venea să ne calce în picioare și să-și bată joc de perimatele noastre avânturi; toți umiliții celor 18 luni de ocupație nemțească alergau să se răzbune și să umilească la rândul lor, sau cel puțin să încerce. Așa credeau ei toți, și purtarea lor a fost de necrezut. Pe Lăpușneanu sau aiurea, ne întâlneau oameni pe care-i cunoscusem foarte bine și nu ne salutau. Unii, mai delicați, întorceau capul să nu ne vadă. Devenisem acum noi trădătorii neamului! Îmi aduc aminte de un sinistru dobitoc, de colonelul Magheru, frate cu Adrian și Titu Magheru[76], de colonelul Magheru pe care-l cunoscusem de când eram copii și pe care Marghiloman îl alesese senator: s-a uitat în ochii mei și n-a răspuns la salutul pe care i l-am adresat. Mai târziu după ce s-au întors iar lucrurile cum trebuia, s-au împăcat bineînțeles din nou toți patrioții cu mine; unul singur a continuat să nu mă salute și 20 de ani după război – a fost dobitocul în chestiune.

Ce ne-a îndârjit și mai mult împotriva spurcaților de peste Milcov, în afară de ifosele lor de „genies meconnus", a fost presa lor, au fost jurnalele lor din București, *Steagul Guvernului*, *Lumina* lui Stere, *Gazeta Bucureștiului* și *Bukarester Tageblatt* scoase de oamenii

[75] Creând astfel precedentul mai multor secretari generali, de care s-a abuzat mai târziu.
[76] Unul din magistralii care s-au purtat mai bine în București, pe vremea ocupației.

Komandanturei, care ne pălmuiau zilnic şi cărora nu puteam răspunde prin fiţuicile noastre fiindcă nu ne lăsa cenzura. Blestematele foi ne picau otravă în suflet şi ne amărau grozav viaţa. Când le vedeam, ne mai muşca şi şarpele invidiei şi ne mai ridicam împotriva vânduţilor de necaz că nu puteam scoate şi noi gazete tot atât de arătoase din punct de vedere tehnic. Parcă văd şi acum dimineaţa pe Lăpuşneanu sau în faţa Copoului lângă Şaraga, sau în atâtea alte locuri foile sosite de la Bucureşti aşezate în teancuri pe trotuar, cu un pietroi deasupra fiecărui teanc să nu-l ia vântul şi cu un ţigănuş lângă ele, să ia paralele. Le cumpăram în fiecare zi să-mi mai fac o litră de venin şi să admir cele patru pagini corect şi frumos tipărite pe o excelentă hârtie albă, pe când ziarele din Iaşi, penibil trase „la plană" cu mâna şi pe o singură foaie, imprimate cu o cerneală ca vai de ea, pe o hârtie gălbuie şi infamă, mutilate de cenzură, aproape nu puteau fi citite. Dar aşa cum erau, în bietele noastre foi de pribegi era suflet – ceea ce lipsea din cele de la Bucureşti – şi presa naţională din Iaşi, cu mizeria ei tehnică, a putut desfăşura în cursul verii 1918 o campanie de răscolire a opiniei publice contra căreia cearşafurile boşofile şi frumos tipărite au rămas neputincioase. Revin mai departe asupra activităţii mele gazetăreşti inaugurată odată cu întemeierea ziarului *Îndreptarea* şi neîntreruptă până la plecarea noastră din Iaşi, după armistiţiul general.

Guvernul Marghiloman va rămâne ca o pată ruşinoasă în Istorie, atât de ruşinoasă încât nici un istoric nu va îndrăzni să lămurească generaţiile viitoare asupra obârşiei lui. Capitularea Regelui Ferdinand înaintea lui Czernin a fost o umilire inutilă la care l-au împins sfetnicii săi: Ştirbei, ca să reabiliteze pe Marghiloman, omul lui de schimb în interimatele pe care liberalii le conduceau din când în când altora; Brătianu, ca să-şi deschidă o cale de apropiere spre inamic în vederea unei victorii germane pe care începuse să nu o mai creadă imposibilă; şi amândoi împreună, ca să curețe pe Averescu, pe care nu-l puteau suferi şi de a cărui popularitate se temeau, şi unul şi altul. Dar în afara de ruşinoasa sa obârşie, în afară de faptul că constituirea lui a fost o mare greşeală politică de ordin extern fiindcă ne-a alienat simpatiile franceze şi de ordin intern fiindcă a învrăjbit pe români între ei[77]. Guvernul Marghiloman a fost o adevărată nenorocire pentru noi toţi care ne ridicasem împotriva regimului politic ce ne dusese la dezastrele din timpul războiului şi care începusem mobilizarea conştiinţelor împotriva putregaiului moral ce se întinsese peste

[77] După cum prevăzusem că va fi, de îndată ce s-a pus chestiunea unui Guvern Marghiloman.

toată ţara. Lupta noastră fusese îndreptată împotriva Partidului şi Guvernului liberal, partid şi Guvern esenţialmente reprezentativi ai unui regim pe care oprobriul general îl osândise să dispară. Partidul, Guvernul şi regimul se rezumau însă în persoana lui Ionel Brătianu pe care nici incontestabilul merit de a fi îndrumat ţara în războiul mondial de partea cea bună nu-l putuse scăpa de prăbuşirea morală provocată de partid. Guvernul Marghiloman mutând prin prezenţa lui preocupările politice pe un alt plan, a reabilitat pe Brătianu şi pe colaboratorii săi, care dibaci cum erau au ştiut să folosească pe planul intern şi al partidului simpatiile pe care le câştigau pe planul extern cu atât mai uşor cu cât Marghiloman exaspera mai mult opinia publică prin actele sale de scârboasă slugărnicie şi de inutilă şi odioasă solidarizare cu nemţii, pe care toţi cei ce simţeau româneşte nu încetaseră un moment să-i considere ca vrăjmaşii ţării.

La această reacţie naturală în favoarea liberalilor şi a lui Brătianu provocată prin simpla întronare a lui Marghiloman şi a politicii sale s-a adăugat şi enorma greşeală a dării în judecată a Guvernului „prezidat de omul nefast care băgase ţara în război" cum scriau foile Guvernului şi cele în solda nemţilor. Greşeală atât de grosolană, încât, oricât ar fi fost de orbit Marghiloman de aparenţele atotputerniciei sale, nu se poate explica decât printr-un ordin expres primit din partea Komandanturei de la Bucureşti, tot atât de setoasă să se răzbune împotriva „trădării" lui Brătianu cât a fost de grăbită să recompenseze pe a lui Sturdza.

Brătianu şi Guvernul lui meritau să fie daţi în judecată pentru uşuratica lipsă de pregătire cu care s-a intrat în război, pentru neruşinatele potlogării pe care unii miniştri şi partizanii lor le comiseseră înaintea şi în timpul războiului; Brătianu şi Guvernul lui meritau să fie aspru osândiţi pentru sutele de mii de oameni morţi de frig, de foame şi de boală fără nici un folos pentru scopul urmărit, dar Brătianu şi Guvernul lui nu puteau fi daţi în judecată şi cu atât mai puţin osândiţi de prepuşii inamicului şi de slugile Komandanturelor nemţeşti. Prin simplul fapt al dării în judecată, Marghiloman a adus apa la moara lui Brătianu; prin stupidele greşeli de procedură pe care le-a mai comis, i-a mai adus şi măciniş din belşug.

Neiertată greşeală, să fi lăsat toată presa lui să scrie că darea în judecată era mai ales îndreptată împotriva omului care a ruinat ţara băgând-o în război, fără să se distingă între „modalitate" şi „principiu", ba insistându-se chiar mai mult asupra „principiului" decât asupra „modalităţilor"; neiertată greşeală să fi lăsat comisia parlamentară compusă din oameni fără nici o vază să încheie un raport în doi

peri din care „penalul" era copleşit de „politicul"; neiertată greşeală să fi ales ca raportor general pe N. Mitescu, gheşeftar şi îmbogăţit liberal până în ajunul războiului, transfug şi trădător disprețuit şi de vechii şi de noii lui tovarăşi[78]; neiertată greşeală, mai ales, să fi arestat pe Alecu Constantinescu ca să înşeli lumea asupra mobilului unei acțiuni pe care fiecare om o ştia îndreptată nu împotriva potlogăriilor ci împotriva celor care semnaseră declarația de război. Rezultatul acestei din urmă greşeli a fost că un gheşeftar ordinar, un profitor al războiului, a fost transformat în țap ispăşitor al celei mai populare politici, că Porcul a devenit iarăşi conul Alecu, că ministrul Finanței, şi noi toți care am fi fost gata să-l spânzurăm pentru porcăriile lui, i-am depus o cartă la puşcăria din strada Păcurari – şi că omul care intrase în gaură de şarpe cu câteva luni înainte a îndrăznit să se înscrie la intrarea sa în penitenciar ca „fost şi viitor ministru"! Oricât l-ar fi ajutat Brătianu pe Marghiloman să urce treptele puterii, Marghiloman l-a răsplătit cu vârf şi îndesat, şi în cele din urmă tot Brătianu a rămas datornicul!

Îndată după constituirea noului Guvern, Marghiloman şi Costică Arion au cerut să mă vadă ca să-i pun în curent cu ce negociasem la Buftea şi să le remit actele pe care le-aş fi avut. Mi-au trimis vorbă că voiau să vie la mine acasă; i-am primit „comme si de rien n'etait", cu politeță dar fără cordialitate. Au venit împreună. Marghiloman dichisit şi impecabil într-un complet-veston bleu-marine (m-am ruşinat de bietele mele haine hârşite şi „întoarse"!), ghetrat, mănuşat şi parfumat. Strălucea şi răbufnea de fericire. În locul mutrei închise şi posomorâte de la Bucureşti, una deschisă ca o varză desfăcută. Un zâmbet supărător prin continuitatea şi bunătatea lui descoperea o gură îmbătrânită şi acrită iar dintre buzele sale subțiri şi incolore vorbele se rostogoleau, se încălecau, se completau, se rectificau într-o logoree fără rost, dat fiind omul de obicei atât de cumpănit şi date fiind mai ales împrejurările atât de puțin prielnice expansiunilor de orice fel. Pe cât eram noi toți de abătuți, pe atât se arăta el de vesel; îşi văzuse cel puțin visul lui împlinit – ajunsese în fine prim-ministru! Că țara era ciopârțită, că năzuințele noastre se năruiseră, că-i poruncea vrăjmaşul şi îi da cu pumnul în masă, că-l înjurau toți câți mai aveau un pic de mândrie în suflet, puțin îi păsa – toate erau floare la ureche, simple contingențe fără valoare ce nu depăşeau în importanță fapte diverse ca spre pildă dezertarea lui Theopile, stilatul *maître d'hotel* de la Paris sau neputința de a-şi mai spăla rufele la

[78] Iată unul care nu s-a mai putut reabilita după război. A sfârşit prin a se muta în Franța(!) (nevastă-sa era o franțuzoaică de nimic) şi a murit acolo uitat de toată lumea.

Londra. Important era un singur lucru, că ajunsese el prim-ministru, restul se aranja de la sine.

Cu totul altul mi s-a înfățişat C.C. Arion. Galben-verde, slăbit, puțin încovoiat – suferința era întipărită pe fața lui. N-am putut să-mi dau seama pe loc dacă era boala care-l mistuia, sau rolul pe care era chemat să-l joace. Probabil şi una şi alta. Se uita lung la mine şi cu lacrimile în ochi: „Argetoianu dragă, unde am ajuns! Prin ce clipe mă sileşte soarta să trec!" „Clipe grele, într-adevăr – i-am răspuns eu – dar trecătoare. Toate se vor sfârşi cu bine dacă veți şti să rezistați nemților şi nu vă veți da pe mâna lor!" La aceste cuvinte, Marghiloman şi-a împreunat palmele ca într-un gest de invocare a Divinității, a dat din cap cu milă şi uitându-se la mine: „Bine dragă Argetoianu, cum poate cineva să fie aşa de greşit informat şi să mai creadă că Germania poate fi învinsă?" La aceste cuvinte a răspuns Arion şi pentru mine: „Ba să dea Dumnezeu aşa să fie!" Am explicat apoi interlocutorilor mei, spre mirarea amândurora şi spre consternarea lui Marghiloman, că noi urmărisem o pace cât de rea ca să putem dovedi mai târziu că ne fusese impusă şi, fără să le pomenesc de propunerile lui Kühlmann şi Mackensen şi de harta acestuia, le-am remis documentele oficiale rămase în păstrarea mea. Înainte să mă părăsească le-am împărtăşit nădejdea, siguranța chiar, că vor continua negocierile în spiritul nostru: „De vreme ce v-ați dat pe mâna austriecilor nu mă îndoiesc că condițiile de pace vor fi şi mai rele decât le întrevedeam noi. Dvs. aveți un mare noroc: e că şi-au ridicat germanii mâna protectoare de pe umerii dvs.!" Erau aşa de departe de mentalitatea noastră – Marghiloman mai ales – încât am citit în ochii lor îndoiala asupra stării mele mintale!

A fost primul şi ultimul contact pe care l-am avut cu Guvernul Marghiloman. În afară de Mitilineu care mai circula printre noi, şi chiar cu ostentație – n-am mai avut raporturi cu nici unul din miniştri, până la căderea lor, zi fericită. Această lipsă de raporturi cu Guvernul şi cu reprezentanții lui nu m-a scutit însă de o polemică pe care a provocat-o Marghiloman prin presă, îndată după înscăunarea lui şi pe care javrele salariate de dânsul au întreținut-o prin foile regimului până după semnarea păcii de la Bucureşti. Ar fi fost aşa de simplu ca noul Guvern să semneze în tăcere şi cu demnitate condițiile impuse de învingătorii unui război în care răspunderea sa fusese nulă împotriva declarării căruia şeful lui se declarase chiar ritos. Nimeni nu s-ar fi gândit să pună în sarcina d-lui Marghiloman şi consorți dureroasele clauze pe care inamicul le dicta, cu călcâiul pe grumazul nostru. Dar să ceri tăcere unui regim de tip fanariot,

impus cu firman, şi încă un firman semnat de vrăjmaşul nostru de moarte, era poate şi mai greu decât să-i ceri demnitate după ce se umilise înaintea tuturor epistaţilor Komandanturei din Bucureşti. Dl. Marghiloman nu se putea mulţumi cu rolul şters al unui simplu împuternicit cu semnătura; îi trebuia un succes, şi a căutat să-l pună la cale pe spinarea noastră, a lui Averescu şi a mea.

Cu toată scârba de a mă răfui cu asemenea oameni şi asupra unor chestiuni de care erau legate amintiri atât de dureroase, am luat condeiul şi m-am războit timp de o lună şi mai bine cu lichelele care s-au încercat să acrediteze un fals istoric. Teza susţinută de Guvernul Marghiloman era că noi semnaserăm preliminariile păcii la Buftea, fixaserăm astfel cesiunile teritoriale consimţite de România, că facuserăm prin urmare imposibilă situaţia succesorilor noştri şi că fiecare palmă de pământ câştigată de dânşii constituia un enorm succes.

Pentru noi, acuzaţia n-avea nici o importanţă, căci noi nu pornisem la treabă ca să ne tocmim asupra graniţelor şi în general asupra condiţiilor păcii pe care o socoteam provizorie; cu cât ar fi fost mai grea şi mai rea cu atât s-ar fi dovedit mai lămurit la răfuiala generală, siluirea noastră. Singurul lucru care ne-a preocupat a fost salvarea armatei sau a cât mai mult din armată. În asemenea condiţii, afirmaţia lui Marghiloman şi a bandei sale că semnasem la Buftea actul de cesiune a teritoriilor cerute n-ar fi avut nimic supărător pentru noi, dacă ar fi fost adevărat. Dar nu era adevărat, şi nu puteam permite ca Guvernul vânduţilor să-şi creeze un succes bazat pe o minciună. *Noi n-am semnat la Buftea un tratat de pace, şi nici măcar preliminariile lui. Noi am semnat o prelungire de armistiţiu pentru începerea tratativelor de pace şi în actul semnat la Buftea se prevede numai principiul unor rectificări ale graniţelor Carpaţilor fără nici o specificare şi fără nici o hartă anexată.* Am arătat mai sus că harta cu rectificările graniţei ne-a fost înmânată a doua zi după semnarea prelungirii armistiţiului, că departe de a primi linia de rectificare propusă, am protestat împotriva ei, că am declarat formal că cererile austro-ungare nu mai constituiau o rectificare ci o anexiune şi că nu le vom putea accepta.

Am povestit plecarea mea la Iaşi pentru a supune Guvernului şi Regelui toate cererile Puterilor Centrale şi pesimismul meu în ce privea primirea lor. Am mai povestit cu acel prilej şi conversaţiile mele preliminare cu Kühlmann, cu generalul Hell şi cu Mackensen, şi din toate reieşea cât se poate de clar cel puţin atâta: că nici pentru inamic linia Hranilovici – Czernin nu era o linie „ne varietur". Îmi

venea să râd auzind pe guvernamentali vorbind de un succes fiindcă se câştigaseră 10.000 de kilometri patraţi pe poalele Carpaţilor. Îmi aduceam aminte de harta lui Mackensen şi de propunerile lui Kühlmann, dar nu puteam vorbi despre ele, fiindcă mă opreau interesele superioare ale ţării.

Cât de departe sunt toate acele clipe de patimă din primăvara anului 1918! Atâtea s-au întâmplat de atunci, atâtea s-au schimbat încât cine poate să mai priceapă că a fost o vreme în care ne-am împărţit în două şi ne-am bătut la cuţite pentru a lămuri dacă cedasem sau nu pe hârtie „Imperiului Austro-Ungar" un petec mai mult sau mai puţin din pământul României? De pe urma războiului, Imperiul Austro-Ungar s-a prăbuşit şi s-a ridicat România Mare în locul lui.

Discuţii ca cele raportate aci nu mai au decât o valoare de arhivă, căci baza lor s-a prăbuşit, şi cititorii pot să se întrebe de ce nu le las uitate sub praful aşternut de vremuri peste ele. Aş putea răspunde că le-am evocat fiindcă la urma urmei scriu amintirile mele, şi că în amintirea mea, zilnicele polemici care au ţinut de la instalarea Guvernului Marghiloman şi până la semnarea păcii din Bucureşti, au rămas încă vii. Dar am şi o justificare de un ordin mai puţin subiectiv. La Iaşi, în mizeria noastră morală din 1918 şi în mijlocul inutilelor zbuciumări sufleteşti prin care am trecut, s-au plămădit toate, şi bune şi rele, câte s-au desfăşurat mai târziu în binecuvântata noastră Românie Mare. Pentru cei ce vor căuta mai târziu să contureze originile României întregite, stările sufleteşti şi mentalitatea acelor vremuri perimate nu vor fi fără interes, şi e bine să fie mărturisite.

Această polemică asupra condiţiilor de pace a pasionat lumea – de ce să nu o spunem? – fiindcă în dosul ei s-a ascuns lupta împotriva lui Averescu. Liga Poporului luase fiinţă, popularitatea generalului creştea pe fiecare zi şi toată suflarea politică care nu mergea cu noi, toate lepădăturile partidelor falite priveau cu grijă la „steaua" care se ridica. Fără alt trecut politic decât scurtul său Minister din ianuarie-februarie, învingătorul de la Mărăşti şi omul tranşeelor nu putea fi atacat uşor.

Breşa încercată de Guvernul Marghiloman pe tema cesiunilor teritoriale, în reputaţia generalului, a fost un prilej binevenit şi pentru adevăraţii adversari ai „ritmului nou" în politică, pentru liberali. S-au repezit şi ei asupra noastră cu mai multă violenţă şi cu mai mult venin încă decât Marghilomaniştii.

Îndreptarea, ziarul Ligii Poporului, n-a început să apară decât pe la 12 aprilie, aşa că până la acea dată, n-am putut răspunde Steagului

marghilomanist şi Mişcării Brătienilor decât prin *Acţiunea Română*, ziar editat de un anume Ioan Nicolau, un simpatizant al acţiunii generalului.

Găsesc printre hârtiile mele un număr din acest ziar, cu data de 22 martie 1918 din care reproduc, ca curiozitate preistorică, următorul articol, care dă tonul patimei noastre de atunci, îngrădită încă prin teama suprimării din partea unei cenzuri care ne urmărea şi dânsa cu patimă:

O scrisoare a d-lui C. Argetoianu

O infamie a ziarului Mişcarea Guvernul Averescu nu a subscris nici o condiţie de pace. Ce a subscris dl. C. Argetoianu la Bucureşti.

Primim din partea d-lui C. Argetoianu, fost ministru şi delegat al României la tratativele de pace, următoarea scrisoare:

„Domnule Director,

Nu am relevat până acum afirmaţiile neserioase şi insinuările tendenţioase publicate în ziarul *Mişcarea* de sub ordinele domnului cu întreaga răspundere căruia se datoreşte dezastrului de la Turtucaia şi celelalte. Nu le-am relevat fiindcă n-aş fi putut demonstra zădărnicia lor decât spunând lucruri şi citând documente care ar fi putut stânjeni negocierile diplomatice în curs.

Voi face lumină completă, spre satisfacerea tuturor, îndată după încheierea păcii şi ratificarea ei[79].

Nu pot lăsa însă să treacă o afirmaţie precisă, care trece peste limitele insinuărilor unor oameni fără răspundere. Mişcarea din 21 martie scrie: «Buletinul politic de azi, în ce priveşte tratativele de pace, este de aşa natură încât cercurile oficioase afirmă că în ce priveşte partea teritorială, 70 la sută din pretenţiile germane la care convenise Guvernul Averescu au fost salvate».

Mişcarea minte. Guvernul Averescu nu a subscris nici o condiţie de pace. Eu am subscris, ca delegatul Guvernului, o prelungire de armistiţiu de 14 zile prin care se admitea ca baze de discuţie, pe lângă altele, principiul unor rectificări de frontieră la granita Carpaţilor – fără nici o specificare de întindere sau de localizare. În cursul negocierilor nu s-a semnat nici un protocol şi nu s-a dat nici un fel de consimţământ la vreo propunere austro-ungară.

Ne bucurăm dacă Guvernul Marghiloman a putut câştiga 70 la sută faţă de cererile inamicului; de un câştig faţă de condiţii consimţite de Guvernul Averescu nu poate fi vorba.

[79] Lumina completă n-am putut să o fac decât abia în aceste *Amintiri*.

Afirmaţia Mişcării constituie o mişelie politică mai mult la activul reprezentanţilor unui regim prăbuşit care nu mai poate lupta cu arme leale.

Primiţi vă rog etc. etc.

C. Argetoianu"

Nu era de altminteri lipistă de umor satisfacţia Mişcării pentru ameliorarea condiţiilor de pace faţă de atitudinea lui Brătianu din ianuarie, care cerea la masa verde a Consiliilor de Coroană, condiţii de pace cât mai rele ca să putem dovedi aliaţilor noştri etc. etc. Renunţase oare să le mai dovedească ceva, de când instalase pe Marghiloman la cârma ţării?

Adevărata luptă împotriva marghilomaniştilor şi a liberalilor, pe tema preliminariilor de pace, n-am dus-o însă prin presă, căci cu toată pornirea mea, mă stânjenea grozav cenzura, mai sălbatecă decât pe vremea lui Brătianu. Am dus-o cu vorba din om în om, la Club. Reinstalat deasupra lui Tufli, Jockey-Clubul din Iaşi pierduse nu numai caracterul său de cerc select, dar chiar şi de club închis. Deşi lumea continua să-i zică „club" (distinctivul de „Jockey" căzuse de mult), deşi conu' Matei Cantacuzino îşi închipuia că mai prezidează un comitet, localul de peste Tufli se transformase încetul cu încetul într-un fel de sală a paşilor pierduţi, într-un adevărat forum al Capitalei, unde intra cine voia, ca la moară, şi unde fiecare îşi făcea treburile, punea la cale câte o intrigă sau îşi da drumul patimei politice, după temperament. Erau şi saloane în care se juca, dar tot mai puţin. Politică în schimb, se făcea tot mai multă. Acolo veneau de la gară de-a dreptul, troglodiţii eşuaţi prin orăşelele şi târgurile Moldovei, ahtiaţi de noutăţi. Acolo se întâlneau fruntaşi simandicoşi ca şi oameni de rând din toate partidele; unii alergau după un oscior de ros, alţii după o nălucă – dar toţi, şi mari şi mici, după ştiri. La „club" m-am dus şi eu zilnic, şi din om în om, la ureche sau prin grupuri simpatizante de care se alipeau mai totdeauna şi mutre suspecte de spioni (ceea ce mă încânta căci îmi permitea ieşiri „cu folos" împotriva patronilor care-i întrebuinţau), m-am străduit să demonstrez şi nevinovăţia noastră şi reaua credinţă a celor ce căutau să zădărnicească încercarea de reînnoire naţională prin Liga Poporului pe care o înfiinţasem.

Marghilomaniştii care nu prea frecventau Clubul fiindcă se simţeau cu peri de lup, îmi răspundeau prin Steagul şi afişau pe ziduri hărţi cu cele două linii de frontieră, cea prezentată nouă de Czernin şi cea obţinută în genunchi şi cu lacrimi în ochi de „Cono Aleco". Cât a trebuit să regrete bietul Cono Aleco, după noiembrie,

platitudinile şi umilinţele lui rămase inutile! Dar în mai şi iunie situaţia era cu totul alta. După ce martie întreg şi o parte din aprilie tâmpise lumea cu zilnica afirmaţie că noi primisem linia Czernin, îndată ce au izbutit să reducă o bună parte din pretenţiile inamicului (pe care noi dacă am fi continuat să tratăm şi am fi vrut le-am fi putut reduce cu siguranţă şi mai mult) – prepuşii Komandanturei au început să urle a succes cum urlă câinii a moarte. *Steagul* publica în fiecare număr ba portretul „salvatorului", ba câte o lapidară sentinţă extrasă din câte o nemuritoare cuvântare a lui – ba câte un articol documentar pentru a dovedi cât câştigase România de pe urma Cabinetului de la Răcăciuni. După votarea alipirii Basarabiei de către Sfatul Ţării din Chişinău în nenorocitele condiţii cunoscute şi semnarea păcii de la Bucureşti, *Steagul* a mers cu inconştienţa şi cu neruşinarea, într-un articol intitulat *Faptele*, până a scrie că Guvernul fără obraz sporise teritoriul ţării cu 55.000 kilometri pătraţi[80] „ceea ce reprezenta un considerabil câştig sub raportul teritorial şi etnic"! Şi neruşinatul articol încheia cu constatarea, plină de beatitudine: „De aceea dl. Alexandru Marghiloman a avut toată dreptatea să exclame: „Ţară învinsă, ţară înfrântă, România iese totuşi din război mai mare ca populaţie şi crescută ca teritoriu!", şi să nu se uite că învingerea – continua simbriaşul Internelor – şi înfrângerea, e datorită Guvernului Brătianu – Take Ionescu, pe când sporul de teritoriu e meritul (!!!) Guvernului Marghiloman. Faptele stau mai presus decât vorbele. Am dat faptele!" E de mirare că adversarii României nu s-au gândit să traducă aceste rânduri apărute în oficiosul Guvernului Ţării, ca să le pună în 1919 sub nasul celor care croiau noua hartă a Europei! Într-un alt articol al otrepei guvernamentale, în pisma adevărului şi fără nici un scrupul de a compromite viitorul, un scrib al fondurilor secrete nu se sfia să pună negru pe alb[81]: „Nu s-a repetat îndeajuns adevărul care va fi mâine în probele evidente ale Istoriei (?): Basarabia a revenit sub steagul liber al României, mulţumită tratativelor de la Bucureşti. Votul de la Kişinău (sic) al Sfatului Ţării a avut să consacre ceea ce se făcuse cu putinţă prin acţiunea diplomatică a oamenilor care au primit puterea în ora când totul era pierdut". Şi păcătosul scrib mai reamintea şi nenorocitele cuvinte pronunţate la Bârlad, cu prilejul campaniei electorale, de C. C. Arion, om cumsecade dar orbit de patima politică: „Războiul lui Brătianu[82] a pierdut Dobrogea

[80] Adică 45.000 km. pătraţi Basarabia şi 10.000 câştigaţi asupra cesiunilor consimţite de Guvernul Averescu!

[81] Steagul din 17 iunie 1918.

[82] Războiul nostru, războiul pentru care se jertfise floarea poporului nostru, războiul lui Brătianu! Până unde poate coborî patima pe om!

şi Munţii, pacea noastră a redat României Basarabia!" Toate acestea s-au uitat de mult: cine-şi mai reaminteşte de durerea şi de ruşinea noastră la citirea acestor nesăbuite cuvinte! România Mare ne-a răsplătit de umilinţele îndurate în acele clipe de amărăciune; dar e bine ca şi generaţiile mai noi să afle pe unde am fost siliţi să trecem sau, dacă o ştiu, să-şi mai aducă aminte de încercările noastre. Poate să vie şi rândul lor – şi de va veni să nu-şi piardă nădejdea, cum n-am pierdut-o nici noi.

Insistenţa mea asupra acestor războieli perimate cu Marghiloman şi cu oamenii săi nu-şi are obârşia numai în amintirea emoţiilor prin care am trecut atunci, ea este justificată şi prin faptul că nenorocita stare de spirit a guvernanţilor din acele vremuri a lăsat o urmă adâncă în alcătuirea ulterioară a României întregite. Criminala străduinţă, întemeiată numai pe vederile unui strâmt politicianism, şi care a împins pe Marghiloman să-şi creeze cu orice preţ „succese", l-a dus la o totală sabotare a Unirii noastre cu Basarabia, care s-a săvârşit în cele mai deplorabile condiţii. Totul s-a făcut la repezeală oricum, numai să se facă. Trebuia Şefului „un succes", un eveniment luminos pe care să-l opună întunecatelor pertractări de la Bucureşti, şi îi trebuia repede ca să poată bate toba, să-şi facă o aureolă cu care să orbească lumea şi să o aducă să mai uite de jalea condiţiilor de pace: formalităţile Unirii se cereau sfârşite înainte de semnarea tratatului cu Puterile Centrale. Până a murit, dar mai ales cât a stat la putere, Marghiloman ne-a fost prezentat de partizanii lui ca omul care ne-a dat Basarabia; în realitate el şi Guvernul lui n-au contribuit cu nimic la alipirea ţinutului de peste Prut, şi singura urmă lăsată în desfăşurarea evenimentelor de şeful Partidului Conservator, a fost anarhizarea celei mai smerite şi rânduite provincii din câte urmau să alcătuiască România Mare.

Virtual, Basarabia s-a unit cu Ţara Românească în momentul în care s-a despărţit de Rusia Sovietică şi s-a constituit în Republică Autonomă Moldovenească. Aşa cum era alcătuită, cu pătura ei rurală în mare majoritate românească, dar nedeşteptată încă la viaţa politică, cu coloniştii ei germani indiferenţi faţă de revoluţiile istorice, cu cangrena ei evreiască care se întinsese ca o pecingine peste oraşe şi peste târguri, cu pleava ei de orăşeni de toate neamurile, nepregătiţi pentru o viaţă autonomă – Basarabia, redusă ca mijloace autohtone de organizaţie, de trai şi de propăşire, nu putea aspira la o viaţă independentă pe care nimic n-o justifica, şi de vreme ce se despărţise de Rusia nu putea cădea decât în braţele României de care o lega şi o comunitate istorică de veacuri, şi rasa, şi limba, şi ritul religios al celei

mai viguroase şi mai numeroase populaţii de pe cuprinsul ei. Era o chestiune de timp, dar sorocul Unirii ar fi venit de la sine, chiar fără nici o intervenţie de afară.

De fapt, Basarabia s-a unit cu Patria Mamă, dacă nu în clipa în care s-a hotărât trimiterea armatei noastre peste Prut, la chemarea cârmuitorilor basarabeni – adică la 4 ianuarie 1918 – cel puţin în momentul în care trupele noastre au intrat în Chişinău. În ziua de 24 ianaurie, reprezentanţi de-ai Ardealului, de-ai Bucovinei, de-ai Vechiului Regat şi de-ai Basarabiei au şi sărbătorit această Unire – în aşteptarea celorlalte – printr-un manifest publicat cu învoirea tuturor autorităţilor din Chişinău, în ziarul *România Nouă*, organul năzuinţelor noastre naţionale.

S-ar fi putut crede că Marghiloman a obţinut cel puţin consimţământul Puterilor Centrale la marele act de dreptate, care desigur că în acele vremuri nu s-ar fi putut săvârşi fără voia lor. După cum reiese din citatele de mai sus, Marghiloman s-a lăudat şi cu acest „succes diplomatic". O sfruntată minciună mai mult. Cititorii acestor amintiri au putut constata că chestiunea Basarabiei fusese definitiv reglată, şi fără nici o dificultate, Guvernul Averescu în tratativele sale cu reprezentanţii Puterilor Centrale. Kühlmann şi Czernin au venit la Bucureşti cu hotărârea luată să ne lase Basarabia în schimbul ciopârţelilor pe care le proiectaseră. Nimic nu ar fi fost altfel mai uşor pentru dânşii decât să ocupe şi ţinutul dintre Prut şi Nistru cu trupele de care dispuneau între Kiev şi Odessa – ocupaţie la care îi pofteau cu insistenţă Sovietele ucrainene. N-a fost prin urmare meritul nostru, al lui Averescu şi al meu, că am obţinut consimţământul austro-german, vremelnic indispensabil, la alipirea Basarabiei, dar a fost şi mai puţin meritul lui Marghiloman.

Încă o dată, Marghiloman n-a avut nici un merit[83] la unirea cu Basarabia, dar a avut un rol. Soarta, oarbă în hotărârile ei, l-a desemnat ca să iscălească actul Unirii în ziua de 27 martie 1918. Dacă în loc să urmărească un succes personal de exploatat dincoace de Prut, Marghiloman şi-ar fi dat seama de importanţa actului ce era sortit să încheie şi ar fi săvârşit riturile Unirii aşa cum trebuia, rolul său putea fi mare şi, pentru acest act cel puţin, recunoştinţa naţională i-ar fi înscris numele în Istorie cu litere de aur. Dar Marghiloman era un spirit prea superficial ca să poată cumpăni importanţa evenimentelor istorice în învălmăşeala cărora fusese aruncat pe neaşteptate. Pentru dânsul marele act de dreptate prin care Providenţa repara umilinţa

[83] După cum mai târziu n-a avut nici un merit la alipirea Bucovinei, deşi Statul Major a dat ordin generalului Zadic să ocupe Suceava în ultimele zile ale guvernării sale, la sfârşitul lui octombrie 1918.

ce ni se făcuse prin spolierile din 1812 şi 1879, se reducea la cuvântul „unire" pus în fruntea unui articol din *Steagul*; realizarea Unirii şi modul cum a fost realizată, nu l-au preocupat un minut. Căci altfel nu s-ar putea explica cum, el, şeful Partidului Conservator, ar fi putut da mâna şi încheia Unirea cu o bandă de besmetici, prin nimic împuternicită să vorbească şi să hotărască în numele poporului basarabean. Greşeală de neiertat! Luând „Sfatul Ţării" în serios şi tratând cu el, Marghiloman a bolşevizat şi a nenorocit Basarabia pentru mai multe decenii.

Sfatul Ţării n-a fost într-adevăr decât o formaţiune politică de impostură, un fel de soviet de amestecătură în care bolşevismul, naţionalismul, românismul, rusismul, semitismul şi liberalismul burghez bâlbâiau şi se încurcau într-o ciudată şi jalnică cacofonie. Ieşit din alegeri cu totul fictive, el nu reprezenta nimic şi pe nimeni. De fapt, membrii lui se impuseseră singuri şi izbutiseră să se aşeze în fruntea mişcării fiindcă locurile nu fuseseră încă ocupate de alţii. Compus din români neunionişti (erau şi de aceştia), din ruşi şi din evrei simpatizanţi cu Moscova sau cu Ucraina sau chiar „aftonomişti", din germani şi din polonezi – conglomeratul strâns în jurul firmei Sfatul Ţării n-a ştiut niciodată ce a vrut, afară de un singur lucru: o hotărâtă îndrumare spre stânga. Cea mai mare parte a acestor deputaţi fără mandat, dacă n-au fost bolşevici sadea, au fost cel puţin revoluţionari decişi să dea gata pe „burjui" – în speţă pe proprietarii mari rurali şi urbani, care nici nu fuseseră primiţi în Sfat sub cuvânt că rămăseseră devotaţi ţarismului.

Nimic nu poate da mai exact tonul stărilor sufleteşti ce animau pe cei mai mulţi din domnii din Sfatul Ţării şi lămuri atmosfera în care se desfăşurau dezbaterile, ca următoarea întâmplare, pe care am trăit-o. Era prin mai, în tot cazul după Unire, se începuse şi în Basarabia organizarea Ligii Poporului. Popularitatea lui Averescu trecuse şi dincolo de Prut, dusă de regimentele trimise acolo şi favorizată şi prin faptul că, născut la Ismail, generalul putea fi socotit drept basarabean. Ca mai totdeauna în asemenea cazuri începuseră chiar să circule fel de fel de legende în jurul acestei naşteri pe pământul ţinutului alipit.

Urmând să se constituie un comitet central de organizare pentru întreaga provincie, bătrânul dascăl Alexandri[84], împuternicitul Ligii,

[84] Alexandri, institutor la o şcoală românească din Chişinău, era o figură foarte simpatică şi un om cumsecade, dar cam obosit şi şovăitor în hotărârile sale. Cu barbă şi cu păr alb şi cu ochi albaştri reamintea mult înfăţişarea lui Victor Hugo, bătrân, dar asemănarea nu mergea mai departe. Naţionalist înfocat, dar lipsit de orice şiretenie, rămăsese afară de Sfatul Ţării, în care pătrunseseră numai şmecherii. Încântat de primirea ce-i făcuse

ne-a poftit, pe general şi pe mine, la Chişinău. Pe vremea aceea nu se călătorea cu uşurinţă, ci numai cu voia stăpânirii; trebuie să recunosc că Guvernul a fost foarte amabil faţă de noi în acea împrejurare şi ne-a pus la dispoziţie un vagon ministerial. Am ghicit mâna lui Mitilineu care voia probabil să ne răsplătească trecutele noastre atenţii faţă de dânsul. Primiţi aproape oficial în gara Chişinău unde toţi ofiţerii superiori ieşiseră înaintea generalului care-i comandase în timpul războiului, prezenţa lui Averescu a răscolit tot oraşul.

După o consfătuire – întrunire în curtea umbroasă din dosul şcolii unde locuia Alexandri (era într-o duminică şi şcoala era liberă) ne-am dus la o şedinţă solemnă a Sfatului Ţării, ţinută dinadins în cinstea generalului şi la care fusesem poftiţi. Nu mai ştiu cine prezida, dar nu era Inculeţ. Au luat pe rând cuvântul câţiva deputaţi, ţin minte că întâi a vorbit Halippa, apoi Crihan – amândoi pe româneşte – cel de al doilea mai greu – şi după ei câţiva domni mult mai familiarizaţi cu cuvântul, dar care au vorbit ruseşte. S-a sculat în fine Averescu, şi a mulţumit tuturor. La sfârşitul cuvântării sale a adresat şi câteva cuvinte pe ruseşte celor care-l salutaseră în această limbă. Când a început generalul să vorbească pe ruseşte, toată sala s-a sculat în picioare şi de unde până atunci atmosfera fusese destul de rece, aplauzele şi uratele au izbucnit din toate părţile. Dintr-o dată, popularitatea generalului Averescu a pătruns şi în Sfatul Ţării. Dar mie mi s-a strâns inima. Mă întrebam ce s-ar fi întâmplat dacă într-o adunare populară întrunită la Cluj sau la Sibiu, un general român ar fi vorbit ungureşte...

Cu siguranţa că poporul moldovenesc din Basarabia voia unirea (căci o voia, şi din tot sufletul lui moldovenesc pe care un veac de despărţire nu-l schimbase, cum nu schimbase nici graiul, nici biserica strămoşească); cu armata română pe care o avea la dispoziţie, şi cu nemţii pe care-i avea la Odessa şi cărora putea trimite spre păstrare pe toţi conducătorii ovreilor şi ai ruşilor, toţi bolşevizaţi şi românofobi – Marghiloman nici nu trebuia să ia contact cu puşlamalele din Sfatul Ţării. Un prim ministru român şi hotărât n-avea decât un gest de făcut: să dizolve Sfatul Ţării, ilegal ales şi ilegal constituit.

Averescu la Iaşi se pusese în serviciul Ligii Poporului şi a rămas multă vreme în fruntea organizaţiilor din Basarabia. Fire şovăitoare însă, şi cam sclerozat la creier, a fost atras şi de curentul ţărănist, mai ales după venirea Guvernului Vaida la putere, şi în cele din urmă şi-a terminat cariera ca senator în Parlamentul ales de Guvernul Averescu în 1920. În 1918, a avut să lupte şi cu concurenţa unui fost căpitan Dimitriu, un escroc care învârtise capul lui Averescu (la început era uşor de învârtit în politică), trimiţându-i memorii după memorii din Basarabia. Dimitriu solicitase delegaţia pentru organizarea Ligii peste Prut (prin iunie-iulie şi august). Averescu era cât pe aci să o dea. Dacă nu puneam eu piciorul în prag, o şi da.

După aceea să proclame Unirea Basarabiei cu Patria Mumă, fără nici o condiţie, fără nici un adaus, şi să supună această hotărâre unui plebiscit.

Ar fi avut astfel „succesul" său şi mai iute decât l-a avut, fiindcă n-ar mai fi pierdut timpul în nesfârşite negocieri cu şmecherii şi cu renegaţii. N-ar mai fi trebuit să dea 2 milioane lui Inculeţ. N-ar mai fi avut nevoie să recurgă la serviciile lui Stere şi să spurce cu sosul *Luminei* aiasma curată a Unirii. N-ar mai fi fost silit să accepte faimoasele 11 condiţii din care una (reforma agrară) a ruinat ţara iar celelalte au anarhizat-o şi au dus-o aproape de prăpastia comunistă. Şi ar fi putut în fine retrimite la pleava din care ieşiseră toate elementele care se ridicaseră în dauna celor bune, în timpurile tulburi ale revoluţiei. Cu toată revoluţia, masele rurale blânde şi supuse, ar fi aşteptat – cum au şi aşteptat – cu răbdare, împroprietărirea pe care nimeni nu se gândea să le-o refuze, şi chiar în măsura în care s-a făcut. Inutilă a fost însă spolierea marii proprietăţi cu zecile de mii de hectare devenite „disponibilităţi ale Statului" (la dispoziţia tuturor potlogarilor şi profitorilor partidelor); inutilă a fost de asemeni, brutala, nelegala şi necinstita expropriere a pădurilor care ne-a băgat într-o încurcătură şi în complicaţii internaţionale din care n-am mai putut ieşi.

Dar ca să facă ce trebuia să facă, „Cono Aleco", ar fi trebuit să aibe şi cap şi autoritate. În loc de cap n-a avut însă toată viaţa lui decât o frezură adusă cu artă – şi autoritate n-a avut decât la poker.

Întemeierea Ligii Poporului, a cărei inițiativă o iau după îndemnul mai multor prieteni • Fixez cu Averescu principiile esențiale ale Ligii • Scrisoarea generalului către mine şi Matei Cantacuzino • Pregătirea actului constitutiv • Discuții cu Cuza şi cu Partidul Muncii • îndrumarea sau îndreptarea? • Actul de constituire a Ligii Poporului din 3 aprilie 1918 • Lipsa de entuziasm • „Apelul" generalului Averescu.

Pe când Marghiloman urca cu ifose bizantine poteca gloriei spre Unirea Basarabiei şi spre pacea de la Bucureşti; pe când liberalii se adunau la Georgel Mârzescu şi discutau, în aşteptarea unor zile mai bune, reformele constituționale şi pregăteau – nu le-ar fi mai fi pregătit – în amănuntele ei legea agrară şi noua lege electorală; pe când conservatorii – câți mai rămăseseră – se văicăreau şi nu mai aştepau nimic, după dezertarea şefului lor – generalul Averescu, Matei Cantacuzino şi cu mine am întemeiat Liga Poporului.

Înapoiat la Iaşi, cu nervii încordați de toate umilințele morale suferite la Buftea, n-am avut măcar răgazul unei destinderi şi a unei odihne de câteva zile. Grigore Filipescu şi alți prieteni m-au luat în primire de la gară. Trebuia numaidecât pus în picioare un nou partid care, cu Averescu în cap şi cu popularitatea lui crescândă în coadă, nu putea să nu stăpânească situația la primul reviriment pe frontul de vest. Brătianu şi liberalii erau odioşi lumii întregi, până şi aliaților, şi numai generalul Averescu putea pune bazele României Noi, şi semna o pace glorioasă (se vede că-l considerau ca un specialist al păcii). Vorbise deja cu Averescu şi Filipescu, mi-a adăugat confidențial că generalul era gata să se pună în fruntea unei mişcări şi să creeze un nou partid, dacă s-ar fi găsit un grup de oameni destoinici care să-l solicite. „Numai d-ta poți să iei inițiativa să aduni primul mănunchi de oameni hotărâți în jurul generalului – îmi susura în ureche Grigoraşul meu – numai d-ta poți organiza un partid aşa cum trebuie. Matei Cantacuzino merge cu noi, dar nu se poate conta pe el pentru organizare, iar pe general şi mai puțin, e chinez în ale politicii". Era el chinez, dar nu cum credea Filipescu – începusem eu să-l cunosc mai bine ca fostul său aghiotant. Spirit apolitic în toată

puterea cuvântului, Averescu punea picioarele în toate strâchinile pe care le întâlnea în cale, dar şiret din naştere şi fără nici un fel de scrupule, îi plăcea să se învârtească tocmai în acele probleme politice meschine care interesau în particular şi pe ademenitorul meu Grigoraş şi care se puteau rezuma în două cuvinte: asaltul puterii. Asaltul puterii mă interesa şi pe mine, nu mă dau în lături, dar nu mă interesa fără altceva, şi de acest altceva, ce reprezenta realizarea unei mari opere sociale şi politice, nu se sinchisea nici generalul Averescu nici locotenentul Filipescu. Ei voiau puterea pentru putere, cu orice preț şi oricum, şi la aceasta se mărginea ambiția lor. Pentru ei, restul era garnitură şi literatură.

Am rugat pe Filipescu şi pe ceilalți prieteni să-mi lase răgaz de gândire, şi m-am închis în casă refuzând, sub pretext de oboseală, să primesc pe cineva. Au fost pentru mine ceasuri de grea cumpănă, îmi orientasem viața spre politică şi era greu la vârsta mea să reîncep o altă meserie, şi care? Şi chiar dacă, dezgustat, m-aş fi hotărât să părăsesc politica nu-mi era permis să o fac în acel moment, după eşecul unei scurte guvernări şi să-mi pecetluiesc cariera cu semnătura dată pe un act de capitulare al țării mele. Nu puteam să rămân „omul de la Buftea", oricât de puțină vină aş fi avut în desfăşurarea dureroaselor evenimente pe care le înfruntasem şi oricât de împăcat aş fi fost în conştiința mea pentru felul în care-mi îndeplinisem datoria. M-am socotit, în afară de orice pornire sufletească, osândit să fac mai departe politică şi încă politică activă, pe primul plan, fie şi numai ca să pot pleca mai târziu, după ce voi fi şters umbra pe care evenimentele independente de voința mea o aruncaseră asupra numelui meu nepătat.

Acest punct hotărât, mai rămânea de determinat cum şi cu cine voi continua să lupt mai departe pe terenul politicii. Am avut intuiția netă, din primul moment, că înscăunarea Guvernului Marghiloman schimbase o dată mai mult situația şi raporturile diverselor noastre grupări politice şi mai ales pe a Partidului Liberal. În oarba sa pornire împotriva lui Brătianu şi în sincera sa convingere că războiul va fi câştigat de germani, era evident că Marghiloman va face tot ce-i va sta în putință ca să identifice pe neîmpăcatul său adversar cu războiul alături de învinşi, şi să-l piardă astfel în opinia publică. În ochii ademeniți ai lui Marghiloman, un Brătianu om al nechibzuitei intrări în război, un Brătianu prieten şi aliat al aliaților înfrânți, un Brătianu ostracizat de germanii învingători – era un om la pământ. Raționament fără cusur numai că pornea de la o premiză falsă. Pentru mine, înfrângerea finală a germanilor nu făcea nici o îndoială

şi mutarea luptelor politice de pe terenul intern pe cel extern, datorită simplei prezenţe a lui Marghiloman în fruntea Guvernului, nu putea duce decât la reabilitarea lui Brătianu şi a Partidului Liberal.

Toate mizeriile îndurate, toată lipsa de cap şi de suflet de care liberalii dedeseră probă din primele zile ale războiului, şi tifosul exantematic, şi oamenii morţi de frig şi de foame pe drumuri, şi toate potlogăriile, şi toate laşităţile urmau să fie uitate şi iertate în ziua în care, după îngenuncherea înaintea inamicului, era să ne aflăm iarăşi alături de tovarăşii noştri naturali de luptă şi în faţa visului nostru strămoşesc realizat. În loc să fie omul la pământ, Brătianu, scos de soartă prin mâna lui Marghiloman din mocirla păcatelor sale, era să se avânte din nou şi să devină omul crezului naţional. Oricât am fi încercat noi să-l menţinem pe terenul greşelilor sale de neiertat, simpla prezenţă a prepusului lui Czernin în fruntea Guvernului, silea opinia publică să-l aşeze pe Brătianu în loc de onoare şi să-i şteargă astfel toate păcatele.

Îmi dau seama că în acţiunea începută cu atâta vlagă pentru o primenire morală şi o reformă radicală a moravurilor politice, obstacole noi şi aproape de neînvins ni se vor ridica în cale prin această reabilitare pe care n-o prevăzusem. Era foarte puţin probabil ca Brătianu să fi învăţat ceva din experienţa războiului. Era prea înfeudat metodelor politice antebelice şi prea identificat cu partidul său ca să renunţe la toate pornirile şi la toate păcatele spre care-l împingea spiritul de gaşcă. Câteva schimbări de îndrumare mai mult aparente decât reale, ca să arunce praf în ochii oamenilor care cereau altceva era tot ce se putea aştepta de la un Brătianu umflat prin victoria altora. Lupul îşi schimbă părul, dar năravul ba. Lupta începută împotriva lui, ca reprezentant al unui regim politic ce nu mai putea fi suportat, trebuia nu numai continuată cu forţe noi, dar reluată „d-a capo". Pentru aceasta trebuiau mobilizate toate forţele naţiunii, puse în mişcare masele adormite pe care noua lege electorală le înarma cu votul universal, canalizate avânturile generoase ale tineretului dospit în suferinţele războiului. Cu un cuvânt trebuia ridicată toată naţiunea împotriva spectrului unui trecut odios, pe care-l crezusem cu toţii mort, dar pe care împrejurările căutau să-l învie.

Pentru o asemenea întreprindere cadrul plănuitului nostru partid al Reînnoirii Naţionale era prea strâmt. O luptă ca aceea pe care o prevedeam nu se duce numai pe bază de raţionamente, dar, şi mai ales pe bază de sentimente, de avânt şi chiar de patimă. Nu cu firele tăiate în patru şi cu analizele constituţionale ale amicului P.P. Negulescu puteam noi ridica zecile şi sutele de mii de oameni care

habar n-aveau de definiţia unei „ficţiuni". Şi aceste zeci şi sute de mii de oameni trebuia numaidecât să le ridicăm dacă voiam să ne ajungem scopurile.

Singura pârghie capabilă să mişte masele noastre era încrederea într-un om. Se văzuse în timpul războiului. Nici fagăduiala împărţirii de pământ, nici exemplul bolşevizării trupelor ruseşti, nici spanacul patriotic distilat prin gurita Reginei şi prin penita lui Iorga nu fuseseră în stare să trezească tranşeele. Ele nu s-au trezit decât la glasul lui Averescu. Nici măcar la glasul lui, căci nu le-a spus nici un cuvânt, ci la simpla apariţie a siluetei sale în zare, în zarea ochilor sau în zarea sufletului şi cei care au crezut mai tare într-însul au fost tocmai cei care nu l-au văzut niciodată.

Pe când gândul mi se ducea astfel şi înainte şi înapoi, şi la dreapta şi la stânga – „leit-motivul" cu care plecasem de la Buftea şi cu care venisem pe drum până la Iaşi, cu sau fără Averescu, îmi ciocănea întruna în ureche. Luna de experienţă făcută cu dânsul în slujba Statului îmi lăsase o deplorabilă amintire. Nu găsisem în această lună de zile o clipă de înţelegere, nu întâlnisem o idee dominantă în afară de aceea de a rămâne la putere, nu putusem desluşi la dânsul o preocupare de un ordin mai superior sau mai general. Veşnic gata să treacă de la o hotărâre la cea opusă, după cum le putea încadra în jocul intereselor sale personale, sfios şi totodată tăios, şiret şi naiv, veşnic în defensivă Averescu nu se „livra" niciodată, nici o clipă, nimănui, şi inspira neîncredere celor ce se uitau în ochii lui, cu aceeaşi precizie cu care inspira încredere celor care nu dedeseră vreodată ochii cu dânsul. La toate acestea se adăugau pentru mine dureroasele momente din ziua când îl văzusem gata să trimită drapelul ţării pe frontul de vest împotriva francezilor, şi cele tot atât de decepţionate de la coana Nataliţa Vlădoianu în seara ultimei mele plecări la Buftea, când, înapoiat de la Palat, şi-a renegat fără ruşine propriile sale cuvinte şi convingeri.

Era el, Averescu, cum era, dar era. Zilnice dovezi îmi arătau popularitatea lui în nemaipomenită creştere. Oamenii nu mai voiau pământ, nu mai voiau pace, nu mai voiau merinde, nu mai voiau odihnă, haine şi bocanci – voiau pe Averescu, fiindcă pentru ei Averescu, şi numai Averescu, le rezuma şi le reprezenta pe toate. Putea Brătianu sau Regele să le tăgăduiască pământ, ei de la Averescu îl aşteptau. Putea Marghiloman şi Regele să le anunţe apropiata pace, ei tot de la Averescu o aşteptau! Trataţi până la război, cu sau fără bunăvoinţă, ca simple elemente de muncă, nenorociţii chemaţi pentru prima oară, nu numai în viaţa lor, dar în zecile şi sutele de

generații care i-au precedat, să-și îndeplinească rolul de oameni, s-au dat omului în care își puseseră încrederea, și s-au dat trup și suflet fără șovăire și fără precupețire. Un asemenea om quasi-providențial, putea el fi înlocuit printr-altul? Se gândiseră și alții și făcuseră chiar încercarea cu generalul Eremia Grigorescu și rezultatul fusese lamentabil. Popularitatea e ceva absurd și absurdul nu se lasă dus de mâna omului.

M-am gândit și m-am răzgândit. M-am sucit și m-am răsucit. Personal, cu Averescu, nu-mi părea lucru mare de făcut, și eu unul în tot cazul nu puteam porni cu dânsul cu multă încredere. Cu legenda lui însă, era mult de făcut. Numai popularitatea lui putea mobiliza și fanatiza masele de care aveam nevoie în lupta începută în 1917. Și iată cum, în lipsa altor posibilități, și fiindcă nu voiam să părăsesc politica, am sfârșit prin a mă împăca cu ideea de a lua pe Averescu în brațe. Fără nici un entuziasm de altminteri aproape cu repulsie sufletească și cu convingerea că colaborarea noastră va fi anevoioasă.

Rezultatul lungii mele deliberări cu mine însumi a fost astfel hotărârea de a mă conforma dorințelor exprimate de prietenii mei și de a relua contact cu Averescu. Și am așternut numaidecât pe hârtie câteva puncte asupra cărora trebuia să cad în prealabil de acord cu dânsul:

1) Față de onoarea pe care toată lumea o manifesta încă împotriva partidelor și a spiritului de partid sau de gașcă, noua noastră formațiune nu trebuia să poarte numele de „partid" ci de „Ligă" în care ar putea să intre, în vederea unei lupte comune bine definite, pe lângă aderenți personali și grupări sau asociații deja constituite, care nu și-ar pierde personalitatea lor primitivă prin faptul aderării la Ligă. Dat fiind scopul principal al încercării noastre de a opune masele largi ale poporului oligarhiilor de îmbuibați înregimentați în partide, m-am gândit că cea mai bună titulatură ar fi Liga Poporului. Prietenii cu care pusesem la cale înființarea Partidului Reînnoirii Naționale să fie invitați a lua parte la întemeierea Ligii noastre, iar programul nostru de la Odessa să fie utilizat pentru o parte din îndrumările Ligii, care trebuia să facă din respectul legilor și reîntronarea Constituției un capital esențial al programului său.

2) Îndrumarea noii formațiuni trebuia să fie net, pe față și fără nici o reticență sau echivoc, îndreptată spre grupul de aliați alături de care intrasem în război și alături de care nădăjduiam să semnăm pacea. Nici un contact, nici o menajare față de ocupația germană, Guvernul Marghiloman fiind considerat ca un organ al ei. Știam eu ce pățisem în timpul scurtei noastre guvernări pe terenul alianțelor

noastre, și țineam să fiu la adăpostul oricărei surprinderi în această privință.

3) Un punct important îl constituia îndrumarea doctrinară în materie de reforme sociale. Temperamentul meu conservator și obiceiul analizei mă întăriseră în convingerea că generoasele utopii scumpe extremiștilor de stânga nu erau menite să facă fericirea omenirii, că pe calea progresului etapele trebuiau să fie lungi pentru ca inovațiile plămădite în cabinetele teoreticienilor să se poată adapta realităților. Dar mai știam, din răsfoirea Istoriei, că oamenii nu ies din perioadele tulburi ale evoluției lor sociale decât prin salturi, numite crize, și că erau curente împotriva cărora nici o putere nu putea pune stavilă. Eram pregătit să pun multă apă în vin și intransigența mea dinainte de război pierduse mult din rigiditatea ei. După toate câte se întâmplaseră și mai ales după câte bănuiam că s-ar putea întâmpla, cu revoluția rusească în flanc – socoteam și eu, ca toată lumea, că nu se mai putea da înapoi, nici măcar opri mașina în loc, și că trebuia să facem un salt înainte. Exproprierea și sufragiul universal erau două reforme care trebuiau considerate ca câștigate, și Liga noastră, fără să le mai discute, trebuie numai să se preocupe de aplicarea lor. În conversațiile mele cu Averescu nu putusem însă să lămuresc destul de bine anumite tendințe demagogice către care generalul popular părea că înclină cu oarecare slăbiciune. În inexperiența începuturilor sale politice și prins în mrejele propriei lui popularități, Averescu nu se înfățișa deloc ca omul de autoritate pe care l-a cunoscut lumea după Guvernarea sa din 1926-1927 și după Restaurație, adică după ce își pierduse toată popularitatea. În 1918 îmi era frică să nu se dea prea mult după sfaturile demagogilor și, în străduința lui de a se urca pe cal, să nu sară dincolo de el. O deplină lămurire în această privință era necesară între dânsul și mine căci nu aveam cea mai mică pornire să mă pun în slujba „panașului" său, ci dimpotrivă urmăream să pun panașul lui în serviciul cauzei căreia mă devotasem.

4) Un ultim punct asupra căruia trebuia să mă înțeleg cu generalul înainte de a păși împreună mai departe, dar asupra căruia știam dinainte că nu voi întâmpina dificultăți, era un punct de ordin etic. Oricât ar fi năruit înscăunarea Guvernului Marghiloman șansele unei trageri la răspundere a celor vinovați de dezastrele noastre, mă angajasem prea mult pe această cale ca să renunț la lupta până la capăt, oricare ar fi fost sorții izbândei. Stabilirea răspunderilor și sancțiunilor, trebuia neapărat să apară ca un capitol de frunte al programului grupării noastre și nimeni n-ar fi putut concepe

în martie 1918 o acțiune politică ce n-ar fi avut la baza ei această operație de asanare morală.

Înarmat cu fițuica mea m-am dus la Averescu. L-am găsit într-o stare de seninătate neașteptată după toate umilințele prin care trecuse. N-am putut să-mi dau seama dacă era candoare sau stăpânire de sine, căci față de un om cu o putere de disimulare ca a lui, orice încercare de pătrundere în adâncul sufletului era zadarnică. Bineînțeles că nu i-am mai spus nimic despre destăinuirea pe care mi-o făcuse Mircescu la Buftea, și bine am făcut. Convins că nu știam nimic despre suprema lui încercare de a se agăța de putere prin protecția lui Mackensen, a început prin a mă felicita și prin a se felicita că scăpasem cu fața curată de neplăcuta sarcină pe care primisem să o ducem la bun sfârșit, fără voia noastră și numai din devotament pentru Țară și pentru Coroană! Mi-a anunțat apoi că-și dăduse demisia din armată. Nu știu cum va prezenta el această demisie, dacă cumva își va publica amintirile – iată însă cum mi-a povestit-o mie: „...după toate aceste explicații încurcate[85]. Regele m-a întrebat: — Ei, acum ai să faci politică? — Da, Sire, după încheierea păcii, îmi voi da demisia din armată și voi face politică. — Cum?, m-a întrerupt Regele, după încheierea păcii? Eu am considerat că ți-ai dat demisia în momentul în care ai primit însărcinarea de a forma Guvernul. Un general activ nu putea semna pacea..." Repetându-mi aceste penibile cuvinte, privirea lui Averescu se ascuțise de tot, și ochii lui se făcuseră răi, răi. „M-am reținut de a da Regelui răspunul pe care îl merita, și m-am mulțumit să-i spui că, din moment ce mă autoriza să părăsesc armata înainte de încheierea păcii, cu toate dispozițiile contrare ale legilor noastre organice, îl rugam să mă considere din acel moment ca demisionat. Regele a părut încântat și mi-a strâns mâna clănțănind veșnicul lui *da-da*. M-am sculat și am plecat. Ce păcătos!" Și iată cum Ferdinand-le-Loyal a lăsat să plece din armată pe generalul care luptase cu succes pe toate fronturile, pe organizatorul fără pereche al forțelor noastre refăcute, pe învingătorul de la Mărăști! Nici o vorbă de recunoștință, nici o vorbă de regret, nici o vorbă cât de banală de mulțumire! Făgăduise generalilor Reginei capul omului de la Bacău și era voios că lucrurile se aranjaseră mai lesne decât crezuse și că scăpase de insistențele cu care „familionul" îi amăra zilnic mesele și orele de odihnă. Ce păcătos, vorba lui Averescu[86].

[85] Averescu se prezentase Regelui ca prim-ministru demisionat, să-și ia rămas bun și Regele îi îngânase tot felul de argumente (afară de cele adevărate) ca să-i dovedească necesitatea în care se aflase să cheme pe Marghiloman.

[86] Poate că Averescu, dacă va da vreodată publicității această scenă, să o mai „aranjeze", de rușinea lui Ferdinand, dacă nu de a lui. Am redat-o aci exact cum mi-a fost povestită,

Generalul m-a pus apoi în curent cu planurile sale. Hotărâse să se înapoieze la Bacău, unde-și avea toate lucrurile, și să nu se mute din casa atât de comodă pe care o ocupa până ce nu va găsi o locuință cuviincioasă la Piatra-Neamț, unde voia să petreacă vara. La Iași, se mulțumise deocamdată cu o cameră pe care Romulus Bolintineanu i-o pusese la dispoziție – împreună cu salonul – în apartamentul său din strada Tăutu nr. 1, bot în bot cu distinsul om de Stat Alecu Constantinescu Porcu. După ce mi-a mai vorbit câteva minute de una și de alta, Averescu m-a poftit lângă el pe canapea, și schimbând tonul mi-a spus apăsat: „Și acum să vorbim politică..."

A început prin a-mi mărturisi că încă de la începutul războiului hotărâse să se înhame în luptele politice, îndată după sfârșitul ostilităților. Politica nu l-a atras niciodată (vorbă să fie) dar mizeriile de care se izbise în toamna anului 1916, dezorganizarea generală pe care o constatase după primele înfrângeri, lipsa totală de pregătire pentru război ce se dovedea în fiecare zi, l-au întărit în convingerea că numai o schimbare radicală de regim politic – oricare ar fi fost de altminteri soarta războiului – putea să asigure în viitor existența Statului român. O asemenea schimbare nu putea fi încercată însă atât timp cât toate puterile națiunii trebuiau concentrate împotriva dușmanului din afară. „Și iată de ce – zicea dânsul[87] – n-am aprobat mișcarea dvs. din primăvara trecută, și n-am putut să-i dau nici un concurs, oricât de simpatică mi-ar fi fost". Trebuia așteptată pacea, dar odată aceasta încheiată „era o datorie imperativă pentru orice român să intre în luptă pentru salvarea morală a poporului". Acestei lupte, dânsul era hotărât să-i închine ultimele sale puteri, fie ca conducător al mișcării, dacă se va socoti că însușirile sale corespund unui asemenea post de încredere, fie ca simplu soldat dacă se va găsi unul mai destoinic decât dânsul. Și fiindcă împrejurările l-au liberat de „gherocul" miliției mai devreme decât credea, era gata să înceapă și să organizeze acțiunea chiar înaintea termenului ce și-l pusese, adică înaintea încheierii păcii.

— „D-ta ce zici?" Am „zis" că eram încântat de hotărârea pe care o luase, că eram gata să-i dau tot concursul și că lumea aștepta formarea unei noi grupări politice ca o reacție împotriva tuturor fărădelegilor, tuturor greșelilor și tuturor ușurințelor comise de partidele existente. Că o asemenea formațiune nouă putea să se sprijine nu numai pe toată intelectualitatea dezamăgită dar și pe masele populare pe care

proaspătă-proaspătă, ca să rămână pentru posteritate și să servească la „corectarea" ditirambicelor platitudini prin care adulatori interesați au căutat să preamărească figura unui Rege mediocru.

[87] Uitând că în mai 1917 vorbise altfel.

sufragiul universal le va introduce în viața noastră politică, și că nimeni nu putea reuși mai bine decât dânsul să canalizeze curentele de idei și de sentimente pornite din tranșee.

Discutând asupra acestor curente am avut plăcerea să constat un acord perfect asupra tuturor ideilor cuprinse în cele patru puncte notate mai sus. La oroarea mea și a tuturor de denumirea de „partid", Averescu a mai adăugat două argumente în favoarea titulaturii de „ligă" – unul de principiu, și anume că gruparea noastră trebuia organizată pentru o durată limitată, în vederea unui scop de atins, și odată acest scop atins să se dizolve – altul de ordin oportunist (și discutabil), fiindcă o ligă ar fi permis și lui Cuza (pentru care se ambalase) și celor din Partidul Muncii (pe care-i socotea oameni de viitor!) să vie cu noi fără să-și lichideze partidele și fără să renunțe la programul lor special, pe care ar fi fost de ajuns să-l adapteze „scopurilor" Ligii. Titulatura de Ligă a Poporului i-a plăcut și a adoptat-o numaidecât[88].

Un punct asupra căruia l-am găsit cu totul schimbat, a fost cel relativ la îndrumarea noastră externă. Nemaiavând să-și apere portofoliul, venise la sentimente mai normale, și cum „omul nemților" era acum Marghiloman, vrăjmașul lui de moarte, print-un joc de basculă mai obișnuit decât onorabil, amicul lui Mackensen trecuse cu arme și bagaje de cealaltă parte a baricadei. Deși tot continua să nu creadă în victoria aliaților, deși tot mai credea într-o pace albă, nemții neputând fi reduși la aman, simpatiile lui se manifestau însă de data asta în favoarea francezilor „aliații noștri naturali", parcă n-ar fi fost tot el acela care cu câteva zile înainte mă însărcinase să spun lui Kühlmann să vorbească cu dânsul despre pângărirea drapelului românesc pe frontul german de vest... Încântat de rezultat, am lăsat descurcarea încurcatelor ițe pe care le depăna nestatornica lui minte pentru vremuri mai bune și m-am mulțumit cu punerea punctelor pe „i", mai mult din principiu și ca precauție, căci omul era vădit schimbat și nu mai era nici un pericol de prevăzut în această direcție.

Înțelegere deplină și asupra Răspunderilor. Pe această chestiune, Averescu era chiar mai pornit decât mine, fiindcă la sentimentele mele, care nu erau decât repercuția indignării generale, se adăugau și sentimentele sale de ură personală împotriva lui Brătianu, căruia avea o sumă de polițe de plătit.

[88] Generalul Averescu a primit denumirea de Liga Poporului, propusă de mine, după câte mi-a spus, și din simpatie (de ce?) pentru denumirile de „Volkspartei" și de „Volksbund" din țările germane. Așa încât eu, iar nu Averescu sau Matei Cantacuzino, am fost nașul Ligii, după cum tot eu – după pierderea tuturor iluziilor și ca să scap mobilele – am determinat schimbarea Ligii Poporului în Partidul Poporului (1920).

Singurul punct asupra căruia am putut constata o ușoară divergență a fost cel relativ la orientarea internă. Văzuse în lipsa mea pe A.C. Cuza și pe câțiva din grupul Muncii (pe I. P. Rădulescu și pe Hesselmann, cred) și era încă sub influența lor. Poate și picătura de sânge rusesc pe care o avea în vine, poate și grija de a-și spori popularitatea printre rurali. Fără să ajungă la limite care ar fi dus la o imediată despărțire între noi, îl simțeam lăsându-se în scările demagogiei și căutând să ocolească precizările pe care i le ceream. Fără să fie nemulțumitoare nici în această privință, a rămas ca discuția noastră în jurul reformelor sociale să fie reluată și ca formulele definitive să fie găsite[89].

Trecând la procedură, Averescu voia întâi ca inițiativa grupării să o luăm noi, Matei Cantacuzino și cu mine, iar el să adere la mișcare primind președinția Ligii pe care i-am fi oferit-o. I-am explicat că ar fi fost o greșeală, că primul pas trebuia să-l facă el, că primul cuvânt trebuia să-l spună el. Liga Poporului nu putea fi gruparea lui Argetoianu sau a lui Matei Cantacuzino, ci „mișcarea" lui Averescu. Numai ca atare putea avea răsunetul urmărit, pe front și în masele rurale. A convenit și dânsul că aveam dreptate. A rămas înțeles că ne va adresa el o scrisoare, lui Cantacuzino și mie, prin care ne va propune înființarea Ligii Poporului. Am plecat de la Averescu să pun în curent și pe Matei Cantacuzino despre cele hotărâte, să-i mai iau încă o dată asentimentul (îl dăduse deja în acea zi lui Grigore Filipescu și direct generalului, dar cu dânsul nu se știa niciodată...) și să-l convoc pentru a doua zi în strada Tăutu ca să ne citească Averescu proiectul său de scrisoare.

Am avut norocul să găsesc pe conu' Matei neschimbat și a doua zi la ceasul convenit, generalul Averescu ne citea următoarele rânduri:

„D-lor. Const. Argetoianu
senator
și Matei Cantacuzino
deputat

Iași, 7 martie[90] 1919

Iubiți amici,

Evenimentele care s-au desfășurat în țara noastră de la începutul

[89] În această privință a trebuit să cedez mult, nu atât lui Averescu, cât curentului vremurilor, căruia nu i se putea rezista.

[90] După cum se vede scrisoarea a fost datată din chiar ziua constituirii Ministerului Marghiloman și în gândul lui Averescu ea era un răspuns la sfidarea opiniei publice prin numirea unui Guvern de umilire națională cerut de inamic. Multă vreme n-a putut să uite generalul bruschețea debarcării sale pe care n-a iertat-o niciodată Regelui Ferdinand.

războiului european şi până azi, au putut pune sub ochii tuturor, în trista lor goliciune, relele adânci de care suferă clasele noastre diriguitoare.

Necinstea, nepriceperea şi nelegalitatea şi-au dat între ele mâna, într-o criminală înfrăţire, pentru a ne aduce pe povârnişul pe care ne-am rostogolit şi ne rostogolim încă.

De la 14 august 1916 încoace am putut face, alături cu această peste seamă de dureroasă constatare, şi pe aceea că pe lângă păturile atinse de putreziciune există o pătură sănătoasă: Poporul.

Poporul, care nu are nici o răspundere în tragedia ce am trăit, dar care a dus tot greul ei şi suferă toate urmările greşelilor altora, s-a arătat în trista noastră epopee mai presus de orice aşteptare.

Deşi împilat prin fapte şi mângâiat numai cu cuvinte goale, şi aceasta numai în momente grele, el a îndurat cu răbdare uimitoare toate urmările funeste ce poate să aibe un război rău pregătit şi condus şi mai rău.

Nu este oare ceva de făcut pentru acest excelent element sănătos al organismului nostru, care dacă nu a putut să ne micşoreze nenorocirile de azi, ne-a scăpat cel puţin prin stoicismul şi bravura lui, demnitatea, şi ne deschide orizonturi de nădejdi pentru viitor?

Eu cred că da!

În orice caz, în fundul conştiinţei mele de român, un glas îmi spune că este o datorie pentru toţi cei care îşi iubesc neamul şi au mai putut scăpa nedegradaţi de corupţia politicianismului nostru viciat în toate fibrele lui, să-şi dea mâna pentru a scăpa ceea ce mai este sănătos şi a tăia ceea ce este putred.

Dacă s-ar găsi o mână de oameni care să gândească cum gândesc eu, şi cum ştiu că gândiţi şi dvs., care să se întrunească într-o Ligă a Poporului aş fi gata să dedic, fără cea mai mică şovăire, energia ce mai am, pentru a mă pune la muncă alături de ei.

După mai bine de 40 de ani de serviciu în rândurile armatei, şi pot zice de serviciu rodnic, mi s-ar cădea să mă odihnesc restul vieţii. Nu mai puţin dacă se constituie o astfel de Ligă, nu aş ezita un singur moment, să pun cu începere de la 1 aprilie[91] şi pe acest nou teren în serviciul Patriei, din tot sufletul, întreaga putere de muncă de care mai dispun.

Punctele cardinale, împrejurul cărora ar putea să se constituie Liga Poporului, ar fi:

1. Intrarea de fapt în viaţa constituţională prin aplicarea

[91] În acest mic detaliu de nimic, al datei mobilizării sale politice, apare tot spiritul „cazon" al lui Averescu!

nefăţarnică şi nedenaturată a articolului 31 din Constituţie care glăsuieşte:

«Toate puterile Statului emană de la Naţiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegaţie şi după principiile şi regulile aşezate în Constituţia de faţă».

2. Stabilirea răspunderilor nenorocirilor care s-au dezlănţuit în ultimii ani asupra Ţării, fie pentru ca vinovaţii să tragă urmările, fie însă mai cu seamă, pentru a ne garanta că în viitor nu se mai vor repeta, făcând ca Răspunderea să nu mai fie o vorbă goală, ci să implice o sancţiune.

3. Reforme agrare, electorale şi administrative, pentru ca să se asigure, pe de o parte ordinea socială în Stat, iar pe de alta intrarea în realitatea art. 31 din Constituţie.

În cazul că Liga Poporului ar lua fiinţă, cred că după atingerea acestor trei puncte, misiunea ei va fi determinată.

Dacă cei care au avut Ţara pe mâini nu au putut să se ridice la înălţimea împrejurărilor, pentru a năzui îndreptăţiţi la o Românie Mare, „liga" prin realizarea scurtului ei program, va fi realizat „România Sănătoasă" şi va fi binemeritat de la Patrie.

Primiţi vă rog, scumpi amici şi foşti colegi, expresiunea sinceră a sentimentelor mele amicale".

După ce a citit scrisoarea, Averescu ne-a întrebat dacă aveam ceva de obiectat. Am răspuns amândoi că nimic. Eu unul aş fi vrut într-un al patrulea punct o precizare cu privire la simpatiile şi la nădejdile noastre naţionale, mai mult ca să leg pe Averescu decât pentru altceva, căci ştiam bine că soarta României în legătură cu războiul nu se hotăra printr-un punct de program politic. Am renunţat însă să cer o completare în acest sens fiindcă mi-am dat seama că în regimul de cenzură şi de samavolnicie sub care trebuia să începem organizarea Ligii nu trebuia să complicăm şi să îngreuiem lucrurile. Şi mai era şi prezenţa lui conu' Matei care mă jena; îmi aduceam aminte de ieşirea lui în Consiliul de Coroană şi mă temeam de o nouă izbucnire. Chestiunea nu era la ordinea zilei şi din conversaţia mea din ajun cu Averescu reieşise clar că orientarea lui externă se schimbase cu totul.

Aveam cu atât mai puţin de obiectat la proiectul lui Averescu, cu cât, deşi la urma urmelor scrisoarea sa îl privea numai pe el, ţinuse seama în redactarea ei de sugestiile mele. Îi lăsasem proiectul nostru de manifest de la Odessa cu rugămintea să-l citească şi se vede că-l impresionase mult căci devenise mai constituţional decât

Pipi Negulescu şi făcuse din aplicarea art. 31 al Constituţiei pivotul întregii acţiuni pe care se pregătea să o întreprindă. Pe mine, această insistenţă asupra principiilor constituţionale mă încânta: prietenii mei Grădişteanu şi Negulescu erau departe, primul în Rusia, al doilea în Suedia şi în imposibilitatea de a mă sfătui sau explica cu ei, avusesem întrucâtva impresia unei dezertări de la planurile noastre din toamna precedentă, înhămându-mă fără să-i previn la întemeierea Ligii Poporului. Punctul 1 din scrisoarea lui Averescu mă scăpa din încurcătura în care mai mult îmi închipuiam că intrasem căci Partidul Renaşterii Naţionale nu trecuse niciodată de stadiul unui proiect în studiu, şi nici unul din noi nu luasem vreun angajament precis. Aşa cum o prezenta însă Averescu, Liga Poporului putea fi considerată ca o realizare, sub alt nume, a planului şi a programului de la Odessa, şi nu-mi rămânea decât să poftesc pe prietenii mei să se alăture de acţiunea noastră, îndată ce se vor fi înapoiat la Iaşi[92].

Generalul a pus să se tragă scrisoarea lui la maşină şi ne-a trimis, lui Matei Cantacuzino şi mie, câte un exemplar semnat – pe al meu îl am încă printre hârtiile mele – şi a plecat la Bacău lăsându-ne să recrutăm primul nucleu al Ligii.

De fapt „sergentul recrutor" am fost eu, căci conul Matei nu-şi ieşea aşa de uşor din tabietele d-sale. Şi totuşi, în această fază de cristalizare a Ligii Poporului, înrâurirea sa a fost mare. Ne-a pus casa sa la dispoziţie şi a dat prestigiul numelui său primelor noastre încercări de grupare. Matei Cantacuzino nu recruta, dar zilnic pus la punct de ginerele său (Grigore Filipescu) făcea atmosferă pentru noi, la Universitate, la Palatul de Justiţie, la club şi canaliza astfel către viitoarea Ligă a Poporului toate simpatiile ce se îndreptau către el. Pe terenul recrutării propriu-zise n-a făcut decât o singură înscriere: a adus pe A.C. Cuza, cu care vorbise deja, fără să intre în amănunte, generalul Averescu. Prin adeziunea sa, Cuza n-a înţeles să-şi dizolve partidul, nici să renunţe la programul său politic, nici la antisemitism, ci să vie, cu cătea şi cu purcea, cu Zelea-Codreanu (tatăl) şi cu Corneliu Şumuleanu (profesor la Facultatea de Ştiinţe din Iaşi), cu partizanii şi cu „prinţipiile" sale, să sporească forţele de luptă ale Ligii pentru realizarea punctelor de program ce se puteau încadra şi în doctrinele lui.

În posesia scrisorii lui Averescu, odată cu deschiderea registrelor de înscriere, am socotit că cel mai practic era să redactez un proiect de act de constituire a Ligii pe care să-l semneze aderenţii noştri. Actul

[92] Ceea ce am şi făcut. P.P. Negulescu s-a înscris în Ligă, în care a jucat un rol de seamă. Grădişteanu, care nu mistuise procedeele lui Averescu din mai şi iunie 1917, a refuzat, şi a rămas independent până la moarte.

nu putea fi decât o parafrază a scrisorii lui Averescu, dar cu condeiul în mână m-am gândit să dezvolt punctul relativ la reforme, mai ales paragraful referitor la reforma agrară. Cu puternicul vânt care sufla dinspre stânga, cu pornirile demagogice care se conturau ca urmare a enormelor sacrificii ce li se ceruseră în timpul războiului, am socotit că era cu atât mai bine să precizăm de la început limitele şi condiţiile în care înţelegeam să înfăptuim marea reformă ce trebuia să schimbe tot regimul nostru economic, cu cât Liga noastră ameninţa din prima zi să devie un loc de întâlnire pentru toate crezurile, pentru toate ambiţiile şi pentru toate fanteziile – împotriva cărora şeful nostru, încă lipsit de experienţă, nu-mi părea o pavăză suficientă.

Proiectul meu de act constitutiv s-a transformat astfel într-un adevărat program în care fără să intru în toate amănuntele precizam limitele în care reformele agrare, electorale şi administrative urmau să fie desăvârşite. Am tras mai multe copii după acest proiect şi am încredinţat câte un exemplar generalului Averescu, lui Matei Cantacuzino, lui A. C. Cuza şi lui I.P. Rădulescu (zis Pleoşniţă) ca reprezentant al Partidului Muncii – rugându-i pe toţi să-mi trimită observaţiile lor scrise cât mai neîntârziat. Trebuia într-adevăr să fim gata la 1 aprilie, dată la care hotărâsem, într-o consfătuire cu Cantacuzino şi cu Cuza, să semnăm actul de naştere al Ligii.

Deşi mersesem în proiectul meu până la ceea ce socoteam extrema limită a concesiilor spre stânga, deşi admisesem sufragiul universal fără nici o restricţie, cifra celor 2.300.000 hectare expropiate ca un minimum şi naţionalizarea întregului subsol (cu o justă indemnizaţie pentru terenurile explorate sau exploatate), programul meu n-a satisfăcut nici pe Cuza nici pe d-nii din Partidul Muncii. În totala necunoştinţă a problemelor financiare şi monetare în care mă aflam atunci, şi nelămurit încă – ca toată lumea – asupra consecinţelor războiului din acest îndoit punct de vedere, introdusesem în paragraful relativ la reforma agrară un alineat prin care Liga se obliga să facă plata pământurilor expropriate parte în numerar şi parte în rentă de Stat şi adăugasem chiar că „Liga va căuta însă a realiza pe cât va fi cu putinţă, plata integrală în numerar". Încrezându-mă în elucubraţiile lui Aristide Blank, ale cărui fantezii erau luate în serios în acea vreme, mai ales de cei ce nu se familiarizaseră încă cu finanţele, socoteam un mare împrumut de Stat ca posibil după încheierea păcii, mai ales dacă războiul se termina cum trebuia, adică prin victoria aliaţilor noştri. Era o prostie, căci se putea prevede de atunci că, chiar în caz de victorie, puterile Statelor beligerante vor fi atât de sleite încât chestiunea cu împrumutul nu va merge uşor.

Solzii care acopereau ochii tuturor erau însă groşi şi nimeni n-a relevat absurditatea alineatului în chestiune. Plata în numerar a fost lăsată, în schimb criticii mei mi-au puricat toate celelalte propuneri, şi fiecare a venit cu ale lui.

Generalul Averescu n-a făcut decât uşoare retuşări, Matei Cantacuzino ceva mai multe – acceptabile şi unele şi altele, Cuza însă a venit cu un text nou. Textul lui Cuza parafraza de multe ori pe al meu, alteori se îndepărta sensibil de dânsul, câteodată în fine introducea noţiuni noi, menite să încetăţenească postulate naţionaliste şi antisemite pe care marea majoritate a poporului nostru nu le mistuise încă. Reprezentanţii Partidului Muncii aveau bineînţeles şi ei pretenţia să introducă în programul Ligii principiile fără de care nu ieşeau din casă şi pe care le împrumutaseră de peste Nistru, odată cu bluzele căcănii şi cu cizmele de iuft.

Vii şi nesfârşite discuţii s-au încins astfel în jurul leagănului Ligii Poporului, în aşteptarea fătului. Ne adunam când la Cuza, când la Matei Cantacuzino şi fiecare îşi depăna crezurile politice şi sociale. Cuza vorbea de două ori cât toţi ceilalţi la un loc, pregătise chiar un program întreg şi-l mai am şi azi printre hârtiile mele, scris în întregime de mâna lui, cu glose şi cu corecturi introduse de pe urma discuţiilor noastre aproape zilnice. Conul Matei, care se mulţumise să dea o formă mai juridică câtorva din propunerile mele (în special în paragraful referitor la reforma agrară) asculta cu indiferenţă formulele unuia sau altuia şi nu se amesteca în discuţie decât ca să contrazică pe Cuza. Răsturnat într-un jeţ, picior peste picior şi bătând ritmic măsura, conu' Matei – distrat – nu prindea decât un cuvânt sau două din câte spunea Cuza, şi se arunca pe ele. Cuza protesta, explica şi într-o avalanşă de „Pardon, mon cher" şi de „taisez-vous, Couza!" vorbeau amândoi deodată, unul serios, celălalt glumind. Câteodată se supărau, gluma înceta şi se luau de scurt. Între aceşti doi oameni, binecrescuţi însă, adevărate tipuri de mari seniori, discuţia nu degenera niciodată şi nu ajungea nici la trivialităţi, nici la invective.

Eu unul, săracul de mine, nu luam cuvântul decât ca să încerc să pun, dacă nu pe toţi, cel puţin pe câţiva, de acord şi să ajung la un rezultat. Grea afacere. Când izbuteam să împac pe Cuza cu Partidul Muncii îmi scăpa conul Matei, şi când prindeam pe conul Matei şi-l legam de ai Muncii, ţâşnea din legătură conul Alecu Cuza. Lucrurile mergeau greu. Un arbitraj la distanţă al generalului Averescu, care se înţepenise la Bacău, nu dăduse nici un rezultat. „Asupra textului actului constitutiv trebuie să vă înţelegeţi dvs. care veţi semna actul.

Nu e treaba mea. Eu mi-am dat părerea personală asupra proiectului pe care mi l-a remis dl. Argetoianu. Mai mult nu pot face". Atât putusem scoate „de la Şef". Şi timpul trecea, şi sorocul întemeierii Ligii se apropia.

În conciliabulele noastre din Iaşi şi de acord cu Bacăul hotărâsem data de 1 aprilie pentru ziua naşterii noii noastre formaţiuni politice, dată pe care am preschimbat-o apoi în cea de 3 aprilie ca să nu dăm loc la glume uşoare şi să nu avem aerul că vrem să pregătim opiniei publice o păcăleală. Hotărâsem de asemenea ca în ziua întemeierii Ligii să scoatem şi o gazetă şi discuţii aprinse s-au încins şi în jurul numelui de dat oficiosului nostru. Propusesem *Îndrumarea* sau *Îndreptarea*, dar mă declarasem partizanul primului titlu fiindcă socoteam că o foaie de partid trebuie mai mult să îndrume decât să îndrepte, această din urmă operaţie căzând în sarcina întregului partid (pardon „ligi"!) iar nu numai a presei sale. Matei Cantacuzino prefera dimpotrivă îndreptarea, ca o indicaţie a scopului urmărit de partid (pardon „ligă"). De altminteri, schimbăcios cum era, conul Matei era când pentru *Îndreptarea* când pentru *Îndrumarea*, după zile şi după toane. Până în cele din urmă, titlul ziarului nostru a rămas să fie *Îndreptarea*. Aşa au dorit-o cei mai mulţi, şi eu am cedat cu atât mai uşor cu cât titlul gazetei îmi părea un lucru secundar, numai gazetă să fie.

Până în ajunul semnării actului constitutiv, acordul nu se putuse face asupra conţinutului său. Cuza schimba sau adăuga în fiecare zi câte ceva şi, puşi la ambiţie, nu se lăsau mai pe jos nici domnii din Partidul Muncii, şi sfârşiseră prin a cere nu însuşirea, dar aprobarea, printr-un articol special, a întregului lor program. Pretenţiile muncitorilor exasperau pe Cuza şi ale lui Cuza împreună cu ale muncitorilor ne exasperau pe noi, cei din jurul lui Averescu. Am văzut momentul în care şi Cuza şi cei din Partidul Muncii erau să se rupă de noi şi mărturisesc că această perspectivă nu mă supăra deloc. Cele câteva discuţii pe care le avusesem cu Cuza îmi arătaseră foarte lămurit că cu dânsul nu vom putea pune la cale o durabilă căsnicie – iar cât privea Partidul Muncii, cei câţiva „băieţi" care se mai adunau din când în când la un păhărel de vin nu reprezentau lucru mare şi odată Camerele dizolvate n-ar mai fi reprezentat nimic[93]. Singura consideraţie pentru care m-am străduit să menţin în rândurile noastre, cel puţin la început şi pe cuzişti şi pe muncişti a fost că prezenţa lor confirma înjghebării noastre caracterul de ligă, în

[93] Toţi membrii Partidului Muncii erau deputaţi aleşi pe listele Partidului Liberal, pe care-l părăsiseră.

opoziție cu noțiunea de partid, pe acele vremuri mai odioasă tuturor ca oricând. Popularitatea lui Averescu era însă atât de mare încât nu mă îndoiam că la urma urmelor ne vom putea lipsi de certificatele d-lor A.C. Cuza și Rădulescu-Pleoșniță.

Lucrurile n-au mers însă până la ruptură și s-au „aranjat" sau aproape, în ultimul moment Discuțiile programatice neterminându-se nici în momentul în care fuseserăm convocați la Matei Cantacuzino acasă ca să semnăm actul, Cuza a propus să trecem în textul acestuia numai enunțarea celor trei idei conducătoare conținute în scrisoarea generalului: reintrarea în legalitate și în constituționalitate, stabilirea răspunderilor și sancțiunilor, perfectarea și aplicarea reformelor – fără a mai intra în nici un amănunt sau dezvoltare de program. În această concepție, programul fie cât de succint era despărțit de actul constitutiv și rămânea să fie discutat și stabilit pe îndelete de către organele statutare ale Ligii, îndată după constituirea lor. În sine, propunerea era logică, și-mi era greu să nu o primesc în neputința în care mă aflam să dau pe față gândul care mă împinsese să îngrădesc noua grupare, prin însăși actul ei constitutiv, împotriva alunecărilor spre stânga și spre demagogie. Toți cei prezenți erau plictisiți de atâtea tergiversări, și propunerea lui Cuza a fost primită prin aclamări. Opunându-mă, aș fi riscat să rămân singur sau aproape singur, și să transform succesul lui Cuza într-o înfrângere a mea. Nimic nu mă obliga să pornesc cu stângul în noua carieră ce mi se deschidea. Amplificarea textului privitor la reforma agrară – căci aci era nodul chestiunei – fusese din partea mea o simplă precauție de care mă puteam lipsi. Din două una: sau voi fi stăpân pe viitoarele noastre organe statutare, sau nu; dacă voi fi stăpân, le voi aduce cu ușurință să alcătuiască programul așa cum voi vrea eu; dacă nu voi ajunge să le domin, nu voi mai avea ce să caut în Ligă și din alte, mai ales din alte, puncte de vedere ce nu aveau nimic comun cu programul.

Propunerea lui Cuza fiind primită în unanimitate, l-am rugat să redacteze el însuși un proces-verbal de constituire cât de scurt. Amicul Cuza s-a executat pe loc și a devenit astfel al patrulea naș al „ligii", pe lângă cei trei semnatari ai celor două scrisori inițiale. Posed printre hârtiile mele actul de naștere al Ligii Poporului, nu numai redactat, dar și scris de mâna lui Cuza, cu slova lui înflorită, și acoperit de iscăliturile celor de față.

Redactarea lui Cuza, deși marca numai cadrul acțiunii noastre lăsând libere și, prin urmare, posibile în viitor orice dezvoltări de ordin teoretic sau practic, n-a mulțumit însă pe doctrinarii Partidului Muncii, mai ales pe cei cu bluze căcănii și cu cizme de iuft. Până în

cele din urmă au declarat că nu pot semna, cu tot regretul, până ce „partidul" nu se va pronunța – și cum „partidul" era în acel moment răzleț, trebuia să mai așteptăm, dar că... în curând... etc. Numai doctorul Hesselmann și Rădulescu-Pleoșniță au semnat „cu titlu personal până ce va hotărî partidul" – mărturisindu-mi la ureche că dacă „partidul" nu se va pronunța sau se va pronunța contra, ei vor rămâne cu noi. Și au rămas. D-rul Hesselmann a murit prematur, de o tumoare la creier, după ce se căsătorise cu Iza Exarcu, născută Herz; I.P. Rădulescu[94] a ajuns șeful organizației Partidului Poporului din Putna și a rămas credincios generalului și Partidului Poporului până la moartea sa, întâmplată prin 1934.

Dacă aș fi pășit la întemeierea Ligii Poporului pe aripile entuziasmului e probabil că ședința din 3 aprilie de la Matei Cantacuzino m-ar fi dezamăgit adânc. Nu din cauza unei înfrângeri de amor propriu, căci o înfrângere alături de șeful și de animatorul mișcării însăși nu mai era o înfrângere, și generalul Averescu, după cum o dovedește o scrisoare a sa, a fost pus în minoritate odată cu mine – nici din cauza eventualului ascendent pe care un dezechilibrat ca Cuza l-ar fi putut lua asupra dezvoltării ulterioare a acțiunii noastre – ci din altele mai serioase. Dacă aș fi sosit la conul Matei pe aripile entuziasmului – fie-mi iertată această banală metaforă – e probabil că mi le-aș fi frânt... Ce tristă și deprimantă priveliște, pentru cine avea ochi să vadă! Nici o vlagă, nici un pic de avânt, aproape nici o încredere în privirile ațintite asupra mea și a lui Matei Cantacuzino, cei doi purtători de cuvânt ai Mesiei de la Bacău... Numai priviri nedumerite ale unor oameni necăjiți și nemulțumiți de soartă, care se întrebau cu grijă dacă o vor „nemeri" mai bine în noua înjghebare ce se punea la cale. Jucători ghinioniști sau nedibaci, hotărâți să „ponteze" o ultimă dată pe tabloul generalului Averescu, pe care un val de popularitate îl ridica spre culmi.

Falanga cu care trebuia să pornim la luptă pentru refacerea țării mi se înfățișa de la început ca un conglomerat amorf și lipsit de orice consistență, ca un aluat nedospit și făinos pe care nici un ferment nu ar fi fost în stare să-l umfle. În blegăria generală a acestei sindrofii de paraponisiți și contrastând cu ea, siluetele distinse și simpatice ale lui Matei Cantacuzino și A.C. Cuza, accentuau și mai mult mediocritatea ambiantă. Din nenorocire, nici elegantul scepticism și ironia amară a unuia, nici agitația de sfârlează fără rost a celuilalt, nu erau puncte de cristalizare politică, și incontestabilele lor însușiri erau inutilizabile într-o acțiune de prelungită încordare.

[94] Tatăl ilustrului Savel și al puțin cunoscutului Ion Rădulescu, zis Jean.

Întemeierea Ligii Poporului ar fi un eveniment covârşitor în istoria ţării noastre şi averescanismul ar fi putut să schimbe faţa lucrurilor, după cum a schimbat-o mai târziu în Italia fascismul şi în Germania hitlerismul, dacă pe lângă răbdare, stăpânire de nervi, şiretenie şi lipsă de scrupule, generalul Averescu ar mai fi avut şi acea încredere în sine care a caracterizat pe un Benito Mussolini şi pe un Adolf Hitler şi fără de care un om nu se poate înălţa deasupra celorlalţi. Îi mai lipsea generalului Averescu şi un crez, fie şi un crez absurd, dar un crez în care să creadă. Spirit analitic, ocupat să taie de dimineaţa până seara fire de păr în patru, sinteza era pentru dânsul o operaţie necunoscută, şi meseria lui de strateg îl obişnuise să coordoneze factori mărunţi, nu să creeze sau să clădească în stil mare.

Popularitatea îi venise pe neaşteptat şi fără să o urmărească, întemeiată mai mult pe năzuinţele ascunse în sufletele celor oropsiţi care cereau să se lămurească şi să-şi agaţe nădejdile de ceva, decât pe însuşirile lui personale greu de desluşit şi atât de puţin aparente, sau pe ademenirile unei ideologii inexistente. Dorul de acasă şi prin urmare de pace şi „răspunderile", cele două lozinci mărturisite sau nemărturisite care contribuiseră în bună parte – oricât de paradoxal ar părea lucrul – la ridicarea prestigiului comandantului Armatei a II-a, erau pârghii vremelnice pe care generalul Averescu a făcut greşeala să le creadă durabile. Pacea au făcut-o alţii, şi „răspunderile" au fost uitate îndată ce protagonistul lor şi-a atins scopul, adică îndată ce a fost adus la putere.

Nenorocirea ţării a fost că în generalul Averescu nu era nici cea mai mică stofă de dictator, ci numai stofă de arivist politic. În loc să se sprijine pe popularitatea sa ca să ajungă la atotputernicie şi să facă ordine în ţară, s-a slujit de dânsa pentru şantaje meschine ca să forţeze mâna celor mai mari şi portiţa din dos a Guvernului. Luna de colaborare şi de intimitate cu dânsul îmi deschisese ochii asupra tuturor posibilităţilor sale şi am însemnat deja în paginile precedente toate ezitările mele faţă de o nouă colaborare, precum şi motivele care mă îndemnaseră să mă înham încă o dată la căruţa lui. În starea de spirit în care mă aflam era prin urmare natural să nu pun nici un entuziasm în îndeplinirea unor formalităţi menite să-mi dea o stare civilă politică şi nimic mai mult. Iată de ce n-am ieşit prea dezamăgit din salonul conului Matei, şi fără să mă las impresionat de toate meschinăriile pe care le constatasem sau le ghicisem la viitorii mei tovarăşi de luptă, cu hotărârea să muncesc din greu ca să pun în picioare un organism capabil cel puţin să ţie piept Partidului Liberal, rămas singur în luptă, căci de cel conservator nu mai aveam nici

o grijă; o jumătate pierise odată cu Nicu Filipescu şi cealaltă, a lui Marghiloman, era osândită să se prăbuşească odată cu nemţii.

Oricât de severă ar fi judecata mea asupra lui Averescu, nimic nu o confirmă mai bine decât manifestul său, „apelul" pe care l-a adresat „tuturor românilor", odată cu întemeierea Ligii. O pologhie mai scârbădă şi mai goală cu greu poate fi închipuită. Greoaie, fără nici un avânt, tartina generalului salvator se aseamănă cu rechizitoriul unui procuror de provincie într-o afacere de avort. Prejudecând efectul acestei proze de pensionar filantrop şi acrit asupra oamenilor cu cât de puţin scaun la cap, m-au trecut sudori reci, citind-o – căci generalul mi-o trimisese încă de la 30 martie. O corectură a „apelului" era cu neputinţă, căci trebuia schimbat ritmul fiecărei fraze, şi o proză moartă nu putea fi niciodată însufleţită. Am luat condeiul şi alunecând asupra „punctelor" de doctrină care îşi aveau locul lor mai mult în programul ulterior al Ligii, am căutat să desfăşor în câteva cuvinte un steag şi un crez. Nu am pretenţia să fi scris ceva extraordinar, dar pe lângă a lui Averescu, proza mea avea aripi. Greutatea era să o bag pe gât generalului; cu încăpăţânarea şi cu prezumpţia lui, nu era lucru uşor şi nu voiam să mă stric cu el înainte chiar de a porni la drum. Am combinat cu Grigore Filipescu (dezgustat şi el de „compoziţia" Şefului) o stratagemă: s-a repezit dânsul la Bacău cu proza mea, ca şi cum n-am fi avut nici unul, nici altul cunoştinţă de „apelul" a cărui primire nu o confirmasem încă – în speranţa că generalul va aproba manifestul meu şi va renunţa la al său. Paşte murgule!... Generalul a ascultat, a strâmbat din nas şi n-a spus decât atât: „Am trimis eu unul lui Argetoianu!" Şi a trecut la alt subiect. Filipescu s-a înapoiat la Iaşi furios. Astfel s-a născut o adevărată complicitate între Grigoraş şi mine, care a durat toată vara, şi care a consistat în punerea la punct şi în corectarea articolelor trimise de general pentru îndreptarea sau în „pierderea" lor, când chiar puse la punct sau corectate rămâneau compromiţătoare pentru reputaţia autorului. Căci avea mania nu numai să scrie, dar să şi iscălească.

„Apelul" lui Averescu a apărut, aşa cum a vrut el, şi spre marea mea mirare, această căldare de apă rece aruncată peste entuziasmul maselor n-a domolit câtuşi de puţin văpaia unei popularităţi ce se înfipsese adânc, cu puterea curentelor mistice, în sufletele ţărănimii[95] şi răscolise satele de la Dorohoi până la Severin, trecând peste toate stavilele, peste tranşee, peste sârme ghimpate şi peste sentimentele nemţeşti.

[95] La oraşe popularitatea generalului Averescu a fost mai redusă şi mult mai târzie şi oarecum numai o repercuţie a curentelor de la ţară afectând mai ales zonele urbane periferice.

Primii paşi ai Ligii Poporului • Averescu în strada Tăutu • Înscrierile • Cămărăşescu • Luca Niculescu şi Mackensen • Prima mea ceartă cu Grigore Filipescu • Lipsa de concurs a lui Matei Cantacuzino şi a lui A.C. Cuza în organizarea Ligii • Conflictul cu Cantilli, la Bacău • Conflict cu Averescu • Odessa, iarăşi • Amintirile mumei mele din zile de grea cumpănă • Raul Crăciun la Odessa.

Cu un act de naştere ciuntit şi cu un manifest găunos în traistă am pornit la drum, de mână cu trei tovarăşi care trăgeau în trei direcţii deosebite. Ca să fiu exact, unul, Matei Cantacuzino, nu trăgea deloc şi se mulţumea să zâmbească sau să contrazică pe cine apuca, între două *robbere* de *bridge*. Dar scepticismul său nu-mi uşura sarcina nici faţă de ceilalţi doi, nici faţă de dânsul căci trebuia să-i împac zilnic pe toţi trei. Chiar în afară de această îndeletnicire specială, sarcina mea a fost, de la început, covârşitoare şi mă mir şi eu cum am putut să-i fac faţă.

Până la chemarea noastră la Guvern, în martie 1920, am muncit, ca un hamal. Averescu făcea pe Dalai Lama, citea autori perimaţi de economie politică[96], îşi pierdea vremea cu fleacuri şi cu fuste, primea pe toţi intriganţii şi asculta toate lichelele. Rezultatul era câte un bileţel prin care îmi cerea măsuri ce încurcau toate lucrurile. N-am cunoscut un spirit mai apolitic decât al lui şi în primele timpuri ale noii sale cariere călca în toate strâchinile, dar absolut în toate. Cu greu şi numai cu îndărătnica lui sârguinţă şi-a învăţat cu încetul meseria pe care a ajuns să o stăpânească mai târziu, prin anii 1927-1930. În 1918 sub cuvânt că eram mai „versat" în ale politicii îmi dăduse mână liberă să-i organizez partidul după capul meu. Cu uniforma încă pe umeri, generalul obişnuit cu dispozitivul ierarhiei milităreşti, mă considera ca un fel de şef de stat-major căruia îi delegase puteri depline în executarea unui plan aprobat, plan ale cărui linii generale singure îl interesau.

[96] Riccardo era autorul lui preferat şi atât m-a plictisit cu teoriile învechitului economist încât am sfârşit prin a-i cumpăra manualul lui Aubry şi Rist şi l-am silit să-l citească: încântarea lui a fost copilărească dar cel puţin nu m-a mai pisat cu Riccardo. Din nefericire această bună idee nu mi-a venit decât târziu, prin 1921.

Pot să zic – şi cred că nici unul din foştii mei tovarăşi de lanţ nu mă va contrazice – că organizarea Ligii Poporului, aşa cum s-a înfăţişat în alegerile generale din toamna 1919 şi în cele parţiale de la începutul lui 1920, aşa cum s-a dovedit destoinică să alcătuiască un Guvern viabil şi de ordine după haosul primului Minister Vaida, a fost opera mea, opera mea aproape exclusivă.

Zi cu zi îmi dădusem seama că titulatura noastră de „Ligă" nu se poate concepe decât în atmosfera unei ideologii bine determinate şi nu se poate constitui decât în urmărirea unui scop de interes obştesc. Un pampon de general ce n-ar fi fost înfipt pe chipiul nimănui, un simplu pampon de general, anonim, ar mai fi putut fi punctul de cristalizare a unei ideologii – un pampon cu matriculă, nu. În pamponul generalului Averescu putea crede o lume încrezătoare în minuni, în jurul pamponului generalului Averescu nu se putea dezvolta o ideologie. La această lipsă de substrat moral care să justifice solidaritatea unei „Ligi" se mai adaugă şi carenţa unui scop de interes obştesc, căci dorinţa generalului de a pune mâna pe putere numai pentru a se plimba în vagon ministerial şi a procopsi pe Puiu Crăiniceanu nu putea fi considerată ca atare.

În realitate, noua noastră grupare era un partid, în înţelesul autohton al cuvântului cu un caracter personal pronunţat, format din foarte puţini oameni care credeau în capacitatea politică a lui Averescu, din ceva mai mulţi care socoteau că vor putea folosi nemaipomenita lui popularitate pentru o schimbare radicală de regim şi din foarte mulţi care sperau un ghelir sau o procopseală de pe urma unei înjghebări politice cu vântul în spate. În momentul în care propusesem lui Averescu titulatura de „Ligă" nu o făcusem numai din oroare pentru cea de „partid", atât de terfelită: deşi nu mai aveam mari iluzii, deşi lipsurile însemnate mai sus începuseră deja să mi se contureze înaintea ochilor, nu pierdusem încă toată nădejdea. Speram încă că se va găsi o mână de oameni dezinteresaţi destul de hotărâţi şi de pătrunşi ca să creeze o atmosferă în jurul unei miraculoase popularităţi şi să împingă pe deţinătorul ei, chiar fără voia lui, pe potecile nebătătorite spre ţelurile reale ale unei aşezări sociale primenite şi mai drepte. Făţărnicia, josnicia şi absenţa oricărei preocupări dezinteresate care au prezidat însă la constituirea Ligii Poporului mi-au ridicat şi această ultimă nădejde.

Scopul acestor confidenţe postume e de a lămuri pentru ce, întemeiată ca Ligă, gruparea generalului Averescu s-a dezvoltat şi s-a afirmat încă de la primii ei paşi ca partid. Iată de ce chiar în ziua în care am început să mă zbat ca „şef de stat-major" mi-am băgat toate

planurile strategice în sertar[97], am renunțat la vechile mele năzuințe, și căzut din nou pe planul concesiilor electorale am căutat pe cât am putut să scap cel puțin fața, pe a mea și pe a celorlalți. Pricepusem foarte bine că „Liga" se va transforma mai devreme sau mai târziu (cum s-a și întâmplat) în „partid" și că nici o schimbare nu mai era de așteptat în tradiționalul ritm al nenorocitei politici românești. Urma să fie un partid, adică o gașcă mai mult, și atâta tot.

Coborât pe pământ, am deschis un registru de înscrieri, am tipărit cărți de membru, am început să alcătuiesc „organizații" în județele Moldovei și Basarabiei – cu șefi, subșefi și agenți – și să redactez un proiect de Statut și altul de „program" (!!!) Cu alte cuvinte am intrat în făgașul vechilor partide. Despre o „ligă" în înțelesul propriu al cuvântului n-au mai vorbit decât Averescu și Cuza, și încă cel dintâi fără să creadă în ce spune, așa încât singurul „ligist" printre noi a rămas numai veșnic tânărul iluzionist Cuza. Când a sfârșit și el să-și dea seama de realitatea lucrurilor, și-a luat geamantanul cu utopii și a plecat.

Toată luna aprilie și luna mai, am muncit cu Grigore Filipescu și cu fostul meu șef de cabinet Puiu Cartianu[98] la ridicarea schelelor menite să sprijine clădirea Ligii Poporului. A doua zi după ședința de întemeiere de la Matei Cantacuzino, adică în 4 aprilie, am trimis generalului la Bacău o adresă semnată de Matei și de mine prin care îi aduceam la cunoștință cele întâmplate în ajun, și declaram Liga Poporului întemeiată. Scrisoarea noastră era un răspuns la scrisoarea lui din 7 martie și printr-însa constatam că îndeplinisem misiunea pe care ne-o încredințase. Mai adăugam că în ziua de 3 aprilie se mai hotărâseră următoarele:

1) Liga Poporului lua ființă în ziua de 8 aprilie 1918.

2) Un comitet provizoriu de inițiativă era însărcinat cu măsurile și lucrările necesare pentru organizarea mai departe a Ligii, adunând aderările doritorilor de a intra în noua formațiune politică.

3) La prima întrunire după 8 aprilie 1918, sub președința d-lui general Averescu, se va alege Comitetul Executiv al Ligii care

[97] Am mai deschis odată sertarul, în 1930 după suirea pe Tron a Prințului Carol, dar a trebuit să-l închid repede la loc.

[98] Puiu Cartianu, băiat inteligent și simpatic, fire deschisă și leală, a murit în floarea vârstei, fără să-și fi putut da pe deplin măsura. Înlocuise în încrederea mea pe Alexandru Papacostea, trecut la inamic, adică la Marghiloman odată cu înscăunarea acestuia. Mi-l recomandase Grigore Filipescu, dar îl luasem pe lângă mine mai ales în amintirea unei dedicații care mă încântase prin 1915. Puiu Cartianu publicase într-adevăr un album cu vederi și descripții din campania de peste Dunăre din 1913 și-l dedicase „nu Marelui Căpitan (cum îi plăcea Regelui Carol I să fie chemat) ci căpitanului Nicu Filipescu!" Butada avusese mare succes și ne înveselise pe toți!

se va însărcina în același timp și cu elaborarea programului politic.

O comisie numită de președintele Ligii din sânul Comitetului Executiv va lucra după indicațiile președintelui la întocmirea Statutelor Ligii.

Ideile Ligii vor fi susținute și răspândite în public printr-un ziar sub denumirea *Îndreptarea* organ al Ligii Poporului.

Aducând toate acestea la cunoștința generalului, încheiam, Matei și cu mine, că socoteam rolul nostru terminat și că reintram în rând cu simpli soldați ai Ligii. Afirmație de stil, ea a constituit un adevăr pentru Matei Cantacuzino, care s-a retras, nu „în rând", ci la Jockey-Club, la scumpa lui partidă de bridge. În afară de câteva articole la *Îndreptarea*, pe care de altminteri trebuia să i le scot cu cleștele, simpaticul dar fantezistul meu coleg de nășie, nu s-a mai manifestat până în toamna anului 1918, lăsându-mă să mă descurc cum puteam cu noii mei tovarăși de drum și mai ales cu un șef pe care trebuia în acel timp să-l ascult și să-l inițiez totodată la o meserie despre care habar nu avea.

Generalul a venit numaidecât de la Iași și s-a instalat în strada Tăutu, în apartamentul lui Romulus Bolintineanu, pe care l-a luat în stăpânire. Bolintineanu și nevastă-sa erau printre cei mai înfocați averescani, în urmărirea unui ghelir. Cum ghelirul n-a venit, sau cel puțin n-a venit în măsura în care o așteptau, practicii oameni au fost printre cei dintâi din tovarășii noștri care s-au despărțit de Ligă, la București, după câteva luni de guvernare. La Iași însă erau „feu et flamme" cum zice francezul, și doamna Bolintineanu fiind și durdulie și sensibilă, generalul îi trăgea o curte în toată regula. Vorbea politică cu noi, dar atenția nu și-o putea fixa asupra celor ce spunea, căci ochii săi urmăreau numai silueta gazdei, care se fățâia dintr-o odaie într-alta. Așa a fost toată cariera politică a lui Averescu, nu „cu sfinții", ca în liturghie, ci cu fustele.

În apartamentul din strada Tăutu[99] s-au întâmplat scene inenarabile. Acolo în salonul lui Bolintineanu devenit al lui Averescu, își succedau toată dimineața, cu zecile, noii aderenți ce veneau să se înscrie – din nenorocire mai toți răsuflații celorlalte partide. Averescu, care nu-i cunoștea, îi primea ca pe adevărați apostoli, luminați de duhul sfânt! În realitate, Averescu avea masele, dar printre intelectuali nu reușea să atragă decât pe cei ce căutaseră un ghelir și nu-l găsiseră aiurea, în partidele organizate și cu locurile ocupate.

[99] Apartamentul era la parter, într-un imobil cu două etaje. Celălalt apartament, tot la parter, ușă în ușă cu Averescu, îl ocupa Constantinescu-Porcu!

În afară de aceşti gheşeftari ordinari, din care, şi din nefericire, s-a recrutat marea masă a cadrelor Ligii (ce era de făcut dacă nu erau alţii?) şi de militarii demobilizaţi sau scoşi la pensie care urmau pe Averescu din spirit de disciplină, mai erau şi câţiva tăietori de fire de păr în patru, care ne puneau zilnic, pe general şi pe mine la adevărate examene de conştiinţă... şi de ştiinţă.

Regele lor a fost Ion Cămărăşescu, care pe acea vreme nu era încă decât un fost prefect de Silistra cu reputaţia de a fi fost un bun prefect, chiar un foarte bun prefect şi soţul... nenorocit al arătoasei domnişoare Blondel, fiica fostului ministru francez, care, deşi fusese înlocuit prin Saint-Aulaire, venise cu noi la Iaşi[100]. Cămărăşescu, takist şi soţ dezamăgit, a vrut să vie să facă politică cu noi, cu Averescu şi cu mine. Era cu vreo opt zile înainte de întemeierea Ligii. A venit la mine şi mi-a cerut să-l duc la Bacău la Averescu. Faţă de reputaţia lui de administrator destoinic, şi de lipsa de conducători în care ne abăteam n-am ezitat, mi-am procurat un automobil şi am plecat cu dânsul la Bacău.

Averescu, încântat şi dânsul de o asemenea achiziţie, l-a poftit la el în gazdă. Trei zile de-a rândul, înainte şi după dejun, a pus pe bietul general la examen plimbându-l în jurul tuturor problemelor de ordin general şi de ordin special. Am admirat răbdarea lui Averescu, dar pe mine m-a exasperat. În cele din urmă nu s-a înscris, ceea ce a mâhnit pe general, dar pe mine m-a încântat: cântărisem omul, cu care trebuia să mă mai întâlnesc în politică în 1921 pe vremea colaborării noastre cu Take Ionescu.

Un alt caraghios a fost Ion Luca Niculescu, colegul nostru de la Industrie în Ministerul din ianuarie. Tot în martie s-a dus şi el la Bacău să se înscrie, dar a cerut ca preţ o recomandaţie scrisă din partea lui Averescu către Mackensen ca să-şi aranjeze afacerile din Bucureşti. În naivitatea lui, generalul i-a dat-o şi era să înnebunesc când am aflat ce făcuse! Luca Niculescu, grăbit, s-a întors la liberali, îndată ce Ionel Brătianu a fost rechemat la Guvern, la sfârşitul anului, dar a fost destul de „gentleman" să nu abuzeze împotriva generalului de autograful pe care-l poseda...

În strada Tăutu n-am avut de furcă numai cu înscrierile. Mai erau Comitetele, mai era programul, mai erau Statutele, mai era Cuza. Cum toate aceste îndeletniciri ne-au dus la alegerile lui Marghiloman

[100] Yvona Blondel-Cămărăşescu, frumoasă ca şi mumă-sa („la junonique Madame Blondel") s-a purtat foarte frumos în război ca infirmieră. În continuu pe linia întâi a frontului, a fost o providenţă a răniţilor. Din nenorocire printre aceştia a fost şi un locotenent aviator Lebrun, de care Yvona s-a amorezat lulea şi cu care a plecat în Elveţia, fără să mai întrebe pe bărbatu-său, odată cu misiunile franceze.

din iunie, voi reveni asupra lor când voi vorbi despre aceste alegeri, în care averescanismul a înregistrat primul său succes concret.

Voi însemna numai, aci, că toate aceste frecături între om şi om au dat prilejul primei mele certe cu Grigoraş Filipescu care-şi cam luase nasul la purtare şi pe care am fost nevoit să-l pun la locul lui într-o consfătuire prezidată de Averescu. Incidentul a mers până la schimb de martori; martorii lui Filipescu însă, generalii Aslan şi Cocorescu, n-au vrut să ne lase să ieşim pe teren, şi ne-au împăcat. Ne-am împăcat chiar aşa de bine încât am colaborat toată vara frăţeşte la *Îndreptarea*. Despre această colaborare şi despre *Îndreptarea* cititorii vor găsi amănunte mai la vale. Dar prietenia noastră n-a mai fost ce fusese, şi mai târziu ne-am despărţit de tot.

În afară de incidentul cu Filipescu nu s-a ivit nici un altul, şi organizarea Ligii Poporului a mers destul de bine în tot cursul lunilor aprilie şi mai. Greutăţi n-am avut decât cu Matei Cantacuzino, cu Partidul Muncii şi la Bacău cu Cantilli. Asupra Partidului Muncii pe care l-am lăsat să discute cu Averescu, voi reveni mai târziu. Cu Matei Cantacuzino n-am avut greutăţi propriu-zis, dar nu voia să facă nimic. Pe cât de multe dificultăţi îmi crease el şi Cuza în preajma constituirii Ligii cu privire la redactarea programului şi chiar a actului de constituire fără program, pe atât de puţin m-au stânjenit şi unul şi altul în operaţiile de organizare a judeţelor. Conul Matei se dezinteresa însă complet de ele şi da afară fără milă pe toţi postulanţii care veneau să invoce protecţia lui. Îl rugasem să accepte şefia judeţului şi oraşului Iaşi. „Vous croyez? Je n'y tiens pas du tout, et d'ailleurs je suis parfaitement incapable de remplir ces fonctions" a fost răspunsul lui, şi plictisit m-a lăsat cu „fruntaşii" organizaţiei nedumeriţi, şi s-a dus la Club unde îl aştepta partida de bridge. Pe Cuza, organizarea noastră îl interesa şi mai puţin. El se înscrisese în Ligă cu partidul său, pe care înţelegea să şi-l menţie intact cu organizaţiile lui, după cum intactă înţelegea să-şi menţie şi politica partidului. Această concepţie de independenţă a unei părţi dintr-un tot, mergând până la nesocotirea intereselor comune, cum urma să se dovedească cu prilejul primelor alegeri (alegerile lui Marghiloman, din iunie 1918), era plină de inconveniente şi nu putea duce cu timpul decât la o ruptură – dar pentru moment mă dispensa de interminabile negocieri cu cel mai plăcut, dar cel mai încăpăţânat dintre oameni.

Conflictul de la Bacău a fost provocat de Cantilli, acest etern şovăitor care a scăpat în cariera lui politică toate ocaziile în veşnica sa preocupare de a nu pierde nici una. Nu era mai prost decât

atâția alții și-l înzestrase Dumnezeu cu mai mult talent, și școlile și bibliotecile din Paris cu mai serioase cunoștințe decât pe mulți, dar totalmente lipsit de simț moral, ajunsese să se trădeze pe sine însuși după ce își trădase pe rând toți prietenii, îl apucase războiul senator și conservator și se strecurase omul din toamna anului 1916 până în primăvara lui 1918 cu un minimum de riscuri și cu un maximum de avantaje personale și materiale. Ura contra Brătienilor îl ținuse legat de mine în campania pe care am dus-o împotriva Guvernului în primăvara anului 1917. În timpul neutralității se dăduse cu Filipescu din vrăjmășie și invidie față de Nicu Ghica-Comănești, rivalul său electoral rămas credincios lui Marghiloman. De când acesta venise la putere, Cantilli nu se putea consola de greșeala pe care o făcuse părăsind pe conu' Alecu și se înscrisese printre fondatorii Ligii Poporului în convingerea că numai Averescu putea „să vie" după Marghiloman. Convingerea e convingere, dar mai era și Take Ionescu care i-ar fi putut pregăti, ca succesor la Guvern, o neplăcută surpriză. Iepurele de două hotare și-a zis probabil că era mai sigur să conteze în Liga Poporului și să nu părăsească nici Partidul (?) Conservator. Averescu voise să încredințeze șefia Bacăului lui Văgănescu, care pierduse o mână în război, un demagog dinamic și deșănțat, sau lui Berea, profesor incolor și inodor, și sfârșise prin a o da lui Cantilli după intervenția mea. De Văgănescu îmi era frică să nu încurce pe general, care își fixase domiciliul în Bacău sau alături la Piatra Neamț, în cine știe ce boroboațe, iar Berea îmi părea prea lipsit de suprafață. De dinamismul lui Cantilli n-aveam nici o teamă, și ca suprafață era un latifundiar pe lângă Berea. În numirea lui mai vedeam și o răsplată pentru ajutorul pe care mi-l dăduse în anul precedent și un prilej pentru dânsul să se impună prin sârguința cu care va organiza principalul fief averescan din Moldova. Din acest din urmă punct de vedere m-am înșelat cu totul. Nu numai că prietenul meu Cantilli n-a făcut nimic timp de două luni, dar nici nu a mai răspuns la repetatele mele scrisori. Îmi era rușine față de Averescu de protejatul meu.

Am sfârșit prin a ruga pe general să convoace într-o zi la Bacău pe toți prietenii noștri, și în această întrunire, la care urma să iau parte și eu, să se hotărască într-un fel sau în altul cu organizația locală. Spre mirarea mea, Averescu a tot amânat convocarea cerută. Îmi aminteam că înghițise cu greu numirea lui Cantilli și mă așteptam să-l văd folosind cu grabă primul prilej pentru a-i înlocui prin Berea sau Văgănescu. Convocarea a fost în fine făcută, după alegerile din iunie și întrunirea a avut loc în încăpătoarea casă a lui

Cantilli, președinte nominal al unei organizații inexistente. Nu exista nici măcar pe hârtie, căci împuternicitul nostru nu constituise nici un comitet. La convocarea generalului răspunsese lume multă; era după împătrita lui alegere și strălucitul succes electoral – o lămurită indicație pentru viitor – sporise sensibil numărul aderenților Ligii Poporului. Strâns cu ușa, amicul Cantilli și-a dat în fine poalele peste cap și ne-a declarat că înțelesese să se înscrie în Ligă cu întreaga lui organizație conservatoare din Bacău, în bloc, cum făcuse și A.C. Cuza, iar nu individual. Șmecherul încerca să joace pe două tablouri, să-și menție organizația conservatoare intactă și prin ea raporturile cu Take Ionescu, iar prin adeziunea, mai mult platonică, la Ligă să-și asigure și beneficiul șanselor lui Averescu.

Încercarea lui Cantilli ridica o chestiune de principiu foarte importantă ce nu fusese până atunci formal tranșată, fiindcă nu fusese pusă, și anume aceea dacă una sau mai multe organizații locale ale unei grupări politice se puteau înscrie în Ligă independent de hotărârea și de atitutinea Centrului respectiv, în această privință. Chestiunea nu comporta discuție multă și era la mintea omului că regimul dihotomiei nu putea fi aplicat partidelor politice.

Am luat cuvântul după Cantilli și în aplauzele celor prezenți – amicii lui Văgănescu și lui Berea erau în mare număr în sală – am arătat că situația lui Cantilli ca șef neconfirmat al organizației unui partid inexistent (de la moartea lui Nicu Filipescu conservatorii suprimaseră orice activitate statutară) nu avea nimic comun cu a lui A.C. Cuza, șef real al unei vechi și necontestate deși modeste[101] grupări; că A.C. Cuza se înscrisese în Ligă cu tot partidul său, în conformitate cu spiritul și cu scopurile așezării noastre, pe câtă vreme, el, Cantilli, se prezenta în fruntea unei celule amorfe a unui tot contestabil. Am adăugat că onorabilul copinent semnase actul de constituire a Ligii personal și fără nici o rezervă (cum o făcuseră de pildă cei doi membri ai Partidului Muncii) și că prin urmare d-sa putea rămâne în Ligă sau să o părăsească, după plac, hotărârea d-sale privindu-l numai pe d-sa. Întrucât privea pe prietenii săi (câțiva jerpeliți), dacă doreau să se înscrie în Ligă n-aveau decât să facă cereri personale. Vorbisem tăios și de sus, fiindcă neașteptata atitudine a lui Cantilli, care se da drept prietenul meu, mă jignise și mă supărase.

După mine a vorbit Văgănescu, cu violență adăugând la argumentele mele câteva grosolănii deplasate la adresa stăpânului casei.

[101] Așa era pe vremea aceea.

Socoteam afacerea terminată şi aşteptam câteva cuvinte de încheiere din partea lui Averescu care prezida, când generalul s-a ridicat şi, spre stupoarea tuturor, a început să susţie teza lui Cantilli. A vorbit fără să convingă pe nimeni (probabil nici pe Cantilli) dar cu autoritatea pe care i-o da situaţia sa printre noi. Fierbeam. Atitudinea lui Averescu era vizibil îndreptată împotriva mea. M-am ţinut din răsputeri să nu izbucnesc; eram sătul de palinodiile lui şi mai ales de ale mele, de atâtea la câte trebuise să recurg ca să-l scot din toate încurcăturile în care zilnic se prindea. După ce a sfârşit, în mijlocul tăcerii mormântale care a urmat, m-am mulţumit să replic: „Rămân la părerea mea, n-am nimic de schimbat şi nimic de adăugat la dânsa". Fidel obiceiului său de a tergiversa şi de a nu limpezi niciodată apele tulburi, Averescu a ridicat şedinţa rezervând Comitetului Executiv central, după definitiva lui alcătuire, soluţionarea incidentului. La ieşire m-am apropiat de dânsul, l-am rugat să mă considere demisionat din Ligă şi am plecat la Piatra-Neamţ unde mă poftise Eliza Suţu, pentru 48 de ore, la Sanatoriul din Doamna. Tot la Piatra-Neamţ a plecat şi Averescu, căci se mutase acolo în vila lui Albini, despărţită de gară prin apa limpede şi năvalnică a Bistriţei. La Piatra, a doua zi, prietena noastră comună ne-a împăcat. Ne-a împăcat şi ne-a lipit la loc cum se lipesc părţile unui vas spart în două, fără să poată şterge urma spărturii.

Această primă şi gravă criză în direcţia Ligii Poporului a rămas necunoscută până şi celor mai intimi prieteni ai noştri. Fără intervenţia Elizei Suţu e probabil că ruptura dintre Averescu şi mine ar fi fost un fapt îndeplinit, cine ştie cu ce consecinţe pentru Liga Poporului şi pentru Averescu. Fără frâna mea, purtat de crescânda lui popularitate, probabil că Averescu s-ar fi lăsat din ce în ce mai spre stânga, copleşit de curentele demagogice. Judecând după greşelile pe care l-am împiedicat să le facă, cred că despărţirea noastră ar fi fost nenorocire pentru ţară. Pentru mine însă cred că ar fi fost un bine, căci m-ar fi scutit de o muncă grea şi de amarele decepţii prin care a trebuit să trec.

N-am putut să lămuresc niciodată motivele care au determinat neaşteptata ieşire a lui Averescu de la Bacău. Până în acea fatală zi, relaţiile noastre fuseseră excelente şi pline de încredere. Îi cunoşteam susceptibilitatea, ştiam cât era de închis şi cât fugea de orice explicaţii şi mă străduiam, până în cele mai mici amănunte, să nu-i jignesc amor-propriul. Rolul meu în Ligă, pe care mi-l încredinţase el singur, era covârşitor nu numai prin faptul că întreaga organizare a fragedei noastre formaţii se rezema pe umerii mei, dar şi prin împrejurarea

că permanenţa mea la Iaşi şi aproape continua lui absenţă (sta mai tot timpul întâi la Bacău şi apoi la Piatra-Neamţului) mă silea să fiu purtătorul nostru de cuvânt faţă de toată lumea.

Oamenii care voiau să se înscrie veneau la mine, la mine veneau şi fruntaşii altor partide care doreau să ia contact cu noi, şi diplomaţii şi gazetarii străini în goană după informaţii. Cu toţii, cu mari şi cu mici, aveam grijă să nu vorbesc decât în numele generalului, să-i îndrept spre dânsul cu toate dificultăţile comunicaţiilor. Nu luam nici o hotărâre până la cele mai mărunte şi privitoare la neînsemnate chestiuni de administraţie fără instrucţiunile lui, de cele mai multe ori scrise, pe care le solicitam. Mă „effasam" pe cât puteam şi de multe ori cu greu, căci dacă masele continuau să caşte gura la dânsul, intelectualii şi orăşenii începeau să aibă mult mai mare încredere în mine. În delicatele mele funcţii de „factotum" al Ligii îmi impusesem cea mai strictă disciplină şi cea migăloasă atenţie ca să nu calc pe umbra omului bănuitor ce purta pe umerii săi şi firma, şi panaşul şi norocul partidului nostru. Evitasem, până şi cu cei mai intimi, o judecată fie cât de anodină asupra faptelor şi gesturilor sale – şi cât ar fi fost de spus! – de frica trăncănelilor: cunoşteam obiceiul românesc de a face dintr-un ou un bou.

Atunci? Conştiinţa mea fiind împăcată, motivul afrontului nemeritat pe care-l suferisem la Bacău trebuia căutat în afară de actele mele. Să fi fost la mijloc un stupid acces de gelozie? Era greu de presupus că un om atât de pătrunzător ca dânsul să nu-şi fi dat seama că de prietena noastră comună mă legau numai sentimente de camarad, şi la urma urmelor nu eram numai eu faţă de ea într-o situaţie ce ar fi putut da de bănuit. Să fi fost invidie? Se poate. Avusesem de multe ori impresia – şi mai târziu am avut-o mult mai des – că Averescu nu-mi putea ierta însuşirile de intuiţie politică, care îi lipseau cu totul, nici mistui superioritatea faţă de dânsul în anumite materii pe care era natural în calitatea mea de civil, de fost diplomat şi de om politic să le cunosc mai bine decât dânsul, militar ce-şi închinase viaţa problemelor de apărare naţională. Fie una, fie alta, fapt este că din ziua nenorocitului conflict de la Bacău au intrat în joc acele imponderabile care fără să schimbe faţada relaţiilor între doi oameni pregătesc răfuielile devenite inevitabile, oricât ar amâna împrejurările scadenţa lor.

Înainte de a depăna mai departe firul amintirilor mele cu privire la Liga Poporului şi la evenimentele din vara anului 1918, cer voie cititorilor să revin puţin înapoi şi să consemnez aci informaţiile mele privitoare la deznodământul tragediei de la Odessa, una din

paginile dureroase ale războiului nostru. Din nefericire pentru dânşii şi pentru mine, bătrânii mei părinți au fost martorii şi câteodată victimele sălbaticelor evenimente pe care, deşi se desfăşurau în apropierea granițelor noastre, n-am fost în măsură să le împiedicăm. Țin de la dânşii mai toate însemnările mele.

Am povestit cum situația politică determinată de armistițiul nostru provizoriu şi de pretențiile inamicului de a-i transforma într-un definitiv urmat de negocieri pentru pace mă pironise în Iaşi la sfârşitul lui 1917 şi la începutul lui 1918. Nu-mi mai văzusem părinții de trei luni şi proiectasem o vizită la Odessa de sărbători, pe care apoi am amânat-o în ianuarie. Întrevederea pe care o avusesem cu Averescu la Bacău şi în care generalul mă pusese în curent cu adevărata stare a lucrurilor din Guvern, mă oprise pe loc. Pe de altă parte, precaritatea situației noastre între triunghiul morții, capitulare şi exod, nu mă îndemna câtuşi de puțin să provoc înapoierea părinților mei, bătrâni şi neputincioşi, la Iaşi. Evenimentele de la Odessa ne-au surprins astfel despărțiți: eu în Iaşi neputând face nimic pentru dânşii – ei la Odessa neputându-mi da nici o veste despre cele ce se petreceau în jurul lor.

Ceasurile de chin prin care am trecut, până la intrarea nemților în Odessa, nu le doresc nici vrăjmaşilor mei. Dacă n-aş fi avut în aceeaşi vreme şi gravele răspunderi pe care le aveam în spinare, ca ministru şi ca negociator la Buftea – răspunderi ce puneau în joc existența însăşi a țării şi viața noastră a tuturor, cred că aş fi înnebunit. Sau cine ştie ce s-ar fi întâmplat cu mine, căci dacă nu m-ar fi reținut datoria la Iaşi, m-aş fi repezit spre Odessa şi aş fi încercat să trec, să-mi salvez părinții. De ajuns la Odessa n-aş fi ajuns, dar poate că nu mă mai înapoiam nici la Iaşi, căci atunci când am aflat noi în Moldova despre grozăviile ce se petreceau la Odessa (în februarie), drumul de la Nistru înainte era în mâinile bolşevicilor şi capetele românilor puse la preț.

Până la mijlocul lui ianuarie revoluția nu se manifestase în Odessa cu prea mari violențe şi cele petrecute se înfățişaseră mai mult sub culorile ridicolului, anarhiei şi lăcomiei decât sub ale terorismului şi ale brutalității. Cele câteva alerte din cursul lui noiembrie şi al lui decembrie nu speriaseră pe nimeni, şi Odessa era plină de români care se considerau acolo mai în siguranță decât la Iaşi: le era oamenilor mai frică de nemți şi de ororile războiului pe care nu le cunoşteau, decât de bolşevici şi de nebuniile revoluției cu care se obişnuiseră.

Am regăsit printre hârtiile părinților mei o scrisoare pe care le-

am trimis-o – ultima – în ziua de 9 ianuarie cu o săptămână înainte de declanşarea ororilor la Odessa; o reproduc aci ca să se poată judeca cât de puțin eram informați la Iaşi de cele ce se pregăteau alături de noi în Rusia:

„Dragii mei,

Am în fine mâine o ocazie pentru Odessa, şi mă grăbesc să vă trimit câteva rânduri.

Am lipsit din Iaşi mai mult decât crezusem la plecare şi nu m-am înapoiat decât sâmbătă în 6 ianuarie. Mă găseam de minune la Rosnov, şi pe de altă parte m-a reținut şi politica în provincie[102].

Am petrecut 15 zile plăcute şi utile, plecat din Iaşi prăpădit şi slăbit („mica" operație[103] mă doborâse mai mult decât s-ar fi cuvenit), m-am înapoiat complet restabilit.

.....

Am găsit la Iaşi scrisorile voastre din 24, 26, 29 şi 30 decembrie pe care amicul Lăscăruş Catargiu[104] a neglijat să mi le trimită la Piatra-Neamț, după cum îl rugasem. Începusem să mă îngrijorez de voi. Scrisorile voastre, mai ales cele din urmă, m-au liniştit.

Dragii mei, cred că în momentul de față ce e mai puțin rău e laşul şi Odessa, şi ce e mai periculos e drumul între aceste două orașe. De unde concluzia că fiecare să rămânem unde suntem[105]. După câte ştiu aci, în Ucraina se desenează o foarte serioasă mişcare pentru restabilirea ordinei, în Ucraina prin urmare şi în Odessa. O să mai fie câteva zvârcoliri maximaliste înainte ca mişcarea să fie definitiv înfrântă[106], dar aceste zvârcoliri nu vor avea nici o repercuție dezagreabilă asupra străinilor din Odessa.

În curând va fi în siguranță şi linia Iaşi-Odessa. Suntem în curs de ocupare a regiunii Ungheni-Bender şi sârbii şi cehii se însărcinează cu regiunea Bender-Rasdelnaia-Odessa[107].

La atât se reduce ocupația Basarabiei, în jurul căreia ziarele maximaliste şi ovreieşti au făcut atâta larmă. Noi am trimis numai câteva trupe să păzească depozitele noastre de aprovizionare şi liniile ferate până la ele. Şi aceasta după cererea expresă a Guvernului din Chişinău[108].

[102] Aluzie la convocarea lui Averescu la Bacău.
[103] Operația pe care mi-o făcuse Gerota.
[104] Tovarăşul meu de casă, în strada Păcurari.
[105] Pe mine mă mai reținea şi situația politică la Iaşi, dar nu puteam să o spun prea pe față.
[106] Ce bine eram informați!!!
[107] Era vorba de legiunile de prizonieri sârbi şi croați eliberați. Altă informație exactă! Şi o țineam de la Statul Major al lui Berthelot!
[108] Am scris astfel pentru cazul în care scrisoarea ar cădea în mâinile ruşilor.

Tot ce pot să vă spui, ca politică internă şi externă, e că suntem într-un moment în care se fierbe ceva. Sunt foarte ocupat şi pentru un moment nu pot părăsi Moldova sub nici un cuvânt.

Tot ce vă spun, şi care duce la concluzia să nu părăsiţi Odessa, e privit prin ochelarii noştri. Voi acolo puteţi judeca mai bine. Dacă vă temeţi de cel mai mic pericol, luaţi trenul şi veniţi la Iaşi. Voi găsi eu să vă găzduiesc. Pentru motive pe care nu vi le pot spune încă, să nu aveţi teamă să rămâneţi sub nemţi[109].

Vă puteţi imagina cu ce emoţie am primit ştiri de acolo; mi se părea că le primesc din altă lume. Tanţi Cr. a primit câteva linii de la d-na F. Mama şi fata sunt în perfectă stare.

Prin schimbul de internaţi, a sosit zilele acestea la Iaşi, Tălpăşanu, secretarul lui Romanescu[110]. Mi-a spus că la Breasta toate sunt bine. „Lăptăria" vine în toate zilele la oraş cu lapte şi cu un soldat neamţ pe capră! D-rul Cernătescu[111] e prefect – C. Poenaru[112] primar al Craiovei. Guvernatorul Olteniei stă în casa Mihail[113], al Craiovei în casa Vorvoreanu[114]. Două domnişoare: Feraru şi Pascu s-au căsătorit cu ofiţeri austrieci. Manda, nevasta[115] lui Nicu Murgăşanu se ţine cu ofiţerul neamţ de la Komandantură, Weber, şi se bate pe el cu nevasta avocatului Boboc. Lumea le-a întors spatele la amândouă!

Cu privire la proteza pe care mi-o cereţi, nu vă pot procura nimic la Iaşi. După război ne vom procura ce va trebui, pentru moment protejatul vostru să se mulţumească cu ce se găseşte la Odessa.

Nevasta[116] lui Brâncoveanu a murit la Paris, nu se ştie exact din ce boală.

Corespondenţa noastră va suferi câteva zile din cauza mişcărilor de trupe din Basarabia.[117]

Primit-aţi telegrama mea de duminică? Ce tristă serbare de Sfântul Ion! Ca asta să nu mai fie!

*

Preocupat de cele ce se desfăşurau la Iaşi, şi convins că la Odessa

[109] Nu numai la Iaşi, dar chiar şi la Odessa, oamenii nu-şi dădeau încă seama la începutul lui ianaurie de pericolul bolşevic. Părinţii mei, în ultimele lor scrisori nu se temeau de el, ci mai mult de perspectiva unei ocupaţii germane!!

[110] Nae Romanescu, primarul Craiovei, refugiat la Stockholm.

[111] Un bătrân junimist, foarte cumsecade, dar siderat de Carp.

[112] Primul preşedinte al Curţii de Apel.

[113] Jean Mihail, proprietarul, fugise prin Rusia în Apus însoţit de d-na general Răsti care ar fi putut să-i fie mamă, dar îi era... ibovnică. „Nu mă costă parale" se scuza păcătosul!

[114] Costinel Vorvoreanu era cu noi la Iaşi.

[115] Născută Gigurtu.

[116] Născută Antoniades, de la Alexandria (Egipt). Imens de bogată.

[117] Această frază oglindeşte optimismul nostru, a celor de la Iaşi, cu privire la soarta românilor din Odessa.

era un colţ adormit de revoluţie, mărturisesc că nu m-am îngrijit de soarta alor mei. Nu e vorba, chiar de m-aş fi îngrijit, mă întreb dacă aş fi putut face ceva. Să-i pun cu de-a sila pe drum în mijlocul iernii, pe căi atât de nesigure, ar fi fost să-i osândesc la moarte. Dânşii acolo puteau judeca situaţia şi pleca, dacă vreun prilej prielnic s-ar fi ivit. Să mă duc să împart cu dânşii pericolele înfruntate – nu aş fi ajuns cu până la ei mai mult ca sigur. Suferinţele românilor la Odessa, în primele luni ale anului 1918, constituie un capitol mai mult în cartea jertfelor îndurate de neamul nostru pentru întregirea lui.

E păcat că nimeni din cei care au trecut prin acel infern nu s-a gândit, după război, să scrie o carte. Într-un caiet al mumă-mi am găsit totuşi câteva însemnări, foarte succinte. Le reproduc aci, fiindcă ele aruncă lumină asupra unor evenimente din timpul războiului aproape necunoscute generaţiilor noi. Notiţele mumă-mi înfăţişând impresii de oameni bătrâni pe care bolşevicii, din milă se vede, i-au mai menajat – le voi completa cu cât am aflat de la ostatecii noştri, după înapoierea lor la Iaşi.

După ocuparea Basarabiei de către trupele noastre[118], bolşevicii s-au dezlănţuit la Odessa împotriva românilor, pe care i-au considerat ca adevăraţi ostateci. Dar să las cuvântul mumă-mi:

„În ziua de 17 ianuarie, la ora 12 noaptea am auzit 3 lovituri de tun care au anunţat luarea oraşului în posesie de către bolşevici. Până aci bolşevicii luptaseră cu mencevicii pentru preponderenţă. Chiar în acea zi ni se spusese că amândouă partidele se împăcaseră şi căzuseră de acord asupra împărţirii liniştite a puterii. Informaţiile acestea nu erau exacte se vede, sau poate că înţelegerea se stricase către seară, în tot cazul, la miezul nopţii bolşevicii s-au declarat stăpâni peste oraş. Cine a văzut pe Dumnezeu şi nu s-a cutremurat...

Toţi soldaţii care părăseau frontul îşi păstrau armele şi cei mai mulţi, în loc să se înapoieze la vetrele lor, preferau să facă pe revoluţionarii şi să jecmănească în dosul frontului. Cei care veniseră la Odessa n-aveau decât o lozincă: stârpirea «buijuilor»; «buijuii» erau burghezii şi toţi cei ce nu-şi câştigau viaţa cu braţele. La soldaţi se adăuga toată pleava oraşului şi toţi împreună aveau mania să defileze şi defilau de dimineaţa până seara cu steaguri roşii, şi cu pancarte imense pe care sta scris: «Moarte buijuilor, aceşti vampiri care sug de veacuri sângele poporului». Treceau şi cântau pe un ton lipsit de

[118] La Iaşi se credea că bolşevicii nu vor reacţiona mai mult faţă de trecerea trupelor noastre în Basarabia, decât reacţionaseră – adică deloc – faţă de hotărârea de dezlipire a acestei provincii şi de proclamarea Republicii Moldoveneşti. A fost o mare eroare. Basarabia era încă sub influenţa politică a „Rumcerodului", Sovietul de la Odessa, şi trecerea Prutului de către trupele noastre a fost considerată ca un act de război împotriva întregii Ucraine.

orice vlagă, strofe pe care nu le pricepeam... Şi aşa a fost toată luna lui noiembrie, lui decembrie şi prima jumătate a lui ianuarie.

Situaţia a început să se agraveze pentru noi odată cu sosirea lui Racovski. A sosit la Odessa cu depline puteri din partea lui Troţki, marele dictator al Rusiei, cel care decretase demobilizarea armatei ruseşti şi încheiase pacea de la Brest-Litovsk[119]; pentru nenorocirea aliaţilor şi a scumpei mele ţări.

Pe la mijlocul lui ianuarie a început – odată cu întronarea definitivă a dictaturii bolşevice în Odessa – şi vânătoarea după români. Îi arestau în grupuri, cu toptanul, pe câţi puteau pune mâna! Umblau mai ales după parlamentari şi după funcţionari, după toţi cei care exercitau o funcţie sau îndepliniseră o misiune din însărcinarea lui Brătianu. Racovski, care fusese închis în România, voia să se răzbune asupra lor.

Pe noi nu ne-a arestat. Să fie din cauza vârstei înaintate a lui bărbatu-meu, care împlinise 77 de ani? Dar veneau deseori noaptea să facă «percheziţie» în căutare de arme. Abia adormeam şi în primul somn ne deşteptam pe sărite prin ciocăniturі oribile în uşă... De obicei se înfăţişau 6-7 bolşevici, marinari ruşi şi dezertori români, toţi înarmaţi cu puşti, sau cu revolvere şi ne întrebau: «Iest arughi?» – adică dacă avem arme, întrebare la care răspundeam «niet» – şi oamenii salutau şi plecau!

Niciodată n-am fost insultaţi sau ofensaţi. O singură dată unul din aceşti oribili indivizi a deschis un sertar şi a scotocit printr-însul dar n-a luat nimic... Ce ciudaţi sunt aceşti ruşi care s-au dedat la atâtea cruzimi, care au ucis mii de ofiţeri şi de proprietari cu cea mai sălbatică cruzime, şi care se arată blânzi şi buni când nu sunt aţâţaţi la rele[120]...

După două săptămâni de alarme, într-o noapte – ne culcaserăm dar nu adormiserăm încă – din nou cele 3-4 lovituri la uşă şi câţiva soldaţi intră cu cuvintele: «Rumcerod, aristirvoi!» (sau aşa ceva) adică: în numele Rumceroului venim să vă arestăm. Bărbatu-meu, foarte liniştit şi foarte demn le spuse, căci era printre ei unul care ştia româneşte: «Puneţi o sentinelă în faţa uşii şi veniţi să mă luaţi mâine dimineaţă la 10; nu pot abandona pe nevastă-mea singură, noaptea, la hotel – nici alerga pe întuneric, pe străzile Odessei!» Dumnezeu m-a inspirat atunci, şi m-am adresat atunci celui care vorbea româneşte: «Dar bine, oameni buni, cum puteţi aresta un om de 77 de ani care n-a făcut nimic rău?» Bolşevicul care vorbea româneşte s-a consfatuit

[119] Era numai armistiţiul – pacea a fost semnată mai târziu.
[120] Aşa sunt oamenii simpli, pretutindeni.

pe ruseşte cu ceilalţi, şi i-am auzit cum spuneau: «Vosem disiat (77), niet, niet!» Şi au salutat şi au plecat...

Vârsta lui bărbatu-meu l-a scăpat de o mare nenorocire, căci bieţii noştri români au suferit maltratări pe care alţii mai tineri le-au putut îndura, dar care, pe dânsul, la vârsta lui l-ar fi răpus. I-au pus în celule umede. I-au culcat pe cimentul ud. Au fost schingiuiţi în toate felurile, înţepaţi cu baionetele, bătuţi cu patul puştii... Au fost siliţi să mănânce câte 15 din acelaşi castron, cu aceeaşi lingura. Bărbatu-meu n-ar fi putut suporta toate aceste orori şi ar fi sucombat – iar eu aş fi înnebunit!

Am trăit cu inima strânsă, în teroare, timp de 4 săptămâni, de la 15 ianuarie la 19 februarie, zi în care ne-am mutat[121] în Sanatorium Landesmann Cernomorskaia 21, la marginea Odessei într-o frumoasă poziţie pe malul mării. Ne-au luat cu ei Nicu Ghica-Comăneşti, care se mutase acolo cu familia lui, de mai multă vreme. Proprietarul Sanatoriului era bine cu bolşevicii, şi clienţii lui n-au fost niciodată tulburaţi de nimeni...

Niciodată nu voi uita această oribilă epocă a vieţii mele, în care, în fiece zi şi în fiece ceas mă trezeam cu inima sărită de frică să nu fie ridicat şi închis scumpul meu bărbat. Oh, mai ales seara, în momentul de a mă culca, tremuram de groaza loviturilor în uşă pe care le aşteptam, şi mă întrebam ce ne vor mai aduce acele fiinţe grosolane odată cu mirosul lor de votcă şi de mahorcă.

Se răspândise zvonul că toţi românii arestaţi vor fi trimişi în Siberia. Această perspectivă mă înspăimânta şi mă obseda. Ce voi face eu, ce voi face eu dacă scumpul meu soţ va fi expediat în Siberia? Nici un tren ca să mă iau după el. Cu trăsura? Eu, biată femeie singură, care nu ştiam nici ruseşte. Să alerg cu trăsura sau pe jos, interminabilele verste ruseşti... era oribil, oribil! Toate aceste gânduri negre, toată această perpetuă teroare în care trăiam, nu mă mai lăsau să dorm. În acea sinistră lună n-am dormit mai mult de două ore pe noapte. Adormeam către miezul nopţii, mă deşteptam pe la două şi nu mai puteam adormi... în fine instalarea la Sanatorium mi-a redat puţină linişte, căci acolo n-am mai avut nici percheziţii, nici vizite nocturne. M-am crezut în paradis...

În aceste câteva săptămâni am văzut petrecându-se în Odessa lucruri de necrezut. În plină zi, trecătorii erau opriţi pe stradă şi devalizaţi. Li se fura tot ce aveau pe ei, dar în cele mai multe cazuri nu li se făcea nimic, mai ales, dacă nu rezistau. «Ruski vîrh!» adică «mâinile sus»! – şi percheziţia începea, în toate buzunarele. După

[121] Părinţii mei locuiau în „Hotel de Londres", pe prospectul Nicolae.

ce se lua tot din buzunare, se mai luau şi mantalele, mai ales cele de blană ale cocoanelor! De multe ori acestea erau silite să se descalţe, să dea pantofii şi şoşonii şi să se întoarcă acasă, pe gerul din ianuarie şi februarie, în ciorapi şi fără manta! «Domni» şi «Doamne» îmbrăcaţi în costumul Crucii Roşii, circulau cu imense camioane – automobile, se opreau în faţa prăvăliilor mai importante, ca Altschwang sau Petrochino şi ridicau tot ce puteau, mai ales stofe, pânzeturi, rufe etc. Cumpărători mărinimoşi şi pe gratis, n-aveau nimic comun cu Crucea Roşie, erau simpli tâlhari care luau cât puteau şi dispăreau...

Într-o zi pe la ora 3 câţiva oameni înarmaţi au intrat în cea mai importantă bijuterie din Odessa, au ucis pe giuvaergiu şi pe o cocoană străină care alegea un inel şi au furat cât mai rămăsese în prăvălie. Ţipetele celor de prin prejur n-au emoţionat pe nimeni. Hoţii şi asasinii au ieşit cu revolverul în mână şi cu sacii plini de scule pe umăr şi, fără să fie supăraţi de cineva, au pornit mai departe cu maşina lor. Cele două victime au fost înmormântate, şi nu s-a mai vorbit de ele – şi iată Revoluţia!

Ultimul act la care era să asistăm trebuia să fie tragic. În februarie, manifestaţii străbăteau străzile la fiecare 3-4 zile, manifestaţii al căror cortegiu era compus din bărbaţi, femei şi copii şi care printre steagurile roşii plimbau un afiş cu inscripţia: «Moartea burjuilor, vrem o nouă Ste. Barthelemy!» (Ce îşi vor fi închipuit ei că a fost «la Ste. Barthelemy»?) Acest afiş nu era numai purtat în manifestaţii, mai fusese lipit şi pe toate zidurile oraşului şi în hall-urile hotelurilor. «Moarte burjuilor, vrem o nouă Ste. Berthelemy!» în fine noaptea fatală fu fixată între miercuri 21 şi joi 22 februarie, stil vechi.

Odessa fu împărţită în 8 circumscripţii sau cercuri (mai ştiu şi eu?); fiecare din aceste zone urma să fie încredinţată unui număr determinat de marinari (marinarii s-au dovedit cei mai cruzi şi cei mai îndârjiţi în toată această Revoluţie) care trebuiau să conducă măcelul. Unde era o oroare de săvârşit se trimiteau marinarii. În acea teribilă noapte, marinarii era să fie sloboziţi asupra oraşului ca să ucidă bărbaţi, femei şi copii «până la ultimul grăunte al seminţei de burghezi»! Servitorii fuseseră îndrumaţi să părăsească casele stăpânilor lor, căci servitorii nefiind, «buijui» nu trebuiau omorâţi, nici lăsaţi să vie în ajutorul celor ce le procurau pâinea zilnică. Panica în oraş a fost oribilă, de necrezut... Doamnele mai nervoase cădeau dintr-un leşin într-altul!

În fine Dumnezeu a avut milă de noi! Miercuri după amiază, câteva frumoase automobile germane şi-au făcut apariţia în Odessa, şi s-au dus direct la Rumcerod. Pe cer, ca argumente convingătoare,

zburau destul de multe aeroplane. La Rumcerod, totuşi, discuţia a fost lungă şi pertractările au durat aproape 24 de ore, zi şi noapte. Nemţii voiau să convingă pe bolşevici că nu năvăleau ca vrăjmaşi, ci că veneau ca «amici» să pună ordine în lucruri... În acest răstimp trupele germane intrau în oraş prin toate mahalalele. Toată lumea răsufla şi binecuvânta pe salvatori[122]! Perspectiva de a cădea sub loviturile securilor şi paturilor de puşcă (căci acestea erau metodele) îngrozise mic şi mare.

Una din figurile cele mai ciudate, în aceste zile de teroare din Odessa a fost aceea a faimosului şi teribilului Muraviev, care se intitula general. Fost agent secret de poliţie sub Nicolae al II-lea, ridicat de revoluţie, dintr-o zi într-alta, la gradul de general, Muraviev, devenit omul lui Lenin şi lui Troţki, a sosit la Odessa cu depline puteri «ca să scape perla Mării Negre de cucerirea nemţilor». A început prin a ţine discursuri incendiare, de o nemaipomenită demagogie. Ruşii cu care vorbeam despre manifestările lui erau îngroziţi. Apoi a trecut la alte exerciţii pe coarda superpatriotică. Spunea între altele, că decât să predea oraşul nemţilor mai bine îl bombarda din largul mării, să nu mai rămână piatră pe piatră şi nici un om viu!...

O armată roşie fu înjghebată în grabă şi trimisă spre Rasdelnaia, în întâmpinarea nemţilor. La primul contact cu tunurile şi cu mitralierele germane, armata roşie a luat-o la fugă... S-a trimis o a doua – şi o a treia. Acestea în loc să se opună inamicului s-au fărâmiţat prin sate şi de-a lungul drumurilor, furând şi ucigând pe locuitori – şi nu s-au mai înapoiat la Odessa. Se făcuse dovada că armata rusească nu se va mai bate; partida era pierdută şi Muraviev a dispărut fără să lase urmă... A fost el oare un farsor? Un ucigaş? Un patriot? Cine ar putea răspunde... Ultimele zile pe care le-am trăit în Odessa mi-au lăsat amintirea unei stări cu totul haotice.

După sosirea germanilor, bolşevicii, Garda Roşie, etc., totul dispăru ca prin încântare. Vapoarele, câte se aflau în port, ieşeau unele după altele: marinarii fugeau încărcaţi de pradă, de frică ca nemţii să nu-i oblige să restituie şi să-i împuşte...

.....

Am părăsit Odessa, luni 2/15 aprilie şi am sosit la Iaşi a doua zi, în 3 aprilie".

Mai toţi românii care se aflau în Odessa în acele vremuri de groază, au fost arestaţi, chiar aceia care s-au declarat oameni de stânga şi aderenţii bolşevismului, ca să scape! Mi s-a povestit că

[122] Aceste rânduri sunt scrise de o femeie de inimă, care cu câteva săptămâni înainte nu vedea nenorocire mai mare decât să cadă în mâna nemţilor! Până unde duce disperarea!

generalul Crăiniceanu a mers până acolo, încât scria cu cerneală roşie ca să înduioşeze pe persecutorii săi! Alţii s-au declarat socialişti şi comunişti români; au fost însă imediat demascaţi de Bujor, care tăia şi spânzura, împreună cu Racovski, şi luaţi în primire cu patul puştii... Au fost şi oameni demni, ca Ionaş Grădişteanu şi Nestor Cincu, care au protestat cu energie împotriva regimului ce se impunea deţinuţilor. Generalul Crăiniceanu şi Nestor Cincu au fost puşi să spele cabinetele, alţii să mătură prin curte; închişi cu zecile în camere bune pentru unul sau doi, pe lângă promiscuitatea intolerabilă la care erau toţi supuşi, nu li se da nici mâncare, sau o mâncare ce nu era de înghiţit. Înapoiaţi la Iaşi, bieţii oameni nu mai erau de recunoscut!

Când s-au apropiat nemţii de Odessa şi au început marinarii să fugă, au hotărât să ia cu dânşii şi pe ostatecii români. Erau vreo 130. Pe drum, de la puşcărie la port, mai mulţi au încercat să fugă, dar au fost prinşi şi îmbarcaţi pe vapor. Printre cei care au încercat să scape a fost şi Ionaş Grădişteanu, şi tovarăşii săi de captivitate îmi povesteau mai târziu că nimic nu era mai caraghios decât Ionaş făcând pe căprioara şi sărind peste şine şi printre vagoanele din port, cu o agilitate pe care nimeni n-ar fi bănuit-o la un om cu aparenţe de pachiderm. În galopurile şi în salturile sale, îşi pierduse ochelarii ce nu-l părăseau niciodată şi fără de care nu vedea nimic, şi era să cadă în mare! În cele din urmă bolşevicii l-au prins şi pe el, şi l-au urcat în vapor...

Şi cu acest prilej a apărut pe scena românească colonelul englez Boyle...

Cioplit în atlet, arătos şi simpatic, cu un cap de consul roman, cu faţa rasă şi pârlită de soare, cu nişte ochi negri fulgerători – Boyle se înfăţişa ca un splendit exemplar de „mascul" şi cu o putere de sugestie căreia puţini erau în stare să-i reziste. Canadian din naştere, colonel englez prin forţa împrejurărilor, noi românii n-am ştiut de unde a venit, după cum n-am ştiut unde s-a dus când i-a sunat ceasul să plece, câţiva ani mai târziu. Bine prins în ţinuta lui, cu energia ce se manifesta ca să zic aşa de la sine, în fiecare gest, în fiecare cuvânt al său, Boyle impunea şi se impunea tuturor. La Iaşi s-a impus Reginei Maria şi după încheierea păcii, la Bucureşti, era cât pe aci să se impună şi politicii româneşti: voi mai avea de povestit despre dânsul...

Deocamdată, la Odessa, s-a impus bolşevicilor ruşi şi a scăpat pe cei 130 de români de la o foarte probabilă pieire. Pentru ce se afla dânsul la Odessa, n-a căutat nimeni să descurce – avea o însărcinare oarecare în legătură cu aprovizionarea, dar cred că de fapt înaltul

Comandament englez uitase de existenţa lui, căci altfel nu s-ar explica cum a fost lăsat să petreacă toată vara în Moldova „în afară de rânduri" şi să se lupte cu damblaua, la Coţofeneşti. Silueta lui Boyle s-a desenat mai târziu ca a unui aventurier, semi-peşte şi semi-samsar – dar la Odessa ea s-a înfăţişat ca a unui erou.

Cum a aflat că cei 130 de prizonieri români au fost îmbarcaţi pentru Sevastopol, unde după zvonul public urma să fie împuşcaţi, Boyle s-a repezit la port, s-a urcat în vapor şi a cerut imediata debarcare a românilor. În momentul în care a pus piciorul pe punte, comandantul bolşevicilor se îndrepta cu revolverul în mână către un grup de români care se zbăteau în mâinile marinarilor şi protestau împotriva îmbarcării silite. Boyle s-a pus între români şi revolverul bolşevicului căruia i-a strigat pe ruseşte – căci o rupea şi pe ruseşte! – „Trage dacă îndrăzneşti într-un colonel englez, şi vei vedea ce vei păţi!" Bolşevicul intimidat a băgat arma în buzunar, dar a refuzat să debarce pe români. Singur, Boyle nu putea întrebuinţa forţa şi văzând că nu putea ajunge la nimic, a declarat că va pleca şi el cu vaporul, ca să apere pe români. Şi aşa a făcut. Dar acest pasager nepoftit şi neplăcut a mai făcut ceva. A silit pe comandantul vaporului să-şi schimbe drumul şi în loc să meargă de-a dreptul la Sevastopol – unde soarta românilor ar fi fost pecetluită – să o ia spre Gurile Dunării şi să facă o escală la Sulina şi să debarce pe români. Aşa s-a făcut, şi Boyle a debarcat cu ei, şi în fruntea lor a ajuns la Galaţi, prin Ismail şi de la Galaţi la Iaşi, precedat de trâmbiţele gloriei şi de osanalele recunoştinţei. Cei 130 de români salvaţi îl purtau în nori. La Iaşi i s-a dat un buchet, a fost decorat, a fost prezentat Regelui şi Reginei şi ce trebuia să se întâmple, fiindcă aşa era scris în cartea destinului, s-a întâmplat.

După cum s-a putut vedea din însemnările mumă-mi, tată-meu a fost unul din puţinii români care n-au fost molestaţi. I s-au luat numai banii şi aşa s-a procedat şi cu ceilalţi români care nu fuseseră încă arestaţi. Lăsasem părinţilor mei suma de 85.000 ruble depusă la sucursala Creditului Lyonez. În fruntea acestei sucursale era un anume Roth, ovrei rusesc, în care toată protipendada Odessei avea cea mai mare încredere şi care n-a ridicat un deget ca să scape averea clienţilor săi. De frică probabil, căci era laş ca mai toţi ovreii. Într-o bună dimineaţă tată-meu şi mumă-mea au fost convocaţi la Creditul Lyonez. Acolo au găsit pe de o parte pe Racovski, pe de alta pe Georges Mavrocordat, pe Nicu Ghica-Comăneşti – cu nevestele lor, pe Bel-Elenele şi alţi câţiva români. Roth făcea onorurile... Racovski, foarte politicos a luat interogatoriul fiecăruia. Toţi au răspuns cu o

îngrozitoare platitudine. Numai tată-meu, neînduplecat cum era, a răspuns: „Sunt general în retragere, şi-mi pare rău că vârsta nu-mi mai permite să fiu activ să lupt împotriva păcătoşilor care seamănă anarhia. Am făcut şi politică. Am fost şi sunt conservator sadea, adversar hotărât al oricărei mişcări socialiste sau de stânga!" Racovski a surâs, dar se vede că curajul şi francheţea acestui bătrân care nu cunoştea frica şi disprețuia platitudinea i-au plăcut, căci de unde a şterpelit toți banii celorlalți depozanți, lui tată-meu i-a lăsat 10.000 de ruble din cele 85.000, „ca să aibe cu ce trăi". Tată-meu a protestat cu energie, dar Roth a numărat banii lui Racovski şi a sfătuit pe toți să nu se opună, de parcă era tovarăş cu bolşevicul, şi cine ştie dacă nu va fi fost. Tată-meu a declarat mai departe că face Creditul Lyonez responsabil de acest furt, şi neavând ce face a consimțit. Roth a dat din umeri şi Racovski a semnat procesul-verbal de predare a banilor. Reproduc la *Anexe* prețiosul autograf al ilustrului revoluționar ce urma să ajungă ambasador la Paris şi să fie curățat de Stalin.

Despre toate câte se întâmplau la Odessa, noi la Iaşi nu ştiam nimic. Pricepusem că bolşevicii erau stăpâni pe situație, dar nu bănuiam prigoana împotriva românilor. Eram totuşi foarte îngrijorați, căci nu mai primeam nici o veste de la ai noştri, şi eu unul n-am mai avut nădejde – după ce am aflat înstăpânirea bolşevicilor şi dictatura pe care o exercitau şi la Odessa, decât în ocuparea regiunii dintre Nistru şi Mare de către nemți.

Scurtă vreme după înscăunarea noastră la Guvern, Raul Crăciun, un băiat cu multe cusururi, dar şi cu mari calități, cu sufletul deschis şi plin de curaj, a venit să-mi propună să răzbească până la Odessa, numai să-i procur un automobil şi banii necesari pentru drum. Personal, n-aveam nici automobil, nici bani, şi dacă n-ar fi fost în joc decât soarta părinților mei aş fi ezitat să risc un automobil şi banii Statului. Dar Odessa era plină de români şi Guvernul nu-i putea abandona cu totul în voia întâmplării. Nu e vorba, lucru mare nu puteam face pentru ei în starea lucrurilor, dar cel puțin să le trimitem un cuvânt de îmbărbătare şi sfaturi. Am consultat pe Averescu şi cu consimțământul lui am pus la dispoziția lui Crăciun un automobil militar, 50.000 de lei şi 20.000 de ruble. Cu dânsul au mai plecat doi subofițeri în civil, şi mecanicul. Crăciun a plecat şi n-am mai auzit de dânsul până nu s-a înapoiat la Iaşi cu Boyle şi cu românii lui.

Lucru de necrezut, Crăciun izbutise să se strecoare printre bolşevici până la Odessa! Îi dădusem între altele şi o scrisoare pentru tată-meu[123], pe care i-a înmânat-o cum a sosit. Ambasadorul nostru

[123] În scrisoare nu era lucru mare, căci mă abținusem de la orice precizii, pentru eventualitatea unei interceptări. Eram într-adevăr aproape sigur că Crăciun va cădea în mâna bolşevicilor înainte de a ajunge la Odessa.

a mai propus părinților mei „proprio motu", căci nu-l însărcinasem cu o asemenea misiune, să-i aducă cu automobilul său, după trei zile cât plănuia să stea în Odessa la Iaşi. Tată-meu a ezitat şi i-a promis un răspuns definitiv pentru a doua zi, dar nu a mai dat ochi cu dânsul: chiar în seara sosirii sale l-au arestat bolşevicii! Am spus că Crăciun avea cusururi: între altele era vanitos. Cum a sosit la Odessa şi-a dat aere de „trimis special" al Guvernului român, şi s-a fâțâit în lung şi în larg cu automobilul său „oficial" şi cu număr românesc! Atât a fost de ajuns! Domnul ambasador al Guvernului cu care bolşevicii se socoteau în război a fost ridicat fără voia Excelenței Sale, iar automobilul şi banii au fost confiscați! A fost poate un noroc pentru părinții mei.

La începutul lui aprilie, după ce comunicațiile s-au restabilit cu chiu cu vai între Odessa şi Iaşi, mulțumită nemților, am avut fericirea să-mi întâmpin părinții în gara Iaşi. A fost pentru mine şi pentru dânşii un moment de adâncă emoție. Făcuseră drumul împreună cu Bel-Elenele (d-nele Catargiu) de la Odessa la Tighina, într-un vagon de vite! Tată-meu s-a certat tot timpul cu bătrâna Catargiu, care făcea mofturi şi reclama la fiecare stație. Mumă-mea îmi povestea că coborârile şi urcările în vagon, pentru nevoile omului, au dat loc la scene inenarabile cu Bel-Elenele. Nu era lucru uşor pentru toți acești oameni bătrâni şi neputincioşi să coboare şi să urce, fără scară şi numai cu ajutorul unui scaun – când se găsea şi ăsta. Cine n-a trecut prin suferințele războiului şi bejeniei nu poate să-şi închipuie cât ajunge omul să îndure pentru lucruri de nimic...

Am găzduit pe părinții mei la Iaşi, la mine în strada Păcurari, până în iulie, până am putut obține, mulțumită lui Iancu Mitilineu la Iaşi şi colonelului Mircescu la Bucureşti, „ausweis-ul" necesar pentru înapoierea lor la Breasta.

Iaşii şi Moldova în 1918 • Ne limităm la organizarea Ligii Poporului în Moldova şi Basarabia şi hotărâm în principiu să nu luăm parte la alegerile lui Marghiloman • Primul meu contact cu Mihalache • Franasovici şi d-na Mary • Lili Fălcoianu şi „Liga Binelui Obştesc" • Iunian la Piatra-Neamţ • Cu toată abţinerea noastră, Averescu se prezintă la alegeri şi este ales în mai multe locuri • Sunt aleşi şi A.C. Cuza şi Zelea-Codreanu tatăl • Îndreptarea.

După scurta excursie pe care am făcut-o pe malurile Mării Negre, cer voie cititorului să revin la Iaşi şi să reiau firul povestirilor mele.

Vara anului 1918 petrecută, ca şi cea precedentă, la Iaşi şi în Moldova, mi-a lăsat amintirea uneia din cele mai plăcute epoci ale vieţii mele. Oricum ar fi fost, pacea încheiată după un an şi jumătate de existenţă cu inima sărită a însemnat o destindere sufletească pe care, oricât am fi fost de scârbiţi de petecul de hârtie semnat de Marghiloman, am resimţit-o cu toţii. Liber de orice grijă, după ce mi-am instalat părinţii în Iaşi, m-am simţit parcă renăscut la o viaţă nouă. Îmi aduceam aminte de zilele de groază petrecute pe aceleaşi locuri cu un an înainte, îmi aduceam aminte de vara anului 1917, când trăiam cu geamantanele făcute, cu veşnica grijă de a nu scăpa la timp din ghiarele inamicului, cu îndoiala posibilităţii de înapoiere de câte ori părăseam Iaşul – şi comparând acest „coşmar" cu zilele plăcute şi cu viaţa uşoară pe care o duceam de la încetarea ostilităţilor, mă întrebam dacă sibaritul din 1918 era unul şi acelaşi om cu mucenicul care se zbătea în mijlocul păduchilor exantematici şi care tresărea la bubuitul tunurilor şi la explozia bombelor.

Vara lui 1918 mi-a lăsat o amintire de euforie nu numai fiindcă a însemnat o destindere de nervi după o mare încordare, dar fiindcă, pe lângă această destindere, a însemnat o perioadă lipsită de orice griji de ordin personal. Nu mai eram în război, dar nu eram încă în pace, căci jumătate ţara ne era încă ocupată de inamic şi nici comunicaţiile, nici raporturile economice nu se normalizaseră încă. Pentru noi, îndărătnicii nădejdii întregirii neamului, pace însenina pacea generală, pe care o aşteptam cu încredere, şi nu socoteam pacea lui Marghiloman decât ca un armistiţiu cam ruşinos, dar impus, şi

prin urmare independent de voinţa noastră – armistiţiu de care profitam ca să ne refacem puterile zdruncinate de atâtea suferinţe şi de atâtea umilinţe. Aveam impresia călătorului care se odihneşte în sala de aşteptare fiindcă trenul lui n-a sosit încă...

Nu sosise trenul nostru şi toată vara anului 1918 n-am luat nici un contact cu contigenţele vieţii mele dinainte. Nici o scrisoare de afaceri, nici o cerere, nici o scadenţă de datorii, nici o preocupare de ordin gospodăresc sau profesional n-a venit să ne tulbure liniştea. A fost nu numai o totală destindere, dar şi o viaţă în marginea realităţilor, ca într-un vis... Cum ne-am întors la Bucureşti au reînceput grijile şi plictiselile, fără de care viaţa de altminteri ar fi lipsită de interes şi ar obosi repede pe oricine. Cele şase luni de Sanatoriu prealabil în Moldova au avut însă preţul lor.

Singura mea ocupaţie în acest binecuvântat răstimp a fost politica, adică organizarea Ligii Poporului şi conducerea *Îndreptării* – şi singura mea preocupare, soarta armelor pe frontul de vest.

Cu toate negocierile în curs şi, mai târziu, cu toată semnarea tratatului de pace, sub pretext că tratatul nu era încă ratificat şi că armata română nu era încă demobilizată, frontul dintre Moldova şi Muntenia rămăsese încă aproape intact şi nu se deschiseseră decât câteva portiţe prin care nu se trecea decât cu „ausweis" la labă. În asemenea condiţii ar fi fost foarte greu pentru noi să trecem Milcovul cu Liga şi să începem organizarea noastră şi în Muntenia. Dar pe lângă această greutate de ordin material – cu siguranţă că am fi trecut peste ea – mai era şi o imposibilitate de ordin moral. Muntenia întreagă era încă sub ocupaţia germană şi nici o acţiune politică pe faţă nu era cu putinţă decât cu învoirea inamicului. Nu ne convenea să punem la cale organizaţii clandestine şi nu putea fi vorba să cerem autorizaţia inamicului. Generalul Averescu devenit super-ententist era hotărât să nu păşească în teritoriul ocupat cât ar mai fi fost acolo un picior de neamţ, iar noi aşa-zişii fruntaşi ai Ligii, eram şi mai hotărâţi în această privinţă. Fără prezenţa generalului, fără măcar a noastră, fără posibilitatea de răspândire a unui manifest, a unui program sau cel puţin a unui statut, nu se putea concepe un început sănătos de organizare. Mai era şi chestiunea alegerilor care băteau la poartă. În principiu, considerând alegerile făcute sub ameninţarea baionetelor germane ca nevalabile, toate grupările noastre politice, în afară de a lui Marghiloman care nu exista ca Guvern decât prin protecţia aceloraşi baionete, toate grupările naţionale, hotărâseră abţinerea de la urne. Acest principiu îl adoptasem prin urmare şi noi (vom vedea numaidecât cum l-am aplicat) şi lipsa de organizaţii în

Muntenia ne simplifica mult situația, căci e totdeauna greu să reții un partizan în fața unui succes ușor de câștigat.

Așa stând lucrurile, am hotărât să nu ne ocupăm pentru moment decât cu organizarea județelor din Moldova și eventual din Basarabia, lăsând Muntenia pentru mai târziu. Tot ce ne-am îngăduit pentru teritoriul ocupat, a fost să dăm la câte o persoană, pe ici, pe colea, autorizație să pregătească terenul în vederea unei viitoare organizări. Socotesc picant să dau aci după atâția ani și după ce fiecare și-a făcut drumul, numele câtorva din acești misionari trimiși peste Milcov cu patalama semnată de Averescu, la mână.

Unul din ei, și chiar cel dintâi a fost domnul învățător Ion Mihalache! Pe vremea aceea Mihalache nu era încă țăranul trufaș, omul încrezut în sine și convins de predestinarea misiunii sale. Era un tânăr necunoscut și modest. Îl văd și acum în camera mea din strada Păcurari, îl tot rugam să stea jos pe când scriam biletul pe care-l aștepta, și dânsul tot nu vrea – și n-a vrut.

Dacă nu mă înșel am povestit deja cum fusese decorat cu „Mihai Viteazul", fiindcă era președintele Asociației învățătorilor, pe vremea când se întrebuința împotriva dascălilor care fugeau de pe front (1916) sistemul „una caldă și una rece" – „Mihai Viteazul" pe pieptul prezidentului și 12 gloanțe în burta câtorva fugari.

Mi-l prezentase Grigore Filipescu, pe timpul scurtei noastre guvernări din ianuarie: „J'ai parle au general il y a quelques mois d'un type tres remarquable dit-on, president de la Societe (sic) des Instituteurs de Campagne, d'un nomme Mihalache. Cartianu vous donnera quelques details sur lui. Il ne faudrait pas l'oublier, et si on lui trouvait une place dans la Conseil des Banques Populaires, il faudrait que le general lui dise que c'est lui meme qui a songe à cette nomination". Retrospectiv și la distanța, aceste rânduri care măsoară cu atâta candoare ambițiile fostului șef al Partidului Național Țărănesc și sfetnic al Tronului – nu sunt lipsite de savoare.

Mihalache primise cu recunoștință din mâinile generalului Averescu însărcinarea scrisă de a pregăti organizația Ligii Poporului în județul Muscel, însărcinare de care s-a achitat în doi peri, preferând să creeze o mișcare țărănistă sub auspiciile popularității generalului. Voi arăta, când le va veni rândul, condițiile pe care Mihalache le-a pus în toamna anului 1919 ca să se înscrie definitiv în Liga generalului, pe numele căruia și-a făcut toată propaganda electorală în alegerile prezidate de generalul Văitoianu, un alt „lâcheur" a lui Averescu.

Tot cam prin aceeași vreme, prin iunie, generalul a dat, ca și lui Mihalache, o împuternicire scrisă lui Richard Franasovici. Lui

Franasovici a dat-o însă pentru Mehedinți. Nici cu acesta n-a avut mâna fericită, căci l-a trădat înainte să fi cântat cocoșul de trei ori. S-a făcut liberal, cum a fost chemat Brătianu la Guvern, în decembrie al aceluiași an. Până la război fusese takist, takist de mâna a zecea, la Cerneți. Dar Averescu avea o slăbiciune pentru tot ce era din Severin, unde avea un pogon de vie de care făcea mare caz. Mai târziu a vrut într-o zi să-mi dea pe gât din poșirca lui, făcându-mă să cred că era „Lacrima Christi", căci după Severin iubea Italia, și după vinurile sale aprecia pe cele italiene. Franasovici se mai vârâse la Averescu și pe altă cale. Generalul, la strâmtoare în apartamentul perechii Bolintineanu, se mutase din strada Tăutu în strada Toma Cosma, într-o casă boierească, liniștită și spațioasă, unde închinase o odaie de dormit pentru dânsul, una pentru cancelarie și un salon mare pentru prieteni.

În aceeași casă mai locuia și d-na Văitoianu, soția colonelului (mai târziu general și el, dar deocamdată prizonier, căzut cu grupul de la Cerna), fratele generalului Arthur – d-na Văitoianu cu fiica ei Mary din prima căsătorie cu Filipescu, văr bun cu Nicu. Această Mary, pe care Richard Franasovici a și luat-o după război de nevastă, fiindcă avea o moșie în Râmnicu Sărat iar el nimic, era deja înainte de căsătorie o pațachină, și încă o pațachină grețoasă. Se ținea cu Richard, îi făcea o scenă de câte ori venea să o vadă, țipa și îi trăgea și câte un leșin. Richard Coeur de Cochon recurgea regulat la ajutorul generalului Averescu, „vecinul", pentru un sfat, o fricțiune sau o sticlă de „odicolon". Odată „era să moară", din fericire eram și eu acolo, adică la Averescu, și Franasovici m-a dus la ea să o scap, ca medic. „Dă-i o bătaie bună, cucoane, că-i trece pe loc!" La aceste cuvinte pline de bun simț, dama s-a deșteptat, s-a sculat și m-a scuipat! Am și eu amintirile mele de război.

În această promiscuitate curvărească, în care Averescu „se complăcea", s-a născut oarecare intimitate între el și Franasovici, și așa a ajuns acesta șef „in spe" al Ligii în Mehedinți! Această învestitură i-a fost însă dată fără cunoștința mea: generalul m-a pus înaintea faptului îndeplinit, tot cum l-a pus și Franasovici pe dânsul când a dezertat.

În afară de Mihalache și de Franasovici am mai dat însărcinări „de îndrumare" inginerului Virgil Potârcă de Plenița, fiul unui chiabur din acel sat, doctor în drept de la Paris și deja om cu greutate (peste 100 kg.) deși încă în floarea tinerețelor. Plin de dinamism, aproape isteric și veșnic în mișcare, inginerul Dima a făcut treabă și organizația lui de Pitești a fost cea dintâi gata în Muntenia. Averescu

o nimerise cu el, deşi nu-l alesese decât fiindcă avea o nevastă frumuşică. Pe Potârcă îl alesesem eu, şi am avut mâna mai puţin fericită, căci prietenul Virgil a lăsat-o pe tânjeală şi n-a prea făcut nimic.

Şi fiindcă reamintesc aci primele contacte pe care Liga Poporului, Averescu şi cu mine le-am luat cu ţinuturile ocupate după încetarea ostilităţilor, ar fi o nedreptate să nu spun două vorbe şi despre vizita tragicomică pe care Lili Fălcoianu, o trăsnită, ne-a făcut-o la Iaşi, cum s-a deschis drumul peste Mărăşeşti. A fost una din cele dintâi femei care au venit de la Bucureşti la Iaşi şi printr-însa am aflat multe. Muiere de 50 de ani, urâtă, sfrijită deja la 18 ani, măslinie la faţă, lipsită de orice graţie în mişcările celor patru labe pe care le agita în cadenţa unui ritm pur fiziologic, îmbrăcată ca vai de ea, într-un sac de lustrină din care ieşeau capul, braţele şi picioarele, murdară şi guralivă, Lili Fălcoianu nu era lipsită şi de inteligenţă. Era deşteaptă şi sufleteşte cinstită dar zănatică, şi succesivele ei entuziasme, pornite din cele mai curate sentimente, se îndepărtau la un moment dat de linia dreaptă şi se poticneau, sfărâmându-se de neprevăzutele obstacole pe care le întâlneau în şerpuita lor cale.

Pe timpul războiului, Lili Fălcoianu s-a devotat răniţilor şi ideii naţionale. Ca o reacţie împotriva silniciilor ocupaţiei nemţeşti, se forma se la Bucureşti, în cursul anului 1917, o serie de cenacole patriotice, care, fără nici o legătură între ele, urmăreau toate acelaşi scop: regenerarea morală a României. Unul din aceste cenacole se întrunea sub numele Liga Binelui Obştesc la Efi Grant, în strada Occidentului. Grant câştigase ceva parale cu întreprinderile sale şi-i construise o casă în mijlocul unei grădini de trandafiri, casă pe care o pusese la dispoziţia câtorva prieteni, mai toţi intelectuali, hotărâţi să salveze ţara. Încetul cu încetul acest cenacol s-a mărit şi a ajuns să cuprindă mai bine de 100 de persoane, de sexele ambe. Nu erau vedete ale vieţii noastre publice[124], dar erau mai toţi oameni cumsecade, naivi şi convinşi că reprezintă conştiinţa poporului românesc. Lili Fălcoianu ocupa în această valoroasă echipă un loc de frunte. Popularitatea generalului Averescu ajunsese până la urechile „eteriştilor" din strada Occident şi d-ra Lili venise la Iaşi ca să se înţeleagă cu generalul şi să-i propuie... protecţia lui Efi Grant & Co. pentru ziua în care Liga Poporului va hotărî să coboare la Bucureşti! Cum Lili Fălcoianu nu era o cocoană frumoasă, Averescu nu i-a dat nici o atenţie şi mi-a trimis-o mie.

[124] Din acest cenacol făcea parte şi inginerul inspector P. Panaitescu, cumnatul lui Mitică Greceanu de la Iaşi şi mai târziu colaboratorul meu în politică.

Prieten din copilărie cu amazoana bucureşteană, am primit-o cu braţele deschise (dar fără să le închid!) şi am avut cu dânsa lungi discuţii. Biata fată credea că reprezintă o forţă politică cel puţin egală cu a generalului, vorbea de viitorul ţării şi de datoria generaţiei noastre cu lacrimi în ochi, şi-mi propunea serios pe Ianki Bălăceanu şi pe Didina Cantacuzino ca îndrumători ai regenerării noastre morale! Am lăsat-o să vorbească şi am amânat „afacerile serioase" pentru după înapoierea noastră la Bucureşti[125]. Oricât de alandala puteau fi considerate propunerile lui Lili Fălcoianu, ele erau interesante fiindcă dovedeau că şi la Bucureşti exista la începutul anului 1918 acea râvnă de prefacere ce domnea la Iaşi şi că pretutindeni oamenii nu mai voiau să sufere regimul care dusese ţara la dezastrele din care abia ieşise. Dacă Regele Ferdinand n-ar fi chemat din nou pe Brătianu la putere, la sfârşitul anului 1918, descurajând astfel toate iniţiativele curate şi reîndrumând politica în vechiul făgaş, e probabil că o Românie Nouă s-ar fi ridicat odată cu România întregită şi că n-am fi avut să înregistrăm multe din neajunsurile prin care am trecut de atunci.

Deşi limitate la cele 11 judeţe ale Moldovei, lucrările noastre de organizare ne-au luat timp destul. Căci în afară de organizarea judeţelor mai erau „Statutele" de pus în picioare şi cu doi tăietori de fire în patru ca Averescu şi ca Cuza n-a fost uşor. Mai era îndreptarea de scos zilnic şi mai erau atitudinile Ligii de fixat în diferitele probleme politice ce se puneau zilnic.

Cu toate că au fost numai 11 la număr, n-a fost uşor să găsim şefi pentru toate judeţele Moldovei. Am mai spus-o deja, Averescu avea mase cu dânsul, dar cadrele se lăsau mai greu. De la început n-am fost de acord cu generalul, şi dacă nu ne-am certat mai rău e fiindcă am pus în sarcina inexperienţei politice încăpăţânata incompetenţă de care a dat dovadă de la primii săi paşi, şi pe această cale a organizării. Eu spuneam „Acolo unde n-avem un om cum trebuie, să punem mai bine provizoriu un necunoscut, un fost combatant, decât un om cunoscut ca secătură, ori mai rău!" Generalul îmi răspundea fără nici o convingere, „bine" şi apoi însărcina în dosul meu cu câte o conducere de judeţ pe câte un caraghios cunoscut de toată lumea ca o nulitate, dacă nu mai rău! Astfel mi-a numit la Vaslui pe un

[125] Lili Fălcoianu venise la Iaşi însoţită de un om fantomă, Traian Brăileanu, pe care-l cunoscusem la Viena, unde, bucovinean timid, funcţiona ca cancelar la Legaţie şi îşi completa studii de filologie la Universitate. În România Mare a ajuns profesor la Facultatea de Litere din Cernăuţi, şef al partidului lui N. Iorga din Bucovina şi mai târziu gardist. În misiunea pe care a îndeplinit-o la Iaşi cu Lili Fălcoianu, s-a distins printr-o nezdruncinată putere de tăcere. Lili vorbea iar el tăcea, da din cap şi moţăia. Aduseseră de la Bucureşti o patalama semnată gata de ei pe care ne-au rugat, pe Cuza şi pe mine, să o semnăm şi noi!

Dessilă, un bătrân funcționar de la prefectură (!), un obosit incapabil să se miște – fiindcă era vărul lui! Și fiindcă era vărul lui, incapabilul domn Dessilă mai era și obraznic și pretențios! La Dorohoi mi-a numit pe un alt caraghios, pe colonelul Ion Toplicescu, un cornorat pe care-l ducea de nas nevastă-sa; la Tecuci, pe un escroc, pe un fost căpitan de jandarmi, Ioan. Am povestit de Cantilli, cu complicitatea lui Averescu.

Criteriile pe baza cărora generalul și-a numit mai târziu șefii și în Muntenia, în Ardeal și în Bucovina, au fost tot atât de absurde, și mare a trebuit să fie popularitatea lui ca să obție cu asemenea conducători succesele electorale pe care le-a obținut în 1920. Noroc că pe lângă searbedele îndeletniciri privitoare la organizare, la statute (cât au putut să mă frece cu statutele toți nechemații adunați în jurul generalului!), la program, la gazetă și la câte altele – am avut să ne ocupăm de la început și de două probleme politice mai interesante, care se găseau de altminteri într-o strânsă legătură.

Una din ele, cea mai importantă și cea mai interesantă pentru viitorul nostru politic se referea la atitudinea pe care trebuia să o luăm și la actele precise pe care trebuia să le săvârșim, ca să nu lăsăm Partidului Liberal monopolul politicii antigermane și dreptul la înlocuirea Guvernului Marghiloman, îndată ce conjunctura războiului ar permite o schimbare de orientare și o revenire la politica noastră naturală. Era aceasta o problemă de toate zilele și de fiecare moment, și a trebuit să mă zbat toată vara ca să mă țiu în scări, căci tovarășii mei de idei, Averescu, Cantacuzino și Cuza își înmulțiseră picioarele, ca să le pună în cât mai multe străchini.

A doua problemă era mai circumscrisă în timp și în spațiu și odată principial rezolvată, am fi putut să nu ne mai ocupăm de ea, dacă din diferite părți, începând cu Șeful, nu s-ar fi manifestat acte de indisciplină. Problema de rezolvat era dacă trebuia sau nu să luăm parte la alegerile generale pentru Cameră și Senat, care, după dizolvarea Parlamentului războiului, fuseseră fixate de Marghiloman pentru sfârșitul lunii mai.

Voi spune mai întâi câteva cuvinte despre chestiunea alegerilor ca să sfârșesc mai repede cu ea, lăsând, prima problemă să fie expusă în cursul acestor „Amintiri" pe un teren netezit. Îndată ce s-a aflat că Guvernul Marghiloman va face alegeri generale, în toată țara[126], în teritoriul ocupat ca și în cel liber, discuțiile au început în cercurile politice asupra oportunității de a se prezenta sau nu în fața urnelor.

[126] Marghiloman hotărâse alegeri pe de o parte fiindcă se credea pentru multă vreme la Guvern și îi trebuia un Parlament, pe de alta fiindcă-l sileau nemții să le facă, și încă cât de grabnic, pentru ratificarea tratatului de pace.

La liberali s-au sfârșit mai repede, la noi, la conservatori și la Partidul Muncii au ținut mai mult, și era natural să fie așa. Liberalii huliți de toată lumea, care știau bine că în orice stare de lucruri n-ar fi putut întruni o sută de voturi în opoziție, au fost încântați să poată invoca un argument patriotic și de înaltă moralitate ca să se abțină de la alegeri dezastruoase pentru ei. Au ticluit repede o peltea solemnă prin care declarau alegerile hotărâte ca nelegale și nepolitice și, în consecință, că nu vor lua parte la ele.

În Partidul Conservator și în Partidul Muncii (?), discuțiile au fost aprinse între partizanii răzleți ce se întâlneau la Tufli – sus la club, sau jos la cafenea. În ambele partide, adică în ce rămăsese din cel conservator și printre cei câțiva fruntași „laburiști" ce-și închipuiau mai mult că au un partid, „doctrina" (!) nu era unanimă. Cei care își închipuiau că ar putea candida undeva pe listele lui Averescu și să se aleagă mulțumită popularității acestuia, erau pentru participare, ceilalți contra. Părerile lor n-aveau însă mare importanță, între altele fiindcă erau în funcție de hotărârile noastre, dar mai ales fiindcă și una și alta din aceste două grupări nu reprezenta lucru mare în țară. Partidul Conservator, un sindicat de câteva vedete secundare, abandonat, sau ca și, de nelegitimul său șef Take Ionescu, nu mai era decât o amintire, iar Partidul Muncii nici măcar atât. După ce tratasèră cu noi în momentul constituirii Ligii, cei 14 apostoli ai unui inexistent Christos și ai unui crez cam vag, bătuseră în retragere. Bătuseră în retragere, dar nu rupseseră cu noi, ci mai mult rupseseră între ei. Câte capete (?) atâtea păreri. Fiecare din ei venea la Averescu și dezvolta teorii și programe. Nou în meserie, în loc să-i trimită la plimbare căci n-aduceau nimic, nici ca prestigiu personal, nici ca influență electorală, generalul îi primea și cu Riccardo în mână discuta cu ei ceasuri întregi. Băieții s-au rupt așa, unul câte unul, de gruparea lor și au intrat în Ligă. Până să se împlinească anul, I. P. Rădulescu, Hesselmann, Tilică Ioanid, Gr. Trancu-Iași, Albert Popovici-Tașcă, Jenică Atanasiu, Macovei – și poate că nu-mi aduc aminte pe toți – se înscriseseră individual la noi.

De altminteri, până să se împlinească anul se sfârșise și cu Partidul Muncii. Viața lui a fost scurtă și puțin glorioasă: fie-i țărâna ușoară! Întemeiat pe bază de reacțiune iar nu de acțiune, alcătuit din băieți curați și bine intenționați, dar fără vlagă și încredere într-un crez comun, condus de un diletant obosit și deja atins de aripa morții, Partidul Muncii a mai avut norocul să întâlnească în cale vijelia curentului averescan, care i-a tăiat iarba sub picioare. Fără curentul averescan, poate că ar fi prins mișcarea Partidului Muncii, căci lumea

căuta ceva nou. George Diamandi a murit, iar din tovarăşii lui, cei care n-au venit la noi s-au dus la ţărănişti şi la socialişti, căci, după înapoierea noastră la Bucureşti, am găsit acolo şi un Partid Socialist.

Cel din urmă „muncitor" care a pertractat cu Averescu, târziu de tot de altminteri – prin septembrie sau octombrie dacă nu mă înşel – a fost Grigoriţă Iunian, cel mai deştept dintre ei, şi singurul de altminteri care a înseninat ceva mai târziu. L-a dus Tilică Ioanid la Piatra-Neamţ[127] de două ori, şi de două ori a discutat cu Averescu câte o după-amiază întreagă. Iunian nu-şi câştigase încă pe vremea aceea toată forma, dar era deja mic, arţăgos şi democrat intransigent. Generalul a fost întors pe toate părţile, examinat asupra tuturor capitolelor catehismului democrat, atacat şi cu pregătire şi prin surprindere. A răspuns omul satisfăcător, după Riccardo, dar Grigoriţă nu s-a lăsat pe deplin convins, i s-a părut că viitorul dictator ascundea şi ceva rezerve în sufletul său ce cu greu s-ar fi putut împăca cu principiile cărora Iunian hotărâse să le închine viaţa. În cele din urmă, Iunian a acceptat – ca şi Mihalache cu care trebuia mai târziu să se întâlnească şi să se sfădească în Partidul Ţărănesc – să pregătească în Goij[128], viitoarea organizaţie a Ligii Poporului, pentru înscrierea sa formală rămânând să se mai gândească. Noi l-am considerat ca al nostru până pe la sfârşitul anului următor (1919) şi nu l-am pierdut definitiv decât din cauza nenorocitei noastre abţineri de la alegerile lui Văitoianu (toamna 1919) în care Iunian s-a ales ca deputat ţărănist.

Şi la noi, în proaspăta noastră Ligă părerile erau împărţite, cu privire la alegeri. Unii, şi printre aceştia eram şi eu, nu voiau să audă de luptă în condiţiile în care se da. Pentru mine unul, primul obiectiv pe care noua noastră formaţiune trebuia să-l atingă era să se claseze deasupra Partidului Liberal şi în tot cazul şi cel puţin alături de el în politica antigermană şi filo-aliată. A lăsa Partidul Liberal singur protestatar pe tărâmul alegerilor, a primi lupta în condiţii pe care prin însăşi această participare le-am fi legitimat oarecum, îmi părea o mare greşeală în schimbul unui succes foarte aleatoriu, căci chiar dacă am fi răzbit prin constrângerea pe care Marghiloman era silit să o exercite ca să-şi alcătuiască o majoritate, ce ar fi însemnat un succes în 12 judeţe din 36?

Împotriva acestei păreri se ridica cu vehemenţă mai ales Cuza care judeca totdeauna lucrurile prin prisma intereselor sale personale. Interesele sale personale erau de altminteri simple, căci era numai

[127] În momentul întemeierii Ligii şi la începutul verii, Iunian n-a fost la Iaşi.
[128] Unde a şi plecat după câteva zile.

unul: să poată face în fiecare Cameră, la fiecare discuţie la Adresă un discurs de trei ceasuri asupra chestiunii ovreieşti. Încolo, nu-i păsa de nimeni şi de nimic. Toate contingenţele politice sau de orice alt soi, erau pentru dânsul floare la ureche. De la început ne-a declarat ritos: „Chiar dacă dvs. nu vă prezentaţi, eu mă prezint. Mă prezint în numele partidului meu, căci intrând în Ligă pentru urmărirea anumitor scopuri, n-am renunţat nici la convingerile, nici la politica mea".

N-am cunoscut om mai plin de contradicţii ca A.C. Cuza. Discuţiile cu dânsul erau grele, căci era încăpăţânat ca un catâr, dar plăcute fiindcă era la vorbă de o nemaipomenită curtenie. În Cameră, în focul discuţiei lăsa câteodată să cadă de la înălţimea tribunei cuvinte aproape jignitoare prin ascuţişul lor; în discuţiile intime, mai ales între patru ochi evita până şi o aluzie la ce ştia că putea fi neplăcut contrazicătorilor săi. Convins – de câte ori nu mi-a spus-o – că în politică nici o acţiune particulară nu poate reuşi decât într-un cadru general, a nesocotit, cât a lucrat cu noi, această convingere, şi şi-a bătut regulat joc de planurile noastre de ordin mai general ca să obţie o imediată satisfacere de amor propriu pe micul câmp al patimei sale. Naţionalist înfocat, xenofob ireductibil, nu putea discuta decât pe franţuzeşte şi cum te prindea: „Mais mon cher, c'est pas possible..." Românească era pentru tribună, în cabinetul său de lucru domnea franţuzeasca, pe care o ducea cu dânsul, oriunde mergea. În public mânca câte un evreu la fiecare sfert de ceas, în particular n-ar fi fost în stare să vorbească unui ovrei fără cea mai desăvârşită politeţe.

Autoritatea lui Cuza era mai mult de ordin moral decât de ordin intelectual. Viaţa lui cinstită, lipsa oricărui compromis sau oricăror tranzacţii în urmărirea unor situaţii sau unor beneficii după care n-a alergat niciodată, întregul său aspect de om cumsecade şi binecrescut – impuneau mai mult decât mintea şi cultura lui. Nu că n-ar fi avut minte şi cultură, dar mintea lui era otrăvită şi proiecta asupra tuturor obiectelor o lumină falsă care plictisea repede, cu atât mai mult că o simţeai implacabilă şi de neînlăturat – iar cultura sa era mărginită, şi mărginită parcă dinadins de fiică să nu distrugă temeliile pe care clădise copilăreasca ideologie căreia se închina şi cu care se identificase. Ultima contradicţie, în fine: acest înverşunat antisemit, care în realitate nu era Cuza ci Şercală[129], avea sânge ovreiesc în vinele sale.

În jurul lui Cuza erau toţi cuziştii, şi cel mai guraliv dintre ei, Ion

[129] Toţi moldovenii cunoscători ai vechilor familii locale mi-au afirmat că A.C. Cuza era fiul unui anumit Şercală, vechil la un Cuza şi că acest Cuza ar fi adoptat pe fiul lui Şercală, a cărui mamă era ovreică.

Zelea-Codreanu, un profesor demobilizat de la Huşi, un tip simpatic, cu vorba apăsată, care voia şi el să candideze în ruptul capului. În jurul meu părerile erau flotante, afară de Grigore Filipescu, dârz pentru abţinere. Matei Cantacuzino schimba după zile, şi declara că oricum s-ar decide, dânsul nu va candida, căci era sătul de vorbărie şi de Parlamente. Cei mai mulţi aşteptau cuvântul lui Averescu, ca să facă după placul lui, căci „independenţă" a fost multă în Liga Poporului, de la început, de aia a şi ajuns aşa departe!

Atitudinea lui Averescu a fost aşa cum mă aşteptam să fie, căci începusem să pătrund până în adâncimea sufletului său. Generalul a fost odată mai mult – şi de câte ori era să mai fie – omul din seara de la coana Natalița Vlădoianu, omul cu două feţe. Fiinţă complexă mai mult în aparenţă decât în realitate, Averescu n-a avut pe lume decât două patimi: femeile şi galoanele. Nu femeia, ci femeile – nu ambiţia marilor înfăptuiri, ci galoanele. Pentru satisfacerea acestor două patimi, în serviciul cărora punea o inteligenţă, o şiretenie şi o forţă de voinţă incontestabile, era în stare să sacrifice orice, până şi convingerile pe care le avea şi pentru a ajunge la ţinta zilei să apuce orice cale. Drumuri piezişe, poteci ascunse, cotituri neaşteptate, nimic nu-l oprea. Omul cel mai popular în ţara sa din Europa n-a avut nici un moment gândul să clădească, n-a urmărit decât postul de prim-ministru! Toate planurile şi programele pe care le debita erau numai paradă, după cum s-a văzut după ce a fost chemat la Guvern. Galoanele! Galoanele şi nimic mai mult. Le pierduse în armată prin nedibăcie, şi voia acum să le recâştige în politică, prin toate felurile de dibăcie! Înlocuit prin Marghiloman în fruntea Guvernului de pace, trecuse de partea Aliaţilor şi luase poziţie hotărâtă împotriva nemţilor. Dacă după semnarea păcii de la Bucureşti (8 mai), sau chiar înainte, l-ar fi chemat Regele din nou la putere, ar fi trecut iarăşi, în cinci minute, de partea nemţilor, fără să se gândească la ce se putea întâmpla peste câteva luni (şi s-a întâmplat!). Hrănea aceeaşi pasie pentru preşedinţia Consiliului de Miniştri şi pentru galoane ca vrăjmaşul său de moarte, Marghiloman. Ca acesta era în stare să primească puterea oricând, de la oricine şi oricum.

În asemenea condiţii, prima grijă a lui Averescu a fost să-şi păstreze toate porţile deschise (nu se ştia, mai era şi damblaua şi asasinatul politic pe lume, şi Marghiloman n-ar fi putut fi înlocuit, la rândul lui, decât prin dânsul...) şi mai ales să nu închidă nici una. Pe de altă parte (dacă damblaua şi asasinatul politic nu şi-ar fi făcut datoria) candidatura lui trebuia pregătită şi pentru cazul, mai probabil, în care se va căuta un succesor lui Marghiloman, nu din

cauză de deces fizic ci de deces moral, printr-o ipoteză ce nu era deloc de disprețuit, deşi el, Averescu, credea mai mult într-o pace albă şi germanii de neînvins.

Toate aceste consideraţiuni l-au dus la o soluţie hibridă pe care a pus-o în aplicare cu noroc şi din care a ieşit mărit, căci în acel moment avea vântul în spate şi toate îi reuşeau. A hotărât mai întâi că Liga Poporului, neorganizată încă pe tot cuprinsul Regatului, nu se va prezenta la o luptă inegală şi nelegală, şi a veştejit cu cea mai mare energie (după formula cunoscută) alegerile făcute sub ameninţarea baionetelor străine. Spre deosebire de liberali, a avut însă grijă să nu declare dinainte nul şi neexistent Parlamentul ce urma să se aleagă în asemenea condiţii. „Et pour cause". Nu numai pentru că trebuia să se prezinte el, la alegeri, dar mai ales pentru chestiunea cu portiţele de mai sus... Prin urmare, Liga Poporului nu se va prezenta în alegeri, dar se va prezenta singur generalul Averescu, în cât mai multe locuri şi în colegii diferite, pentru a provoca un fel de plebiscit asupra numelui său.

Mărturisesc că m-am ridicat cât am putut împotriva unei soluţii atât de lipsită de eleganţă şi de bunăcredinţă. Sau consideram alegerile lui Marghiloman ca alegeri siluite, efectuate sub călcâiul inamicului şi nu ne prezentam la ele, după cum au făcut liberalii – sau treceam peste consideraţiunea legalităţii şi demnităţii naţionale şi hotărâţi să ne folosim de prilejul ce ni se da de a ne număra voturile, ne prezentam cu toţii la luptă, chit că nu participăm la lucrările Parlamentului, şi să ne dăm chiar demisiile înainte de deschiderea lui. Neputând obţine abţinerea completă, singura soluţie politică, am luptat să obţin cel puţin pe aceasta din urmă, dar n-am avut mai mult succes. M-a combătut Cuza cu înverşunare, căci voia să intre şi în Parlament şi să rămâie şi în Ligă. Matei Cantacuzino a sfârşit prin a declara că „la solution du general n'est pas mauvaise, car lui et Couza à la Chambre, cela pourra être drôle!" Rămas aproape singur de părerea mea, m-am supus.

Averescu şi-a pus candidatura la Bacău, la Colegiul I de Cameră şi... a căzut cu câteva voturi. Din fericire prietenii i-au mai pus candidatura la Vaslui, la Tecuci şi la Colegiul al III-lea la Suceava (Fălticeni) şi chiar încă o dată la Bacău. Pretutindeni a ieşit cu majorităţi zdrobitoare, căci nici la Tecuci, nici la Vaslui, nici la Suceava n-au mai fost banii şi brutalitatea lui Nicu Ghica-Comăneşti – iar la Colegiul al III-lea din Bacău s-au ridicat demobilizaţii, au invadat oraşul şi au păzit urnele.

Odată cu Averescu s-a mai ales Cuza la Iaşi şi Ion Zelea-Codreanu

la Fălticeni unde a candidat alături de Averescu, „ca antrenor", zice el, căci erau două locuri la colegiul al III-lea din acel județ. Zelea-Codreanu era pe acea vreme „omul devotat" al lui Cuza, căci fiu-său Corneliu („Căpitanul" de mai târziu) nu ridicase încă capul.

Afară de Zelea-Codreanu care făcea pe caraghiosul la Fălticeni și la Bacău, unde a avut o întâlnire cu „fina" generalului (Mitzi Fischer...), întâlnire ce era să se termine rău, nimeni n-a făcut propagandă sau, cum se zice, campanie electorală. Numele lui Averescu era un talisman, și buletinele pe care era înscris, găseau aproape singure drumul urnei...

Succesul lui Averescu a fost considerabil. Popularitatea sa pusă încă de mulți la îndoială a fost dovedită tuturor și toată lumea și-a dat seama, până sus la Rege, că o nouă forță politică se născuse în România. Din punctul de vedere al acestei dovezi, Averescu a avut dreptate să se prezinte la alegeri, dar după mine această dovadă nu era atât de necesară (ce ne-a folosit?) și putea fi făcută mai târziu și mai bine adică pe tot cuprinsul țării, nu numai în Moldova. Prezentându-ne la alegerile lui Marghiloman, Averescu risca să fie clasat de Legațiile Aliaților și de liberali printre conducătorii politici germanofili și să sufere după încheierea păcii toate consecințele acestei clasificări. Din fericire pentru dânsul – și aci a fost norocul său – nici Legațiile, nici liberalii n-au mișcat, ceea ce n-am prea priceput, căci îl urau de moarte, și au pierdut astfel un prilej de a-i desființa politiceşte. În fine, capitolul alegerilor s-a terminat cu bine pentru noi, numai că Averescu a mai urcat câteva trepte pe scara vanității și a încrederii în sine.

Din rânceda muncă a alcătuirii organizațiilor noastre județene nu mi-au rămas decât amintiri neplăcute din discuțiile din preajma alegerilor, și din câte s-au întâmplat în timpul lor, mi s-au șters toate din minte afară de cele câteva puncte pe care le-am înseninat mai sus și de emoția, de sincera emoție, care m-a cuprins la proclamarea rezultatelor. În schimb, tot ce a însoțit punerea la punct, organizarea și conducerea *Îndreptării* (căci de fapt eu am condus-o până ne-am mutat la București), mi-a lăsat o comoară de neprețuite icoane și se leagă de tot ce a fost plăcut în acel 1918 al vieții noastre, la Iași. Văd și acum șoprul și odaia de scânduri din fundul unei curți de pe strada I.C. Brătianu la nr. 157, în care adăpostisem o mașină plană de imprimat și redacția ziarului! Tremura masa, pe care scria unicul nostru reporter de vibrațiile mașinii, dar nimic nu ne tulbura, nici pe dânsul care scria, nici pe noi care vorbeam în jurul lui! Înființasem acolo, sub șopru, și în curte sub salcâm umbros, un fel de parlotă

unde veneau prieteni de tot soiul, și politici și nepolitici, și unde ne ușuram cu toții de câte aveam pe suflet! Frumoase ceasuri, care au trecut și nu s-au mai întors, căci de la Iași la București a fost ca și cum am fi căzut din cer în mocirlă!

Cine n-a trăit viața noastră de la Iași nu poate să-și închipuie prin ce greutăți materiale am trecut ca să scoatem o gazetă.

A trebuit mai întâi să învingem greutatea tipăritului. Puținele tipografii din Iași erau, unele rechiziționate, altele atât de încărcate cu lucru încât nu mai puteau prelua și îndreptarea noastră. Ne-am gândit un moment să tipărim în provincie sau la București. Cenzură era și la Iași și la București, dar am aflat că la București cenzura era sub directa supraveghere a nemților. În afară de această considerațiune am renunțat la București – ca și la provincie de altminteri – din cauza nesiguranței expediției. Pe vremea aceea, o gazetă zilnică ce trebuia să fie vândută în Iași, nu putea fi tipărită decât în Iași. Nu am putut găsi însă loc la nici o tipografie și ne-am văzut siliți să încercăm înființarea unei tiparnițe proprii. Cu chiu cu vai și cu căciula în mână am obținut de la Tăslăuanu să scoată din lucru câteva lucrări în tipografia „Luceafărul" și să ne tipărească câteva săptămâni până vom găsi și transporta la Iași o mașină din provincie. Căci la Iași nu era nimic de găsit, pe când în provincie multe tipografii stau, lipsite de comenzi. Tăslăuanu care scosese la Sibiu, până la declararea războiului, apreciata revistă *Luceafărul* și se afla în Moldova ca locotenent de rezervă mobilizat – demobilizat, se învârtise în jurul lui Jean Chrissoveloni în încrederea cui pătrunsese (era pe atunci nepătat și poseda un covârșitor dar de persuasiune) convingându-l să comanditeze îndată după încheierea păcii un important institut grafic și de editură[130]. Până să se semneze și să se ratifice pacea, Tăslăuanu, „ca să apuce" pe Chrissoveloni, cumpărase o tipografie în Iași, cu 2 mașini plane, din care proiecta să facă sucursala institutului din București. Ca să obțin imprimarea îndreptării chiar numai pentru câteva săptămâni, a trebuit să promit lui Tăslăuanu toată influența mea asupra lui Averescu și asupra lui Chrissoveloni în favoarea institutului pe care-l proiecta și pe care nu voia să-l scape din mână.

Cu viața asigurată pe câteva săptămâni am pornit samsari în toate orașele Moldovei, după tipografii de cumpărat. Mi-au revenit cu câteva oferte în buzunar, dar toate inadmisibile, din cauza prețurilor.

[130] Institutul a și luat ființă la București sub numele de „Luceafărul", alcătuit din stabilimentele Baer, achiziționate, renovate și perfecționate. Numit director general al noului Institut, Tăslăuanu s-a certat după un an și ceva cu Chrissoveloni și a plecat. Afacerea a mers prost, ca toate afacerile lui Chrissoveloni de după război.

Eram disperat. Pe neașteptate, m-a scăpat din încurcătură doamna Averescu. Bună și încrezătoare, circula printre operele filantropice pe care le întemeiase sau le încuraja, cu o droaie de aventurieri și de escroci după ea. Printre aceștia era unul, Rădulescu, zis Marador, a cărui meserie era incertă, dar care se înfățișa ca bun la toate. Prin d-na Averescu, Marador ne-a propus o mașină plană, cu litera necesară, pe prețul de 30.000 lei. Față de celelalte prețuri (de la 200.000 lei în sus) cu care se înapoiaseră samsarii mei, era pe nimic. Mi-am zis că mașina trebuia să fie stricată și m-am repezit cu un expert la Piatra Neamț, unde se găsea. Era foarte bună, și gata să funcționeze. Convins că fusese furată, căci altfel nu se putea explica prețul, am cerut lui Marador acte de proprietate și, spre marea mea mirare, mi le-a prezentat. Am cumpărat mașina, am expediat-o la Iași, am instalat-o în șoprul pe care între timp mi-l găsise Grigore Filipescu – și ne-am slujit de dânsa cât timp am stat în Moldova, adică până la sfârșitul anului 1918. De Marador însă, care se considera după această frumoasă afacere ca binefăcătorul Ligii, n-am putut scăpa cu una cu două și a trebuit să-l duc în spinare pe tot timpul guvernării din 1920-1921...

Stăpân pe o tipografie, îmi mai trebuia să găsesc hârtie, cerneală și personalul necesar redacției și administrației. Nimeni n-ar crede că ce a fost mai greu de găsit a fost cerneala! Și încă ce cerneală! Mai tot ce s-a imprimat la Iași în anii 1917 și 1918 a îngălbenit după câțiva ani și literele se șterg. Dacă istoricii nu se vor grăbi să ia note repede de pe documentele imprimate în timpul războiului, nu vor mai găsi nimic. Pentru hârtie, mi-a trebuit alt rând de căciuleli pe la diferite autorități competente până să obțin cantitatea necesară ca să putem trage zilnic o singură foaie (două pagini), în câteva mii de exemplare.

Cu personalul a fost mai ușor. După înscăunarea lui Marghiloman, Iașul a început să fie inundat cu ziarele de la București, cu ziarele „Komandanturei" cum le ziceam noi, pribegii din Moldova rămași credincioși izbândei finale, cu Steagul guvernamental, cu Lumina lui Stere și cu Bukarester-Tageblatt scos din ordinul nemților de ovreii de la *Dimineața* – iar România Marelui nostru Cartier a fost suprimată. Printre gazetarii rămași astfel disponibili, se găsea și C. Gongopol, băiat de talent și gazetar cu experiență, pe care-l cunoșteam de la Epoca lui Nicu Filipescu. Ne-am înțeles repede. Pe lângă Gongopol ca director, am mai angajat pe Puiu Cartianu ca reporter și secretar de redacție și pe Marador, pe faimosul Marador, ca administrator, căci n-am putut scăpa de insistențele d-nei Averescu – și gata. Pentru o fițuică pe două pagini de format

mijlociu, mâncate și acestea în bună parte de cenzură, era destul. Toată gazeta era primul articol, și pe acesta ne obligasem solemn să-l scriem alternativ Matei Cantacuzino, A.C. Cuza, Duiliu Zamfirescu și eu. În caz de defecțiune a unuia din noi, era gata Gongopol să sară în foc. Afară de Cuza care a scris mai rar, Cantacuzino, Zamfirescu și cu mine ne-am ținut de vorbă și am colaborat regulat, până s-a mutat îndreptarea la București.

Articolele mele și ale lui Matei Cantacuzino au fost foarte apreciate, deși de multe ori cenzura le-a ciopârțit și nu spun decât adevărul că ele au reprezentat sub domnia lui Marghiloman singurul efort intelectual în publicistica română pentru menținerea conștiinței obștești pe calea cea dreaptă. *Îndreptarea* a devenit repede adevăratul îndreptar al oamenilor buimăciți, care dibuiau pe întuneric. Apariția ei era așteptată cu nerăbdare și foile se vindeau ca pâinea caldă. N-aveam abonați și vindeam numai cu numărul, dar nu puteam trage, cu mașinița noastră și cu stocul nostru limitat de hârtie, decât prea puține exemplare față de câte s-ar fi cerut.

Scrisul acestor articole a fost pentru mine o adevărată plăcere și nu cred să fi fost vreodată gazetar mai aprins ca mine de focul polemicii. Din păcate, mai toate articolele mele au apărut trunchiate, tăiate fără milă de cenzură. Păstrasem câte o perie neatinsă de pe ele în scopul de a le publica în volum, dar în diferitele mele mutări după război, colecția a fost pierdută. Îmi pare rău, căci reprezentau o icoană fidelă a gândurilor noastre în clipa cea mai tragică a Istoriei României, și ca atare ar fi fost de preț pentru generațiile viitoare, fie și numai ca material informativ.

În afară de Cantacuzino, de Cuza, de Zamfirescu și de mine și, câteodată, foarte rar, de Grigore Filipescu care scria greu și nu se hârșise încă la scris, am mai avut și colaborarea nesolicitată, dar impusă fără posibilitate de refuz, a șefului nostru. Regulat de două-trei ori pe lună, câteodată mai multe zile pe rând, în serie, generalul Averescu ne trimitea articole lungi și searbede scrise pe țigănește, în disprețul limbii și a sintaxei. Îmi aduc aminte de unul cu cenzura prezentată ca o „excrescență" a Constituției, cuvântul „excrescență" fiind prezentat în sensul unei tumori patologice și chemând cuțitul chirurgului... era să te iei cu mâinile de păr! Trebuia să mă tâmpesc ceasuri întregi și să asud, ca să scap nenorocitul său de text de sutele de „că" și „care" ce ar fi poticnit bunăvoința oricărui cititor și să acord verbele cu subiectele, și să plivesc textul de toate buruienile lui. Era un adevărat canon. Mă ajutau câteodată în această muncă și Gongopol și Grigore Filipescu; generalul ne făcea observații, că

textul său fusese schimbat şi noi n-aveam curajul să-i spunem pe faţă: domnule, scrii cu picioarele, mai las-o mai moale! Şi ne scuzam inventând tot felul de istorioare sau a zeţarului (!), ba că pierdusem manuscrisul şi că-l recompusesem din memorie – din fericire îl citisem înainte! Cred că nu ne credea, dar nu zicea nimic. Odată ne-a trimis de la Piatra-Neamţ aşa o porcărie încât a fost imposibil să scoatem nimic din ea. De data asta manuscrisul a rămas pierdut, fără posibilitate de înviere! O lună întreagă ne-a rupt capul cu el, până a priceput![131]

Copleşit de mesianismul său, Averescu nu se credea numai un mare gânditor şi un mare scriitor, ci încă şi un spirit glumeţ plin de duh. Ne trimitea din când în când „snoave"[132] pentru gazetă şi se făcea foc dacă nu le publicam. Într-o zi ne-am pomenit cu următorul dialog umoristic:

„D-na general Văitoianu a primit un butoi de vin pe care l-a adus un sergent, şi a pus nasul la cană:

— «Domnule sergent acest vin pute!» s-a răstit doamna.

— «Doamnă general, acest vin nu pute, să trăiţi!» – a răspuns sergentul!"

Nu ştiu dacă putea vinul d-nei Văitoianu, dar am găsit cu toţii că cam (eufonismul vine de la sine) putea biletul generalului Averescu. Gongopol l-a făcut gogoloi şi l-a aruncat pe jos. L-am adunat eu...

Supărat că snoava lui nu apăruse, generalul ne-a certat prin scrisoare şi ne-a trimis alta şi mai drăguţă:

Greierul

„Dl. profesor Iorga spumegă şi aduce d-lui general Averescu diferite învinuiri care mai de care mai fanteziste. Se vede că un greier s-a introdus în creierul d-lui profesor prin pâlnia urechii şi acolo face *mici* farse".

De ce o fi subliniat mici? Nu mai puteam „pierde" şi bileţelul acesta, cum pierdusem pe cel cu d-na Văitoianu. Generalul era în stare să-l trimită încă o dată. Grigore Filipescu a scăpat situaţia obţinând de la Nicolau, un „bon garçon" care scotea *Acţiunea*, să-l publice în foaia lui „ca o glumă bună" fără să-i destăinuiască însă

[131] Ca şi în politică, generalul Averescu s-a dat cu timpul pe brazdă şi în materie de scris. Talent n-a manifestat niciodată, dar de pe la 1920-21 încolo articolele sale puteau fi publicate, fără prea multă şlefuială.

[132] Mai târziu a redactat zilnic „cărţi poştale" umoristice şi ironice pe care le publica în fruntea primei pagini a *Îndreptării*.

autorul. Iar lui Averescu am scris că găsisem „mai politic" să atacăm pe Iorga în altă foaie, nu în a noastră.

S-a întâmplat însă la *Acţiunea* o eroare de tipar şi în loc de mici farse (subliniat) a apărut cinci farse (tot subliniat). Greierul cu cinci farse a rămas de pomină şi de câte ori călca Averescu în strâchini, Filipescu mă trăgea de mânecă şi-mi sufla la ureche: „Cinci farse!" Dacă generalul s-ar fi mărginit la cinci, în cei cinci ani cât am lucrat cu dânsul, n-ar fi fost nimic!

Teamă ca să nu fie condițiile de pace prea favorabile • Demobilizarea armatei: generalul Christescu salvează tot ce poate, împotriva Guvernului, supus ordinelor nemților • Pacea și fericirea lui Marghiloman • Idila scrobită a primului ministru: Marie Petrescu • Profeția generalului Christescu • Întrunirea Parlamentului lui Marghiloman • Dezertorii și trădătorii • Muncile silite • Averescu în Cameră • Le Communique de 5 Jours • Buletinul lui du Bochet • Scrisorile lui Zizi Cantacuzino • Tavernier și francezii • Dacia • Guvernul Brătianu în fața Camerelor lui Marghiloman • Grigore Filipescu reînviază Epoca • Prințul Carol și Zizi Lambrino • Averescu la Rege și împăcarea lor.

E inutil să spun că n-am fost deloc amestecat în politica și în tărâțele lui Marghiloman. În tot răstimpul de la martie până la octombrie am fost omul din stradă care prinde veștile din gazetă, dintr-o confidență, dintr-o întâlnire neprevăzută. În afară de Mitilineu, pe care-l vedeam din când în când și care mă dezgusta de altminteri prin oportunismul lui, n-am avut nici un contact cu vreunul din membrii Guvernului. Cum nu scriu cronica vremurilor ci însemnez numai din amintirile mele pe cele ce ar putea interesa pe urmașii mei, mă voi mulțumi să înseilez, sau să conturez foarte vag, cele întâmplate în vara 1918, evenimente la care repet n-am luat nici o parte directă. Voi încerca să notez în schimb, pe cât voi putea, reacția noastră și a opiniei publice față de câte au săvârșit alții.

Până să fie semnată, Pacea de la București ne-a dat câteva momente de emoție. Agenții lui Marghiloman răspândiseră la început vorba că patronul lor va obține condiții neașteptat de favorabile. M-a apucat frica să nu fie adevărat și vedeam deja pe „Cono Aleco" mână în mână cu Kühlmann și cu Czernin – și mai târziu cu Burian – târându-ne în cine știe ce porcărie de alianță cu Centralii osândiți înfrângerii finale. E de nepriceput cum oamenii inteligenți din Austria, dar mai ales din Ungaria (căci trebuie să fi fost și din aceștia) nu și-au dat seama de situația lor în 1918 și

n-au priceput că singura șansă de a păstra Ardealul și ținuturile învecinate era să ne ia în brațe, să ne compromită față de aliații noștri și să zădărnicească astfel realizarea planurilor care însemnau sfârșitul atotputerniciei lor. Din fericire pentru noi că n-au priceput-o, căci nu Marghiloman era omul care să reziste unor oferte pentru moment ademenitoare, și nici Regele Ferdinand, oricât l-ar fi protăpit Regina Maria, Știrbei și Brătianu. Și mă întreb dacă până în cele din urmă n-ar fi cedat și Știrbei și Brătianu – și în acest caz, gata am fi fost. Cu cât au înaintat negocierile însă, emoția noastră s-a potolit, căci pe zi ce trecea ne-am dat seama că condițiile de pace impuse erau din cele mai aspre și că inamicul ne trata cu o nespusă brutalitate. Patima le orbise mintea și se vede că în primăvara lui 1918 tot mai sperau într-o pace albă, și față de noi cel puțin voiau să se asigure de drepturi câștigate, și consimțite.

Abia scăpasem de grija unei păci prea favorabile și am dat de alta. Din știrile pe care mi le da generalul Christescu, care venea din când în când pe la mine, reieșea limpede intenția Centralilor de a distruge armata care ne mai rămăsese, prin demobilizare și prin predare de arme și muniții. Era aci un pericol serios; armistițiul general nu trebuia să ne găsească dezarmați, căci eventualitatea unei repezi ocupări a Ardealului se punea de pe atunci. Christescu în calitatea lui de șef al Marelui Stat Major[133] se opunea din răsputeri la pretențiile nemților, dar în cele din urmă trebuia totdeauna să cedeze, nefiind întru nimic ajutat de către Guvern. Ministru de război era generalul Hârjeu, un bleg, o stafie în doliu, înfășurat de la creștet la călcâie în negru. Chiar când vorbea, Hârjeu nu mișca din nimic, nici din gură, nici din ochi, nici din mâini – și nimeni nu-și putea da seama dacă impresionanta lui imobilitate era datorită cufundării într-o mare durere (își pierduse soția) sau unui început bine caracterizat de scleroză generalizată. Cu un asemenea șef nu i-a mai rămas lui Christescu decât să saboteze toate măsurile Guvernului și să înșele și pe Hârjeu și pe nemți în executarea ordinelor primite. O bună parte din ce s-a mai găsit în noiembrie sub arme și în depozite s-a datorat abilității cu care generalul Christescu a falsificat statele efectivelor și inventarele magaziilor noastre. Ceea ce nu l-a împiedicat să iasă din război nedecorat cu „Mihai Viteazul", pe care l-au primit aproape toți generalii. Chestiunea cu „microcefalul" în hârtiile lui Sturdza nu i-a fost iertată niciodată. La Mărășești nu i s-a dat comanda decât ca să i se rupă după câteva zile șalele.

[133] Marele Cartier fusese dizolvat și înlocuit prin Marele Stat-Major. Generalul Christescu luase astfel locul lui Prezan.

În fine, la 8 mai s-a semnat pacea şi Guvernul a avut curajul să se laude cu ea. În public, căci între patru ochi fiecare ministru se bocea. Marghiloman singur „portait beau" şi părea încântat: lumea era a lui, căci era prim ministru şi amorezat. Şi când omul iubeşte, mai ales la o vârstă înaintată, toate îi par minunate. Pare că Providenţa alesese acest an 1918 ca să dea bietului „Cono Aleco", deodată, cele două fericiri după care alergase în zadar până atunci şi ale căror raze au încălzit sfârşitul unei cariere mai strălucite în aparenţă decât în realitate: puterea şi amorul unei femei tinere şi frumoase. Puterea n-a ţinut decât o clipă, dar amorul l-a păstrat în braţe până a închis ochii...

Această idilă pe marginea unui mormânt ar fi putut fi înduioşătoare dacă cei doi protagonişti ar fi fost mai aproape de natură şi mai „eliberaţi" de toate artificiile şi de toate făţărniciile însuşite în cursul urmăririi unui foarte mediocru ideal. Din nefericire pentru dânşii, şi pentru noi spectatorii fără de voie, Alecu Marghiloman a fost un erou de tinichea smălţuită şi Marie Petrescu – căci aşa o chema – o fetiţă scrobită, pe dinăuntru şi pe dinafară, şi nimic mai mult.

Întâlnirea s-a făcut la Lascăr Antoniu, şi focul s-a aprins de la prima ciocnire. Marie Petrescu, fată frumoasă şi cu gândul numai la toaletă, era fiica lui Benedict Petrescu (frate cu Emil, cu Ionel, cu Mitică etc.) şi a soţiei sale Marie (cunoscută sub numele de Marie Benk) născută Creţeanu. După registrele stării civile, Marie Benk era fata lui Ulysse Creţeanu, în realitate însă era a generalului Nicolae Haralamb, de la care moştenise un grăunte de ţicneală. Că era fata lui Haralamb, o ştia toată lumea, şi ea şi Ulysse Creţeanu, şi Marie Benk era foarte mândră de această istorică filiaţie, căci Haralamb fusese Locotenent Domnesc. De la Benedict, Marie Benk învăţase poker-ul şi avusese doi copii, pe Marie cea cu pricina şi pe Ulysse Petrescu, un peşte binecunoscut care, nici ajuns în mizerie, nu şi-a trădat idealul vestimentar căruia şi-a închinat viaţa. Ajunsă nu ştiu cum la Iaşi şi instalată nu ştiu unde, tânara Marie Petrescu, de curând divorţată de Marcel Popescu[134], îşi lua mesele la Lascăr Antoniu, care, cu toată restriştea vremurilor, ţinea casă deschisă. La Lascăr Antoniu s-a instalat cu masa şi Marghiloman care nu ţinea menaj în Iaşi (cel puţin la început, căci mai târziu şi-a aranjat o popotă la Preşedinţie) şi nu îndrăznea să se arate în birturi, care erau dealtminteri infecte. „Se voir, s'entendre, s'aimer, ce fut l'affaire d'un moment!"

Porneau amândoi după masă, în automobilul ministerial, şi ca

[134] Fiul din prima căsătorie a d-nei Miţa Athanasovici, născută Hagiopol, proprietăreasa mea din strada Atena.

să nu-i vadă lumea evitau Copoul şi ieşeau pe bariera Păcurarilor, sau spre Socola, sau spre Bucium – şi lăsând perdelele, ca să nu vadă hoiturile de o parte şi de alta a şoselei, îşi jurau dragoste şi credinţă. El făcea planuri de fericită căsnicie, ca un tinerel – ea vedea sute de rochii de la Paris, aliniate la infinit... şi amândoi închideau ochii şi îşi visau visul.

Amorul a mai închis lui Marghiloman ochii asupra multor lucruri; semnele tragediei care se apropia, vizibile pentru toată lumea, l-au lăsat indiferent şi pe când Regele Ferdinand căuta şi găsea tot felul de pretexte ca să amâne ratificarea tratatului de pace, Marghiloman îi da zor şi căuta să-i smulgă aproape cu sila semnătura care trebuia, credea el, să-l consolideze pentru ani de zile în fotelul prezidenţial[135].

Ţin minte că pe la începutul lui iunie a venit generalul Christescu la noi (erau şi părinţii mei în Iaşi, înapoiaţi de la Odessa) şi cum a intrat s-a adresat tată-meu: „Domnule general, vreau să vă fac o deosebită plăcere şi să vă spun că din toate veştile care ne sosesc de la frontul de vest, victoria Aliaţilor şi înfrângerea germanilor, până în câteva luni, apar neîndoelnice, atât din punct de vedere strategic cât şi din punct de vedere tactic."

Declaraţia lui Christescu ne-a impresionat adânc căci „à tort ou à raison" dânsul trecea drept „boşofil" şi se arătase în tot cazul, în timpul războiului, un admirator convins al puterii militare germane. Tată-meu l-a întrebat: — „Ai comunicat punctul d-tale de vedere şi Guvernului?" — „Da, a răspuns Christescu, am cerut audienţă d-lui Marghiloman şi, cu cifre în mână, am demonstrat primului ministru prăbuşirea germanilor până în octombrie. Primul ministru a dat din umeri şi n-a părut convins de spusele mele. E profund regretabil pentru orientarea politicii noastre – poate să fie chiar dezastruos..."

Generalul Christescu a fost atât de bârfit şi de hărţuit după bătălia de la Mărăşeşti, încât am socotit că era un act de dreptate să aduc aci o mărturie despre claritatea vederilor sale, ca militar. În realitate, Christescu a fost un suflet chinuit de boală[136], şi eclipsele inteligenţei sale nu pot fi explicate decât pe terenul patologiei.

În ziua de 4 iunie a avut loc deschiderea Parlamentului „ales sub baionetele germane", în Teatrul Naţional din Iaşi. Nepăsător faţă de informaţiile imparţiale ce veneau de pe câmpul de luptă din vest, mândru de situaţia sa, cu toate umilinţele la care-l supuneau şi nemţii şi românii (cei fără zgardă), galvanizat de dragostea

[135] Tratatul de pace din 1918 din Bucureşti n-a fost ratificat. Regele a rezistat până la sfârşit.

[136] Un sifilis contractat în tinereţe, şi din urmările căruia a şi murit, prematur.

lui – Marghiloman s-a căznit să facă din această zi a deschiderii Parlamentului său, o zi de glorificare.

Față de conjunctura generală ca și de cea locală, a fost o idee de foarte prost gust Marghiloman încântat, a fost însă aclamat ca un salvator de ceata partizanilor săi aduși de la București și care singuri au luat parte la ceremonie. Cei din afară, noi ăștia care făcuserăm pribegia și fugiserăm de rușinea ocupației nemțești, am avut impresia că se adunase în mijlocul nostru un Parlament străin... Șanțul care despărțea deja poporul nostru în două, s-a adâncit în acea zi mai mult.

Disprețul nostru pentru acest Parlament al lui Marghiloman era desăvârșit, nu numai din cauza politicii Guvernului pe care era menit să o sprijine – dar și pentru modul cum fusese ales. Sunt lucruri care s-au uitat, dar voi reproduce aci două documente ca să arăt în ce atmosferă au fost înfăptuite alegerile din 1918.

Ionel Brătianu, ca șef al Partidului Liberal, înaintase Președinției Consiliului o petiție prin care cerea „ca alegători-delegați ai Partidului Național-Liberal, cu domiciliul în teritoriul ocupat să poată trece fără întârziere în acel teritoriu și să li se asigure în același timp exercițiul liber al drepturilor constituționale, pentru a lămuri și distribui prin presă, consfătuiri și întruniri publice, anexata declarație publică în ziarul *Mișcarea* nr. 103 din 6 mai 1918." Era vorba de declarația prin care Partidul Liberal explica pentru ce înțelegea să nu se prezinte la alegeri. Pe această petiție înregistrată sub nr. 2861/12, președintele Consiliului a pus următoarea rezoluție:

„Conform articolului 15 din tratatul de pace, care a fost publicat și care este deci cunoscut, se știe că teritoriul ocupat a rămas până la ratificarea păcii sub administrația militară germană. Această administrație și-a păstrat drepturile de poliție și de cenzură. Ministerul nu are deci puterea de a da ordinele ce i se cer.

El va transmite și va sprijini cererile individuale de trecere în teritoriul ocupat ce i s-ar adresa.

(ss) *Al. Marghiloman*
2/14 mai 1918"

Al doilea document emană de la Prefectura Poliției București și poartă semnătura lui Petre Ciorăneanu prefect:

„Publicațiune

Se aduc la cunoștința militarilor români demobilizați de toate gradele, următoarele dispoziții luate în privința lor de Comandantura Imperială Germană din București.

1. Toți militarii demobilizați români care locuiesc în București sunt ținuți a se prezenta, imediat după sosire, la Biroul Militar de prezentare (Meldeamt) din str. Gr. Cantacuzino nr. 19.

Acolo vor primi o Cartă albă de prezentare (Meldekarte) purtând o cruce roșie.

Acei dintre mobilizați (sic) care locuiesc în județul Ilfov se vor prezenta la biroul de prezentare (Meldeamt) cel mai apropiat de localitatea unde se stabilesc.

2. După primirea cartei de prezentare, demobilizații care se stabilesc în București sunt obligați să predea uniformele lor la Biroul special al Prefecturii Poliției (Ablieferungstelle) în schimbul unei adeverințe.

Demobilizații din județul Ilfov vor preda uniformele lor la biroul de prezentare (Meldeamt) cel mai apropiat.

3. Demobilizații din București se vor adresa Prefecturii Poliției pentru a obține biletele de identitate (Personal – Ausweis), obligatorii, de îndată ce-și vor fi îndeplinit îndatorirea de prezentare și vor fi predat uniforma.

4. Toți militarii demobilizați care poartă uniformă sunt obligați să salute, conform reglementelor militare, gradele din armatele Puterilor Centrale aliate.

5. Este interzis militarilor demobilizați care poartă încă uniforma să intre în teatre sau orice alt local public, sau să facă plimbări ostentative cu trăsura pe stradă.

6. Orice contravenire la dispozițiile de mai sus, sau orice manifestare ostilă militarilor Puterilor Centrale aliate are drept consecință arestarea și internarea contravenientului într-un lagăr de prizonieri."

Sper, pentru odihna sufletului său, că semnând această publicațiune, Ciorăneanu a înghițit noduri și a blestemat pe cei care l-au silit să se solidarizeze cu o asemenea rușine.

Aceste două documente dovedesc negru pe alb că formula „alegeri sub baionetele inamice" nu era o simplă expresie literară. Turma de sclavi, aleasă în teritoriul ocupat și mânată cu biciul nemțesc la Iași, ca să servească interesele Komandanturei, nu merita decât disprețul nostru și i l-am aruncat în față cu fiecare prilej.

Se vede că și Guvernul și-a dat seama de situația neplăcută și grea a acestor păcătoși, căci n-a îndrăznit să le dea drumul printre noi și i-a parcat, ca vitele în țarc, în vastul seminar Veniamin Kostake, ale cărui încăpătoare săli au fost transformate în dormitoare și refectorii. Fiecărui deputat sau senator i se amenajase câte o boxă de scânduri

în care încăpeau un pat, un dulap, un spălător şi două scaune. A mai costat şi această amenajare câteva sute de mii de lei, dar cel puţin am avut satisfacţia să vedem pe râioşi izolaţi. Trăiau mai toţi între ei, şi nu se prea aventurau în afară de Cameră şi de puşcăria lor. Noi îi disprețuiam, dar ei ne urau şi când din întâmplare – rareori – întâlneam câte unul pe stradă care mă cunoştea, întorcea capul şi se făcea că nu mă vede. Mai târziu după îzbânda noastră, m-au iertat toţi, afară de unul, am mai spus-o, colonelul Magheru, un bou în două picioare, care nici la Bucureşti nu m-a mai salutat.

Majorităţile marghilomaniste (au fost aproape unanimităţi) se simţeau jenate în mijlocul nostru dar pline de încredere în şeful lor şi în steaua lui. Deschis imediat după alegeri, Parlamentul acesta al ruşinei naţionale forfotea de ambiţii şi de planuri pe o lungă durată. Noii aleşi vorbeau de remanieri, de o foarte scurtă sesiune pentru ratificarea păcii şi pentru darea Guvernului Brătianu în judecată – după care, în toamnă, nimic mai puţin decât alegeri noi pentru Constituanta care trebuia să dea un nou aşezământ Ţării refăcute!

Noi românii (căci aşa ne numeau la Bucureşti abjecţii clienţi ai „Komandanturei") ne cruceam de atâta îndrăzneală şi îngânam un „Doamne ajută!".

Ceea ce dezgusta şi mai mult oamenii cinstiţi de noua Cameră, în afară de cele spuse mai sus, era marele număr de dezertori pe care Marghiloman îi primise pe listele sale în loc să-i trimită la parul de execuţie. Printre aceştia se citau mai ales numele următoare: Maltezeanu, Fortunescu (de la Galaţi), Nazarie, Dobrescu, Leontopol, St. Predoi, Sachelarie şi Seinescu. Sachelarie mai fusese învinuit şi de omor iar Seinescu de escrocherie.

Această chestiune a dezertorilor şi a trădătorilor devenise în luna mai, între semnarea păcii şi alegeri, punctul nevralgic al tuturor discuţiilor din Iaşi. Nemţii impuseseră, şi Marghiloman primise, în cursul negocierilor o clauză prin care se specifica că toţi osândiţii noştri pentru trădare trebuiau reabilitaţi, începând cu fostul colonel Sturdza! A fost o indignare generală. Regele Ferdinand a declarat că niciodată nu se va supune acestei clauze. Clauza a fost primită, dar cum tratatul n-a fost ratificat, ea a rămas fără efect. Sub Marghiloman nu s-au judecat din nou decât câteva procese ale unor ofiţeri condamnaţi în lipsă, în acea epocă a războiului în care condamnările plouau, cu sau fără temei. Aşa a fost condamnat la moarte şi executat căpitanul Ciulei, iar apoi – prea târziu – s-a dovedit că era fără nici o vină.

Toţi cei care au fost judecaţi din nou sub Marghiloman au fost

achitaţi. Aşa a scăpat şi Barbu Catargiu învinut că s-ar fi predat de bunăvoie inamicului în noiembrie 1916, şi osândit fără nici o dovadă. La a doua judecată a putut dovedi contrariul şi a fost achitat în unanimitate. Catargiu ar fi putut să aştepte să fie reabilitat în virtutea tratatului de pace, dar n-a vrut şi a cerut să fie judecat, conform legii. Aşa au mai făcut şi alţii şi au fost toţi achitaţi. Prin septembrie a început şi revizuirea procesului lui Socec. Nu în virtutea clauzei impuse de nemţi, dar fiindcă lumea se mai liniştise şi-şi dăduse seama că condamnarea lui fusese mult prea severă. În realitate Socec a fost un incapabil, dar nu un trădător, şi vina celor întâmplate cu divizia lui nu cade asupra sa, ci asupra acelora care-l numiseră în fruntea ei. În septembrie, o comisie de generali, prezidată de Coandă, s-a pronunţat numai asupra eliberării condamnatului; revizuirea procesului a avut loc mai târziu, la Bucureşti.

O altă chestiune care îndârjise foarte mult opinia publică împotriva Guvernului a fost faimoasa chestiune a muncii obligatorii sau silnice, o idee de geniu a lui Garoflid. Luptele de la Mărăşeşti cu nesiguranţa zilei următoare, fluxurile şi refluxurile de ruşi şi de nemţi în Bucovina cu veşnica ameninţare a graniţei noastre – influenţaseră foarte mult în rău culturile de toamnă din 1917, în sudul şi în nordul Moldovei. La aceste cauze, ca să zic aşa, de ordin extern se mai adăugau şi altele, de ordin intern: istovirea oamenilor şi vitelor prin boli, molimă şi rechiziţii, teama de trupele ruseşti bolşevizate care ameninţau să distrugă tot în retragerea lor şi, de ce să nu o spunem, frica de rechiziţii şi, pe deasupra tuturor, anarhia mizeriei. Toate la un loc împinseseră la părăsirea unei bune părţi a ogoarelor, care rămaseră pârloagă căci din puţinii care rămăsesem, mulţi nu voiau să muncească şi să se trudească pentru alţii, poate pentru vrăjmaşii ţării.

În loc să aştepte ca această tulburare a muncilor agricole datorită războiului, să se îndrepte de la sine odată cu pacea, Guvernul Marghiloman, socotind că toate s-au sfârşit, şi încurajat şi de măsurile drastice luate de autorităţile inamice în teritoriul ocupat, a hotărât după îndemnul lui Garoflid introducerea muncii silite la câmp.

Garoflid, căruia Dumnezeu îi dăruise multe însuşiri bune şi inteligenţă, era cu totul lipsit de tact, şi o dovedise şi în scurtul nostru Minister din ianuarie. Marghiloman, pripit ca întotdeauna, s-a luat după dânsul şi şi-a pus lumea în cap. De fapt, au fost mai mult urlete la sate şi „discuţii" în oraşe, căci decretul n-a putut fi aplicat. Aşa încât, în cele din urmă, Guvernul a rămas numai cu ponosul.

Odios din prima zi fiind numit din porunca inamicului, Guvernul Marghiloman a ajuns astfel la deschiderea Camerelor sale încărcat

şi cu mai mult dispreţ, din cauza pactizării cu dezertorii războiului şi cu trădătorii neamului – şi cu mai multă ură la sate din cauza constrângerii la munca forţată.

Ca să fie atmosferă – şi ce atmosferă, nenorociţii de ei! – scribii regimului publicaseră în preziua deschiderii Parlamentului, cu litere groase, în *Steagul*, următoarea manşetă:

Momentul culminant al dramei mondiale.
A căzut Soissons – s-a deschis o poartă de invazie spre Paris.

Întâmplarea îşi are însă ironia ei, căci, alături de aceste titluri răsunătoare, un articolaş îşi avea drept căpătâi, în litere – nu se ştie pentru ce – tot atât de impresionante, cuvintele: *Gura păcătosului...*

După deschiderea Parlamentului am mai trecut prin năduşeli cu Averescu. Se alesese. Se alesese chiar în mai multe locuri şi făcuse dovadă de popularitatea pe care o dorise. În Parlamentul lui Marghiloman n-avea ce căuta: logic, trebuia să-şi dea demisia înainte de constituirea lui. L-am rugat cu toţii să o facă, l-a rugat până şi Cuza care n-avea, el, nici cea mai mică intenţie să o dea pe a lui. De Cuza nu mă prea sinchiseam însă; ştiam bine că-l vom pierde pe drum, apoi ce spunea sau nu spunea dânsul n-avea mare importanţă – pe dânsul ce-l interesa erau drepturile „zidanilor" pe care tratatul de pace ne impusese să le recunoaştem în bloc. Cu generalul chestiunea era cu totul alta. Neobişnuit cum era cu atmosfera parlamentară, stângaci la vorbă, lipsit de replică, cu o nefericită predispoziţie la ceea ce francezul numeşte „gafe", mă temeam ca de moarte să nu-l prindă în cleşte Marghiloman, artist al cuvântului şi al sofismului şi „debater" parlamentar iscusit. În faţa unei adunări ostile, generalul putea să-şi piardă uşor cumpătul şi să trântească una care să dărâme într-o clipă tot edificiul pe care-l ridicasem în câteva trudite luni de muncă. Ca să nu-l expunem şi să nu ne expună la un asemenea dezastru, l-am rugat cu toţii să nu calce în Camera nouă aleasă, şi să-şi dea de sus demisia. O demisie în legătură logică cu argumentele morale din declaraţia făcută înaintea alegerilor, prin care explicasem ţării pentru ce nu ne prezentam înaintea urnelor.

Deşi am tras toţi de pulpana lui, n-a fost chip să-l înduplecăm. Toată viaţa lui a fost mai încăpăţânat ca un catâr. Ne declara cu îndărătnicie că era datoria sa ca fost comandant victorios de armată, să spună cuvântul ţării ultragiate în faţa impostorului pus în fruntea ei prin siluirea inamicului. Noi îi repetam că acest cuvânt îl putea spune, şi că-l spusese deja, şi în afară de o adunare fără prestigiu care nu era un Parlament decât cu numele. Trudă zadarnică. Tot ce am

putut obţine de la dânsul a fost că nu va apare în Cameră decât o singură dată şi că nu va lua parte la nici o dezbatere. Ne temeam – în afară de gafele oratorice care-şi pot găsi prilejul de manifestare în orice moment – de gafe politice, cum ar fi fost, de exemplu, luarea unei atitudini favorabile dării Guvernului Brătianu în judecată, când ştiam că această dare în judecată nu era să fie motivată prin nelegiuirile comise de fostul Guvern, ci impusă de nemţi, fiindcă declarase războiul. Asupra dării Guvernului Brătianu în judecată voi reveni numaidecât.

Averescu s-a ţinut de cuvânt şi a stat toată vara la Piatra Neamţ, iar la Cameră, cu prilejul discursului său, s-a descurcat foarte bine, împotriva temerilor noastre. S-a urcat la tribună cu tot prestigiul Mărăştilor în spate, şi generalul care nu se făcuse niciodată de ruşine pe câmpul de luptă, a impus respect, prin simpla lui prestanţă, hoardei de lichele ce fugiseră de război şi se pitulaseră prin toate colţurile teritoriilor ocupate şi primiseră jugul inamicului fără să murmure. Au stat cu toţii smeriţi în faţa lui. Marghiloman l-a lăsat în pace (se gândea probabil la mititica) şi C.C. Arion care i-a răspuns, nu s-a găsit într-o zi bună. Fără să fie impresionant, discursul generalului a fost bun, şi moderat ca formă. Nu numai că n-a comis greşeala să vorbească de prietenia sa cu Mackensen, dar s-a declarat chiar pe faţă de partea celor cu care luptasem cot la cot. Am avut noroc, şi în loc să înregistrăm un dezastru, am înregistrat o zi bună, căci Averescu a rămas pe linia cea dreaptă şi a dat tuturor o lecţie de demnitate.

De altminteri, dezbaterile parlamentare nu prea interesau pe nimeni. Toată lumea îşi da din ce în ce mai bine seama că Guvernul Marghiloman cu tot alaiul său era ceva provizoriu, un vis urât pe care trebuiau să-l curme zorile mult aşteptatei dimineţi, şi privirile toate erau aţintite asupra frontului de vest, unde se hotăra soarta lumii şi a noastră. Nemţii îşi instalaseră o comisie militară şi la Iaşi[137] şi controlau toate ştirile înainte de publicarea lor. Precauţie inutilă, căci Guvernul, a cărui existenţă era legată de izbânda Centralilor, avea el grijă să nu lase să treacă nici o veste sortită să zdruncine situaţia sa. Această lipsă de ştiri exacte devenise insuportabilă cu atât mai mult cu cât ştirile false sau cel puţin tendenţioase care umpleau gazetele guvernamentale, otrăveau spiritele.

Pentru întărirea sufletelor o contra-acţiune se impunea. O asemenea întreprindere era însă riscantă, nu că le-ar fi fost oamenilor teamă, dar efortul lor putea fi zădărnicit cu uşurinţă prin măsurile

[137] Ofiţerii germani detaşaţi la Iaşi n-au îndrăznit totuşi să se arate în uniformă: circulau numai în civil.

unui Guvern care dispunea de puteri poliţiste nemărginite, exercitate fără nici un control. O lămurire pe terenul veştilor militare a fost totuşi încercată şi a reuşit pe deplin. Aproape toată vara foile de informaţie franţuzeşti au circulat fără să poată fi oprite. Nu erau distribuite bineînţeles decât la oameni de încredere, şi când oamenii Guvernului le găseau şi le opreau, poligraful se muta şi apăreau într-alt loc.

Sufletul acestor publicaţii a fost Eduard Tavernier. Puţini francezi au arătat atâta dragoste pentru ţara noastră ca Tavernier. Alţii au murit în slujba apărării noastre, fiindcă jertfindu-şi viaţa pe pământul nostru au socotit – şi nu s-au înşelat – că-şi servesc ţara lor. Tavernier n-a murit pentru noi, dar ne-a iubit; ne-a iubit cu cusururile noastre, aşa cum suntem, şi când a plecat Misiunea franceză, el a rămas printre noi, cu titlul de „Charge de mission par la gouvemement de la Republique Française" şi încadrat în personalul Legaţiei franceze.

După plecarea Misiunii franceze, dânsul şi generalul Lafont, care venise pe vremea generalului Berthelot ca specialist pentru artileria grea şi rămăsese la Iaşi ca ataşat militar, au încercat să scoată mai departe *Le Communique des 5 Jours*. După puţină vreme însă, sub pretext că Cartierul german îi făcea mizerii pe această temă, Guvernul Marghiloman a obţinut de la Saint-Aulaire sistarea Comunicatului. Tavernier nu s-a lăsat însă. *Le Communique des 5 Jours* apăruse tot anul 1917 şi primele luni din 1918 frumos tipărit, căci, publicaţie quasi-oficială, n-avea nimic de ascuns; după suprimarea lui însă, buletinul de informaţii pe care Tavernier era hotărât să-l scoată mai departe nu mai putea fi tras la tipar, căci toate tipografiile erau supravegheate de poliţie. Menit de altminteri să fie distribuit la puţine persoane de încredere, noul buletin nici n-avea nevoie de multiplicarea imprimeriei. Poligraful convenea de minune la o operaţie aproape clandestină. Titlul de *Communique des 5 Jours* nu mai putea fi întrebuinţat în condiţiile schimbate de apariţie, şi cum Tavernier nu voia să fie descoperit el în caz de surprindere, ca să nu fie expulzat, a găsit un om de paie în persoana unui anume du Bochet, corespondent al ziarului *Le Petit Parisien*, rătăcit prin Iaşi. Poligraful a fost instalat la acest du Bochet, în strada Lozonski la nr. 12 şi foaia a început să apară, fără titlu, ca buletin personal de informaţie al zisului du Bochet, deşi era toată redactată de Tavernier.

A mers aşa cât a mers, şi au fost un mănunchi de oameni care au avut bucuria să afle pe această cale ştirile transmise prin cifru Legaţiei Franţei, şi să poată împărtăşi şi la alţii că pe frontul de

vest situaţia nu era atât de avantajoasă nemţilor pe cât o pretindeau ei şi o trâmbiţa presa d-lui Marghiloman. Dar într-o bună zi „le pot aux roses a ete decouvert" şi du Bochet a fost pus sub strictă supraveghere. Tavernier nu s-a dat însă învins, şi colonelul Zizi Cantacuzino (demisionat din armată şi mai târziu înaintat general în rezervă) a luat locul lui du Bochet. Dar nici buletinul lui Zizi n-a putut rezista mult cercetărilor poliţiei şi a fost şi el suprimat. Ca să înconjure poprirea Ministerului de Interne, Zizi a început să scrie scrisori la unul şi la altul, scrisori care nu conţineau decât textul lui Tavernier, tradus pe româneşte. Am în faţa mea pe cea dintâi pe care mi-a trimis-o mie, cu data de 5/18 iulie 1918, şi care începe astfel:

„Scumpe prietene,

N-ai mai avut nici o ştire de la mine pentru că, după cum ştii, buletinul meu a fost suprimat din ordin superior. Sunt deci redus să-ţi trimit aceste câteva informaţii personale, care cred că te vor interesa.

I. *Frontul francez.* De la eşecul ofensivei germane etc. etc..." şi dăi cu buletinu' ca mai 'nainte. Deşi ingenioasă, nici această formă n-a dezarmat Guvernul şi foarte repede şi această încercare a fost zădărnicită. Ultima scrisoare a lui Zizi, de la începutul lui august se termina cu cuvintele:

„Atât pentru astăzi. Despre situaţia politică vom vorbi la ocazie. Salutări cordiale şi la revedere".

Despre situaţia politică ca şi despre frontul de vest, n-am mai vorbit cu dânsul, dar am continuat conversaţia cu Tavernier. Pot să afirm, şi dosarele mele sunt pline de bileţele de la Tavernier, de la Lafont, de la Saint-Aulaire care o dovedesc – că în tot cursul anului 1918 de la venirea Guvernului Marghiloman şi până la prăbuşirea lui, am fost omul politic din Iaşi în care Legaţia Franţei a avut cea mai deplină încredere. Take Ionescu era plecat la Paris (ca şi Titulescu şi atâţia alţii), Iorga era considerat ca o moară de vânt hodorogită, iar pe Brătianu Saint-Aulaire nu putea să-l sufere şi nu avea nici o încredere într-însul. Îl socotea răspunzător de Guvernul Marghiloman şi-l considera ca nesincer, cu posteriorul în două luntrii. Printr-o intuiţie pe care o întărise Tavernier printr-a lui, judeca pe Averescu chemat prin popularitatea sa la un mare viitor, şi deşi ştia că Ştirbei trage toate sforile, nu excludea un Guvern Averescu după Guvernul Marghiloman. Între Averescu şi Saint-Aulaire „nu circula însă fluidul", după expresia Regelui Ferdinand. Apropierea de general nu se putea face decât prin mine. Îndrăznesc să adaug că

la aceste considerațiuni de ordin politic se adăugau altele de ordin personal: cu Saint-Aulaire și cu Tavernier mă legau și legăturile unei culturi literare și istorice aproape identice și acel „tour d'esprit" pe care proștii mi l-au invidiat o viață întreagă și pe care nici adversarii mei cei mai de rea credință nu mi l-au negat. Câte n-am pus la cale cu Saint-Aulaire, cu Tavernier, cu Lafont, în nenumăratele dejunuri pe care le-am luat împreună la Legația Franței și la popota[138] din strada Lățescu nr. 3 bis! Dacă din câte am pus atunci la cale s-a realizat ceva abia în primăvara anului 1920, n-a fost vina lui Saint-Aulaire, nici a mea: ne făcusem socotelile fără colonelul Știrbei Barbu, din iatacul regal.

Spun toate acestea fiindcă după război, în ferocitatea luptelor noastre politice, s-a mai creat o legendă împotriva mea, anume că, după ce făcusem parte din Ministerul Averescu din ianuarie 1918, trecusem cu arme și cu bagaje în lagărul nemților! Aproape că să mă facă trădător de țară din cauza semnăturii pe care o dădusem la Buftea! Am lămurit la locul său, în aceste *Amintiri*, în ce condiții m-am dus la Buftea și cu cât de strânsă inimă am semnat actul capitulării noastre. Saint-Aulaire m-a priceput atunci și am povestit-o. Dar fiindcă s-ar fi putut crede că atitudinea ministrului Franței, și a celorlalți francezi, fusese oarecum silită față de mine – am ținut să arăt că m-am bucurat de prietenia lor, și încă accentuată, în momente în care nimic nu-i silea să mi-o arate. Cincisprezece ani mai târziu, prietenul meu Pangal mi-a raportat că într-o audiență la Regele Carol al II-lea, acesta i-ar fi exprimat regretul că nu mă poate decora cu cordonul Ordinului „Ferdinand" din cauza actului de la Buftea. O panglică mai mult sau mai puțin îmi era indiferentă, dar mărturisesc că m-a durut să văd pe Regele meu influențat de infamele calomnii răspândite de vrăjmașii mei – fără să mai subliniez lipsa de logică între colanul aceluiași ordin conferit lui Averescu și cordonul refuzat mie... După cum se vedea, Saint-Aulaire și colaboratorii mei aveau o mai bună părere despre mine decât Regele Carol, care pentru o dată a vrut să fie „mai catolic ca Papa".

După ce și combinația cu Zizi Cantacuzino a fost zădărnicită, Tavernier a ascultat de sfaturile mele și și-a schimbat metoda. În loc să atace din față, s-a hotărât să lovească pieziș. Abandonând pentru moment publicarea buletinelor, mi-a trimis o dată sau de două ori pe săptămână dări de seamă foarte complete și bine făcute asupra stărilor politice și militare din Occident, din care eu culegeam datele

[138] Popota Misiunii franceze, menținută și după plecarea acesteia, pentru cei câțiva ofițeri și civili rămași.

necesare pentru o cronică externă ce a apărut regulat în *Îndreptarea* sub inițialele mele. Cititorii noștri căpătau astfel o viziune exactă a evenimentelor pe care aveam grijă să le prezint astfel încât lumea să poată pricepe printre rânduri ceea ce cenzura Guvernului nu m-ar fi lăsat să spun pe șleau. Mai târziu, pe la sfârșitul lui august, Tavernier a mai alimentat un buletin poligrafiat care a apărut sub numele de *Dacia* și a adoptat metoda mea din *Îndreptarea* pentru a prezenta știrile. Ba din când în când, ca să nu dea de bănuit mai intercala și o știre favorabilă nemților. Cum afacerile acestora începuseră să se strice de tot, Marghiloman a închis ochii și n-a mai suprimat *Dacia* deși aflase de existența ei.

Pe la jumătatea lui iulie împrejurimile Camerei s-au mai animat prin darea în judecată a unora din membrii fostelor Guverne prezidate de dl. Ion I.C. Brătianu de la 1914 la 1918. „Unora", fiindcă n-au fost dați în judecată decât foștii miniștri liberali. Marghiloman voia să arate prin această deosebire că nu era vorba să fie judecați cei care voiseră și hotărâseră războiul, ci numai cei care profitaseră de el sau își bătuseră joc de țară în pregătirea lui. Toată lumea știa însă că Kühlmann și Czernin, mai ales Czernin, impuseseră darea lui Brătianu în judecată și numai pentru că declarase războiul. Marghiloman luase față de Puterile Centrale angajamentul de a pune pe Brătianu în urmărire pentru acest fapt și primul cap de acuzare adus foștilor miniștri era că depășiseră spiritul Constituției declarând în 1916 războiul fără consultarea și votul Corpurilor Legiuitoare. Constituția noastră fiind votată în 1866 pe când România era încă sub suzeranitatea Turciei, determinarea dreptului de declarare de război (ca și celui de încheiere a păcii) fusese lăsată la o parte, și cum chestiunea era destul de gingașă, ea fusese ocolită în diferitele modificări ale Constituției după 1879. Teza lui Marghiloman nu era de susținut: războiul fusese legitim și legal declarat fiindcă-l voise aproape unanimitatea țării. Ar fi fost de ajuns lui Marghiloman să-și aducă aminte cum și dânsul și cei câțiva prieteni ce-i mai rămăseseră intraseră în gaură de șarpe după 15 august 1916.

Celelalte capete de acuzare[139] ar fi putut fi subscrise de oricine. Numai Marghiloman și acoliții săi nu trebuiau să le semneze ca să nu dea unor sancțiuni pe care opinia publică le cerea, aparențele nu numai ale unei răzbunări politice, dar, lucru mai grav, ale pedepsirii

[139] După război, actele Parlamentului din 1918 au fost distruse. Marghiloman și ai lui au pierdut glasul, liberalii au făcut tot ce au putut ca să se piardă până și urma dării lor în judecată – astfel încât actul de acuzare de la Iași a rămas literă moartă și uitată, și constitue în sine însăși un rechizitoriu destul de complet împotriva celei mai destrăbălate guvernări din câte a avut țara.

unui act istoric pe care marea majoritate a poporului îl aprobase şi asupra căruia nici o discuţie nu putea fi admisă. Încercând să pună capul lui Brătianu sub călcâiul inamicului, Marghiloman, fără să vrea, l-a salvat. Opinia publică era atât de îndârjită, unanimitatea glasurilor cerea cu atâta încăpăţânare sancţiuni, încât fără gestul nesocotit al vremelnicilor stăpâniri din vara anului 1918 nu ştiu zău cum ar fi scăpat cu faţa curată autorii atâtor nenorociri şi suferinţe. Căci dacă aproape nimeni n-a fost împotriva războiului, toată lumea a fost împotriva modului cum a fost purtat.

Dacă darea Guvernelor Brătianu în judecată din porunca vrăjmaşilor a fost o mare greşeală din partea lui Marghiloman, dar o greşeală a cărei răspundere poate că nu o poartă dânsul, anumite chestiuni de procedură şi măsurile consecutive urmării, care au fost luate, au constituit şi ele mari greşeli politice, în care răspunderea guvernanţilor momentului rămâne întreagă.

Alegerea lui Nicli Mitescu ca raportor al Comisiei de dare în judecată a indignat pe unii şi a scârbit pe toată lumea. Fiul unei familii cumsecade, dar obscură şi săracă, din Craiova, Mitescu a ajuns să-şi ia între anii 1880 şi 1890, licenţa în ştiinţe la Bucureşti. Elev eminent în liceu şi student sârguitor în Universitate, a izbutit să-şi cucerească o bursă la Paris, şi acolo, mai cu bursa, mai cu ajutorul familiei Dumba, cu care se înrudea, şi-a luat doctoratul în drept şi o franţuzoaică ca nevastă. Înapoiat la Bucureşti, a devenit repede unul din avocaţii cei mai căutaţi, s-a înscris în Partidul Liberal şi s-a aruncat în vâltoarea afacerilor. Mulţumită lipsei sale de scrupule şi sprijinului pe care l-a găsit, ca şi alţii, în solidaritatea de partid, Mitescu se aşezase, în preajma războiului, în fruntea unei foarte frumoase averi şi printre fruntaşii şi profitorii Partidului Liberal. Nu se ştie pentru ce, probabil fiindcă nevastă-sa era franţuzoaică, după 1914 Mitescu a devenit boşofil militant, poate că-l vor fi atins nemţii cu ceva parale (?), iar după 1916 marghilomanist sadea şi în această calitate a rămas la Bucureşti, ca să vie la Iaşi în 1918 ca deputat majoritar şi influent. Dacă Marghiloman voia într-adevăr să dea impresia că prin darea Guvernelor Brătianu în judecată urmărea numai pedepsirea potlogăriilor şi fărădelegilor săvârşite, apoi nu trebuia să pună ca acuzator public pe un gheşeftar cunoscut care se îmbogăţise tocmai în rândurile liberalilor. Prin această nesocotire a celei mai elementare morale actul din iulie 1918 a pierdut orice prestigiu până şi în ochii puţinilor care se obstinau să mai vadă în el o intenţie de purificare a moravurilor noastre.

O altă mare greşeală a fost arestarea lui Alecu Constantinescu

şi a lui George Corbescu, fostul prefect de poliţie. Motivul arestării lui Alecu Constantinescu era vădit: arestând pe cel mai bârfit fost ministru, Guvernul voia să sublinieze intenţiile sale aparente, şi să dovedească că acţiunea începută era îndreptată împotriva potlogarilor; dar în acest caz pentru ce a fost arestat Corbescu, căci nimeni nu s-a gândit vreodată să-l acuze de cea mai mică incorectitudine? Fiindcă arestase câţiva nemţi în 1916 şi îi trimisese în lagărele de concentrare? Apoi de această crimă împotriva inamicului nu se făcuse numai dânsul vinovat, şi tot ce săvârşise, o săvârşise din ordin. Să nu fi fost oare porunca lui Czernin, care nu putea uita felul cum fusese îmbarcat şi expediat, cu întreaga sa familie, după declararea războiului?

Arestarea lui Corbescu a părut ridicolă şi n-a impresionat decât pe dânsul, încântat că devenise „victimă politică" – calitate în care un viitor strălucit îi părea asigurat, viitor de care s-ar fi bucurat dacă nu l-ar fi lovit paralizia generală. Arestarea lui Alecu Constantinescu a făcut dimpotrivă vâlvă mare. Dar vâlvă în favoarea lui şi a liberalilor, şi nici nu putea fi altfel. Dacă Constantinescu ar fi fost arestat după ce s-ar fi stabilit de către instanţele competente vinovăţia lui ca potlogar, aşa încât ridicarea lui să apară ca consecinţă naturală a acestei vinovăţii, situaţia ar fi fost cu totul alta. Arestându-l în prealabil numai pe baza zvonurilor şi bârfelilor care circulau fără să fie dovedite, i s-a dat, şi lui şi liberalilor, prilejul să ţipe că fostul sfetnic al lui Ionel Brătianu fusese închis fiindcă împinsese la război – şi astfel, o batjocură, s-a făcut din Alecu Porcu prima victimă politică a Idealului Naţional!

Versiunea că Porcul fusese arestat numai pentru convingerile sale politice a putut cu atât mai uşor fi impusă, cu cât arestarea concomitentă a lui Corbescu întărea această versiune căci trăda setea de răzbunare a nemţilor. Alecu Constantinescu a intrat în puşcăria din strada Păcurari cu fruntea sus, într-adevăr fericit de întorsătura lucrurilor care din potlogarul de rând ce era îl schimbaseră în erou. Am arătat deja că înscriindu-şi numele în registrul de intrare al penitenciarului, jovialul inculpat a adăugat: „fost şi viitor ministru!", ca în cartea vremurilor... Formula a avut succes şi a mai fost deseori repetată de atunci în împrejurări mai puţin potrivite; în împrejurările în care se afla însă Alecu Constantinescu nu putea fi alta mai nimerită ca să zugrăvească o situaţie! Într-o clipă, am mai spus-o, toată lumea a fost de partea lui, până şi cei care-l înjurau şi-l blestemau mai tare cu câteva luni înainte.

În afară de darea în judecată a fostului Guvern, toată tevatura

sterilă din jurul Parlamentului, cât a fost deschis, şi în jurul bandei care pusese provizoriu mâinile pe frânele țării, în aşteptarea zilelor care trebuiau să vie, nu interesa pe nimeni. Fiecare îşi vedea de treabă, cu privirile ațintite departe, căutând să pătrundă negurile orizontului. Până şi ai lui Marghiloman, tineretul mai ales, simțind pe ce teren alunecau, începuseră să deznoade legăturile mulțumită cărora ajunseseră la Iaşi, şi cei mai mulți din ei se mărgineau la compartimentul afacerilor. Căci s-au făcut afaceri sub Marghiloman ca şi sub Alecu Constantinescu. În fruntea Aprovizionării fusese numit generalul Bebe Gârleşteanu, un om de treabă şi cinstit, dar slab şi lipsit de agerime, aşa încât sub el, şi alături de el, s-a furat ca în codru.

O specialitate foarte remuneratoare a fost, în acea vreme, contrabanda, contrabanda între Bucureşti şi Iaşi, căci mărfurile n-aveau voie să circule între cele două oraşe[140]. Tinerii deputați, şi printre aceştia băieții lui Matache Dobrescu, întâi ministru de justiție, apoi preşedinte al Senatului, s-au distins prin comerțul ciorapilor de mătase pentru dame, săpunurilor şi altor mărunțişuri femeieşti pe care le ascundeau în vagonul ministerial cu care circulau. Poate că au făcut-o numai ca sport, sau fiindcă se plictiseau sau poate ca să păcălească pe nemți. Operația a fost în tot cazul mănoasă.

Dacă n-aş fi avut *Îndreptarea* în spinare şi dacă n-aş fi fost atât de nerăbdător de ştirile zilnice ce căpătăm de pe frontul de vest prin Tavernier, prin Lafont, prin Saint-Aulaire, aş fi părăsit Iaşul şi mi-aş fi terminat vara pe undeva pe la țară, căci poftit fusesem în multe locuri.

Mă voi mărgini la două ultime însemnări pe acest teren al politicii interne, căci în afară de despărțirea de Grigore Filipescu şi de intervenția lui Averescu pe lângă Rege, toate câte s-au mai întâmplat până în octombrie mi-au scăpat din minte, fiind lipsite de importanță şi, prin urmare, de interes.

Despărțirea lui Filipescu de noi s-a săvârşit în mod brusc, dar nu pot să zic „şi neaşteptat" pe la sfârşitul lui august sau începutul lui septembrie, nu mai țin bine minte. Deja din primăvară, din primele zile ale întemeierii Ligii, coarda începuse să se întindă între general şi Filipescu, care, tiranic cum era din fire şi convins de infailibilitatea lui, voia să impună Şefului toate năzbâtiile sale. Deşi foarte răbdător, deşi era în stare să asculte prostii ceasuri întregi (cu o singură condiție: ca prostul să se schimbe, să nu fie întotdeauna acelaşi), Averescu începuse să se enerveze şi deseori i se întâmpla să

[140] Până la ratificarea păcii, care după cum se ştie n-a fost niciodată efectuată.

taie scurt conversațiile cu Grigoraş. Acesta făcea spume la gură, îşi muşca buzele şi pleca furios.

Ultima ceartă între cei doi oameni de Stat a izbucnit cu prilejul unei discuții privitoare la o atitudine mai violentă de luat împotriva lui Marghiloman. Veştile de pe frontul de vest fiind tot mai bune, o schimbare de regim se impunea cât mai grabnic, socotea Filipescu. Acelaşi lucru îl socotea şi Averescu, cum se va vedea mai la vale – numai asupra căilor de realizare nu erau de acord unul cu altul. Filipescu voia agitație, manifestații, lupte pe stradă şi găsea un prilej foarte nimerit pentru acestea în câteva alegeri parțiale ce trebuiau să aibă loc în Moldova în cursul lunii septembrie. Averescu, dimpotrivă, credea cu drept cuvânt că orice luptă politică violentă n-ar fi fost la locul ei câtă vreme inamicul ocupa o parte din țară. Cearta s-a întețit, au mai intervenit şi câteva chestiuni personale (nesocotirea câtorva prieteni de ai lui Filipescu, în organizații, din partea generalului) până ce în fine Averescu, plictisit, a oprit pe interlocutorul său, care tocmai începuse să-i explice „că aşa nu mai merge" cu cuvintele tăioase: „C'est a prendre ou à laisser!" Lovit în amorul său propriu (Filipescu nu se aştepta la o ruptură în ziua aceea), arțăgosul fiu al lui conu' Nicu, a stat un moment nedumerit, apoi cu un apăsat „C'est à laisser, mon general, cest à laisser!" i-a întors spatele şi a ieşit pe uşă. Şi rupt a fost pentru totdeauna, deşi în anii de după război i s-a mai întâmplat să cocheteze cu generalul şi chiar să încheie alianțe şi carteluri electorale cu dânsul.

Mie mi-a părut rău de părăsirea lui Filipescu căci, cu toate cusururile sale, era dinamic şi ne aducea servicii mai ales în organizarea județelor şi mai era şi un bun agent de legătură cu francezii şi cu fruntaşii fostului Partid Conservator. Am căutat să împac lucrurile, dar n-am ajuns la nimic. Pe Filipescu aş mai fi izbutit să-l readuc la matcă căci se despărțea cu greu de popularitatea, ce creştea într-una, a generalului. Acesta însă n-a vrut să ştie de nimic. Era încântat că scăpase de fostul său aghiotant, care-i sta în gât.

Prietenul Grigoraş a plecat cu Puiu Cartianu şi hotărât – până la noi dispoziții – să abandoneze politica pentru gazetărie, a reînviat *Epoca*. Întemeiată de Nicu Filipescu, *Epoca* cunoscuse zile de glorie pe vremea luptei opoziției unite împotriva lui Ion Brătianu cel bătrân. A fost atunci un moment când toată lumea o citea. Ținută mai departe în viață de Filipescu, *Epoca* a recunoscut ceasuri de succes pe vremea Neutralității, între 1914 şi 1916. Bolnav şi dezgustat de toate, Filipescu, în ultimele luni ale vieții sale dăruise *Epoca* lui Pisani, fidelul său colaborator şi prim-redactor de la întemeierea foii.

Odată cu moartea lui Nicu Filipescu şi cu prăbuşirea Bucureştilor, s-a prăbuşit şi *Epoca*. Întâlnind pe Pisani la Odessa în 1917, acesta, disperat de situaţia sa, mi-a spus: „Ascultă, domnule Argetoianu, eu sunt proprietarul *Epocii* pe care mi-a dat-o Nicu Filipescu, prin scrisoare în regulă. Eu n-am însă ce face cu ea. Grigore Filipescu e o secătură. D-ta ai fost cel mai de aproape prieten al lui conu' Nicu, ai colaborat şi la gazetă – dă-mi voie să-ţi dăruiesc *Epoca* d-tale, la rândul meu. Poate d-ta, vei fi în stare să o faci să mai apară vreodată, şi poate să-ţi slujească la ceva!" Am protestat, nu voiam să primesc pe gratis de la Pisani fie şi un dar în acel moment fără valoare, dar pe de altă parte n-aveam bani. Ştiam pe Pisani la strâmtoare şi eram convins că orice sumă i-ar fi convenit. I-am oferit câteva mii de lei, dar grecul, „capră râioasă cu coada în sus", a refuzat, mi-a declarat că-l jignesc – în fine atât a insistat încât în cele din urmă am primit.

Grigore Filipescu ştia că tată-său dăruise *Epoca* lui Pisani, dar nu-i povestisem cele întâmplate la Odessa, fiindcă n-avusesem prilejul. Când mi-a spus că era hotărât să scoată din nou *Epoca*, i-am obiectat că gazeta devenise proprietatea lui Pisani. „A, da – mi-a răspuns el – dar n-are nici o importanţă. Tată-meu a dăruit-o într-un moment de supărare, şi am să mă înţeleg eu cu Pisani, am să-i dau o indemnizare." Am surâs, am povestit atunci lui Grigoraş cele întâmplate la Odessa şi i-am remis, ca titlu de proprietate, atât scrisoarea lui Nicu Filipescu către Pisani, cât şi pe a acestuia către mine. Am socotit că era dreptul fiului să continue opera lui tată-său, sau să încerce cel puţin. Şi astfel a devenit Grigore Filipescu, graţie mie, proprietar legitim al ziarului în care m-a înjurat ţigăneşte după Conversiune, de la 1932 înainte şi până m-am împăcat iar cu el, în primăvara anului 1938[141].

Demersul lui Averescu pe lângă Rege pentru schimbarea Ministerului Marghiloman, a fost făcut cu prilejul întrevederii provocate de căsătoria Prinţului Carol, la Odessa, cu Zizi Lambrino. Prinţul Carol sosise la Iaşi amorezat de Ella Filitti, fiica lui Nicu Filitti şi a Vioricăi Vălleanu (soră cu generalii Mitică şi Gogu Vălleanu, cu Marie Poenaru etc.) Am arătat în cursul acestor amintiri cu câtă jale s-a despărţit Prinţul de flirtul său în momentul în care întreaga familie Filitti şi-a luat zborul spre Stockholm sau Copenhaga. Am povestit şi cum Carol, încredinţat pentru consolare lui Zizi Lambrino, se prinsese în mrejele acesteia. Neavând nici un contact cu Familia Regală care mă considera ca un răzvrătit, fiindcă combăteam pe Ştirbei şi pe Brătianu, n-am putut să-mi dau seama

[141] Câteva luni înaintea morţii sale.

de progresele zilnice pe care în stăpânirea lui Zizi asupra sufletului Prinţului, le făcea. Aflasem şi eu ceva, dar prea puţin, din povestirile unuia şi altuia şi aproape că n-aş fi crezut câte se spuneau, dacă n-aş fi asistat, din capriciul unui cauciuc plesnit, pe şoseaua Romanului, la întâlnirea dintre Prinţ şi Duduie (Duduia nr. 1). Uitasem de existenţa acestei idile, căreia nu-i acordasem prea multă atenţie când într-o bună zi mi s-a adus ştirea că Prinţul Carol trecuse în Rusia, împreună cu un anumit Serdici şi că se însurase în toată regula la Odessa, cu d-ra Zizi Lambrino. Amănuntele care s-au mai aflat zilele următoare, informaţiile care s-au publicat în ziarele nemţeşti nu mai lăsau nici o îndoială asupra acestor două fapte: dezertarea Prinţului şi căsătoria sa clandestină. Din aceste două fapte cel dintâi părea mai grav, căci căsătoria, fiind săvârşită în condiţiile în care fusese, era uşor anulabilă, pe când dezertarea rămânea dezertare, oricare ar fi fost motivul determinant şi ce era mai dureros, era că ne aflam în faţa unei dezertări în timp de război, căci pacea nu era încă încheiată.

Vâlva a fost enormă, căci Prinţul, în care toţi ne pusesem încrederea pentru viitor, intrase pentru prima dată în gura lumii, dându-ne o mare decepţie. De atunci ne-am obişnuit, şi moravurile s-au mai lăbărţat, dar în 1918 opinia publică era mai severă. După ce-şi făcuse mendrele la Odessa, Prinţul se înapoiase în Moldova împreună cu tânăra sa soţie şi cu fidelul Serdici. Cum au sosit, Serdici a fost arestat, iar Prinţul despărţit de soţia sa şi izolat. Căsătoria a fost considerată nulă[142] bineînţeles, dar rămâneau de stabilit sancţiunile ce urmau să fie luate împotriva Prinţului. Se vorbea de o excludere de la succesiunea Tronului, de o pedeapsă disciplinară consistând în mai multe luni de arest, de o dare în judecată în faţa Consiliului de Război, pentru dezertare. Marghiloman, care simţea că terenul îi fuge sub picioare şi care, probabil în starea lui sufletească de amorezat, se considera oarecum solidar şi cu patimile altora (zadarnică încercare de întinerire) – Marghiloman pleda pentru indulgenţă, dar Ştirbei pe de altă parte, care nu putea suferi pe Carol, înclina pentru măsurile cele mai severe. Se mai spunea că Regina era pentru cocoloşirea lucrurilor, că Regele însă, indignat, nu voia să ştie de iertare.

În această situaţie, după câteva zile de plânsete şi de certuri în familie, după mai multe discuţii cu şeful Guvernului şi cu oamenii de casă – Brătianu şi Averescu au fost chemaţi la Iaşi. Amândoi se aflau instalaţi la Piatra-Neamţ, şi – amănunt care nu e lipsit de savoare – un singur automobil a fost trimis să-i aducă! Ori oamenii nu se puteau suferi între ei, erau certaţi şi nu-şi vorbeau! Au făcut amândoi „bonne

[142] Judecătoreşte n-a fost anulată decât mai târziu, la Bucureşti.

figure à mauvais jeu", şi au plecat împreună. Averescu mi-a povestit apoi că călătoria (trei ceasuri) a fost foarte plăcută, că Brătianu a fost cât se poate de amabil, n-a atins cu nici un cuvânt trecutul şi nu i-a vorbit decât de ceasul prezent şi de ziua de mâine, în care el, Averescu, va avea un rol însemnat de jucat. Ce şmecher mai era şi amicul Ionel! În două cuvinte şi în trei mişcări mi l-a întors pe dos pe bietul general, care în politică însă nu trecuse de rangul de prapurcic! Sosirea lui Averescu şi a lui Brătianu la Iaşi a făcut senzaţie. Când a întors maşina pe Lăpuşneanu să intre la Palat (căci ordinul era ca cei doi foşti prim-miniştri să fie duşi direct la Vodă), pe la orele 4 după-amiaza, lumea de pe stradă, care i-a recunoscut, a belit ochii de mirare, şi a rămas cu gura căscată văzând pe cei doi ireconciliabili adversari, cot la cot, intrând la Rege... Aventura Prinţului nu se dăduse încă în vileag, era cunoscută numai de iniţiaţi şi negată de aceştia de câte ori li se punea o întrebare.

În nevinovăţia lor, oamenii au crezut că s-au prăbuşit nemţii şi că se punea la cale un Minister Naţional – şi s-au repezit toţi, în bucuria lor să ducă vestea în toate colţurile.

La Palat, după câte mi-a povestit Averescu, scena a fost penibilă. Era prezentă şi Regina. Brătianu şi Averescu au înfăţişat păreri identice. Şi unul şi altul au socotit că singura soluţie logică era excluderea Prinţului de la succesiunea Tronului şi trimiterea lui înaintea instanţelor legale pentru judecarea crimei de dezertare conform legilor. Că hotărârea era însă în mâna Regelui, atât ca şef al familiei regale cât şi ca factor constituţional responsabil, că în tot cazul, dacă Majestatea Sa nu s-ar putea hotărî pentru o dezmoştenire – de dorit minimul pedepsei ce s-ar putea da Prinţului ar fi 18 luni închisoare, dar adevărată închisoare. Regina îşi frângea mâinile, plângea şi îşi apăra puiul ca o tigroaică. „L-am crescut ca să domnească, credeţi-mă (cum l-a crescut s-a văzut mai târziu), nu-l pot abandona! A greşit, a greşit grav desigur, dar se va îndrepta, nu va mai face, nu-l omorâţi la primul pas fals pe care-l face!" Regele, nedumerit ca întotdeauna, lăsa să curgă ca de obicei triolete de „da, da, da!" fără să ştie ce să facă. Era pe rând de aceeaşi părere cu Brătianu şi cu Averescu, şi cu Regina! Dar ce să mai întind asupra unor lucruri pe care nu le-am aflat decât din a doua sau a treia mână[143], am povestit incidentul cu Prinţul Carol ca să ajung la conversaţia politică pe care Averescu a avut-o cu Regele, şi să venim la ea.

[143] Până în cele din urmă Regina, ajutată de Marghiloman, a învins. Prinţul Carol a rămas moştenitorul Tronului şi a fost închis pentru 30 de zile la Mănăstirea Pângăraţi, unde Regina s-a dus să-l vadă de mai multe ori, şi unde nu şi-a făcut nici pedeapsa întreagă.

După ce s-a terminat şedinţa în patru, Averescu care nu mai văzuse pe Rege de când demisionase, i-a cerut voie să mai rămâie puţin singur cu dânsul, ceea ce Regele a încuviinţat imediat. Acel „puţin" a fost însă lung, a ţinut mai bine de un ceas. A fost mai întâi o explicare de la om la om. Regele a mărturisit cea mai deplină încredere (!) în fostul său sfetnic şi general şi a încercat să-i desluşească constrângerea în care s-a aflat în momentul chemării lui Marghiloman. Averescu, fără să creadă o vorbă din câte îi spunea Regele, (aşa a pretins cel puţin faţă de mine) a declarat la rândul său că trecutul e şters în mintea sa, că nu se gândeşte decât la viitor, şi că pentru cea mai bună organizare a acestui viitor pune la dispoziţia Majestăţii Sale întreg devotamentul lui. Emoţionat, Regele i-a strâns mâna. Averescu a continuat demonstrând absoluta necesitate a unei cât de repezi schimbări de Guvern, Guvernul Marghiloman ducând ţara de râpă atât din punct de vedere extern cât şi intern. „Marghiloman va fi silit – a adăugat generalul – să ratifice pacea, tocmai în momentul în care Centralii sunt în ajun să se prăbuşească. Şi cu o pace separată ratificată ce ne vom face noi la pacea generală? *Eu mă fac forte să obţin de la Centrali o revizuire a tratatului de la Bucureşti, ca să câştig prin această revizuire timpul necesar şi să scap de ratificare...*"

Regele a ascultat cu atenţie, a stat pe gânduri şi a conchis strângând mâna lui Averescu: „Ai poate dreptate, lasă-mă să văd, nu e aşa de uşor". Averescu a plecat de la Rege convins că până în 15 zile va fi prim-ministru. Nici un moment n-am bănuit pe Rege de o astfel de intenţie, dar l-am lăsat pe Averescu în iluziile lui... Cele care au urmat au dovedit câtă dreptate aveam, în scepticismul meu – iar sinceritatea împăcării Regelui cu generalul a fost subliniată prin nepoftirea acestuia la intrarea triumfală a trupelor în Bucureşti.

Zile de vară plăcute la Geoseni şi pe valea Bistriţei • „Gong" se scaldă cu doi fauni în valurile râului... Tomida • Thea • Marghiloman la orizont... • Regina Maria în ceasuri grele • D-na Nevruz Khan • Boyle, prima fază.

Din vara anului 1918 mi-au rămas în amintire, întipărite chiar cu mai multă tărie decât evenimentele politice faţă de care nu am fost decât un martor fără răspundere, diferitele mele fugi departe de Iaşi. Veselă şi frumoasă mi s-a arătat Moldova noastră în acea vară, parcă nu trecuse peste dânsa tot ce trecuse. Cum răzbăteai dincolo de Târgu Frumos, spre Roman, se schimba faţa lucrurilor şi în locul priveliştei de sărăcie asiatică, cu pământ de oale lipsit de orice vegetaţie mai răsărită, se înfăţişau înaintea ochilor perdelele de păduri, lanurile împânzite de văile răcoroase. Se schimba şi şoseaua, aproape impracticabilă prin târgurile evreieşti până la Târgu Frumos, şi cale de mătase de la Târgu Frumos înainte spre Bacău sau spre Piatra-Neamţ. Căci astea erau drumurile mele. Ne-am dus fiecare pe unde am avut prieteni şi pe unde am fost poftiţi. Întâmplarea a vrut ca toate cunoştinţele mele să-şi aibă aşezările pe valea Siretului şi pe valea Bistriţei. La nord, spre Botoşani, n-am fost decât o singură dată şi pentru o zi, să cunun un căpitan, în numele lui Averescu – iar în jos spre Vaslui, spre Huşi, spre Bârlad n-am pus măcar piciorul[144]. În schimb am bătut în toate sensurile triunghiul format de punctele Iaşi, Bacău şi Piatra-Neamţ pe care am ajuns să-l cunosc mai bine ca moşia mea. Mă împrietenisem cu toate satele, cu toate dealurile, cu toate urcuşurile şi cu toate coborâşurile şi le ştiam pe de rost.

De la Iaşi, şoseaua numai hopuri şi povârnişuri, pornea de la bariera Păcurarilor spre Cucuteni, şi printre oseminte de cai şi de vite răzlețe, se îndrepta spre Podul Iloaiei şi spre Târgu Frumos. Pârloagele ţineau cât vedeam cu ochii până la coamele dealurilor, şi pârlite de arşiţă se întindeau ca covoare cafenii de păr de cămilă, vechi şi uzate şi numai găuri, prin care ieşeau din pământ trunchiuri trăsnite, bolovani cât omul, câte o dărâmătură de casă sau câte o fântână uitată de Dumnezeu şi părăsită de oameni. Osăriile de pe marginea drumului încheiau cele două covoare, pe dreapta şi pe stânga, cu un

[144] Ghidigeni, celebra reşedinţă a lui Chrissoveloni, unde s-au petrecut atâtea, şi care se afla mai jos de Bârlad, mi-au rămas astfel necunoscuţi.

chenar alb de semne neînţelese, cel puţin pentru trecătorii grăbiţi. Întreaga privelişte îmi aducea aminte sărăcia, sterilitatea şi sălbăticia dealurilor Rumeliei, dintre Stambul şi Adrianopol – ...nu lipseau decât fesurile roşii pe capul troglodiţilor pe care îi întâlneam.

La câţiva kilometri după Târgu Frumos (pe care l-ar fi botezat mai bine Târgul Puchios), intram în rai. De la Strunga în sus, un codru de toată frumuseţea adăpostea serpentinele şoselei şi îmbrăca dealul până deasupra Miclăuşenilor. Medievalul castel în care se ascundeau ca două cucuvele văduva[145] şi fata[146] lui Sturdza Miclăuşanu rămânea pe stânga înăbuşit într-o vale, iar şoseaua cobora în câteva curbe mlădioase spre podul Siretului şi lunca Mirceştilor. În locul parfumului aproape sufocant al florilor de cireşi amari, ce formau alee de la Strunga până în jos de Miclăuşeni, şi care mă îmbătase în primăvara precedentă – toate miresmele plaiurilor şi văilor îşi dădeau mâna şi-mi ieşeau în cale ca să-mi ureze şi să-mi încânte mersul. Siretul cu apele lui repezi şi încă limpezi, lunca cântată de Alecsandri, sau cât mai rămăsese din ea, apoi bogăţia lanurilor spre Roman sau spre Piatra-Neamţ, prin Tupilaţi şi Girov, arborii seculari pe la răscruci, bucuria turmelor şi liniştea oamenilor – toate erau pentru mine scăpatul din mocirlosul ţarc al Iaşilor şi din dramele Istoriei, prilej de netulburată împăcare cu viaţa.

Prin câte locuri n-am călcat, dar din toate, trei sunt legate de amintirile cele mai scumpe: Geoseni, Rosnovul şi Doamna (lângă Piatra).

Geoseni era moşia doamnei Alice Jurgea-Negrileşti, născută Strat, soţia prietenului nostru, al tuturor, Petruş[147]. Dintr-o primă căsătorie cu un Lecca a avut trei băieţi stricaţi şi pe simpatica Lauretta, căsătorită cu Radu Cruţescu, diplomatul. Eram cu toţii, ca să zic aşa, în familie, şi plecam din Iaşi cu Cruţeştii, cu Poulet şi cu Julie Ghica, cu Ţoţoi Lahovari şi cu câţi mai încăpeau în automobilele noastre şi trei patru zile nu ne mai mişcam din Geoseni unde eram primiţi cu braţele deschise.

Geosenii erau o reşedinţă într-adevăr boierească ce putea rivaliza cu instalaţiile moderne din Europa civilizată. Unul din cele 6-7 „castele" renumite din Moldova, cuvântul „castel" fiind luat în înţelesul celui francez şi curent de „chateau", iar nu în înţelesul românesc, mai romantic şi evocator de turnuri, de poduri basculante, de crenele şi de şanţuri adânci. La Geoseni, ca şi în celelalte castele moldoveneşti

[145] Fiica mai mare a lui Ion Ghica.

[146] Văduva lui Şerban Cantacuzino, fiul pelagros al Nababului.

[147] Pătruş Jurgea Negrileşti este tatăl talentatei Georgeta Cancicov şi a altor trei nimfe mai puţin talentate, dar tot atât de zvăpăiate.

(Stânca, Comăneşti, Dărmăneşti, Miclăuşeni, Ghidigeni, Rosnov, etc. etc.) nimic nu evoca măcar tradiţii medievale, nici măcar tradiţii mai vechi de o jumătate de veac. Erau toate case vesele şi comode de oameni bogaţi, obişnuiţi să trăiască bine şi cu cât mai mulţi musafiri. Geosenii erau printre cele mai vesele. Casă încăpătoare, cu o sumă de odăi pentru prieteni, aşezată pe poalele dealului din stânga Siretului, la vreo 20 kilometri la sud de Bacău, era totdeauna plină. D-na Jurgea era o stăpână de casă desăvârşită, iar soţul ei Petruş o ajuta să-şi primească prietenii cu o jovialitate contagioasă care însenina după câteva minute până şi pe cei mai posomorâţi oaspeţi. Câte zile şi câte seri plăcute am petrecut în această primitoare casă, unde pe lângă jovialitatea lui Petruş, ne mai înveseleau şi Ţoţoi cu maniile lui.

Am vorbit deja cititorilor mei de Rosnov şi de familia Economos. Nimic nu se schimbase la dânşii şi toate mergeau în 1918 ca şi în 1917, numai că nu mai apăsa pe nimeni teama frontului destul de apropiat, îmi aduc aminte că, atâta vreme cât a ţinut frontul, nu mi-am desfăcut niciodată geamantanul la Rosnov, ca să fiu în orice minut gata pentru o eventuală „retragere strategică". După încheierea păcii de la Bucureşti dispăruse orice pericol şi parcă se destinseseră şi nervii familiei Economos şi chiar şi irascibilul Hector se mai îmblânzise. Casa de la Rosnov a fost şi mai primitoare în 1918 decât în iarna şi în toamna precedentă. Câte zile senine, lipsite de griji şi de grijă n-am petrecut şi acolo, în drum spre Piatra-Neamţ sau la înapoiere spre Iaşi, sau spre Bacău. Deşi la Rosnov lipsea „calitatea boierească" de la Geoseni, m-a primit întotdeauna şi familia Economos cu braţele deschise şi le-am rămas adânc recunoscător, la toţi, de prietenia pe care nu mi-au precupeţit-o. Până să scriu aceste rânduri s-au dus toţi, tatăl, mama, băiatul şi fata – aceştia doi din urmă în floarea tinereţii. Să le fie ţărâna uşoară şi veşnică pomenire. Îmi aduc aminte că odată am poposit la Rosnov peste noapte cu Ţoţoi Lahovari şi că după masă şi-a înfipt puţin dinţii în pulpa lui căţelul Catinei Economos, fiindcă îl necăjise. A fost o dramă. A doua zi dimineaţa Ţoţoi a fugit drept la Iaşi, la doctor, şi a lăsat o sumă destul de însemnată de bani la Rosnov ca să i se telegrafieze în fiecare zi buletinul sănătăţii câinelui! Câtă grijă pentru o nenorocită de viaţă! Când mă gândesc că şi Ţoţoi, şi toţi Economiştii, şi câinele au murit după câţiva ani, mă întreb dacă orice acţiune de apărare împotriva morţii e cuminte: câteva clipe mai devreme ori mai târziu tot în braţele ei cădem cu toţii!

Pentru mine evenimentul nou al verii 1918 a fost Piatra-Neamţului. Până atunci, trecusem deseori prin acest simpatic oraş,

mai ales pe timpul şederilor mele la Rosnov – întârziasem chiar câte o zi întreagă într-însul, prin spitale şi pe la prieteni, dar nu mă oprisem mai multă vreme. În 1918, Piatra a devenit popasul meu de vară, şi am întins vara cât am putut, în toamnă. Cauzele care m-au fixat la Piatra au fost două: una de ordin politic, alta de ordin... antipolitic. Cea de ordin politic, a fost prezenţa lui Averescu care părăsise, încă din mai, Bacăul şi se instalase la Piatra, în vila lui Albini, frumos situată pe poalele dealului deasupra Bistriţei, dincolo de gară. Acest Albini era ardelean şi potlogar; ca ardelean, pe baza sentimentelor sale patriotice ajunsese şef de gară la Piatra – iar ca şef de gară ajunsese potlogar de seamă. Se scăldase până aci în apele liberale, dar corabia acestora nu-i mai părea sigură şi cum nu îndrăznise să se urce într-a lui Marghiloman (prea cântase „vrem Ardealul!"), s-a suit într-a lui Averescu. Câte neplăceri n-am mai avut şi cu măgarul ăsta, căci era aprig la câştiguri! Ca să-şi facă mână bună cu „Şeful" îi închiriase pe nimic, mobilată gata, vila pe care o ridicase din micile sale beneficii de pe timpul prefectului Albu, cel de pomină, şi de pe al Neutralităţii. Averescu, care toată viaţa lui a profitat astfel de pe urma celor care speculau influenţa sa, a fost încântat şi i-a mai cerut lui Albini să-i mai trimită din când în când şi păstrăvi proaspeţi şi merinde!

Cum Averescu, deşi îşi oprise camera în strada Toma Cosma, aproape nu mai da prin Iaşi, şi cum mă plictisea să-i tot scriu pentru toate chestiunile noastre, m-am hotărât eu să merg mai des şi să stau mai mult la Piatra. Am mărturisit că mă atrăgea acolo şi o cauză nepolitică. Sanatoriul de convalescenţi, întemeiat în 1917 de generalul şi de d-na Clotilda Averescu în localitatea Doamna (moşia lui Costinescu) fusese terminat şi Eliza Şuţu se instalase în fruntea lui, încă din toamna anului 1917. Sanatoriul Doamna situat mai sus de Piatra, era legat de oraş printr-un pod de lemn construit de armată şi care n-a fost isprăvit decât prin decembrie 1917 sau ianuarie 1918. Eliza Şuţu, cu soacră-sa cu fiu-său şi cu englezoaica lui, petrecuse iarna în conăcelul lui Costinescu, în sat, dar în primăvară se mutase în pavilionul ei de lemn de pe coastă, deasupra Sanatoriului. Eliza era încântată de noua ei instalaţie. Din prispă, îşi domina întreaga împărăţie şi putea să-şi dea iluziile unei netulburate stăpâniri. Erau în bună parte iluzii, căci lucrurile nu mergeau aşa cum trebuia şi cum ar fi vrut dânsa. Averescu îi încredinţase direcţia Sanatoriului, pe când comanda încă Armata a II-a, dar după obiceiul său îi mai alăturase şi un coţcar în persoana lui Teodor Deleanu, cumnatul lui Mitzi Fischer şi prin urmare om de casă de ai lui. Deleanu încurcase

toate socotelile Sanatoriului, ca să pună pe ale sale la punct şi „Domnița" îmi ceruse din iarnă un om de încredere şi destoinic ca să pună la rândul lui şi pe Deleanu la punct. Îi recomandasem pe Peanu, administratorul nostru de la Breasta ce nu putuse rămâne la postul său, fiind ardelean, şi se refugiase cu mine la Iaşi. Peanu s-a pus pe muncă, a făcut treabă, a pus pe Deleanu cu botul pe labe, dar de aci s-a tras ura oamenilor lui Averescu de casă împotriva mea, după cum cred că şi a lui Averescu însăşi tot de la Doamna s-a tras, căci m-a surprins într-o zi (sosise tiptil prin pădure, pe poteca ce ducea de la vila Albini, de-a lungul Bistriței, la Sanatoriu) într-o conversație cu „Domnița" ce i-a părut prea intimă. Era gelos foc şi bănuitor ca toți bătrânii. Bănuitor eram şi eu, dar cel puțin nu eram gelos, şi asta a fost superioritatea mea asupra lui! Dar să lăsăm romanele. Pentru mine Eliza Şuțu era femeia plină de farmec a cărei prezență îmi pironea gândurile şi nu le lăsa să-şi ia zborul departe către ținuturile dorului, grijilor şi proiectelor ce-mi păreau pe atunci nerealizabile şi mă întristau. Erau aşa de frumoase malurile Bistriței, era atât de grațioasă Domnița în hainele ei albe cu cruciuliță roşie pe frunte, cu ochii ei albaştri şi cu părul ei bălai, era atât de dulce iarba pe care ne lungeam, eu cu capul pe genunchii ei, încât nu mai ceream cerului nimic!

„Frumoasele zile de la Arenjuez" au avut însă şi ele un sfârşit. Fericirea României Mari a înghițit toate fericirile noastre mărunte, şi, înapoiați la Bucureşti, nici Domnița nici eu nu ne-am mai gândit să reînviem clipe ca cele în care ne răcoream frunțile în apele cristaline ale Bistriței...

La început mă poftise şi mă găzduise Domnița la Sanatoriu. Îmi dăduse o odăiță în pavilionul ofițerilor şi mâncam cu dânsa şi cu ai ei. Cu odăița – ca vai de ea, cu patul ei de scânduri m-am mai împăcat eu, dar cu mâncarea! Domnița era delicioasă la conversație şi pe iarbă – dar ca gospodină, să te ferească Dumnezeu! Bucate incomestibile şi o murdărie – curat grecească! Pe când scriu aceste rânduri îmi trece înaintea ochilor o scenă ce mă înveseleşte şi acum, după atâția ani. Mâncam (vorba vine!) în pridvor şi se servise un pui de găină, un nenorocit pui de găină slab şi zdrențuros, tăvălit prin tăciuni şi prin cenuşe şi jumulit numai pe trei sferturi. Deodată, un cotoi a sărit pe masă, a şterpelit puiul de pe farfurie şi a şters-o cu el în dinți! Aleargă după hoț! Domnița, sprintenă ca o căprioară, a țâşnit de pe pridvor şi în trei mişcări era cât pe aci să prindă cotoiul care târa puiul prin nisip, şi nu putea fugi destul de repede cu povara lui. Când a văzut mârtanul ce-l aşteaptă a lăsat puiul, şi țop pe o streaşină! Domnița

a luat frumos puiul, l-a scuturat bine de nisip şi l-a aşezat iar pe farfurie, în aplauzele celor trei lihniți: bătrâna, copilul şi englezoaica! În ziua aceea m-am făcut bolnav şi n-am mâncat!

Nenorocirea era că nu mă puteam „compensa" nici în oraş căci în toată Piatra nu era un restaurant abordabil şi toate debitau numai porcării fără nume. Cu mâncarea am dus-o prost de altminteri, tot timpul pe malurile Bistriței: la Averescu cât am stat era să mor de foame. La dânsul era foarte curat, dar nu punea nimic pe masă. Făcea regim şi te silea să-l faci cu dânsul („în interesul sănătății d-tale!") şi-ți da trei foi de salată şi trei fire de macaroane fierte în apă fără unt! Averescu ajunsese pielea pe oase, dar Signora Clotilda nu ştiu cum făcea căci rămăsese grăsulie – probabil că mânca pe ascuns.

Când mă înțepea foamea, ceream „Fordul" generalului şi mă duceam la Rosnov, unde „încasam" pentru mai multe zile.

Ca să mă împiedice să mai cobor la Sanatoriu, la o a doua venire la Piatra (căci mă tot duceam şi veneam) generalul m-a silit să trag la dânsul. Mi-a dat o odaie excelentă, dar chiar cu păstrăvii pe care-i trimitea din când în când Albini m-a lăsat, cum spusei, să mor de foame. Ceea ce n-ar fi fost nimic, dar lucru nesuferit, mi-a otrăvit şi toate vizitele la Doamna. Cum mă vedea că plec – şi mă pândea – mai lăsa să treacă zece minute şi îşi lua picioarele la spinare spre Sanatoriu. Un sfert de ceas după ce soseam eu, sosea şi el. Încântată de acest manej, Domnița se prăpădea de râs; râdea de gelozia lui Averescu şi râdea de nasul de un cot pe care-l făceam eu.

După câteva zile, am mulțumit generalului pentru generoasa ospitalitate şi am şters-o, nu mai ştiu unde, la Iaşi sau la Geoseni. Când m-am întors la Piatra, n-am mai prevenit pe nimeni şi mi-am închiriat o odaie, curățică de altminteri, în oraş, în casa vechiului meu prieten politic Corbu, şi aşa cel puțin am fost liber pe mişcările mele. Mă învoisem cu Peanu care venea să mă prevină, îndată ce pleca generalul – şi atunci mă duceam eu la Doamna şi la Domnița...

Nu erau însă toate zilele la fel, mai erau şi zile în care mă lua unul sau altul în excursii şi aşa am vizitat mai toate împrejurimile Pietrei, fără să ajung însă niciodată la Bicaz, din cauza prezenței Familiei Regale. Mai erau şi zile în care ne certam, şi în acele zile, ca să-mi împac sufletul, începeam prin a-mi împăca stomacul, la Rosnov, bineînțeles. Şi mă culcam cu stomacul plin şi cu inima grea...

Din întunericul uitării îmi răsar, ca scenele unui film îmbucătățit, frânturi de imagini ale căror legături s-au rupt, dar a căror intensitate nu ştiu pentru ce persistă. Pasteluri viu colorate ce se încăpățânează şi se agață pe pereții întunecați şi fugitivi ai timpului ce se tot duce...

Văd astfel – într-un amurg plin de lumină, mă plimbam pe sub anini, de-a lungul Bistriței – văd astfel și parcă aud și clocotișul apei – scăldatul unei nimfe albă ca laptele, proptită împotriva curentului ca să n-o ia la vale de umerii unor fauni arămii; erau doi, din care unul cu față de țap. Era mult lăudata Gong, pe care n-o văzusem încă și a cărei cunoștință am făcut-o astfel, în amănunte, căci goală din cap până în picioare, nu ascundea nimic. Mă oprisem, căci recunoscusem în „fauni" pe bunii mei prieteni, avocații Emanuel Pantazi și Rosenthal (care făcea pe țapul). Rareori am văzut forme mai armonioase și mai perfecte ca la această tânără femeie, care-și bătea joc de ele. Pe atunci era soția lui Tibică Romalo[148], dar de atunci, din brațe în brațe a căzut până în ale evreului Litmann, antreprenorul jocurilor de la Sinaia.

Văd pe un bătrân neînduplecat, cu o țăcălie albă și o redingotă neagră, ce se ținea de mine ca un scai și-mi țâșnea în cale când îmi era lumea mai dragă ca cele sperietori împinse de un resort ce sar din cutia lor, cum le deschizi capacul. Plicticos în așa măsură încât de multe ori m-am gândit să-l arunc în Bistrița ca să scap de el, Grigore Tomida fusese administrator financiar și, de curând scos din slujbă ca tâmpit, se instalase la Piatra, devenise averescan și convinsese pe general de înaltele sale cunoștințe în materie de finanțe și de economie politică. Averescu îi confruntase teoriile cu ale lui Riccardo, le găsise „adecvate", și ca de obicei mi-l trimisese mie să mă descurc cu el. L-am cântărit în două minute, l-am sictirit. Dar sictirit, a devenit și mai scai, și n-am putut să scap de dânsul nici după ce am părăsit Piatra, căci mi-a scris regulat, pagini și pagini. Mi-a scris regulat timp de aproape 5 ani, până am părăsit Partidul Poporului. Ce oribilă amintire!

Văd pe Thea, rumena și blonda cameristă a generalului, cu tava cu ceai, intrând dimineața în camera mea și mai văd cum așezam tava pe măsuță și pe Thea pe genunchii mei și cum buzele mele se bucurau de excelentul cozonac, – contribuție personală a îndemânatecei fete la fericirea mea – și de buzele ei, contribuția mea personală la aceeași fericire. Thea era fată cuminte și se supunea la toate...

Și alături de Thea îmi răsare în toate amănuntele ei buna și îngăduitoarea doamnă Clotilda, cu mustăcioara ei, urcându-se

[148] Gong Zissu era fiica din prima căsătorie, cu un Zissu, a domnișoarei Păianu, sora inginerului Păianu. Dintr-o a doua căsătorie cu camaradul meu de studii de la Paris, Dim. Comșa, a avut altă fată, frumoasă și dânsa și tot atât de celebră, Ella, care – deflorată de Strij Chrissoveloni – a luat succesiv în căsătorie pe Henri Mânu (pe acesta l-a dat gata prin viața destrăbălată ce i-a impus-o) și pe Puiu Dumitrescu. Gong, după ce a divorțat de Romalo a luat pe Jean Niculescu-Dorobanțu, mai tânăr ca dânsa, de care a divorțat, de asemeni.

într-un Ford soios, sau coborând din el, veșnic în drum spre sau de la una din nenumăratele așezăminte de ajutorare a răniților, a convalescenților, a bolnavilor, a nemâncaților, a nespălaților pe care le întemeiase în toată regiunea dintre Piatra, Bacău și Roman. Averescu fusese curățit din fruntea Guvernului și a armatei, dar d-na Averescu continua să se bucure de toată considerația și simpatia Familiei Regale și fusese menținută în fruntea tuturor instituțiilor și societăților întemeiate sau conduse, din toamna anului 1916, de către dânsa. Admirabila femeie se făcea că nu vede nimic din tot ce se învârtea în jurul lui „Alessandro", ca fuste, până în casa ei, unde aproape ajunsese să nu mai fie stăpână; nu avea însă decât un scop, preamărirea lui „Alessandro" – nu urmărea decât o idee, să-i facă viața cât de plăcută în cadrul obiceiurilor și păcatelor lui. Îi închinase viața ei, pe care în registrul căsniciei renunțase să o mai valorifice și așa a făcut până a murit, ca o roabă supusă stăpânului pe care și-l alesese în tinerețe. Parcă tot binele pe care-l făcea în afară îl făcea ca să-i ierte Dumnezeu tot răul pe care-l tolera în casă. Fără să vorbim niciodată mai lung împreună, am înțeles-o de minune, și dânsa pricepuse că o înțelesesem, și un fel de prietenie ascunsă s-a născut între noi, prietenie ce n-a încetat nici după ce m-am certat cu Averescu. „Așa e el, trebuie să-l iei cum e, în fond nu e rău, dar e slab față de unele din patimile sale". Coana Clotilda își vedea soțul prin ochelarii unei afecțiuni care mie îmi lipseau. Era rău, cucoană, nu era bun, zău, deloc!

Văd Rosnovul, văd Piatra, văd Bacăul cu forfoteala lor, văd zecile de caraghioși care băteau șoselele cu automobile împrumutate alergând ba la Bicaz, ba după Brătianu sau după Averescu la Piatra – toți după câte un ghelir imediat sau viitor, căci tocmai bine nu se schimbase nimic în rosturile noastre politice sau sociale!

Ca să închei acest succint bilanț voi evoca aci o ultimă viziune căreia, poate, că numai influențat printr-o anumită optică a momentului, am ajuns să-i dau o importanță pe care desigur nu o merita. E vorba de o mașină, de un furgon și de un vagon, tren redus, după cum se vede, la ultima expresie a unui tren ce se profila la stânga mea pe orizont, tren fantomă ce înainta cu greu ca și cum ar fi avut de luptat cu toate adversitățile. Îmi aduc perfect aminte locul și ziua. O birje evreiască înhămată cu un cal mă ducea agale către Rosnov și trenul m-a ajuns și m-a întrecut între Dumbrava Roșie și Rosnov. Era în ziua de 22 iulie, și era ziua Reginei și trenul fantomă care abia se mișca – nu știu pentru ce, căci mergea la vale – era un tren special ce ducea pe Marghiloman înapoi la Iași, pe Marghiloman care fusese

la Bicaz să felicite pe Regină în numele Guvernului... Nici o ființă vie nu se vedea în tren, de la mașină și până la coada vagonului, al cărui interior era perfect vizibil prin transparența ferestrelor cuplate. Se vede că mecanicul, fochistul și conducătorul se ascunseseră, că Marghiloman se întinsese să se odihnească, dar așa cum se arăta, trenul părea gol. Acest tren gol, care abia înainta contra unor obstacole invizibile mi-a părut un minunat simbol al Guvernului sub care ne aflam, și până a căzut, nu m-am putut niciodată gândi nici la Marghiloman, nici la tovarășii săi de suferință, fără să-mi răsară în minte trenul gol ce gâfâia mai jos de Dumbrava Roșie!

Ziua Reginei! A fost singurul an în care n-am felicitat-o, de când m-am înapoiat în țară și am intrat în politică – dar prea se purtase rău cu noi, cu Averescu și cu mine, înainte de plecarea noastră de la Guvern. Anul 1918 a fost de altminteri pentru Regina noastră un an de grele încercări. La începutul iernii s-a văzut nevoită să treacă prin cele mai mari umiliri din câte o femeie ca dânsa putea fi silită să treacă: să renunțe la visul de a juca un rol mare. Căci aceasta fusese tainica putere care o susținuse tot timpul războiului. Se văzuse aclamată împărăteasa tuturor românilor, și au venit zile grele în care a fost amenințată să nu mai fie nimic, nici măcar sora sau mama răniților, în alb îmbrăcată și cu crinul în mână, căci nu mai erau răniți și se vestejiseră toți crinii... Cunoscuse durerea de a vedea pe tovarășul vieții sale, pe Barbu Prințul, răcindu-se față de frenezia ei din porunca lui Brătianu, un alt trădător, și mai fusese silită, dânsa, care până atunci nu se supusese nimănui, să se închine în fața celor pe care îi disprețuise și îi ura, să le surâdă, să le mulțumească și să le strângă mâna...

Odată cu începerea negocierilor de pace o părăsise și toată ceata ei de prieteni străini, lume măruntă și fără mare valoare, dar peste care domnea, care se târa la picioarele ei și fără de care nu-și mai găsea echilibrul de zeiță atotputernică. Nu vorbesc de Flers și de Luynes, care au fost desigur prietenii ei devotați, dar care au fost și ai noștri și care de altminteri nu se amestecaseră în rântașul filantropic, în clănțănitul protezelor și cutiilor de conserve, în tot teatrul organizat de câțiva imbecili neputincioși sub pretext „de asistență a frontului". Flers și Luynes n-au pus picioarele la Cotofenești, de altminteri părăsiseră Moldova încă din august 1917.

E de necrezut, dar asupra Reginei plecarea unui Flers sau a unui Luynes a avut mai puțin efect decât plecarea unui opărit ca Baker americanul, unui general Ballard, englez și el, unui Anderson, unui Candolle de veselă amintire. Printre caraghioșii care se învârteau

în jurul Majestății Sale, d-na Nevruz-Khan merită o mențiune specială. Armeancă bogată din Roman se căsătorise cu un general persan (Nevruz-Khan) care făcuse carieră și ajunsese prin anii 1900 ministru la Roma. Acolo i-am cunoscut pe amândoi, erau primitori, și-și făcuseră o oarecare situație în societatea internațională din Roma. Alături de generalul persan generăleasa armeancă făcea figură de doamnă și în tot cazul, foarte la locul ei, nu se singuraliza prin nici o excentricitate. După 1904 nu i-am mai întâlnit. De atunci s-au întâmplat multe și când am dat din nou în 1917 de d-na Nevruz-Khan, „se schimbase boierul" – cum zice românul – și se schimbase și cocoana. Boierul se schimbase întru atât că murise, iar văduva lui își pierduse cu totul cumpătul. După moartea persanului se înapoiase la Roman și se consacrase gospodăririi frumoasei sale averi. Alerga de dimineața până seara de la oraș la țară, din Roman la Iași, din Iași în București și abia întoarsă începea din nou. Îmbrăcată ca o călugăriță, fără să se fi călugărit niciodată, ascundea sub chitia, sub vălul și sub rasa călugărească un suflet aprig și neastâmpărat. Fără copii, fără vreun interes special pentru nimeni în jurul ei, a căzut deodată cu dragostea pe Familia Regală, cum cade cloșca pe ouă și n-a mai avut alt scop în viață decât să ajute pe Regină în toate întreprinderile ei, iar prin testament în regulă și-a lăsat toată averea Prințului Nicolae.

Toți acești caraghioși erau indispensabili Reginei fiindcă îi domina, fiindcă erau toți amorezați de dânsa și se uitau în ochii ei să-i priceapă și să-i execute dorințele, fiindcă erau toți cuceriți și cucernici, și dresați să nu contrazică nici un cuvânt căzut din augustele sale buze.

Evenimentele din primele luni ale anului împrăștiaseră pe toți acești prieteni încercați – n-am enumerat mai sus decât pe cei mai de seamă[149] – și Regina ar fi rămas singură în brațele doamnelor sale de onoare dacă nu s-ar fi deschis, cam în aceeași vreme, înaintea ei, brațele viguroase ale colonelului Boyle. Cred că aventurierul canadian a fost singurul bărbat care a dominat, dar care a dominat complet, până la siderare, această nobilă și mândră femeie. Știrbei a avut o covârșitoare influență asupra ei, dar n-a dominat-o niciodată. Numai Boyle a făcut dintr-însa ce a vrut.

Ori, și în acest sentiment care s-a dezlănțuit asupra ei ca o vijelie, Regina a trecut în 1918 printr-o grea încercare. În iulie, pe când era oaspetele Majestății Sale la Cotofenești, Boyle a fost doborât printr-o congestie cerebrală, și era să moară. A trebuit constituția

[149] Printre prietenii încercați, dar nu și caraghioși, trebuie numărați și marchizul de Nicolai (decorat cu „Mihai Viteazul") și contele de Rochefort. Pe o treaptă mai jos medicii francezi de la Cotofenești: doctorii Devaux, Championniere, Venillet, Vandescal și Ferrey-Roles.

lui de bivol ca să scape nu numai de moarte, dar şi de paralizie, căci s-a vindecat în câteva luni şi un an mai târziu nimeni n-ar fi putut să-şi dea seama că omul acesta, dârz şi voinic, fusese la două degete de moarte. Regina povesteşte în memoriile sale cum a fost lovit prietenul, ca de trăznet – şi cine ştie să citească între rânduri pricepe toată drama sufletească care a răscolit în acele ceasuri sufletul ei deja atât de amărât.

La aceste încercări desigur foarte dureroase pentru o fire sensibilă, dar trecătoare, anul 1918 trebuia să mai adauge una, care din nenorocire, n-a mai avut nimic vremelnic în înfăţişarea ei. Fuga şi căsătoria Prinţului Carol la Odessa a fost pentru Regina Maria o lovitură de măciucă. O rană s-a deschis în sufletul ei, şi nu s-a mai închis, căci îşi pusese toată încrederea în întâiul ei născut...

Cu toate aceste încercări din punct de vedere politic, Regina Maria s-a purtat eroic mai departe şi toată vara anului 1918. Mulţumită ei, aproape numai mulţumită ei – faptul nu s-a subliniat destul – Regele Ferdinand a refuzat lui Marghiloman şi amânat ratificarea păcii de la Bucureşti, pe care nemţii o cereau cu o insistenţă ameninţătoare. Dacă Regele n-ar fi rămas decât sub influenţa lui Ştirbei şi a lui Brătianu (a lui Ştirbei, singura directă, era foarte şovăitoare în această privinţă, o afirm încă o dată)[150] – e mai mult decât probabil că ar fi cedat pretenţiilor Guvernului său. Numai Regina l-a împiedicat să cadă în ispită şi s-a aşezat astfel pentru a doua oară[151] ca ctitoriţă a României întregite şi ca una din cele mai mari figuri ale Istoriei noastre naţionale – nu o putem spune îndeajuns.

[150] În cursul scurtei noastre guvernări din ianuarie mă împăcasem cu Ştirbei şi am stat de mai multe ori cu dânsul de vorbă după demisia Ministerului Averescu. Era gata-gata să creadă în victoria germană şi să treacă din serviciul lui Brătianu în al lui Marghiloman.

[151] Întâia dată, cu prilejul intrării noastre în război.

Schimbarea situaţiei pe fronturi, în toamna 1918 • Mă înapoiez la Iaşi • Ecuaţia politică • Scrisoarea lui Averescu către Rege • Scrisoarea lui Goga către mine • Guvern Coandă ca să spele pe Brătianu • Cartel electoral cu takiştii • Alegeri de Constituantă, sau nu? • Discuţia cu Matei Cantacuzino, cu Cuza, cu conservatorii pentru încheierea cartelului • Politica internă la sfârşitul anului 1918, pe planul al doilea • Cobor la Bucureşti în recunoaştere • Înapoiat la Iaşi pentru mutare, fac o ultimă vizită la Piatra-Neamţ • Spre Bucureşti cu calabalâcul şi cu Marghiloman în tren • Intrarea triumfală a armatei în Bucureşti • Misiunea ardelenească sechestrată de Brătianu • Plec cu Averescu spre Breasta şi Severin.

În a doua jumătate a lui septembrie m-am înapoiat definitiv la Iaşi, căci începuseră lucrurile să se cam schimbe paralel cu situaţia de pe frontul de vest. Guvernul o băgase pe mânecă şi nu mai insista nici el pentru ratificarea păcii. Marghiloman nu s-a sfiit chiar să încerce „o schimbare la faţă" şi să dea, înainte de a cădea, ordinul de ocupare militară a Bucovinei ceea ce i-a permis mai târziu să se laude, că pe lângă Basarabia „cucerise" (!) României şi Bucovina!

Ştirile franţuzeşti începuseră să răzbească tot mai numeroase şi în Iaşi şi toţi cei care fuseseră siliţi să plece capul, începuseră să-l ridice. În schimb, cei care ne luaseră în primire, la sosirea lor din Bucureşti, se întristaseră de tot. Unii şmecheri din tagma lui Marghiloman începuseră chiar să-şi pregătească trecerea de cealaltă parte a baricadelor. Aşa au făcut-o spre pildă I. Petrovici[152], director general al Teatrelor (a cărui întreagă viaţă a fost numai teatru), Corteanu, Mişu Seulescu[153] şi alţii.

[152] Petrovici îşi pregătise calea prin răsunătorul discurs ce ţinuse la înmormântarea lui Delavrancea, în numele Guvernului, discurs în care evocase umbra lui Ştefan cel Mare şi visul nostru milenar...

[153] Mişu Seulescu, ministru de finanţe în Guvernul Marghiloman, demisionase în iulie fiindcă nu voise să se facă părtaş la excesele Guvernului împotriva liberalilor, şi mai ales împotriva Băncii Naţionale. Seulescu s-a retras în acelaşi timp şi din politica militantă şi n-a mai vrut să se înscrie în nici un partid până la sfârşitul vieţii sale.

Pe când „antantiştii" din Iaşi ridicaseră capul şi-l purtau cu veselie, aproape seară cu seară la revista *Di Granda* a lui Solomonescu, prima revistă într-adevăr cu duh, de la Nazat a lui Mitică Rosetti (din 1888!), şi ultima – pe când ne învârteam toţi degetele (mulţi pentru că nu puteau „învârti" altceva) şi aşteptau să ne pice para în gură, pe când guvernamentalii lichidau, pe când Statul nostru Major şi militarii reluaseră pe ascuns regruparea şi încadrarea forţelor ce ne mai rămăseseră – fronturile germane, austro-ungare, bulgăreşti şi turceşti se prăbuşeau încet, dar sigur...

Evenimentele care au urmat în octombrie şi noiembrie ar cere pentru a fi numai rezumate, un volum. Cum eu nu scriu aci decât amintirile mele personale voi continua să aduc numai note complementare, lăsând altora să scrie „Istoria" pe baza documentelor şi datelor oficiale, cu atât mai mult, cu cât, fiind şi eu cuprins prin forţa lucrurilor în exclusiva pronunţată împotriva lui Averescu, n-am avut nici o parte directă la tot ce s-a întâmplat înainte şi după prăbuşirea fronturilor.

Nu voi povesti prin urmare nici sosirea lui Victor Antonescu de la Salonic, cu un aeroplan condus de aviatorul francez Noel şi nici despre misiunea lui care urmărea schimbarea Guvernului Marghiloman şi reluarea ostilităţilor împotriva Centralilor. Nu voi povesti nici despre căderea lui Marghiloman şi despre numirea lui Coandă decât unele întâmplări lăturalnice, simple note care vor putea da poate mai bine coloritul acestor evenimente decât „Istoria" oficială şi seacă.

Cu asemenea note personale şi lăturalnice, despre cele ce s-au mai întâmplat la noi până la sfârşitul anului 1918, voi încheia de altminteri capitolele „Amintirilor" mele închinate Războiului – căci n-am mai avut nici un amestec direct în evenimentele ce s-au succedat.

Şi voi începe prin a reproduce două documente inedite. Unul, din 9/22 octombrie 1918, e scrisoarea adresată de generalul Averescu Regelui – celălalt, din 2 noiembrie (stil nou) 1918, e o scrisoare din Paris pe care mi-a adresat-o Octavian Goga. Scrisoarea lui Averescu arată poziţia pe care Liga Poporului înţelegea să o ia în preajma marilor evenimente ce se pregăteau – a lui Goga, părerile oamenilor despre noi cu opt zile înainte de Armistiţiu şi de sfârşitul Războiului.

Iată scrisoarea lui Averescu:

„Sire,

În calitate de fost sfetnic al Coroanei, socot că este o datorie din partea mea, către Tron şi către Ţară, să pun împrejurările de faţă la

îndemâna Suveranului unele elemente care, luate în consideraţie, ar putea contribui la învingerea marilor greutăţi actuale.

În cele de mai jos nu se reflectă numai opinia mea personală, dar şi cea a tuturor acelor care mă onorează cu încrederea lor.

Evenimentele din afară aduc necesitatea schimbării neîntârziate a Guvernului de azi, iar alcătuirea noului Guvern este o chestiune, din cauza împrejurărilor de faţă, de o importanţă vitală pentru ţară.

Sentimentul general este ca noul Guvern să fie astfel compus încât să prezinte garanţii sigure că va putea să domine situaţia internă şi să nu primejduiască pe de altă parte întru nimic interesele ţării la încheierea păcii generale.

Din acest din urmă punct de vedere se impune ca Guvernul să nu conţină elemente care să nu fie privite cu simpatie şi încredere de Guvernele aliaţilor noştri; iar din punctul de vedere al situaţiei interne este indispensabil ca Guvernul să nu conţină elemente care ar putea să provoace iritaţii în masa poporului, căci în actuala stare a spiritelor cea mai mică scânteie poate să aibă urmări nemăsurate.

Cu schimbarea Guvernului se va produce o schimbare însemnată atât în politica noastră externă cât şi în cea internă.

Deoarece schimbul de ratificări nu s-a făcut şi deoarece situaţia azi este cu totul alta decât aceea când s-au început negocierile de pace, desigur că raporturile dintre noul Guvern şi Puterile Centrale vor fi puse pe noi baze.

Guvernul va fi îndreptăţit a cere imediata evacuare a ţării procedând în acelaşi timp la remobilizarea unităţilor demobilizate. Este important, din mai multe puncte de vedere, ca pacea generală să ne găsească cu armele în mâini şi, de se poate, cu piciorul în teritoriile ce revendicăm[154].

În politica internă, actualul Parlament va fi desigur dizolvat. Colegiile electorale vor trebui să fie convocate, potrivit Constituţiei modificate în 1917, completată printr-un decret-lege.

Alegerile vor trebui făcute fără amestecul administraţiei.

Ar fi primejdios a se considera actualul Parlament nelegal şi a reînvia Parlamentul dizolvat în mai 1918. S-ar deschide câmp liber discuţiilor asupra respectării Constituţiei, ceea ce ar descoperi Coroana şi ar face dovadă că puterea executivă s-a depărtat de la calea riguros legală. Aceste controverse ar putea fi exploatate cu avantaj de agitatorii revoluţionari.

Reforma agrară va trebui să fie obiectul primei legiferări a noului

[154] De comparat acest ton cu cel din conversaţia mea cu Averescu, după întâlnirea mea cu Kühlmann, în ianuarie precedent!

Parlament. Până atunci îndrumarea spre soluția proiectată se va putea face prin decret-lege.

Facultatea de a legifera prin decrete va trebui mărginită numai la cazurile de vădită și extremă urgență, pentru a înlătura chiar și aparențele unei guvernări arbitrare și a unei legiferări fără discuții largi în care toate curentele politice să-și poată spune părerea.

Sunt al Majestății Voastre
Sire,
prea plecat și devotat servitor
(ss) *General Averescu*
fost președinte al Consiliului de Miniștri"

Scrisoarea era abilă. Fără să nesocotească raporturile externe în noua fază a politicii noastre, generalul apăsa, ca să determine pe Rege să-l aleagă și să-l pună în fruntea noului Guvern, pe problema internă. Căci înăuntru situația era într-adevăr foarte încurcată și tulbure. Nici o forță politică organizată nu se prezenta în condițiile cerute pentru a face față împrejurărilor solemne către care Destinul ne împingea. Evenimentele eliminau de la sine partidul lui Marghiloman, mai mult o gașcă personală de altminteri, fără vază și fără rădăcini în substraturile populației. Partidul Liberal era încă destul de bine organizat, dar o prea lungă guvernare și toate păcatele cu care se încărcase în preajma și în timpul războiului îi atrăseseră o ură neîmpăcată până și în masele până atunci supuse de la țară. Toată lumea n-avea decât un cuvânt pe buze, de câte ori venea vorba de liberali: – *sancțiuni*! A rechema pur și simplu pe liberali la Guvern nu putea însemna – după cum a și fost – decât o provocare a opiniei publice. Cealaltă ramură a Partidului Conservator, a lui Take Ionescu, după ce zbârnâise o ultimă dată în iunie 1917, nu mai reprezenta în 1918 decât o epavă a trecutului, abandonată până și de conducătorul ei, care își mutase sediul și statul major la Paris și-și tăiase aproape toate legăturile cu țara. Un Guvern Take Ionescu n-ar fi părut nimănui un Guvern serios, un Guvern mai ales capabil să înfrunte curentele interne ce-și făceau drum.

Rămânea Liga Poporului – căci toate celelalte grupări politice mai mărunte, nu constituiau partide de guvernământ și nici nu pretindeau puterea pentru fiecare din ele, singure, Liga Poporului avea un puternic curent pentru dânsa, mai ales în mase – nu era însă organizată și ar fi întâmpinat și dânsa, izolată, mari dificultăți în fruntea treburilor publice. Singura soluție rațională era un Guvern de coaliție care să cuprindă toate elementele politice ce susținuseră

războiul – Guvern care ne permitea să ne prezentăm uniți atât în fața aliaților noștri la Paris cât și întru întâmpinarea fraților noștri dezrobiți. Singura soluție rațională a fost însă înlăturată din cauza nemărginitei ambiții a lui Brătianu și a puterii ce a avut să și-o impună. Averescu ar fi primit soluția, și nici nu vedea alta, iar scrisoarea sa n-a avut alt scop decât să-și croiască un drum către președinția acestui Guvern de coaliție pe care-l socotea inevitabil. Am spus că a apăsat, ca să ajungă, pe „problema internă". Această „problemă internă" va deveni într-adevăr calul său de bătaie, ca să cucerească puterea și calculele sale n-au fost greșite, căci grație ei și-a ajuns scopul, ceva mai târziu decât spera, în 1920, dar și l-a ajuns.

Războiul lăsase într-adevăr în urma lui multă anarhie în spirite. În contact cu slăbiciunea și cu neputința cadrelor superioare, zilnic afirmate în auzul lor, alături de năzuințele la un trai mai bun mărturisite de tovarășii veniți de peste Nistru, în fața măgulirilor și făgăduielilor lașității oficiale cuprinsă de panică – masele noastre rurale, până aci supuse și amorfe, începuseră să se deștepte și să pretindă. Un vânt de răzvrătire sufla de la răsărit în dezordinea spiritelor, un singur punct fix: încrederea în generalul Averescu de la care, oamenii încă nevoiași și obișnuiți să cerșească, nu să ia – așteptau tot. Iar el, Averescu, era bine hotărât să speculeze această încredere ca să se urce cât mai sus... Numai că în noiembrie 1918 trufia a fost, la cei de sus, mai mare decât frica; când la începutul lui 1920 a devenit frica mai mare ca trufia, au chemat pe Averescu – ca să-i scape și să-l dea gata!

În această scrisoare a sa către Rege, Averescu urmărind scopul său precis, se ridică și împotriva anulării Parlamentului lui Marghiloman ca să nu scape Brătianu din cleștele judecății, căci cât timp se găsea pe banca preveniților nu putea fi așezat și pe a miniștrilor. De subliniat de asemenea că pentru prima dată în țara noastră Averescu propăvăduiește în scrisoarea sa, în numele legalității, guvernarea prin decrete-legi. O sugestie pe care Regele s-a grăbit să o folosească. E de altminteri tot ce a folosit din scrisoarea lui Averescu, căci la reînvierea „Parlamentului dizolvat în mai 1918" nu s-a gândit serios niciodată; n-ar fi fost reprezentate într-însul nici unul din noile ținuturi alipite. Lăsându-se o dată mai mult ademenit de sugestiile lui Brătianu și inaugurând România întregită printr-un Guvern ce nu reprezenta decât continuarea greșelilor trecutului, Regele a comis o mare greșeală, asupra căreia voi reveni.

Până atunci să reproduc și scrisoarea pe care Octavian Goga mi-a trimis-o de la Paris la începutul lui noiembrie.

„Paris 2 nov. 1918

Stimate amice,

Îți scriu aceste rânduri – care nu știu dacă îți vor ajunge la mână – și le scriu pentru a-ți arăta strașnica decepție ce aveam aici de voi toți care încă astăzi n-ați izbutit încă să dați peste cap pe Marghiloman și să vă puneți de acord cu noul curs al evenimentelor. Situația României aici e relativ bună, totul însă depinde de ce se face la Iași. Rolul nostru internațional nu se poate relua decât printr-o acțiune la Iași. Faceți deci totul ca să putem avea acest rol. Răsturnați Guvernul, trimiteți-ne ardelenii peste munți să dea drumul mișcării, să declare unirea, să se constituie într-un Guvern ca ceho-slavii (sic) și să ceară intervenția aliaților în Transilvania. Nu vă lăsați dominați de mici patimi astăzi, căci riscăm totul. Dacă în timp scurt nu se remarcă nici o acțiune în România și în Ardeal, cauza noastră e compromisă. Îți spun aceste după lungi discuții lămuritoare cu oamenii binevoitori nouă la Londra și Paris. Noi am făcut aici un comitet pentru propagandă și lucrul merge relativ bine, dar încă o dată numai din țară poate veni scăparea. Insistă te rog pe lângă generalul Averescu să-și arunce în cumpănă toată marea influență politică de care dispune în sânul poporului. Acum e momentul să joace marele rol istoric pentru făurirea viitorului. Nu mai am nimic altceva de spus – fiindcă ar trebui să-ți scriu detalii o mie și o sută și nu se poate. Din nou însă atrag atenția asupra mișcării ce trebuie să se facă și în Transilvania cu ardelenii noștri care se găsesc acum la Iași. Ai legături cu ei prin Tăslăuanu, caută te rog și mișcă-i. Ți-am scris rândurile astea, fiindcă nu știam cui să mă plâng altuia la Iași – care ar aprecia situația extrem de grea în care ne găsim.

Cu dragoste și prietenie
(ss) *Goga*"

Acum e momentul să joace marele rol istoric pentru făurirea viitorului – scria Goga de la Paris despre Averescu – numai că Averescu nu era un erou, ci un sforar! Goga nu-l cunoscuse încă de aproape, îl vedea și-l judeca el, intelectualul de la Paris, cum îl vedeau și-l judecau analfabeții din tranșee și de prin bordeie – numai că realitatea era puțin alta! Eu, care îl învățasem deja pe de rost, nu mi-am închipuit o clipă că ar fi fost în stare să facă mai mult decât a făcut, adică să scrie o scrisorică Regelui și să o trimită prin portița din dos...

Am reprodus scrisoarea lui Goga ca să dau o notă exactă a gândurilor fruntașilor noștri de la Paris în ajunul zilelor celor

mari, ca să arăt ce credeau ei, acolo departe, despre puterea lui Averescu – nesocotită la Iași de toți faliții războiului sprijiniți pe ultimele baionete ce ne mai rămăseseră și pe bunăvoința generalului Berthelot, care apăruse iar în Balcani, venind dinspre Salonic. Am mai reprodus-o și ca o mângâiere pentru amorul meu propriu, pentru că dovedește că omul pe care Regele Carol al II-lea, câțiva ani după suirea sa pe Tron, nu-l mai considera demn de decorația Ordinului Ferdinand(!) fiindcă semnase la Buftea – un naționalist și o inteligență ca a lui Goga l-au socotit, în 1918 ca cel mai indicat bărbat politic din România pentru a-i adresa un strigăt de patriotică alarmă și a face apel la dânsul pentru trezirea spiritelor în Ardeal ca și în Vechiul Regat! Crucea verde ca prazul a Ferdinandului de dincoace de Dunăre o poartă pe piept o droaie de escroci și de nătângi din care unii se găseau încă în rândurile inamice în momentul făuririi României Mari. O atestație de stimă ca a lui Goga, nu și-a putut-o însă procura nici un șmecher, și eu mă mulțumesc cu dânsa și cu stima mea proprie. Mai ales.

Inerției lui Averescu în momentele eroice din a doua jumătate a lui octombrie 1918, Brătianu i-a opus o activitate de tot minutul. Toate resorturile au fost puse în mișcare pentru totala înlăturare a lui Averescu, singurul concurent serios. În această acțiune de înlăturare s-a mers până la infamie excluzându-se, după cum toată lumea știe, de la intrarea triumfală a trupelor române în București singurul nostru general victorios în tot cursul marelui război. S-a mers chiar dincolo de infamie – ceea ce mai puțină lume știe – împiedicându-se în decembrie în București, orice contact între generalul Averescu și delegația ardeleană venită să înmâneze Regelui actul Unirii. E un capitolaș de Istorie care merită să fie cunoscut și pe care îmi fac o datorie și o plăcere – e singura mea răzbunare – să-l destăinuesc mai la vale.

Guvernul Coandă a fost numit ca să se obișnuiască lumea cu ideea că Averescu nu va fi chemat și mai ales ca să scoată pe Brătianu din încurcătura în care-l băgase darea sa în judecată. Lumea era însă atât de fericită și de exaltată prin știrile care arătau victoria din zi în zi mai completă, prin schimbarea totală a situației noastre umilite și prin umilirea celor care ne călcaseră pe grumaz, încât nu s-a mai preocupat de compunerea noului Guvern și de persoana căreia i se încredințase conducerea lui. Oricine era binevenit în locul lui Marghiloman, și, ca oricine, a fost binevenit și Coandă. Nici chiar eu n-am fost prea adânc tulburat; sigur de finală, nu puteam considera nici prima mânecă pierdută cât timp nu fusese chemat Brătianu.

Guvernul Coandă era vădit un Guvern provizoriu, şi luptele şi amărăciunile nu puteau începe decât odată cu căderea lui.

Guvernul Marghiloman a căzut cum cad Guvernele la noi: pe neaşteptate. Ne dam cu toţii seama că mult nu mai putea să ţie faţă de cursul nou al evenimentelor, dar nimeni (afară de camarila patriotică şi iniţiată) n-a cunoscut ceasul. Nu l-a cunoscut nici Guvernul, nici chiar Marghiloman personal. În ajun fusese şedinţă entuziastă la Cameră, cu prilejul intrării trupelor noastre în Bucovina, şi Guvernul avusese chiar îndrăzneala să încerce, prin mijlocirea lui C.C. Arion, cel mai puţin compromis ca germanofil dintre miniştri, o „schimbare la faţă". În dimineaţa zilei în care a fost demis, Marghiloman s-a dus la Rege şi faţă de răceala cu care Suveranul l-a primit, şi-a oferit demisia, care i-a fost însă refuzată. Marghiloman, cu totul lipsit de simţul realităţilor, a crezut un moment, după câte mi-a destăinuit Mitilineu în aceeaşi zi, că ar putea face faţă „cu o uşoară remaniere" (se gândise la Averescu şi la mine !!!) şi noii situaţii! Iluziile sale au fost însă de scurtă durată, căci la amiază i s-a adus pentru semnare un decret de la Palat: era decretul de numire a lui Coandă în locul său!

Tocmai în ziua aceea dejuna la noi Mitilineu, ministrul justiţiei, poftit de Lăscăruş Catargiu cu care ţineam casă[155]. M-am înapoiat în Păcurari cu câteva minute înaintea mesei aducând senzaţionala ştire a schimbării regimului, ştire culeasă pe Lăpuşneanu din gura gazetarilor care alergau să tragă o ediţie specială. Mitilineu a început să râdă: „Nu se poate dragă, viu de la Marghiloman, l-am părăsit acum un ceas, mi-ar fi spus şi mie ceva, dacă ar fi fost ceva de spus!" Şi, cu un aer protector, bătându-mă pe umăr, prietenul Iancu a adăugat: „Dar fii bucuros, căci Marghiloman vorbeşte de tine, şi eu unul aş fi încântat să colaborăm împreună, în direcţia care tu ştii bine că a fost totdeauna a sufletului şi a dorinţelor mele!" De data asta, am început eu să râd: „Dragă Iancule, eşti plin de haz şi de «imprevu» cum zice francezul! Regret foarte mult, dar nu vom colabora împreună, căci nu mai eşti ministru – de altminteri nu sunt nici eu – e Coandă cu câţiva colaboratori incolori... "

Mitilineu s-a uitat la mine şi tot n-a vrut să mă creadă. Nu s-a convins decât după ce ştirea i-a fost confirmată la telefon de însuşi Marghiloman. Se vede că n-a vrut să-şi deranjeze imediat şeful, care probabil că se consola în braţele iubitei sale de neplăcerile politice, căci nu ne-a părăsit pe loc, ci a stat cu noi la masă. Dar i-a mers mâncarea noduri...

[155] Tot în Păcurari. După plecarea doctorului Angelescu în America mă asociasem cu Lăscăruş şi cu menajul Cruţescu (Radu şi Lauretta) şi am dus casă mai departe.

În ziua de Sf. Dumitru, Guvernul Coandă a cerut lui Mackensen să se mute în 24 de ore din România. Sub pretext că nemţii făcuseră în teritoriul ocupat lucrări de apărare, „fortificaţii noi" zicea ultimatum-ul nostru, Guvernul român a cerut imediata retragere a trupelor germane ca să se evite lupte pe teritoriul românesc cu trupele aliate care înaintau spre Dunăre. În fapt, trupele aliate au şi trecut a doua zi Dunărea, şi nemţii au şters-o în grabă peste Carpaţi, nu sub ameninţarea ultimatum-ului nostru, care ar fi putut să lipsească, căci ar fi fost mai demn, ci din cauza aliaţilor împotriva cărora se găseau neputincioşi, dezorganizaţi cum erau, şi fără ordine de rezistenţă.

Nu voi povesti aci toate câte s-au întâmplat sub scurta guvernare Coandă, nici numirea generalului Prezan în fruntea Statului Major (în locul generalului Christescu), acest început de „restitutio in integrum" care trebuia să fie continuată prin renumirea lui Brătianu în fruntea Guvernului – nici mobilizarea generală, nici trecerea armatei noastre peste Carpaţi în Ardeal, nici dizolvarea şi anularea activităţii Parlamentului lui Marghiloman şi prin urmare – indirect – scoaterea Guvernelor Brătianu de sub acuzaţie. Sunt toate acte de domeniul Istoriei, şi cum n-am fost amestecat nici de departe în săvârşirea lor, nu am nici o notă personală de adus, ca contribuţie, la lămurirea urmaşilor mei. Să sperăm că se vor găsi alţii care au ştiut şi văzut lucrurile de aproape şi care vor vorbi.

Eu mă voi mărgini şi de astă dată să relatez aci câte am văzut în jurul meu, căci fac şi lucrurile văzute de mine parte din Istorie, fie şi pe o treaptă mai puţin importantă ca cea pe care stau evenimentele mai sus citate. „Mais c'est par les petits cotes de l'Histoire que les grands prennent toute leur valeur". Şi apoi mai e o întrebare: care în învălmăşeala faptelor sunt mari, şi care mici?

După dizolvarea Parlamentului Marghiloman, ni s-a pus la Liga Poporului cu toată acuitatea ei problema alegerilor generale. Era pentru noi o chestiune de viaţă şi de moarte. Liga se prezenta pentru prima oară sufragiului ţării întregi şi tot viitorul nostru politic depindea de reacţia corpului electoral faţă de noi. Alegerile fuseseră fixate în Vechiul Regat şi în Basarabia pentru ziua de 2 ianuarie 1919[156] şi urmau să fie înfăptuite pe baza sufragiului universal şi a reprezentării proporţionale a minorităţilor, în conformitate cu Constituţia modificată din 1917. Un decret-lege a apărut în 15 noiembrie, promulgând noua lege electorală în virtutea căreia 324 de deputaţi şi 137 de senatori urmau să fie aleşi în cele 43 de judeţe ale Vechiului Regat şi ale Basarabiei. Unirea cu Ardealul şi cu Bucovina

[156] Alegerile au fost apoi în continuu amânate până în toamna anului 1919.

nefiind încă perfectate, legea nu prevedea circumscripții electorale pentru aceste ținuturi.

Pentru noi se puneau două chestiuni: ce atitudine trebuia să luăm față de alegerile anunțate și cum urma să ne prezentăm în aceste alegeri. Să le luăm pe rând.

Nici nu se dizolvase bine Parlamentul Marghiloman, și în lumea politică din Iași se încinseseră discuții din cele mai vii asupra caracterului viitoarelor alegeri: fi-vor ele alegeri de Constituantă, sau alegeri parlamentare ordinare? Că prin alipirea noilor ținuturi, Constituția urma să fie din nou modificată, sau mai exact pusă la punct, nu încăpea nici o îndoială, și toată discuția nu se învârtea decât în jurul procedurii. Unii susțineau (liberalii) că deoarece Parlamentul Marghiloman fusese anulat, noile Camere puteau – și trebuiau – fi considerate ca continuarea Camerelor Constituante din 1914 și că, ca atare, erau îndreptățite să aducă Constituției existente orice modificare necesară. Alții pretindeau dimpotrivă că oricât ar fi fost anulate lucrările Camerelor din 1918, cele noi ce urmau să fie alese în 1919, nu puteau fi considerate ca „în continuare" față de cele din 1914 deoarece acestea își terminaseră sarcina ce li se încredințase. Partizanii acestui punct de vedere susțineau în consecință că Camerele cele noi nu puteau fi decât Camere ordinare menite să facă cele 3 strigări constituționale și că numai în urma acestora, alte Camere Constituante ar fi singure în măsură să modifice Constituția în parte sau în totalitate.

Pe când politicienii noștri tăiau fire de păr în patru și ce certau prosteşte, eu am pus chestiunea cu totul pe alt teren și am avut satisfacția să văd teoria mea îmbrățișată și de Averescu, și de Matei Cantacuzino și de Cuza și pe urma lor de întreg partidul nostru. Pentru mine nu era vorba de o simplă modificare a Constituției (ca cea din 1917) ci de o Constituție nouă. România întregită nu era România veche, cu instituțiile și puterile ei, căreia s-ar fi adăugat prin anexiune și pe bază de cucerire provincii noi. România întregită, România Mare, cum se zicea la început, era o țară nouă constituită prin unirea de bunăvoie a tuturor ținuturilor locuite de români. Această țară nouă, acest Stat nou, trebuia să-și dea un așezământ nou, consimțit de fiecare din părțile componente ale noului organism. Constituția Vechiului Regat nu putea decât să înceteze de a exista, odată cu Vechiul Regat. În drept ca și în fapt, prin urmare, o Constituție nouă, de la a până la z, votată după Unirea tuturor ținuturilor, de către reprezentanții tuturor. Consecința era simplă: 1. aștèptarea unirii tuturor ținuturilor; 2. convocarea unei adunări

unice constituante pe temeiul unui decret-lege alcătuit, la rândul său, pe temeiul consimțământului reprezentanților fiecărui ținut în parte.

Noi am susținut acest punct de vedere până la alegerile generalului Văitoianu. Ce s-a întâmplat, sub influența lui Brătianu, a văzut-o toată lumea. Soluția din 1923, lipsită de orice bază juridică a dat Țării o Constituție de învrăjbire, nerecunoscută decât în fapt, de către ardeleni, și călcată în picioare de toți...

Deși problema constituțională era mult mai importantă ca cea de ordin practic „a prezentării" noastre față de alegători, aceasta din urmă a provocat în sânul grupării noastre politice mult mai multă tevatură și ceartă decât cea dintâi. Fiindcă oamenii când se adună, fie și numai în trei sau în patru, se pasionează cu precădere de problemele ce ating fie interesele lor, fie ambiția sau vanitatea lor personală. Acesta era la noi, mai ales cazul lui Averescu și al lui Cuza. Ne-am întrunit, îndată după dizolvarea Camerelor lui Marghiloman, la conul Matei, Averescu, Cuza, eu și bineînțeles stăpânul casei, și a început discuția. Matei Cantacuzino și Cuza au vorbit tot timpul, Averescu a tăcut, eu m-am mărginit să întrerup. Tema pusă de mine a fost următoarea: trebuie sau nu să încheiem cartel electoral cu conservatorii lui Take Ionescu? Lăsasem la o parte problema constituțională, mai întâi fiindcă asupra ei eram cu toții de acord și apoi fiindcă nu eram noi patru chemați să o rezolvăm, în câteva cuvinte am expus în fața iluștrilor mei tovarăși de luptă: 1. Că oricare ar fi caracterul viitoarelor Camere, constituant sau nu, trebuia ca Liga Poporului să se prezinte în alegeri – punct asupra căruia cei trei Crai care mă ascultau au fost de acord cu mine fără discuție, prin mute dar categorice semne de aprobare; 2. că nu-mi era cu putință să aduc până la sfârșitul anului la îndeplinire organizațiile Ligii în toate județele țării, date fiind mai ales greutățile de comunicație; 3. că în asemenea condiții socoteam ca avantajos un cartel cu Partidul Conservator al d-lui Take Ionescu, care ne-ar fi pus la dispoziție cadrele sale în Muntenia.

La punctul 2, ușoară aprobare din cap, din partea lui Averescu, indiferență din partea lui Cuza și a lui Cantacuzino. La punctul 3, Averescu n-a mai dat din cap (deși era pentru) ca să nu influențeze din primul moment discuția; Cuza și Cantacuzino în schimb, au sărit ca împușcați cu un „cer cuvântul", de parcă erau la Cameră, sau în fața unui numeros public, și nu între patru prieteni! Take Ionescu era și pentru Cuza și pentru Matei Cantacuzino un fel de „bête noire", și numai la numele lui, vedeau roșu. Averescu tăcea și zâmbea. Unul după altul, Matei și Cuza au luat cuvântul: când sfârșea, sau mai bine

zis părea că sfârşeşte, unul, o lua de la cap celălalt, şi aşa a ţinut trei ceasuri. Fiecare întrerupere a mea declanşa noi discursuri, pe care le ascultam de altminteri fără prea multă plictiseală, căci şi Matei şi Cuza, dacă nu vorbeau cu miez, vorbeau cel puţin cu duh şi cu o anumită savoare de care nu mă săturasem încă. Averescu, nemişcat, asculta şi tăcea. Cred că pentru un martor cu darul observaţiei această memorabilă şedinţă în cabinetul de lucru al conului Matei n-ar fi fost lipsită de interes, fie şi numai prin diversitatea temperamentelor ce i s-ar fi înfăţişat. Afară de mine, singurul cu picioarele pe pământ, nici unul nu era „la chestiune". Averescu, care în mintea lui rezolvase deja problema şi hotărâse soluţia, asculta numai pe jumătate şi pornise cu gândul mai departe. Indiferent la ce se spunea, privirea lui plutea în văzduh, în urmărirea măririlor viitoare pe care le sconta şi la care n-a izbutit să ajungă din vina sa. Cuza, agitat, „comme un diable dans un benitier", nu se sinchisea nici de Liga Poporului, nici de ambiţiile lui Averescu, nici de Ţara Românească ci numai de două lucruri: să nu apară pe un afiş sau în vreo gazetă mână în mână cu Take Ionescu „omul zidanilor" şi să scoată, în viitoarele alegeri, câţi mai mulţi deputaţi dintre antisemiţii lui. Încântat de sprijinul pe care îl găsise în antipatia lui conu' Matei faţă de Take, se agăţa de vorbele lui, le învârtea, le îmbrobodea, sărea ca o veveriţă agilă din cracă în cracă şi dintr-un argument într-altul. Amuzant, dar fără bază şi fără mult temei în ieşirile sale, Cuza îşi dă seama – căci nu era prost – de toată greutatea pe care trebuia să o tragă în cântar atitudinea lui Cantacuzino, pentru care Averescu avea încă o adâncă consideraţie şi o adevărată slăbiciune. De aceea, mai mult decât să vorbească în chestiune, Cuza n-a făcut decât să dea târcoale influenţabilului Maestru, şi să-l împingă să spună el cuvintele decisive şi să opună tovărăşiei cu Take un veto decisiv, veto pe care dânsul, Cuza, nu îndrăznea să-l pronunţe în faţa ochilor de oţel ai generalului.

Manejul lui Cuza a reuşit pe deplin. Conul Matei, care, repet, nu putea suferi pe Take Ionescu, dar care ar fi trecut peste această antipatie personală în indiferenţa lui pentru tot ce era electoral, i-a dat drumul. A fost mişcător. Fără să pronunţe un nume, a invocat avântul ce ne purtase să înjghebăm o acţiune de regenerare politică şi socială, şi chiar dacă acest avânt n-ar fi fost decât consecinţa unor iluzii, ne cerea să nu pângărim din primul moment aceste iluzii prin compromisuri cu înjghebările şi apucăturile trecutului; să ne prezentăm cu sufletele şi cu mâinile curate în faţa naţiei, indiferent de succesul pe care l-am putea avea. Cu atât mai rău pentru naţie, cu atât mai bine pentru noi, dacă nu vom fi înţeleşi şi lăsaţi la o parte.

Important nu era să numărăm voturi, ci să înregistrăm un succes moral. Şi aşa mai departe... Cuza bea lapte, Averescu asculta şi nu zicea nimic, iar eu tăceam şi eu, căci vedeam cum o să ne rupem cu Cuza, şi cum va trebui să refac peste noapte o convingere lui conu' Matei...

Ce deosebire între aceşti doi oameni! Pe cât era Cuza de comic, deşi încerca să fie serios – pe atât apărea Matei de hieratic, de serios, de profund impresionant, deşi cuvintele sale, ce se zbăteau între pereţii alunecoşi ai scepticismului şi ai ironiei, căutau deseori să se lege într-un mănunchi de glume. Şi totuşi, din aceşti doi oameni, cel cu apucături de paiaţă, cel cu aparenţe uşuratice, a lăsat o dâră adâncă în viaţa noastră socială şi politică, pe când cel cu înfăţişare de apostol, cu atitudini de ctitor şi cu minte de îndrumător – n-a lăsat nimic pe urma lui... Atât e de adevărat că numai voinţa şi tenacitatea pot clădi pe acest pământ.

Eu unul ascultam cu plăcere pe conul Matei fiindcă vorbea frumos, dar nu mai puteam simţi ca dânsul, fiindcă ieşisem de mult din faza iluziilor şi a avântului, în ce privea acţiunea noastră şi „misiunea socială" pe care şi-o asumase generalul Averescu. Trăsesem cu el în jug, ştiam cât îi preţuieşte şi pielea şi capul şi că idolul avea picioare de lut. De la dânsul nu mai aşteptam decât să mă aducă la putere, ca să încerc eu să fac ceva, de mă va lăsa să fac. În asemenea condiţii, singurul lucru ce mă interesa era tocmai ceea ce nu interesa pe Matei: numărătoarea voturilor! Şi câtă dreptate mi-au dat evenimentele care au urmat! Din nenorocire, după ce am ajuns la putere Averescu mi-a pus toate piedicile şi nu m-a lăsat să fac nimic. Aşa mi-a fost mie scris să mă împiedic de un cadavru, de câte ori aş fi putut să o iau înainte: în 1920 de Averescu şi în 1931 de Iorga, fiindcă şi Regelui Ferdinand şi Regelui Carol al II-lea, le-a fost frică de mine.

Dar să ne înapoiem la Iaşi în cabinetul lui conu' Matei. Înnoptase; şedinţa ţinea de 3 ceasuri şi situaţia se prezenta urât. Eu voiam neclintit cartelul cu conservatorii (şi chiar cu resturile Partidului Muncii) fiindcă îmi cunoşteam alegătorii, fiindcă nu-mi dam seama încă de popularitatea lui Averescu şi în judeţele foste ocupate şi fiindcă cunoşteam şi pe Brătianu şi pe ai lui şi bănuiam cât de grea urma să fie lupta electorală împotriva liberalilor, cu Ardealul ca o necunoscută. După atitudinea atât de dârză şi a lui Cuza şi a lui Cantacuzino, împotriva planurilor mele, în cazul cel mai bun era să fim doi contra doi, cu o ameninţare de ruptură în organizaţia noastră încă atât de fragedă. Trebuia să câştig timp, ca să încerc să întorc pe

Cantacuzino. Am invocat o afacere pe care nu puteam să o amân şi am rugat pe Averescu să amâne şedinţa pe a doua zi, în continuare. Averescu m-a înţeles, şi s-a ridicat spre marea dezolare a lui Cuza, care voia să bată fierul cât era cald, şi să obţie o hotărâre chiar în acea seară. A rămas înţeles să ne întrunim a doua zi la ora 3, la generalul acasă în strada Toma Cosma.

De la Cantacuzino am alergat direct la *Epoca* unde am prins din fericire pe Grigore Filipescu. De când părăsise pe Averescu şi Liga Poporului, Grigore Filipescu se apropiase din nou de Take Ionescu şi de conservatori, aşa încât era şi el foarte interesat la alcătuirea cartelului electoral proiectat. L-am însărcinat să stea toată seara pe spinarea lui socru-său, şi să-l aducă în apele noastre. Mi-a făgăduit.

De fapt, în cursul verii 1918, Partidul Conservator se debandase cu totul. Take Ionescu, descurajat prin succesele nemţilor şi demoralizat prin moartea violentă a soţiei sale Bessie, ca şi prin ascendentul erotic tot mai puternic ce-l lua asupra lui fatala Adina Cordescu – plecase la Paris, fără să se mai preocupe de partidul său. În octombrie evenimentele luaseră însă alt curs, şi Take Ionescu ar fi putut să strângă iarăşi lume în jurul său; din nenorocire pentru conservatori gândul lui era numai la pace, adică la negocierile de pace, la care voia cu tot dinadinsul să ia parte şi în care s-a amestecat şi fără să fie autorizat – iar de partid şi de politică de partid nu voia să mai audă. Omul îşi dăduse seama că roata se învârtise din nou în favoarea lui Brătianu şi că tot ce putea spera el, deşi cerea mai mult, era un loc lângă acesta, în Guvernul viitor şi în Delegaţia ce se va trimite la Paris. Partidul, prietenii săi din Iaşi erau însă toţi ostili liberalilor şi lui Brătianu şi nu voiau să audă de o nouă colaborare. În asemenea condiţii, Take tăiase firele între dânsul şi prietenii din Iaşi[157] şi îi lăsase slobozi să-şi croiască singuri soarta.

În lipsa lui Take, Mişu Cantacuzino îşi da ifose de şef şi vorbea în numele „partidului". Ce partid, nu mai ştia nici el! Ionaş Grădişteanu, Buda supărat pe toată lumea; câţiva şefi de organizaţie din Moldova mai zbârnâiau în jurul lui Greceanu, şi atâta tot. Eu nu pierdusem contactul, nici cu Mişu Cantacuzino nici cu Mitică Greceanu, mai întâi fiindcă eram prieteni şi apoi fiindcă mă gândeam la ei ca la o rezervă în ceasuri grele. În septembrie avusesem câteva întrevederi mai lungi cu dânşii pentru a-i determina să ceară şi ei audienţă Regelui în vederea unei schimbări de regim. Atunci s-au hotărât audienţele lui Matei Cantacuzino şi Mitică Greceanu, însărcinaţi să

[157] Cu atât mai uşor cu cât aceştia erau mai toţi foşti vechi conservatori. Takiştii erau toţi la Paris, şi făceau cu Take în frunte pe europenii...

desfăşoare Regelui acelaşi program, audienţe al căror singur rezultat a fost o preţioasă mărturisire a Regelui Ferdinand: „ca să scap Coroana aş aduce la putere şi pe Frimu[158]". A spus lui Greceanu, nu lui Matei Cantacuzino, aşa încât n-a căpătat replica pe care o merita. „Ca să scap Coroana", însemna bineînţeles să o scape pentru dânsul. Câtă indignare n-a stârnit această mărturisire în saloanele Cantacuzino-Greceanu (cât mai rămăsese din „fauburg St. Germain-ul" nostru!)

După schimbarea Guvernului Marghiloman, Mişu Cantacuzino îmi ceruse îndată o întrevedere şi avusesem cu dânsul o lungă convorbire în care îmi pusese limpede chestiunea unui cartel electoral. Îi arătasem fără ocol, că personal, eram pentru un asemenea cartel (fără să-i mărturisesc şi motivele mele secrete) dar că nu puteam să-i dau un răspuns până ce conducerea Ligii nu va fi luat o atitudine definitivă în această privinţă.

Momentul fixării acestei atitudini sosise. După ce m-am înţeles cu Grigore Filipescu asupra „capacităţii" conului Matei, m-am dus la Averescu să stabilim programul pentru a doua zi. L-am găsit foarte plictisit. Pe cât urau Cuza şi Matei Cantacuzino pe Take Ionescu, pe atât îl stima şi-l iubea dânsul. Aceste sentimente nu s-au schimbat decât după „trădarea" de la sfârşitul lui 1921. La sfârşitul lui 1918, ca şi la începutul lui 1920 (când l-a băgat, pentru pieirea lui, în Guvern) generalul Averescu era hotărât să nu se despartă de Take Ionescu socotit de dânsul o mare inteligenţă şi o mare experienţă. Două erori, în treacăt fie spus, căci în realitate Take nu era decât un mare şmecher şi un spirit şovăelnic. Generalul voia cartelul ca să nu se despartă de vechiul său sfetnic din 1907 şi 1908, în lupta dusă împotriva lui Ionel Brătianu, aliat cu Marghiloman. Argumentele mele electorale nu erau pentru dânsul decât un pretext, un pretext binevenit – dar un pretext. Chiar dacă din punct de vedere electoral ar fi fost o eroare, tot l-ar fi făcut – cum l-a făcut un an mai târziu în toamna lui 1919, sub Văitoianu[159].

Cartelul era deci hotărât în spiritul său, dar nu voia să se strice nici cu Matei, nici cu Cuza, şi nu ştia cum să o scoată la căpătâi. L-am liniştit; i-am mărturisit complotul pus la cale cu Grigore Filipescu şi l-am convins că nu se putea să nu „schimbăm" pe conul Matei până în ultimul moment. Întrucât privea pe Cuza „c'etait un poids mort que nous portions sur les epaules", şi aşa-şi aşa tovărăşia noastră nu putea să fie de lungă durată; dacă tot trebuia să-l pierdem mâine, mai bine să-l lichidăm azi – şi să o sfârşim. „Ai dreptate" a încheiat generalul,

[158] Socialistul Frimu era pe atunci spaima oamenilor „de ordine"!

[159] Cartel de abţinere!

şi mi-a strâns mâna. De când părăsisem de fapt, dacă nu şi cu vorba, urmărirea nălucilor care ne ademeniseră la sfârşitul războiului şi ne aliniasem cu vechile partide pentru competiţia puterii, nici nu mai aveam ce face cu ideologii ca ale lui Cuza. Ele nu puteau dimpotrivă decât să ne compromită şi să ne îndepărteze de blidul cu linte. Gând plin de amărăciune, pe care l-am ascuns însă generalului, fiindcă-mi era ruşine de mine: de la ce înălţime căzusem în câteva luni!

A doua zi, când am sosit la Averescu, la ora şi minutul convenit, am găsit pe Cuza deja instalat şi perorând. Căutase să ademenească pe general între patru ochi. Generalul tăcea însă, şi am tăcut şi eu, şi această îndoită tăcere a cam descurajat pe înflăcăratul apostol, prea deştept ca să nu priceapă că această îndoită tăcere nu trăda o înfrângere. Ferestrele salonului în care scena se petrecea dau pe curte, şi erau joase. Deodată faţa lui Cuza s-a înseninat: pe dinaintea ferestrelor trecea, cu pasul său tacticos şi măsurat de cocostârc, conul Matei! Îi sosea armata, de ajutor pentiu câştigarea bătăliei! Cum a intrat în salon conul Matei, Cuza l-a şi înhăţat: „Spuneam generalului, coane Matei, că pe lângă toate argumentele noastre de ieri, am mai găsit încă unul, peremptoriu, pentru a respinge orice contact cu Take Ionescu..." „Cuza eşti un dobitoc![160] Eşti un catâr încăpăţânat! Eu m-am răzgândit astă noapte, are dreptate Argetoianu, o idee cât de bună are nevoie de un vehicul, fie el cât de prost! Am şi scris un articol pentiu *Îndreptarea* în acest sens. Va apare mâine!"

Bolta cerurilor dacă s-ar fi deschis, n-ar fi impresionat pe Cuza mai mult ca aceste cuvinte căzute de sus. A rămas tâmpit; cunoştea el pe conu' Matei, dar tot nu-i venea să creadă că se putuse schimba atât de complet în câteva ceasuri. I-au îngheţat vorbele în gură şi în tăcere a făcut un drum lung în gândul lui... după ce s-a dumirit, era alt om: vulcanul în erupţie, devenise sloi de gheaţă. Îndreptându-se spre mine, cu o politeţe plină de ironie mi-a servit: „Decidement, mon cher, vous etes tres fort, trop fort pour moi!" Şi apoi către Averescu: „Domnule general, sunt în minoritate nu mai am ce căuta aci!" Şi i-a întins mâna, gata să plece. Averescu a căutat să-l reţie, dar n-a izbutit. Ca să nu-l piardă definitiv, generalul a adăugat cu maniere de conclusion: „Domnule Cuza, luăm astăzi numai o hotărâre de principiu, mai avem vreme până la alegeri, vom mai vorbi şi vom mai vedea"! „La ordinele dvs., domnule general, dar iau şi eu o hotărâre de principiu, în momentul de faţă!" Şi din acel moment, deşi n-a ieşit formal imediat din Ligă, Cuza a fost de fapt pierdut pentru noi. Cu

[160] E singura dată când am auzit pe Matei Cantacuzino întrebuinţând un cuvânt grosolan. E drept că l-a spus mai mult în glumă, râzând şi bătând pe Cuza pe umăr.

mâna pe clanţă a mai aruncat lui Cantacuzino „coane Matei, dacă mai schimbi părerea până mâine dimineaţă, sunt la dispoziţia d-tale! Telefonează-mi la orice oră!"

Am comunicat în aceeaşi seară lui Mitică Greceanu şi lui Mişu Cantacuzino hotărârea noastră. O aşteptau cu nerăbdare şi au fost încântaţi căci cunoşteau pe Brătianu, despre reîntoarcerea căruia nu se mai îndoia nimeni, şi le era frică să nu rămână de căruţă. Amândoi îşi dădeau foarte bine seama că pentru Brătianu, Take Ionescu fusese o manta de vreme rea şi că pentru vremea bună va face tot ce-i va sta în putinţă ca să scape de dânsul. Cum a şi făcut. Nu era Ionel nebun să împartă cu alţii laurii victoriei (altora!) şi meritele întregirii Neamului! Conservatorilor le fusese frică că nici Averescu să nu vrea să împartă cu dânşii popularitatea sa, aşa încât hotărârea noastră a fost primită cu mare însufleţire. În cercurile lui Mişu Cantacuzino mai ales, care nu prea se învoise cu şefia lui Take, şi faţă de carenţa acestuia nu se vorbea de mai puţin decât de proclamarea lui Averescu ca şef al Partidului Conservator. În două-trei şedinţe consecutive, am discutat chiar – în zilele următoare – această chestiune, la Mitică Greceanu acasă, căci Mişu Cantacuzino îl convinsese şi pe dânsul.

Am explicat foştilor mei tovarăşi de luptă că propunerea lor era inacceptibilă, fiindcă popularitatea lui Averescu se întemeia tocmai pe faptul că reprezenta ceva nou; a-l aşeza în fruntea Partidului Conservator, ar fi însemnat să i se taie aripile, adică popularitatea. Am declarat şi unuia şi altuia, că mai logic era să vină ce mai rămăsese din Partidul Conservator în rândurile noastre, dar că şi această „fuziune" nu s-ar fi putut face îndată şi deodată, căci eram nevoiţi să ţinem şi noi seama de curentele intransigente din Liga noastră care nu voiau să audă de fostele partide „istorice" şi de apucăturile lor. Calea de urmat trebuia împărţită în mai multe etape: întâi un simplu cartel electoral, bazat pe temeiuri practice, apoi – eventual – o colaborare de Guvern justificată prin vaza şefului Partidului Conservator în politica externă şi tocmai la sfârşit, după aceste două etape, fuziunea. Cantacuzino şi Greceanu nu s-au dat bătuţi din prima şedinţă, aşa încât a trebuit să le consacru mai multe. Căutau oamenii tot felul de formule şi voiau cu tot dinadinsul să mă convingă. Ei erau convinşi că singurul mijloc de a evita un Guvern Brătianu (naivii, nu ştiau că totul era deja hotărât!) ar fi fost să se poată prezenta Regelui o formulă Averescu-Take Ionescu, formulă în care Averescu ar fi reprezentat garanţia liniştii interne, iar Take Ionescu cele mai avantajoase condiţii de pace la Paris. Eu însă, care ştiam că situaţia era în mâna trinităţii Ştirbei-Brătianu-Regina Maria, nu mi-am

făcut nici o iluzie, şi am rămas la formula mea, care a şi fost aplicată de altminteri mai târziu, cel puţin în primele ei două etape.

Trebuie să mărturisesc aci spre cinstea neamului meu – destul i-am subliniat cusururile, ca să-mi fie îngăduit să spun şi ceva bun – trebuie să mărturisesc că în aceste ultime două luni ale anului 1918 „politica" a căzut pe un plan cu totul secundar. Oamenii erau atât de fericiţi de întorsătura evenimentelor, de victoria Aliaţilor, de prăbuşirea nemţilor, de eliberarea ţinuturilor ocupate, de perspectiva realizării României Mari, încât nimeni nu se mai interesa pentru moment de alegeri, de Guverne şi de partide. Până şi ura împotriva regimului liberal, atât de intensă încă cu câteva luni înainte se domolise. Lumea îşi trăia un vis pe care nu-l mai socotise realizabil şi credinţa că, odată cu alipirea Ardealului, ne vom vindeca şi de toate apucăturile rele din trecut era generală.

Chiar noi, profesioniştii, care prin meserie eram obligaţi să nu pierdem busola din ochi, navigam fără mult entuziasm, şi ştirile de la Paris ne pasionau mult mai mult decât negocierile politice şi electorale pe care le-am notat mai sus.

Cum am aflat că au părăsit nemţii ţara, am luat şi eu trenul şi am plecat la Bucureşti într-o scurtă recunoaştere. Am tras la Gogu Vălleanu, care sta cu d-na Râmniceanu în casele doctorului din strada Scaune. Cu câtă emoţie m-am regăsit iarăşi în locurile pe care le părăsisem cu doi ani înainte, în împrejurări atât de tragice şi pe care nu le revăzusem în ianuarie precedent decât pentru câteva clipe, de departe, din automobilul ce mă ducea de la Buftea la Cotroceni şi înapoi, cu un ofiţer prusac lângă mine!

De data asta n-am mai avut simţământul unui străin în ţara mea, ca în ianuarie; pe stradă, trecătorii nu mai ziceau „uite românii!" când trecea câte un ofiţer pe lângă ei. Uniformele nemţeşti, firmele nemţeşti, mutrele suspecte dispăruseră, dar oraşul tot nu se curăţase încă complet de acea atmosferă de ocupaţie care lăsase după dânsa semne indelebile. Printre feţele înveselite şi entuziaste pe care le întâlneai mai erau şi altele aproape dezamăgite, cărora nu le venea să creadă că cele ce se întâmplaseră erau din domeniul realităţilor.

Mi-am găsit apartamentul din strada Atena intact, nu-mi lipseau, după spusele feciorului meu Ioniţă Brumaru, care nu se clintise din loc tot timpul ocupaţiei vrăjmaşe, decât o perină de canapea, o lampă de masă şi câteva volume din bibliotecă. În cei doi ani cât au stat nemţii în Bucureşti, s-au succedat doi ofiţeri în apartamentul meu, din fericire amândoi germani...

N-am stat la Bucureşti decât 48 de ore, cât să-mi văd prietenii

şi să-i orientez puţin în vederea proiectelor noastre imediate (am avut şi o şedinţă la Efi Grant, în strada Occidentului, devenită mai târziu Basarabiei) şi m-am înapoiat la Iaşi să lichidez centrala Ligii Poporului şi să-mi strâng lucrurile.

Înapoiat la Iaşi, a trebuit să stau mai mult decât aş fi vrut, cu toată dorinţa de a mă reinstala la Bucureşti şi mai ales de a mă regăsi la Breasta, unde părinţii mei mă aşteptau de la începutul lui august şi unde nu mai călcasem de atâta vreme. Dar „bagajele Ligii Poporului" erau mai greu de strâns decât ale mele. A trebuit mai întâi să hotărâm politica noastră electorală cât mai eram încă la Iaşi, căci acolo erau fruntaşii noştri politici. Am notat mai sus discuţiile şi pertractările care au avut loc cu acest prilej. A trebuit apoi să reglez o sumă de chestiuni de amănunt privitoare la organizaţiile noastre din Moldova şi la mutarea îndreptării de la Iaşi la Bucureşti între care vânzarea tipografiei noastre...

Înainte de plecare am mai fost o dată şi la Piatra-Neamţ, unde Averescu se înapoiase şi se retrăsese sub cort, adânc jignit de nesocotirea lui în redresarea situaţiei, şi mai ales de neruşinata nepoftire la intrarea triumfală a trupelor noastre în Bucureşti. Piatra-Neamţ! În loc de „vesela grădină" pe care o lăsasem în toamnă, am găsit numai jale! Ploua, munţii, înveliţi în ceaţă, îşi arătau cu ruşine poalele despuiate, gârbovite şi triste! Pe străzi şi pe şosele numai bălţi şi noroi în care era să mă scufund căutând într-o mahala de lângă gară căsuţa pe care „Domniţa", expulzată de la Doamna, o cumpărase, ca să petreacă iarna în apropierea generalului. Acesta hotărâse într-adevăr să nu părăsească vila Albini până în primăvară. Venisem de la Iaşi cu coana Nataliţa Vlădoianu şi cu Chouche Ghica; ele trăseseră la Domniţa, iar eu am fost iarăşi găzduit la Averescu, dincolo de Bistriţa, umflată de ploi, repezită în clocote, furioasă şi ea de schimbarea vremurilor. Căci nu se isprăvise numai cu vara, se isprăvise şi cu scurta epocă de glorie în care frumoasa vale adăpostise visurile unui neam şi lăsase să se încurce şi să se descurce în albia ei toate firele politicii româneşti. Priveliştea nu mai îmbrăţişa în acele ceasuri de toamnă înaintată şi tristă decât scheletul unui decor prăbuşit ca decorul unui teatru abandonat în care nici actorii, nici spectatorii nu se gândesc să se mai întoarcă.

Am petrecut la Piatra două zile nesfârşite, consolându-mă dimineaţa cu Thea şi fixând cu Averescu un program până la sfârşitul lui decembrie. Dânsul urma să rămână în Moldova până după intrarea triumfală a Regelui în Capitală – sau mai bine zis a lui Berthelot – şi să vie apoi şi dânsul la Bucureşti pentru campania electorală. Aceasta

urma să fie inaugurată în ziua de Sf. Nicolae (6 decemebrie) printr-un parastas în amintirea lui Nicu Filipescu, continuată apoi printr-o serie de întruniri în provincie şi terminată printr-o mare întrunire la Bucureşti, în ajunul alegerilor. Aceste întruniri nu urmau să aibă loc decât în cazul în care alegerile rămâneau să se facă la începutul lui ianuarie, căci se vorbea deja de amânarea lor. Cu sau fără întruniri şi alegeri, sosirea lui Averescu la Bucureşti a fost fixată pentru începutul lui decembrie, căci în afară de alegeri, aveam de rezolvat problema organizaţiilor noastre din Muntenia, şi prin prezenţa generalului în Bucureşti voiam să pipăim şi pulsul popularităţii sale dincoace de Milcov, popularitate despre care ni se spuneau minuni.

Înapoiat cu cocoanele mele la Iaşi – o noapte întreagă de drum de fier, cu schimbare la Bacău pe ploaie, unde abia am putut caza în tren pe coana Natalița, pierdută printre oamenii tineri şi sprinteni care acaparau fără ruşine toate locurile – am început să-mi fac rost pentru plecarea definitivă din Moldova. O călătorie de la Iaşi la Bucureşti nu era lucru uşor în acea vreme. Plouase enorm, apele veniseră mari şi luaseră podul peste Putna-Seacă, dacă nu mă înşel, aşa încât circulaţia trenurilor fusese oprită peste Mărăşeşti-Focşani. Trenurile erau îndreptate prin Bârlad-Tecuci-Barboşi-Brăila-Buzău. Toţi pribegii din Moldova se băteau să se înapoieze cât mai grabnic la vetrele lor. Vagoanele erau luate cu asalt. Aveam bagaje multe, căci în doi ani se strânseseră lucruri şi hârtii şi înghesuiala nu mi-a plăcut niciodată. Nu ştiam cum să ies din încurcătură, când un plic de la Preşedinţia Consiliului mi-a adus o neaşteptată soluţie. Ca să nu fie silit să poftească şi pe Averescu, Guvernul n-a făcut nici o invitaţie pentru intrarea Regelui, Reginei şi trupelor în Bucureşti, mărginindu-se să trimită foştilor miniştri o circulară prin care le aducea la cunoştinţă că un tren special cu vagoane-paturi şi o tribună în faţa Regelui la defilarea din Bucureşti erau puse la dispoziţia fostelor Excelenţe care doreau să asiste la această sărbătoare naţională. Cine dorea să se folosească de tren şi de tribună era rugat să se înscrie la Preşedinţie... O asemenea circulară a fost trimisă şi lui Averescu! Uitaseră Regele Ferdinand şi Regina Maria clipele din primăvara anului precedent când se refugiaseră pe frontul Armatei a II-a de frica bolşevicilor din Iaşi – uitaseră Flămânda, lichelele de la Marele Cartier retragerea din Muntenia şi Mărăşti, după cum uitaseră lichelele din sânul Guvernului că Averescu, cu popularitatea sa, putea să dea toată baraca peste cap! Un act atât de inutil de mârşăvie, pecetluieşte valoarea morală şi intelectuală a unui regim! Averescu a stat liniştit la Piatra Neamţ şi a aruncat

circulara la coş. Eu nu aveam însă nici un motiv să nu profit de un fericit prilej de călătorie în condiţii de excepţional confort. M-am înscris prin urmare pentru un loc şi mi s-a dat o cabină întreagă în care au încăput cu greu toate geamantanele mele, şi eu pe deasupra. Am plecat din Iaşi cu două zile înainte de „intrarea Triumfală", şi mare mi-a fost mirarea trezindu-mă în vagon alături de Alexandru Marghiloman, vecin de cabină!

Vesel şi vioi de parcă trăsese numărul cel bun la loteria vieţii, sprintenul amorezat a început să glumească cu mine ca şi cum ne-am fi părăsit în ajun, deşi nu-l mai văzusem din primăvară, de când îi predasem, lui şi lui Arion, dosarele negocierilor de la Buftea... Am plecat din Iaşi seara, călătoria a durat 24 de ore. Plouase atât de mult încât între Brăila şi Buzău erau numai bălţi pe câmp, de părea că se revărsase un râu. Văd şi acum pe conu' Alecu, deşi au trecut 20 de ani de atunci, perorând în culoarul vagonului şi expunându-ne teoriile sale asupra irigării şi a drenării lanurilor româneşti, pe care trebuie să le săvârşim cât mai repede! Omul căruia i se înecaseră toate corăbiile mai făcea proiecte de drenaj şi mai credea în posibilităţile lui de realizare! Să mai adaug că nenorocitul care „pontase" pe tabloul lui Czernin şi al lui Kühlmann n-a vorbit de la Iaşi până la Bucureşti, în afară de irigaţie şi de drenaj, decât de „aliaţii noştri" – şi „aliaţii noştri" erau bineînţeles francezii şi englezii! Ăsta era Marghiloman. M-a mirat că n-a cerut să defileze în capul trupelor, alături de generalul Berthelot, şi în locul lui Averescu!

Am asistat la defilarea armatei biruitoare din tribuna în care fusesem rânduit, în faţa statuiei lui Mihai Viteazul, de la stânga cărora Regele, Regina, Prinţul Carol, generalul Berthelot şi generalul Prezan au primit defilarea, călări cu toţii. Sosiseră cu toţii în fruntea trupelor, şi de la Şosea până la Bulevard străbătuseră oraşul în mijlocul unui adevărat delir de entuziasm, entuziasm care pe Bulevard a ajuns la paroxismul său. Plângeau femeile, plângeau bărbaţii, plângeau copiii! Iertasem cu toţii toată meschinăria din spatele celor care păşeau în primul rând şi îi primeam ca simboluri ale visului împlinit, ca mărturii vii ale victoriei şi a Unirii tuturor românilor! Cine n-a trăit acele clipe nu-şi poate da seama de ce însemnează un popor fericit. N-am trăit, cu siguranţă, în întreaga mea viaţă minute mai înălţătoare...

Mulţimea nu şi-a dat seama de lipsa omului către care mergeau toate nădejdile ei, căci a luat pe Găvănescu drept Averescu. Publicul bucureştean nu era într-adevăr familiarizat cu figura generalului, ştia, după foile ilustrate, că era un domn cu cioc cărunt şi cum

cioc cărunt avea şi Găvănescu, şi cum călărea în primul rând după Suverani, ca aghiotant regal, confuzia a fost explicabilă. Mulţi se întrebau pentru ce Averescu nu era alături de Berthelot, şi întrebarea mi-a fost pusă până şi în tribuna oficială! Tot acestei confuzii i s-au datorat continuele strigăte de „Trăiască Averescu" la trecerea lui Găvănescu, de la Arcul de Triumf şi până la Mihai Viteazul, strigăte care au trebuit să meargă drept la inimă Regelui şi Reginei şi mai ales generalului Berthelot! De altminteri trebuie să fiu drept: s-a strigat „Trăiască Averescu", dar s-a strigat tot atât şi „Trăiască Regele", „Trăiască Regina", „Trăiască Berthelot", „Trăiască armata franceză".

Adânc emoţionantă a fost toată defilarea, dar culmea emoţiei a fost desigur atinsă când au trecut trupele franţuzeşti. Am uitat cu toţii totul şi toate, şi din toate inimile s-a ridicat un val nemărginit de recunoştinţă pentru această admirabilă armată franceză care dusese tot greul războiului, care izbutise în fine să îngenunche pe nemţi şi să ne redea nu numai ţărişoara noastră cotropită, dar şi să facă din visurile noastre năruite o strălucitoare realitate. Plângeam cu toţii, la sunetele marşului „Sambre et Merese", şi am plâns şi eu cu hohote! Nu erau însă lacrimile suferinţei sau ale deznădejdei, ci prisosul sufletelor noastre răscolite ce rupseseră zăgazul nervilor încordaţi...

Averescu a sosit la Bucureşti de Sf. Nicolae, ca să ia parte la parastasul lui Nicu Filipescu. Organizat de foştii prieteni ai defunctului la Biserica Boteanu, am refuzat, într-un sentiment de pietate pentru memoria lui, să transformăm această ceremonie de reculegere într-o manifestaţie averescană, cum ar fi vrut unii din filipescanii mai mărunţi sau mai oportunişti. Venise totuşi multă lume şi din atitudinea tuturor faţă de Averescu, dar mai ales din atitudinea oamenilor de pe stradă, căci venisem cu dânsul la biserică, mi-am dat seama că „mitul" născut în tranşee, ce cuprinsese apoi toată Moldova, îşi făcuse drum şi în Muntenia. Dovada răsunătoare am avut-o două zile mai târziu. D-na Lilica Vălleanu[161], una din numeroasele slăbiciuni ale generalului, ne invitase, pe generalul şi pe mine, la o revistă ce se juca în Lipscani în teatrul transformat de atunci în cinematograful Roxy. Am uitat până şi titlul ei, dar era un mare succes al momentului şi bucureştenii dădeau năvală, la fiecare reprezentaţie. Sala era plină, şi cum am intrat cu generalul în loje (era o avanscenă), toţii spectatorii s-au ridicat în picioare şi câteva minute aplauzele şi strigătele: „Trăiască Averescu!" n-au mai contenit! M-am plecat la urechea generalului şi i-am şoptit: „Ça y est!". Generalul era încântat, ce se petrecea pe scenă nu l-a mai interesat, şi înainte să

[161] Soţia inginerului Vălleanu de la C.F.R.

se termine actul mi-a făcut semn şi am plecat. Nu-i convenea să înfrunte un antract fără aclamaţii...

Pe punctul de a încheia această parte a *Amintirilor* mele, trebuie să mai povestesc aci, un incident care subliniază tot bizantinismul moravurilor noastre politice. După Unirea Ardealului cu Patria-Mumă, săvârşită în Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, o delegaţie venise la Bucureşti să înmâneze Regelui Ferdinand actul Unirii. Delegaţia era compusă din Iuliu Maniu, Alexandru Vaida, Teodor Mihali, episcopul Caransebeşului, Miron Cristea şi episcopul unit al Gherlei, Hossu. Noi, pârliţii de regăţeni, nu cunoscusem până atunci pe toţi aceşti oameni decât de departe şi, sub aspectul lor de vajnici luptători ai Ideii Naţionale, de apostoli ai unităţii neamului, îi socoteam cu toţii ca pe nişte mucenici neîntinaţi de la care, pe lângă actul Unirii, aşteptam şi o primenire a moravurilor noastre politice. Mai ales Maniu trecea drept un sfânt, şi de la dânsul nădăjduiam mai mult decât de la toţi ceilalţi împreună. De atunci am fost nevoiţi să ne revizuim judecata – din nenorocire – dar în decembrie 1918, iluziile şi nădejdile erau mari.

Era natural ca prima noastră grijă, la Liga Poporului, să fie o luare de contact cu reprezentanţii cei mai calificaţi ai Ardealului. La sosirea lor în Bucureşti, fuseseră întâmpinaţi de un aghiotant regesc la gară şi duşi, ca oaspeţi ai Regelui, în casa din dosul Palatului ocupată apoi succesiv de Mişu, de Drosso şi de însăşi Majestatea Sa Regele Carol al II-lea. Acolo m-am dus să le fac o vizită, însărcinat de generalul Averescu să-i poftesc la o masă, care, fără să fie o masă intimă, nu avea caracterul unei manifestări politice, cel mult al unei manifestări naţionale şi patriotice. O masă, la care n-am fi fost mai mult de 20-30 de persoane, cu musafiri cu tot. Nu cunoşteam dintre delegaţii Albei Iulii decât pe Vaida şi pe Mihali, am avut însă norocul să-i găsesc pe toţi (era pe la ora 6 seara) şi am făcut şi cunoştinţa celorlalţi, a lui Maniu înaintea tuturor. Atunci am văzut pe Maniu pentru prima oară...

În antreul casei, destul de mare, era întinsă o masă. Printre petele de vin, farfurii răzleţe, murdare, pline de mucuri sau de rămăşiţe – sticle goale sau jumătate, pline de bere sau de vin. Atmosferă de „Kneipe", fum de tutun, o forfoteală de oameni. Căci pe lângă d-nii delegaţi mai se învârteau prin odăi şi o sumedenie de „fraţi", lacomi de ghelirurile ce trebuia să le pună la dispoziţie România întregită. „No, mă rog dumitale şezi frumos!" m-a poftit episcopul Miron Cristea. M-am aşezat, dar cu coada ochiului priveam în odăile de prin prejur, căci toate uşile erau deschise. Într-una încerca fratele Iuliu

un frac, într-alta fratele Alexandru o pereche de ghete noi. Fratele Mihai Popovici mi-a căzut în braţe şi m-a sărutat, iar ceilalţi nici nu s-au sinchisit de mine şi şi-au văzut de treabă. Nu eram pe vremea aceea un personaj atât de important, şi printre ardeleni mai ales eram aproape necunoscut A fost un noroc, căci aşa am putut asista la evoluţiile obişnuite ale bandei, fără ca prezenţa mea să supere pe cineva sau să silească pe toţi la atitudini cuviincioase. Fratele Aurel Vlad îşi deschisese pantalonii şi-şi strângea ismenele. Fratele Victor Bontescu scuipa într-un lighean, după ce-şi clătise gura cu apă de dinţi, fratele Valeriu Braniştе trăgea din ciubuc pe când fratele Caius Brădiceanu se strecura printre picioarele oamenilor...

Am simţit un şoc. Asta era Ardealul? Cu ochii în patru ca să nu scap nimic, după ce mi-am exprimat fericirea de a vedea în fine pe fraţii noştri de peste munţi în mijlocul nostru, am expus episcopului scopul vizitei mele şi i-am transmis invitaţia generalului Averescu. La numele lui Averescu s-a făcut tăcere, Miron Cristea a chemat pe Maniu şi pe Vaida şi s-au strâns cu toţii în jurul mesei: „Ah, da, domnul general Averescu, marele nostru general, apoi firește, cum se poate, mai încape vorbă, suntem cu toţii prea măguliţi, venim cu plăcere!" A rămas să se fixeze ziua dejunului, căci domnii aveau toate mesele de seară date. Au chemat pe Mihai Popovici, care ţinea foaia angajamentelor trupei şi, după ce s-a constatat că vinerea următoare era liberă, s-a hotărât acea zi. Am părăsit sindrofia pe gânduri: încă o iluzie pe cale de ducă, nădejdea în ardeleni...

Brătianu, care se cucuţase din nou la Guvern, veghea însă. În calitatea sa de făuritor al României Mari, pe care şi-o atribuia cu trufie, înţelegea să se folosească numai el de ardeleni. Opoziţia, oricare ar fi fost ea, dar mai ales Averescu, cel cu popularitatea, nu trebuia să vie în contact cu ardelenii lui. Îi instalase pe toţi în anexa Palatului ca să-i poată supraveghea mai uşor şi orânduise pe lângă dânşii, ca spion, pe Vasile Trifu, un căţeluş de la Externe gata să îndeplinească orice însărcinare, fie cât de scârboasă. Prin Trifu, Brătianu a aflat de dejunul proiectat, a lăsat să treacă trei zile, şi în ajunul vinerei fatale a trimis pe zisul Trifu la generalul Averescu să scuze pe domnii ardeleni, care fuseseră comandaţi cu un ceas mai înainte la dejun la Palat, pentru a doua zi! Domnii ardeleni se mai scuzau în acelaşi timp de a nu putea fixa o altă dată, fiind „angajaţi" pentru fiecare masă, în cele câteva zile pe care urmau să le mai petreacă la Bucureşti. Fără să trimită nici un răspuns ardelenilor, generalul Averescu s-a mulţumit să spună lui Trifu: „Adă la cunoştinţa d-lui Brătianu că procedeul d-sale nu mă miră;

d-sa continuă cu greşelile care erau să-i fie fatale o primă dată. A doua oară nu va scăpa. Va avea a face cu mine..."

Bietul general!

Cu toată această încercare de acaparare, şeful Partidului Liberal n-a putut niciodată să se înţeleagă cu ardelenii şi i-a avut duşmani neîmpăcaţi până la moartea sa. Procedeul a jignit însă adânc pe ardeleni, şi Mihai Popovici a venit să-mi spună cât de supăraţi erau Maniu şi Vaida, dar că s-au socotit neputincioşi faţă de ordinele primite de a nu frecventa „opoziţia". „De data asta – spunea Mihai – au venit ca delegaţi oficiali şi au fost oaspeţii Regelui, nu puteau ieşi din cuvântul Guvernului. Dar lasă că vor veni ei, va veni şi Maniu şi Vaida, dezlegaţi de orice misiune oficială şi va vedea Brătianu pe dracul! Să ştii de la mine că vom merge, dar cu liberalii niciodată!"

Cum alegerile generale fixate pentru începutul lui ianuarie se amânaseră, am amânat şi noi campania de întruniri publice proiectată în vederea acestor alegeri. Am socotit cu drept cuvânt, că de vreme ce aveam răgazul să o înfăptuim, organizarea completă a Ligii Poporului era mai urgentă decât o campanie electorală în vânt, căci nimeni nu putea prezice când se vor săvârşi alegerile. Averescu a mai stat la Bucureşti până aproape de Crăciun, răstimp în care am elaborat împreună tot planul nostru de organizare. Cum dânsul voia să petreacă sărbătorile la via lui de lângă Severin, unde nu fusese încă, şi cum eu însumi doream să le petrec la Breasta cu părinţii mei, am convenit să plecăm amândoi cu automobilul său, căci comunicaţiile feroviare erau încă o nenorocire.

Am plecat din Bucureşti cu o zi înainte de Crăciun şi ne-am oprit de dejun la Piteşti, la prietenul nostru inginerul Dima. Mobilizat în Moldova în Armata a II-a, Dima, liberal habotnic până la război, se alipise de generalul Averescu cu o pasie demnă de soartă mai bună, căci n-a ajuns la nimic şi a murit tânăr. În veşnică agitaţie, cu privirea lui sclipitoare ce ţâşnea dintr-o barbă neagră ca corbul, avea aerul unui drac, dar a unui drac binevoitor. Antreprenor harnic, construise cele două poduri în beton armat de la Piteşti, peste Argeş şi peste Râul Doamnei şi rămăsese cu parale. Avea o casă frumoasă şi o nevastă drăguţă, plină de vino-încoace. Ne-a dat un dejun grozav şi ne-a dus într-o altă casă, vecină, tot a lui în care instalase sediul Ligii. Numit şef al Argeşului încă de la Piatra-Neamţ, făcuse treabă şi împănase tot judeţul cu comitete şi case de sfat. Averescu era încântat. Era încântat mai ales de graţiile doamnei Dima, aşa încât am întârziat cu plecarea.

Zilele fiind scurte şi maşina lui Averescu cam hodorogită ne-a

apucat noaptea pe drum, din fericire aproape de Craiova, în satul Pârşani. Când a vrut şoferul să aprindă farurile, nimic. Am oprit şi am început să dibuim, şoferul şi cu mine. Dar farurile, faruri vechi cu acetilenă, n-au vrut să ştie de noi. Se făcuse întuneric beznă, de mers mai departe fără un pic de lumină era greu. Ne aflam în mijlocul satului. Când a aflat lumea că era Averescu, a venit toată, cu mic cu mare, cu femei şi cu copii şi am văzut atunci ce nu mai văzusem. Femeile plângeau, se apropiau pe furiş şi încercau să sărute poalele mantalei generalului. Bărbaţii se uitau la dânsul, îl sorbeau din ochi şi îngânau: „tatăl nostru, tatăl nostru!" într-o clipă a fost primarul, popa şi jandarmii lângă noi. Un flăcău s-a urcat cu o lanternă pe scara maşinii, lângă şofer, un alt flăcău tot aşa, de partea opusă. Şi am pornit în uralele mulţimii! A fost prima luare concretă de contact a generalului cu popularitatea sa! Cât era de sec omul, a fost vizibil emoţionat şi după ce am plecat m-a întrebat: — „Ce zici?" — „Ar fi păcat să dezamăgim pe toţi aceşti nenorociţi" – a fost răspunsul meu. Să vede că nu i-a plăcut; până la Craiova n-a mai schimbat nici o vorbă cu mine.

Nu ne-am oprit la Craiova, ci am mers de-a dreptul la Breasta, unde am găsit pe scumpii mei părinţi, în aşteptare. Averescu a petrecut noaptea la noi, iar a doua zi a plecat spre Severin.

Scrise pe apucate şi pe sărite, printre treburi şi printre necazuri, *Amintirile* mele au desigur un cusur mai mare decât oricare altul: ele nu se înfăţişează cu unitate de gândire, de pornire sau de judecată, indispensabile unei opere istorice. Singura mea scuză e că n-am avut nici o clipă intenţia să fac operă de istoric. Urmaşii mei nu trebuie să caute în aceste file decât mărturia sinceră a unui om amestecat în multe, dar care n-a cunoscut toate şi nici nu s-a străduit să le cunoască. Principalul merit al acestei mărturii, am mai spus-o, e sinceritatea. Am judecat oamenii după capul meu, şi aşa cum i-am judecat i-am arătat aci.

În această parte consacrată marelui Război, m-am mărginit să povestesc ce am văzut, şi ce am aflat din neîndoelnice izvoare. Nu m-a muncit grija unei sintetice icoane a evenimentelor şi n-am încercat să trag învăţăminte (cu Î mare), nici să stabilesc Răspunderi (cu R mare). Dacă voi fi izbutit să prind câteva trăsături exacte, Învăţămintele şi Răspunderile se vor contura de la sine în mintea cititorilor mei.

ANEXE

ANEXA I

Răvaşul lui Take Ionescu
în seara trecerii inamicului peste Dunăre, la Zimnicea.

„Dragă prietene,

„Diavolul e mai puţin negru, mult mai puţin.

Totul se reduce la un lucru mărunt. Veniţi în camera mea la ora zece.

Take Ionescu"

ANEXA II

Apel către bucureşteni semnat de Tzigara-Samurcaş.

Bucureşti, 23 ianuarie 1917

APEL către CETĂŢENI

Oraşul Bucureşti este obligat de Guvernământul Imperial German, să procure până azi la ora 6 seara, următoarele:

15.000 plăpumi sau pături, câte 20.000 de cămăşi, pantaloni, ciorapi de lână, câte 30.000 brâie şi veste de flanelă şi 1.000 blănuri.

Neprocurându-se cele cerute, oraşul va fi supus unei straşnice amende.

Fiecare cetăţean este deci obligat a preda agentului nostru cât mai multe din aceste obiecte, însemnând mai jos bucăţile predate şi ştergând pe cele nepredate, bucăţi... plăpumi sau pături, câte... bucăţi: cămăşi, pantaloni, ciorapi de lână, câte... brâie şi veste de flanelă, ... blănuri.

Agenţii noştri vor verifica şi semna aceste liste, care rămân în loc de chitanţă la ridicarea obiectelor.

Prefectul poliţiei, AL. TZIGARA-SAMURCAŞ
Semnătura agentului primitor .....

ANEXA III

Scrisoare adresată de dl. P.P.Negulescu d-lui D. Gusti, profesor universitar. Această scrisoare, pentru diferite motive de oportunitate politică, n-a ajuns niciodată în mâinile destinatarului şi se află încă în Arhiva autorului Amintirilor de faţă.

„Odessa, 21 aprilie 1917

Iubite domnule Guști,

Presupun că n-ai primit scrisoarea mea de acum două luni și jumătate[162] de vreme ce nu mi-ai răspuns până acum.

Îți trimit aceste rânduri prin dl. Argetoianu care te va pune în curent și cu unele preocupări politice ale noastre. În ultima noastră convorbire de astă-iarnă, ți-am împărtășit credința mea că o îndreptare a stării noastre politice nu poate veni decât de la un partid nou, care să rupă în toate cu trecutul, și mai ales cu tirania șefilor care falsifică tot mecanismul organizării noastre constituționale. Printre compatrioții de aici am găsit nemulțumiri atât de mari și atât de vie dorința de a începe o viață nouă, încât m-am simțit îndemnat să le comunic și lor gândurile mele. Unii dintr-înșii au admis ideea unui partid nou și cred că ar fi bine să strângem aderenți. Inițiativa propagandei a luat-o dl. Argetoianu pentru conservatori și d. Anghelescu (sic), fostul ministru, pentru liberali. D-ta păreai a fi aprobat de asemeni intențiile mele, când am vorbit împreună. Dacă crezi că e momentul să treci la realizare, ar fi bine să iei inițiativa propagandei printre tinerii neînregimentați încă în partidele politice. Fireşte, e vorba deocamdată numai de pipăirea terenului, ca să știm pe ce putem conta. În cazul când am găsi destule bunevoinți, am putea să ne adunăm la Iași și să ne constituim.

Cred că-ți amintești încă ideile conducătoare. E vorba de un partid democratic, care ar ținti înainte de toate la constituționalizarea vieții noastre politice. Amănuntele de program le-am discuta ulterior. De altfel, lucrul de căpetenie nu e programul, ci sistemul. Programul liberalilor bunăoară nu e rău, dar sistemul lor de guvernare e deplorabil, și urmarea e dezastrul la care am ajuns.

Oricare ar fi hotărârea d-tale, scrie-mi te rog un cuvânt – însă nu cu poșta, ci prin curier. Adresează-te d-lui Trifu, la Ministerul de Externe, care se va însărcina cu plăcere să facă să-mi parvină scrisoarea d-tale. Cu o strângere de mână cordială.

P. P. Negulescu
Hotel du Passage"

ANEXA IV

Observații ale Misiunii franceze de la Iași, transmise Marelui Cartier General român.

1) *Principii generale*

Odessa constituie sursa aprovizionării de toate felurile a armatei române, pentru că:

[162] Dl. Gusti n-avea noroc cu scrisorile d-lui P. P. Negulescu!

a) Autoritățile rusești, însărcinate să satisfacă nevoile românilor își au toate sediul la Odessa și se află sub ordinele generalului Sanicov, șef cu aprovizionarea frontului românesc.

b) Întregul material de război precum și produsele alimentare trec prin Odessa, chiar și cele care sunt tranzitate pe aici spre front și care vin din toate colțurile Rusiei.

2) *Situația actuală*

a) Nu există nici un organism românesc responsabil și competent însărcinat cu asigurarea la Odessa a serviciului de aprovizionare cu mijloace de subzistență, îmbrăcăminte, echipament, harnașamente, muniții etc.

b) Există numai:

Un birou condus de Pantazi, pentru transporturi, muniții, îmbrăcăminte, cumpărări de material de război;

O comisie prezidată de Brătianu (numită de aprovizionare) pentru cumpărarea de produse alimentare și de alte obiecte dintre cele mai diferite.

3) *Lacune*

a) Lipsește așadar organul cel mai important, acela care să asigure aprovizionarea cu mijloace de subzistență.

Nici Pantazi, nici Brătianu nu au această calitate: unul transportă, celălalt cumpără anumite bunuri alimentare, dar nici unul dintre ei nu este calificat și competent pentru a discuta cu rușii, problema mijloacelor de subzistență în ansamblul lor, ei nu dispun nici de mijloacele necesare pentru a primi de la ruși ceea ce aceștia din urmă sunt obligați să ofere prin convenție.

b) Dacă până în prezent această problemă a aprovizionării a fost rezolvată de bine de rău, fără ajutorul vreunei persoane, acest lucru se datorește faptului că România a putut să suplinească prin mijloacele sale proprii lipsurile sau golurile ivite zi cu zi în aprovizionare, dar trebuie arătat că acest joc s-a soldat cu sărăcirea țării, astfel încât într-o bună zi ea va fi complet secătuită.

c) Se va obiecta poate că există o oarecare comisie mixtă prezidată de colonelul Holban, însărcinată cu problemele privitoare la aprovizionarea cu bunuri de subzistență, dar nu este mai puțin adevărat că această comisie a căzut într-o desuetudine completă, și în plus, ea își are sediul la Iași unde în mod practic nu face nimic.

4) *Soluții propuse*

a) Crearea la Odessa a unui organism central similar cu cel rusesc, și care să aibă calitatea și competența de a se ocupa, pe lângă acesta din urmă, de toate serviciile spatelui armatei române

(aceasta există în cadrul armatelor tuturor țărilor lumii, cu excepția României).

b) Nu trebuie să existe comisii separate, şi nici rivale sau inamice, ci acestea trebuie să fuzioneze între ele; astfel tot ceea ce există în prezent la Odessa (şi de bine de rău funcționează – aşa cum funcționează) trebuie să fie regrupat şi unit sub un comandament unic, energic şi competent.

c) Misiunea franceză a trimis la Odessa câțiva ofițeri specialişti în aceste probleme. Este necesar să se apeleze în cea mai mare măsură posibilă la cunoştințele lor tehnice şi la influența pe care ei o au asupra autorităților ruseşti pentru a se găsi cât mai curând posibil soluția şi rezolvarea crizei ce devine tot mai evidentă, în ceea ce priveşte îmbrăcămintea şi hrana armatei.

ANEXA V

Circulară trimisă de Take Ionescu parlamentarilor conservatori aflați în Rusia. Numai semnătura era de mâna lui Take.

„Iaşi, 15 aprilie 1917

Stimate domnule...

După cum ai aflat la 4 mai vor începe dezbaterile Parlamentului în privința modificărilor de adus unor articole din Constituție privitoare la expropriere şi la reforma electorală.

Va fi din toate punctele de vedere de o neapărată trebuință ca d-ta ca şi toți ceilalți prieteni ai noştri care vă aflați în Rusia să luați osteneala de a face drumul până la Iaşi unde prezența d-tale este indispensabilă.

Insist cu tot dinadinsul asupra necesității acestei prezențe şi contez că ne vom regăsi cu toții la Iaşi cu vreo 2-3 zile înainte de data deschiderii dezbaterilor (4 mai). Nu cred ca dezbaterile să treacă peste data de 20 mai, până la care este prelungită sesiunea ambelor adunări. Prin urmare absența d-tale din Rusia nu va fi foarte lungă.

Primeşte te rog stimate domnule... asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Take Ionescu"

ANEXA VI

Notița lui Matei Cantacuzino, scrisă de mâna lui, cu privire la interpretarea juridică a articolului 128 din Constituție.

„Articolul 128 din Constituție stabileşte, prin felul cum e redactat, o limitare strictisimă şi imperativă a dreptului ce se conferă

puterii legiuitoare de a modifica pactul fundamental pe care a fost aşezată organizarea Statului. Garanția intangibilității acestui pact constă, pe lângă necesitatea unui acord al adunărilor cu Regele, în prezența efectivă a unui număr minim strict determinat de membri, fără de care orice deliberare este formal prohibită precum şi în fixarea, pentru fiecare schimbare, a unei majorități de cel puțin două treimi din *quorum* de membrii prezenți cerut pentru deliberare. În alte cuvinte, garanția limitării stabilite de Constituție constă în aceea că, în nici o împrejurare şi sub nici un cuvânt, o modificare a textelor constituționale nu se poate face decât printr-un vot care să întrunească cel puțin două treimi din două treimi al numărului de membri care în mod normal compun fiecare adunare. Orice argumentare bazată pe considerațiuni de orice natură deduse din împrejurări excepționale care ar împiedica vremelnic completarea adunărilor, şi care ar tinde a micşora *quorumul* cerut de art 128 constituie o eludare a garanției cu care Constituția a înțeles în mod imperativ să înconjure respectul şi obligativitatea dispozițiilor sale, şi tinde prin urmare la o violare fățişă a însăşi principiului constituțional. Absența fie intenționată, fie forțată (textul nu face nici o deosebire) a unui număr de membri peste o treime din numărul care compune adunarea duce neapărat nu la suprimarea Parlamentului, după cum se pretinde de un distins jurisconsult[163] (căci Parlamentul va putea continua să funcționeze în toate chestiunile care nu se ating de vreo modificare constituțională), dar la suspendarea funcționării Parlamentului ca Constituantă, adică cu specială însărcinare de a modifica unele din dispozițiile constituționale, şi această suspendare se va prelungi neapărat până când încetând cauza împiedicătoare *quorumul* cerut de art. 128 se va întruni."

ANEXA VII

Memoriu referitor la programul financiar al problemei exproprierilor agrare.

Propunerea Guvernului de a despăgubi pe proprietarii rurali expropriați cu rentă 5% şi exclusiv cu această rentă prezintă şi un inconvenient şi un preicol.

Inconvenientul este mai întâi de natură politică, deoarece reformele ar putea fi mai largi din punctul de vedere al principiilor dacă plata s-ar face şi în numerar, iar al doilea este de ordin particular, căci detentorii titlurilor de rentă vor avea multă vreme dificultăți mari la plasarea bonurilor noi.

[163] Dissescu.

În această imposibilitate, sau chiar numai mare dificultate constă însă şi pericolul şi iată de ce: taxez (sic) că cele 2 milioane de hectare a 1.200 lei hectarul (presupun că acest preţ s-ar stabili în mediu) reprezintă 2.400 milioane lei din care vreo 400 milioane lei la Creditul Rural.

(Tot ce trece de 400 milioane şi se mai află la Creditul Rural corespunde circa cu datoriile celor 1 milion şi ceva de hectare ce se lasă marii proprietăţi).

Evaluez apoi că mai mulţi proprietari mari (Mihail Sturdza, Dimitrie Mihail[164] etc. etc.) a circa 150.000 hectare nu vor avea interes de a-şi vinde titlurile, astfel că acest număr de hectare înmulţit cu 1.200 ar mai da 180 milioane lei.

Scăzând	400 milioane ale Creditului Rural
şi aceste	180 milioane prin urmare
un total de	580 milioane lei din
cele	2.400 milioane lei necesare exproprierii nu mai trebuie
decât...	1.820 milioane

A arunca această sumă pe piaţa României sub formă de bonuri cu dobânda fixată de acum, ca şi cum s-ar şti ce condiţii băneşti vor stăpâni lumea peste un an, doi sau cinci, ar însemna a-i distruge puterea ei financiară pe multă, pe foarte multă vreme.

Cursul rentelor vechi emise în străinătate sau în ţară s-ar prăbuşi tot atât de repede ca cel al noilor.

Astfel nu numai că de fapt se va fi dat proprietarilor trei sferturi sau o jumătate din cât se intenţionează a li se da, dar creditul acestei ţări n-ar mai fi în stare ani de zile să suporte emisiuni noi interne sau externe; astfel speranţa în indispensabila noastră refacere economică ar fi spulberată pe un timp nelimitat[165].

Ce e dar de făcut? Eu cred că un împrumut special de 5 milioane de lire sau 25 milioane de dolari, sau de preferinţă anglo-american (cu 2 şi 1/2 milioane lire şi 12 şi 1/2 milioane dolari), împrumut ce mi se pare că s-ar putea face şi al cărui produs Statul l-ar pune integral la dispoziţia Băncii Naţionale. I-ar da primului posibilitatea unui împrumut de 375 milioane în lei la aceasta din urmă. Sindicatul băncilor anglo-american ar trebui să facă împrumutul de acum(!) păstrând banii la dispoziţia Statului (!) până când acesta îi va întrebuinţa numai pentru exproprieri.

[164] Eroare: Dinu Mihail, din Craiova.

[165] Stilul acestui memoriu a fost respectat în întregime.

O convenţie în acest sens ar putea obliga şi pe Stat şi pe bănci a exclude astfel posibilitatea satisfacerii altor nevoi ale tezaurului din aceste fonduri.

Pentru a evita însă o pagubă prea mare de dobânzi, se poate conveni de asemenea cu acele bănci, ca difenrenţa între cele două dobânzi (cea plătită de Stat de acum încolo şi cea primită de Stat pentru sumele lăsate la bănci până în momentul exproprierii) să nu treacă de 1%.

Având acele 125 milioane aur şi prin urmare posibilitatea unui împrumut de 375 milioane lei la Banca Naţională (!), Statul va putea da imediat la cumpărarea întregii cantităţi de expropriabile, în valoare de

	1.820 milioane, cel puţin
	360 milioane, sau 20% în numerar
şi	550 milioane, sau 30 % în bonuri
	910 milioane, în total.

Graţie acestui sistem, vânzarea şi prin urmare scăderea bonurilor noi este aproape exclusă, rămânând în schimb deschisă posibilitatea ca cele 360 milioane numerar să servească de regulator al cursului efectelor noi ce s-ar oferi.

Peste un an sau doi s-ar putea face a doua oară aceeaşi operaţiune pentru achitarea restului de 50% (dacă până atunci refacerea noastră n-ar fi destul de înaintată pentru a ne permite chiar un împrumut intern).

În acest din ultim caz, o asimilare completă a celor două împrumuturi agrare (primul extern şi al doilea intern) ar asigura foarte probabil celui de al doilea un succes important.

Iaşi, 12/25 mai 1917.

Aristid Blank

ANEXA VIII

Declaraţia opoziţiei citită în Cameră de G.Diamandi în şedinţa din 20 mai 1917.

Domnilor deputaţi,

În momentul când se depun pe biroul Camerei proiectele de reformă agrară şi electorală, elaborate din iniţiativa şi prin inspiraţia Guvernului, – înainte chiar de a intra în discuţia lor, se impune conştiinţei noastre datoria de a examina situaţia Guvernului.

Convinşi că nu numai toată dezvoltarea viitoare a ţării, dar însăşi existenţa neamului nostru şi îndeplinirea menirii sale istorice atârnă de ridicarea ţărănimii din starea de gloată umilită şi exploatată, la

rolul de pătură înstărită şi conştientă, stăpână pe destinele sale şi solidarizată astfel cu interesele permanente ale Statului, – afirmăm cu tărie voinţa noastră hotărâtă de a asigura României de mâine toată vigoarea ei morală şi politică, prin rezolvarea largă a marilor probleme de care ea atârnă.

Acestei neclintite hotărâri îi vom supune şi la nevoie îi vom sacrifica orice alte considerente de politică internă.

Domnilor deputaţi,

Nu ne preocupăm de textul proiectelor ieşite din dezbaterile comisiilor şi subcomisiilor parlamentare.

Şi oricare ar fi aceste proiecte, noi nu încredinţăm realizarea reformelor constituţionale Guvernului care, prin extraordinara lui neprevedere în pregătirea războiului şi prin uşurinţa neiertată de care a dat dovadă chiar şi în grelele împrejurări de astăzi, a împins ţara la dezastrul moral şi economic.

Acest dezastru este pregătit de mai mult timp de conducătorii politici care au considerat şi consideră partidele nu ca organizaţii vii puse în serviciul patriei, ci ca instrumente oarbe de înălţare pentru ei şi pentru devotaţii lor. Ei au redus luptele politice la simple acorduri şi tranzacţii între şefii de partid, înlăturând prin aceasta orice control al Ţării şi al Parlamentului asupra afacerilor publice; au încredinţat toată administrarea şi gestiunea financiară a ţării favoriţilor lor, în genere oameni fără pregătire şi fără pricepere, şi adesea chiar amorali; şi prin dispreţul şi prin călcarea sistematică a legilor, au întronat în coducerea ţării domnia bunului plac.

Cu acest sistem de guvernare, chiar cele mai ideale reforme sunt menite să rămână fără efect. Dacă valoarea legilor atârnă de valoarea legiuitorului, apoi eficacitatea lor nu atârnă decât de respectul ce li se dă, de sancţiunea ce ele o impun şi de sinceritatea şi vrednicia celor chemaţi să le aplice.

Dar această sinceritate şi vrednicie nu o găsim la cei ce deţin în aceste momente frânele Guvernului şi care, având un trecut de guvernare atât de detestabil, nu şi-au primenit nici sufletul, nici sistemul, – nu au învăţat nimic din durerile de astăzi ale neamului. În mâinile lor, chiar votul universal, care este un mijloc şi nu un scop, ar putea să devie un instrument de tiranie şi de corupere în loc să fie pârghia de înălţare a ţării.

Domnilor deputaţi,

Prin alcătuirea sa, prin tendinţele manifestate în primul său proiect de reforme, prin sistemul său de guvernământ, – Guvernul nu ne poate da nici nouă, nici fraţilor noştri de peste graniţe, garanţia

organizării unei vieţi de Stat potrivite cu aspiraţiile şi nevoile vremii, fără de care unitatea noastră naţională nu se poate înfăptui.

Pentru aceste motive, pentru lipsa de autoritate morală politică a Guvernului şi a oligarhiei care ne-a condus până acum, subsemnaţii deputaţi, fără deosebire de culoare politică şi păstrându-ne independenţa principiilor noastre, – negăm Guvernului actual dreptul şi cădera de a prezida la înfăptuirea reformelor constituţionale şi îi refuzăm orice încredere.

Gr. Trancu-Iaşi, Dr. N. Lupu, George Diamandi, A. E. Mihăilescu, Nicolae Protopopescu, N. D. Ghica, Pavel Michiu, Miliail Carp, Mih. Macavei, I. P. Rădulescu, Grigore Iunian, Tilică Ioanid, A. C. Cuza, Dr. Armin Hesselmann, D. Henţescu, M. B. Cantacuzino, N. Krupenski.

ANEXA IX

Declaraţia deputaţilor marghilomanişti citită la Cameră înaintea votului reformelor.

Declaraţie

Subsemnaţii deputaţi conservatori din opoziţie, considerând că acest război a fost pentru poporul nostru o şcoală dureroasă care l-a oţelit şi l-a făcut să priceapă pe viitor însemnătatea şi urmările voturilor sale, ne declarăm adepţi ai unei largi reforme electorale.

De asemenea suntem pentru împroprietărirea ţăranilor, împroprietărire care nu se poate înfăptui decât prin exproprierea silită a unei părţi însemnate din marea proprietate în schimbul unei juste şi prealabile despăgubiri. Urmăm astfel tradiţiile Partidului Conservator care a împroprietărit în trecut pe ţărani vânzându-le moşiile Statului.

Admitem deci în principiu aceste două mari reforme, cerem însă ca ele să se înfăptuiască în favoarea ţăranilor iar nu în aceea a unor instituţii de partid.

Totodată declaram solemn că sprijinind aceste reforme nu înţelegem întru nimic să ne solidarizăm cu actele Guvernului actual şi ale celui care l-a precedat.

Nu putem avea încredere în acest Guvern care poartă răspunderea dezastrului suferit de ţară şi ne rezervăm dreptul ca după încheierea păcii care, după cum nădăjduim şi dorim din suflet, va aduce mărirea şi înălţarea scumpei noastre patrii, să supunem unei amănunţite cercetări întreaga activitate a conducătorilor noştri din ultimii trei ani.

N. Krupenski, N. D. Ghica, Michiu, Er. Juvara, Teleman.

ANEXA X

Cuvânt înainte redactat de P.P. Negulescu, la Odessa, în vederea întemeierii Partidului Constituțional, întemeiere proiectată de C. Argetoianu, Ionaș Grădișteanu și dânsul

Cuvânt înainte

Multe nenorociri s-au abătut, după vremuri, asupra țării noastre; nici una însă n-a atins proporțiile înspăimântătoare ale dezastrului la care am ajuns în războiul actual. Groaza bătăliilor și urgia năvălirilor străine, le-a mai văzut pământul românesc de multe ori; niciodată însă pierderile n-au fost mai grele nici suferințele mai cumplite, ca acum. Altădată războaiele se purtau cu oști puțin numeroase, care se măsurau în câteva ciocniri singuratice, mărginite și ca întindere și ca durată. Pagubele erau astfel totdeauna mici, iar prădăciunile, cu greutatea comunicațiilor și cu lipsa mijloacelor de transport, nu atingeau decât regiuni izolate și nu puteau lua niciodată proporții considerabile. În războiul de astăzi, țara noastră a fost călcată de armate mari, înzestrate cu mijloace de distrugere extraordinare, și e supusă, de la ocuparea ei încoace, unei jefuiri sistematice și totale. Pierderile noastre au fost astfel imense și în vieți tinere – care reprezentau energia națională – și în bunuri materiale, care constituiau temelia puterii economice a Statului. Nu e dar exagerat să zicem că am ajuns la un adevărat dezastru, care compromite rezultatele obținute cu atâtea greutăți prin sforțările poporului nostru de un veac încoace. Și oricâte victorii am câștiga până la sfârșitul războiului, oricâte succese politice am avea la încheierea păcii, rănile adânci ale țării vor sângera încă multă vreme. Noi cei de azi, nu le vom vedea vindecate pe deplin și poate nici copiii noștri.

În fața acestei constatări, nu e român în conștiința căruia să nu se ridice, chinuitoare, întrebarea dacă dezastrul acesta nu s-ar fi putut cumva evita – și cine e de vină că nu s-au cruțat țării o parte cel puțin din pagubele și din suferințele pe care le-a îndurat. Am zis o parte cel puțin, fiindcă știam cu toții că războiul, pe care-l voiam cu toată hotărârea ca o supremă datorie a vieții noastre naționale, nu putea să ne aducă numai bucurii. Dar aveam cel puțin dreptul să credem că-l vom purta pe pământul dușmanilor și în alte condiții. Căci noi aveam printre aliații noștri de astăzi – care au fost tot așa de crunt loviți ca și noi – o situație excepțională. Ei au fost siliți să primească războiul, când și cum au voit adversarii lor care l-au început. Noi am avut putința să observăm doi ani de zile metodele de luptă ale vrăjmașilor și să ne pregătim în consecință, să alegem noi

înșine momentul și să stabilim noi înșine condițiile intrării noastre în acțiune. Că n-a știut să profite de această situație privilegiată, e cea dintâi din marile greșeli ale Guvernului pe care ni l-a hărăzit în anii din urmă o soartă vitregă. El pretinde, e drept, că împrejurări externe pe care nu sta în puterea lui să le înlăture au făcut rezistența noastră imposibilă. Dacă însă nu putea, firește, să înlăture acele împrejurări când s-au produs, era cel puțin dator să le prevadă ca posibilități înainte de a se produce și să ia măsurile cuvenite. Căci a guverna însemnează mai întâi de toate a prevedea. Că nu au făcut-o, e a doua din uimitoarele greșeli, de ordin politic și diplomatic, ale oamenilor mici care și-au luat pe asemenea vremuri mari enorma răspundere de a conduce destinele țării.

Și mai grave încă dacă se poate au fost greșelile pe care le-a făcut Guvernul înăuntru, în ceea ce sta cu totul în puterea lui, adică în pregătirea armatei și în conducerea războiului. Acestea au jucat fără nici o îndoială rolul de căpetenie în nenorocirile noastre. Căci nu e totuna dacă o țară intră în război bine pregătită sau nu oricare ar fi altfel, celelalte împrejurări. Cu o altă pregătire și o altă conducere a războiului n-am fi ajuns desigur unde ne aflăm. Dovadă este rezistența neînfrântă de care s-au arătat capabile trupele noastre în a doua perioadă a războiului, când același general german care cucerise Muntenia și Dobrogea a încercat să pătrundă și în Moldova. Strălucitele calități militare, vitejia fără seamăn și abnegația fără margini cu care soldații noștri au uimit lumea pe câmpiile de la Mărășești, ne-au scăpat, e drept, cinstea în fața străinătății, dar au pus într-o lumină și mai crudă răspunderea Guvernului. Ce nu s-ar fi putut face de la început cu asemenea ostași dacă li s-ar fi dat tot ce le trebuia și dacă nu li s-ar fi impus o conducere nenorocită! Această dovadă de fapt mai tare ca toate argumentările, a izbit atât de mult pe observatorii imparțiali, încât, redându-le încrederea în puterile poporului nostru, i-a făcut să simtă și mai adânc vina grozavă a acelora ce l-au condus până acum. Dacă în șase luni numai, în mijlocul lipsurilor de tot felul, s-a putut închega din rămășițele istovite ale unei oștiri înfrânte și umilite o armată nouă plină de viață și de avânt, însuflețită de cel mai înalt eroism și stăpână pe cele mai complicate meșteșuguri ale războiului modern – ce nu s-ar fi putut face în cei doi ani dinainte de intrarea noastră în acțiune, cu o muncă inteligentă și cinstită, lipsită de preocupări personale sau de partid și închinată numai intereselor țării! Dacă umilința dureroasă a îndoielii de noi înșine ne-a trecut în sfârșit, dacă o binefăcătoare mândrie națională ne umflă iarăși pieptul – în schimb ne copleșește

o amărăciune necunoscută până acum şi ne răscoleşte sufletul o indignare fără margini împotriva celor care ne-au impus – prin uşurinţa lor criminală – atâtea suferinţe nemeritate.

Împrejurările externe pot fi dar o scuză pentru noi în faţa străinătăţii dar nu micşorează nicidecum răspunderea Guvernului faţă de ţară. El trebuie să dea seamă de toată purtarea lui din cei doi ani care au precedat izbucnirea războiului nostru şi de atunci încoace. Mai târziu, când se va putea vorbi cu mai multă libertate, fără piedici interne, şi fără teama vreunor prejudicii externe, vom stabili cu de-amănuntul şi cu toate dovezile, învinuirile ce se pot aduce Guvernului şi în general cercurilor noastre conducătoare. Acum ne mărginim să indicăm numai în treacăt câteva dintre dânsele ca o justificare prealabilă a atitudinii politice pe care voim să o luăm.

În momentele grave când se punea pentru noi cea mai mare din problemele vieţii noastre naţionale, Guvernul liberal al d-lui Brătianu n-a ştiut să ia altă atitudine decât acea neutralitate şovăitoare – ca să nu zicem prefăcută – care a atras asupra noastră toate bănuielile şi care ne-a făcut să ne acoperim faţa de ruşine de atâtea ori. Şi dacă ar fi fost numai aceste neajunsuri de ordin moral! Dar cu neutralitatea lui, Guvernul a contribuit la înarmarea duşmanilor cu care aveam să luptăm şi ne-a pus pe noi înşine în imposibilitatea de a ne înarma; a hrănit pe vrăjmaşii noştri de astăzi şi ne-a lăsat pe noi fără de hrană; a încurajat pentru motive de politică internă propaganda criminală a agenţilor austro-germani, pentru ca apoi rătăcirea minţilor slabe să ducă la defecţiunile din armată şi din populaţia civilă. Iar Parlamentul, care avea datoria să vegheze ca interesele supreme ale ţării să nu fie nesocotite, uitând cu desăvârşire că Constituţia îl însărcina cu controlul actelor Guvernului, n-a simţit nici măcar nevoia să ştie ce vrea el în politica externă – arătându-se, cu un servilism uimitor, gata să-l urmeze ori încotro ar fi mers – „fie la dreapta, fie la stânga".

Şi cum putea să fie altfel când lumea politică ce se învârtea în jurul Guvernului n-avea decât un singur gând şi o singură dorinţă: să profite de împrejurări ca să se îmbogăţească cu orice preţ şi cât mai curând. Am asistat astfel la specula ruşinoasă cu vagoanele şi cu permisurile de export; am văzut oameni politici luând comisioane din străinătate pentru vânzări de cereale ce nu se făceau printr-înşii; am văzut bănci în pragul falimentului făcând afaceri splendide cu furniturile de la Ministerul de Război, graţie patronajului lor politic; am văzut samsari străini, de al căror nume nu ştia nimeni până atunci şi care nu aveau nici un fel de instalaţie industrială, luând de la diferite ministere furnituri, în loturi mai mari şi cu preţuri mai

bune decât industriaşii români cunoscuţi. Puterea acelor samsari nu sta, firește, decât în influenţa politicienilor care se ascundeau în dosul lor. Am văzut în sfârşit administraţia publică nu numai tolerând, dar înlesnind tot felul de contrabande care, între alte neajunsuri, ne-au golit ţara de vite, ca să n-avem ce mânca şi ca să n-avem cu ce ne lucra ogoarele. Ceea ce s-a petrecut în ultimii ani ai guvernării liberale de după războiul independenţei, rămâne un joc copilăresc, un început timid de oameni neexperimentaţi, faţă de operaţiile în stil mre, şi ca însemnătate financiară şi ca neruşinare, ce s-au realizat în cei doi ani de guvernare liberală dinainte de războiul actual.

Şi ca să nu fim acuzaţi de părtinire, ca să nu se creadă că învinuim numai pe liberali, să dăm şi celorlalte partide ceea ce li se cuvine. Politicienii care au luat comisioane din străinătate pentru vânzări de cereale ce nu s-au făcut printr-înşii, erau conservatori, partizani ai d-lui Marghiloman, iar unii din acei care susţineau cu influenţa lor pe samsarii străini care roiau în jurul ministerelor, erau conservatori democraţi, partizani ai d-lui Take Ionescu. Dar este ceva cu mult mai grav decât aceste ticăloşii individuale. E că s-a găsit un partid întreg – şi nu era cel liberal – care să încerce a-şi susţine acţiunea înăuntru cu bani din afară. În toamna 1914, într-o dulce armonie cu Guvernul d-lui Brătianu, şeful Partidului Conservator, dl. Marghiloman, luase pe seama sa propaganda germanofilă în ţară şi sunt dovezi neîndoioase că presa care susţinea această propagandă era plătită de austro-germani. Cei mai mulţi conservatori însă, nu aprobau politica d-lui Marghiloman, şi în cele din urmă chestiunea s-a pus hotărât în Comitetul Executiv, organul oficial al partidului. În faţa acestui comitet, şeful nu s-a sfiit să facă declaraţii false, iar în lupta ce a urmat apoi, a căutat să corupă pe unii din acei care i se opuneau, cu bani străini. În lemnosul dosar al corupţiei germane, cunoscutul agent Günter afirmă că la o dată oarecare dl. Marghiloman ar fi mulţumit d-lui von dem Busche pentru că, cu fondurile ce îi pusese la dispoziţie, l-a ajutat să-şi păstreze situaţia politică.

Iată în ce mocirlă se târau politicienii noştri în momentele supreme când, în altarul conştiinţei noastre naţionale urma să se săvârşească taina cea mare a unirii tuturor românilor. Şi dacă cel puţin mocirla aceasta nu s-ar fi revărsat peste marginile lumii politice! Spre nenorocirea noastră apele ei infecte au stropit şi au pângărit totul. Până şi armata, care ar fi trebuit să rămână cu toate mizeriile noastre şi tocmai din cauza lor, garanţia ultimă a salvării noastre a tuturor, şi a celor buni şi a celor răi, a fost atinsă şi ea de otrava corupţiei, în acele organe superioare ale ei care stau în contact

cu lumea politică. Disprețuind legile şi regulamentele, un general favorit al Guvernului şi-a asumat răspunderea înfricoşată de a întocmi singur, trecând peste Statul nostru Major, planul războiului din a cărui primă parte am ieşit înfrânți şi umiliți. Acel general al cărui nume e pe buzele tuturor[166] era un ofițer de artilerie, specialist în studiul tehnic al gurilor de foc. El nu făcuse şcoala de stat major, nu trecuse pe la comanda unităților mari – brigadă, divizie, corp de armată – şi nu comandase niciodată o manevră. Ar fi fost dar, fie din partea lui, fie din partea Guvernului, o datorie de prudență elementară să supună cel puțin planul întocmit de el unui consiliu de generali. Tocmai fiindcă trebuia, lucrul, firește, nu s-a făcut. Nici chiar comandanții armatelor de operație n-au luat cunoştință de planul de război decât în momentul când au primit comanda efectivă, şi numai în partea care privea acțiunea lor. Mai mult chiar, nu s-a ținut seamă nici măcar de observațiile făcute de Aliați înainte de încheierea Convenției noastre militare cu ei. Şi doar Aliații noştri, oricât ne-am fi crezut noi de superiori lor, aveau o experiență a războiului care nouă ne lipsea cu desăvârşire. O asemenea încredere oarbă în sine, o asemenea megalomanie monstruoasă, trece cu mult peste marginile normale şi intră de-a dreptul în domeniul patologic.

Numai o asemenea inconştiență poate explica purtarea aceluiaşi general din timpul războiului, când dezastrul începuse, când mii şi mii de români mureau pe câmpurile de luptă ca victime nevinovate ale greşelilor lui, generalul în chestie petrecea nopțile la Bucureşti cu şampanie şi cu femei uşoare. Însăşi poliția militară, făcând o dată o razie nocturnă, l-a găsit într-un local de petrecere cunoscut. Iar Cartierul General îi răspundea cu banchetele pe care le da pentru cele mai neînsemnate avansări în grad până în ziua căderii Bucureştilor. De aceste infamii nu e desigur vinovată armata, ci lumea politică. Armata şi-a făcut datoria pe deplin în condițiile grele în care a fost pusă să lupte în prima parte a războiului. Păstrându-i dar întreaga noastră recunoştință, trebuie să cerem socoteală de cele ce s-au întâmplat politicienilor, care şi-au permis să se joace cu conducerea ei fără să se gândească la urmările grozave pe care le putea avea uşurința lor criminală. Şi nu fără durere am văzut că, pe când sancțiuni atât de aspre s-au aplicat unora dintre militarii care au greşit, nici o sancțiune nu există pentru greşelile şi mai mari ale politicienilor. Firește, în armată greşelile trebuiesc pedepsite imediat. Dar de ce numai în armată?

[166] Generalul Dim. (zis Mişu) Iliescu, secretar general al Ministerului de Război pe vremea Neutralității.

Trebuie dar să înceapă şi procesul lumii politice. El s-ar mai fi putut amâna dacă cel puțin, lovindu-se de grozavele realități ale războiului, politicienii noştri s-ar fi trezit şi ar fi dat oarecare semne de îndreptare. Ei au făcut însă totul ca să dovedească lumii, cu un cinism revoltător, că nu înțeleg să renunțe la nici unul din vechile lor obiceiuri. Încă de la intrarea noastră în acțiune, când se luau măsuri generale în contra spionajului, unii dintr-înşii s-au dedat la un trafic odios pe seama siguranței Statului. Precum se ştie, mulți din supuşii țărilor cu care eram în război au fost arestați, iar ceilalți internați spre a fi puşi în imposibilitate de a unelti împotriva intereselor noastre. Atunci au început intervențiile plătite gras, ale celor cu influență politică. Şi astfel mulți duşmani ai noştri au fost lăsați liberi şi au rămas la Bucureşti sau în alte centre importante – desigur nu spre binele țării. Cine ştie cât rău ne-au făcut unii dintr-înşii? Şi e nespus de dureros gândul că noi am plătit poate cu jertfe grele, cu multe vieți nevinovate şi cu pustiirea unor părți întregi din țară, sumele mizerabile încasate de politicieni fără inimă. Evacuarea Munteniei a fost apoi, nu numai un moment de neprevedere, de zăpăceală şi de neputință administrativă, ci şi un lung şir de acte de cinism care n-aveau – e drept – pentru noi nimic nou şi surprinzător, dar la care nu ne-am fi aşteptat totuşi în momente aşa de tragice. Când nu se găseau vagoane, ca să citățm un caz din o mie, spre a ridica depozitele Casei de Depuneri, sau maşinile Arsenalului şi Pirotehniei – se găseau destule pentru mobilele şi proviziile membrilor Guvernului şi ale favoriților lor. Când ne lăsam cu toții averile în părăsire şi porneam în necunoscut, cu jalea în suflet şi cu mizeria în perspectivă, un ministru găsea momentul potrivit ca să mai facă încă o afacere, ridicând de la antrepozitele din Bucureşti atâtea vagoane de mărfuri particulare spre a le specula la Iaşi şi a încasa un câştig cum nu pot realiza oamenii cinstiți într-o viața întreagă de muncă încordată[167]. Când copiii noştri evacuați pe jos din teritoriile ocupate, ca mobilizabili, rătăceau flămânzi şi desculți pe drumurile din Moldova; când mii de soldați în lamentabila retragere a resturilor armatei noastre cădeau bolnavi sau zdrobiți de oboseală, de nemâncare şi de frig prin şanțurile şoselelor; când răniții noştri vindecați ieşeau din spitale, în mijlocul iernii, în bluze de vară şi cu o foaie de cort în spinare; când epidemii groaznice bântuiau restul nenorocitei noastre populații – un menbru al Guvernului nu se sfia să facă nuntă cu chef

[167] Această afacere s-a pus în seama lui Alecu Constantinescu. Nu e deloc sigur să o fi făcut. A făcut el altele! Afacerea a fost făcută prin Banca Iaşilor (liberală) şi a trebuit să câştige mulți, foarte mulți de pe urma ei.

şi lăutari spre a legitima o veche legătură reprobată de morală[168]. Când un haos cumplit domnea în administrația peteculuí de țară ce ne mai rămăsese, când nimic nu mai era la locul său şi nimeni nu mai ştia ce are de făcut; când circulația pe căile ferate amenința să se oprească din lipsă de combustibil; când ciocniri şi deraieri de trenuri făceau sute de victime, din lipsă de regulă; când foametea bătea la uşă ca să ne aducă aminte că nu ne-am priceput să ridicăm la timp grâul din Muntenia – primul ministru, trufaşul fără de pereche de altădată care îşi închipuia că învârteşte Europa întreagă pe degete, îşi închipuia înțelepciunea politică în formula jalnică: „numai Dumnezeu ne poate scăpa", şi se pregătea să treacă cu Guvernul în Rusia, lăsând totul la voia întâmplării. Politicienii noştri însă nu se puteau resemna, nici de astă dată, să nu mai tragă nici un profit din situațiile pe care le mai aveau încă. Înainte de a părăsi Moldova a cărei evacuare se pregătea, şi-au aranjat cu toții diferite misiuni în străinătate, cu diurne şi indemnizări grase şi s-au aruncat ca lăcustele asupra cecurilor pe care Guvernul le emitea, în aparență cel puțin, spre a uşura schimbul pentru românii care voiau să treacă în Franța. Am zis în aparență cel puțin, fiindcă realitatea a fost cu totul alta. Fiind trase asupra depozitelor Statului pe un curs mai scăzut decât acel de pe piața financiară, aceste cecuri au devenit obiectul unei specule ruşinoase şi a numeroase acte de favoritism. Personalități cunoscute, cu situații de seamă în țară şi care puteau dovedi că voiesc să treacă în Franța, nu puteau căpăta asemenea cecuri, pe când favoriți ai Guvernului care se duceau în Rusia cu diferite însărcinări oficiale şi care nu puteau prin urmare să părăsească această țară, luau cecuri asupra Parisului fiindcă erau bune de speculat oriunde. Mai mult chiar, diferite doamne din societatea bună şi din lumea galantă, au căpătat grație legăturilor lor cu personaje politice cunoscute, cecuri asupra Parisului, pe care le-au vândut, unele chiar a doua zi după ce le-au primit, la Iaşi, în schimbul unui beneficiu oarecare. Ceea ce trebuia să fie adică o dreaptă înlesnire pentru acei care, lăsând tot în urma lor, porneau în pribegie, unii cu gândul de a-şi servi țara în străinătate fără nici un fel de plată, a devenit în mâinile politicienilor noştri un mijloc nou de câştiguri incorecte sau un nou mod de a-şi plăti aventurile lor galante.

Şi alături de asemenea cazuri de sfidare privată a doliului şi durerilor țării, se înşirau cazurile de sfidare publică şi oficială. Când

[168] Tot Alecu Constantinescu. Căsătorit cu o germană, o femeie foarte bine, avusese un băiat, pe simpaticul Atta, cu sora acesteia. Prin bună înțelegere, a divorțat în 12 zile (record) de soția lui şi s-a căsătorit cu cumnată-sa ca să legitimeze pe unicul şi mult iubitul lui băiat.

subşeful Statului nostru Major, pe care toată lumea îl acuză pe față ca fiind instrumentul de căpetenie al dezastrului nostru, şi în contra căruia se făcuseră demersuri oficiale până la Rege, a fost scos în sfârşit din acest post, – Guvernul în loc să-l trimită înaintea unui Consiliu de Război, ca pe alți ofițeri mai puțin vinovați decât el, l-a trimis în misiune la Paris, dându-i mijloace largi ca să petreacă cât mai bine, şi a făcut tot posibilul ca să-i creeze acolo o situație superioară ministrului nostru plenipotențiar. Dacă Guvernul avea convingerea că acest general era nevinovat, nu era mai bine să-i dea mai întâi ocazia să spulbere în fața justiției militare, acuzările ce i se aduceau şi să acorde în acelaşi timp opiniei publice satisfacția de a şti, în sfârşit, care era adevărul? Dacă n-a făcut-o, este evident, fiindcă se temea să nu-şi descopere propria sa responsabilitate – şi a preferat să sfideze sentimentul public, tratând țara ca pe o moşie particulară cu care stăpânul face ce vrea şi pe cetățeni ca pe nişte hiloți de a căror opinie nu se ține nici o socoteală.

Dar culmea a atins-o această sfidare a sentimentului public în ultima criză ministerială. Când la granițele noastre se frământau valurile tulburi ale revoluției ruseşti, pe care trebuia să o urmărim în fiece moment cu cea mai încordată atenție, fiindcă putea să fie pentru noi plină de consecințe neprevăzute, când armatele ruseşti începuseră a se retrage în Galiția amenințând să descopere frontiera noastră de nord, lucru cu atât mai grav cu cât pregăteam noi înşine ofensiva de la sud – țara a rămas 3 săptămâni fără Guvern. Această criză ministerială fără precedent prin durata ei, trezise în public speranțe mari. Toată lumea credea că a venit în sfârşit, ziua socotelilor, că se vor stabili în sfârşit răspunderile şi că se vor aplica sancțiunile cuvenite. Toată lumea se aştepta ca un Guvern nou, străin de orice preocupări de partid, devenite acum odioase, să-şi ia sarcina patriotică de a verifica în sfârşit gestiunea aşa de încărcată a Cabinetului Brătianu. Şi în adevăr momentul era cât se poate de prielnic. Se acordase acestui Cabinet creditul cel mai larg; i se acordaseră chiar şi reformele constituționale pentru ca țăranii să nu vadă în chemarea lui la răspundere o amenințare pentru ceea ce li se făgăduise. Şi ar fi fost aşa de frumos ca membrii acestui Cabinet să zică ei înşişi cetățenilor: „războiul pe care l-am făcut, fiindă l-am crezut în interesul țării, v-a pricinuit pierderi grele şi suferințe cumplite; am vrea cel puțin să vă încredințați că noi am făcut tot ce am putut şi că nu din vina noastră ați fost aşa de crunt loviți; aveți dreptul să ştiți adevărul şi noi cei dintâi dorim să-l ştiți, spre descărcarea noastră; ne retragem dar pentru ca alții să poată veni să

cerceteze tot ce am făcut – şi le dorim din toată inima să aibă mai mult noroc decât am avut noi înşine".

Aşa ar fi trebuit să fie dacă am fi avut alţi oameni politici. Şi aşa ar fi fost poate chiar şi cu acei pe care îi avem dacă s-ar fi simţit nevinovaţi. E dar o dovadă neîndoioasă a vinii lor că lucrurile au ieşit cu totul altfel, pricinuind opiniei publice o adâncă şi dureroasă dezamăgire. După trei săptămâni de criză, am văzut reapărând la Guvern acelaşi Cabinet Brătianu cu un portofoliu mai mult pentru partizanii d-lui Take Ionescu şi cu titlul special de vice-preşedinte al Consiliului pentru d-sa. Concluzia firească pe care a tras-o lumea neprevenită a fost că politicienii noştri s-au certat trei săptămâni, în împrejurările excepţional de grave prin care treceam, pentru un portofoliu ministerial şi pentru un titlu ce nu mai exista nicăieri în ţările constituţionale, – iar Coroana a putut asista la acest spectacol dezgustător fără să le impună o atitudine mai demnă şi mai potrivită cu împrejurările. Conducătorii noştri politici s-au dovedit astfel incorigibili.

Războiul cu grozavele lui realităţi nu i-a învăţat nimic; aspiraţiile mari ale namului pe care pretind că le reprezintă nu i-au ridicat deasupra lor înşile; durerile obşteşti nu le-au purificat conştiinţele. Au rămas ceea ce erau, robi ai intereselor personale, ai ambiţiilor meschine şi ai apetiturilor josnice. Această constatare ne impune datoria să privim mai adânc în trecut, să încercăm a ne da seama cum şi de ce am ajuns unde ne aflăm, şi ce e de făcut ca să salvăm cel puţin viitorul. Această datorie o avem nu numai faţă de noi înşine, ci şi faţă de Aliaţii noştri de astăzi, faţă de prietenii noştri de mâine, fără concursul permanent al cărora viitorul nostru nu poate fi asigurat. Căci ei ştiu mai bine decât noi cât de multe şi cât de mari greşeli am făcut – şi aşteaptă desigur de mult să vadă sancţiunile.

La ei toate greşelile, chiar şi cele mai neînsemnate, se plătesc imediat. Acei care le-au făcut se dau la o parte ca să lase pe alţii mai capabili – şi ca să păstreze autorităţilor conducătoare încrederea publicului. Câte nu s-au schimbat la ei de la începutul războiului încoace! Guverne întregi şi miniştri de resort, generalisimi şi comandanţi de armate – fără să mai vorbim de şefi de servicii sau de simpli funcţionari administrativi – s-au schimbat necontenit după nevoile împrejurărilor. Numai la noi nu s-a schimbat nimic ca şi cum nimic n-ar fi fost de îndreptat. Oamenii care au greşit au rămas la locul lor ca să greşească mai departe. Această lipsă absolută de orice sancţiune, trebuie să le fi dat Aliaţilor noştri o idee ciudată despre noi – mai ales că n-au văzut nici un fel de reacţie a opiniei publice,

nici chiar atât cât s-ar fi putut cu cenzura şi cu starea de asediu. Ei ne cred desigur atât de corupţi încât răul nu ne mai impresionează – şi nu numai că nu suntem în stare să aplicăm sancţiuni dar nici măcar nu mai avem putere să le dorim şi să arătăm că le dorim. O asemenea idee despre noi ar putea să ne facă mult rău. Am putea fi consideraţi ca un popor pe care nu se poate pune nici un temei, şi care nu prezintă deci nici un interes în socotelile politicii mondiale. Iată de ce, acum, în pragul marilor prefaceri europene mai mult ca oricând, este pentru noi o datorie supremă de patriotism să ne mişcăm şi să arătăm tuturor că poporul românesc nu e rău, că e numai rău reprezentat de acei ce au luat cu de la sine putere sarcina de a-i reprezenta. Am zis cu de la sine putere, fiindă cu modul cum se fac la noi alegerile, Guvernele nu sunt expresia voinţei populare, ci expresia voinţei regale. Guvernele noastre vin la putere fiindcă le cheamă Regele, nu fiindcă le indică Parlamentele ca expresie a voinţei naţionale. Iar odată chemate la putere de Coroană, Guvernele fac alegerile aşa încât întotdeauna au majorităţi. Nu s-a văzut la noi niciodată un Guvern nou care să guverneze cu un Parlament vechi. Fiecare Guvern vine cu Parlamentul lui care nu este decât un singur birou de înregistrare, şi rămâne la putere atât, dar exact atât, cât binevoieşte să-l ţină Regele. Parlamentul nu joacă în această privinţă absolut nici un rol.

Şi cu aceasta atingem cauza profundă a tuturor relelor de care suferim. Aici, în această parodie ridicolă a regimului suveranităţii naţionale stă viciul radical al vieţii noastre politice. De aci trebuie să pornim în toate încercările noastre de îndreptare.

*

Noi nu avem o viaţă constituţională. Sub aparenţa libertăţilor pe care ni le garantează o Constituţie din cele mai înaintate, suntem în realitate supuşi unui regim autocratic din cele mai odioase. Căci n-avem măcar nici despotismul unui şef de Stat; avem numai despotismul şefilor de partid – care e cu mult mai rău. Am zis mai sus că Guvernele, la noi, vin la putere fiindcă le cheamă Regele, şi rămân la putere cât voieşte el. S-ar părea deci că la noi Regele e totul. E însă numai o aparenţă înşelătoare. Politicienii noştri s-au grupat în asociaţii, sistematic şi solidar organizate, al căror scop nemărturisit – exploatarea foloaselor puterii – se ascunde sub titluri pompoase, şi prin tăria pe care le-o dau aceste aşa numite partide, smulg Regelui Guvernul. Un fruntaş al vieţii noastre politice, care dacă era conservator nu era mai puţin demagog, a spus odată un cuvânt puţin parlamentar, dar foarte plastic: „Neamţul ştie de frică". Neamţul era

Regele Carol I. Şi într-adevăr răposatul Suveran îşi rezerva respectul lui constituţional pentru partidele puţin scrupuloase în alegerea mijloacelor cu care dau asalt puterii, oricare ar fi fost altfel valoarea lor; celorlalte, dacă se întâmpla să existe, nu le acorda nici o atenţie. Am zis dacă se întâmpla să existe, căci, ca să nu aibă greutatea alegerii, care ar fi putut să fie uneori prea izbitoare pentru ţară, Regele Carol n-a vrut să aibă decât două partide care să se urmeze regulat la putere şi să profite regulat de foloasele ei. Şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să împiedice formarea altor partide noi care să-i strice socotelile. Vom vedea mai departe ce consecinţe funeste a avut această nenorocită concepţie politică. Deocamdată să ne păstrăm drumul drept. Nu Regele e dar totul la noi, ci partidele politice. Iar în partidele politice, totul e şeful. Uitaţi-vă de pildă la Partidul Liberal, cel mai perfect organizat din acest punct de vedere şi care a servit de model celorlalte. Şeful face ce vrea. Cine îndrăzneşte să ridice vreodată vreo obiecţiune? Imprudentul care ar manifesta veleităţi de independenţă ar fi înlăturat în scurtă vreme din toate situaţiile pe care le-ar fi avut, iar dacă s-ar arăta îndărătnic, sau ar face gălăgie, ar fi dat afară pur şi simplu şi gazetele partidului ar tăbărî pe el aranjându-l cum e mai bine. Mai mult chiar, membrii Partidului Liberal nu îndrăznesc nici măcar să întrebe ce vrea Şeful. Dovadă atitudinea dinainte de război a majorităţii parlamentare, de care vorbeam mai sus. Compunerea Cabinetelor liberale, a celor din urmă mai ales, oglindeşte cu o desăvârşită limpezime, sistemul. Ele sunt alcătuite aşa încât să pună cât mai mult în relief personalitatea Şefului, să arate că el e totul, că el conduce de fapt toate departamentele. Miniştrii de resort sunt aleşi cu îngrijire printre oamenii şterşi sau necopţi, fără trecut politic şi fără autoritate, fără situaţii personale şi fără independenţă – sau de-a dreptul compromişi şi rămânând prin urmare la discreţia aceluia care, ştiindu-le părţile vulnerabile îi poate da oricând peste cap. Toate condiţiile sunt adică întrunite spre a face dintr-înşii instrumente docile, instrumente oarbe în mâna Şefului. Şi trebuie să fie cineva atins de nebunia măririlor, pentru ca de dragul unei asemenea situaţii, falsă până la ridicol în cadrul constituţionalismului modern, să poată lua asupră-şi răspunderea grozavă de a conduce singur pe toate terenurile viaţa neînchipuit de complicată a unei ţări civilizate. L-am văzut în anii din urmă pe şeful Partidului Liberal învârtind singur politica externă, pregătind singur armata, întocmind singur prin oamenii săi de casă, împotriva legilor şi regulamentelor, planul operaţiunilor militare. Căci, cum ziceam mai sus, planul acesta n-a fost alcătuit precum se cuvenea de

Statul Major, ci de secretarul general al Ministerului de Război, din ordinul şi după indicaţiile ministrului său, care l-a acoperit astfel cu răspunderea lui. Dacă măsura ultimă a valorilor, în politică, e succesul – putem zice că sistemul acesta de acaparare şi de concentrare a tuturor puterilor într-o singură mână, sistem pe care-l practică cu atâta pasiune şeful Partidului Liberal, a dat un faliment strălucit. Şi fiindcă e totdeauna bine ca un sistem nefast să-şi dea pe faţă inepţia, am putea să ne felicităm – dacă n-ar fi cazul să plângem şi să ne smulgem părul în faţa dezastrului la care am ajuns.

Dar ca să nu fim acuzaţi şi de astă dată că vorbim numai de unul din partidele noastre politice, să aruncăm o privire şi asupra celuilalt După actul de despotism al d-lui Carp, care a voit să impună Partidului Conservator întreg punctul său de vedere în chestiunea tramvaielor, după încercarea odioasă a d-lui Marghiloman de a impune aceluiaşi partid, împotriva voinţei exprese a membrilor lui, o direcţie falsă în politica externă – am crezut că sub şefii următori, după experienţele făcute, se va renunţa la aceste tendinţe autocratice. Evenimentele n-au confirmat însă această aşteptare. Două acte mai importante au avut loc în viaţa Partidului Conservator de la lămurirea atitudinii lui în politica externă încoace: colaborarea cu Partidul Conservator Democrat, sau fuziunea din aprilie 1916, şi alegera unui şef după moartea mult regretatului Nicolae Filipescu, din toamna următoare. Amândouă aceste acte s-au îndeplinit fără consultarea partidului, aşa încât, despre cel din urmă putem zice că nici n-a avut loc. Comitetul executiv, cu toate dispoziţiile formale ale statutelor, n-a fost convocat, spre a discuta şi hotărî. În amândouă cazurile şefii singuri au lucrat cum au voit, dispunând de partid ca de un patrimoniu al lor.

*

Noi n-avem dar despotismul unui şef de Stat, ci despotismul şefilor de partide. Şi aceasta e forma cea mai nenorocită pe care o poate lua autocratismul. Căci un Suveran e cel puţin un om pe care situaţia lui legală şi permanentă îl pune deasupra necesităţii de a-şi satisface interese personale, sau de a se gândi la interese de partid. Pe când un şef de partid, e un simplu muritor, care poate să fie sărac şi plin de nevoi, care îşi datoreşte în orice caz toată puterea partidului în fruntea căruia se află, şi ale cărui interese e dar ţinut să le satisfacă neapărat, dacă vrea să-şi păstreze situaţia. Dacă dar autocratismul unui şef de Stat nu exclude totdeauna dezinteresarea, dreptatea – autocratismul unui şef de partid implică mai întotdeauna părtinirea pentru sine şi ai săi şi prin urmare nedreptatea pentru ceilalţi.

E acum întrebarea cum am ajuns, cum am putut ajunge aici? Printr-un concurs de împrejurări, din care două sunt mai ales vrednice de amintit. Cea dintâi a fost lipsa noastră nu numai din cultura politică, dar de orice cultură în general, care a făcut ca şi acei ce au luat parte la viaţa politică a ţării să se grupeze în jurul persoanelor, nu în jurul ideilor. *Taine* ne povesteşte în prefaţa *Originilor Franţei Contemporane* că fiind chemat la vot, când împlinise 21 de ani, s-a simţit foarte încurcat şi, neştiind pentru cine, adică pentru care din doctrinele politice, să voteze, s-a apucat să studieze întreaga istorie contemporană a ţării sale. Alegătorii noştri n-au mers aşa de departe ca învăţatul francez. Ca „cetăţeanul turmentat" din comedia lui Caragiale, ei s-au dus pur şi simplu la prefect sau la altele din persoanele mai de seamă din târgurile lor ca să-i întrebe „cu cine" să voteze. Ba chiar de cele mai multe ori nici n-au avut nevoie să se deranjeze. Candidaţii au venit singuri la ei şi le-au cerut voturile, iar alegătorii cărora le era indiferent pe cine votaseră de vreme ce nu erau preocupaţi de nici o idee, n-au găsit alt criteriu de alegere decât câştigul relativ pe care-l puteau realiza de la unii sau de la alţii. Şi astfel oamenii politici care s-au îngrijit în mod sistematic şi permanent de aceste apetituri ale alegătorilor au putut să-şi formeze încetul cu încetul partizani personali, strânşi sau în grupuri vremelnice sau în partide durabile. Coeziunea acestor adunări politice se întemeia pe un principiu psihologic foarte simplu. Cetăţenii rămâneau strânşi în jurul acelor politicieni care le inspirau mai multă încredere din punctul lor de vedere special, fiindcă „se ţinuseră totdeauna de cuvânt", le satifăcuseră adică regulat şi cât mai larg apetiturile.

Ar fi totuşi nedrept să tragem de aci concluzia că vina de căpetenie a falsificării regimului nostru constituţional este a maselor electorale. Poporul nostru nu e mai rău decât atâtea altele, la care, organizări democratice asemenea cu acelea de la noi funcţionează destul de bine. Masele noastre populare au dovedit în războaie un spirit de jertfă, o putere de lepădare de sine, pe care le-ar fi arătat desigur şi în timp de pace, în viaţa politică, dacă li s-ar fi cerut cu stăruinţă şi dacă clasele conducătoare le-ar fi dat ele mai întâi exemplul. Dacă dar, masele noastre electorale erau inculte, aceasta nu însemnează că educaţia lor politică era imposibilă. Dimpotrivă, cu calităţile pe care le posedă poporul nostru, această educaţie s-ar fi putut face destul de repede şi de uşor. Că nici măcar nu au încercat-o, e o vină care apasă greu asupra claselor noastre conducătoare fiindcă nu le poate fi iertată cu nici un preţ. Ele nu au făcut apel decât

numai la instinctele rele, la pornirile egoiste, interesate, meschine, ale alegătorilor. În luptele lor furioase pentru putere, care reprezintă pentru ele nu numai satisfacerea vanităţilor lor deşarte ci şi un izvor nesecat de îmbogăţire uşoară, clasele noastre conducătoare au făcut din propaganda electorală, care trebuia să fie un prilej de luminare a maselor, un mezat scârbos, pentru cumpărarea lor. Cu o inconştienţă criminală, politicienii noştri au călcat în picioare, în luptele electorale, cele mai elementare principii etice. Au minţit şi au înşelat, au corupt şi au terorizat pe bieţii alegători, decenii întregi, până i-au făcut să creadă că aşa trebuie să fie. Iar acelora dintre dânşii care rămâneau totuşi în picioare în mijlocul avalanşei de tentaţii de tot felul, politicienii noştri le rezervau... bâta şi chinorosul, faimoasele mijloace ale agenţilor electorali de sub domnia „Vizirului" de altă dată – a lui Ion Brătianu cel bătrân. De atunci încoace mijloacele de terorizare a alegătorilor s-au mai civilizat. Cu înmulţirea afacerilor, locul bâtei şi al chinorosului l-au luat băncile şi creditele – iar rezultatul e tot aşa de bun, dacă nu şi mai bun încă.

În loc dar să călăuzească, cu o solicitudine dictată de interesele superioare ale Statului, neexperienţa celor abia deşteptaţi la viaţa politică, în loc să-i ajute să priceapă şi să preţuiască ideile conducătoare ale acestei vieţi noi, politicienii noştri au făcut tot ce le-a stat în putere ca să-i aducă să considere dreptul de vot ca un simplu izvor de câştiguri nepermise. Dacă dar lipsa de cultură de care vorbeam mai sus a fost una din cauzele de căpetenie ale falsificării regimului nostru constituţional, este numai întrucât a permis cercurilor noastre conducătoare constituite într-o adevărată oligarhie, să exploateze în chipul cel mai neruşinat neexperienţa maselor electorale.

A doua cauză de căpetenie care ne-a adus unde suntem, a fost acea concepţie politică a Regelui Carol I, de care vorbeam mai sus. El nu voia să aibă decât două partide de guvernământ, care să ia puterea succesiv pe un număr de ani egal, de regulă pe o legislatură, pentru ca să nu fie nici o supărare, de nici o parte. Acest sistem a tras după sine suprimarea oricărei sancţiuni politice. Un partid putea să guverneze rău, să administreze necinstit, să comită greşeli grave pentru dezvoltarea ulterioară a ţării – şi rămânea totuşi la putere timpul hotărât de Rege, ca să nu plece prea curând şi să facă apoi scandal în opoziţie. Şi dimpotrivă, un partid putea să guverneze bine, să administreze cinstit, să îndrume ţara pe căi noi de dezvoltare – şi trebuia totuşi să plece la timpul hotărât de Rege, ca să nu aştepte „ceilalţi" prea mult şi să se dedea la manifestaţii şi tulburări de stradă. În asemenea condiţii, nemaiexistând sancţiune pentru partide, nu

mai exista sancțiune nici pentru șefii lor. Dacă partidele politice ar fi plătit pentru greșelile făcute de Guvern, greșeli de care șefii erau firește răspunzători în primul rând – este evident că șefii ar fi fost și ei trași la răspundere de partizanii lor care pierdeau foloasele puterii. Și fiindcă aceasta nu se întâmpla, fiindcă șefii își aveau rândul și termenul asigurat la Guvern, orice ar fi făcut de altfel și numai fiindcă erau șefii partidelor consacrate de Rege, partizanii n-aveau de ce să se îngrijească de activitatea lor politică bună sau rea. Au fost drept și cazuri când șefii au trebuit să se eclipseze un moment, în urma unor greșeli prea evidente, spre a permite altora să îndrepte lucrurile, dar partidele rămâneau la putere, și șefii își reluau locul numaidecât. E de ajuns bunăoară să ne aducem aminte de cazul lui Dimitrie Sturdza din 1896. Fiindcă se încurcase rău în chestiunea bisericească, a lăsat pentru câteva luni locul lui Aurelian, dar a revenit apoi la Guvern și Partidul Liberal a putut să-și facă termenul la putere. Iar dacă într-un caz analog lucrurile au ieșit altfel, n-a fost vina sistemului, ci a intransigenței și a lipsei de abilitate a șefului respectiv. Dl. Carp, în 1912, când se încurcase în chestiunea tramvaielor, ar fi putut să facă întocmai ca Dimitrie Sturdza, dacă ar fi fost ceva mai mlădios.

Șefii noștri s-au instalat astfel în partidele lor, pe viață, ca în niște adevărate patrimonii. Că ideea unui drept patrimonial nu le era deloc străină, ne-o poate dovedi faptul că de la această idee până la aceea a unui drept de moștenire nu era decât un pas – și pasul acesta a fost făcut. Am avut astfel și șefi, dacă nu proclamați oficial în virtutea dreptului de moștenire al unei familii la conducerea unui partid, dar agreați în orice caz ca atare, numai cu această îndreptățire. Se zice că Dimitrie Sturdza n-a fost recomandat ca viitor șef fruntașilor Partidului Liberal de către Ion Brătianu tatăl, decât cu condiția expresă să transmită, la rândul lui, șefia fiului său Ionel, pe atunci prea tânăr încă spre a îi urma de-a dreptul. Faptul este, în orice caz, că ne-am pomenit la un moment dat, într-un Guvern liberal, cu un tânăr inginer pe care nimeni nu-l cunoștea fiindcă n-avea nici un trecut politic. Dezlegarea enigmei sta în numele pe care-l purta: era fiul „marelui" Brătianu – fiul „statuiei", cum ziceau foile umoristice – și amintim această glumă ca o dovadă că aceasta a fost în adevăr, atunci impresia generală. În această calitate a fost apoi împins sistematic înainte de clica vechilor devotați ai lui Brătianu tatăl, adică de bătrânii liberali care alcătuiau așa numita „ocultă" – și când Dimitrie Sturdza a căzut bolnav în 1908, fără să se aștepte măcar însănătoșirea lui, sau, dacă era incurabil – ceea ce n-a fost de fapt – fără să se lase cel puțin să treacă un timp oarecare pentru salvarea aparențelor – ne-am

pomenit cu șefia tânărului inginer necunoscut, care nu se ilustrase în politică decât printr-un faimos vagon cu duș, pentru inspecțiile sale de vară ca ministru al lucrărilor publice. Cu toate acestea, erau în Partidul Liberal atâtea personalități politice mai în vârstă, cu un trecut mai bogat și cu mai multe drepturi la încrederea tuturor, ca Spiru Haret, dl. Emil Costinescu și alții. Dreptul de moștenire însă a trecut înaintea oricărei alte considerații.

*

Să comparăm acum acest sistem al nostru, al șefilor-stăpâni pe viață și cu drept de moștenire, cu ceea ce se petrece în alte țări, – în Franța de bunăoară, în admirabila Franță pe care am imitat-o atât de adesea fără să o înțelegem totdeauna cu adevărat. Acolo șefii politici sunt oameni care reprezintă la un moment dat, cu mai multă autoritate și mai mult talent, o idee, și în jurul cărora se grupează în chip firesc, în Parlament, toți cei care susțin acea idee. Așa se întâmplă să vedem adesea, – lucru incompatibil cu ighemoniconul șefilor noștri – că prezidentul de Consiliu de ieri e simplu ministru de resort în Cabinetul de astăzi, prezidat poate chiar de un fost ministru de resort al său. Șefi pot fi dar acolo, toți acei către care se îndreaptă la un moment dat încrederea mai multora. Atât și nimic mai mult. Și așa și este firesc să fie. Căci acolo șefii reprezintă – pur și simplu – grupări parlamentare, iar acestea reprezintă – pur și simplu – curente de idei. Nu poate fi dar vorba acolo de șefii pe viață și cu drept de moștenire. În lumea politică franceză o asemenea aberație, dacă s-ar găsi vreun nebun care să o propună sau să o susțină, ar stârni desigur un hohot de râs nesfârșit.

Acest contrast e plin de învățăminte. Sistemul șefilor vremelnici a provocat și întreținut în Franța libera circulație a energiilor politice, a ajutat dezvoltarea lor firească, stimulând-o până la maximum și a permis astfel să se formeze o întreagă pleiadă de oameni de Stat de mâna întâi. La noi sistemul șefilor pe viață și cu drept de moștenire imobilizează valorile reale, le împiedică dezvoltarea și dacă provoacă vreo emulație ea e îndreptată, înăuntrul fiecărui partid, într-o singură și nenorocită direcție: fiecare se silește numai să intre în bunele grații ale șefului autocrat ca să-și asigure un locșor la masa puterii. De aci sărăcia, stârpiciunea, monotonia searbădă a vieții noastre politice. Chiar dacă unii tineri ar avea idei noi, nu îndrăznesc să le afirme de teamă să nu displacă șefilor, – și se ofilesc înainte de vreme în atmosfera înăbușitoare a formulelor vechi și tocite, îmbâcsită de preocupări personale, meschine sau necurate. Căci șefii nu văd cu ochi buni apariția talentelor noi, decât numai dacă s-au asigurat deja

de supunerea lor necondiționată. Altfel văd în libera lor dezvoltare și în ascendentul pe care ar putea să-l capete, o primejdie posibilă pe care se silesc să o înlăture din vreme, ținând la distanță pe îndrăzneți. Iar dacă poporul francez a arătat o atât de uimitoare elasticitate sub presiunea enormă a nenumăratelor greutăți ale războiului actual a fost tocmai fiindcă a posedat, grație fluidității sale politice, atâtea energii noi, proaspete, pline de avânt și de încredere în sine. Pe noi, primele izbituri ale realității ne-au trântit la pământ și ne-au zăpăcit cu totul. Cum putea să fie altfel când politicienii noștri – și aci vorbim firește de cei liberali, singurii care erau în măsură să facă ceva fiindcă partidul lor se găsea la Guvern – nu trăiau decât „în funcție de șef", nu gândeau adică și nu lucrau decât după voința lui? Când dar socotelile șefului au ieșit pe dos și-au pierdut capul cu toții, ca turmele de oi care rămân la un moment dat fără conducător. De nicăieri n-a răsărit o idee nouă, nimeni nu s-a arătat capabil de o inițiativă salvatoare.

În Franța, oamenii politici, nu numai că s-au putut înlocui unii pe alții la conducerea generală a afacerilor, atacând fiecare greutățile situației cu vederi noi și cu forțe proaspete, dar au fost în stare să înlocuiască chiar și pe specialiști la conducerea serviciilor tehnice și să le îndrume pe căi noi. Cazul unor oameni ca Charles Humbert, ca Albert Thomas și alții, e prea cunoscut ca să mai fie nevoie să ne oprim asupra lui. Mai puțin cunoscută e activitatea comisiilor parlamentare. Se știe acum, bunăoară, că numai stăruințele acestor comisii au silit Guvernul francez să sporească până la maximum armamentul, împotriva avizului birourilor speciale de la Ministerul de Război[169]. Un ziar elvețian care s-a arătat totdeauna bine informat de cele ce se petreceau în Franța – *Le Journal de Geneve* – ne raportează în numărul său de la 30 septembrie 1916, părerile uimitoare a doi ofițeri superiori din birourile Ministerului de Război în această privință – păreri emise în toamna anului 1914, când s-a propus pentru prima oară sporirea armamentului. Unul ar fi zis: „Tunurile noastre sunt așa de bune încât ne vor fi totdeauna de ajuns". Iar altul ar fi declarat sentențios: „Nu puștile ne lipsesc, dar avem prea mulți soldați!"[170] Iată de ce până în 1915 Guvernul francez nu luase încă

[169] În dragostea lui pentru regimul constituțional, Negulescu a luat de bune informații inexacte sau tendențioase. Parlamentul francez, și comisiile lui n-au făcut decât să încurce armata, tot timpul războiului până a venit Clémenceau, și a trimis pe parlamentari la gheșefturile lor.

[170] *Journal de Geneve* era bine informat despre cele ce se petreceau în Franța pe timpul războiului, dar înfeudat unei anumite politici de stânga, știrile pe care le publica aveau de multe ori un caracter tendențios. A face din butadele a doi ofițeri norme de conducere ale Statului-Major, e cel puțin exagerat.

toate măsurile pe care trebuia să le ia, și numai insistențele neobosite ale „comisiilor parlamentare pentru armată", ale Camerei și ale Senatului, susținute de campania prin presă a lui Charles Humbert, l-au silit să o facă. Acest rol de capitală importanță al comisiilor parlamentare franceze îl recunosc toți observatorii imparțiali, – chiar și acei care sunt altfel destul de aspri pentru regimul parlamentar al Republicii, ca bunăoară cunoscutul filozof Gustave Le Bon. În ultima sa lucrare *Premieres Consequences de la guerre*, el zice că rolul acestor comisii „a fost capital în toată puterea cuvântului pentru sporirea materialului de război". Același autor relevă controlul permanent pe care l-au exercitat comisiile parlamentare asupra serviciului intendenței. Pe la începutul lui decembrie 1915 bunăoară, ca să citâm un caz concret, se zvonise că, câteva regimente franceze nu primiseră încă îmbrăcăminte groasă de iarnă: ministrul de război, întrebat, a răspuns că va cerceta. Cercetările acestea însă, așa cum le fac birourile, iau totdeauna timp, și soldații puteau să sufere de frig. Comisiile s-au grăbit dar să se transporte singure la fața locului și au constatat că zvonurile erau întemeiate. O interpelare a urmat imediat, care a provocat destituirea câtorva ofițeri de intendență, – iar soldații au căpătat fără întârziere îmbrăcămintea ce le lipsea.

La noi înainte încă de evacuarea Munteniei, în septembrie 1916, se pierduse urma a vreo 250.000 de cojoace și soldații tremurau de frig pe culmile Carpaților. Găsitu-s-a vreo comisie parlamentară care să facă imediat cercetări și să reclame sancțiuni? Iar când un deputat a adresat Guvernului o interpelare generală asupra pregătirii și conducerii războiului, în decembrie 1916, a trebuit să aștepte șase luni până să o poată dezvolta. Și când a dezvoltat-o în sfârșit, în iunie 1917, menționând și faptul despre care vorbim, majoritatea liberală fără să ceară Guvernului nici o explicație de amănunt s-a mulțumit cu câteva fraze vagi ale primului ministru și i-a dat cu mare grabă un vot de încredere...

Cum putea să fie altfel când cei doi ani dinainte de războiul nostru, pe care-l simțeam cu toții inevitabil, Parlamentul n-a găsit de cuviință nici măcar să întrebe Guvernul cum stăm cu armamentul și ce măsuri avea de gând să ia în această privință? Cum putea să fie altfel când în decembrie 1916 după pierderea Munteniei, care ne umpluse pe toți de jale, Parlamentul de-abia deschis la Iași, în afară de puținele ședințe publice în care nu se discuta mai nimic, nu se ocupa în adunările neoficiale pe care le-a ținut zilnic până în ianuarie următor decât de două chestiuni arzătoare: de ce diurnă ar avea nevoie membrii săi ca să poată trăi în străinătate și care ar fi

oraşul cel mai potrivit din Rusia ca climă, confort, estetică... etc., în care s-ar putea aşeza?

Dar e timpul să tragem concluziile cuvenite din cele zise până acum.

*

Răul de care suferim stă cum am văzut în contradicţia dintre forma şi fondul vieţii noastre politice. Având după lege un regim constituţional din cele mai înaintate, suntem supuşi de fapt unui regim autocratic din cele mai înapoiate. Îndreptarea nu va fi posibilă cât timp nu vom înlătura această contradicţie, care falsifică întreaga noastră viaţă politică.

Trebuie dar să începem lupta în contra despotismului şefilor de partid al cărui principal sprijin este sistemul şefiei pe viaţă şi cu drept de moştenire. Această luptă nu se poate duce, firește, dinăuntrul partidelor politice actuale, tocmai din cauză că ele se întemeiază pe sistemul pe care voim să-l desfiinţăm. Singura cale ce ne rămâne este dar înfiinţarea unui partid nou, care, cu oameni noi, să înceapă lupta pentru constituţionalizarea vieţii noastre politice. La aşezarea Statului nostru pe bazele lui actuale, partidele politice de atunci au luptat pentru constituţionalizarea ţării: împrejurările pe care le-am văzut, au făcut din nefericire ca gândul bun al înaintaşilor noştri să nu se poată realiza pe deplin. E dar acum rândul ţării să lupte pentru constituţionalizarea partidelor politice.

La această luptă, a cărei iniţiativă o luăm astăzi, chemăm pe toţi acei ce simt cu adevărat nevoia unei vieţi politice normale. Şi fiindcă lupta nu poate fi dusă fără organizare, am hotărât înfiinţarea unui partid nou, care, potrivit cu scopul pe care-l urmăreşte, va lucra în primul rând pentru ca regimul nostru constituţional să devină o realitate. Spre a preciza în acelaşi timp tendinţele lui, vom adăuga că el se va întemeia pe masele populare care s-au arătat până acum partea cea mai sănătoasă a naţiunii, şi va face tot ce-i va sta în putinţă ca să le cheme la o viaţă politică reală.

Organizarea noului partid ar trebui să fie conformă cu ideile lui conducătoare. Luptând împotriva tiraniei şefilor care au transformat partidele actuale în adevărate patrimonii personale, el nu va avea un şef, ca să nu fie niciodată în primejdie de a deveni altceva decât o adunare liberă de cetăţeni liberi, care vor să hotărască totul prin ei înşişi. Luptând pentru constituţionalizarea vieţii noastre politice, el va trebui să aibă o structura eminamente constituţională. Precum ţara trebuie să hotărască totul prin mandatarii ei liber aleşi în Parlament, – tot aşa partidul trebuie să hotărască totul prin mandatarii săi,

liber aleşi în comitetul executiv. Partidul va fi dar condus de un comitet executiv, care se va reînnoi necontenit, prin alegere, pentru ca să permită libera circulaţie a ideilor în sânul său, pentru ca să ajute ridicarea personalităţilor politice noi şi să le dea putinţa să pună mâna la lucru. Biroul acestui comitet care se va schimba firește odată cu el, va reprezenta partidul faţă de Coroană şi va fi indicat să formeze Guvernul, în cazul când partidul va fi chemat la putere.

Spre a rezuma dintr-un singur cuvânt şi nevoia adâncă de primenire a vieţii noastre politice din care purcede, şi hotărârea sa nestrămutată de a ajunge cu orice preţ la o reînnoire totală a acestei vieţi, potrivit cu noile orizonturi mai largi şi mai senine pe care războiul actual le deschide neamului românesc întreg, partidul nostru îşi va lua numele de Partidul Renaşterii Naţionale.

Programul său se va elabora de o comisie specială şi se va supune primei adunări generale a membrilor săi. Liniile mari ale acestui program le indicăm totuşi de pe acum, în apelul ce urmează, pentru orientarea acelor care ar voi să adere la mişcarea noastră.

Apelul
Partidului Renaşterii Naţionale

Cetăţeni,

O nemulţumire adâncă domneşte în toate păturile poporului nostru. Această nemulţumire n-o vede numai cine nu vrea să o vadă, cine are interes să creeze o legendă, ca să facă lumea să creadă că ţara nu mai poate de fericire şi nu doreşte nimic mai mult decât să ridice în slăvi pe acei care au umplut-o de glorie. Ca bubuitul surd al tunetului ce vesteşte apropierea fortunei aţi auzit fiecare în cercurile în care trăiţi atâţia oameni buni şi paşnici strigând, plini de indignare: „n-aşteptăm sfârşitul războiului ca să ne ridicăm cu toporul împotriva ticăloşilor care cu o uşurinţă criminală, gândindu-se mai mult la ei decât la ţară, ne-au risipit familiile şi ne-au prăpădit averile". O asemenea izbucnire violentă a nemulţumirii obşteşti ar putea să ne devină primejdioasă, şi ne-ar fi în orice caz vătămătoare în momente ca acestea, când avem nevoie mai mult ca întotdeauna, de linişte şi reculegere, ca să putem aşeza în condiţii bune temeliile României Mari. Mânia dreaptă a celor care s-au văzut înşelaţi în aşteptările lor cele mai curate, scârba legitimă a celor care au văzut idealul sfânt al neamului târât în mocirla politicianismului nostru odios, setea de răzbunare a celor ce s-au văzut loviţi în afecţiunile

lor cele mai scumpe şi în interesele lor cele mai vitale, trebuiesc înfrânate cu energie şi îndrumate cu grijă pe căi legale ca să se poată exprima cu vrednicie prin acte politice potrivite cu situaţia nouă pe care şi-a căpătat-o poporul nostru în faţa lumii civilizate, prin vitejia fără seamăn a fiilor săi. Vă chemăm dar pe toţi cei buni şi cinstiţi să luaţi loc în partidul nostru şi să luptaţi, alături de noi, lupta dreaptă pentru primenirea, înnoirea şi însănătoşirea vieţii noastre politice. Lupta aceasta va fi lungă şi grea. Să nu vă închipuiţi că ne-am putea ajunge scopul răsturnând un Guvern. În mijlocul necazurilor de tot felul ce clocotesc în jurul nostru, lucrul acesta ar fi destul de uşor — dar tot atât de neîndestulător. Nu un Guvern ci un regim întreg, regimul nefast al absolutismului fătarnic, regimul infam al corupţiei politice trebuie să cadă sub loviturile noastre, odată cu şleahta politicienilor de toate culorile care-l practică. Ne vom lovi de multe şi mari greutăţi; vom găsi coalizate în contra noastră toate puterile răului; ne vom ciocni de zidurile tari ale cetăţilor politico-financiare ale căror porţi ferecate se vor crăpa cu ispite tulburătoare pentru cei şovăitori; ne vor îneca valurile de gaze asfixiante ale calomniei neruşinate ce nu vor lipsi a se abate asupra noastră; ne vor sfâşia braţele ghimpii reţelelor de sârmă ale intrigilor mizerabile ce se vor întinde pretutindeni cu ţesăturile lor încâlcite, în jurul nostru. Să fiţi tari şi să rămâneţi pururea în picioare. Ne cheamă datoria, – care nu există numai pentru soldaţii de pe front ci şi pentru noi, cei de acasă. Ei luptă pentru mărirea ţării, noi trebuie să luptăm pentru întărirea ei. Altfel cuceririle lor ar putea să rămână zadarnice, – şi vina va fi numai a noastră.

Planul nostru de acţiune, pe care vi-l schiţăm numai în linii generale şi provizorii fiindcă rămâne să-i hotărâţi singuri amănuntele în adunarea generală a partidului, e următorul:

I. Spre a răspunde nevoiei adânci din care purcede, nevoiei de a da glas revoltei generale împotriva ticăloşilor lumii noastre politice, Partidul Renaşterii Naţionale va lupta din toate puterile pentru stabilirea răspunderilor[171] şi aplicarea sancţiunilor, fără nici o rezervă şi fără nici o cruţare. Echilibrul sufletesc al poporului nostru ar putea fi grav tulburat dacă, după câte a suferit, nu i s-ar da satisfacţia să vadă că vinovaţii şi-au luat pedepsele meritate.

II. Pentru ca această luptă să poată fi dusă cu toată sinceritatea şi deci cu toată eficacitatea, partidul nostru îşi va recruta luptătorii cu cea mai mare grijă, luând garanţiile cele mai serioase. El se va

[171] În acest apel a fost pronunţat pentru prima oară, în legătură cu politica momentului, cuvântul „răspunderi" căruia programul Ligii Poporului şi broşura lui Averescu trebuiau să-i dea atâta vâlvă în anii 1918, 1919 şi 1920.

adresa în primul rând elementelor noi, neatinse încă de otrava politicianismului – adică tinerilor curaţi, ieşiţi din masele largi ale poporului care alcătuiesc încă partea lui cea mai bună. Numai cu asemenea elemente, riguros selecţionate, se poate întreprinde o operă de purificare morală pe care trebuie să începem să o săvârşim ca să putem înfăptui cu vrednicie unitatea naţională. Căci această unitate nu va ieşi numai de la sine, din întrunirea politică a ţărilor locuite de români într-un singur Stat. Ea presupune unificarea sufletească a celor ce au trăit până acum despărţiţi. Şi această unificare nu trebuie să fie împiedicată de nici o repulsie morală.

III. Organizarea unui Stat românesc unitar şi puternic din bucăţile risipite de soartă ale trupului nostru naţional, e scopul ultim şi suprem al întregii noastre acţiuni politice. Spre a ne apropia cât mai mult şi cât mai curând de realizarea lui, vom lupta din toate puterile pentru dezvoltarea conştiinţei naţionale în general, şi îndeosebi pentru întărirea elementului românesc din noile teritorii ale României de mâine, a cărui propăşire a fost împiedicată până acum de stăpânirea străină[172]. Ne vom păzi însă cu grijă de a întrebuinţa, la rândul nostru, mijloacele odioase ale acelei stăpâniri străine. Minorităţile de altă naţionalitate pe care le vom găsi în teritoriile ocupate pot fi sigure că drepturile lor fireşti vor fi respectate şi că le vom administra într-un spirit larg de libertate şi de justiţie[173].

IV. Tot cu un asemenea spirit trebuie să examinăm şi chestiunea evreiască a cărei dezlegare nu se mai poate amâna. Cei ce şi-au vărsat sângele pentru apărarea ţării trebuie să ia parte şi la conducerea ei. Statul românesc unitar şi puternic la care năzuim, nu-şi poate întemeia tăria şi trăinicia decât pe mulţumirea tuturor supuşilor săi.

V. Mărirea Statului nostru, sporind în chip firesc diversitatea intereselor locale, ne impune descentralizarea administrativă. Evitând cu grijă neajunsurile ce ar putea rezulta dintr-însa pentru unitatea conducerii generale a statului, trebuie totuşi să delegăm o parte cât mai largă din atribuţiile administraţiilor centrale reprezentanţilor lor din diferitele părţi ale ţării. Centralizarea administrativă care n-a dat rezultate bune în România mică de ieri, n-ar putea să dea decât rezultate rele în România Mare de mâine. Şi este în acelaşi timp o satisfacţie pe care este bine să o acordăm românilor din noile teritorii, care au fost lipsiţi până acum de o viaţă politică proprie,

[172] *Numerus Valahicus* al lui Vaida era deja „in ovo" în programul nostru din 1917! De notat încrederea noastră oarbă în constituirea României Mari, la o epocă în care mulţi se îndoiau de victoria noastră finală.

[173] Scris înainte de angajamentele de la Alba Iulia şi de prescripţiile tratatelor de pace. *E primul program românesc referitor la minorităţile din Ardeal.*

dându-le putința să se administreze în sfârșit, pe cât posibil, singuri.

VI. Spre a permite țării să-și manifeste cât mai deplin voința ei în Parlament, ne trebuie să asigurăm tuturor curentelor politice putința de a fi reprezentate într-însul. Vom stărui dar din toate puterile ca la elaborarea unei legi electorale, în conformitate cu noul text din Constituția revizuită, să asigurăm o reprezentare serioasă și cât mai largă a minorităților.

VII. Spre a asigura continuitatea în conducerea supremă a Statului, în mijlocul diversității și fluctuațiilor necontenite ale ideilor ce se vor ciocni liber în Camera Deputaților, Senatul va trebui să primească o organizare specială. El n-a jucat până acum acest rol, cu toate că aceasta era intenția legiuitorilor care l-au creat. El n-a avut nici un mod de recrutare deosebit, nici atribuții deosebite de ale Camerei Deputaților. Singura dispoziție care îi putea alcătui o fizionomie deosebită, reînnoirea prin tragere la sorți a jumătate cel puțin din numărul membrilor săi, spre a-i asigura astfel în parte o durată mai lungă decât a Camerei, a fost sistematic nesocotită. Această anomalie trebuie să înceteze și Senatul trebuie să intre în rolul său adevărat. El trebuie să fie recrutat așa, încât independența lui să fie asigurată. Numai astfel va fi un organ de control serios al puterii guvernamentale, un corp moderator și ponderator al vieții noastre politice și o garanție reală a libertăților noastre constituționale pe care el trebuie să le apere în ultimă instanță.

VIII. Spre a asigura buna stare a țărănimii de care suntem datori să ne îngrijim în primul rând, fiindcă ea formează marea majoritate a poporului românesc, ne vom gândi din vreme, să completăm dezlegarea apropiată a chestiunii agrare, pentru care ultima revizuire a Constituției ne-a dat mijloace noi, cu o dezlegare potrivită a problemei industriale. Căci țăranului nostru, pe lângă o administrație cinstită și părintească, Statul nu-i poate da spre a-i ușura traiul, decât pământ sau muncă. Pământ i-a dat până acum de mai multe ori – și-i va mai da și de astă dată, din cele 2 milioane de hectare ce se vor căpăta prin expropriere – dar nu credem că îi va mai putea da încă în viitor. Căci populația țării crește necontenit pe când întinderea terenurilor cultivabile rămâne aceeași – iar marea noastră proprietate va fi redusă prin exproprierea votată de Constituantă la o proporție mai mică decât în celelalte State europene și nu credem că e bine să fie complet desființată. Nu ne rămâne dar decât să ne gândim din vreme la crearea unei industrii naționale capabile să dea populației noastre un izvor nou de venituri, – adică munca în fabrici și ateliere, mai remuneratoare

chiar decât îndeletnicirile agricole fiindcă e mai puțin aleatorie și mai permanentă. În acest scop, partidul nostru va acorda o atenție deosebită politicii noastre economice în legătură cu dispozițiile generale ce se vor lua de Aliații noștri la încheierea păcii.

IX. Tinzând să îndrepte populația țării către munca industrială, partidul nostru va lua și garanțiile necesare ca să-i ocrotească interesele printr-o legislație apropiată. Încercări s-au făcut deja la noi în această direcție, dar cu prea puțin succes. Cât de puțin chibzuite au fost unele dintr-însele, ne-o poate arăta cazul uimitor al unei legi recente care crea de drept muncitorilor o situație mai rea decât aceea pe care o aveau de fapt, la unele din marile întreprinderi industriale, ca cele petrolifere.

Legislația protectoare a muncii la care ne gândim, va trebui să-și întindă ocrotirea și asupra muncitorilor agricoli. Îndeosebi va trebui să introducem asigurarea de către Stat a vitelor și a uneltelor de muncă ale micilor cultivatori.

X. În legătură cu tendința de a dezvolta cu orice preț industria națională, partidul nostru se va sili să sporească cât mai mult învățământul tehnic prin crearea de institute speciale în diferite puncte ale țării și prin înmulțirea școlilor de comerț și de meserii.

XI. Viitorul Statului nostru atârnă de vigoarea populației românești și de repedea ei înmulțire. Ceea ce trebuie să ne îngrijească în această privință, este că condițiile sanitare ale țării lasă mult de dorit. La orașe s-a mai făcut ceva. La sate însă, starea lucrurilor e din cele mai întristătoare. Igiena nu există, asistența medicală e nulă, mortalitatea infantilă e înspăimântătoare. Trebuie dar să luăm măsuri serioase și grabnice pentru îmbunătățirea stării sanitare a populației țărănești. Partidul nostru nu se va da înapoi de la nici o jertfă, ca să ajungă cât mai repede și mai deplin la realizarea acestui scop.

XII. Dezvoltarea țării după război va reclama mijloace financiare noi și întinse. O reformă a impozitelor va deveni astfel inevitabilă. Ea ar fi fost necesară mai demult spre a înlătura nedreptatea actualului nostru sistem fiscal, care prin numeroasele sale contribuții indirecte apasă prea greu asupra claselor celor mai puțin avute. Partidul nostru va veghea ca interesele acestor clase să fie mai bine ocrotite la stabilirea noului sistem de impozite, care va trebui să fie așezat pe baze largi democratice[174].

XIII. Spre a ușura înnoirea și întărirea vieții noastre economice, Statul va trebui să ia pe seama sa Banca Națională și instituțiile de credit care funcționează în virtutea privilegiilor sale, – spre a face ca

[174] !!!

de ele să profite în adevăr clasele producătoare ale țării şi nu numai partidele politice ca până acum.

XIV. Introducerea sufragiului universal ne obligă să facem toate sacrificiile posibile ca să dăm învățământului primar o întindere cât mai mare. El va trebui completat pentru două – trei decenii cu şcoli de adulți care vor primi o organizare specială. Cheltuielile însă ce vor fi necesare în acest scop nu trebuiesc făcute în dauna învățământului secundar şi a celui superior, – cum au încercat unele Guverne. O asemenea politică şcolară nesocoteşte interesele superioare ale Statului. Liceele şi universitățile ne dau cadrele vieții publice în înțelesul cel mai larg al cuvântului, fără de care nici o țară nu poate trăi, nici progresa.

Spre a ridica nivelul învățământului nostru public care, în general considerat, n-a dat până acum roadele ce se aşteptau de la el, partidul nostru va avea în vedere cauzele ce i-au împiedicat dezvoltarea normală. Cea mai însemnată din aceste cauze este fără îndoială influența nefastă a politicianismului, care a tulburat grav, decenii întregi, selectarea membrilor corpului didactic şi care şi-a atins culmea în anii din urmă. Măsuri energice vor fi necesare spre a pune capăt acestei influențe. De altfel întreaga acțiune a partidului nostru tinzând la primenirea şi însănătoşirea vieții noastre politice, va contribui la înlăturarea acestei stări de lucruri.

Împrejurările prin care trecem ne-au descoperit încă una din lacunele învățământului nostru, şi una din cele mai mari. El n-a contribuit îndeajuns la dezvoltarea conştiinței naționale şi a grupului de sentimente care îi dau energie şi eficacitate. Întâmplările triste din ultimii ani ne-au arătat că noi nu ştim destul de bine care ne sunt duşmanii şi nu îi urâm îndeajuns; ba chiar destul de adesea, din nefericire, îi iubim mai mult decât pe noi înşine. O asemenea slăbiciune a conştiinței naționale, care era cât pe aci să ne devină fatală, ar constitui o primejdie şi mai mare în viitor în noile condiții de viață ale neamului românesc, învățământul nostru dar, în toate gradele, va trebui să tindă din toate puterile şi pe toate căile la înlăturarea unei asemenea primejdii. Pe deasupra tuturor utilităților la care poate ținti în diferitele lui ramuri, se ridică ca o datorie supremă sarcina de a dezvolta până la maximum instinctele conservării naționale.

XV. În acelaşi scop, partidul nostru crede că Biserica românească fiind eminamente națională, trebuie să rămână o instituție de Stat. Ne declarăm dar categoric împotriva ideii care a fost pusă de câtva timp în circulație de unii oameni politici de la noi, a separării Bisericii de Stat. O asemenea reformă ar permite propagandei politice străine

să ia în România viitoare haina propagandei confesionale şi rătăciri primejdioase ar putea să urmeze, în paguba unității sufleteşti a neamului românesc.

ANEXA XI

Protestul Partidului Muncii depus în mâinile Preşedintelui Camerei.

Domnule Preşedinte,

Folosindu-se de prerogativa regală de a proroga Parlamentul, Guvernul a amânat dechiderea sesiunii ordinare a Camerei pentru ziua de 15 decembrie.

Această prerogativă e acordată Coroanei de Constituția noastră.

Dar faptul că Consiliul de Miniştri a solicitat prorogarea pentru maximum timpului îngăduit de o lună de zile, şi că amânarea s-a făcut împotriva cererii exprese a unui mare număr de parlamentari de a se deschide sesiunea la 15 noiembrie – ne arată că Guvernul e hotărât să continue sistemul de a se sustrage controlului țării.

Acest sistem a fost inaugurat încă din sesiunea trecută şi dacă nu am putut protesta până acum contra lui, pricina este că Parlamentul a fost închis prin surprindere.

În adevăr, timp de aproape o lună de zile, în mijlocul unei crize guvernamentale care se prelungea mereu pentru a ajunge la încloucirea a două persoane în Minister, Camera a fost amânată de la o zi la alta sub cuvânt că „deputații nu sunt în număr", deşi deputații se aflau în culoarele Camerei, iar în ziua când, în sfârşit ministerul s-a constituit şi trebuia să se prezinte în fața reprezentanților țării, – Parlamentul a fost amânat „sine die". Această procedare nu urmărea decât să împiedice dezvoltarea celor câteva zeci de interpelări pe care Guvernul le tot amânase înşelând buna-credință a Camerei prin asigurările date de chiar dl. prim ministru că, îndată după votarea reformelor, Guvernul va răspunde interpelărilor anunțate.

Astfel cele două partide oligarhice au făcut o asociație politică care astăzi guvernează țara în mod absolutist, la umbra unei cenzuri care împiedică orice relatare, orice critică a actelor Guvernului şi la adăpostul legii măsurilor excepționale care opreşte orice manifestare publică.

Vom arata la timp că țara este condusă astăzi de o coaliție de partide alcătuită împotriva ei, că dacă cineva ar fi voit să creeze anume ocârmuire care să cauzeze maximum de rău țării, nu ar fi putut inventa un instrument atât de perfect ca actualul Guvern şi că

mai mult ca oricând incuria şi incapacitatea şi-au dat mâna pentru a duce ţara la dezorganizare şi populaţia la ruină.

Deocamdată, în această zi de 15 noiembrie în care Guvernul ne împiedică de a fi la datoria noastră, subsemnaţii deputaţi ai Partidului Muncii protestăm contra amânării sesiunii parlamentare şi denunţăm această procedare care transformă regimul constituţional al ţării noastre în regim absolutist

În momentele acestea când tocmai din pricina situaţiei externe, în toate ţările Parlamentele sunt chemate să vegheze împreună cu puterea executivă la bunul mers al ţării, noi nu putem primi ca, sub eterna formulă a greutăţilor situaţiei externe, să se pună Parlamentul ţării sub tutela a doi şefi de partide şi nu înţelegem ca Guvernul să legifereze „sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor Legiuitoare", în timp ce după Constituţie Parlamentul ar trebui să funcţioneze în sesiune ordinară. Cu atât mai mult nu putem admite această anihilare a puterii legiuitoare, cu cât Camera a respins în secţiuni, în sesiunea trecută, proiectul de lege prin care Guvernul cere autorizarea Parlamentului de a legifera în absenţa şi în numele lui.

Dar dacă scopul prezentei comunicări ar fi numai de a protesta în contra faptului împlinit al prorogării Parlamentului, ne-am fi rezervat acest drept la deschiderea Camerei, la 15 decembrie.

Această comunicare este şi un avertisment, şi asupra acestui rost al ei vă atragem în special atenţia, domnule preşedinte.

Suntem informaţi că la 15 decembrie, nemaiputându-se folosi de vreo prerogativă regală pentru a împiedica deschiderea Parlamentului, Guvernul plănuieşte să amâne seniunea Corpurilor Legiuitoare prin procedeul deja întrebuinţat al descompletării voite a Parlamentului. Ştim că în acest scop Guvernul a trimis deja de pe acum în ţările cele mai depărtate, sub pretext de misiuni şi însărcinări oficiale pe o mare parte din parlamentarii devotaţi regimului.

Denunţăm dar de pe acum această urâtă manoperă şi declarăm că vom face vinovaţi solidar cu Guvernul pe deputaţii care se vor preta la ea, înlesnind desfiinţarea de fapt a Parlamentului.

Iar pe d-voastră, domnule preşedinte, care sunteţi dator a apăra demnitatea şi prestigiul Camerei, vă prevenim despre aceasta şi vă cerem ca pe de o parte să faceţi cunoscut deputaţilor plecaţi că la 15 decembrie vor trebui să fie prezenţi la Cameră căci altfel vor fi consideraţi dezertori de la datoria lor către ţară, iar pe de altă parte să cereţi Guvernului să retragă pentru incompatibilitate morală, toate misiunile acordate deputaţilor în scop de a-i ţine departe de ţară.

Prin gura primului ministru, Guvernul şi-a permis să ameninţe la o consfătuire intimă parlamentară că va ridica cu forţa pe deputaţii şi senatorii care nu vor pleca din ţară atunci când le va cere Guvernul. Respingem cu indignare această teorie că membrii Parlamentului pot fi ridicaţi cu forţa armată de către puterea executivă. Nu credem însă că ţara nu va găsi o sancţiune în contra parlamentarilor care pleacă şi rămân în străinătate numai pentru a înlesni unui Guvern abuziv suprimarea Parlamentului.

Iaşi, 15 noiembrie 1917

(ss) *M. Carp, Dr. Ar. Hesselmann, Tilică Ioanid, Gr. Iunian, M. Macavei, N. Protopopescu, I. P. Rădulescu, Gr. Trancu-Iaşi.*

ANEXA XII

Scrisoarea lui Octavian Goga prin care se obligă să scrie articole în contul unei sume (aur) date în timpul războiului.

„Iubite d-le Argetoianu,

Conform înţelegerii noastre primesc angajamentul de a colabora la ziarul ce veţi scoate – cu 24 articole ce voi crede de cuviinţă păstrând toată libertatea opiniilor mele politice. Din suma de 12.000 lei, am primit astăzi 24 nov. 1917, suma de lei 6.000[175].

Iaşi, 24 nov. 1917

Oct. Goga"

ANEXA XIII

Răvaşul lui Dimitrie Greceanu de convocare la şedinţa Consiliului ţinut la dânsul în ziua de 26 decembrie 1917 de către miniştrii conservatori.

„Scumpe amice te rog să vii, în astă-seară la mine, spre a asculta pe Take redivivus.

Greceanu"

ANEXA XIV

Traducerea articolului lui E. von Reventlow apărut în Deutsche Tageszeitung nr. 374 din 24 iulie 1918 (Ediţia de seară)

Traşi pe sfoară (Düpiert)

În numărul nostru de azi dimineaţă s-a publicat o rectificare oficială din Viena cu privire la pretinsa scisoare a împăratului Carol

[175] + 2.000 (în plus) iulie 1918.

către Regele României. Această rectificare precizează că nu este vorba de o scrisoare ci de o comunicare pe care împăratul Carol a transmis-o Regelui Ferdinand verbal printr-un ofiţer de stat-major. Ne permitem să completăm această rectificare prin numele zisului ofiţer: este vorba de colonelul austro-ungar Randa care a fost trimis la Iaşi în misiune confidenţială şi anume direct de pe frontul austro-ungar la reşedinţa Regelui Ferdinand, iar nu prin Bucureşti. Aceste circumstanţe au o însemnătate deosebită dacă nu şi plăcută prin faptul că ele prezintă misiunea colonelului Randa ca dusă la îndeplinire în dosul Comandamentului Superior German din Bucureşti. Planul a reuşit deoarece Comandamentul Superior German din Bucureşti n-a aflat despre misiunea îndeplinită de colonelul Randa decât târziu de tot. Scopul misiunii colonelului Randa care de la început nu părea îndoielnic se pune însă prin circumstanţele în care s-a săvârşit misiunea într-o lumină de netăgăduit. Căci nu putea fi vorba de o înţelegere între cele patru Puteri Aliate şi Regele Ferdinand pentru combaterea anarhiei şi a pericolului unei revoluţii internaţionale, ci de o complicitate pentru slăbirea şi înlăturarea influenţei germane în România. Pomenita versiune a comunicatului oficial austro-ungar asupra misiunii colonelului Randa apare de altminteri ca o încercare riscantă asupra credulităţii noastre. Ideea că monarhiile împătritei Alianţe ar putea urmări să combată împreună cu o personalitate ca Ferdinand al României „pericolele revoluţiei internaţionale şi ale anarhiei" – e grotescă până la ridicol...

Misiunea Randa a avut loc cu două până la trei săptămâni înainte de întâlnirea contelui Czernin cu Regele României şi a fost pregătitoarea acestei întâlniri.

Comunicatul vienez afirmă inexact că colonelul Randa ar fi avut de făcut numai o comunicare verbală şi că ar fi avut numai o conversaţie cu Regele; în realitate el a mai înmânat unei persoane de încredere a Regelui o comunicare scrisă din partea împăratului Carol. Aşa încât nu există o deosebire esenţială între cele susţinute de ziarul american *Evening Post* şi cele ce s-au întâmplat. Cu acelaşi prilej, colonelul Randa a mai avut convorbiri confidenţiale cu Brătianu şi cu cumnatul acestuia, Principele Ştirbei care urma să joace la Curtea românească convenitul său rol de om de încredere al Vienei.

Din examinarea acestor fapte reiese că misiunea colonelului Randa şi curând după aceea acţiunea contelui Czernin aveau de scop să asigure Regelui Ferdinand protecţia Austriei şi să-i garanteze menţinerea sa pe Tron – totul pentru aplanarea dificultăţii de acceptare a grelelor condiţii de pace austro-ungare. Prin aceeaşi

acţiune se da o lovitură influenţei germane şi se discredita şi slăbea partidul politic care lucra în România (?!) pentru alipirea de Germania. Nu numai că s-a realizat acest din urmă scop, dar încă zisul partid politic se consideră ca părăsit de Germania, ceea ce cu greu s-ar putea judeca conform cu interesele germane. Tot acestei acţiuni se mai datoreşte în mod indiscutabil impunerea ulterioară a lui Marghiloman ca prim-ministru de către Czernin, după ce-l câştigase pentru păstrarea Regelui şi a întregii Dinastii române sau mai bine zis îl întărise în această idee. Dl. de Kühlmann însă, ca şi profeţii şi oamenii săi, proclamau în acelaşi timp sus şi tare, pe tonul convingerii şi cu toate că influenţarea decisivă din afară, prin Austro-Ungaria, le era cunoscută, că chestiunea Dinastiei este o afacere internă a României, a cărei rezolvare nu interesa marea împărăţie germană!

La plecarea generalului francez, Regina României i-a strigat: „La revedere!". Era probabil destul de bine informată, că reţeaua organizată cu îngrijire de propaganda Antantei funcţionează în întreaga Românie, nu pe faţă ci pe sub mână, ca în Rusia. Această propagandă e sprijinită de Casa Regală română şi de personalităţile ce se strâng în jurul ei – de aceeaşi casă regală pentru salvarea căreia Austro-Ungaria a făcut intervenţii atât de neobişnuite pe cât de reuşite, în dosul împărăţiei germane! Se vede că interesul Austro-Ungariei şi al Antantei, în acest punct, a fost acelaşi şi se urmăreşte concentric. Ce importanţă mai are urmărirea lui Brătianu faţă de toate acestea? Dl. Marghiloman a lăsat pe Take Ionescu să se pună în siguranţă şi şi-a închipuit că cu focurile d-sale de artificii a făcut mare efect asupra Germaniei şi a adormit atenţia germană asupra influenţei ce Marele Imperiu ar fi putut avea asupra dezvoltării interne a României în viitor. Sperăm că aceasta nu-i va reuşi şi ne mulţumim pentru astăzi cu constatarea reînnoită că misiunea colonelului Randa mai aduce încă o dovadă că împărăţia germană a fost trasă pe sfoară în România, spre permanenţa şi crescânda pagubă a intereselor germane. Dl. de Kühlmann a mai dovedit încă o dată, sub tutela contelui Czernin, însuşirile inimitabile ale omului de Stat înnăscut...

Va fi o sarcină grea dar cu atât mai necesară de adus la îndeplinire aceea de a reda Germaniei situaţia ce i se cuvine în România, în ciuda Austro-Ungariei şi a Antantei.

Conte E. de Reventlow

ANEXA XV

Raportul Misiunii Elveției, însărcinată cu inspectarea prizonierilor și adresat domnului președinte al Comisiei prizonierilor de război și internaților civili.

Iași, 16 martie 1918

Domnule ministru,

Ne-am încheiat inspecțiile prin vizita efectuată la Bârlad și Măstăcani; am vizitat de asemenea lagărele de muncă de la Zorleni, Drăguşeni, gara Lascăr-Catargiu, Bărboşii Vlădeascăi, Slobozia, Oancea, Rogojeni, Albița, Scopoşeni, și din regiunea din nordul Moldovei; suntem fericiți de a vă putea comunica că am adus cu noi din aceste inspecții o impresie foarte favorabilă; dorim de asemenea să omagiem eforturile care au fost făcute în special în cursul ultimelor luni pentru a se crea prizonierilor o situație cât mai satisfăcătoare.

La Bârlad, am admirat noul lagăr ale cărui barăci sunt excelente, și am remarcat de asemenea cu satisfacție instalațiile igienice construite în ultimul timp: încăperi-cuptor pentru deparazitare, dușuri, etc. Infirmeria, foarte bine întreținută, fișele bolnavilor ținute cu foarte multă grijă la zi, spălătoria, instalațiile de distribuire a apei sunt menținute în perfectă stare de folosință, și nu lasă deci nimic de dorit. Ținem să adresăm felicitările noastre îndeosebi preotului român, doctorul Vlioi, al cărui devotament față de prizonieri ne-a fost adus la cunoștință în termeni dintre cei mai călduroşi.

La Măstăcani instalațiile și ordinea în lagăr sunt într-o stare foarte mulțumitoare, iar prizonierii sunt unanimi în a-l elogia pe comandantul lagărului, maiorul Stavrache. Și aici condițiile oferite de noul lagăr sunt excelente. La diferitele șantiere de lucru unde muncesc prizonierii și pe care le-am vizitat, am putut să constatăm că condițiile actuale în care aceştia trăiesc sunt bune. Suntem foarte mulțumiți de faptul că noile barăci de la Albița, foarte bine construite de altfel, au luat locul celor vechi care erau foarte defectuoase. Plângerile repetate și foarte grave pe care le-am auzit cu privire la lagărul de muncă de la Albița, unde tratamentul aplicat prizonierilor era foarte necorespunzător până la sfârșitul anului 1917, au încetat de la data când conducerea acestui lagăr a fost încredințată unui nou comandant.

În cursul unei vizite pe care am efectuat-o la Dobrovăț, în ziua de 13 martie, ne-a făcut o mare plăcere să constatăm că doleanțele pe care le-am formulat au fost satisfăcute imediat, bineînțeles, în măsura în care acest lucru a fost posibil; astfel pereții barăcilor-dormitor

au fost decorați cu hârtie, iar chiuvetele de la spălătorie și celelalte instalații sanitare au fost reparate și aduse în stare de funcționare.

În regiunea din nordul Moldovei, măsurile întreprinse de comandament pentru a asigura buna aprovizionare cu îmbrăcăminte, alimente, hrană au fost excelente și am auzit numai cuvinte de laudă la adresa comandanților actuali ai tuturor lagărelor pe care le-am vizitat. Au ajuns până la noi, din diferite direcții, plângeri în ceea ce privește tergiversarea plătirii sumelor de bani pe care autoritățile le datorează prizonierilor în schimbul diverselor prestații în muncă; autoritățile ne-au spus că pentru această întârziere, vina o poartă birourile care lucrează cu încetineală, dar că toate datoriile vor fi lichidate înainte de data plecării prizonierilor.

Am ajuns la sfârșitul misiunii noastre de inspecții, și din tot ceea ce am văzut, ne-am format convingerea că măsurile întreprinse de Guvernul român cu privire la situația prizonierilor au fost foarte bune și în același timp umane, în lagărele și pe șantierele de muncă unde aceste măsuri au fost în mod corect aplicate de reprezentanții Guvernului, situația prizonierilor a fost atât de satisfăcătoare pe cât o permiteau condițiile dificile economice ale țării. Acolo unde însă subordonații nu și-au făcut datoria și unde a lipsit supravegherea din partea Guvernului, prizonierii au avut, mai mult sau mai puțin, de suferit.

Recunoaştem că în cursul ultimelor luni, acei ofițeri care s-au dovedit a fi incapabili sau necinstiți, au fost aproape peste tot înlocuiți cu oameni demni de încredere. Situația sanitară, care în cursul anului trecut a fost deosebit de proastă, s-a îmbunătățit în ultimul timp în mod simțitor; epidemiile care au decimat în iarna lui 1916-1917 mulți prizonieri, ca de altfel și numeroși soldați ai armatei române, precum și mulți oameni din populația civilă, n-au mai reapărut în cursul acestui an.

Măsurile luate în vederea îmbunătățirii condițiilor igienice existente în lagăre, construirea de încăperi-cuptor de deparazitare, și de dușuri, construirea de barăci-dormitor în număr suficient, au contribuit fără îndoială din plin la aceste rezultate care nu pot decât să ne bucure.

Regretăm totuși faptul de a nu fi putut să obținem informații precise în ceea ce privește gradul de mortalitate printre prizonieri și printre internații civili.

Trimițându-vă acest ultim raport, ținem să vă mulțumim, domnule ministru, pentru facilitățile care ne-au fost create în vederea

desfăşurării în bune condiţii a activităţii noastre, pentru ducerea la bun sfârşit a sarcinilor pe care le-am avut.

Ne-am bucurat tot timpul de o bună primire şi de înţelegere din partea Serviciului care se ocupă cu prizonierii de război în cadrul Ministerului de Război.

Deplasările frecvente pe care a trebuit să le facem de la un lagăr la altul, precum şi situaţiile diferite pe care le-am găsit acolo ne-au obligat să ne adresăm, uneori poate chiar să-l inoportunăm, aproape zilnic Serviciului de Statistică. Domnii ofiţeri de la aceste două servicii, precum şi cei care conduc lagărele şi şantierele de muncă, ne-au stat în permanenţă la dispoziţie cu cea mai mare amabilitate. Îi datorăm mulţumirile noastre profunde mai ales domnului Lascăr Catargiu care ne-a însoţit în aproape toate vizitele pe care le-am întreprins, şi a cărui bunătate faţă de prizonieri n-a fost niciodată dezminţită.

Primiţi, domnule ministru, etc. etc.

Misiunea elveţiană

(ss) *Dr. Rene Guillermin*

Căpitan de Stockar

ANEXA XVI

Scrisoarea lt. colonelului Yates, ataşatul militar al Statelor Unite, către dl. C. Argetoianu, ministrul justiţiei.

„Legaţia Americană — Nr. 1208

Biroul Ataşatului Militar — Iaşi, 11 februarie

Bucureşti, România — 29 ianuarie

Domnule ministru,

În această perioadă critică din istoria ţării dumneavoastră, permiteţi-mi, ca reprezentant militar al Americii, să vă atrag atenţia asupra anumitor fapte şi opinii.

1) România a intrat în război pentru realizarea anumitor scopuri. Aceste scopuri n-au fost încă atinse.

2) Mai este oare posibil să se realizeze aceste scopuri? Deşi nu sunt la curent cu politica Aliaţilor în ceea ce priveşte aceste scopuri, eu cred totuşi că se poate spune cu toată sinceritatea şi în deplină siguranţă, că pentru ca România să-şi realizeze pe deplin scopurile pe care le urmăreşte, acţiunile şi politica sa trebuie să fie astfel încât ea să-i satisfacă pe Aliaţi.

În continuare, fără a ţine seama dacă aceste scopuri pot fi realizate printr-o linie de conduită diferită de cea pe care ar dori-o

Aliaţii în prezent, mai rămâne în suspensie şi problema datoriilor – o datorie nu numai faţă de românii de astăzi, ci şi faţă de umanitate în ansamblul său.

Când România a intrat în război, raţiunea acestui act în conştiinţa poporului era aceea de a-şi elibera fraţii săi care se găseau şi trăiau sub subjugarea străină. Dar odată cu scurgerea timpului, această idee din conştiinţa multora, şi în primul rând, din conştiinţa Armatei, a fost înlocuită cu una cu un caracter mai larg, şi anume aceea că ei luptau pentru o cauză justă împotriva unui mare duşman al neamului omenesc.

Instrumentul pe care-l aveţi la dispoziţie pentru a reuşi să vă atingeţi scopurile propuse nu este altul decât armata. O analiză a situaţiei care domneşte în prezent în rândurile armatei scoate la iveală următoarele:

a) O armată operaţională formată dintr-un număr de 300.000 de oameni, perfect instruiţi şi antrenaţi, disciplinaţi, bine echipaţi, dotaţi cu suficiente muniţii, iar acum când Basarabia se află sub controlul dumneavoastră, bine hrăniţi, deoarece această provincie asigură hrană îndestulătoare; în plus armata dispune de un moral excelent fiind în acelaşi timp animată de dorinţa de a continua acţiunile începute.

b) În faţa ei se află, începând de la Nistru şi până la Marea Neagră, un inamic inferior atât numericeşte cât şi ca dotare materială.

c) Aşadar pe flancurile şi în spatele armatei române se află Rusia, o ţară care n-a încheiat încă pacea cu adversarii săi.

d) Ce vrea inamicul? Nu teritorii, ci provizii, iar acestea pot fi obţinute în cantităţi mari, nu aici, ci în Rusia. De aceea este cu totul firesc şi logic, că el va încerca în primul rând să obţină aceste provizii prin mijloace paşnice.

Personal, sunt de părere că el nu va folosi forţa, în primul rând pentru că situaţia actuală în Apus este de aşa natură, încât el trebuie să-şi concentreze eforturile în acea parte, iar în al doilea rând, el poate să-şi atingă aceste scopuri prin mijloace paşnice.

e) Având în vedere motivele expuse mai sus, dacă el va folosi forţa, dacă deci va recurge la un atac direct şi frontal, el va fi învins, deoarece într-o confruntare directă armata dumneavoastră poate bara orice forţă pe care el ar concentra-o aici.

Dacă va înainta în forţă prin Ucraina, desigur, atunci armata română va fi nevoită să se retragă în partea de sud a Rusiei. Dar înaintarea inamicului pe o distanţă atât de mare în Rusia, cu forţele

relativ reduse de care el dispune în prezent, ar fi atât de primejdioasă[176], încât este greu să poată fi luată în considerare o asemenea ipoteză. Dar dacă totuşi inamicul va recurge la această soluţie, atunci armata română va putea să se retragă într-o regiune bogată în provizii, unde va putea să reziste oricărei forţe de întărire pe care inamicul ar trimite-o la o distanţă atât de mare.

3) Care sunt celelalte mijloace menite să ajute armata română?

a) Concentrarea actuală a inamicului pe frontul de Apus face posibilă ducerea aici a unor acţiuni de mare anvergură.

b) În cursul primăverii, ofensiva Aliaţilor în Apus va împiedica categoric orice manevră a inamicului aici, şi până la primăvară mai este foarte puţin timp.

c) Aliaţii au întocmit un plan prin care se prevede recrutarea şi formarea de batalioane de voluntari ruşi – această acţiune a început deja şi se poate crede că în viitor vom fi capabili să formăm şi să instruim astfel o forţă armată impresionantă şi de temut.

d) Trupe aliate au fost cerute în ajutor iar când situaţia va fi înţeleasă pe deplin (sic), este de crezut că ele vor fi obţinute.

e) Deşi nu se cunoaşte bine situaţia exactă a Turciei, rămâne totuşi posibilă şi deschiderea strâmtorilor Dardanele.

f) În sfârşit ca ultim punct, nu ultim însă şi ca importanţă, trebuie să se ţină seama şi de tulburările interne existente în prezent în Austria şi în Germania.

4) Permiteţi-mi acum să afirm că nici unul dintre scopurile pe care le urmăreşte România nu va putea fi garantat de către Puterile Centrale. Aceasta, în primul rând, pentru că în momentul când se va încheia pacea finală, ele nu vor mai dispune de nici un fel de putere, iar, în al doilea rând, pentru că, oricâte promisiuni ar face, şi orice ar promite, ele nu şi le vor respecta, dacă n-au interesul s-o facă.

5) Concluzia ce se poate trage din paragrafele expuse mai sus este cât se poate de clară, şi anume:

— n-a sosit încă momentul să ne gândim la pace. Aceasta este de altfel concluzia tuturor reprezentanţilor militari aliaţi, prezenţi aici la dumneavoastră, şi nu mă îndoiesc nici o clipă, că aceasta este şi concluzia tuturor conducătorilor militari ai armatei dumneavoastră care studiază situaţia cu spirit de răspundere.

6) Permiteţi-mi să spun de asemenea că în toate acestea, eu mă gândesc mai mult la interesele viitoare ale României, decât la propria mea ţară. Nu există nici cel mai mic dubiu în ceea ce priveşte rezultatul final al acestui război mondial, dar dacă dumneavoastră

[176] Câteva săptămâni după această scrisoare, nemţii erau la Odessa, sosiţi prin Ucraina.

veţi încheia acum pacea, atunci ţara dumneavoastră va rămâne pentru toţi ca o tristă amintire, căci ea nu se va mai număra printre naţiunile care în această glorioasă campanie au scos spada în numele dreptăţii continuând cu îndârjire eforturile lor grele până la capăt.

7) Dumneavoastră faceţi parte dintre aceia care aţi fost chemaţi să conduceţi destinele ţării dumneavoastră în vremuri deosebit de grele.

Ştiu că dumneavoastră, ca şi mine, sunteţi un apărător frecvent al doctrinei răspunderii personale. Iar scopul acestei scrisori pe care v-o adresez este o invitaţie de a lua la cunoştinţă de situaţia existentă aşa cum o vedem noi, şi deci de a putea s-o judecaţi cât mai bine şi cât mai limpede cu putinţă.

Pentru alte amănunte referitoare la problemele expuse mai sus, voi fi, atât eu cât şi ceilalţi reprezentanţi aliaţi – sunt convins de acest lucru – întotdeauna la dispoziţia dumneavoastră.

Vă rog să credeţi, Excelenţă, în etc. etc.

(s)*H. E. Yates*
Lt.colonel
Ataşat militar

P.S. Se pare că în rândul maselor circulă o idee, şi anume că România va lupta dacă Germania nu-i va preda Dobrogea. Observaţiile mele pe marginea acestei idei sunt două:

— în primul rând, dacă puteţi lupta, de ce să n-o faceţi acum;

— în al doilea rând, cine oare poate să dea crezare promisiunilor făcute de Germania?"

ANEXA XVII

Scrisoarea adresată de lt.colonel Yates, ataşat militar al Statelor Unite, d-lui C.Argetoianu, ministrul justiţiei – sub nr. 1236 din 2/15 februarie 1918, Iaşi.

„Domnule ministru,

Am onoarea de a vă face cunoscut că am aflat că v-aţi asumat funcţia de director al Cenzurii.

Permiteţi-mi să vă atrag atenţia asupra unui articol apărut în ziarul *L'Independance Roumaine* din ziua de vineri 2 februarie 1918, intitulat *Politica posibilităţilor* şi semnat Alex. Cerban.

Acest articol a fost cenzurat, dar şi un copil poate să înţeleagă că a fost scris pentru a difuza teza potrivit căreia România ar fi făcut tot ce a depins de ea, dar că în prezent se vede obligată să semneze pacea.

Ceea ce agravează şi mai mult lucrurile, este faptul că articolul respectiv a apărut în organul oficial al Guvernului[177], organ în care ziariştii sunt chemaţi să redea în mod fidel politica pe care o duce Guvernul. Desigur, acest ziarist nu era la curent cu adevărate opinii ale Guvernului[178], altfel n-ar fi fost necesar să se elimine atâtea lucruri în acest articol.

De aceea mi se pare că acest ziarist nu mai este folositor ziarului, şi că el trebuie desărcinat de funcţiile sale. Părerea mea este că dacă un articol trebuie să fie cenzurat – acest lucru ar trebui să se facă astfel încât nimeni să nu poată să aibă nici cea mai mică idee despre argumentele expuse, şi că este de dorit să se suprime cât mai mult din el, – în cazul de faţă aproape tot articolul ar fi trebuit să fie suprimat.

Am fost în legătură strânsă cu lumea Iaşului, încă de la începutul sosirii refugiaţilor, şi cred că sunt deci în măsură să afirm că tocmai articolele mediocre sunt acelea care au un mare efect în slăbirea moralului populaţiei civile, care fiind foarte mult timp în afara acţiunilor, trăind deci într-o stare de indolenţă şi trândăvie, este din această cauză gata în orice momente să se considere martir şi pierde repede nădejdea în posibilitatea înfăptuirii marelui ţel al ţării sale.

Profit de această ocazie, domnule ministru, etc. etc.

H. E. Yates
Lt. colonel"

ANEXA XVIII

Corespondenţa telegrafică dintre C. Argetoianu şi Guvernul din Iaşi pe timpul negocierilor de la Buftea şi Cotroceni în februarie/martie 1918.

Copii după originalele remise de dl. C. Argetoianu d-lui C. Arion după constituirea Ministerului Marghiloman, la 5 martie 1918.

Nr. 1/E[179] 20 febr75 martie
Iaşi

Generalul Averescu

Un ofiţer austro-ungar îl va aştepta pe dl. Mişu poimâine şapte martie la Buchs-Feldkrich la frontiera Arlberg-Elveţia şi îl va însoţi până la Bucureşti

Argetoianu

[177] Nu mai era.
[178] Ecoul acţiunilor mele, nu al intenţiilor lui Averescu.
[179] Telegramele pornite de la Buftea sunt însemnate cu litera E(ieşire); cele primite la Buftea cu litera I (intrare).

Nr.2/E 20 febr./5 martie
Iaşi

General Averescu

Am semnat[180], act găsit, pregătit prelungirea armistiţiului pentru 14 zile care începe astăzi marţi la miezul nopţii.

Actul conţinea toate clauzele stipulate în puterile mele depline, în plus la numărul 6, clauza următoare:

„Trupele române trebuie să evacueze imediat teritoriile Monarhiei Austro-Ungare pe care le ocupă".

Am cerut să fie redactat un protocol special prin care se menţionează că voi semna documentul numai dacă se admite ca această clauză să fie ţinută sub rezervă şi pentru care solicit să-mi trimiteţi urgent instrucţiunile dumneavoastră.

Miniştrii afacerilor externe ai Germaniei şi Austro-Ungariei ne cer să începem tratativele de pace imediat, astfel încât terenul să fie pregătit înainte de sosirea lui Mişu, deoarece şederea lor la Bucureşti este strict limitată. Ei se însărcinează cu pregătirea călătoriei lui Coandă. Kühlmann m-a rugat, dacă nu avem nimic împotrivă, să-l înlocuim pe Blank deoarece va fi foarte greu să i se acorde permisul de trecere prin Germania.

Vor avea loc negocieri la Cotroceni. Vă rog să trimiteţi urgent delegaţii tehnici pentru că problemele economice vor trebui să fie discutate primele.

În problema Basarabiei voi căpăta răspunsul mâine dimineaţă. Kühlmann este favorabil ideii libertăţii noastre de acţiune.

S-a convenit ca negocierile să se desfăşoare în secret şi ca fiecare document să fie publicat numai atunci când ambele părţi vor cădea de acord, sau când una din părţi o anunţă pe cealaltă.

Am fost prevenit că actul de prelungire a armistiţiului va fi publicat de germani.

Misiunile străine vor fi tranzitate prin Focşani-Predeal-Austria-Elveţia, cu trenuri speciale, amenajate confortabil şi în componenţa cărora intră vagoane-restaurant, dar fără dreptul de a coborî din tren pe teritoriul austro-ungar. La fel şi pentru oamenii politici români. Vă rog să-mi trimiteţi imediat lista cu numărul membrilor misiunilor străine pe grade, precum şi numele oamenilor politici români care vor să plece.

Vă rog de asemenea să organizaţi serviciul poştal zilnic. Firul telefonic direct cu Iaşul va funcţiona începând de mâine.

Argetoianu

[180] Telegramele cifrate sunt în franţuzeşte fiindcă până după război n-am avut dicţionar cifrat pe româneşte.

Nr.3/E 20 febr./5 martie

General Averescu

Vă rugăm să ne trimiteți 6 exemplare din colecția legilor şi regulamentelor emise de când noi am început ostilitățile, şi editate de Ministerul nostru de Justiție, precum şi colecția similară editată de un avocat de la Ministerul Lucrărilor Publice.

Argetoianu

Nr. 1/I 21 febr./6 martie
Buftea

Argetoianu

Pentru repatrierea misiunilor Puterilor Antantei, este de dorit a obține:

1) Plecarea lor cel mai târziu peste trei zile.

Personalul misiunilor circa 1.200 oameni, ofițeri, grade inferioare, combatanți şi personal sanitar.

2) Transportul în trenuri întregi fără transbordări.

3) Tratament strict de neutru în tot parcursul.

4) Ofițerii să aibă dreptul să rămână cu armele lor, iar ca bagaje 100 kg. de ofițer şi 50 kg. de om de trupă.

5) Cei câțiva ofițeri şi oameni de trupă actualmente bolnavi în spitale, la însănătoşirea lor să beneficieze de acelaşi tratament

Rog comunicați rezultatul

Preşedintelui Consiliului, *General Averescu*

Nr. 13

Nr. 2/I 21 febr./6 martie
Buftea

Argetoianu

S-a înştiințat Mişu; rog interveniți ca ofițerul însoțitor să aştepte la Buchs pe domnul Mişu până la sosirea sa acolo.

General Averescu

Nr. 32

Nr. 4/E 21 febr./6 martie
Iaşi

General Averescu

Răspund telegramei dvs. Nr. 13. Acord deplin asupra celor 6 puncte. Primul tren va pleca din Focşani la 9 martie stil nou. Al

doilea la 10 martie, al treilea dacă va fi nevoie la 11 martie. Personalul misiunilor urmează a fi transportat prin îngrijirea noastră de la Pădureni la Focşani. Rog trimiteți lista persoanelor politice. Pot fi cât de multe.

Argetoianu

Nr. 3/I din 21 febr./6 martie
Buftea

Argetoianu

Vă rog să faceți un sondaj dacă ofițerii care au fost aghiotanți pe lângă ataşații militari, în total trei, pot fi socotiți ca făcând parte din Legațiile respective, deci dacă pot să rămână în România.

Întrebați-l de asemenea pe Oscar Kiriacescu, fost director al Regiei Monopolurilor şi Tutunului dacă acceptă să-l înlocuiască pe Blank.

Nr. 37 *General Averescu*

Nr. 5/E 21 febr./6 martie
Iaşi

General Averescu

Rog însărcinați persoană de încredere a primi la *Hugues* Cartierul General raport telegrafic foarte confidențial, indicându-ne ora convorbirii.

Argetoianu

Nr. 6/E 21 febr./6 martie
Iaşi

General Averescu

În urma declarației semnate ieri, Comisia Militară Mixtă a acceptat următoarea modalitate pentru executarea demobilizării, stabilindu-se următorul text:

Armata română va fi redusă la un efectiv de zece (10) divizii cu efectiv de război şi cinci (5) divizii cu efectivul corespunzător diviziilor de rezervă ce existau în timp de pace.

Se lasă Comandamentului român să hotărască care anume divizii vor rămâne mobilizate.

Transportul oamenilor demobilizați începe la 11 martie *st.n.*

Pentru pregătirea acestor transporturi se întrunesc mâine 7 martie *st.n.* în Focşani ambii şefi ai secțiunilor transporturilor. Cu această ocazie se vor discuta şi alte chestiuni tehnice privind căile ferate.

La 8 martie *st.n.* se vor discuta şi stabili de către ofiţerii de la Comandamentul General Mackensen şi de ofiţerii de la Comandamentul Superior român, chestiunile de detaliu ale demobilizării şi anume transportul oamenilor şi materialului.

Pentru supravegherea demobilizării se vor întocmi două comisii mixte care se vor întruni la 10 martie la Focşani şi la Galaţi.

În conformitate cu cele ce preced, rog ordonaţi prezentarea la datele fixate a ofiţerilor delegaţi români la Focşani şi Galaţi atât pentru tratativele cu Comandamentul Mackensen cât şi pentru constituirea comisiilor mixte,

Argetoianu

Nr. 4/I — 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Am însărcinat pe amiralul Bălescu pentru transporturi Dunăre.

Pe director C. Stămbulescu de la C.F.R. şi lt. colonel E. Gabrielescu cu transporturi de căi ferate.

Pe oficiantul superior Rădescu pentru *Hughes*.

Ei au plecat miercuri seara cu primul ofiţer curier.

Curierul care pleacă diseară va aduce deplinele puteri suplimentare cerute. Delegaţii tehnici pleacă diseară cu dânsul.

Nr. 38 — *General Averescu*

Nr. 7/E — 21 febr./6 martie
(în alb)

General Averescu

Am început azi discutarea clauzelor actului semnat ieri. Despre punctele relative la demobilizare am raportat prin Nr. 6. Cu privire la tranzitul spre Odessa, chestiunea se află încă în discuţie. Sperăm să obţinem transportul numai pe apă. Relativ la rectificările frontierei cu Austro-Ungaria discuţia va începe mâine. Ni s-au prezentat astăzi pretenţiile Austro-Ungariei de a ceda zona de teren cuprinsă între actuala frontieră şi o linie trecând prin: un punct pe Dunăre în faţă de Prahova-Pătulele-Broscari-Ciovămăşeni-Merişeşti-Dealu Piva-Bumbeşti (Jiu)-muntele Buila-mijlocul între Călimăneşti şi Brezoi-Nucşoara-Nămăeşti-sud valea Măgura-liziera nord Sinaia-Treisteni-Valea Largă-Zlon-la Pont (pe Buzău)-Penteleu-puţin în jos de izvoarele Zăbalei şi Năruja-puţin vest de Păuleşti şi Soveja-puţin est de Oneşti-Valea Tazlăului-puţin vest satul Tazlău-între Podurile şi Bistriţa-Crăcăul Negru-malul de răsărit al Suhei mari-

Pleşeşti-Sud Liteni-Siretul până la Călineşti apoi linie dreaptă până la Noua Sulița.

Ni s-a înmânat o hartă austriacă 1:750.000 pe care se află trasată linia sus indicată. Urmează telegrama mea Nr. 8.

Argetoianu

Nr. 8/E — 21 febr./6 martie
(cifrată)
Iași

General Argetoianu

Urmare la nr. 7[181], în convorbirile pe care le-am avut cu Kühlmann şi Czernin am expus în amănunţime punctul de vedere general al Guvernului. Am întâlnit aceeaşi lipsă de bunăvoinţă şi încăpăţânare la Czernin şi un oarecare spirit de conciliere la Kühlmann. În mod vizibil un acord între cei doi nu poate exista. Din convorbirile avute de colonelul Mircescu cu mareşalul Mackensen şi de noi toţi cu delegaţii germani, rezultă în mod clar o tendinţă de reconciliere, spre deosebire de intransigenţa austriecilor. Am declarat miniştrilor Puterilor Centrale că pretenţiile cu privire la frontierele din Carpaţi nu mai constituie rectificări, pe care le-am acceptat în principiu, ci o adevărată anexare de teritorii pe care n-o putem accepta. Am declarat apoi că socotesc inutil şi cu neputinţă să mai discut alte probleme, căci situaţia în care ne aflăm înseamnă pentru noi un veritabil *non possumus*. Kühlmann m-a rugat să abordăm totuşi şi celelalte probleme, rectificarea de frontieră pretinsă de Austro-Ungaria, fiind o problemă politică asupra căreia vom putea găsi ulterior un punct comun şi termeni deci de înţelegere. Czernin a continuat să se menţină pe poziţii de intransigenţă până la capăt.

Mâine vom intra în părţile de fond ale acestei probleme.

Argetoianu

Nr. 9/E — 21 febr./6 martie
Iași

General Averescu

Urgentaţi sosirea aici a tuturor celor desemnaţi ca delegaţi tehnici. Dată fiind complexitatea problemelor ce trebuiesc rezolvate, numirea a unui sau doi delegaţi juridici se impune cu necesitate. Ar fi foarte bine dacă aţi prezenta domnului Petre Missir propunerea de a fi delegat juridic, aceasta cu atât mai mult cu cât el este prietenul

[181] Prima parte a telegramei a fost trimisă în alb sub nr. 7; numele geografice ar fi cerut operaţii de cifru complicate.

personal al domnului Kriege, delegatul juridic german. Vă vom trimite un raport asupra acestei probleme de îndată ce vom dispune de toate documentele necesare.

Argetoianu

Nr. 10/E 21 febr./6 martie
(Se cere repetarea celei înregistrate la Nr. 8/E sosită cu greşeli).

Nr.5/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Vă rog să-i spuneți colonelului Mircescu să-i amintească mareşalului ceea ce mi s-a spus cu privire la rectificările de frontieră. Spuneți-i de asemenea generalului Lupescu să-i amintească generalului Hranilovici întrevederea noastră din tren pe care am avut-o la Răcăciuni în legătură cu acelaşi subiect. Să se insiste asupra faptului că rectificarea însăşi va constitui...[182] pentru viitor. De aceea este deosebit de important să se adopte o atitudine de dare înapoi, de respingere până şi a celei mai neînsemnate modificări de frontieră, dacă acest lucru va fi cu putință.

Nr. 39 *General Averescu*

Nr. 6/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Încercați, dacă este posibil, să aveți o întrevedre cu mareşalul, sau cel puțin anunțați-l prin colonelul Mircescu că atâta insistență în a cere...[183] constituie un act vexatoriu care denotă lipsă de încredere. Intențiile noastre sunt acelea, având în vedere şi efectuarea lucrărilor agricole, de a reduce efectivele armatei într-o proporție mult mai mare decât ni se cere. În prima întrevedere pe care am avut-o cu miniştrii, s-a spus că nu se va impune nici o condiție în ceea ce priveşte demobilizarea[184].

Nr.40 *General Averescu*

Nr. 7/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Insistați pe cât va fi posibil ca întâlnirile şi conferințele proiectate

[182] Trei cuvinte indescifrabile. Poate: „une grosse difficulte".
[183] Aici lipsesc cuvinte, probabil... „demobilizarea".
[184] Această telegramă se referă la insistențele transmise direct Marelui nostru Cartier, prin generalul Lupescu.

să nu aibă loc la Cotroceni, această alegere fiind total neindicată pentru că nu face altceva decât să atâțe şi mai mult spiritele. Ați izbutit să o vedeți pe persoana[185] cu care am dori să discutăm aici?

Nr.44 *General Averescu*

Nr. 8/I 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Delegații tehnici pornesc astă-seară împreună cu ofițerul curier şi anume d-nii: Nae Ştefanescu, director general al Băncii Românești; Al. Ştefanescu, fost director Banca Națională a României; N. D. Gheorghiu, director general al Vămilor; Răducanu, profesor, Şcoala Înalte Ştiințe Comerciale; I.N. Angelescu, subdirector al Statisticii, Ministerul de Domenii. Dl. Nae Ştefanescu, directorul general al Băncii Românești va fi însoțit de inginerul Tănăsescu, secretarul său.

Nr.43 *General Averescu*

Nr. 9 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Vă rog să vă informați dacă Misiunea Crucii Roşii Americane, sosită în țară pentru ajutorarea populației civile, poate rămâne acolo. Suntem informați că populația din teritoriul ocupat are nevoie de asistență medicală. Am putea oare să trimitem acolo medici?

Nr.42 *General Averescu*

Nr. 10 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

Misiunile străine se declară de acord cu înțelegerea luată, nu pot încă răspunde afirmativ cu siguranță căci au referat Guvernelor lor şi încă nu au răspunsul, dar toate probabilitățile sunt că da.

Nr. 45 *General Averescu*

Nr. 11 22 febr./7 martie
Buftea

Argetoianu

L-am (sfătuit?) pe Guvernul Republicii Moldovenești să trimită doi delegați pentru negocierile de pace, de comun acord cu delegația noastră.

Nr.44 *General Averescu*

[185] Alexandru Marghiloman.

Nr. 11/E

22 febr./7 martie
Iași

General Averescu

Comandamentul Suprem german pregătește trimiterea în ziua de sâmbătă, 24 februarie a unui detașament pentru ocuparea Odessei. Un batalion, una companie mitraliere cu autocamioane proprii și o baterie călăreață cu trenurile noastre prin sudul Basarabiei. Cere trimiterea unui ofițer român la Comandamentul german nr. 52 Brăila pentru a regla și însoți tratisportul pe calea ferată și un altul pentru a însoți trupele pe jos.

Rog a dispoza și a-mi comunica de urgență hotărârea dvs.

Argetoianu[186]

Nr. 12/E

22 febr./7 martie
Iași

General Averescu

Urmare la nr. 11 (precedenta). Ofițerul care merge la Brăila să aibă asupra lui și un tablou detaliat al tuturor depozitelor noastre din Rusia, inclusiv Basarabia.

Argetoianu

Nr. 14/E

22 febr./7 martie
Iași

General Averescu

Urmare la nr. 11 și 12 (precedentele). Comandamentul german roagă ca cei doi ofițeri români ce trebuiau să se prezinte la 24 februarie în Brăila Comandamentului 52 german, să fie mâine, 23 februarie, în Galați la Comandamentul Militar român, de unde un automobil german îi va transporta pe urma trupelor germane. Prima coloană germană pleacă mâine, vineri 23 februarie, din Brăila la ora 8. Rog a se ordona permiterea trecerii prin liniile noastre și ca ofițerii destinați a însoți coloana să se prezinte în cursul zilei la Comandamentul Militar din Galați, unde vor găsi automobilul german ce-i va conduce la coloana germană. Rog a se da și ordinele necesare Comandamentului Militar din Galați.

Argetoianu

Nr. 13/E

22 febr./7 martie
Iași

General Averescu

În cursul zilei de ieri situația a fost foarte încordată, dar astăzi ea

[186] Aceasta este telegrama care a provocat tămbălăul de la Iași cu misiunile străine.

s-a ameliorat în mod simțitor. În problema referitoare la frontiere, nădăjduiesc că vom ajunge la rezultate satisfăcătoare. De îndată ce voi fi în posesia textului cu toate cerințele politice, militare, economice și financiare, voi veni la Iași, profitând astfel de o pauză în ducerea tratativelor cauzată de o scurtă absență a lui Czernin, care a fost urgent chemat la Viena. Vă voi expune atunci verbal situația existentă. Până atunci, să nu aveți nici o grijă, căci am impresia că totul se va putea aranja așa cum trebuie.

Argetoianu

Nr. 15/E

23 febr./8 martie
Iași

General Averescu

Rog a ne comunica măsurile luate în legătură cu telegrama mea nr. 6 din 21 februarie[187] pentru a putea da lămuririle ce mi se cer de către Comandamentul german.

Argetoianu

Nr. 17/E

23 febr./8 martie
Iași

General Averescu

Am văzut persoana[188]. E gata a veni oriunde. Ar fi bine să nu luați nici o măsură până la înapoiera mea la Iași.

Argetoianu

Nr. 12/1

23 febr./8 martie
Buftea

Argetoianu

Antonescu[189] i-a telegrafiat lui Mișu să plece mâine, sâmbătă, la Berna cu 15 lăzi ale Ministerului Afacerilor Externe și 40 de lăzi ale Băncii Naționale din România.

El întreabă dacă s-au făcut aranjamentele necesare pentru tranzitarea acestui material prin Austro-Ungaria precum și pentru curierul de cabinet.

Nr. 47

General Averescu

[187] Relativă la transportul demobilizaților.
[188] Alexandru Marghiloman.
[189] Ministrul nostru la Paris.

Nr. 13/1 23 febr./8 martie

Telegrama Comisiei Mixte de la Focşani, nr. 1 din 23 februarie, transmisă prin generalul Lupescu (Buftea) Marelui Cartier General, Iaşi.

Cu onoare rugăm a transmite M.C.G. la Iaşi următoarea telegramă:

„Comisia însărcinată a discuta şi stabili chestiunile de detaliu relative la demobilizare, a hotărât:

1) Se vor demobiliza diviziile 2, 5, 7, 12, 14. Prin demobilizarea lor vor trebui să treacă 50.000 oameni în Muntenia.

2) Vor rămâne mobilizate diviziile 1, 3, 4, 6, 8, 9,10, 11, 13, 15.

3) Regimentele de vânători vor trece la cele 10 divizii mobilizate.

4) Efectivele diviziilor demobilizate vor fi: pentru un regiment de infanterie 250 oameni şi 80 cai; pentru un regiment de artilerie de 75 m/m 528 oameni şi 370 cai; pentru un regiment obuziere 278 oameni, 210 cai.

Serviciile acestor divizii se demobilizează complet. Cavaleria acestor divizii trece la regimentele respective; grupele tehnice rămân.

5) Oamenii având efectele de îmbrăcăminte fără armătură (sic), şi fără ofiţeri, vor aflua la punctele de trecere nord-Focşani şi nord-Brăila.

Oamenii vor face în tabere hotărâte de Comandamentul german, o carantină de 23 zile.

6) Armătura oamenilor demobilizaţi va fi adunată de regimentele respective, împachetată şi trimisă cu un ofiţer, cu oamenii necesari pentru îngrijire şi pază. Ea va fi depozitată în vechile garnizoane.

7) Idem materialul artileriei.

8) Ofiţerii activi vor rămâne toţi în Moldova. Cei de rezervă pot trece în Muntenia după detaliile ce se vor comunica ulterior.

9) Cele 10 divizii la care trec şi regimentele de vânători nu vor putea întrece efectivele din tabela Md. A.

Colonel Eliad
Lt. colonel Oprescu"

Adăugat de dl. general Lupescu:

a) Cadrele pentru grupele de demobilizare.

b) Hrânirea pe timpul carantinei şi până la ajungerea la localitatea de domiciliu.

c) Armamentul se va transporta când mijloacele de transport vor permite.

Nr. 18/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Condiţiile pentru transportul misiunilor străine rămân cele stabilite deja. Totuşi Czernin comunică că va fi absolută nevoie ca aceste misiuni să facă o carantină de aproximativ patru săptămâni la un punct ce se va fixa şi care se va găsi în apropierea frontierei române spre Austro-Ungaria.

Argetoianu

Nr. 14/I 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Rog a explica pentru ce motiv carantina. E ea impusă de consideraţii sanitare sau de alte motive. Astăzi în teritoriul liber nu e nici o boală epidemică.

Nr. 46 *General Averescu*

Nr. 15/I 23 febr./8 martie
Buftea

Argetoianu

La nr. 13 din 23 februarie 1918[190] se aprobă toate propunerile, astfel cum au fost formulate.

Nr. 48 *General Averescu*

Nr. 16/I 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Misiunile străine nu acceptă să fie oprite în carantină.

Preferă să plece prin Rusia. Insistaţi să se dea ordine precise trupelor austro-ungare ce vor înainta de la Reni spre Odessa a lăsa liberă trecerea misiunilor militare străine. Arătaţi că este o chestiune de onoare pentru noi să le asigurăm repatrierea şi că în angajamentele ce am luat în această privinţă faţă de ofiţerii înţelegerii ne-am bazat atât pe promisiunea verbală a mareşalului Mackensen cât şi pe condiţiile armistiţiului.

Nr. 42 bis *General Averescu*

Nr. 19/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

[190] Condiţiile de amănunt ale demobilizării.

Şedinţele suspendate până joia viitoare. Plec mâine seară la Iaşi. Comisiile tehnice vor continua a lucra.

Argetoianu

Nr. 20/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Kühlmann ne roagă să nu mai autorizăm pe corespondenţii străini de presă să trimită veşti prin telegraful fără fir. Cred că s-ar putea face acest lucru suspendându-se din motive tehnice, până la venirea mea acolo, veştile transmise de corespondenţii străini.

Vă rog să-i reţineţi de asemenea acolo, până la sosirea mea pe delegaţii din Basarabia. Kühlmann nu şi-a schimbat încă punctul de vedere, dar situaţia s-a complicat şi mai mult din cauza unui protest pe care Ucraina l-a adresat Puterilor Centrale şi în care se ridică împotriva emancipării Basarabiei.

Argetoianu

Copie după protestul ucrainean menţionat în precedenta depeşă:

„Prin aceasta am onoarea să declar că Consiliul Comisarilor Poporului din Republica Populară Ucraineană consideră neapărat necesar să aducă la cunoştinţa Guvernului imperial german cele ce urmează:

Guvernul ucrainean manifestă cel mai profund interes pentru soarta ţinutului de margine al Republicii populare Ucraina – a Basarabiei.

Făcând abstracţie de faptul că teritoriile populate ale ambelor popoare dominante, uncrainean şi moldovean, sunt împletite unele cu altele, nu există nici o îndoială că în partea de nord a regiunii basarabene trăiesc în mare parte ucrainenii, iar în partea de sud (între Dunăre şi gurile Nistrului, la ţărmul Mării Negre) majoritatea relativă o deţin ucrainenii, şi în acest fel Basarabia constituie din cauza situaţiei sale etnografico-economice şi politice un tot de nedespărţit cu teritoriul de bază al Republicii Populare Ucrainene.

Guvernul ucrainean care stăpâneşte o parte însemnată a ţărumului Mării Negre, în partea răsăriteană a căruia se află un mare centru economic, Odessa, cu care este legată tocmai întreaga Basarabie de sud, consideră că orice modificare a fostei graniţe româno-ruse, mai cu seamă în părţile ei nordice şi sudice, atinge puternic interesele politice şi economice ale Republicii Populare Ucrainene.

Având în vedere că în prezent o parte importantă a Basarabiei

este ocupată de trupele române şi că chestiunea apartenenţei de stat în continuare a Basarabiei ar putea să constituie un subiect al consfătuirilor de la Conferinţa de Pace de la Bucureşti, Guvernul ucrainean este de părere că discutarea şi luarea unei hotărâri în această problemă nu sunt posibile decât cu participarea şi acordul reprezentantului Republicii Populare Ucraiene".

Nr. 21/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Printre primii curieri ce vor trebui să plece spre Buftea vă rog să-l includeţi şi pe Pic Pherekyde, nepotul lui Marghiloman.

Argetoianu

Nr. 23/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Rog dispoza ţi ca trenul special ce se găseşte la Pădureni să fie gata de plecare în cursul nopţii de 24-25 februarie. Ora exactă a sosirii noastre la Pădureni o vom comunica în cursul zilei de 24 februarie.

Argetoianu

Nr. 24/E 23 febr./8 martie

General Averescu

Comandamentul german a luat măsuri pentru curăţirea coastelor Mării Negre şi ale braţelor Dunării de mine. Această lucrare va necesita ca unele mici vase de dragare să intre pe braţele Dunării şi poate chiar pe Dunăre. În consecinţă roagă a se da ordine trupelor şi vaselor noastre pentru a nu face dificultăţi acestor operaţiuni.

Argetoianu

Nr. 25/E 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Am rezolvat împreună cu Comandamentul german întreaga problemă românească de la Odessa. Ar trebui să se înceteze orice negocieri cu maximaliştii. Germanii vor ocupa Odessa peste câteva zile. Au fost obţinute toate garanţiile personale şi materiale.

Argetoianu

Nr. 26/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Conform telegramei nr. 17/E, după convorbirile avute cu Kühlmann va trebui să nu daţi nici o urmare planului persoanei[191] cunoscute, înainte de sosirea mea la Iaşi.

Argetoianu

Nr. 26 bis/E — 23 febr./8 martie
Direcţia Transporturilor Iaşi

Colonel Gabrielescu

În întrevederea cu dvs. aţi avut-o la Focşani cu comisia germană respectivă, aţi stabilit două trenuri pentru ziua de 9 martie şi unul pentru ziua de 10 martie, în total deci trei trenuri pentru Ţăndărei-Reni. Comandamentul Mackensen solicită Comandamentul român ca în afară de aceste trenuri să mai hotărască încă un al patrulea tren pentru ziua de 10 martie după-amiază, un al cincilea tren pentru ziua de 11 martie stil nou înainte de amiază şi un al şaselea tren pentru ziua de 11 martie după-amiază. Trenurile 4, 5 şi 6 să aibă un vagon de persoane, 4 vagoane pentru soldaţi (cl. III), 30 vagoane închise şi 10 vagoane platforme.

Comandamentul german roagă a i se răspunde cât mai urgent.

General Lupescu

Nr. 17/1 — 24 febr./9 martie
Buftea

Maior Dumitrescu

Putem da cu începere de la 11 curent[192] câte un tren pe zi cu compoziţia un vagon cl. II, 4 vagoane cl. III sau închise, 15 vagoane închise şi 5 platforme, total 25 vagoane. Vagoanele sunt de 16 tone, deci mai mari ca cele obişnuite.

Lt. colonel Gabrielescu

Nr. 27/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Rog dispozaţi ca lt. colonel Gabrielescu şi dl. Stănulescu să se

[191] Alexandru Marghiloman.

[192] Dantul cu plecarea misiunilor era la Iaşi în toi. Se amâna trecerea nemţilor prin Basarabia până la 11 martie *st.n.* – misiunile urmând să treacă pe acolo în ziua de 10 martie.

întâlnească cu comisia respectivă adversă în acelaşi loc şi la aceeaşi oră mâine sâmbătă 24 februarie.

Argetoianu

Nr. 28/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

I. Generalul Hranilovici a solicitat libertatea de a se transporta pe liniile Ocniţa-Bălţi-Răbinţa şi Ocniţa-Moghilev în mod trecător trupe austro-ungare în Ucraina cu destinaţia Odessa. Am convenit să intervin cu următoarele condiţii:

1) Măsura să fie numai pentru transportul unui număr precis de trupe ce ni-l va face cunoscut mai târziu (maximum 1 divizie) fără să fie permisă debarcarea în cursul transportului prin Basarabia şi cu atât mai puţin ocupări de localităţi, poziţii etc.

2) Liniile rămân în exploatarea, paza şi ocupaţia noastră.

3) Nu se vor putea aproviziona în cursul drumului pe teritoriul Basarabiei.

4) Să admită ocuparea de către noi a zonei din nordul Basarabiei până la linia Noua Sulița-Hotin pentru motive de poliţie şi siguranţă.

5) A ne trimite imediat ofiţerii şi gradele inferioare români ce vor găsi ca prizonieri la bolşevici.

6) A considera ca proprietate a Guvernului român depozitele noastre din Rusia şi a le păzi până la luarea lor în primire de către noi.

Toate aceste condiţii au fost promise sub rezerva aprobării lor de către Guvernul român.

Am tras atenţia că nu pot avea un răspuns mai curând de 48 ore.

II. Comandamentul Mackensen cere mijloace pentru transportul a încă 2 baterii de la Reni spre Bender.

General Lupescu

Nr. 29/E — 23 febr./8 martie
Iaşi

General Averescu

Generalul Hranilovici a trimis d-lui general Lupescu următoarea telegramă:

„O depeşă a Comandamentului Armatei I feldmareşal baron Kövess informează că trupele române din sectorul Békás (Bicaz?) – Tölgyes (Tulgheş) fac lucrări de întărire; se instalează chiar mitraliere pe poziţii.

Pe baza punctului 6 al Convenției (de armistițiu) se cere evacurare teritoriului ungar.

General Hranilovici"

Nr. 30/E — 23 febr./8 martie, Iaşi

General Averescu

Comandamentul General Mackensen solicită următoarele:

1) În Reni, să se stabilească un depozit de subzistență (de către germani).

2) Stabilirea legăturii prin *Hugues* între Reni şi Brăila; de asemenea şi pentru mai târziu cu trupele ce operează contra Odessei.

3) Cu începere de la 10 martie *st.n.* se va stabili în Reni o comisie tehnică germană de cale ferată, compusă din 3 ofițeri, 3 subofițeri şi 5 soldați, care va avea supravegherea tehnică a îmbarcărilor trupelor aliate; este de dorit să se dea instrucțiunile cuvenite, serviciilor respective române.

4) Este de dorit să se dea neapărat câte 2 trenuri zilnice, direcția Reni-Bender. Aceste transporturi ar fi în interesul ambelor părți (Comandamentul Mackensen şi Comandamentul român). În acest scop rog dați ordine şefului secției transporturilor lt. colonel Gabrielescu şi şefului transporturilor militare Stănulescu a lua înțelegere în această privință cu şeful transporturilor militare germane cu care urmează a se întâlni mâine 24 februarie în Focşani.

Argetoianu

Nr. 33/E — 24 febr./9 martie, Iaşi

General Averescu

Comandamentul Mackensen solicită de la Comandamentul Suprem român următoarele:

1) A se permite ca legătura cu trupele puse în marş spre Odessa să se poată face şi cu aviatorii; aceştia nu vor zbura decât asupra teritoriului Basarabiei, aşadar la est de Prut.

2) Să se aprobe ca pionierii germani să înceapă a repara şi pune în bună stare drumurile ce duc de la Vădeni spre Siret, după care se vor înapoia la Brăila.

Argetoianu

Nr. 19/1 — 24 febr./9 martie, Buftea

Argetoianu

Rog cereți a opri pe loc autocamioanele care înaintează de la Reni

cu trupe în Basarabia, precum şi transporturile pe calea ferată până la scurgerea trenurilor cu misiunile străine. Refuzul acestei cereri ar putea să compromită continuarea negocierilor. Sub nici un cuvânt nu putem admite ca repatrierea misiunilor admisă prin condițiile armistițiului să fie câtuşi de puțin stânjenită.

General Averescu

Nr. 35/E — 24 febr./9 martie, Iaşi

General Averescu

Afacerea misiunilor militare străine se aranjează. Vă voi comunica mâine dimineață verbal. Rog dispozați să nu se mai facă dificultăți coloanelor germane ce trec prin liniile noastre; de asemenea să se permită cantonarea în Reni a coloanelor ce eventual nu au putință să-şi continue drumul mai departe, în aceeaşi noapte.

Argetoianu

Nr. 31/E — 23 febr./8 martie, Iaşi

General Averescu

Comandamentul german solicită:

1) Mai înainte de efectuarea demobilizării armatei române, prizonierii precum şi internații Puterilor Centrale ce se mai găsesc încă în Moldova să fie liberați şi anume:

a) Prizonierii de război germani vor fi trimişi în teritoriul ocupat prin Focşani sau Brăila, în lagărele de carantină din Bucureşti, Piteşti, Slatina, Craiova.

b) Prizonierii turci ca la punctul a).

c) Prizonierii austro-ungari prin Galați pe Dunăre, sau prin linia frontului armatei Kövess prin liniile Ghimeş, Palanca şi Suceava.

d) Prizonierii bulgari prin Galați, pe Dunăre spre Bulgaria.

e) Internații civili prin Focşani spre lagărele de carantină din Ploieşti, în principiu se admite şi pentru prizonierii români aflați pe teritoriul ocupat şi apoi fără întârziere aşa cum se va stabili ulterior, cei aflați în celelalte lagăre de prizonieri ale Puterilor Centrale.

Argetoianu

Nr. 34/E — 24 febr./9 martie, Iaşi

General Averescu

Comandamentul Mackensen roagă a se trimite cât mai urgent

unul sau doi delegați la Focșani pentru a aranja chestiunea schimbului de prizonieri în sensul cum s-a comunicat d-voastră cu nr. 31/E din 23 februarie. În caz că această cerere se aprobă rog comunicați telegrafic numele delegaților și data sosirii lor la Focșani.

Argetoianu

Nr. 37/E — 24 febr./9 martie
Iași

General Averescu

Vă rog mult să nu creați nici un obstacol în calea coloanelor germane care înaintează în direcția Vădeni-Basarabia, dimpotrivă vă rog să creați toate facilitățile folosind toate mijloacele posibile. A proceda contrar, ar însemna să compromitem aici toată activitatea pe care eu o depun. Mâine dimineață voi fi la Iași.

Argetoianu

Nr. 20/I — 24 febr./9 martie

Către
Delegația regală română de Pace
Excelenței Sale domnului general Lupescu, personal

Trupe ale Armatei a VII-a chezaro-crăiești se află în Moghilev și intenționează să utilizeze Râbnița (sau prin Chișinău către Bender), în bună înțelegere cu trupele românești aflătoare acolo, spre a-i acorda Ucrainei sprijinul promis în direcția contra Odessei.

Rog să se dea trupelor românești staționate în Basarabia ordinul corespunzător, spre a se putea realiza deplina înțelegere între cei doi comandanți de trupe.

Hrănilovici, general maior

Nr. 21/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Excelenței Sale
generalului Lupescu

Pe linia ferată Ocnița-Bielev-Râbnița urmează a fi transportate la început 2-3 batalioane. Potrivit unei comunicări sosite chiar acum, linia ferată ar fi avariată la sud-vest de Ocnița. V-aș fi foarte recunoscător dacă m-ați informa asupra amplorii avariei și a duratei lucrărilor de refacere.

General maior von Hranilovici

Nr. 22/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Colonelului Mircescu

Formațiunile aflate în marș spre Reni, în vederea transportării mai departe, au fost oprite la poziția românească de la Vădeni. Domnia voastră sunteți rugat să interveniți din nou la Iași, ca de acolo să se dea neîntârziat organelor românești indicația de a da cale liberă trecerii trupelor Aliaților. Indicația ar trebui să se refere și la zilele următoare.

O.K.M.

Nr. 36/E — 24 febr./9 martie
Iași

General Averescu

Generalul Hranilovici roagă în numele Comandamentului austro-ungar să-i comunicăm în ce constau distrugerile făcute pe calea ferată la sud-est de Ocnița (Basarabia) și cât timp ar dura repararea lor. Comandamentul austro-ungar intenționează să trimită pe linia Ocnița-Bălți-Râbnița deocamdată 2-3 batalioane. Rog a ne comunica răspunsul ce trebuie să dăm.

Argetoianu

Nr. 23/I — 24 febr./9 martie
Buftea

Argetoianu

Majestatea Sa Regele dorește ca dumneavoastră să veniți aici însoțit de domnul Marghiloman.

General Averescu

Nr. 23 bis/I — 24 febr./9 martie
Buftea

General Lupescu

Ar fi bine să obțineți a se admite ca în locul diviziilor 2 și 5 să se demobilizeze diviziile 11 și 13. Demobilizarea diviziilor 2 și 5 ar provoca completa lor dezorganizare, dat fiind că ar trebui să fie reduse la efectivul diviziilor teritoriale.

General Iancovescu

Nr. 38/E — 24 febr./9 martie
Iaşi

General Averescu

Domnul Mişu este autorizat a trece cu cele 55 lăzi. Rog telegrafiaţi de urgenţă Berna.

Argetoianu

Nr. 24/I — 25 febr./10 martie
Buftea

Către Misiunea română regală,

Deoarece cu toate rugămintea mea exprimată deja o dată în scris, trupele regale româneşti nu iau nici un fel de măsuri spre a evacua ţinutul ungar ocupat de ele, repet cererea mea respectivă şi rog să daţi dispoziţiile de evacuare cât mai urgent posibil. În conformitate cu raportul comandantului armatei de pe front F. M. baron Kövess, trupele regale române, la retragerea lor din Bucovina, au luat cu ele pe toată lumea în stare de a purta arme din Gemenea (la sud-vest de Gura Humorului). Rog stăruitor restituirea acestor oameni.

General maior von Hranilovici

Nr. 26/I — 25 febr./10 martie
Buftea

Deleg. Rom. Pace

Trimit căpitanii Tabacovici şi Gheron Netta la Focşani pentru convenţia prizonieri.

Colonel Ressel

Nr. 27/I — 25 febr./10 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Misiunea franceză plecat astă-noapte prin Rusia. Interveniţi de urgenţă să nu se stânjenească trecerea ei. Răspundeţi.

Argetoianu
(Iaşi)

Nr. 28/I — 25 febr./10 martie
Buftea

Ministrul Papiniu

Se cere trimiterea copii propunerile economice-financiare germane şi austro-ungare.

Argetoianu
(Iaşi)

Nr. 39/E — 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Generalul Hranilovici a trimis cu nr. 177 şi 179 din 25 februarie notele următoare, pe care am onoarea a le transmite în copie:

„*Nr. 177.* 1. Deoarece trupele române nu iau nici o măsură pentru a evacua teritoriile din Ungaria ocupate de ele, cu toată rugămintea pe care am făcut-o o dată deja în scris, repet cererea mea în această privinţă şi rog a se lua dispoziţii cât mai urgente pentru evacuarea acestor teritorii.

2. Conform unui raport primit de la Comandamentul Armatei Kövess, trupele române, la retragerea lor din Bucovina, au luat cu ele din Dzeminc (Gemena), sud-vest Gura Humorului pe toţi oamenii capabili de a purta armele; rog cu insistenţă a ni se înapoia oamenii. Semnat: *general Hranilovici.*

Nr. 179 În interesul curăţirii cât mai repede a minelor de pe Dunăre, rog a se interveni pe lângă Comandamentul Superior român pentru ca să permită secţiei de curăţitoare de mine austro-ungare să poată călca în toate localităţile pe malul nordic al Dunării, după nevoie. Să-i dea de asemenea posibilitatea să cantoneze în timpul nopţii ca să nu mai fie silită să piardă timp în fiecare seară cu reîntoarcerea la punctul de plecare. În scopul acesta rugăm ca în localităţile Galaţi, Reni şi Sulina, de este posibil, să li se pună la dispoziţie câte o casă din cele aşezate cât mai aproape de ţărm.

În afară de acestea noi rugăm a se interveni pentru a se permite ca sancţiunile noastre de dragare pe Dunăre să fie însoţite ca călăuză de un monitor austro-ungar, care va purta un drapel alb şi al cărui echipaj nu se va coborî la ţărm niciodată. Semnat: *general Hranilovici.*"

Rog binevoiţi a decide şi a comunica urgent rezultatul.

Colonel Mircescu

Nr. 40/E — 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu[193]

Comandamentul german roagă a i se indica cât mai curând care este itinerariul urmat de Misiunea franceză prin Rusia, pentru a i se da tot concursul şi sprijinul şi a nu fi cu nimic stânjenită.

Colonel Mircescu

[193] Răspuns la telegrama nr. 27/I.

Nr. 41/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Pentru accelerarea chestiunii prizonierilor al căror transport Comandamentul german ar dori să înceapă înainte de 14 martie *st.n.*, rog ca delegaţii noştri căpitanii Tabacovici şi Gheron Netta să vie direct Buftea în ziua de marţi 27 februarie dimineaţa.

Colonel Mircescu

Nr. 42/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Mareşalul Mackensen mă roagă să comunic dvs. de urgenţă următoarea telegramă: „Chiar acum mi se raportează că transportul trupelor germane pe calea ferată a fost oprit în Bolgrad, iar coloana ce se transporta cu autocamioane a fost împiedicată de a-şi continua marşul la Borodinskaia. Rog pe Excelenţa Voastră a ordona ca să se ridice aceste măsuri care sunt în contrazicere cu stipulaţiile tratatului preliminariilor de pace şi rog pe Excelenţa Voastră *să-mi comunice până mâine la ora 6 despre cele ce aţi dispozat; în caz că această comunicare nu-mi va parveni, mă voi vedea forţat, spre marea mea părere de rău, a lua măsuri în consecinţă. Semnat: von Mackensen* (Nr. 5975)."

Colonel Mircescu

Nr. 43/E 25 febr./10 martie
Iaşi

General Averescu

Generalul Hranilovici comunică următoarele:

„1) Conform rapoartelor primite de la Comandamentul flotilei de Dunăre austro-ungare, Comandamentul român din Galaţi n-a fost încă înştiinţat că secţiunile de dragare austro-ungare vor curăţi minele pe Dunăre şi în jos de Galaţi; pentru a evita întârzierea lucrărilor am onoarea a vă ruga de a da instrucţiuni comandamentelor de marină dintre Galaţi şi Sulina ca să nu stânjenească înaintarea secţiei de curăţitoare de mine austro-ungare, ci din contra să o sprijine cu toate mijloacele.

2) Am onoarea a vă comunica că în urma informaţiilor primite în ultimul moment, rezultă că oamenii capabili de a purta armele din localitatea Dzermine nu au fost luaţi de acolo de către trupele române aşa după cum arătasem în telegrama mea nr. 177 care se baza pe informaţii neexacte. În consecinţă vă rog să consideraţi chestiunea aceasta ca tranşantă. Semnat: *v. Hranilovici* (Nr. 184)."

Colonel Mircescu

Nr. 44/E 25 febr./10 martie

Excelenţei Sale feldmareşalului v. Mackensen[194]

La nr. 5975 am onoarea să transmit Excelenţei Voastre din partea generalului Averescu următoarele: „Au fost date ordine de a nu se mai pune piedici în calea înaintării trupelor germane în Basarabia. Tulburările care au intervenit au fost urmările unor măsuri luate mai înainte, atunci când situaţia era încă neclarificată; toate sunt acum înlăturate. *Generalul Averescu*".

(transmisă prin *colonel Mircescu* şi *Prinţul de Hessa*)

(Textul român: „La nr. 5975. Ordine sunt date a nu se face absolut nici o împiedicare la mişcările trupelor germane în Basarabia. Împiedicările survenite au fost efectul unor măsuri anterioare, când nu se cunoştea situaţia. Ele au fost suprimate.

General Averescu").

Nr. 46/E 26 febr./11 martie
Iaşi

General Averescu

Rog dispuneţi ca primul curier să aducă de la comisia de informaţii a măsurilor luate în teritoriul ocupat, dosarul informaţiilor privitoare la industrie care se cere de dl. Nae Ştefănescu.

Papiniu

Nr. 47/E 26 febr./11 martie
Iaşi

General Averescu

Comandamentul german ne comunică următoarea telegramă:

„Nr. 5995. Deoarece Reni va rămâne ca gară de îmbarcare pentru trupele aliate ce vor fi trimise spre Odessa, va fi nevoie a se instala în gară un depou, iar mai târziu în port; rugăm a ni se da cât mai curând aprobarea de a trimite la Reni un batalion de Landsturm pentru paza acestor depozite în contra bandelor de bolşevici, totodată rugăm a ni se da cât mai curând aprobarea cererilor făcute deja, anume:

1) Construirea unei linii telefonice Brăila-Reni, şi apoi mai departe înapoia trupelor ce operează de-a lungul şoselei Reni-Bender;

2) Trimiterea unei comisii tehnice de căi ferate care să fie stabilă în Reni;

3) Legătura cu avioane la est de Prut.

Semnată: *O.K.M.* (nr. 5995)".

Rog binevoiţi a decide şi comunica urgent rezultatul.

Colonel Mircescu

[194] Comunicat în copie.

Nr. 50/E — 26 febr./11 martie
București

General Hranilovici

Comandamentul Suprem român îmi comunică următoarele pentru a le aduce la cunoștința dvs.:

„În ziua de 24 februarie *st.v.*, coloane austriece au înaintat de la Ocnița spre Bălți prin marșuri pe jos. Comandamentul Suprem român se vede nevoit a protesta contra acestui fapt care este contrar stipulațiilor armistițiului în vigoare și în contra celor stabilite de comun acord între dvs. și dl. general Lupescu. Pentru a înlătura conflicte și frecări dăunătoare ambelor părți în aceste momente, rog binevoiți a interveni ca înaintarea acelor trupe să fie oprită.

Colonel Mircescu

Nr. 35/I — 26 febr./11 martie
Buftea

Către

Colonelul Mircescu

Spre a fi transmis generalului Averescu:

„După încheierea tratativelor de la Focșani, regret a nu putea îndeplini dorința Comandamentul Suprem al Armatei Române de a demobiliza diviziile de infanterie 11 și 13 și rog să se procedeze, după cum s-a convenit, la demobilizarea diviziilor 2 și 5.

v. Mackensen (nr. 5985)."

Nr. 55/E — 26 febr./11 martie
Iași

General Averescu

Față de intervenția ce am făcut din nou, Comandamentul Mackensen a acceptat fără condiții demobilizarea diviziilor 11 și 13 în locul diviziilor care fuseseră stabilite prin protocolul încheiat la Focșani la 8 martie *st.n.* de subcomisiile româno-germane. Comandamentul german ne roagă a comunica Comandamentului român că această acceptare o face pentru a nu se crede că voiesc să ne șicaneze, ci din contră voiesc a ne arăta și dovedi totodată toată bunăvoința lor, sperând că vor găsi și la noi aceeași bunăvoință când împrejurările o vor cere.

Colonel Mircescu

Nr. 52/E — 26 febr./11 martie
Iași

General Averescu

Generalul Hranilovici cu nr. 193 roagă în numele Comandamentul austro-ungar ca căpitanul de port Franz Vilfan, pus în libertate conform ordinului Ministerului de Război român, să fie trimis în carantină la Brăila pe vasul spital austro-ungar al flotilei de Dunăre și de a i se comunica timpul când el va sosi acolo.

Colonel Mircescu

Nr. 38/I — 26 febr./11 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Consiliul de Miniștri a aprobat cererea relativă la aprovizionarea trupelor germane din depozitele române de la Bender și s-a dat ordin în acest sens Marelui Cartier General.

Colonel Ressel

Nr. 56/E — 26 febr./11 martie
Iași

Marele Cartier General

Am onoarea a înainta în copie următoarea telegramă primită de la Comandamentul Mackensen cu nr. 6010 și cu rugămintea de a fi comunicată și d-lui general Averescu și de a i se da o rezoluție cât mai urgentă:

„Trupele germane raportează că calea ferată Reni-Bender e distrusă în regiunea la vest de Bolgrad. Rugăm cu insistență a dispoza imediata ei reparare sau a se permite ca o echipă de cale ferată germană să fie trimisă la Bolgrad pentru a pune linia în stare de funcționare."

Colonel Mircescu

Nr. 46/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Te rog să ai o convorbire personală cu mareșalul Mackensen pentru a îi spune din partea mea următoarele: Nu pot considera ca schimbare decât ceea ce s-ar depărta de la protocoalele semnate. Lucrările subdelegațiilor și ale delegației chiar nu pot fi considerate decât ca proiecte și devin definitive numai după aprobarea Guvernului, sau cel puțin după semnarea de către plenipotențiari

a unui protocol. În chestiunea demobilizării nu noi ne-am depărtat de la cele hotărâte, făcând ultimele cereri, ci din contră, voiam să intrăm în spiritul şi textul actului pentru prelungirea armistiţiului. În acel act ne-am angajat a demobiliza o parte din diviziile noastre, iar nicidecum a le dizolva. Dacă trecerea unui regiment de rezervă de la efectivul actual la acela de 250 oameni poate fi considerată ca o demobilizare (căci acesta este efectivul de pace al regimentului de rezervă), nu tot acelaşi lucru se poate zice de regimentul activ; a-i reduce la 250 oameni nu e a-i demobiliza, ci se poate zice a-i dizolva, căci demobilizarea nu poate fi înţeleasă decât trecerea de la picior de război la cel de pace, adică la efectivele bugetare.

Pentru aceea am cerut a se demobiliza diviziile 11-15, căci numai cu aceste divizii, acceptând efectivul impus, operaţiunea ar fi o demobilizare, pe când cu diviziile active ar fi o dizolvare, ceea ce noi nu am semnat în actul de prelungire al armistiţiului.

În acel act nu era termenul demobilizării şi deci toate datele impuse în urmă constituie o schimbare a condiţiilor.[195]

De asemenea, în actul semnat nu a fost impus efectivul de trimis în teritoriul ocupat; a fost o adăugire ulterioară.

Am primit fără obiecţie orice adăugire, căci, cum am declarat mareşalului, odată intrat pe calea tratativelor nu am altă dorinţă decât a le duce la bun sfârşit; cred însă că e necesar şi din partea opusă a se arăta aceeaşi bunăvoinţă şi a lua în consideraţie obiecţiile şi cererile noastre, căci pornesc exclusiv numai din nevoi reale şi nu ascund înapoia lor intenţia presupusă că am voi să ne depărtăm din angajamentele luate sau cel puţin să le modificăm.

După ce vei fi vorbit cu mareşalul, vorbeşte în acelaşi sens şi cu generalul Hell.

General Averescu

Nr. 47/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Condiţiile puse[196] peste putinţă de realizat din cauză că diviziile 11 şi 13 se găsesc în Basarabia şi trebuiesc mai întâi înlocuite. Se pot demobiliza numaidecât, cum am spus deja, diviziile 12, 14 şi 15.

[195] Pledează bietul Averescu iezuitic: datele au fost impuse comisiei române la Focşani, dar acceptate.

[196] Public aci numai depeşele care mi-au trecut prin mână. Cititorul urmează să completeze singur sensul unora din ele, sau poate cu ajutorul altor publicaţii, dacă există, cu privire la această materie.

În caz că se persistă în condiţiile puse, care materialiceşte nu pot fi satisfăcute, renunţ la modificarea cerută.

Atrag atenţia că este greşit dacă se crede că diviziile noastre, atât cele active cât şi cele de rezervă, au oameni numai de recrutare; completările s-au făcut cu oamenii care s-au avut sub mână la momentul trebuinţei şi sunt regimente din Muntenia şi din Oltenia care au oameni din Moldova şi viceversa; deci demobilizarea nu trebuie pusă în aşa rigidă legătură cu completarea cifrei de 45.000 oameni de trimis în teritoriul ocupat, pe când demobilizarea se va putea face numai prin simpla reducere a efectivelor în diviziile ce se vor alege. Completarea cifrei arătate va cere o prelevare de oameni foarte probabil şi din diviziile nedemobilizate.

General Averescu

Nr. 58/E — 27 febr./12 martie
Iaşi

General Averescu

Ieri am examinat într-o primă lectură proiectul de tratat adiţional împreună cu delegaţii tehnici germani şi austro-ungari.

După şedinţă, primul delegat german care s-a arătat deosebit de dispus să sprijine România şi pe care-l cunosc din anul 1899, m-a informat în mod confidenţial că Guvernul său va insista pentru a fi acceptate despăgubirile de război propuse; aceste despăgubiri vor fi însoţite de retragerea a 800.000.000 de bilete din Banca Generală, pătrându-se în Banca Imperială fondurile depuse acolo spre păstrare la Banca Naţională a României.

În sfârşit, el a insistat în mod deosebit asupra admiterii clauzei de amnistiere a conaţionalilor noştri care s-au făcut vinovaţi, amnistierea motivată de angajamentele pe care şi le-a asumat Guvernul german.

De asemenea el roagă să se ia în consideraţie propunerea privitoare la articolul 44 din Tratatul de la Berlin pentru izraeliţi, care ar fi cea mai anodină dintre toate acelea pentru care se insistă atâta din toate părţile.

Papiniu

Nr. 48/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Se aprobă demobilizarea diviziilor 11-15.

O.K.M.
(s-a comunicat Iaşi)

Nr. 49/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumat) Se aprobă de Guvern chestiunea demobilizării prizonierilor, cedarea 10.000 cai, trupe tehnice, material rusesc etc.

General Averescu

Nr. 51/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumat) Se cere înlocuirea batalionului de Landsturm, din Reni, cu trupe române.

General Averescu

Nr. 67/E — 27 febr./12 martie
Iași

General Averescu

General maior v. Hranilovici cu nr. 199 din 27 februarie comunică următoarele:

„Conform ordinelor primite, trupele române la părăsirea Sucevei, Gura Humorului şi Siretului, ar fi luat cu ele numeroşi cetăţeni dintre cei mai cu vază."

Se cere punerea lor în libertate şi comunicarea rezoluţiei ce se va da acestei cereri.

Colonel Mircescu

Nr. 68/E — 28 febr./13 martie

General Hranilovici

La nr. 199 se comunică: Trupele române nu s-au abătut de la chemarea lor în retragerea din teritoriul menţionat, şi au lăsat liberi pe loc pe toţi locuitorii.

Colonel Mircescu

Nr. 52/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Ministrul Papiniu

Conform înţelegerii luate cu dl. Kühlmann şi Czernin, rog a mijloci de urgenţă, prin colonel Mircescu şi general Hranilovici, trecerea spre Elveţia, prin tren direct şi fără carantină, a următorilor oameni politici:[197]

[197] În principiu chestiunea fusese deja rezolvată de la 21 februarie.

1. Dl. Take Ionescu
2. Prof.dr. Ion Cantacuzino cu fiul său
3. Dl. N. E. Ghika-Budeşti
4. Principele Şerban Cantacuzino
5. Dl. Plesnilă, deputat
6. Dl. Eduard Romalo, medicul Majestăţii Sale Regina, cu fiul său Grigore şi fiica sa, d-na Jeana Romalo
7. Dl. Alexandru Jurgea cu d-na Madeleine Macri şi o cameristă
8. Dl. Nicolae Pilat, nepotul d-lui Ion I. C. Brătianu
9. Dl. Ioan Crătunescu, avocat
10. Dl. N. Titulescu, fost ministru, cu doamna
11. Dl. Dan Cerkez
12. Dl. Georgescu Mavrodi, fiul doamnei de onoare a M. S. Regina
13. Dl. Nenişor
14. Dl. Constantin Capşa, cu doamna Cicei, născută Sculy
15. Dl. Petre Coandă.

Afară de dl. prof. dr. Cantacuzino şi de d-nii Nicolae Pilat şi Crătunescu, partizani ai d-lui Brătianu, afară de dl. dr. Romalo şi de dl. Mavrodi care sunt printre cei mai aprigi agitatori pentru rezistenţă, toţi ceilalţi sunt partizani ai d-lui Take Ionescu.

Plecarea acestui prim transport, în aşteptarea altuia, ar uşura mult sarcina Guvernului.

Rog a răspunde despre rezultat fixând, în înţelegere cu cei în drept, ziua şi ora plecării trenului din Focşani, preţul voiajului şi în ce monedă trebuie plătit. Cât bagaj se poate lua de persoană, câte zile ţine voiajul (pentru luare de provizii) şi dacă călătorii pot lua cu dânşii scrisori, bani, documente, precum şi cecuri, scrisori de credit etc.

General Averescu

Nr. 69/E — 28 febr./13 martie
Bucureşti

Contele Czernin

Din ordinul d-lui general Averescu:

Pe lista persoanelor politice deja trimisă pentru plecare în Franţa, se roagă a se adăuga dl. Lascar Caratgiu şi d-na Marioara Ventura.

Colonel Mircescu

Nr. 63/I — 28 febr./13 martie
Buftea

Delegația regală română,

La nr. 67, înainte de a cere decizia autorităților superioare mie, respectiv a Ministerului de Externe, am onoarea să vă rog să-mi comunicați dacă și când părăsesc Moldova persoanele de mai jos:

Domnul Take Ionescu, domnul prof. dr. Ion Cantacuzino cu fiul său, domnul N. E. Ghika-Budești, Prințul Șerban Cantacuzino, domnul Plesnilă, deputat, domnul dr. Eduard Romalo, medic al Majestății Sale Reginei, împreună cu fiul său Grigore Romalo și fiica sa domnișoara Jeana Romalo, Alexandru Jurgea cu domnișoara Madeleine Macri și o jupânească, domnul Nicolae Pilat, nepotul domnului Ion I. C. Brătianu, domnul Ion Crătunescu avocat, domnul N. Titulescu, fost ministru, cu doamna Titulescu, domnul Dan Cerkez, domnul George Mavrodi, fiul doamnei de onoare a Majestății Sale Reginei, domnul Nenișor, domnul Constantin Capșa cu doamna Cicei născută Sculy, domnul Petre Coandă, Ionel I. C. Brătianu, Vintilă Brătianu, C. I. Brătianu, Emil Costinescu senior, Emil Costinescu junior, dr. I. Costinescu, Radu E. Costinescu, Take Ionescu, Victor Ionescu, C. Angelescu, C. Dissescu, Jean Camărășescu, Ionaș C. Grădișteanu, Mihai G. Cantacuzino, Grigore N. Filiescu, Barbu Ștef. Delavrancea, Gr. Crăinicianu, Vasile Lucaci (român din Ardeal), Octavian Goga (român din Ardeal), I.Rusu-Abrudeanu (român din Ardeal), N. Căpităneanu, Pavel Brătășanu, I. Panaitescu, Rafail (șeful Poliției Siguranței), G. Corbescu, dr. Jean Cantacuzino, N. D. Cocea, J. Fermo, Jean G.Duca, Stelian Popescu, C. Gongopol, D. Ionescu-Brăila, Manolescu-Sideri (?), Constantin Mille, George Moruzi, T. Pisani, Pascal Toncescu, Marioara Ventura, C. Xeni, Spiru Eftimiu (?), Victor Antonescu, General Georgescu, Prințul George Valentin Bibescu, Prințul Barbu Știrbei, Ioan Th. Florescu, maiorul Angheleanu, Aristide Blank, A. C. Cuza, Nicolae Iorga, Nicolae Berindei, Al. Constantinescu, căpitanul Herea, locotenent în rezervă al Jandarmeriei Receanu, în civil inginer, lt. în rez. al Jandarmeriei Oroveanu, moșier; lt. în rez. al Jandarmeriei Mamulea, judecător; lt. în rez. al Jandarmeriei Nicolau, în civil ?; lt. în rez. al Jandarmeriei Botez, în civil ?; ofițer de aprovizionare (intendență) lt. în rez. Ionițiu, librar în București, strada Șelari; sublt. Ionescu, ofițer de intendență în lagărul Răducăneni, lt. Gh. D. Georgescu, în lagărul Vădeni. Rugăm răspuns foarte urgent.[198] (Nr. 218)

General maior von Hranilovici

Nr. 53/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată) Se cere itinerariul, tren și automobile, pentru ajungerea la Cotroceni joi 1/14 martie, ora 3 p.m.

Argetoianu

Nr. 55/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată) Se comunică copie de pe raportul nr. 807 al Corpului VI Armată către Marele Cartier General, relativ la repararea liniei ferate și podurilor spre Bender.

Colonel Ressel

Nr. 59/I — 27 febr./12 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Urmare la nr. 52 a se adăuga pe lista persoanelor politice dl. Lascăr Catargiu (Lăscăruș) și dr. Baccilieri, medicul Legației elvețiene.

General Averescu

Nr. 60/I — 28 febr./13 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată) Aprobarea cererii înlocuirii Landsturmului, în Reni, cu un batalion român.

O.K.M. (Nr. 6046)

Nr. 62/I — 28 febr./13 martie
Buftea

Colonel Mircescu

(Rezumată). Se comunică cuprinsul ordinului Marelui Cartier General asupra amănuntelor demobilizării.

General Averescu

[198] Această telegramă răspunde la depeșa generalului Averescu nr. 52/E din 27 februarie. Numele subliniate au fost aduse (!) de nemți.

Nr. 64/I 28 febr./13 martie
Buftea

Ministrul Papiniu

Rog a fixa întrevederea cu Kühlmann joi, 1 martie, Cotroceni între orele 3 1/2 şi 6.

Argetoianu
(Iaşi)

Nr. 70/E 28 febr./13 martie
Iaşi

General Averescu

O.K.M. comunică: este de acord cu propunerea făcută de Comandamentul român ca în Reni în locul batalionului de Landsturm, ce se intenţiona să se trimită, să fie trimis un batalion român de infanterie pentru menţinerea ordinei şi siguranţei depozitelor de acolo.

Comandamentul german solicită:

a) Comandamentul Suprem român să aprobe ca mici secţii germane să se instaleze de-a lungul şoselei Galaţi-Reni-Bender, pentru paza şi repararea reţelei telegrafo-telefonice;

b) În ce priveşte demobilizarea unităţilor care au reşedinţa în Moldova, comisiile române din Focşani şi Galaţi să fie ţinute în curent cu fiecare caz în parte, comunicându-li-se unităţile ce au fost demobilizate şi oamenii ce au fost trimişi la vatră – pentru ca la rândul lor să ţie în curent comisiile germane. Acestea s-au declarat satisfăcute cu acest mod de control, renunţând la primul proiect de a trimite comisii de control chiar în Moldova. Binevoiţi a comunica de urgenţă cele ce veţi dispoza.

Colonel Mircescu

Nr. 67/E 1/14 martie
Iaşi

General Averescu

(Rezumată). Se trimite în extenso telegrama generalului Hranilovici relativă la plecarea în Franţa a 16 persoane politice propuse de noi şi a 65 persoane adăugate de ei.

Argetoianu

Nr. 75/E 1/14 martie
Iaşi

General Averescu

Domnii delegaţi basarabeni să nu plece la Bucureşti, prezenţa lor aci putând fi dăunătoare.

Argetoianu

Nr. 77/E 1/14 martie
Iaşi

General Averescu

Am adus la cunoştinţă d-lui von Kühlmann, rugându-l a informa şi pe ceilalţi reprezentanţi ai Puterilor Centrale, demisia Guvernului. L-am informat că negocierile urmează a fi suspendate până la constituirea noului Guvern. Diferitele comisii continuă a lucra sub direcţia d-lui Papiniu. Plec la Iaşi sâmbătă dimineaţă.

Argetoianu

Nr. 80/E 1/14 martie
Iaşi

General Averescu

Am expus domnului Kühlmann, care m-a întrebat în mod insistent, cauza demisionării Guvernului şi situaţia politică existentă în prezent la Iaşi. El deplânge faptul că negocierile au fost amânate şi vor întârzia datorită crizei politice ivite şi ar dori ca eu să continui totuşi negocierile. Am refuzat să fac acest lucru, explicându-i că nu pot să vorbesc în numele nimănui. Ministrul afacerilor externe german a ţinut să-mi declare în mod solemn că dacă până marţi, ziua când expiră armistiţiul, nu se va ajunge la un acord definitiv asupra diferitelor clauze ale păcii, condiţiile care astăzi sunt încă favorabile şi posibile, se vor schimba. El m-a ameninţat chiar cu o rupere a negocierilor.

În ceea ce priveşte Basarabia, mi-a declarat că personal el continuă să sprijine cu toată sinceritatea anexarea provinciei la România, dar mi-a citit mai multe pasaje din telegramele şi depeşele pe care le-a primit în ultimele zile, din care rezultă clar că Puterile Centrale au mari dificultăţi cu Ucraina din cauza problemei Basarabiei. Au existat mai multe interpelări în Rada în legătură cu această problemă şi s-a cerut încorporarea neîntârziată la Ucraina a ţinuturilor Hotinului şi Akkermanului. Partidul Social-Democrat care deţine majoritatea în Rada cere să se condiţioneze votarea ratificării păcii de problema Basarabiei. Kühlmann nu consideră că aceste dificultăţi sunt de

netrecut dar crede că prezența aici a delegaților Basarabiei ar încurca și ar agrava lucrurile pentru că ar fi obligat să admită și delegați ai Ucrainei împotriva cărora i-ar fi cu neputință să ia atitudine în mod fățiș.

Mi-a spus textual, că dacă noi am cădea de acord asupra celorlalte probleme, am putea atunci să considerăm problema Basarabiei ca fiind rezolvată în favoarea noastră. Într-adevăr, deocamdată el refuză să-i primească pe cei doi delegați din Basarabia.

Argetoianu

Nr. 79/E — 1/14 martie, Iași

General Averescu

Comandamentul german face următoarele propuneri:

„1) Ofițeri englezi și francezi îmbrăcați în uniformă rusă au căutat să facă propagandă printre soldații noștri. Între aceștia ofițeri s-a stabilit prezența locotenentului englez Bryton. Roagă ca ofițerii ce vor fi găsiți în asemenea situații să fie arestați și să se permită ca și Comandamentul german să poată face asemenea arestări[199]. Este imposibil a se admite ca să se facă propagandă între trupele germane.

2) Ofițerii ruși care în prezent nu vor să se reîntoarcă în Rusia, pot trece la noi (germanii) dacă vor, vor fi bine tratați și când vor dori vor fi expediați peste Curlanda-Lituania spre Rusia, îndată ce împrejurările vor permite.

3) Mulțimea de soldați ruși ce rătăcesc fără căpătâi, formează pentru România o povară, iar pentru ambele părți un pericol întrucât cu siguranță că ei dispun de arme ascunse. De aceea se propune ca Comandamentul român, de comun acord cu Comandamentul german, să-i adune și să-i predea Comandamentului Mackensen, care atunci când împrejurările vor permite, odată cu schimbul de prizonieri, să-i expedieze în Rusia."

Binevoiți, vă rog, a comunica cât mai curând hotărârea dvs. asupra acestor trei puncte.

General Lupescu

Nr. 71/I — 1/14 martie, Buftea

Argetoianu

La nr. 67/E rog explicați pe ce a întemeiat generalul Hranilovici lista sa. Din partea noastră s-a cerut autorizare numai pentru persoanele până la dl. P. Coandă inclusiv.

General Averescu

[199] Este vorba, în această telegramă, de Basarabia.

Nr. 76/E — 1/14 martie, Iași

General Averescu

Numele persoanelor din telegrama mea nr. 67/E neindicate de noi au fost adause de reprezentanții Puterilor Centrale, din motive politice lesne de înțeles. Fac demersuri pentru a reduce lista la numele indicate de noi.

Argetoianu

Nr. 80/E — 2/15 martie, București

General Hranilovici

Potrivit înțelegerii noastre am onoarea a vă înainta aci alăturat un tablou al depozitelor noastre în Rusia.

Totodată îmi permit a vă informa că o a doua tabelă, în care vor fi consemnate depozitele ce n-au fost enumerate în prezenta, vă va fi înaintată neîntârziat.

Conform înțelegerii noastre, vă rugăm a considera aceste depozite ca proprietate a Statului român și a dispune paza lor prin trupe austro-ungare până ce vom putea să le luăm în primire.

General Lupescu

Urmează tabela:

Depozitele române din Rusia

1) *La Tiraspol.* Muniții de infanterie, armament, harnașament.

2) *La Odessa.* Muniții de infanterie. Armament, harnașament. Materii prime. Biciclete, motociclete. Subzistențe. Brice și mașini de tuns. Material sanitar etc. etc.[200]

Nr. 68/I — 1/14 martie

Convorbire la *Hugues* între general Râmniceanu (șeful Casei Militare a M. S. Regelui) și colonel Mircescu relativă la venirea d-lui Marghiloman la Iași. Situația nu mai poate dăinui.

(rămasă în păstrarea colonelui Mircescu)

[200] Vezi lista publicată la Anexa XXV.

Nr. 69/I — 1/14 martie
Buftea

Colonel Mircescu

Pe lista persoanelor civile care vor să meargă în Franța se aprobă și L. Catargiu și Maria Ventura. Pentru curierul elvețian se va interveni pe lângă cei în drept.

General Hranilovici

Nr. 72/I — 1/14 martie
Buftea

General Lupescu

(Rezumată). Se trimite situația trenurilor germane pentru transportul trupelor, pe ziua de 1 martie.

(ss) *Lt. colonel Gabrielescu*

Nr. 74/I — 2/15 martie
Buftea

General Lupescu

(Rezumată). Se cere de către Ministerul de Război trecerea unui curier spre Franța.

(ss) *General Razu*

Nr. 78/I — 2/15 martie
Buftea

General Lupescu

(Rezumată). Despre situația trupelor austro-ungare în nordul Basarabiei și motivele care au determinat trecerea lor prin linia trupelor române de la Hotin-Novosulița. (Siguranța liniei ferate Lipcani-Atachi-Moghilev). Chestiune de siguranță și de poliție precum și de reparare de poduri și șosele (?).

General Hranilovici

Nr. 82/E — 2/15 martie
Iași

General Averescu

Cereți, vă rog, și de la celelalte departamente situații similare celor date de Ministerul de Război pentru materialele aflate în Rusia.

Argetoianu

Nr. 83/E — 2/15 martie
Iași

Marele Cartier General

Se comunică plecarea căpitanului de vas Milencovici cu un număr de soldați, de la Brăila spre Odessa pentru ridicarea minelor.

General Lupescu

Nr. 84/E — 2/15 martie
București

Comandamentul Grupului de armate Mackensen

Primind următoarea telegramă de la delegatul nostru din comisia mixtă de demobilizare de la Focșani, vă rog să binevoiți a dispoza satisfacerea propunerilor ce face, pe care le consider ca foarte necesare pentru grăbirea sosirii oamenilor la locuințele lor în bune condiții fizice și morale pentru a începe munca câmpului.

General Lupescu

Copie. Regimentul 62/70 cu 5 ofițeri, 2 elevi plutonieri, 1.397 trupă, 8 trăsuri, 24 cai și Regimentul 45/60 cu 10 ofițeri, 4 elevi plutonieri, 1.489 trupă, 6 trăsuri, 18 cai – au continuat astăzi 2/15 martie, din lipsă de vagoane, mersul pe jos la Plagineşti, de unde în ziua de 3/16 martie vor porni la Râmnicu Sărat, după itinerariul dat de Comandamentul german. Măsurile se vor executa tot pe jos, neputându-se pune vagoane la dispoziție decât pentru câte 700 oameni zilnic în gara Focșani și numai cu începere de la 4 martie. Rog interveniți să se dea vagoane pentru toată trupa, fie jumătate în gara Focșani și jumătate în gara Râmnicu Sărat, dacă nu este posibil numai în Focșani. În timpul marșului s-a format un cordon sanitar din cavalerie austro-ungară. Oamenii fiind destul de ascultători rog a se interveni pentru ridicarea acestei măsuri, lăsându-se numai gărzile fixe în localitățile de trecere.

(ss) *Colonel Pestriţu*

Nr. 85/E — 2/15 martie

Notă

transmisă din ordinul d-lui C. Argetoianu contelui de Colloredo-Mannsfeld, secretarul contelui Czernin.

„Ca răspuns la cererile de informații transmise delegației României de către delegația imperială și regală austro-ungară, delegația României are onoarea de a face cunoscute delegației imperiale și regale informațiile următoare:

1) Însărcinatul cu afacerile Elveției și personalul care face parte din Legație se află în perfectă stare de sănătate. De asemenea și membrii Coloniei elvețiene de la Iași sunt sănătoși, și deci în legătură cu aceasta, nu există nimic de semnalat. Însărcinatul cu afaceri al Elveției roagă Guvernul imperial și regal să transmită o scrisoare și cele două depeșe care i-au fost înmânate generalului Hranilovici de către colonelul Mircescu.

2) Informațiile cerute cu privire la prizonierul de război Klein, nu ne-au parvenit încă; ele vor fi transmise de îndată ce le vom primi.

3) Doamna contesă de Vismes de Ponthieu, soacra ministrului plenipotențiar, baronul Stârcea, se află în stare perfectă de sănătate și continuă să locuiască la moșia sa de la Văleni, în județul Roman."

(Această notă, însoțită de o scrisoare a fost transmisă contelui Colloredo prin următoarele rânduri:

Domnule Conte,

Domnul Argetoianu mi-a adus la Iași scrisoarea pe care ați binevoit să i-o dați din partea contelui Czernin. Domnul Argetoianu vă roagă să binevoiți să trimiteți pe căile legale răspunsul la această scrisoare.

Vă rog să primiți, etc...

Secretarul delegației României
(ss) *Virgil Slăvescu*

ANEXA XIX

Propunerile economico-financiare ale delegațiilor inamice, la negocierile din Buftea și de la Cotroceni.

Însemnare prezentată în numele Puterilor Centrale de dl. von Körner, delegat al Germaniei pentru chestiunile economice și financiare.

Cotroceni, vineri 23 februarie/8 martie 1918

1) Sfârșirea războiului economic; abrogarea de amândouă părțile a tuturor măsurilor și dispozițiilor edictate în această privință; reluarea legăturilor amicale economice.

2) Punerea din nou în vigoare a convențiilor comerciale, ținându-se seamă de tranziția economică la starea de pace și sub rezerva unor anumite folosințe în urma unirii vamale dintre Germania, Austro-Ungaria și alte țări.

3) Arendarea terenurilor petrolifere ale Statului și înființarea cu drept de monopol a unei societăți comerciale pentru petrol brut în favoarea Puterilor Centrale, cu participare română.

4) Încheierea unei convenții pentru darea la Puterile Centrale a prisosului producției agricole pe timp de 5 până la 10 ani, cu prețuri ce se vor statornici împreună pe fiecare an.

5) Garantarea intereselor economice și a mijloacelor de exploatare din partea Puterilor Centrale în materie de căi ferate, de poștă, de telegraf precum și a navigației pe Dunăre și în porturi.

6) Darea de drepturi pentru asigurarea drepturilor financiare.

7) Anularea privilegiilor, scutirilor etc. care vor fi fost date în timpul războiului sau pentru scopuri de război unui al treilea Stat, sau darea aceloraşi drepturi şi la Puterile Centrale[201].

Însemnare prezentată de dl. Gratz în numele delegației austro-ungare.

Cotroceni, vineri 23 februarie/8 martie 1918

Dispozițiile consemnate în tratatul judiciar austro-ungaro-român se potrivesc în trăsăturile generale cu acelea din tratatul judiciar germano-român și se deosebesc numai în acele puține puncte unde aceasta se cere prin stări de drept și de fapt; în afară de aceasta se fac din partea delegației austro-ungare, următoarele cereri:

1) Îndatorirea României de a încheia o convenție privitoare la protecția mărcilor și modelelor de fabrică.

2) Idem a unui cartel privitor la dezertori.

3) Idem a unei convenții cu Ungaria pentru protecția dreptului de autor (aderarea României la convenție revizuită de la Berna, pentru protecția dreptului de autor).

4) Despăgubirea internaților civili austrieci și unguri care vor fi suferit, cu moartea sau cu sănătatea, de pe urma unui rău tratament.

5) Aderarea României la un nou act de navigație pe Dunăre și la reforme privitoare la Comisia Europeană a Dunării.

6) Întinderea la societăți sau la persoane individuale austriece și ungare din România a capacității juridice de a dobândi bunuri mișcătoare sau nemișcătoare de orice fel, fără deosebire de confesiune.

7) Tratament egal în ce privește impozitele și taxele cu acela la care sunt supuse societățile sau supușii români, sau aceia a unei a treia țări.

8) Recunoașterea de drepturi egale și pe deplin a culturilor catolic, greco-unit, evanghelice și izraelite cu cultul ortodox.

9) Reglarea stării clerului catolic, a parohiilor, a școlilor etc.

[201] Aceste puncte au fost examinate în Consiliul de Miniștri, prezidat de Rege, din 25 februarie. Consiliul a aprobat punctele 1, 2 și 4 (acesta din urmă cu rezerva că prețurile să fie cele mondiale), a declarat punctul 7 ca fără aplicare, a cerut lămuriri asupra punctului 6 și a respins punctele 3 și 5, în sensul redactării prezentate.

10) Garanții pentru îndeplinirea art. 44 al Tratatului de la Berlin cu privire la tratamentul izraeliților.

11) O prelungire potrivită a unor anumite contacte privitoare la unele întreprinderi (mai cu seamă contractele privitoare la exploatarea pădurilor).

12) Înapoierea parcului rulant al căilor ferate austriece și ungare.

13) Măsuri pentru împiedicarea iridentei.

14) Reglarea chestiunii navigației bastimentelor de război pe Dunăre.

15) Punerea la loc în serviciu sau despăgubirea austriecilor și a ungurilor care au fost în serviciul român și au fost revocați la izbucnirea războiului.

16) Dobândirea cetățeniei române numai după prealabila ieșire de sub cetățenia austriacă sau ungară.[202]

Cererile formulate de delegația Turciei

1. Reluarea relațiilor diplomatice.

2. Toate tratatele, convențiile, angajamentele sau alte acte după care se conduceau relațiile dintre cele două State devenind nule și neavenite datorită declanșării războiului, se impune acum reluarea relațiilor consulare pe baza tratamentului aplicat prin acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate, și aceasta pe bază de reciprocitate.

a) Încheierea unui angajament special cu privire la privilegiile și la atribuțiile funcționarilor consulari, aranjament care ar urma să fie anexat la tratatul de pace ce se va încheia.

b) Aplicarea în materie comercială, de ambele părți, a tratamentului folosit prin acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate atât pentru mărfuri cât și pentru vapoare, cu excepția regimului preferențial stabilit pentru regiunile limitrofe sau care decurge din uniunea vamală.

c) Încheierea unui tratat comercial și de navigație.

[202] În ședința Consiliului de Miniștri, prezidată de M.S. Regele, din 25 februarie s-au decis următoarele cu privire la aceste cereri: Nr. 1 – s-a aprobat; 2 – s-a aprobat cu condiția reciprocității; 3 – s-a aprobat; 4 – s-a aprobat în limitele constatărilor și ținându-se seama de forța majoră; 5 – supliment de informații; 6 – chestiune constituțională, nu se poate rezolva pe cale de tratat de pace; 7 – s-a admis, cu supliment de explicații; 8 – de studiat; 9 – idem; 10 – nu se poate admite; 11 – de rezolvat caz cu caz, după învoială asupra condițiilor; 12 – aprobat, cu drept reciproc; 13 – de evitat în interes reciproc, să se explice ce măsuri se propun; 14 – nu s-a admis, fiindcă atinge dreptul de suveranitate al Statului român; 15 – de discutat; 16 – de discutat.
Hotărârile Consiliului de Miniștri, atât pentru cererile austro-ungare cât și pentru cele germane, urmau să fie numai *îndrumătoare* pentru negociatori și nu trebuiau să atragă după ele o ruptură a negocierilor de pace.

3. Reluarea legăturilor poștale și telegrafice în conformitate cu stipulările convențiilor, aranjamentelor și reglementărilor poștale și telegrafice emise de Uniunea Internațională.

4. Repatrierea imediată a prizonierilor de război și eliberarea prizonierilor civili și a tuturor celorlalte persoane arestate ca măsuri militare sau de ordine publică.

5. Aderarea Guvernului român la hotărârile Conferinței care a avut loc nu demult la Viena, al cărei subiect a fost reglementarea navigației pe Dunăre cu toate problemele aferente.

6. Încheierea unui tratat pentru livrarea către cele patru Puteri Centrale, pe o perioadă de cinci până la zece ani, a tuturor surpluselor de produse agricole, la prețuri ce vor fi fixate în fiecare an.

7. Acordarea de către România de drepturi aceloraşi Puteri Centrale, de natură să garanteze pretențiile lor de ordin financiar.

8. Asigurarea protejării în România a mărcilor de fabrică și de comerț ale supușilor și societăților otomane.

9. Asigurarea tratamentului supușilor și societăților otomane din România în materie de impozite și taxe pe picior de egalitate cu supușii și societățile românești sau cei care aparțin națiunilor cu clauza cea mai favorizată.

10. Rambursarea cheltuielilor pe care cele patru Puteri Centrale le-au făcut pe teritoriile românești ocupate, pentru efectuarea de lucrări publice.

11. Renunțarea de către România la pretenția de indemnizații pentru daunele pricinuite pe teritoriul său prin măsurile militare adoptate de cele patru Puteri Centrale aliate, inclusiv pentru rechiziționări și contribuții; restituirea de către România, către cele patru Puteri Centrale, a sumelor plătite de către acestea pentru pagubele mai sus menționate, căci ele n-ar fi fost plătite cu bilete de bancă emise de către Banca Generală a României.

12. Rambursarea de către România, într-un interval de timp de 6 luni începând cu ratificarea tratatului de pace, a biletelor de bancă românești emise de Banca Generală a României din ordinul administrației de ocupație, cu bilete de bancă ale Băncii Naționale Române, sau cu alte mijloace de plată legale, astfel încât să se elibereze valorile și depunerile încredințate Băncii Imperiale Germane.

13. Acceptarea de către România de a plăti indemnizații pentru daunele pricinuite pe teritoriul său cetățenilor otomani ca urmare a măsurilor cu caracter militar luate de una din puterile beligerante, cu excepția acelora care au fost cauzate cetățenilor otomani de către soldați din armata otomană (aceste indemnizații vor cuprinde și

daunele pe care otomanii le-au suferit ca asociați în întreprinderile existente pe teritoriul românesc).

14. Fixarea despăgubirilor prevăzute la nr. 13 de către o comisie compusă din câte 3 reprezentanți ai celor două părți precum şi din membri neutri, aceştia din urmă, precum şi preşedintele, care va fi ales tot dintre ei, trebuind să fie desemnați de către preşedintele Confederației Elveține.

a) – instituirea la Bucureşti, imediat după ratificarea tratatului de pace, a comisiei mai sus menționată, care va fixa principiile ce vor trebui să servească drept bază pentru deciziile ce vor fi luate, precum şi procedura de lucru, deoarece deciziile vor trebui să fie luate în subcomisii compuse dintr-un reprezentant al fiecărei părți şi un preşedinte neutru.

b) – plătirea sumelor adjudecate de către aceste subcomisii în termen de o lună cu începere de la data luării deciziei.

15. Indemnizarea de către România a persoanelor neutre care au avut de suferit pagube pe teritoriul românesc ca urmare a unor măsuri militare luate de către Puterile aliate.

16. Indemnizarea pierderilor suferite de către cetățenii fiecărei părți pe teritoriul celeilalte în conformitate cu legile de război sau alte măsuri, avându-se în vedere faptul că aceste daune nu pot fi reparate prin restituire sau reintegrare.

17. Indemnizarea daunelor pricinuite contrar dreptului internațional cetățenilor civili din fiecare din cele două țări pe teritoriul celeilalte, în viața lor, sănătatea lor, libertate sau avere, şi aceasta în cursul sau în ajunul războiului (vor fi incluse în aceste indemnizații daunele suferite de supuşii respectivi ca asociați în întreprinderile existente pe aceste teritorii).

18. Stabilirea şi fixarea daunelor menționate la numărul precedent de către comisia menționată la nr. 14, şi în aceleaşi condiții.

19. Despăgubirea de către fiecare din cele două State a obiectelor şi bunurilor rechiziționate pe teritoriul său de la supuşii celuilalt Stat.

20. Indemnizarea şi despăgubirea de către Guvernul român a proprietarilor musulmani emigrați din Dobrogea, ale căror bunuri imobiliare au fost confiscate şi vândute de către Guvern (această despăgubire trebuie să cuprindă de asemenea pierderile suferite de unii proprietari musulmani care nu pot beneficia de bunurile şi proprietățile lor, care deşi au fost confiscate, n-au fost vândute).

21. Satisfacerea de către Guvernul român, cu excepția anumitor puncte, a tuturor cererilor formulate de către Germania, Austro-Ungaria şi Bulgaria, fie separat, fie în avantajul celor patru Puteri Centrale aliate.

Domnului prezident al Delegației române pentru pace.

Vă înaintez aci alăturat, domnule prezident, cererile Bulgariei cu privire la chestiunile juridice, politice şi economice, precum şi cu privire la granița Dobrogei.

Cu toată stima

preşedintele delegației bulgare
(ss) *D. Toncev*

Cererile Bulgariei

1. Bulgaria pretinde pentru sine toate condițiile şi obligațiile formulate în cele şase puncte de către partea germană, cu abateri numai în acele puncte unde acest lucru este determinat de diferite condiții de drept şi situații de fapt. Se înțelege de la sine că cele cerute în favoarea Puterilor Centrale sunt revendicate spre folosul comun al puterilor din Pactul celor patru.

2. Bulgaria pretinde pentru sine, de asemenea, condițiile şi obligațiile stipulate de partea austro-ungară în punctele 4, 5, 6, 8, 12 şi 13, cu abateri numai în acele puncte unde acest lucru este determinat de condiții de drept şi situații de fapt.

3. În afară de aceasta, Bulgaria are următoarele revendicări:

a) Plata tuturor cerealelor, vitelor, mărfurilor etc. rechiziționate sau luate cu sila de la populație în întreaga parte cedată a Dobrogei, conform păcii preliminare.

b) Despăgubirea cetățenilor bulgari, precum şi a societăților, băncilor etc. bulgare pentru mărfurile ce le-au fost luate şi reținute în România în perioada 1914, 1915 şi 1916.

c) Emigrarea liberă a bulgarilor rezidenți în România şi care vor să se stabilească în Bulgaria.

d) Despăgubirea supuşilor bulgari pentru pagubele şi pierderile ce le-au fost pricinuite de invazia românească din anul 1913.

e) Acordul privind pescuitul dintre România şi Bulgaria nu va reintra în vigoare.

f) Obligativitatea încheierii unui acord pentru livrarea către Bulgaria a unei cantități de sare care să-i acopere necesitățile; acordul să se încheie pentru o durată de 5-10 ani şi să prevadă stabilirea anuală a prețurilor.

g) Încheierea şi semnarea concomitent cu Tratatul de pace a unui acord pentru construirea unui pod între Rusciuc şi Giurgiu.

Şi separat:

Granița Dobrogei stabilită în punctul I al Tratatului de pace „până la Dunăre", se întinde până în brațul Chilia.[203]

Următorul proiect de convenție adițională juridică, pregătit din vreme și cu multă grijă de distinsul jurisconsult dr. Kriege, pentru a fi impus la pacea generală tuturor învinșilor Germaniei ne-a fost remis odată cu cererile mai sus însemnate. România a făcut astfel safteaua unui tratat care a rămas literă moartă, dar care urma să fie impus (cu adausuri și cu tăieturi) și Franței, și Angliei, și Italiei și tuturor aliaților lor. E cazul de a aminti că socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din piață. Reproduc aci ca document proiectul lui Kriege, specialistul.

Tratat suplimentar germano-român la Tratatul de pace dintre Germania, Austro-Unagria, Bulgaria și Turcia, pe de o parte, și România, pe de altă parte

Capitolul întâi

Reluarea relațiilor diplomatice și consulare.

Articolul 1.

Relațiile diplomatice și consulare dintre părțile semnatare ale tratatului vor fi reluate imediat după ratificarea Tratatului de pace.

Articolul 2.

La reluarea relațiilor consulare, fiecare parte semnatară a tratatului va admite Consulii celeilalte părți în toate localitățile teritoriului său, în măsura în care n-au existat deja înainte de război excepții pentru anumite părți ale teritoriului, excepții ce-și mențin valabilitatea și după război față de orice putere terță.

Fiecare parte își rezervă dreptul, din motive ce țin de necesități de război, să admită în anumite localități consuli ai celeilalte părți numai după încheierea păcii generale.

Articolul 3.

Respectându-se prevederile articolului 2, între Reichul German și România urmează să fie încheiat, cât se poate de repede, un acord consular privind admiterea consulilor, prerogativele și scutirile de care se bucură lucrătorii consulatelor precum și competențele lor, după modelul acordurilor consulare încheiate în ultima vreme de Germania cu alte State.

Până la încheierea acordului consular prevăzut în alineatul 1,

[203] În ședința Consiliului de Miniștri din 25 februarie nu s-au discutat cererile turcilor și bulgarilor, dându-li-se numai o sumară citire. S-a hotărât ca Consiliul să le examineze numai după ce s-ar fi ajuns la o înțelegere cu Germania și Austro-Ungaria.

semnatarii tratatului își conferă, cu condiția reciprocității, – în ce privește privilegiile și scutirile funcționarilor consulatelor și competențele consulare – dreptul națiunii celei mai favorizate.

Articolul 4.

Fiecare parte semnatară a tratatului va plăti despăgubiri pentru toate daunele pricinuite în timpul războiului, pe teritoriul său, de către organele sau populația sa, prin acte contrare dreptului internațional, funcționarilor consulari sau clădirilor consulatelor celeilalte părți, ori inventarului acestora. În cazul unor divergențe de păreri stabilirea acestor daune îi va reveni unei comisii mixte, ce ar urma să fie constituită din câte un reprezentant al fiecărei părți și un președinte neutru.

Capitolul al doilea

Despăgubirile de război

Articolul 1.

Părțile semnatare ale tratatului renunță reciproc la plata cheltuielilor de război, adică a cheltuielilor făcute de Stat pentru ducerea războiului.

Articolul 2.

Cheltuielile făcute de Germania din fonduri proprii pentru lucrări publice în teritoriile românești ocupate, vor fi returnate de România în momentul evacuării acestor teritorii.

Articolul 3.

România renunță la plata daunelor pricinuite pe teritoriul ei de operațiunile de război germane, inclusiv toate rechizițiile și contribuțiile.

Sumele plătite deja de Germania pentru pagube de genul celor menționate în alineatul 1 vor fi returnate de România, în măsura în care ele n-au fost compensate din fonduri ale Statului sau plătite cu bancnote nou emise ale Băncii Generale Române (forul de emitere a bancnotelor), menționate în articolul 4.

Articolul 4.

România va înlocui din mijloace proprii, în decurs de patru luni după ratificarea tratatului de pace, bancnotele emise de Banca Generală Română (forul de emitere a bancnotelor), din ordinul administrației de ocupație, cu bancnote emise de Banca Națională a României sau alte mijloace de plată legale și nu le va mai putea pune în circulație, astfel încât activele și depozitele aflate în Banca

Reichului German pentru acoperirea lor să devină libere. Până la înlocuire, bancnotele Băncii Generale Române urmează a fi recunoscute ca mijloace de plată legale; după ratificarea tratatului de pace asemenea bancnote nu vor mai fi emise.

Articolul 5.

România îi va despăgubi pe toți germanii pentru daunele ce le-au fost pricinuite pe teritoriul ei de acțiunile militare ale uneia din puterile beligerante.

Prevederea din alineatul 1 se aplică și la daunele suferite de germani ca participanți, și îndeosebi ca acționari, ai unor întreprinderi aflătoare pe teritoriul României. Ea nu se aplică la daunele suferite de germani ca membri ai forțelor armate germane.

Articolul 6.

Pentru stabilirea daunelor ce urmează a fi despăgubite conform articolului 5, la București se va întruni, imediat după ratificarea tratatului de pace, o comisie compusă din câte o treime reprezentanți ai celor două părți și din membri neutri; pentru desemnarea membrilor neutri, printre care a președintelui, va fi solicitat președintele Parlamentului Confederației Elvețiene.

Comisia stabilește principiile diriguitoare ale deciziilor sale, elaborează de asemenea regulamentul de lucru necesar îndeplinirii sarcinilor sale și hotărârile asupra procedeelor de urmat în acest scop. Deciziile sale sunt adoptate în subcomisii, formate din câte un reprezentant al ambelor părți și un președinte neutru. Sumele stabilite de subcomisii sunt plătite în interval de o lună de la adoptarea deciziei.

Articolul 7.

România îi va despăgubi pe neutri pentru pagubele cauzate acestora pe teritoriul ei de operațiunile militare germane și care sunt daune ce trebuie plătite conform principiilor generale ale dreptului internațional.

Capitolul al treilea

Restabilirea tratatelor de stat

Articolul 1

Tratatele, acordurile și înțelegerile care au fost în vigoare înaintea declarației de război între părțile semnatare ale prezentului tratat, reintră iar în vigoare, sub rezerva unor prevederi modificatoare ale tratatului de pace și ale prezentului tratat suplimentar, odată cu

ratificarea tratatului de pace, stabilindu-se că în măsura în care ele sunt nedenunțabile pentru o anumită perioadă, această perioadă se prelungește cu durata războiului.

Articolul 2

Tratatele, acordurile și înțelegerile la care participă, în afară de părțile semnatare ale tratatului, și puteri terțe, reintră în vigoare între cele două părți, sub rezerva unor prevederi modificatoare ale tratatului de pace și ale prezentului tratat anexă. Prevederea din articolul 1 cu privire la prelungirea duratei de valabilitate nu se aplică la diferitele tratate dintre cele două părți legate de asemenea tratate colective.

Articolul 3

În ce privește tratatele separate și colective cu conținut politic, părțile semnatare ale prezentului tratat își rezervă dreptul de a lua poziție până după încheierea păcii generale.

Articolul 4

Părțile semnatare ale tratatului vor încheia cât se poate de repede acorduri pentru reglementarea relațiilor lor juridice, în special în ce privește drepturile reciproce de autor și protecția reciprocă a brevetelor industriale, precum și extrădarea cirminalilor și alte măsuri de asistență juridică în probleme infracționale.

Capitolul al patrulea

Restabilirea drepturilor civile

Articolul 1

Toate ordinele date de una din părțile semnatare ale tratatului pentru teritoriul său, ordine portivit cărora, având în vedere starea de război, cetățeni ai celeilalte părți au fost supuși unor reglementări speciale de orice fel în ce privește drepturile lor civile (legi de război), își pierd valabilitatea odată cu ratificarea tratatului de pace.

Cetățeni ai uneia din părțile semnatare ale tratatului sunt considerate și acele persoane juridice sau societăți care-și au sediul pe teritoriul părții respective. De asemenea, vor fi asimilați cetățenilor uneia din părți acele persoane juridice și societăți care nu-și au sediul pe teritoriul părții respective, în măsura în care ele au fost supuse, pe teritoriul celeilalte părți, dispozițiilor valabile pentru cetățenii primei părți.

Articolul 2

Asupra raporturilor de obligație din domeniul dreptului civil

care au fost prejudiciate prin legile de război, s-a convenit după cum urmează:

§ 1.

Raporturile de obligație se restabilesc, dacă din prevederile articolelor 2-6 nu rezultă altfel.

§ 2.

Stipulația din § 1. nu împiedică ca problema influenței exercitate de situația creată de război, asupra raporturilor de obligație, în special imposibilitatea îndeplinirii obligațiilor datorită dificultăților de transport sau interdicțiilor comerciale, să fie apreciată pe teritoriul fiecărei părți semnatare a tratatului în funcție de legile valabile acolo pentru toți locuitorii țării.

În acest context membrii celeilalte părți, care au fost împiedicați în îndeplinirea obligațiilor de măsurile acestei părți, nu vor fi tratați mai nefavorabil decât cetățenii propriului Stat, împiedicați și ei de măsurile acestuia. Iar acela care a fost împiedicat de război la îndeplinirea la termen a unei obligații, să nu fie obligat să plătească pentru daunele rezultate din aceasta.

§3.

Creanțele a căror plată a putut fi refuzată în timpul războiului datorită legilor de război, nu trebuie plătite înainte de trecerea a trei luni de la ratificarea tratatului de pace. Acestora li se va aplica o dobândă de cinci la sută pe an, începând cu scadența inițială, pentru durata războiului și cele trei luni următoare, fără a se ține seama de moratorii; până la scadența inițială se poate cere eventual plata dobânzilor stabilite prin contract.

La cambii sau cecuri, prezentarea pentru plată precum și protestarea pentru neplată va avea loc în cursul celei de a patra luni după ratificarea tratatului de pace.

§4.

Pentru lichidarea creanțelor și a altor obligații de drept civil, asociațiile de protecție a creditorilor pentru urmărirea pretențiilor persoanelor naturale și juridice afiliate lor, asociații recunoscute de Stat, trebuie recunoscute și admise reciproc ca împuterniciți ai acestora.

Articolul 3.

Imediat după ratificarea tratatului de pace, fiecare parte semnatară a acestuia va reîncepe plata obligațiilor sale, în special a datoriilor publice, către cetățenii celeilalte părți; obligațiile devenite scadente înaintea ratificării vor fi plătite în interval de trei luni după ratificare. Aceste prevederi nu-și găsesc aplicarea la asemenea creanțe care au

trecut asupra cetățenilor celeilalte părți abia după semnarea tratatului de pace.

Ambele părți sunt de acord că activele și depozitele Băncii Naționale a României existente la Deutsche Reichsbank rămân ca amanet – cu menținerea dispozițiilor ce le privesc și excluzându-se pretențiile de despăgubire – pentru garantarea datoriei publice a României față de supușii germani, pentru o durată de cinci ani, iar dacă România rămâne în restanță cu o rată, pentru o durată de zece ani, aceste active și depozite putând fi folosite în caz de nevoie și la răscumpărarea unor întregi cupoane de dobânzi scadente și a unor piese detașate.

Articolul 4

Drepturile de autor și brevetele industriale, concesiile și privilegiile, precum și alte pretenții similare pe bază de drept public, care fuseseră prejudiciate prin legile de război, vor fi restabilite, în măsura în care din articolul 6 nu rezultă altfel.

Fiecare parte semnatară a tratatului va acorda cetățenilor celeilalte părți – care din cauza războiului au pierdut un termen prevăzut pentru întreprinderea unei acțiuni necesare obținerii sau prelungirii unui brevet industrial – un răgaz de cel puțin un an după ratificarea tratatului de pace pentru efectuarea acțiunii respective, fără a prejudicia drepturi legale dobândite de terți. Drepturile rezultate din brevete industriale ale cetățenilor uneia din părți să nu-și piardă valabilitatea pe teritoriul celeilalte părți din cauza neexercitării lor.

Articolul 5

Termenele de prescripție a drepturilor pe teritoriul fiecărei părți să nu expire față de cetățenii celeilalte părți – în cazul în care nu expiraseră încă în momentul izbucnirii războiului – mai devreme decât la un an după ratificarea tratatului de pace. Același lucru este valabil pentru termenele de prezentare a cupoanelor de dobânzi și a cupoanelor de participație la beneficii, precum și pentru hârtiile de valoare trase la loterie sau devenite plătibile în alt mod.

Articolul 6

Activitatea forurilor care s-au ocupat, pe baza legilor de război, de supravegherea, păstrarea, administrarea sau lichidarea unor obiecte de avere sau de primirea unor plăți, urmează să fie lichidate – fără a se leza prevederile articolului 7 și ale articolului 1 din Capitolul al cincilea – potrivit următoarelor principii:

§ 1.

Obiectele de avere supravegheate, păstrate sau administrate

trebuie redate neîntârziat, la cerere, celui îndreptățit până la preluarea de către îndreptățit, trebuie vegheat la protejarea intereselor sale.

§ 2.

Prevederile din § 1. nu trebuie să aducă atingere unor drepturi justificate ale unor persoane terțe. Plăți sau alte prestări ale unui creditor, luate în primire de către forurile menționate la începutul acestui articol sau din inițiativa lor, trebuie să aibă pe teritoriul ambelor părți același efect ca și cum le-ar fi luat în primire creditorul însuși.

Dispoziții de drept civil date de forurile menționate, sau din inițiativa lor, sau față de ele, rămân în vigoare cu efect pentru ambele părți.

§3.

Asupra activității forurilor menționate la începutul acestui articol, îndeosebi asupra intrărilor și ieșirilor, trebuie date neîntârziat, la cerere, informații celui îndreptățit.

Pretențiile de despăgubire față de activitatea acestor foruri, sau din cauza acțiunilor întreprinse din dispoziția lor, pot fi satisfăcute numai conform prevederilor din Capitolul al cincilea, articolul 1.

Articolul 7

Proprietățile funciare sau drepturile la o proprietate funciară, privilegii miniere precum și drepturile de folosință și exploatare a unor proprietăți funciare, întreprinderi sau participații la o întreprindere, în special acțiunile, care au fost înstrăinate în urma legilor de război sau luate cu forța de la cei îndreptățiți, vor fi redate acestora, în urma unei cereri ce trebuie prezentată în interval de un an după ratificarea tratatului de pace, contra restituirii eventualelor avantaje rezultate din înstrăinare sau privare, liber de orice drepturi dobândite între timp de terți.

Capitolul al cincilea

Despăgubiri pentru daune civile

Articolul 1

Cetățeanul uneia din părțile semnatare ale tratatului care a avut de suportat pagube pe teritoriul celeilalte părți datorită legilor de război, prin privarea sa temporară sau definitivă de drepturi de autor, drepturi rezultate din brevetele industriale, concesiuni, privilegii și alte asemenea, sau prin supraveghere, luarea în păstrare, administrarea sau înstrăinarea unor obiecte de avere, trebuie despăgubite de către

partea respectivă în mod corespunzător, în măsura în care paguba nu este reparată prin reașezarea în starea inițială.

Articolul 2

Fiecare parte semnatară a tratatului îi va despăgubi pe cetățenii civili ai celeilalte părți pentru toate daunele pricinuite acestora pe teritoriul ei în timpul războiului sau în ajunul izbucnirii acestuia de către organele sale de stat sau de către populație, daune pricinuite vieții, sănătății, libertății sau averii lor prin încălcarea dreptului internațional. Aceste prevederi se aplică și cu privire la daunele suferite de cetățenii ambelor părți în calitate de participanți, în special acționari, ai întreprinderilor aflate pe teritoriul celeilalte părți.

Articolul 3

Daunele ce urmează a fi despăgubite conform articolelor 1 și 2 vor fi stabilite de către comisia desemnată în articolul 6 din Capitolul al doilea, conform criteriilor precizate acolo, urmând a fi plătite în interval de o lună de la stabilirea lor.

Articolul 4

Fiecare parte semnatară a tratatului va plăti neîntârziat, dacă acest lucru n-a fost încă făcut, obiectele reclamate de cetățenii celeilalte părți pe teritoriul său, de la ea sau de la aliații săi.

Capitolul al șaselea

Schimbul de prizonieri și de internați civili

Articolul 1

Cu privire la schimbul reciproc de prizonieri se iau următoarele măsuri:

§ 1.

Prizonierii de război luați reciproc vor fi lăsați înapoi în patria lor, în măsura în care ei nu vor dori, cu consimțământul țării în care se află luați, să rămână pe teritoriul acesteia sau să plece în altă țară.

Schimbul aflat deja în curs al prizonierilor inapți de serviciu va fi efectuat cât mai accelerat posibil. Schimbul celorlalți prizonieri de război va avea loc cât mai curând, în intervale ce urmează a mai fi precizate.

§ 2.

La eliberare, prizonierii de război primesc din partea țării care i-a capturat proprietatea lor particulară ce le fusese luată de această țară, precum și partea încă neplătită sau necalculată a câștigului lor din muncă; această obligație nu se referă la documente cu caracter militar.

§ 3.

Cheltuielile fiecărei părți pentru prizonierii cetățeni ai celeilalte părți se vor calcula în felul următor: în Germania se va lua ca bază o compensație medie de 2.000 mărci pentru fiecare prizonier de război având rang de ofițer și de 1.000 mărci pentru fiecare din ceilalți prizonieri; în România compensația medie va fi de 2.500 lei pentru fiecare prizonier de război având rang de ofițer și de 1.250 lei pentru fiecare din ceilalți prizonieri, în sume parțiale pentru câte 10.000 prizonieri de război, și anume de fiecare dată în interval de o săptămână după eliberarea lor.

Cheltuielile pentru prizonierii decedați în prizonierat și pentru cei eliberați încă în timpul războiului vor fi calculate separat, și anume luându-se ca bază jumătatea sumelor stipulate în alineatul 1. Plata se face imediat după prezentarea și recunoaștrea calculului, la nevoie cu amânarea cazurilor ce mai necesită clarificare.

§ 4.

O comisie formată din câte trei reprezentanți ai fiecărei părți se va întruni la..., imediat după ratificarea tratatului de pace, spre a stabili amănuntele schimbului, în special perioadele de timp menționate în § 1., alineatul 2, fraza 2, precum și modul transportării în patrie, și spre a supraveghea executarea celor convenite.

Articolul 2

Cu privire la întoarcerea în patrie a cetățenilor civili ai celor două părți se iau următoarele măsuri:

§ 1.

Cetățenii civili ai celor două părți, internați sau deportați, vor fi transportați cât mai repede acasă fără plată, în măsura în care nu doresc să rămână, cu acordul țării în care se află pentru moment, pe teritoriul acesteia sau să plece în altă țară.

Comisia menționată în articolul 1, § 4, urmează să reglementeze amănuntele transportării în patrie și să supravegheze executarea celor convenite.

§ 2.

Cetățenii uneia din părți, care la izbucnirea războiului își aveau reședința pe teritoriul celeilalte părți sau aveau acolo o filială industrială sau comercială dar nu se aflau în acel teritoriu, se pot întoarce acolo, imediat ce cealaltă parte nu se mai află în stare de război. Întoarcerea poate fi refuzată numai din motive ce țin de securitatea internă sau externă a Statului.

Ca document justificativ este suficient un pașaport completat de autoritățile țării de origine, potrivit căruia deținătorul documentului

face parte din persoanele desemnate în alineatul 1; nu este necesară viza pe pașaport.

Articolul 3

Cetățenii fiecărei părți semnatare a tratatului nu trebuie obligați să plătească pe teritoriul celuilalt Stat – pentru timpul în care întreprinderea lor industrială sau comercială n-a funcționat acolo sau ei n-au depus nici o activitate aducătoare de venit, din cauza războiului, – nici un fel de contribuții, impozite sau taxe pentru întreprinderea industrială sau comercială sau altă activitate aducătoare de venit. Sumele care, conform acestui articol, nu sunt datorate dar au fost deja încasate, vor fi restituite în interval de șase luni de la ratificarea tratatului de pace.

Prevederile alineatului 1 se aplică în mod corespunzător și la societățile comerciale sau de alt fel la care sunt participanți cetățenii uneia din părți ca societari, acționari sau în alt fel și a căror activitate a sistat pe teritoriul celeilalte părți din cauza războiului.

Articolul 4

Fiecare parte semnatară a tratatului se obligă să respecte și să îngrijească mormintele aflate pe teritoriul ei ale membrilor forțelor armate ca și ale celorlalți cetățeni ai celeilalte părți decedați în timpul internării sau deportării; însărcinați ai acestei părți se pot îngriji, de asemenea, în înțelegere cu autoritățile țării gazdă, de îngrijirea și împodobirea corespunzătoare a mormintelor. Problemele de amănunt legate de îngrijirea mormintelor urmează să constituie obiectul unui acord ulterior.

Capitolul al șaptelea

Asistența repatriaților

Articolul 1

Cetățenilor fiecărei părți semnatare a tratatului care-și au originea în teritoriul celeilalte părți, să li se acorde timp de zece ani după ratificarea tratatului de pace libertatea de a se repatria în țara de origine, cu consimțământul părții respective.

Persoanele îndreptățite a se repatria să primească la cerere eliberarea din uniunea politică statală din care făcuseră parte. Să nu le fie împiedicat sau îngreunat în vreun fel contactul în scris sau verbal cu reprezentanții diplomatici și consulari ai țării de origine.

Articolul 2

Cei ce se repatriază să primească din partea țării de reședință

o despăgubire echitabilă pentru măsurile discriminatorii ce li s-au aplicat în timpul războiului din cauza originii lor; de asemenea, ei să nu sufere nici un fel de dezavantaje materiale de pe urma exercitării dreptului de repatriere. Să fie autorizați a-și lichida averea și să ia cu ei contravaloarea acesteia, precum și celelalte bunuri mobile pe care le dețin; de asemenea, li se dă posibilitatea să-și rezilieze contractele de arendă respectând un preaviz de șase luni, fără ca cel ce dă în arendă să poată ridica pretenții de despăgubire din cauza desfacerii înainte de termen a contractului de arendă.

Capitolul al optulea

Amnistia

Articolul 1

Fiecare parte semnatară a tratatului acordă cetățenilor celeilalte părți impunitate conform criteriilor precizate mai jos.

§ 1.

Fiecare parte acordă prizonierilor de război cetățeni ai celeilalte părți impunitate deplină pentru toate actele comise de ei care sunt sacționabile juridic sau disciplinar.

§ 2.

Fiecare parte acordă cetățenilor civili ai celeilalte părți, internați sau deportați în timpul războiului, impunitate deplină pentru toate actele sancționabile juridic sau disciplinar, comise de ei în timpul internării sau deportării.

§ 3.

Fiecare parte semnatară a tratatului acordă impunitate deplină tuturor cetățenilor celeilalte părți pentru toate infracțiunile comise în favoarea acestuia și pentru încălcarea legilor excepționale aplicate în defavoarea străinilor din tabăra adversă.

§ 4.

Impunitatea prevăzută în §§ 1-3 nu se referă la acțiuni sancționabile ce vor fi comise după ratificarea tratatului de pace.

Articolul 2

Părțile semnatare ale tratatului acordă impunitate propriilor lor cetățeni, potrivit următoarelor criterii:

§ 1.

Fiecare parte acordă impunitate deplină membrilor forțelor sale armate în ce privește muncile efectuate în timp ce erau prizonieri ai celeilalte părți. Același lucru este valabil și pentru cetățenii civili ai

ambelor părți în ce privește muncile executate în timpul internării sau deportării lor.

§ 2.

România acordă deplină impunitate cetățenilor săi pentru comportamentul lor politic sau cel militar, bazat pe motive politice, din timpul războiului.

Articolul 3

Potrivit articolelor 1 și 2 acordându-se impunitate, nu vor fi pornite noi acțiuni penale, acțiunile penale în curs vor fi suspendate iar pedepsele deja date nu vor fi executate.

Prizonierii de război aflați în detenție pentru anchetă sau condamnați pentru crimă de război sau trădare de patrie, pentru omucidere cu premeditare, jaf, șantaj tâlhăresc, provocare premeditată de incendii sau crime împotriva moravurilor, pot fi menținuți în detenție până la eliberarea lor, care urmează să aibă loc de preferință cu prilejul primului schimb de prizonieri apți de serviciu. Germania își rezervă de asemenea dreptul, până la încheierea păcii generale, să ia măsuri speciale necesare intereselor securității sale militare față de persoanele cărora le acordă impunitate.

Persoanele cărora li se acordă impunitate precum și familiile lor nu trebuie să sufere nici alte feluri de prejudicii juridice; dacă acest lucru s-a produs deja, ele trebuie repuse în situația inițială.

Capitolul al nouălea

Tratarea mijloacelor de transport fluvial și al altor mijloace de transport ajunse în mâna dușmanului

Articolul 1

Mijloacele de transport fluvial aparținând cetățenilor uneia din părți și ajunse în mâinile celeilalte părți să fie înapoiate, iar dacă ele nu mai există, să fie plătite în bani; pentru perioada de la luarea în stăpânire a mijlocului de transport până la retrocedarea sau plata sa în bani, se vor plăti despăgubiri.

Prevederile alineatului 1 se aplică și mijloacelor de transport fluvial ale Statului afectate traficului de mărfuri ale uneia din părți, mijloace de transport care, la izbucnirea războiului, se aflau pe teritoriul celeilalte părți, precum și mijloacelor de transport fluvial închiriate nemijlocit sau mijlocit de una din părți sau de cetățenii acesteia în vederea unui asemenea trafic.

Cheltuielile pentru scoaterea la suprafață și punerea în funcțiune a

mijloacelor de transport fluvial scufundate, de felul celor menționate în alineatele 1 și 2, vor fi suportate de acea parte în interesul căreia a fost făcută scufundarea.

Articolul 2

Vasele comerciale ale uneia din părțile semnatare ale tratatului care se aflau, la izbucnirea războiului, într-un port al celeilalte părți, precum și încărcătura lor, vor fi tratate conform prevederilor articolului 1, pentru mijloacele de transport fluvial.

Articolul 3

Materialul feroviar rulant proprietate a uneia din părțile semnatare a tratatului sau a cetățenilor acesteia, care la izbucnirea războiului s-a aflat pe teritoriul celeilalte părți, va fi restituit sau, dacă acest lucru nu este posibil, plătit în bani.

Articolul 4

Imediat după ratificarea tratatului de pace, se va întruni la București, în vederea ducerii la îndeplinire a prevederilor din articolele 1-3, o comisie compusă din câte un reprezentant al fiecărei părți și un președinte neutru; pentru desemnarea președintelui neutru va fi solicitat președintele Parlamentului Confederației Elvețiene.

Comisia trebuie să hotărască în special în problema dacă, în fiecare caz în parte, există condiții de restituire sau înlocuire a mijlocului de transport sau este necesară plata în bani și să stabilească volumul sumelor plătibile, și anume în valuta țării primitoare. Sumele trebuiesc puse, în interval de o lună după stabilirea lor, la dispoziția Guvernului Statului respectiv, în contul celor îndreptățiți la ele.

Capitolul al zecelea

Parohii și școli germane

Articolul 1

Parohiile și școlile germane din România trebuiesc recunoscute acolo ca existente de drept și admise în fața justiției pentru apărarea drepturilor lor, ele pot de asemenea achiziționa proprietăți funciare, pentru extinderea necesară țelurilor lor.

Articolul 2

Parohiile și școlile menționate în articolul 1 vor păstra toate drepturile ce le fuseseră acordate înainte de război de către partea română; ele nu vor fi tratate mai nefavorabil decât instituțiile românești nici în domeniul fiscal.

Școlilor germane li se va acorda dreptul de a hotărî potrivit

aprecierii lor în probleme de administrație, de numire a conducătorilor școlilor și a corpului didactic german, precum și în problema planurilor de învățământ și a altor chestiuni cu caracter didactic.

Articolul 3

Toate drepturile și privilegiile acordate unor puteri terțe sau cetățenilor acestora în ce privește înființarea, întreținerea și impozitarea parohiilor sau școlilor și instituțiilor de învățământ de orice fel, li se vor cuveni în mod firesc și Germaniei și cetățenilor ei. În acest context, toate concesiile acordate unei confesiuni trebuie să fie valabile în aceeași măsură și pentru toate celelalte confesiuni.

Articolul 4

România se obligă să redea parohiilor germane și școlilor germane toate valorile ce le fuseseră luate sau, dacă acest lucru nu este posibil, să le înlocuiască.

Capitolul al unsprezecelea

Dispoziții finale

Articolul 1

Prezentul tratat suplimentar, care constituie parte integrantă din Tratatul de pace, va fi ratificat iar documentele de ratificare vor fi schimbate odată cu documentele de ratificare ale Tratatului de pace.

Articolul 2

Tratatul suplimentar intră în vigoare odată cu Tratatul de pace, dacă în acesta nu se dispune altfel.

Pentru completarea tratatului suplimentar, în special pentru încheierea acordurilor ulterioare prevăzute în acesta, se vor întruni la Berlin, în interval de patru luni după ratificare, reprezentanți ai părților semnatare ale tratatului. Cu acest prilej urmează să fie reglementată și aplicarea prevederilor tratatului suplimentar la coloniile (protectoratele?) germane.

Pentru conformitate, împuterniciții au semnat prezentul tratat suplimentar și l-au prevăzut cu sigilii oficiale.

Întocmit, în două exemplare originale, la... în... martie 1918.

Modificări la Tratatul de Comerț

Propuneri prezentate de dl. von Kömer în ședința din 27 februarie (12 martie) la Cotroceni. (Ședința delegației speciale).

Pentru relațiile economice dintre părțile contractante în ce privește Germania, Bulgaria și Turcia de o parte și România de cealaltă parte sunt hotărâtoare dispozițiile cuprinse în anexele...

Relațiile economice dintre Austro-Ungaria de o parte și România de alta, vor fi reluate printr-o înțelegere specială care va face parte integrantă din acest tratat de pace.

1. Părțile contractante sunt de acord ca, odată cu încheierea păcii, să urmeze încetarea războiului pe tărâmul economic și financiar. Ele se îndatoresc să nu ia parte nici direct și nici indirect la măsuri care țintesc la continuarea ostilităților pe tărâmul economic sau financiar și înăuntrul teritoriilor lor să împiedice asemenea măsuri cu toate mijloacele ce le stau la îndemână.

În epoca de tranziție necesară pentru vindecarea urmărilor războiului și pentru noua organizare a stărilor de lucruri, părțile contractante se îndatoresc a nu-și crea, pe cât cu putință, greutăți în procurarea de bunuri necesare și prin urmare taxe vamale urcate la import, și se declară gata de a intra de îndată în negocieri pentru a menține și mai departe și a întinde în mod provizoriu cât este cu putință, scutirile de vamă stabilite în timpul războiului.

2. Întrucât în State neutre se găsesc în depozit mărfuri care provin din Germania sau din România, despre care însă există îndatorirea de a nu fi exportate în teritoriul celeilalte părți contractante, nici direct nici indirect, asemenea măsuri restrictive vor trebui să fie ridicate. Cele două părți contractante se îndatoresc să pună în cunoștință, fără întârziere, Guvernele Statelor neutre despre ridicarea acestor măsuri restrictive.

3. Avantajele pe care una din părțile contractante le va fi acordat în timpul războiului altor State, vor trebui să fie abrogate sau întinse la cealaltă parte.

4. România nu va ridica nici o pretenție contra favorizărilor pe care Germania le acordă Austro-Ungariei sau unei alte țări legată de Germania printr-o uniune vamală și care se învecinează cu dânsa de-a dreptul sau prin mijlocirea unei alte țări unită vamal cu dânsa sau cu Austro-Ungaria. Coloniile, posesiile sau protectoratele vor fi tratate la fel, sub acest raport ca și Metropola[204].

[204] Frumoase sunt iluziile! În momentul în care Germania era virtual înfrântă, specialiștii ei mai visau de colonii și de protectorate!

Germania nu va ridica nici o pretenție contra favorizărilor pe care România le va acorda unei alte țări unite cu ea printr-o uniune vamală și care s-ar învecina cu România, de-a dreptul sau prin mijlocirea unei țări în uniune vamală cu ea – sau pe care le va acorda coloniilor, posesiilor și protectoratelor uneia din țările cu care s-ar afla în uniune vamală.

5. Convenția comercială vamală și de navigație între amândouă țările[205] din 9/22 octombrie 1893 și protocolul final anexat vor intra din nou în vigoare în forma ce li s-a dat prin convenția adițională din 21 sept./3 octombrie 1904 – cu mențiunea că această convenție va rămâne în vigoare până la 18/31 decembrie 1940, și, după acest timp, până la expirarea unui an după denunțarea uneia din părțile contractante.

Deocamdată vor avea loc următoarele modificări și completări ale convenției și ale protocolului final:

A.

Se adaugă următorul nou articol:

Articolul 2 *a.*

Societățile pe acțiuni și alte societăți economice de comerț și finanțare, inclusiv societățile de asigurare, care au sediul înăuntrul teritoriului vreuneia din părțile contractante, și care sunt înființate după legile acestora, vor fi recunoscute, vor fi recunoscute ca ființând legal și în teritoriul celeilalte părți, și în special vor avea dreptul să stea în instanță ca reclamant sau ca pârât.

În privința admiterii la o exploatare comercială sau industrială, aceste societăți se vor bucura în orice caz în teritoriul celeilalte părți de aceleași drepturi ca și societățile oricărei alte țări.

B.

Articolul 5 se completează cu următorul al treilea alineat:

În epoca de tranziție care urmează războiului, pentru înlăturarea urmărilor războiului, vor putea fi decretate restrângeri în schimbul mărfurilor prin oprirea importului, exportului și tranzitului întrucât nu se vor fi stipulat condiții contrare în convenții speciale.

Aceste măsuri se vor aplica în așa fel încât să fie cât se poate mai puțin vexatorii, și vor fi înlăturate îndată ce împrejurările vor permite.

C.

Articolul 7 primește următorul al treilea alineat:

[205] Dl. von Kömer vorbește în numele Germaniei.

Întrucât nu se prevede altceva nimic în anexa C relativă la cuantumul drepturilor de vamă, se va aplica pentru mărfurile germane importate în România, tariful general din 19 aprilie/2 mai 1904.

D.

Întâiul alineat al art.12 primeşte redactarea următoare:

Dări interne percepute în prezent sau în viitor în teritoriul uneia din părţile contractante pe seama Statului, comunelor sau corporaţiilor asupra producţiei, preparării, transporturilor, desfacerii sau consumaţiei unui produs, pot fi percepute şi asupra produselor similare ale celeilalte părţi; totuşi ele nu pot fi sub nici un motiv mai mari sau mai apăsătoare decât acele care sunt puse pe produsele proprii.

Dacă sunt puse taxe interne pe materiile prime sau pe semifabricate, se poate percepe un impozit echivalent asupra importului de mărfuri obţinute din asemenea materii prime sau semifabricate, în cazul în care mărfurile similare interne nu formează direct obiect de impunere.

E.

După art. 19 se adaugă următorul articol nou:

Articolul 19 *a.*

Guvernul român va adera cel mai târziu în cursul unui an la Convenţia Internaţională revăzută de la Berna pentru protecţia operelor literare şi artistice.

În cazul când o astfel de aderare ar fi cu neputinţă, Guvernul român se declară gata să intre în acelaşi interval în tratative cu Guvernul german în scopul încheierii unei convenţii privitoare la protecţia reciprocă a drepturilor de autor şi la operele literare, artistice şi fotografice.

F.

La dispoziţia din protocolul final de la art.7 se adaugă următoarele puncte:

3. Guvernul german e liber să retragă, în parte sau în totalitate, avantajele cuprinse în tariful anexei B, după ce va fi anunţat printr-o comunicare făcută Guvernului român cu trei luni înainte, această intenţie.

4. Taxele vamale prevăzute în tariful B, urmează să fie percepute în mărci aur.

G.

Protocolului final i se va adăuga următoarea hotărâre nouă:

La art. 8:

România nu va ridica nici o taxă pusă pe export sau pe transportul mărfurilor şi nici un alt impozit intern pe mărfurile destinate exportului în Germania, fără consimţământul Guvernului german.

Vor mai fi adause în protocolul final următoarele noi condiţii:

La art. 12:

România va percepe impozite interne pe mărfurile importate din Germania numai atunci când mărfuri de aceeaşi natură se produc într-o cantitate considerabilă în România şi când aceste mărfuri sunt lovite de impozite interne legale. De asemenea România, în spiritul punctului 2 din art. 12, poate percepe impozite echivalente numai atunci când atât materiile cât şi semifabricatele precum şi produsele rezultate din acestea, se fabrică într-o cantitate considerabilă în România, şi sunt atinse în aceeaşi măsură de impozitele interne.

ANEXA XX

Documente privitoare la exodul românilor care ceruseră să treacă în Franţa.

(ianuarie-februarie 1918).

Îndată după formarea Ministerului Averescu, Take Ionescu mi-a cerut să-i mijlocesc la Bucureşti trecerea spre Franţa şi Paris, lui şi câtorva prieteni. După cum am arătat în amintirile mele s-a făcut atâta vâlvă în jurul acestor plecări, încât am socotit interesant să public în aceste anexe câteva documente. Unele arată cui îi revine răspunderea alcătuirii listei celor care urmau să plece; altele arată termenii amicali în care rămăsesem cu Take Ionescu până la plecarea lui, şi care excludeau orice gest de rea credinţă din partea mea, admiţându-se că aş fi fost capabil să comit unul.

(alăturată primă listă e scrisă în întregime, ca şi cererile de lămuriri anexate, de mâna lui Take Ionescu.)

1) Ziua plecării – de joi
2) Cât costă şi în ce monede?
3) Câte zile drumul? Pentru provizii...
4) Dacă putem lua cu noi scrisori sau nu?
5) Cât bagaj de persoană?
6) Se pot lua cecuri, scrisori de credit şi bani în orice caz.

1) – Monsieur Take Ionescu, député, 59 ans

2) – Monsieur le Dr. Jean Cantacuzene, profeseur à l'Université
3) – Monsieur Jean J. Cantacuzene, etudiant en chimie
4) – Monsieur N. E. Ghika-Budeşti, architecte, 48 ans
5) – Le Prince S. Cantacuzino, ancien depute
6) – Monsieur D. Plesnilă, ancien depute
7) – Monsieur le dr. Eduard Romalo, medecin
8) – Monsieur Gregoire Romalo, ingenieur
9) – Medemoiselle Jeanne Romalo
10) – Medemoiselle Madeleine V. Macri
11) – avec sa femme de chambre
12) – Monsieur Alexandru Jurgea
13) – Monsieur Nicolas Pilat
14) – Monsieur I. Crătunescu, avocat
15) – Monsieur N. Titulescu, député, ancien ministre
16) – Madame Catherine N. Titulescu

Scrisoarea lui Take Ionescu către C.Argetoianu.

„Iaşi, 27 februarie 1918

Iubite d-le Argetoianu,

Ai avut dreptate. Românii care vor să plece se înmulţesc. Acum este vorba de Petre Coandă, fiul generalului Coandă. Dacă se mai poate adăuga un nume, te-aş ruga să-l adaugi. Nu aş vrea însă să se întârzie plecarea mea.

Al dumitale devotat

Take Ionescu"

Idem

„Iaşi, 4/17 martie 1918

Iubite d-le Argetoianu,

Mai găsesc două nume pe listele mele, dacă va fi posibil. Deoarece germanii par a voi lume multă, iată-i:

1) – Aurel I. Popp, domiciliat în Canada, român.
2) – Domnişoara Wanda Wood, engleză.

Te rog mă iartă şi mă crede al d-tale devotat

Take Ionescu

P.S. Pe lângă toţi cei de mai sus mai este şi un rus pe nume Jean Marinovici, fratele aceluia pe care ţi l-am făcut deja cunoscut. Rus. Sper că cu acesta lista este completă".

Idem

„Iaşi, 5/18 martie 1918

Iubite d-le Argetoianu,

Îmi pare rău că eşti bolnav, şi mă iartă dacă te deranjez.

Mi s-a spus că d-ta ai înţeles că Căpităneanu ar voi să plece. Câtuşi de puţin. Căpităneanu nu vrea să plece, şi dacă nu este forţat nu pleacă. Te rog, fii bun şi ia notă de acest fapt.

În schimb voieşte să plece C. Solomonescu, avocat. El a sosit ieri din Kiev şi povesteşte orori.

Dacă te deranjez cu aceste lucruri, este ca să poţi să le transmiţi urmaşului d-tale care se va ocupa cu chestiunea aceasta.

Cum nu ştiu nimic nou, te supăr tot pe d-ta. Mă iartă.

Al d-tale devotat

Take Ionescu"

Idem

„Iaşi, 6/19 martie 1918

Iubite d-le Argetoianu,

Nu ştiu dacă C. Arion a fost la d-ta şi a luat noua listă. Dacă nu, te rog fii bun şi adaugă următoarele nume ce-mi dă dl. doctor Ion Cantacuzino. Dacă d-ta ai terminat totul, te rog fii bun şi le trimite cui vei crede că are calitate să le primească.

Iată-le:

1) Doctorul Ionescu-Mihăeşti
2) Doctorul Nasta
3) Doctorul Eftimescu
4) Domnişoara Bucşan, studentă în medicină
5) Domnişoara Zupa, studentă în medicină.

Te rog, mă iartă şi mă crede al d-tale devotat

Take Ionescu"

Din aceste scrisori reiese:

1) Graba lui Take Ionescu de a pleca;
2) Faptul că numele puse de mine pe listă fuseseră cerute de dânsul;
3) Că până după demisia mea relaţiile mele cu Take Ionescu rămăseseră atât de bune, încât tot prin mine coresponda cu C. Arion, ministrul de externe din Guvernul Marghiloman. Dacă Take m-ar fi bănuit măcar de cele puse mie în spinare de banda şmecherilor, nu mi-ar fi scris în termenii mai sus reproduşi.

Staţiunea Buftea | Stern | Secţia 18
13/3/1918, ora 5,50 | Ke | Ob.F./1

Către Delegaţia română Buftea

La nr. 67. Înainte de a prezenta hotărârea superiorilor mei, respectiv de a solicita pe aceea a ministrului afacerilor externe, am onoarea a vă ruga să-mi comunicaţi dacă şi când vor părăsi Moldova următoarele persoane:

Domnul Take Ionescu, domnul prof. dr. Ion Cantacuzino cu fiul său, domnul N. E. Ghika-Budeşti, Prinţul Şerban Cantacuzino, deputat, domnul D. Plesnită, deputat, domnul dr. Eduard Romalo, medicul Majestăţii Sale Regina, cu fiul său Grigore Romalo şi fiica sa, domnişoara Jeanna Romalo, Alexandru Jurgea cu domnişoara Medelaine Macri şi o cameristă, domnul Nicolae Pilat, nepotul de frate al domnului Ion C. Brătianu, domnul Ion Crăciunescu, avocat, domnul N. Titulescu, fost ministru, cu doamna Titulescu, domnul Dan Cerchez, domnul George Mavrodi, fiul doamnei de onoare a Majestăţii Sale Regina, domnul Nenişor, domnul Constantin Capşa cu doamna Cicei, născută Sculy, domnul Petre Coandă, Ionel C. Brătianu, Vintilă I. C. Brătianu, Constantin I. C. Brătianu, Emil Costinescu senior, Emil Costinescu junior, dr. I. Costinescu, Radu E. Costinescu, Take Ionescu, Victor Ionescu, C. Angelescu, C. Dissescu, Jean Cămărăşescu, Ionaş C. Grădişteanu, Mihai Gr. Cantacuzino, Grigore N. Filipescu, Barbu Şt. Delavrancea, Gr. Crăiceanu, Vasile Lucaci (român din Transilvania), Octavian Goga (român din Transilvania), I.Rusu-Abrudeanu (român din Transilvania), N. Căpităneanu, Pavel Brătăşanu, I. Panaitescu, Rafel (şeful Siguranţei), G. Corbescu, dr. Jean Cantacuzino, N. D. Cocea, I. Fermo, Jean G. Duca, Stelian Popescu, C. Gorigopol, D. Ionescu-Brăila, Manolescu-Sideri, Constantin Mille, George Moruzi, T. Pisani, Pascal Toncescu, Marioara Ventura, C. Xeni, Spiru Efitmiu, Victor Antonescu, general Georgescu, Prinţul George Valentin Bibescu, Prinţul Barbu Ştirbei, Jean Th. Florescu, maior Angheleanu, Aristide Blank, A. C. Cuza, Nicolae Iorga, Nicolae Berindei, Al. Constantinescu, căpitanul Herea, locotenent în rezervă de Jandarmerie Receanu, în civil inginer locotenent de Jandarmerie în rezervă Oroveanu, moşier, locotenent de Jandarmerie în rezervă Mamulea, judecător, locotenent de Jandarmerie în rezervă Borş, profesor, locotenentul de Jandarmerie în rezervă Nicolau, în civil ?, locotenentul de Jandarmerie Botez, în civil ?, ofiţer de aprovizionare,

locotenentul în rezervă Ioaniţiu, comerciant de papetărie la Bucureşti, str. Şelari, sublocotenent Ionescu, ofiţer cu aprovizionarea în lagărul de la Răducăneni, locotenentul Gh. D. Georgescu din lagărul de la Vădeni. Rog urgent răspuns telegrafic.

Exp. von Hranilovici op. nr. 218
Exp. v.Hranilovici op. nr. 218

Primit Buftea 13/3-5/40 de

Căpitanul Slăvescu

ANEXA XXI

Take Ionescu era foarte sensibil la atacuri, mai ales la atacurile presei. La Iaşi cenzura era prost făcută, ca toate cenzurile. Cititorul va găsi aci o scrisoare a fostului ministru, care fixează un incident dintr-o sută, de pe vremea ceasurilor noastre grele de la Iaşi.

„Iaşi 27 febr. 1918

Iubite d-le Argetoianu,

Îmi dai voie să urmez ceea ce ţi-am arătat ieri? Este *Chemarea* de azi. Iată vigneta lăsată de cenzură şi un paragraf. Am subliniat chestiunile de femei.

D-ta ştii bine că nici fără cenzură chestiunile femeilor au fost lăsate de o parte (sic). Dar sub cenzură?

Iartă-mă că te deranjez, dar văd venind primejdia acestei dezlănţuiri de ticăloşii. Ca Cocea să nu înţeleagă unele lucruri nu este de mirare. Dar cenzura?

Al dumitale devotat

Take Ionescu"

Vigneta reprezenta capul lui Brătianu, cu părul zbârlit, primind un viguros pumn în nas; din ciocnirea ambelor elemente ţâşneau mai multe stele, care toate aveau forma stelelor de pe emblemele sovietice.

Iată şi pasajul semnalat de Take: „În schimb redacţia Chemării *îşi rezervă dreptul de a plasa oriunde va găsi de cuviinţă şi sensul frazelor o va cere, vocabulele, pesemne mai decente, de: Brătieni, Take Ionesti, liberali, conservatori, marghilomani, partide istorice, parlamentari, generalul Iliescu, şlepurile de pe Dunăre, retragerea, Pătania frumoasei Sabina[206], Ferikidi, Constantinescu, cumnata unui Porc, misiuni, delegaţii, propaganda, muniţii, aprovizionare, tifos exantematic, bordeie, Odessa, tezaurul, pacea, oligarhia, cecuri, tramvai, etc. etc. "*

[206] Sabina Iliescu, fiica generalului. Se zicea la Iaşi că se amorezase Ionel Brătianu de dânsa. După război s-a căsătorit întâi cu un conte Tschaikowski, diplomat polonez şi pedepsit, pe care l-a lăsat ca să ia pe Lord..., om cumsecade şi bogat.

Chemarea *era o fițuică bolșevico-șantajistă, scoasă de Cocea în virtutea aceloraşi legi naturale care dau la lumină excrementele. Îndată ce am primit biletul lui Take am dat ordin să fie suspendată – dar Averescu a lăsat-o să reapară după plecarea mea la Buftea.*

ANEXA XXII

Cererea unui grup de români ardeleni şi bucovineni, adresată preşedintelui Consiliului de Miniştri în februarie 1918, pentru crearea unui Comitet Național al românilor din Austro-Ungaria.

Domnule preşedinte al Consiliului,

Împrejurările grele prin care trece astăzi neamul nostru, au găsit un puternic răsunet în sufletul românilor subjugați din Austro-Ungaria. Credința lor este că în situația actuală, cauza românilor asupriți de sub Hansburgi trebuie să fie susținută în străinătate printr-o propagandă organizată alături de Alianța Naționalităților din Austro-Ungaria care actualmente lucrează la Kiev. Ca o consecință a acestei necesități, ardelenii şi bucovinenii refugiați la Odessa, Chişinău şi Iaşi, având şi consimțământul Corpului de ofițeri şi soldați voluntari în armata română, precum şi al prizonierilor din Rusia, – s-au întrunit şi au instituit: Comitetul Național al românilor din Austro-Ungaria.

Menirea acestui comitet alcătuit astăzi când organizația politică de acasă a fost distrusă, este să desfăşoare o acțiune de propagandă în țările aliate şi neutre.

Comitetul, compus din zece membri, oameni cunoscuți în rândurile de acasă, are următorii delegați: Dr. I. Mețianu, Dr. G. Baiulescu, Dr. I. Nestor, Oct. Goga, Al. Lapedatu, Dr. O. Ghibu, Dr. V. Deleu, S. Bocu, O. C. Tăslăuanu, Dr. M. Popovici.

Credem de întâia noastră datorie să aducem la cunoştința Excelenței Voastre constituirea Comitetului Național. Suntem convinşi că veți binevoi a acorda sprijinul trebuincios, moral şi material, acestei organizații care va lucra de comun acord cu Guvernul român care, pentru îndeplinirea idealului nostru național, a adus sacrificiile mari ce vor fi înregistrate de istorie.

Când delegăm din sânul nostru pe d-nii Al. Lapedatu, Sever Bocu, Victor Deleu, Mihai Popovici şi Oct. Tăslăuanu ca să vă arate sentimentele noastre de alipire la marile străduințe care vă călăuzesc în aceste zile grele, – vă rugăm să primiți expresia profundei noastre stime.

(ss) *Membrii Comitetului*

Planul de acțiune al Comitetului

1. Va participa la toate acțiunile şi manifestațiile politice ale „Alianței Naționalităților din Austro-Ungaria" (actualmente cu sediul la Kiev), întrucât aceste acțiuni şi manifestații vor cadra cu interesele şi scopurile politice naționale ale românilor subjugați.

2. Va întreprinde – prin organele de publicitate ale „Alianței", prin presa țărilor amice şi neutre şi prin eventuale publicații şi periodice proprii – o vie şi intensă propagandă pentru şi până la rezolvarea integrală a chestiunii naționale române.

3. Va institui – la Stockholm şi Lausanne – birouri corespondente speciale, după modelul celor existente ale cehilor, slovacilor, slovenilor, croaților, sârbilor, polonilor şi rutenilor. Menirea acestor birouri e de a stabili şi întreține legături politice cu românii de acasă, spre a putea denunța opiniei publice europene suferințele şi împilările prin care ei au fost aduşi a face chiar acte şi manifestații contrarii conştiinței şi intereselor lor naționale, iar pe de altă parte spre a-i putea informa asupra acțiunii compatrioților expatriați şi refugiați în legătura cu Alianța Naționalităților pentru distrugerea Statului dualist.

4. Va trimite pe unul dintre membrii săi – pe dl. Mihai Popovici – în Italia, pentru ca, potrivit planului aprobat de Ministerul de Război, să lucreze pentru formarea unei noi armate de voluntari ardeleni şi bucovineni din rândurile prizonierilor noştri de acolo.

5. Va avea un delegat al său în Franța, care fiind în strânsă şi neîntreruptă legătură cu unitățile militare române luptătoare pe frontul apusean (compuse din elementele din America) va putea canaliza în presa noastră şi străină acțiunile şi faptele de arme deosebite ale acestor compatrioți.

6. Va căuta să obțină ca românii din America înrolați în armatele Republicii Statelor Unite să fie grupați şi constituiți într-un corp național deosebit, ca acel al polonilor şi cehilor, iar dacă aceasta nu se va putea, să obțină cel puțin formarea unei legiuni voluntare dintre românii aflători în America care sunt încă cetățeni austro-ungari. Propaganda necesară în acest scop se va încredința părintelui I. Moța.

7. Va întreține – prin România Mare şi prin foile părintelui Moța, ce urmează a se tipări în America, eventual prin alte căi de publicitate – o vie şi permanentă legătură cu corpurile noastre de voluntari de pe frontul român[207], francez şi eventual cel italian, pentru a face cunoscută, acasă şi în străinătate, acțiunea lor războinică şi a întreține în rândurile lor deplina credință în dreptatea şi izbânda cauzei pentru care luptă.

[207] Redactat înainte de începutul negocierilor noastre de pace din februarie 1918.

ANEXA XXIII

Raportul Delegației române pentru executarea convenției de schimb a internaților către Comisia intentaților și prizonierilor.

Sfârșind cu operațiunea de predare a internaților repatriabili, avem onoarea a vă aduce la cunoștință că s-au repatriat în total:

525 supuși germani,
5.060 supuși austro-ungari,
1.167 supuși turci,
1,600 supuși bulgari
8.352 persoane în total.

Operațiunea a decurs în cea mai perfectă ordine și transporturile s-au efectuat în condițiile cele mai bune; fapte recunoscute deschis și de delegații Puterilor Centrale.

Nu putem trece sub tăcere plăcuta constatare ce am făcut și în această ocazie, că silințele pe care necontenit și le-a dat această Comisie, pentru ca regimul internaților să fie cât mai bun și mai omenos, nu au rămas fără rezultate.

Toți internații repatriați au recunoscut în genere, mulțumind public, nouă și comandanților de centre prezenți, pentru tratamentul uman și binevoitor sub care au fost ținuți.

Pentru unii din comandanții de centre arătați mai jos, aceste mulțumiri publice au luat proporțiile unor adevărate manifestări, adresându-li-se și de față ofițerilor germani, austro-ungari, turci și bulgari, cuvântări de mulțumire și făcându-li-se ovații.

Credem de datoria noastră ca încheind acest raport să rugăm pe dl. președinte al Comisiei a propune pentru distincțiile cuvenite următorii ofițeri comandanți de centre, pentru zelul și munca ce au depus în executarea măsurilor luate, pentru îngrijirea și întreținerea internaților:

1. Căpitanul Nicorescu Paul, comandantul Centrului Rădăuți;
2. Căpitanul Vemescu A., comandantul Centrului Pâhnești;
3. Locotenentul Ionescu C., comandantul Centrului Mihălășeni;
4. Locotenentul Haraga C., comandantul Centrului Cosmești.

De asemenea rugăm a fi propus pentru munca și felul ce a depus în executarea lucrărilor de cancelarie pregătitoare și executarea schimbului:

Elevul de administrație Georgescu Grigore din Direcția Statisticii.

Membrii delegați:
(ss) *H. Bănescu, L. L. Catargiu, Tabacovici*

ANEXA XXIV

Depozitele române din Rusia existente în ianuarie 1918.

1. *Tiraspol* Muniții de infanterie, armament, harnașament.
2. *Odessa* Muniții de infanterie, armament, harnașament, materii prime, biciclete, motociclete, brice și mașini de tuns, subzistență, material sanitar (fabrică de medicamente comprimate), școală de aviație.
3. Karlowka Muniții de infanterie, armament, harnașament, material de aviație, materii prime, motociclete.
4. Sesetina Muniții de infanterie, armament, harnașament, material de aviație, materii prime.
5. Kremenciug Muniții de infanterie, armament, harnașament, material de poștă, material de geniu, materii prime.
6. Novorosisk Subzistențe.
7. Moscova Subzistențe, efecte confecționate, efecte comandate în curs de fabricație.
8. Zastava Materiale sanitare.
9. Iaroslav Muniții de infanterie și pulbere.

ANEXA XXV

Proiectul redactat de C. Argetoianu pentru „Actul de constituire a Ligii Poporului " în martie 1918, la Iași.

Act de constituire

Subsemnații întruniți astăzi... aprilie 1918 în Iași, răspunzând scrisorii adresate de către dl. general Averescu domnilor Matei Cantacuzino și C. Argetoianu, constituim Liga Poporului.

Liga Poporului cheamă la luptă pentru salvarea țării și a neamului pe toți românii în sufletul cărora păcatele trecutului și nenorocirile zilei de azi n-au stins încă orice nădejde într-un viitor mai bun.

Pentru a face însă din această nădejde o realitate – o primenire politică totală este necesară.

Lupta ce întreprindem are de scop prefacerea moravurilor noastre politice prin ridicarea maselor la conștiința răspunderilor și printr-o selecție sinceră și dezinteresată a elementelor chemate să îndrume mulțimea și să guverneze Statul.

Ţinând seama de învăţămintele celui mai apropiat trecut şi de circumstanţele create de război, activitatea Ligii se va dezvolta la început în jurul următoarelor trei puncte:

I. *Intrarea de fapt în viaţa constituţională, prin aplicarea nefărnică şi nedenaturată a articolului 31 din Constituţie care glăsuieşte: „Toate puterile Statului emană de la Naţiune care nu le poate exercita decât numai prin delegaţie şi după principiile şi regulile aşezate în Constituţia de faţă".*

Art.31 din Constituţie conţine principiile esenţiale ale sistemului nostru constituţional. El ar fi trebuit să figureze în fruntea Constituţiei şi să poarte numărul 1, căci de la el decurg toate celelalte.

Legislatorii de la 1866 au înţeles că Naţiunea întreagă este depozitara suveranităţii reale a ţării. Naţiunea-şi alege reprezentanţii ei, iar aceştia, prin delegaţii lor, guvernează ţara. În fapt însă, de la 1866 încoace, această concepţie liberală a pactului nostru fundamental a rămas literă moartă. Ţara a fost guvernată şi dusă aproape la pieire numai de o mână de oameni, care prin mijloace nelegale şi imorale au impus în mod constant naţiunii ca reprezentanţi ai ei pe cine voiau dânşii, statornicind astfel o simplă ficţiune de regim constituţional.

Iată pentru ce putem vedea astăzi la cârma ţării un Guvern ieşit din lagărul celor care nu au simţit, nici gândit la fel cu neamul. Iar „naţiunea de la care emană toate puterile Statului", când va fi consultată, nu va lipsi probabil să ratifice această alegere, mulţumită metodelor de a-i silui şi înăbuşi voinţa. De aceea, reintrarea strictă în Constituţie şi aplicarea sinceră, completă şi imediată a articolului 31 devine astăzi, mai mult ca oricând, un imperativ categoric.

Poporul care suferă, poporul care rabdă, poporul care plăteşte, are dreptul să fie el stăpânul destinelor sale, revendicând în întregime drepturile ce-i sunt consfinţite prin Constituţie.

Liga va urmări realizarea acestui punct din programul ei înaintea oricărui altul; din dobândirea lui vor decurge toate celelalte, aproape de la sine.

II. *Stabilirea răspunderilor nenorocirilor care s-au dezlănţuit în ultimii ani asupra ţării, fie pentru ca vinovaţii să tragă urmările, fie însă mai cu seamă pentru a ne garanta că în viitor nu se vor mai repeta făcând ca „răspunderea" să nu mai fie o vorbă goală ci să implice o sancţiune.*

Acest punct este în legătură cu cel dintâi. România a fost guvernată şi dusă la marginea prăpastiei nu de adevăraţii reprezentanţi ai naţiunii, ci de împuterniciţii unui cerc restrâns de persoane fără răspundere: Guvernele noastre au fost neconstituionale.

Este firesc prin urmare ca Naţiunea înşelată şi umilită să ceară

astăzi socoteală celor care au înşelat-o şi umilit-o, călcând în picioare pactul fundamental al Statului.

Trebuiesc traşi la răspundere nu numai cei care au delapidat banul public, nu numai cei care şi-au clădit averi pe spinarea tuturor – dar încă şi aceia care prin uşurinţa şi nepriceperea lor au compromis destinele neamului şi au zdruncinat temeliile Statului.

Sancţiunile ce urmează a fi aplicate, nu vor fi numai o dreaptă răsplată pentru unii şi o legitimă satisfacţie pentru alţii: ele trebuiesc să constituie mai ales o pildă pentru viitor şi generaţiile ce se urcă la mânuirea treburilor Statului îşi vor da astfel seama că „răspunderea" nefiind o vorbă goală, fiecare faptă îşi va trage consecinţele.

De altminteri, prin acest punct din program nu se vor urmări răzbunări personale, ci numai îndreptarea moravurilor şi metodelor noastre politice, spre binele obştesc.

III. *Reforme agrare, electorale şi administrative pentru ca să se asigure, pe de o parte ordinea socială în Stat iar pe de alta, intrarea în realitatea art. 31 din Constituţie.*

Făgăduiala reformelor de tot felul a făcut întotdeauna miezul programelor tuturor partidelor noastre politice, fie că ele se aflau la Guvern, fie că luptau în opoziţie. Niciodată însă făgăduitele reforme nu erau pornite numai dintr-un spirit sincer de îmbunătăţire a stării maselor adânci ale poporului, ci erau mai mult ademeniri demagogice destinate a înşela buna credinţă a celor mulţi.

Chiar atunci când împrejurări disperate ca cele din vremurile acestea au impus anul trecut să se facă un pas hotărâtor în favoarea marii mase a poporului, şefii colaborării de Guvern liberalo-conservatoare în loc să înfăptuiască reforme în mod sincer şi obiectiv, au preferat să le înmormânteze printr-o tocmeală ruşinoasă, transformând o operă de regenerare socială într-o vulgară manoperă politică, numai ca să păstreze neştirbită hegemonia şi dominaţia de clasă.

A) *Reforma agrară. Liga Poporului* înţelege să creeze printre muncitorii de pământ o clasă de adevăraţi proprietari agricoli, liberi şi independenţi.

În acest scop, considerând că lucrările Constituantei din 1917 au fost făcute fără nici o bază serioasă în lipsa oricăror date statistice şi fără a se putea cunoaşte situaţia de fapt teritorială de după război, Liga socoteşte întinderile fixate de circa 2.300.000 hectare ca un minimum, şi neadmiţând restricţiile arbitrare conţinute în art. 19, astfel cum a fost modificat, va propune o scară de împroprietărire care va garanta constituirea unei mici proprietăţi reale. Liga va rezerva

totuşi pentru garantarea proprietăţii mari un minimum de 250 hectare arabile. În tot cazul, Liga Poporului consideră că întinderile expropriate de la proprietatea mare trebuie să treacă imediat în folosinţa ţăranilor asociaţi sub formă de obşti, chiar înainte de a fi parcelate şi distribuite individual muncitorilor.

Principalele puncte pe care Liga le va susţine cu privire la reforma agrară sunt următoarele:

1) Se va acorda muncitorilor nou împroprietăriţi întinderea de pământ necesară să le asigure traiul şi propăşirea familiilor lor.

2) Pentru înlesnirea muncii şi asigurarea unei mai mari producţii, Liga va susţine dezvoltarea metodelor de muncă prin asociaţie şi de vânzare în comun a produselor.

3) Plata pământurilor expropriate se va face parte în numerar, parte în rentă de stat. Liga va căuta însă a realiza, pe cât va fi cu putinţă, plata integrală în numerar.

4) Preţul terenurilor expropriate se va stabili în raport cu productivitatea şi rentabilitatea solului; prin comisii speciale în care vor fi reprezentate deopotrivă interesele proprietarilor vânzători şi ale ţăranilor care urmează să fie împroprietăriţi. Preţul va fi confirmat prin justiţie de o singură instanţă, cu procedură urgentă.

5) Liga va realiza naţionalizarea – adică trecerea în proprietatea Statului – a întregului subsol neexploatat al ţării româneşti şi exproprierea cu o justă despăgubire a terenurilor explorate sau exploatate.

6) Tot în interesul proprietăţii ţărăneşti, Liga va urmări comasarea proprietăţii fărâmiţate, pentru o mai bună repartiţie ulterioară, iar pentru asigurarea creditului ţăranului şi întregirea dreptului său de proprietate, suprimarea inalienabilităţii de azi.

B) *Reforma electorală.*

1) Liga Poporului, înţelegând să cheme la viaţa publică toate masele populare, va susţine pentru alegerea Adunării Deputaţilor votul universal, direct, secret şi obligator. Reprezentarea minorităţilor va fi admisă numai întrucât nu va stânjeni manifestarea liberă a individualităţilor politice.

2) Senatul îşi va păstra rolul său de corp ponderator şi va fi ales printr-un colegiu mai restrâns, dar alcătuit pe baze democratice. În Senat vor trebui să fie reprezentate toate organismele noastre sociale precum: biserica, şcoala, armata, industria, comerţul, agricultura, muncitorimea, profesiile libere etc. etc.

C) *Reforma administrativă.* Pentru a se asigura ţării o administraţie cinstită şi cu tragere de inimă pentru binele obştesc, Liga Poporului va propune:

1) O cât mai bine chibzuită descentralizare administrativă, dând comunei şi judeţului toată elasticitatea necesară pentru privegherea intereselor locale.

2) Pentru a scoate administraţia de sub influenţa politicii, Liga consideră că funcţiile administrative trebuiesc organizate într-o carieră stabilă, care să se exercite de oameni competenţi şi cărora să li se asigure completa independenţă faţă de factorii politici.

3) Spre a îmbunătăţi situaţia funcţionarilor, Liga va propune în acelaşi timp reducerea funcţionarismului la strictul necesar prin neîmplinirea golurilor ce se vor produce treptat şi în mod normal. Această reducere va permite punerea în acord a lefurilor – mai ales a celor mici – cu exigenţele crescânde ale vremurilor, asigurând fiecărui impegat existenţa numai prin salariul primit de la Stat.

În baza celor ce preced, subsemnaţii constituim *Liga Poporului* şi proclamăm prin aclamaţie ca preşedinte al ei pe generalul ALEXANDRU AVERESCU.

Preşedintele Ligii Poporului, împreună cu un comitet provizoriu ce se va desemna de îndată, vor alcătui un proiect de statut al Ligii şi de program amănunţit al activităţii ei. Acestea vor fi aprobate într-o întrunire a tuturor membrilor Ligii.

ANEXA XXVI

Actul de constituire a Ligii Poporului, din aprilie 1918.

Act de constituire

Subsemnaţii, având în vedere situaţia de astăzi a ţării, care necesită o nouă îndrumare a naţiunii, declarăm a ne constitui într-o organizare de acţiune, cu numele Liga Poporului, sub (sic) prezidenţia d-lui general Alexandru Averescu, pentru relizarea următoarelor puncte:

1) Intrarea de fapt în viaţa constituţională, prin aplicarea nefăţarnică a Art. 31 din Constituţie care glăsuieşte:

„Toate puterile Statului emană de la Naţiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegaţie şi după principiile şi regulile aşezate în Constituţia de faţă".

2) Stabilirea răspunderilor pentru abuzurile şi greşelile comise în conducerea intereselor ţării, care au fost cauza nenorocirilor actuale.

3) Reforma agrară, cu trecerea pământurilor expropriate astăzi numai în principiu, în stăpânirea efectivă, imediată, a sătenilor, prin mijlocirea obştilor săteşti; reforma electorală, prin votul universal, direct, secret şi obligator, cu reprezentarea minorităţilor, întrucât

nu va stânjeni manifestarea liberă a individualităților politice; descentralizarea administrativă.

Legându-ne pentru realizarea acestor puncte, nu înțelegem a mărgini libertatea de acțiune a grupărilor politice care alcătuiesc Liga.

Iași, 3 aprilie 1918.

(ss) *C. Argetoianu, General Crăiniceanu, Ion Peretz, N. Cosăcescu, Al. Otetelișanu, General D. I. Cocorăscu, Matei B. Cantacuzino, Duiliu Zamfirescu, G. Hențescu, Amiral Eustațiu, General G. Vălleanu, A. Smântănescu, Leon Ghica-Dumbrăveni, Grig. N. Filipescu, G. G. Vălleanu, V. Stoicănescu, Radu Patrulius, A. C. Cuza, Ion Arioti, Dr. Dobrovici, Otto Dimitriu, Maior A. Andreescu, R. Bolintineanu, Alexandrescu-Guranda, Gr. C. Bălăceanu-Stolnici, Prof. H. D. Dăscălescu, D. Rădulescu, Dr. Gruescu, Panait Cantilli, M. Deleanu.*

Subsemnații membri ai Partidului Muncii aderăm la programul Ligii Poporului, în mod personal în așteptarea hotărârii întregului partid.

Dr. A. Hesselmann *I. P. Rădulescu*

Mai târziu, deși n-au fost prezenți, au mai semnat actul:

Th. Deleanu, G. Ghițescu, A. Mețianu, D. Șumuleanu, Mih. Porojan, Inginer D. Dima, M. Pleșoianu, M. Florescu, P. P. Negulescu, General G. Marcu, C. B. Crețoiu, Ion Luca Niculescu, Dr. Vavas, Ventura.

ANEXA XXVII

Scrisoarea d-lor Matei Cantacuzino și C. Argetoianu, prin care aduc la cunoștința d-lui general Averescu, ca răspuns la scrisoarea d-sale din 7 martie 1918, constituirea Ligii Poporului.

Domnule general,

În urma scrisorii dvs., am luat contact cu mai mulți amici și am constatat cu o vie mulțumire că ideea creării unei Ligi a Poporului, pe bazele indicate de dvs. a fost îmbrățișată ca ceva de mult așteptat.

Fără să avem putința, din cauza împrejurărilor, să ne punem în legătură cu cercuri mai largi, în puține zile aderările au fost destul de numeroase pentru ca să fim îndreptățiți a proceda la constituirea Ligii.

Întrunirea din ziua de 3 aprilie 1918, prin actul de constituire a Ligii, a hotărât următoarele:

1. Liga Poporului ia ființă în ziua de 8 aprilie 1918.

2. În unanimitate de voturi, dl. general Alexandru Averescu este proclamat odată cu constituirea Ligii Poporului, președinte al ei.

3. Un comitet provizoriu de inițiativă se însărcinează cu măsurile și lucrările pentru organizarea mai departe a Ligii, adunând aderările doritorilor de a intra în Ligă.

4. La prima întrunire a Ligii, după 8 aprilie 1918, sub președinția d-lui general Averescu, se va alege Comitetul Executiv al Ligii care se va însărcina în același timp și cu elaborarea programului politic al Ligii.

5. O comisie numită de președintele Ligii din sânul Comitetului Executiv va lucra, după indicațiile președintelui, la întocmirea statutelor Ligii.

6. Ideile Ligii vor fi susținute și răspândite în public printr-un ziar propriu sub denumirea *Îndreptarea*, organ al Ligii Poporului.

Aducându-vă cele ce preced la cunoștință, considerăm că am răspuns pe deplin dorinței ce ne-ați făcut cinstea să ne adresați prin scrisoarea dvs., și prea fericiți de a fi putut pune primele pietre la marele edificiu de îndreptare morală și națională ce stă să se ridice, nu ne mai rămâne decât să intrăm în rândurile falangei ce se organizează, spre a începe sub conducerea dvs. hotărâtă și dreaptă, lupta pentru binele Patriei.

Iași, în 4 aprilie 1918

(ss)

M. B. Cantacuzino — Deputat de Iași

C. Argetoianu — Senator de Dolj

ANEXA XXVIII

Scrisoare trimisă d-lui C. Argetoianu, de către generalul Averescu, în ajunul constituirii Ligii Poporului.

30.III.18

Iubite domnule Argetoianu,

Cred că ar fi bine să rămânem la programul pe care l-am stabilit aici în Bacău.

Se va publica scrisoarea mea[208].

În urmă ca o comunicare din partea dvs. (adică a d-tale și d-lui Cantacuzino) că ați izbutit a constitui Liga.

Această comunicare va fi urmată de apelul meu[209], și atât tot pentru primul număr.

[208] Scrisoarea din 7 martie, adresată mie și lui Matei Cantacuzino.

[209] Manifestul cu data de 2 aprilie reprodus mai jos.

În numărul următor se va publica Programul așa cum l-ați întocmit dvs. dar suprimându-se partea privitoare la constituire.

Actul de constituire se va publica mai târziu când vom avea cel puțin Comitetul Executiv completat și care va trebui să se compuie din circa 30 membri.

Îți trimit aici un proiect de răspuns al dvs. pe care puteți să-l modificați cum voiți[210].

Din cauza dificultăților cu locuința nu vom veni în Iași decât luni, 2 aprilie, între ora 11 și 12. În trecere mă voi opri la d-ta pentru ca să iau cunoștință de cele ce vei hotărî.

.....[211]

Cu o afectuoasă și cordială strângere de mână,

al d-tale devotat

Gl. Averescu

ANEXA XXIX

Apelul generalului Averescu îndreptat către toți românii, după constituirea Ligii Poporului.

Români!

Asemenea vuietului surd, prevestitor de mari cutremure, care pornește din adâncul pământului, se ridică azi din sânul națiunii un murmur, sub formă de unanimă protestare împotriva stării de lucruri la care ne-a adus viața noastră politică de până acum.

Din toate păturile sociale și mai cu seamă din sânul masei poporului nostru se manifestă, sub diferite forme și în diferite moduri, dorința spre o îndrumare mai bună, mai sănătoasă, mai dreptă, mai conștientă.

Setea de legalitate în viitor este tot atât de arzătoare, pe cât este de adâncă revolta împotriva bunului plac din trecut.

De ani și ani de zile, acei care pe temeiul Constituției noastre falsificate au avut țara pe mâini, în loc de a fi mandatarii națiunii pentru a îngrijii de nevoile ei, s-au ridicat ca stăpânitori ai țării spre folosința lor.

Viața noastră publică a fost redusă la frământări și lupte înverșunate, cu singurul scop de a lua, care mai de care, puterea și a deține cât mai mult, în propriul interes[212].

Corupția și abuzul de putere au răsărit și au prins rădăcini acolo

[210] N-am modificat decât foarte puțin din textul lui Averescu.

[211] Pasaj relativ la o chestiune familiară și confidențială.

[212] Exact ce va face și generalul Averescu, în 1920 și mai ales în 1926!

unde nu ar fi trebuit să domnească decât virtuțile civice, sentimentul cinstei și al datoriei către obște.

Urmarea a fost ceea ce trebuia să fie, completa stare de decădere, cu stigmatele: ruina în afară și ruina înăuntru.

Pe când la însăși hotarele țării se pregăteau războiul balcanic, bărbații noștri de Stat se zbuciumau în chestiunea tramvaielor!

Când a izbucnit, doi ani ani târziu, războiul european, evenimentele ne-au surprins nepergătiți și sufletește, și politicește, și militărește.

În loc de a se desmetici în fața marilor evenimente ce se grămădeau asupra capului nostru și a se ridica la înălțimea timpurilor, dându-și mâna pentru ca, cu puteri unite și minți senine, să înfrunte cu tărie furtuna groaznică ce se apropia, bărbații noștri de Stat, împărțiți în două tabere, băteau drumul cel vechi.

Unii s-au ocupat mai cu seamă de afaceri iar alții și-au tocit energia în luptele dintre ei. Rezultatul a fost că am intrat în război și nepregătiți și ne la timp.

Inconștiența a mers până acolo, că pe când ne duceam de fapt la dezastrul sigur, cei cu povara răspunderii credeau că nu avem de făcut decât un marș triumfal. Sutele noastre de mii de baionete erau menite să decidă de soarta războiului european și de aceea gloria trebuia să se împartă numai între amicii puternicilor zilei.

În politica internă lucrurile nu au mers mai bine. Criza economică din 1900 și cea agrară din 1907 nu au izbutit a scoate oamenii noștri de Stat din cercul strâmt al intereselor, frământărilor și luptelor de partide.

Reformele agrare, de ani de zile în așteptarea celor care duc greul, au fost lăsate la o parte de cei cărora le revenea sarcina să le înfăptuiască.

Își aminteau de ele numai atunci când se simțea nevoia unei platforme electorale pentru a îndrepta o situație compromisă a partidului, sau când se presimțea o primejdie apropiată, cum a fost cazul ultimei legi votate sub adierea vântului revoluționar din Rusia, în plin război nenorocit, cu armata și populația bântuite de epidemii și lipsite de cele trebuincioase vieții!

Dacă nu se pune capăt acestui fel nenorocit de a conduce trebile țării, rostogolirea în prăpastie este sigură.

În afară de puținii care au pe conștiință starea de lucruri la care am ajuns, toată suflarea simte nevoia unei schimbări și de aceea din toate părțile se aude numai unul și același strigăt: Îndreptare! Deși răul este adânc înrădăcinat totuși am credința că încă îndreptarea

dorită se mai poate obține fără zguduire, fără zbuciumări, pe căile consimțite de puterea legilor.

Este însă nevoie de a se rupe hotărât, şi cât mai repede, cu apucăturile de până azi ale politicianismului nostru nefast în toate privințele.

Este necesar ca oamenii de bine să-şi dea mâna cinstit şi dezinteresat pentru a pune stavilă acestor apucături şi a da vieții îndrumarea cerută de nevoile timpului, făcând să amuțească interesele personale sau de partid.

În acest unic scop, mai mulți iubitori de neam însuflețiți de aceeaşi dorință şi de aceleaşi speranțe, s-au unit într-o gândire şi au pus temelia Ligii Poporului, a cărei singură menire ar fi îndreptarea dorită şi cerută de toți.

Drumul spre îndreptare fiind însă tăiat în curmeziş de stavile multe, deşi putregăite, dar adânc înrădăcinate, scopul nu va putea fi atins decât cu mari sforțări.

De aceea facem apel la toți fiii țării care mai ştiu a se ridica prin sacrificiul intereslor personale până la înălțimea nevoilor obşteşti, pentru ca cu puteri unite şi cu sforțări continue să înlăturăm aceste stavile şi să ne îndrumăm spre îndreptarea dorită, spre o viață obştească sănătoasă.

Va trebui mai întâi de toate să intronăm o bună dată şi la noi domnia legilor, începând cu pactul nostru fundamental.

Este timpul să înceteze nenorocitul sistem al bunului plac, mulțumită căruia legile au vigoare numai pentru aceia cărora se aplică, iar nu şi pentru cei care sunt chemați să le aplice, principiul egalității devenind aproape o ironie.

Numele Ligii însuşi spune lămurit care din păturile sociale va face obiectul de căpetenie al preocupărilor noastre: este pătura poporului.

Fără a închide ochii asupra rolului din trecut, şi desigur şi în viitor, al tuturor claselor sociale, nu se poate face însă operă de adevărată îndreptare în țară dacă nu se înlesneşte o înfrățire a tuturor acestor clase ca să se bucure, în marginile putincioase, de progresele în care trăim.

Este fapt pipăit şi văzut de oricine ar vrea să vadă, că în marea lui majoritate poporul nostru este lăsat cu veacuri înapoi: el se nutreşte, se îmbracă şi locuieşte azi ca în epoca fanarioților.

Dacă în război, el dă tributul cel mai mare pentru apărarea țării, şi în timpul de pace tot el este mai secerat de boli şi epidemii, mulțumită stării de părăsire în care este lăsat din punctul de vedere al salubrității publice. Statistica mortalității, mai ales a copiilor, la populația rurală este îngrijorătoare.

Este de bună seamă timpul ca toate puterile Statului să fie îndreptate de fapt, nu numai în vorbe, în sensul de a procura celor care duc greul mijlocul să aibă o locuință corespunzătoare timpurilor în care trăim, o hrană care să facă să dispară semnele mizeriei de pe fețele populației sărace şi o stare de igienă publică în legătură cu progresele timpului care au pătruns şi până la noi, dar nu pentru toți.

Pe lângă împărțirea de pământuri şi punerea la îndemână a celor necesare pentru a-i munci, mai este prin urmare nevoie de o administrare conştientă şi străină oricărei alte preocupări, pentru a se îndruma o bună şi sănătoasă viață în păturile de jos ale populației.

Cheltuielile publice, mari deja şi până acum, se vor mări şi mai mult, din cauza urmelor adânci ce va lăsa războiul. Va trebui deci să căutăm să ne sporim şi veniturile, fie printr-o gospodărie agrară înțeleaptă, fie prin folosința şi a celorlalte bogății ce produce solul nostru. Pe această cale, şi cu măsuri paralele chibzuite, se va ajunge să se asigure o stare satisfăcătoare şi clasei muncitoreşti care va creşte din ce în ce mai mult.

Sistemul de a încuraja industria şi comerțul în folosul unui cerc restrâns de persoane, va trebui să facă loc altuia prin care profitul să se reverse în cercuri cât mai largi şi să nu fie în nici un caz realizat în dauna consumatorilor.

Tot asemenea diferitele instituții bănești trebuie să înceteze de a mai fi în mâna câtorva un mijloc de exploatare economică şi de corupție politică. Funcționarea lor trebuie să devină cinstită, iar beneficiul redus la margini morale să se reverse asupra tuturor.

Pe de altă parte, dările către Stat, care vor deveni împovărătoare din cauza sporirii cheltuielilor, vor trebui aşezate astfel încât să nu apese pe clasele de jos decât în măsura îngăduită de mijloacele de care se bucură ele.

Îmbunătățirea de căpetenie a masei poporului trebuie căutată în acelaşi timp şi în cultivarea ei.

Câmpul, peste măsură deschis, lăsat multă vreme intelectualismului, a făcut ca cea mai mare parte din elementele bune ale populației rurale să se reverse asupra oraşelor pentru a înmulți peste trebuințele reale, funcționarismul. Sporindu-se numărul mai mult decât cereau nevoile, au scăzut salariile, stare de lucruri care a ruinat la bază, încetul cu încetul, corectitudinea.

Un sistem judicios de învățământ corespunzător trebuințelor mari ale țării, în economia ei generală, va duce cu bună seamă la rezultate mai profitabile şi pentru Stat şi pentru masa poporului.

Simțământul religios trebuie readus a fi iarăşi o pârghie puternică

atât în viața privată cât și în cea publică, iar indiferența pentru întemeierea familiei, această temelie a întregului nostru edificiu social, va trebui să facă loc unei preocupări foarte serioase.

Prin toate mijloacele și pe toate căile, va trebui deci să se ajungă la îmbunătățirea morală și materială a întregii mase a națiunii.

Impulsul și pilda trebuie să pornească de sus și anume de la aceia cărora națiunea de bunăvoie le dă puterea pe mâini pentru a se îngriji de binele ei, iar nu de binele lor.

Fac de aceea apelul cel mai călduros la mintea, dar mai cu deosebire la inima românilor din toate clasele care cred că mai poate fi ceva de făcut pentru a ne scăpa până mai este vreme, de putregaiul care ne-a adus la o stare amară în prezent și îngrijitoare în viitor.

Iași, 2 aprilie 1918

General Averescu

ANEXA XXX

Chitanța lui Racovski.

Procesul verbal încheiat cu ocazia reviziei conținutului seifului nr. 371 din camera nouă a domnului grl. Ion Argetoianu la Banca „Le Credit Lyonnais", Agenția din Odessa.

„În ziua de 1 martie/16 februarie 1918 din ordinul Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române, domnul Constantin Argetoianu, chiriașul safeului nr. 371 din Camera Nouă, a deschis acest safeu pentru a proceda la revizia conținutului său, în conformitate cu mandatul Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române și prin decretul comisarului finanțelor, în prezența d-lui J.Ray, consulul Statelor Unite ale Americii, d-lui dr. Racovski, președintele susnumitului Colegiu, d-lui Grinberg, reprezentant al comisarului finanțelor al poporului, și d-lui Kogan, membru al Comitetului funcționarilor de la Agenția Creditului Lionez din Odessa...

Printre altele, au fost găsiți în seif:

> Lei *85.700* (optzeci și cinci de mii șaptesute lei românești) în bancnote, dintre care:
>
> Lei *10.000* (zece mii lei românești) i-au fost lăsați domnului grl. Ion Argetoianu, chiriașul seifului, ceilalți lei...
>
> Lei *75.700* (șaptezeci și cinci mii șaptesute lei românești) au fost confiscați de dl. Racovski, președintele Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române și predați Creditului Lionez pentru a fi vărsați din ordinul său la Banca de Stat din Odessa în numele Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române...

Prezentul proces verbal a fost întocmit în patru exemplare, dintre care unul a fost înmânat d-lui Racovski, președintele Colegiului Superior Autonom pentru Afacerile ruso-române, unul domnului grl. Ion Argetoianu, chiriașul seifului, unul domnului J. Ray, consulul Statelor Unite ale Americii, și unul Agenției din Odessa a Creditului Lionez.

Odessa, la 6 martie/21 februarie 1918."

(semnăturile celor de mai sus).

ANEXA XXXI

Grigore Filipescu recomandă pe „un oarecare" Mihalache, în ianuarie 1918. (Iași).

„Dragul meu prieten,

Generalul a plecat de aici la ora 9 dimineața, ora sosirii sale aici nu este încă cunoscută dar este puțin probabil că va sosi la Iași în noaptea aceasta.

Cum eu nu-l voi mai vedea, vă rog să fiți amabil să-i lăsați câteva rânduri, pe care va trece curierul armatei să le ia de la dumneavoastră pe la orele 9 și jumătate – 10 seara, și în care îmi veți spune, în termeni cât mai voalați, dacă lucrurile stau la fel ca înainte, adică dacă persoanele pe care noi le-am desemnat împreună n-au fost schimbate.

Am vorbit acum câteva luni cu generalul despre un tip foarte bun, remarcabil, după cum se zice, președinte al Societății învățătorilor de țară, unul care se numește Mihalache. Cartianu vă va da câteva detalii despre el. N-ar trebui să fie dat uitării, și dacă s-ar putea să i se găsească un loc în cadrul Consiliului Băncilor Populare, ar trebui atunci ca generalul să i-o spună chiar el, adăugând că el este acela care s-a gândit la această numire.

La revedere, dragă prietene, voi veni la Iași în timpul tratativelor, adică peste aproximativ opt zile. Spuneți-mi deci dacă lucrurile au rămas neschimbate.

Încă o dată la revedere cu cele mai bune urări.

Grigore Nicolae Filipescu

Nu uitați, vă rog, telegramele."

ANEXA XXXII

Proiectul de înțelegere politică propusă de reprezentanții Ligii Binelui Obștesc din București, Ligii Poporului.

„Subsemnații C. Argetoianu, reprezentând Liga Poporului, A. C. Cuza, șeful Partidului Național-Democrat și Traian Brăileanu și Alexandrina Falcoianu, reprezentând Liga „Binelui Obștesc" din discuțiile ce am avut cu privire la actuala situație politică foarte îngrijorătoare și cu privirile (sic) la mijloacele pentru îmbunătățirea ei, am ajuns la concluzia:

I. Că rămânerea și mai departe la cârma Statului a Guvernului actual este o primejdie pentru interesele interioare ale Statului român întrucât:

1) Acest Guvern însemnează reîntronarea vechiului regim oligarhic al bunului plac și al intereselor personale;

2) Acest Guvern asigură impunitatea politicienilor care au pricinuit dezastrul țării și

3) Nu prezintă nici cea mai mică chezășie pentru realizarea reformelor urgente cerute de nevoile populației producătoare a țării.

II. Că Guvernul actual compromite în mod grav demnitatea națională prin felul cum a venit la cârma Statului și prin atitudinea sa de atunci încoace, formând în același timp o piedică serioasă pentru statornicirea unor relații internaționale priincioase intereselor românești.

Pentru aceste motive suntem de părere că se impune o acțiune urgentă și energică pentru înlăturarea acestui Guvern și înlocuirea sa printr-un alt Guvern al cărui șef, prin meritele sale, să se bucure de încrederea națiunii întregi, iar prin ideile sincere democratice[213] ce preconizează să prezinte o garanție pentru înfăptuirea unor reforme largi și serioase.

Noul Guvern ce s-ar forma va trebui, după părerea noastră, să ia obligația:

1) Să realizeze pe calea cea mai directă, fără întârziere și fără precupețire partea esențială a reformei agrare: satisfacerea nevoii de pământ a sătenilor și

2) Să ia măsurile cele mai energice pentru ca cei vinovați de dezastrul suferit de Statul român să fie trași la răspundere, dându-se o satisfacție întreagă opiniei publice și victimelor nevinovate ale războiului[214].

[213] Pe vremea aceea cuvintele „oligarhie" și „democrație" erau pe buzele tuturor. Mai târziu dl. Brăileanu a cântat pe altă strună...

[214] Și celor morți?

Noul Guvern va trebui, prin felul alcătuirii sale, să reprezinte începutul unei ere noi: să fie alcătuit din specialiști[215], pătrunși de sentimentul datoriei și dreptății și devotați binelui obștesc. Funcția de ministru să fie considerată ca un apostolat și nu ca o ambiție și o vanitate, și mai puțin ca un mijloc de procopseală și chiverniseală.

Subsemnații luăm asupra noastră îndatorirea ca să începem lupta pentru înlăturarea actualului Guvern și ne mai obligăm și legăm cu cuvântul și cinstea noastră, ca după formarea noului Guvern, în condițiile arătate, să-i dăm tot sprijinul nostru, necondiționat, devotat și dezinteresat, pentru a putea realiza idealul nostru comun: refacerea Statului român pe temelii trainice și sănătoase și regenerarea vieții noastre publice pe principii de dreptate, muncă și cinste.

Iași, în...

(s.s.) *A. Fălcoianu*
Traian Brăileanu"

ANEXA XXXIII

Darea în judecată a „unora din membrii fostelor Guverne prezidate de dl. Ion I. C. Brătianu de la 1914 până la 1918".

Fiecare ministru dat în judecată a primit o adresă din partea președintelui Camerei și o copie legalizată de pe „Raportul Comisiei de informații prealabile asupra propunerii de dare în judecată a unor membrii din fostelor Guverne etc. etc."

Actele aci reproduse au fost adresate doctorului C. Angelescu, pe acea vreme plecat ca ministru în Statele Unite, și primite de mine. Deși raportul a fost publicat în Monitorul Oficial (Dezbateri parlamentare), îl redau aci deoarece liberalii reveniți la putere la sfârșitul anului 1918 au distrus toate urmele dării lor în judecată. Dezbaterile parlamentare de pe vremea lui Marghiloman nu se mai găsesc nici chiar în biblioteca Camerei, deoarece întreaga activitate a Parlamentului din vara anului 1918 a fost anulată.

Președinția Adunării Deputaților
Nr. 1003

Anul 1918, luna iulie 17
Iași

Domnule,

În conformitate cu dispozițiile art. 18 din legea asupra responsabilității ministeriale, am onoarea a vă înainta alăturat pe lângă aceasta, raportul comisiei de informații prelabile asupra propunerii de dare în judecată a unora din membrii fostelor Guverne

[215] Și de specialiști s-a dezgustat lumea!

prezidente de dl. Ion I. C. Brătianu de la 1914 până la 1918, printre care figurați și d-voastră, care raport a fost depus pe biroul Adunării Deputaților în ședința de azi, 17 iulie 1918.

Totodată am onoarea a vă ruga să binevoiți a confirma primirea susmenționatului raport, semnând alăturata dovadă de primire.

Președinte — Directorul Cancelariei
(ss) *C. Meissner* — (ss) *Brătescu Voinești*

Adunarea Deputaților — Sesiunea extraordinară 1918.

Raportul
Comisiei de informații prealabile
asupra
Propunerii de dare în judecată a unor membri din fostele Guverne prezidate de Ion I. C. Brătianu de la 1914 la 1918.

Domnilor deputați,

O convingere, din nenorocire adânc înrădăcinată în mintea poporului nostru, este că justiția dată după legi nu urmărește decât pe muritorii de rând și că cei mari știu și pot să scape la nevoie de orice pedeapsă.

Această părere, rezultat și rămășiță a vechilor vicisitudini prin care a trecut țara și poporul românesc, a dat unora din puternicii zilei curajul de a săvârși cu seninătate toate abuzurile, încredințați fiind că nu o să se găsească nimeni care rupând-o cu îngăduința de totdeauna, să-i cheme la răspundere pentru fărădelegile lor.

Cu această dulce liniște sufletească, Guvernul trecut a săvârșit toate încălcările care i-au fost cu putință, stând atât la adăpostul vechii toleranțe, cât și sub masca Idealului Național. Ideal Național? Da, pentru nenumăratele victime căzute ca jertfă neprevederilor și incuriei criminale a guvernanților, dar ocazie și pretext de îmbogățire ușoară și de foloase personale pentru favoriții regimului trecut.

Persistența convingerii de impunitate și după dezastrele suferite în timpul războiului, când cel puțin suferința ar fi trebuit să purifice și să oțelească sufletele noastre, ar însemna nu numai o mare decepție dar o adevărată primejdie națională.

Chezășia că spiritul cetățenesc se va putea dezvolta în țara noastră și va căpăta tăria necesară, fără de care orice prosperitate e numai aparentă, va fi între cele dintâi lucruri ca masele populare să capete

siguranța și să și-o poată afirma, că oricine săvârșește o călcare de lege va fi tras la răspundere și-și va primi – oricare îi va fi fost situația sa personală – pedepasa cuvenită.

Războiul în care am fost aruncați cu nesocotință și din care abia am ieșit zilele trecute, ne-a pricinuit atâtea pagube, atâtea suferințe și atâtea răni încât lecuirea și repararea lor va reprezenta – după cum bine s-a observat de toată lumea – o adevarată reclădire a țării. Și mai ales pentru că trebuie să reclădim din temelie se impune să construim altfel de cum a fost, să înlocuim un edificiu care să nu se zguduie, să nu se surpe și să nu se prăbușească la suflarea vântului neprielnic, așa după cum s-a întâmplat cu vechea clădire. Pentru aceasta trebuiește să așezăm între ziduri un element nou care a lipsit până azi, anume: *Convingerea că în țara aceasta există dreptate pentru toți și răspundere pentru fiecare. Trebuiește astfel, ca o consecință inevitabilă și necesară, să se înceapă opera cea mare, pentru care suntem chemați cu tragerea la răspundere a marilor vinovați de dezastrul actual al țării.*

Numai pe această cale se poate curăți atmosfera morală pentru a se începe opera grea și trudnică a refacerii. În orice țară care se respectă și voiește să trăiască, trebuiesc descalificați și înlăturați din viața publică conducătorii aceia care cu ușurință și neprevedere au pus în primejdie existența țării și care, în clipele cele mai tragice de pregătire înfrigurată și de luptă deznădăjduită, nu s-au sfiit să speculeze această ocazie, întrebuințând avutul Statului pentru avantajarea lor personală.

A sosit, credem, timpul ca organismul politic al Statului nostru să reacționeze și nu pot rămâne nepedepsite mezatul deschis în clipe de grea cumpănă și al cărui obiect a fost politica internațională a țării, speculațiile nerușinate cu vagoanele de export și import, jaful făcut cu banul public atât în epoca de pregătire cât și în timpul războiului.

Iată pentru ce, și o spunem simțind în noi glasul necesității însăși, iată pentru ce Guvernele Brătianu trebuiesc chemate la răspundere.

O cere conștiința publică ultragiată și setoasă de dreptate, o cer textele de lege care nu au fost alcătuite pentru a fi călcate și disprețuite. Oricât o astfel de chemare la răspundere ar aminti vechile noastre obiceiuri de nepăsare și îngăduință, trebuiește să se știe că ea nu constituie ceva anormal și străin de practica constituțională, căci e un lucru curent în Statele cu libertate politică, fie ele monarhii constituționale sau republici, principiul responsabilității constituționale considerat ca o condiție esențială a acestor forme de Stat. Așa fiind lucrurile, e de prisos să mai căutăm dacă au mai fost și câte au mai fost în țara noastră și aiurea precedente de acest fel.

Existența principiului este independentă de aplicațiile concrete la care dânsul a dat loc în decursul timpului și în momentul acesta, când venind a cere chemarea la răspundere a Guvernului Brătianu, creăm noi înșine un precedent – exemplu pentru viitor, nu putem să nu arătăm cât de mult am fi dorit pentru binele țării acesteia ca precedentul acesta să nu fi căpătat ființă niciodată.

Domnilor Deputați,

Comisia numită de d-voastră pentru culegerea de informații conform articolului 17 din legea asupra responsabilității ministeriale, procedând de îndată la cercetarea capetelor de acuzare și la strângerea de fapte, a căzut de acord mai întâi de toate la modificarea și completarea primului cap de acuzare în sensul următor:

I

Atât în Constituție cât și în legile de organizare ale diferitelor ministere, se precizează și se limitează puterile Suveranului și ale miniștrilor fără a se menționa cu această ocazie că acestora ar aparține dreptul de a declara război.

De altă parte, prin faptul că nici un text de lege nu arată cui aparține acest drept, nu se poate ajunge la concluzia că puterea executivă este indicată prin însăși natura sa de a-l exercita, fiindcă nu se poate concepe, că atunci când puterile miniștrilor sunt așa de restrânse încât au nevoie de autorizarea Parlamentului pentru orice acte care întrec dreptul de pură administrație, să li se recunoască exorbitanta autoritate de a putea singuri întreprinde actul cel mai grav și mai solemn pe care-l poate face un popor, acela de a declara război.

În aceste împrejurări, soluția legală a acestei chestiuni constă în a face aplicarea principiului de drept constituțional care proclamă suveranitatea națiunii, și numai acestei suveranități, prin reprezentantul ei legal, Parlamentul, i se poate recunoaște dreptul de a decide de destinele țării.

Acest principiu formal înscris în Constituție, a fost violat de Guvernul a cărui dare în judecată se cere, și ca consecință s-a violat art. 122 din Constituție, prin faptul că s-a învoit intrarea armatelor ruse în țară fără anume lege, fapte prevăzute și pedepsite de art. 2 din legea asupra răspunderii ministeriale.

Acest cap de acuzare consistând în interpretare de text, nu are evident trebuința de a fi sprijinit pe elemente de fapt.

II

Al doilea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Violarea art. 1 din legea asupra responsabilității ministeriale prin faptul nepregătirii armatei în armament și echipament cu toate că a fost timp îndestulător pentru aceasta și deci Guvernul a avut la dispoziție peste un miliard în acest scop, din care o bună parte a fost deturnat de la destinație, iar o altă parte întrebuințat în cheltuieli nejustificate.

Din cercetările făcute de comisie se stabilește exactitatea acestor acuzații și vom enumera în rezumat numai principalele fapte extrase dintr-un dosar extrem de voluminos.

Armata mobilizată în august 1916 a fost compusă dintr-un efectiv de cel puțin 850.000 de oameni, pentru care posedam numai 375.000 de puști Manlicher cu repetiție, de 6,5 mm – 60.000 arme austriece de 8 mm și 180.000 arme Henry Martini, aceste din urmă fără nici o valoare sau utilitate.

Regimentele nu erau înzestrate decât cu 2 până la 6 mitraliere, artileria de câmp incomplet organizată și insuficientă; artileria de munte aproape neexistentă, singurele divizioane ce posedam fiind armate cu tunuri vechi.

Artileria grea aproape cu totul lipsă, singurele tunuri de calibru de la 105 la 150 fiind vechi, fără tragere repede și provenind în majoritate din dezarmarea forturilor.

Cele petrecute la Turtucaia au stabilit consecințele acestei lipse de artilerie grea și învederează în același timp toată neglijența și ușurința cu care s-a procedat la intrarea noastră în acțiune. Cele 6 tunuri de 150 mm care se găseau în funcțiune la acest cap de pod nu posedau decât câte 150 de obuze de fiecare piesă, care s-au consumat într-o zi și jumătate, pe când lupta a durat 6 zile. Din acest punct de vedere Turtucaia rămâne un adevărat simbol al nepregătirii și al nesocotinței criminale cu care am început războiul.

Armata n-a fost înzestrată cu armele și aparatele moderne de luptă. Lipseau aeroplanele de luptă, baloane captive al căror număr era redus numai la 5 pentru întreaga armată, telefoane existau în foarte mic număr fiind aproape lispite de cablu, din care cauză a fost nevoie chiar la începutul războiului să se rechiziționeze telefoane

particulare şi mari cantităţi de sârmă. Nu existau legături telefonice suficiente între unităţi. Telegrafia fără fir aproape neexistentă. În fine nu existau ţevi de rezervă pentru arme nici guri de foc pentru înlocuire.

Trecând la capitolul echipamentului din informaţiile culese rezultă că echipamentul nu putea servi decât pentru o armată de 450.000 de oameni şi în vederea unui război de scurtă durată aşa încât dacă se ţine socoteală de durata războiului nostru se poate socoti că numai 30% din oştire era echipată; aşa se explică că puţin timp după intrarea armatei în război s-a simţit necesitatea să se recurgă la ofrande publice pentru a se procura armatei lenjerie, haine, flanele, etc.

Relativ la lipsa de echipament ni s-a relatat un fapt de o mare gravitate şi anume: că răniţii erau dezbrăcaţi de mantale pentru a le putea da soldaţilor combatanţi.

În ce priveşte serviciul de subzistenţă, am constatat că deşi se găseau provizii aproape în număr suficient, totuşi armata a suferit mult şi din acest punct de vedere din cauză că serviciul funcţiona foarte rău, neposedând un personal suficient pregătit pentru aceasta şi ofiţerii fiind în mare parte recrutaţi din ofiţeri de rezervă, advocaţi, magistraţi, etc.

În această ramură am cules informaţii precise de o mare gravitate, care stabilesc că s-au comis mari abuzuri şi deturnări.

Serviciul sanitar nu era organizat în mod satisfăcător. Zona interioară n-a fost pregătită şi de aceea un mare număr de răniţi grav, în bătălia de la Turtucaia, au pierit din cauza lipsei de îngrijire medicală. Comitetul central sanitar nu a putut da mai nimic pentru răniţi şi a trebuit să se ia pansamente şi medicamente de la zona de operaţii.

Lipseau spitalele care să urmeze trupa în înaintare, iar spitalele mobile erau insuficiente. Personalul medical foarte restrâns.

Toate aceste lipsuri sunt numai rezultatul unei neglijenţe culpabile, fiindcă nu au lipsit nici timpul, nici creditele necesare şi nici cunoştinţa necesităţii absolute a înzestrării armatei cu tot utilajul cerut de războiul modern.

Se ştie că încă din anul 1914, Parlamentul a pus la dispoziţia Guvernului un prim credit de 108 milioane lei care a fost urmat în cursul anilor 1915-1916 de alte credite importante destinate toate necesităţilor armatei.

Întrebuinţarea acestor sume care trece (sic) de un miliard, este foarte greu de stabilit pe cale de informaţii. Din cercetările făcute

putem afirma, între altele, că o sumă de câteva sute de milioane încredinţată unui delegat al Ministerului de Război cu reşedinţa în străinătate şi misiunea de a cumpăra arme şi muniţii pentru armată, este în întregime nejustificată.

De asemenea am căpătat convingerea că s-au comis fraude în furnituri şi vom cita numai exemplul unei oferte însemnate de muniţii, făcută de o mare casă din America în condiţiile cele mai avantajoase şi cu garanţii de transport până în ţară, care a fost înlăturată fără nici un motiv, iar originalul ofertei a dispărut din arhiva Ministerului de Război.

III

Al treilea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Armata a fost nu numai nepregătită dar şi dezorganizată, prin faptul că nu s-a ţinut seama de toate serviciile militare, concentrându-se numai la Ministerul de Război, în mâini restrânse şi necompetente, toate lucrările pregătitoare ale punerii armatei pe picior de război, ocolindu-se astfel Statul Major cu toate serviciile legale ale pregătirii armatei.

Din cercetările făcute de Marele Stat Major al Armatei am constatat că atât planurile de operaţie cât şi cele de luptă şi ordinea de bătălie au fost în întreg elaborate ori modificate de Ministerul de Război, fără cunoştinţa şefului efectiv al Marelui Stat Major.

Aceste planuri au fost elaborate de secretarul general al Ministerului de Război, înconjurat de ofiţeri tineri, ale căror cunoştinţe militare, nefiind însoţite şi de experienţa maturităţii, nu-i desemnau pentru o operă atât de mare şi cu consecinţe atât de considerabile.

Şi aci nu vom releva decât câteva puncte deosebit de importante:

1. Astfel într-un dosar al Marelui Stat Major există documente din care rezultă că atunci când se simţea necesitatea de a se cere un proiect de aprobare (?) anumitor *uvrajii* (sic), Ministerul nu s-a adresat la şeful efectiv al Marelui Stat Major spre a-i procura planuri pe răspunderea sa şi pe calea legală a unei adrese oficiale, ci se mărginea a se adresa la câte un ofiţer subaltern de la acea instituţie cerându-i aceste lucrări pe cale de scrisoare particulară.

2. Cu toate că încă de la sfârşitul anului 1913 se începuse la Marele Stat Major elaborarea diferitelor planuri de ofensivă şi defensivă în diferite ipostaze, totuşi ele nu au fost luate măcar în consideraţie de Ministerul de Război, iar planurile care s-au executat, precum şi

planurile de operație, ordinea de bătaie și cadrul organic al încadrării (sic) au fost elaborate la Ministerul de Război fără încunoștiințarea Marelui Stat Major al armatei.

IV

Violarea art. 1 din legea asupra responsabilității ministeriale, prin faptul că s-au comis delicte în contra intereselor publice, procurându-se la anumite persoane permise de export benzină și altele, numai în scop de a se patrona și realiza câștiguri nelegitime în dauna Statului.

Din cercetările făcute la Ministerul de Finanțe, Industrie și Comerț, ne-am putut convinge că cu ocazia cererilor de procurare de vagoane pentru exportul cerealelor, benzinei și altele, deși s-au dresat tablouri în care s-au trecut aceste cereri în ordine cronologică, totuși aceste tablouri au fost continuu modificate după norme cu totul suspecte și cu chipul acesta s-a ajuns la acest rezultat abuziv că s-au acordat permisuri la persoane favorizate, care se pretinde că interesau în operațiunea lor și pe aceea care aveau trecerea necesară pentru a le dobândi.

Pentru a se încuraja și patrona acest sistem de favoritism s-a recurs la mijlocul scandalos de a se închide sau deschide frontiera pentru export, în raport cu posibilitățile de câștig ale celor favorizați.

În alte ocazii se recurgea chiar la mijlocul transporturilor cerealelor peste frontieră nu cu calea ferată ci cu carele. În sfârșit mai semnalăm un ultim fapt condamnabil, anume că în aceeași dorință deșănțată de a favoriza pe unii și pe alții, s-a depășit cota fixată de comisia de export și se strecurau peste frontieră cantități necesare nevoilor interne. Același sistem nelegal a fost întrebuințat și pentru exportul vitelor, fiind îndeobște cunoscute cazurile de favoritism și de contrabandă săvârșite. De altfel ancheta noastră a fost extrem de ușurată întrucât în dezbaterile parlamentare în ședința de la 25 martie 1916 (vezi *Monitorul Oficial* din 29 martie 1916, pag. 836), se găsește tipărită pentru edificarea posterității confirmarea contrabandelor, întovărășită de cinica declarație a ministrului de interne care afirma deslușit: „Am convingerea că la aceste contrabande au participat oameni suspuși".

Sperăm că aceasta ajunge pentru justificarea pe calea informației a acestui punct important.

V

Al cincilea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Violarea art. 1, 2 și 3 din legea asupra responsabilității ministeriale, prin faptul transportării în țară străină, din ordinul Guvernului a tezaurului public și al depozitelor particulare, precum și a documentelor și arhivelor Statului, indispensabile pentru funcționarea regulată a autorităților publice.

Acest cap de acuzare este îndeobște cunoscut și, prin urmare, nu mai este nevoie de confirmarea lui prin cercetări speciale.

Rămâne ca comisia de instrucție să stabilească seriozitatea motivelor pentru care ar fi fost locul de transportarea (sic) acestor averi și să determine în același timp prejudiciul încercat de Stat și de particulari prin această măsură nechibzuită.

VI

Al șaselea cap de acuzare este formulat în modul următor:

Violarea art. 1 din legea responsabilităților ministeriale prin faptul că, ca abuz de putere, s-au întrebuințat trenuri și mijloace de transport pentru a se salva avutul personal și al miniștrilor și protejaților lor în detrimentul transporturilor de răniți, trupă și muniții.

Tot din această cauză a fost abandonat în teritoriul ocupat o mare parte din utilajul și materialul de război.

Din informațiile culese am putut stabili cu precizie, printre foarte mari abateri, următoarele caracteristici:

În toamna anului 1916 s-a expediat un tren compus din 40-50 de vagoane încărcate cu vin aparținând d-lor Brătianu.

Acest tren a sosit la Bărboși la începutul lui decembrie 1916, iar acolo vinurile au fost duse la Galați, unde au fost încărcate pe un șlep cu destinația unui port din Basarabia.

Un al doilea tren, cu un nou transport de 7 vagoane cu vin aparținând acelorași proprietari, a sosit la Bărboși la finele lunii decembrie 1916, de unde a fost împins la Galați pentru ca în urmă, după ce fusese atacat de ruși, să-și caute scăparea la punctul de trecere numit Vadul lui Bacalbașa.

Ambele aceste trenuri au fost conduse sub escortă militară.

Ceea ce trebuie observat și înfierat în această ocazie este faptul incalificabil că transportarea acestor averi personale se făcea

împiedicând şi întârziind transporturile militare şi de evacuare a răniților, munițiilor, a utilajelor şi maşinilor din stabilimentele industriale militare şi civile, care au trebuit adeseori să fie abandonate pentru precăderea ce se da unui anume avut particular, transportat totdeauna cu mare viteză.

Mai rămâne de semnalat că transportul de vinuri despre care am vorbit, avea loc în timpul în care, din ordin superior, se proceda la vărsarea depozitelor de vinuri ale aproape tuturor particularilor.

În aceeaşi ordine de idei menționăm şi faptul că în clipele tragice, când invazia teritoriului era aproape efectuată, miniştrii mai aveau timpul şi curajul de a da ordine pentru a se pune la dispoziția familiei Brătianu un număr de o sută de vagoane pentru a le transporta cerealele, în dauna altor transporturi iminente (sic), de interes obştesc.

În fine, am fost informați că s-ar fi petrecut în această ordine de idei un fapt şi mai extraordinar, şi anume că un tren ministerial ai cărui pasageri făceau un voiaj de agrement şi la care se defectase maşina, a fost pus în mişcare luându-se maşina de la un tren cu răniți, care a fost abandonat timp de aproape cinci zile pe o linie de garaj, fiind astfel expuşi răniții la intemperii, lipsă de hrană şi de îngrijire.

VII

Al şaptelea cap de acuzare este formulat în termenii următori:

Violarea art. 1, 2 şi 3 din legea asupra responsabilității ministeriale prin faptul că, cu abuz de putere, au ridicat cu ocazia evacuării teritoriului țării, care în urmă a fost ocupat, copii de 15-16 ani, fără autorizația părinților, expunându-i pieirii prin nesocotință şi completa lipsă de îngrijire, din care cauză au pierit cea mai mare parte din ei (sic).

Din cercetările făcute, am constatat că această evacuare s-a făcut din ordinul şi în urma publicațiilor emanate de la depozitele de recrutare. Nu s-a luat nici o dispoziție însă pentru transportul şi hrana lor în timpul voiajului. Ofițerul însărcinat cu alimentarea trupei pe linia de retragere ne informează că nu a avut nici un ordin ca să dea alimente, aşa încât aceşti nefericiți au fost hrăniți din mila publică.

Ajunşi la Buzău toți aceşti tineri rău hrăniți şi rău îmbrăcați au fost abandonați spre a-şi continua individual drumul în Moldova. O mare parte din ei au murit din mizerie, iar o bună parte din ei au fost

întrebuințați la facerea de tranşee pe linia frontului, expunându-i la loviturile inamicului, fără a fi fost protejați de nici o măsură (sic). Numai într-un singur județ mi se relatează că ar fi pierit circa 1.000 de copii.

VIII

Al optulea cap de acuzare e formulat în termenii următori:

S-a distrus din ordin, prin incendii şi alte mijloace, o bună parte din avuția publică şi particulară, fără ca această distrugere să se poată justifica prin vreun interes al apărării naționale, ocazionând prin aceasta Statului pierderi enorme.

Existența acestor fapte materiale este îndeobşte cunoscută aşa încât nu are trebuință de a fi probată.

Cât priveşte temeinicia motivelor invocate pentru a se justifica aceste măsuri de nimicire, rămâne ca comisia de instrucție să le examineze, să le caracterizeze şi să conchidă.

IX

Al noulea cap de acuzare este formulat în termenii următori:

Violarea art. 1, 2 şi 3 din legea responsabilității ministeriale, prin faptul că s-au întrebuințat mijloace de corupție asupra membrilor Parlamentului spre a-i pune în imposibilitatea de a-şi exercita dreptul lor şi amăgind astfel reprezentanția națională asupra situației reale a afacerilor Statului.

Pe lângă aceasta, cu abuz de putere, s-a dispus transferarea în țară străină a unor instituții indispensabile funcționării normale a Statului, amenințând chiar funcționarii publici ca să execute asemenea ordine nelegale.

Faptul de corupție a membrilor Parlamentului rezultă din încasarea nejustificată a unor sume de către membrii Parlamentului, sume care nu reprezintă nici o diurnă fixată prin regulamentele respective, nici aprobate prin vreo lege.

Pe de altă parte, faptul şi tendința de a se îndepărta pe membrii Parlamentului din Iaşi (sic) nu se poate explica decât prin dorința Guvernului de a scăpa de orice control, căci invocarea primejdiei ca motiv al expedierii lor peste hotare nu poate fi serioasă din moment ce o parte din parlamentari au rămas permanent în țară.

De asemenea, faptul ordinului de a transfera înalta Curte de Casație în țară străină nu-şi găseşte nici o explicație serioasă, precum

nici presiunea făcută asupra membrilor acestei înalte instituții de a executa acest ordin nu se poate explica decât prin dorința Guvernului de a scăpa în caz eventual de controlul acestei înalte instanțe.

X

Al zecelea cap de acuzare este formulat în termenii următori:

Violarea art. 3 din legea asupra responsabilității ministeriale, prin faptul că s-a cedat flota românească Statului rusesc, care a utilizat-o sub pavilionul său fără a fi Guvernul autorizat prin vreo lege.

Faptul cedării flotei române de comerț Statului rusesc rezultă din contractele ce ni s-au prezentat.

Aceste contracte însă sunt făcute cu călcarea dispoziției legii asupra contabilității publice.

Domnilor Deputați,

Comisia de informații urmând cu sârguință cercetările sale a descoperit o serie de fapte care motivează deosebit de capetele de acuzare stabilite de cererea de dare în judecată, enunțarea încă a două capete noi de acuzare de o importanță capitală și covârșitoare.

Primul nou punct de acuzare care ar lua loc cu numărul 11 s-ar formula în modul următor:

XI

S-au violat dispozițiile art. 61 din legea de organizare a Ministerului de Război, prin faptul că asupra planului de campanie și ordinei de bătălie nu a fost consultat comitetul de inspectori generali al armatei, ceea ce ministerul era formal obligat a o face, și această violare cade sub prevederile art. 3, alin. *a* din legea responsabilității ministeriale.

Din cercetările făcute la Ministerul de Război se constată că, comitetul inspectorilor generali nu a fost niciodată convocat, nici nu și-a dat vreodată avizul asupra oportunității intrării în război a armatei române.

Această omisiune făcută în mod intenționat se explică prin aceea, că din informațiile ce am cules rezultă că majoritatea membrilor care compuneau acest consiliu erau în contra intrării în acțiune a armatei române, opinie pe care și-o întemeiau tocmai pe lipsa de preparare pe care am semnalat-o mai sus.

Așa se explică că unii dintre comandanții de corpuri de armată nu au avut cunoștință până în ajunul războiului, nici de unitatea ce le era destinată, nici de planul de operațiuni, nici de ordinea de bătaie.

Parte din comandanții de armate au primit la ultimul moment acest înalt comandament (sic) și au fost puși în capul unor armate noi pe care nu le cunoșteau și nici nu aveau cunoștință de terenul pe care urmau să opereze.

Ni s-a afirmat că acești comandanți în ajunul războiului au cerut o autorizație a ministerului ca să-și inspecteze noul lor comandament și să facă recunoașterea terenului și această autorizație le-a fost refuzată.

XII

Mai avem un ultim cap de acuzare, care s-ar putea enunța în chipul următor:

S-au sustras acte și documente de la diferite ministere, acte de o importanță deosebită și aparținând Statului, fapt care cade în prevederile art. 1 din legea responsabilității ministeriale.

Faptul acesta ne-a fost confirmat prin declarațiile ce am primit de la funcționarii superiori ai tuturor ministerelor, care au avut cunoștință de existența acestor acte, precum și de faptul că ele au fost ridicate de anume persoane, iar unele dintre ele au fost distruse.

Aceste fapte foarte grave s-au luat măsuri ca să fie probate înaintea comisiei de instrucție.

Domnilor Deputați,

Din cele enunțate până aci, reiese credem, cu prisosință, temeinicia capetelor de acuzare pentru care s-a cerut chemarea în judecată.

Comisia de informații nu prezintă Camerei în acest raport decât o infimă parte din materialul cules în ancheta ei, pentru că trebuie să o spunem, în urma acestor cercetări, dispunem nu numai de probe îndestulătoare ci de un adevărat lux de dovezi.

Deosebit de faptele expuse, de acelea care intră în cadrul capetelor de acuzare, am găsit puzderie de fapte care constituie infracțiuni de drept comun și pe care desigur comisia de instrucție după ce le va stabili (sic) și caracteriza, va sesiza instanțele ordinare.

Deocamdată mărginindu-ne la stricta noastră însărcinare, ne-am limitat la relevarea de fapte caracteristice pentru fiecare punct

şi încheiem exprimând simţământul puternic care ne stăpâneşte zicând: Domnilor deputaţi, să ne facem datoria!

Lascăr Antoniu, N. Mitescu, Constantin Dirstorian,
I. Petrovici, N. Păunescu, Gr. P. Carp., D. Mazilu.

Copia prezentului Raport, este conformă cu originalul înregistrat la nr. 994, din 14 iulie 1918.

Preşedintele
Adunării Deputaţilor
(ss). *C.Meissner*
L.S.

Directorul Cancelariei
(ss). *Brătescu Voineşti*

În ce greutate mă aflu eu acum, încercând să-mi descurc amintirile minunatei mele tinereţi. Minunată, fiindcă aşa mi s-a înfăţişat de câte ori mă întorceau gândurile spre dânsa; dar iată că de-abia a început condeiul să-mi alerge pe hârtie şi îmi dau seama că minunea era mai mult în mine, şi că în afară de mine lucrurile nu se arătau în realitatea lor decât foarte rar sub strălucitele culori cu care le îmbrăcase imaginaţia mea, biciuită atât prin noutatea senzaţiei cât şi prin influenţe speciale de ordin estetic sau literar, de care nici un începător nu se poate libera în momentele formării sale intelectuale.

Regăsindu-mă după 20 sau 30 de ani în contact cu aceleaşi lucruri, am putut să-mi dau seama de toată importanţa unghiului de viziune sub care înregistrăm senzaţiile, şi că pe cele mai amăgitoare şi pe cele mai scumpe le-am făurit de multe ori aproape numai noi înşine, în laboratorul conştient sau subconştient al închipuirilor noastre.

Nu e om trecut de 50 de ani care să nu ofteze după frumuseţea şi bunătăţile vremurilor din tinereţea lui, dar dacă ar încerca să-şi precizeze mai de aproape regretele ce ar mai rămâne din ele? Fiecare din noi, când ne fură gândul şi ne duce înapoi, departe, revedem sau ne închipuim că revedem lucruri minunate, dar când din întâmplare ne izbim de unele din acele lucruri minunate, întâmplător rămase neschimbate — de un monument, spre exemplu, sau de un chip zugrăvit, sau de o privelişte — ne dăm seama că minunea era în noi, în tinereţea noastră. Câţi n-au crezut că între 18 şi 25 de ani au cuprins o lume în braţele lor şi n-au rămas mai târziu decât cu puţină spumă pe mâini!

Din lumea tinereţilor mele, care pentru mine a însemnat atât de mult, voi încerca să povestesc cu sfială şi pe scurt câteva amintiri, căci oricât de scăzute în interes ar putea fi pentru cititorii mei, vor contribui şi ele la cunoaşterea generaţiei din care fac parte şi de pe urma căreia tot a rămas ceva.

Paul Editions
www.pauleditions.ro
facebook.com/pauleditions
9 786069 703540